

LUND UNIVERSITY

Definitions of War Violence and Reconciliation in Narratives of Survivors from the War in Bosnia and Herzegovina

Basic, Goran

Published in:
Ambasadori mira u Bosni i Hercegovini

2015

Document Version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Basic, G. (2015). Definitions of War Violence and Reconciliation in Narratives of Survivors from the War in Bosnia and Herzegovina. *Ambasadori mira u Bosni i Hercegovini*, 9-9.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Vol:1.

God.1.

ISSN 2303-7768

Međunarodna viktimološka revija „AMBASADORI MIRA U BOSNI I HERCEGOVINI“/

International Review of Victimology „AMBASSADORS OF PEACE

IN BOSNIA AND HERZEGOVINA „

PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA KONFERENCIJA

U BOSNI I HERCEGOVINI

THE FIRST INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL CONFERENCE OF VICTIMOLOGY

IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sarajevo, 5. mart 2015. godine

PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I STRUČNA
VIKTIMOLOŠKA KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI /THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA „AMBASADORI MIRA U
BOSNI I HERCEGOVINI“/ „AMBASSADORS
OF PEACE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA „

Gl urednica/editor: Mr.sci. Edita Hasković

Izdavač/publisher: Logico d.o.o.

Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać,
Bosna i Hercegovina/ Faculty of Law,
University of Bihać, Bosnia and Herzegovina

Institut za menadžment znanja (IKM), Skopje,
Republika Makedonija/

Institute for Knowledge Management, Skopje,
Republic of Macedonia,

Međunarodna organizacija za razvoj mira i
demokratije (IPRA), Istanbul, Turska/

The International Organization for Development
of Peace and Democracy, Istanbul Turkey

Programski i organizacioni odbor konferencije/
Programme and Organising Committee
Conference

Prof.dr. Prof.dr. Nevzat Veladžić, PhD

Prof.dr. Hasan Balić, PhD

Izv. prof.dr. Halima Sofradžija, PhD

Prof.dr. Robert Dimitrovski, PhD

Prof.dr. Nesrin Kenar, PhD

Izv. prof.dr. Azra Adžajlić-Dedović

Presjedavajuća / Chair

Izv.prof. Azra Adžajlić-Dedović, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
/ Faculty of Criminal Justice and Security/
Univerzitet u Sarajevu, Bosna i Hercegovina /
University of Sarajevo, Bosnia and
Herzegovina

Naučni odbor/ Scientific Committee

Članovi / Members

Prof. dr. Hidajet Repovac, PhD, Bosna i
Hercegovina / Bosnia and Herzegovina

Prof. dr. Robert Dimitrovski, PhD, Republika
Makedonija / Republic of Macedonia

Prof. dr. Metodije Angelovski, PhD, Republika
Makedonija / Republic of Macedonia

Prof. dr. Hasan Balić, PhD; Bosna i
Hercegovina / Bosnia and Herzegovina

Prof. dr. Nevzet Veladžić, PhD, Bosna i
Hercegovina/Bosnia and Herzegovina

Mr. sci. Miroslav Knežević, Republika Crna
Gora / Republic of Monte Negro

Mrs. Smiljka Gavrić, Bosna i Hercegovina /
Bosnia and Herzegovina

Doc. dr. Danijela Frangaž, PhD, Republika
Slovenija (EU) / Republic of Slovenia

Izv. prof. Ksenija Butorac, PhD, Republika
Hrvatska (EU) / Republic of Croatia

Prof. dr. Ljiljana Mikšaj-Todorović, PhD,
Republika Hrvatska (EU) / Republic of Croatia

Doc. dr. Goran Bašić, PhD, Univerzitet Lund,
Švedska (EU) / Sweden

Prof. dr. Saša Mijalković, PhD, Republika Srbija
/ Republic of Srbija

Dr. Nikola Petrović, PhD, Republika Srbija/
Republic of Srbija

Prof. dr. Nesrin Kenar, PhD, Shakarya
Univerzitet, Turska / Turkey

Prof. dr. Ibrahim Shaw, PhD, IPRA, Istanbul,
Turska / Turkey

Izv. prof. Halima Sofradžija, PhD, Bosna i
Hercegovina / Bosnia and Herzegovina

Izv. prof. Merima Čamo, PhD, Bosna i
Hercegovina / Bosnia and Herzegovina

SADRŽAJ/ CONTENTS

PRVI DIO

NAUČNI RADOVI PREZENTIRANI NA ENGLLESKOM JEZIKU

Doc.dr. Goran Bašić

**DEFINICIJE RATNOG NASILJA I
POMIRENJE U PRIČAMA
PREŽIVJELIH POSLIJE RATA U
BOSNI I HERCEGOVINI.....17**

**DEFINITIONS OF WAR VIOLENCE
AND RECONCILIATION IN
NARRATIVES OF SURVIVORS FROM
THE WAR IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA.....18**

Doc.dr. Danijela Frangež

**OTKRIVANJE SEKSUALNOG
NASILJA NAD DJECOM.....29**

**DETECTION OF CHILD SEXUAL
ABUSE.....30**

Prof.dr. Saša Mijalković,

Mr.sci. Ljiljana Stevković

**KRIMINALITET BELOG
OKOVRATNIKA U TRANZICIONOJ
SRBIJI: KRIMINALITET POJEDINCA
ILI ORGANIZOVANI KRIMINALITET..39**

**WHITE COLLAR CRIME IN
TRANSITIONAL SERBIA: CRIME OF
INDIVIDUAL OR ORGANIZED.....40**

Prof.dr. Metodija Angeleski

**ISPITIVANJE SEKSUALNO
ZLOSTAVLJANOG DJETETA.....54**

**INTERROGATION OF SEXUALLY
ABUSED CHILD.....54**

Dr.sci. Dejan Vitanski

**TERORIZAM KAO
TRANSNACIONALNI PROBLEM I
IZAZOV.....59**

**TERRORISM AS A TRANSNATIONAL
PROBLEM AND CHALLENGE.....60**

Dr.sci. Aleksandar Grizhev

**NATO BOMBARDIRANJE
JUGOSLAVIJE ? PROTIVNO
MEĐUNARODNOM HUMANITARNOM
PRAVU.....67**

**NATO BOMBING OF YUGOSLAVIA -
VIOLATION OF THE INTERNATIONAL
HUMANITARIAN LAW?.....68**

Dr.sci. Tatjana Gerginova

**ŽRTVE - UVJETI I TIPOLOGIJA
ŽRTA.....75**

**VICTIMS – TERMS AND TYPOLOGY
OF VICTIMS.....75**

Martina Nedelkovska,

Nikolina Gaberova

POSTUPANJE SA ŽRTVAMA

TRGOVINE LJUDIMA.....84

**TREATMENT OF VICTIMS OF HUMAN
TRAFFICKING.....85**

DRUGI DIO

NAUČNI RADOVI PREZENTIRANI NA JEZICIMA NARODA ZAPADNOG BALKNA

Izv.prof. Ksenija Butorac,

Prof. dr. Ljiljana Mikšaj -Todorović

**VIKTIMIZACIJA GRAĐANA PO NEKIM
DISKRIMINACIJSKIM OSNOVAMA S
OSVRTOM NA ZLOČIN IZ
MRŽNJE.....91**

**VICTIMIZATION OF THE CITIZENS ON
THE DISCRIMINATION BASIS WITH
AN OVERVIEW TO THE HATE
CRIME.....92**

Prof.. dr. Metodije Angelovski

**ISPITIVANJE SEKSUALNO
ZLOSTAVLJANOG DJETETA.....111**

**INTERROGATION OF SEXUALLY
ABUSED CHILD.....111**

Mr.sci Miroslav Knežević

**MEDIJACIJA KAO INSTRUMENT
POMIRENJA.....116**

**MEDIATION AS THE INSTRUMENT OF
RECONCILIATION.....117**

Dr.sci. Milica Kovačević

**RESTORATIVNA PRAVDA I
KRIVIČNOPRAVNA REAKCIJA U
SRBIJI.....125**

**RESTORATIVE JUSTICE AND
CRIMINAL JUSTICE REACTION IN
THE REPUBLIC OF SRBIA.....126**

Fac Smiljka Gavrić

MEDIJACIJA I POMIRENJE.....135

**MEDIATION AND
RECONCILIATION.....136**

Prof.dr. Zlatan Delić,

Dr. sci. Mirza Mahmutović

**TRANZICIJSKA PRAVDA, ISTINA I
POMIRENJE NAKON GENOCIDA NAD
BOŠNJACIMA.....139**

**TRANSITIONAL JUSTICE, TRUTH
AND RECONCILIATION AFTER
GENOCIDE AGAINST BOSNIACS...140**

Doc.dr. Nikola Findrik,

Prof.dr. Nevzet Veladžić

**ZAŠTITA ŽRTAVA KRIVIČNIH DJELA
U EVROPSKOJ UNIJI I BOSNI I
HERCEGOVINI.....159**

**PROTECTION OF VICTIMS OF
CRIMES IN THE EUROPEAN UNION
AND BOSNIA AND
HERZEGOVINA.....160**

Mr.sci. Kotovchevska Blagica

**DRŽAVNA KORUPCIJA: STUDIJA
SLUČAJA REPUBLIKA
MAKEDONIJA.....170**

**THE STATE OF CORRUPTION: A
CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF
MACEDONIA171**

Prof.dr. Šabani Alisabri

**NASILJE: SOCIOLOŠKA
PERSPEKTIVA.....178**

VIOLENCE: SOCIOLOGICAL

PERSPECTIVE.....178

Izv.prof. Adžajlić-Dedović Azra,

Izv.prof. Haris Halilović

RESTORATIVNA PRAVDA.....183

RESTORATIVE JUSTICE.....183

Mr.sci. Tarik Humačkić

ADMINISTRATIVNA PRAVDA188

ADMINISTRATIVE JUSTICE.....188

Mr.sci. Željko Topić

**POSEBNE ISTRAŽNE RADNJE I
SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA
ŽRTAVA.....192**

**SECONDARY VICTIMIZATION -
SPECIAL INVESTIGATIVE
ACTIONS.....192**

Mr.sci. Selma Stočanin-Hrustemović,

**SEKUSUALNI DELIKATI POČINJENI
NA ŠTETU DJECE PREMA
KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU U
BOSNI I HERCEGOVINI.....199**

**SEXUAL OFFENSES COMMITTED
AGAINST CHILD IN CRIMINAL
LEGISLATIVE OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA.....199**

Mr. sci. Selma Otuzbir

**PROTIV-TERORIZAM–ORGANIZIRANI
KRIMINAL.....208**

**ANTI-TERRORISM AS WAY OF
COMBATING ORGANIZED CRIME..208**

Mr.sci. Amila Taljanović

**ŽENSKA PRAVA U BOSNI I
HERCEGOVINI.....214**

**WOMEN S RIGHTS IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA.....214**

Ademir Duraković

ZLOČINA IZ MRŽNJE - ŽRTVE219

HATE CRIME - VICTIMS.....219

Mirza Buljubašić

**PREVENCIJA SEKUNDARNE
VIKTIMIZACIJE - ŽRTAVE TRGOVINE
LJUDIMA229**

**PREVENTION SECONDARY
VICTIMIZATION - THE VICTIMS OF
TRAFFICKING229**

TREĆI DIO

STRUČNI RADOVI PREZENTIRANI NA JEZICIMA NARODA ZAPADNOG BALKNA

Suzana Mikavica

**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA
ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA
PREDSTAVLJENA KROZ ANALIZU
ZAKONA O ZAŠTITI SVJEDOKA POD
PRIJETNJOM I UGROŽENIH
SVJEDOKA.....237**

**SECONDARY VICTIMISATION OF
HUMAN TRAFFICING VICTIMS
REPRESENTED THROUGH THE
ANALYSIS OF THE LAW ON
PROTECTION OF WITNESSES
UNDER THREAT AND VULNERABLE
WITNESSES.....237**

Marko Drobnjak

**VIKTIMOLOŠKI PROFIL ŽRTAVA
TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I
HERCEGOVINI.....242**

**VICTIMOLOGY PROFILE OF HUMAN
TRAFFICKING VICTIMS IN BOSNIA
AND HERZEGOVINA.....242**

Pamela Kamber

**POMOĆE I PODRŠKA ŽRTVAMA
TRGOVINE LJUDIMA
PREDSTAVLJENA KROZ
POSTUPANJE NEVLADINIH
ORGANIZACIJA (NVO) U BOSNI I
HERCEGOVINI.....248**

**HELP, SUPPORT AND PROTECTION
OF VICTIMS OF TRAFFICKING
PRESENTED THROUGH THE WORK
OF NGOs IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA.....248**

Vasić Gordana

**INSTITUCIONALNI DRŽAVNI
MEHANIŽMI NADLEŽNI ZA
SPRJEČAVANJE I SUZBIJANJE
TRGOVINE LJUDIMA.....252**

**INSTITUTIONAL STATE
MECHANISMS COMPETENT FOR
PREVENTING AND COMBATING
HUMAN TRAFFICKING.....252**

Ilma Lushaj

**ZDRAVSTVENA POMOĆ I ZAŠTITA
ŽRTAVA PORODIČNOG
NASILJA.....256**

**HEALTH ASSISTANCE AND
PROTECTION OF THE VICTIMS OF
FAMILY VIOLENCE.....256**

Amela Mehanović

**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA
ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA
PREDSTAVLJENA KROZ ANALIZU
ZAKONA O PROGRAMIMA ZAŠTITE
ŽRTAVA U BOSNI I HERCEGOVINI
.....265**

**SECONDARY VICITMISATION OF
HUMAN TRAFFICING VICTIMS
REPRESENTED THROUGH THE
ANALYSIS OF LAW ON VICTIM
PROTECTION PROGRAMMES IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA
.....265**

Štitkovic Meliha

**SPRJEČAVANJE I SUZBIJANJE
TRGOVINE LJUDIMA PREMA
ZAKONODAVSTVU BOSNE I
HERCEGOVINE.....270**

**PREVENTING AND COMBATING
HUMAN TRAFFICKING UNDER THE
LEGISLATION OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA.....270**

Mujo Belko

**VIKTIMIZACIJA I SEKUNDARNA
VIKTIMIZACIJA.....276**

**VICTIMIZATION AND SECONDARY
VICTIMIZATION.....276**

Marijana Tomašević

**SPRJEČAVANJE I SUZBIJANJE
TRGOVINE LJUDIMA PREMA
MEĐUNARODNOM PRAVU.....279**

**PREVENTION AND FIGHT AGAINST
TRAFFICKING IN HUMAN BEING -
INTERNATIONAL LAW279**

Purić Belma

**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA
ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA.....286**

**SECONDARY VICTIMIZATION
VICTIMS OF TRAFFICKING.....287**

Alisa Begović

I PRIKAZ KNJIGE.....292

"INTERNATIONAL HANDBOOK OF
CRIMINOLOGY", urednika Shlomo G.
Shoham, Paul Knepper, Martin Kett

POZDRAVNO PISMO

Poštovane kolegice i kolege,

Veliko mi je zadovoljstvo da u ime Viktimološkog društva Srbije i u svoje ime pozdravim održavanje Prve viktimoške konferencije u Bosni i Hercegovini.

Viktimologija je kao nauka poslednjih decenija doživela svoj razvoj kako u Bosni i Hercegovini tako i na području celog regiona bivše Jugoslavije. Taj razvoj je, na žalost, dobrim delom bio podstaknut oružanim sukobima i viktimizacijama ogromnih razmera, čije tragične posledice se još uvek na različite načine osećaju. Samim tim, mnogi mehanizmi za saniranje posledica i pomoć žrtvama nastajali su *ad hoc*, prateći novonastale potrebe, bez prethodnih istraživanja, teorijskih promišljanja i razmene iskustava među stručnjacima.

Danas je u Bosni i Hercegovini viktimologija u usponu, i u teorijskom, i praktičnom smislu, a pokretanje viktimoške konferencije predstavlja logičnu kariku u njenom razvoju. Prva viktimoška konferencije u Bosni i Hercegovini predstavlja sjajnu priliku za razmenu rezultata istraživanja i iskustava iz prakse stručnjaka iz regiona i sveta, kao i osnovu daljeg razvoja njihove saradnje na različitim nivoima, a sve sa ciljem unapređenja položaja žrtava različitih vrsta stradanja.

Verujući u potpunosti da će konferencija ostvariti svoje ciljeve i da će okupljanje viktimologa u Sarajevu postati tradicija, želim vam uspešan rad i sve vas srdačno pozdravljam.

Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović

**Direktorka, Viktimološkog društva
Republike Srbije**

ZAHVALNICA

Za aktivno učešće u realizaciji

Prve viktimološke konferencije

u Bosni i Hercegovini

1. Muniri Subašić, predsjednici Udruženja "Udruženja Majke **Srebrenice**",
2. Udruženju Pokret "Majke enklava Srebrenica i **Žepa**",
3. Bakiri Hasečić, predsjednici Udruženja "**Žena-žrtva rata**"
4. Jasminu Meškoviću, predsjedniku **Saveza logoraša** Bosne i Hercegovine,
5. Nuni Zvizdić, predsjednici NVO "**Žene ženama**" Sarajevo,
6. Suniti Dautbegović - Bošnjaković Forum Civilna **Mirovna Služba**,
7. Smilji Gavrić, predstavnici Udruženja **medijatora** Bosne i Hercegovine.

Posebna zahvala

Prof.dr. Nevzatu Veladžiću, Dekanu Pravnog fakulteta, Univerziteta u Bihaću

Prof.dr. Hasanu Baliću, Prvom profesoru Viktimologije na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu.

Prof.dr. Nesrin Kenar, Shakarya Univerzitet, Turska / Turkey

Prof.dr. Robertu Dimitrovskom, Predsjedniku Instituta za menadžment znanja Skoplje, Republika Makedonija.

Prof.dr. Hidajetu Repuovcu, Dekanu Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu.

Profesorici sociologije Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Satrajevu, prof.dr. Halimi Sofradžija.

ZAPIS U VREMENU O RAZVOJU VIKTIMOLOGIJE KAO SAMOSTALNE NAUKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Viktimologija je kao samostalan nastavni predmet u sklopu Katedre za kriminologiju na FKKSS UNSA u Bosni i Hercegovini uvrštena u nastavne planove i programe od 1994. godine, a prvi priručnik za studnete i nastavu Viktimologije uradili su prof.dr. Hasan Balić i Azra Adžajlić-Dedović (2004).

Prvi udžbenik Viktimologije (2004) u Bosni i Hercegovini napisali su prof.dr. Alija Ramljak i prof.dr. Haris Halilović, dok su prvi Viktimološki pojmovnik uradili prof.dr. Borislav Petrović i prof.dr. Alija Ramljak (2005), kao članovi Viktimološkog društva Bosne i Hercegovine. Od 2004. do 2010. prvi izabrani profesor na nastavnom predmetu Viktimologija bio je prof. dr. Hasan Balić.

Drugi udžbenika Viktimologije (2006) u Bosni i Hercegovini objavili su prof.dr. Alija Ramljak i prof.dr. Miodrag Simović za Pravni fakultet APERION Univerziteta u Banja Luci, na kojem je jedan od saradnika u izradi udžbenika bila i Azra Adžajlić-Dedović, koja je uradila i objavila treći udžbenik Viktimologije (2010,2015 – dopunsko izdanje), i prvi udžbenik Restorativne pravde (2015) u Bosni i Hercegovini.

Od 2010. godine na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne u nastavne planove uvršteni su nastavni predmeti Viktimologija 1 – Opća Viktimologija, Viktimologija 2 – Restorativna Pravda, Viktimologija 3 - Posebna Viktimologija (specijalna), i Aplikativna Viktimologija (poseban nastavni kolegij Kriminologije na trećem ciklusu-doktorski studij), a silabuse za ove nastavne predmete i obaveznu nastavnu literature za izvođenje nastve (udžbenike i priručnike), kao i prva viktimološka istraživanja u Bosni i Hercegovini, uradila je prof. dr. Azra Adžajlić-Dedović.

PRVI DIO

**NAUČNI RADOVI
PREZENTIRANI NA
ENGLESKOM
JEZIKU**

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Doc.dr. Goran Bašić

Lund Univerzitet, Švedska (EU)

**DEFINICIJA RATNOG NASILJA I POMIRENJE
U PRIČAMA PREŽIVJELIH POSLIJE RATA U
BOSNI I HERCEGOVINI**

Sažetak

U ranijim istraživanjima ratnog nasilja, tokom rata u Bosni i Hercegovini, naglašavana je važnost priča ŽRTAVA ali fokus analize nije bio usmjeren na priče o ratnom nasilju, niti su analizirani poslijeratni intervjui kao produkt međuljudske interakcije. Ovom studijom pokušava se popuniti ta praznina analiziranjem priča osoba koje su preživjele rat u sjeverozapadnoj Bosni i Hercegovini. Prvi cilj studije je analizirati verbalne opise ratnog nasilja, drugi cilj je analizirati diskurzivne modele koji učestvuju u produkciji fenomena "ratno nasilje". Analiza pokazuje da se međuljudske interakcije koje uzrokuju nasilje nastavljaju i nakon što se nasilna situacija završila. Sjećanja na počinitelje i žrtve nasilja iz rata ne postoje samo kao verbalne konstrukcije u današnjoj Bosni. Priče o ratnim nasilnim situacijama se prepričavaju nakon rata i sa time bivaju važne za pojedince kao i za društvenu zajednicu. Individue koje su protjerane iz sjeverozapadne Bosne tijekom rata su, u pravnom smislu, priznata kategorija žrtava. Nekolicina počinitelja je osuđena od strane Haškog tribunala i Odjela za ratne zločine suda Bosne i Hercegovine. Prema optužnici Radovana Karadžića i Ratka Mladića, zločini počinjeni na području sjeverozapadne Bosne su kvalificirani kao genocid. Svi intervjuisani u ovoj studiji su doživjeli i preživjeli rat u sjeverozapadnoj Bosni. Ove individue su takođe i dio današnje društvene zajednice: nekolicina živi permanentno u sjeverozapadnoj Bosni, a jedan dio, iz instanstva provodi ljeta u sjeverozapadnoj Bosni.

Institucije administrativnog entiteta Republike

Srpske (kojem najveći dio sjeverozapadne Bosne administrativno pripada) negiraju genocid, i ovaj institucionalni pristup zločinima za vrijeme rata je izuzetno bitan za buduće analize fenomena "ratno nasilje" i "pomirenje". Stoga, je veoma važno analizirati kontekst konfliktnog odnosa političkih elita prema ovom pitanju koji se producira i reproducira između ostalog i raportiranjem Haškog tribunala, Odjela za ratne zločine suda Bosne i Hercegovine, kao i raportiranjem bosanskih medija. Čini se da su priče u mojem empirijskom materijalu pod uticajem (ili u koherentnoj vezi) sa retorikom koja se prezentira na ovim forumima. Kada informanti u studiji naglašavaju istrebljenje i sistematizaciju nasilja tokom rata, oni produciraju i reproduciraju sliku međusobne borbe na kolektivnoj razini. Čini se da je cilj ove borbe, da verbalno opisana djela ratnog nasilja dobiju status genocida poslije rata.

Ključne riječi: nasilje, rat, počinitelj nasilja, izloženi nasilju, prepričana iskustva, Bosna i Hercegovina.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Goran Bašić, Ass.prof.

Lund University, Sweden (EU)

**DEFINITIONS OF WAR VIOLENCE
AND RECONCILIATION IN
NARRATIVES OF SURVIVORS FROM
THE WAR IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Abstract

Previous research on violence during the war in Bosnia and Herzegovina have emphasized the importance of narratives without focusing on narratives mentioning war violence, but they have not analyzed stories on war violence that were the product of interpersonal interaction and meaning-making activity. The aim of this study is to fill this knowledge gap by analyzing the narratives of survivors of the war in northwestern Bosnia in the 1990s. The focus lies on analyzing interviewees' description of war-time violence and also analyzing discursive patterns that contribute in constructing the phenomenon "war violence". Analysis shows that the interpersonal interactions that caused the violence continue even after the violent situation is over. Recollections from perpetrators and those subjected to violence of the war do not exist only as verbal constructions in Bosnia of today. Stories about violent situations live their own lives after the war and continue being important to individuals and social life. Individuals who were expelled from northwestern Bosnia during the war in the 1990s are, in a legal sense, in a recognized violence-afflicted victim category. Several perpetrators were sentenced by the Hague Tribunal and the Court of Bosnia and Herzegovina on War Crime. The crimes committed in northwestern Bosnia are qualified as genocide according to indictments against former Serbian leaders Radovan Karadžić and Ratko Mladić. All interviewees in this study experienced and survived the war in northwestern Bosnia. These individuals have a present, ongoing relation with these

communities: Some live there permanently, and some spend their summers in northwestern Bosnia. Institutions in the administrative entity Republika Srpska (to which northwestern Bosnia now belong administratively) deny genocide, and this approach to war-time events becomes a central theme in future, post-war analysis of the phenomena "war violence", and "reconciliation". Therefore, it is very important to analyze the political elite's denial of the systematic acts of violence during the war that have been conveyed by the Hague Tribunal, the Court of Bosnia and Herzegovina on War Crime, and Bosnian media. The narratives in my empirical material seem to be influenced by (or coherent with) the rhetoric mediated in these fora. When informants emphasize extermination and the systematization of violence during the war, they produce and reproduce the image of a mutual struggle on a collective level. The aim of this struggle seems to be that the described acts of violence be recognized as genocide.

Keywords: violence, war, perpetrator of violence, subjected to violence, narrative, Bosnia.

1. INTRODUCTION

The starting point of this article is the war that took place in northwestern Bosnia and Herzegovina and more specifically interpersonal interpretations of violence and the biographical impact of war-time violence. Serbian soldiers and police targeted their use of violent force directly against the civilian populations in northwestern Bosnia. In their quest to expel Bosniacs¹ and Croats from this area, Serbian soldiers and police used mass executions, forced flight, systematic rape, and concentration camps (Case No.: IT-09-92-PT; Case No.: IT-95-5/18-PT; Case No.: IT-95-8-S; Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-98-30/1-A; Case No.: IT-99-36-T; Greve and Bergsmo 1994).

Earlier research concerning violence during the war in Bosnia presents a one-sided picture of the phenomenon "war violence" as well as of the actors—the "violent perpetrator" and those "subjected to violence." These studies develop a picture of the phenomenon "war violence" based on analyses of sieges and bombings of cities, killing, rape, and the expulsion of civilians, both adults and children. Examples of violent perpetrators are presented through images of soldiers and police who have killed, raped, and expelled civilians. As an example of "subjected to violence," we often see images of killed or raped and expelled civilian adults and children (Basic 2015, submitted 1,2,3,4,5; Bougarel, Helms and Duijzings 2007; Houge 2008; Maček 2009; Mannergren Selimovic 2010; Skjelsbæk 2007; Steflja 2010; Stover and Weinstein 2004). Researchers have discovered the importance of post-war narratives but have not paid attention to stories on war violence or analyzed the stories on war violence as a product of interpersonal interaction and as a meaning-creating activity (Blumer 1969/1986; Garfinkel 1967/1984).

The aim of this article is to fill this knowledge gap through analyzing the stories told by survivors of the war in northwestern Bosnia during the 1990s. The purpose is to analyze how the survivors describe war-time violence and which discursive patterns emerge in the construction of the category "war violence." My questions are as follows: How do the

interviewees describe war-time violence? Which categories of violence are highlighted in the stories? How do war survivors describe sexual violence and other sexual abuse during the war? In this study, I seek to touch on the phenomenon "war violence" by analyzing the narratives of the informants, namely their descriptions in relation to themselves and others (Riessman 1993, 2008).

The phenomenon "war violence" is a consistent theme in this article. I found that earlier research regarding violence during the war in Bosnia was insufficient for this analysis (Basic 2015, submitted 1,2,3,4,5; Bougarel, Helms and Duijzings 2007; Houge 2008; Maček 2009; Mannergren Selimovic 2010; Skjelsbæk 2007; Steflja 2010; Stover and Weinstein 2004). As an aid for the analysis, I therefore used a somewhat more general sociological research on violence based on interpersonal interaction (Åkerström 2002; Betz 1977; Collins 2008; Katz 1988; Presser 2013; Schinkel 2004; Stanko 2003).

This analysis will show that the interpretation of the biographical consequences of war violence is intimately related to the subject's own war experiences. In the following, I try to highlight how the creation of the concept "war violence" is made visible when the interviewees², in the

² This article is based on different types of empirical material, especially recorded interviews, carried out with 27 survivors of the war in northwestern Bosnia and Herzegovina, and field observations (Emerson, Fretz and Shaw 1995; Holstein and Gubrium 1995). The material for this study was collected during two phases. During phase one, March and November of 2004, I carried out fieldwork in Ljubija, a community in northwestern Bosnia. I interviewed 14 individuals who lived there at that time, five men and two women who had spent the entire war in Ljubija, as well as four men and three women who were expelled from Ljubija during the war but had returned afterward. Six of the fourteen interviewees were Serbs, five were Bosniacs, and three were Croats. During the first phase, I was in Ljubija carrying out observations, including on buses and at bus stops, marketplaces, and cafés. I even collected and analyzed the daily newspapers that could be bought in Ljubija during my stay. Under phase two, from April through June of 2006, I interviewed nine former concentration camp detainees and four close relatives. The detainees had been placed in the concentration camps by Serbian soldiers and police despite being civilians during the war. At the time of the interviews, some of the interviewees lived in Sweden and some lived in Denmark and some in Norway. Eleven of those interviewed came from the municipality of Prijedor (to which Ljubija belongs). The two remaining interviewees came from two other municipalities in northwestern Bosnia. Ten men and three women were

¹ Bosnian Muslims began to identify themselves as Bosniacs during the war. The term 'Bosniac' is actually an old word meaning 'Bosnian,' which is now used both in an official context and everyday language. Both "Bosniac" and "Muslim" are used in everyday speech.

empirical material, talk about (1) a new social order in society, (2) human suffering, (3) sexual violence, and (4) slaughter of humans.

2. STORIES OF WAR VIOLENCE AND NEW SOCIAL ORDER

Earlier research concerning violence during the war in Bosnia and Herzegovina has noted the importance of post-war stories (Basic 2015, submitted 1,2,3,4,5; Bougarel, Helms and Duijzings 2007; Houge 2008; Maček 2009; Mannergren Selimovic 2010; Skjelsbæk 2007; Steflja 2010; Stover and Weinstein 2004). Stories about the “war violence” phenomenon in my study produce and reproduce the image of disintegration of the social order that existed in the society before the war. Daily use of violence, during the war, is *organized* and *ritualized*, thus becoming a norm in society rather than an exception. The stories on war violence reveal how the existing social order from before the war is rejected, and in its place is the war-time social order that is upheld.

The war made its entrance in Ljubija³ at the end of spring 1992 when Serb soldiers and police took over the local administration without any armed resistance. Several villages in the Ljubija region (for example, Hambarine, Briševo, and Biščani) were shelled by Serbian artillery while media spread propaganda about “Muslim and Croat war crimes against Serbs” to create panic. The residents of these villages were unarmed and sought shelter in the mountains and valleys surrounding Ljubija. A large number of refugees were caught by Serbian soldiers and police. Some were instantly executed in the woods, and some were transported to Ljubija where they first were battered in the central square in Ljubija or at the Ljubija football stadium. Finally, they were executed in the stadium or at other locations around Ljubija (Case No.: IT-09-92-PT; Case No.: IT-95-5/18-PT; Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-99-36-T; Greve and Bergsmo 1994). One of the interviewees, Vlado, recounted a violent

situation from the central square in Ljubija that he witnessed:

I will never forget when there were 15 Muslims lying on their bellies in the center while Serbs beat them and sang “who is saying, who is lying that Serbia is small.” Such uniformed savages, damn it. They jumped on their backs and kicked their heads, which moved lifelessly, like a football. It still echoes in my head how these poor people screamed. The singing too, “who is saying, who is lying.”

Collins (2008) means that it is difficult to take to violence but not impossible. Doing so usually requires charging—you must be trained or drilled by an army or in other ways induced to take the leap, bypassing the tension and fear that usually hold us back when in an escalating confrontation. Vlado’s story retells an episode “in the middle” of an event that had probably been going on for some time. The United Nations, Hague Tribunal, and Bosnia and Herzegovina Tribunal on War Crime report on events that were ongoing a long time before the war started. These reports and sentences present years of Serbian propaganda, mobilization, identity-creation in contrast to others, and the production of degrading images of Croats and Bosniacs. There are concrete examples of glorification of violence and the revival of Serbian ideals from earlier wars (Court of Bosnia and Herzegovina 2015; Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-99-36-T; Greve and Bergsmo 1994; ICTY 2015a; ICTY 2015b). Something must also have happened in the central square in Ljubija before the soldiers started jumping on the subjected-to-violence bodies. The soldiers probably underwent some sort of identity change when enlisted in the Serbian army, when they received their uniforms and weapons. The song itself should, using Collins’ conceptual apparatus, be interpreted as a way to evoke violence, similar to chants mustering support for a sports team.

Vlado dramatizes the described situation, aiming at presenting the perpetrators’ actions as morally despicable (“Such uniformed savages, damn it”) and the subjected-to-violence position as a typical example of submission and weakness (Åkerström 2002; Betz 1977; Collins 2008; Wrong 1979). Those stricken by violence lie “on their bellies” and are weak, almost non-acting. I write “almost” because there is one activity that Vlado notices: These individuals scream while being battered. These screams appear in this story 14 years after the described situation. The image of the perpetrators and those subjected to violence

interviewed; three interviewees were Croats and ten were Bosniacs.

³ Prior to the war, Ljubija was a multicultural society. The inhabitants lived in two administrative communities (Mjesne zajednice). Upper Ljubija was ethnically mixed, and most of the inhabitants lived in flats. Lower Ljubija was predominately inhabited by Bosniacs, and the townscape was dominated by private houses. Most residents worked in the Ljubija iron mine prior to the war.

does not seem to exist merely as a construction of the mind. Vlado says that it still “echoes” in his head and that he “will never forget.” It seems that stories about perpetrators and those subjected to violence still live, even long after the war.

Another thing that still echoes in Vlado’s head is the song: “who is saying, who is lying that Serbia is small.” Vlado portrays the perpetrators as a coherent violence-exercising group. In his description, he makes an ethnic generalization of the perpetrators and the subjected-to-violence (Katzs 1988: 237-273). Thomas Hylland Eriksen (1993) argues that ethnic identity is an ongoing process of relations between actors who perceive themselves as distant from members of other groups with whom they have or feel having a minimum of regular interaction. Ethnic identity is based on the contrast to the others. Hylland Eriksen believes that ethnic identity is most significant when it is perceived as threatened. Vlado did not call the perpetrators soldiers or policemen; he said that “Serbs” used violence and sang a Serbian nationalist song. To ethnically generalize those subjected to violence, Vlado constructs the abused in the situation as “Muslims.” He makes a generalization based on opposing positions between categories.

Through his story on war violence, Vlado highlights the decay of social control which, according to his view, occurred at the beginning of the war. Such a display of violence could not be seen in Ljubija before the war. The social control of the pre-war society could not have accepted a situation in which a group of individuals is beaten publicly in an open square, screaming out loud while the perpetrators sing.

It is interesting to see how the perpetrators and the public describe the violent situation in Ljubija’s central square. Vlado’s story characterizes the perpetrators as confident during the use of violence, so secure that they even sing. Vlado expresses his disgust, but he does not say anything about the public’s reactions. Collins (2004, 2008) argues that the use of violence that is justified as a punishment for an alleged crime can verify and enhance the collective opinion, emotions, and conception and thus the social solidarity.

Coherence between those using violence and the public was retold by several of the informants during my field work in Ljubija. (I personally witnessed some parts of that situation during the war; I also asked about it during my field work, and I analyzed parts of my experiences in Basic 2005: 31-35). During a

field interview, Samira told me how she had seen a lifeless body being kicked repeatedly by several individuals in the Ljubija central square while spectators were cheering. The background story is that the media had singled out a pre-war policeman for an assault against Serbian soldiers. A couple of months later, Serbian soldiers captured him in the forests surrounding Ljubija. In Samira’s story, his lifeless body is thrown from a lorry on to Ljubija’s central square. Samira says that she was standing at a window overlooking the square from a rather high position. She told me that when the information about the capture was released in Ljubija, a “mob” came running from a street into the square as she was watching. She said that hundreds of Serbian soldiers, policemen, civilians, women, and children had come to the square. Several individuals were shooting firearms into the sky, cheering, and at the same time kicking the policeman’s lifeless body. Samira particularly spoke of her neighbor and his family participating in this violent situation. In her story, the neighbor, a former employee in the iron mine, is now uniformed and armed. His son is also participating, and he is also armed. He is shooting in the air. The neighbor’s wife and daughter are also participating. The wife is dressed in a house-gown (a practical dress only used in and around the home), and the daughter is wearing sports clothes. These two are kicking the lifeless body. After this episode, which happened on the main square in Ljubija, Samira heard that the policeman had been instantly executed when they caught him in the forest, and after the sequence in the square, they transported him to Hambarine where the soldiers roasted him on a spit (field notes).

Presser (2013) means that the social reality is versatile, especially in a war situation. In the eyes of the perpetrators and the audience, this “policeman” was a deviator who did not respect the current social order (or rather the current disintegration of social order according to Vlado’s and Samira’s perspective) and therefore should be punished. The punishment was carried out with public use of violence and through audience participation. It seems the cheering and joy expressed by the audience encouraged the perpetrators, who thus received confirmation for their actions. The participation of a large number of individuals enables this ceremony, which fulfills the community systems needed to preserve a new social order that allows this type of violence.

Pre-war social control did not allow executions in the woods or kicking a lifeless body in public, in the square. However, during the war, these events served the purpose of empowering unity

and enabling the future use of violence. In the mentioned example, we have a situation where the use of violent force increased dramatically in the war society. Collins (2008) argues that the ritualized use of violence, i.e., that which is done on a daily basis, is organized and becomes a norm in a war society. In this case, new deviants and new crimes emerged, for example, refusing to participate in war-time use of violence. An old social order is rejected, and a new one emerges and is preserved.

3. STORIES OF WAR VIOLENCE AND HUMAN SUFFERING

Stories of the phenomenon “war violence” produce and reproduce the image of human suffering during the war. In these stories, a correct moral behavior is constructed as a contrast to the stories of suffering during the war. The stories of war violence paint the picture of the perpetrator as someone who is dangerous, evil, and the ideal enemy, as a real but distant criminal who is seen as a clear threat to the existing social order from before the war.

The new war order normalized the existence of concentration camps in society (Case No.: IT-09-92-PT; Case No.: IT-95-5/18-PT; Case No.: IT-95-8-S; Case No.: IT-97-24-T.; Case No.: IT-98-30/1-A.; Case No.: IT-99-36-T.; Greve and Bergsmo 1994). The interviewees who were detained in concentration camps told me that inmates died in great numbers because of food shortage, diseases, battering, and planned executions. Firearms were seldom used; instead, they used baseball bats or knives. According to the interviewees, all inmates lost between 20 and 40 kg of body weight and were so emaciated that they had trouble standing up and moving. The general atmosphere and the ritualized use of violence in the camps made the inmates apathetic, and at times, it seemed that they just waited to be killed to end the pain (Basic 2007: 46). Nesim, a former concentration camp detainee, explains:

“Behind your back, Goran (Nesim addressing the interviewer by name), just one meter behind you, they slaughtered and flayed people. There was screaming and commotion. It happened beneath the feet of those lying in the last row, I think I was lying in the fourth. I don’t know if you’ve ever heard a man’s shriek of agony, torment, and pain while being tortured. It is totally different from the cries you hear when someone is in emotional distress.

I feel chills to this day when I hear someone crying. People were crying because of the torment, they begged to be killed to escape the pain. This makes your blood freeze. /.../ No one got worse off than Stipo (a person from Prijedor whom both I and Nesim know), they strapped him between four vans, I could hear this. They tortured him /.../ They battered him several days in a row while drinking and singing: ‘there’s no guard garde without “kokarde” (Serbian cockade) nor no soldier but the “četnik” (chetnik – Serbian paramilitary soldier).

Nesim, like Vlado, emphasizes the “scream,” beating, and nationalist songs when describing this violent situation. Moreover, Nesim notes the slaughter of humans, torture, a human “agony,” and pain. A special importance is given to the sounds in Nesim’s story. That which he hears can be seen as the discursive basis of his presentation of the perpetrator and those struck by the violence. Nesim says, “I feel chills to this day when I hear someone crying,” which shows the importance this described situation has in his present life.

The narratives about sexualized war violence also give an example of how the violence persists in its effects to the present day after the war in Bosnia. Milanko says: “I feel sick from it, they put on their uniforms and go out to the villages to rape and kill women,” and Radovan too: “Who gives us the right to rape someone’s sister and mother.” Rada reveals: “During the war, in this apartment, when Briševo was massacred, I was severely beaten by Serbs and my neighbor was raped.” Nada also told me that she saw soldiers and policemen through the window as they were “partying by the Glass house. They raped women there. Drunk.” The drunk group of soldiers and policemen “continued and raped Gara (Nadas neighbor who was raped).” Bela gives us instance of the personal, individual aspect of this violence and how it carries into post-war social life. She says that “Ranka and Anka (both friends of the interviewee) became pale-white, I asked them what was wrong, and they answered, here comes Laic. He had raped them lots of times during the war”

Even the stories from the concentration camps contain episodes of sexualized war violence; Zahir’s story is one example of this: “Savages (Zahir refers to guards), they forced old Adnan (another inmate) to rape a girl, and she was not older than 15 years. They have also forced men on each other.”

The rapes described seem to have a ritualized element with the "putting on the uniforms" and other systematized factors, and appear to have been ethnically targeted. Stories about war violence and human suffering serve to support my argument that war violence in this war was more personalized/individualized—in many cases these are neighbors committing these crimes against people they know or "who are" (People) in their social networks. In many cases violence was of an individualized and personalized nature (people knew each other, (they) were neighbors) with this characterization of the perpetrators as sadistic, powerful and distant monsters.

Interviewees depicts the perpetrators as big, strong, evil, and non-human. The suffering created by the perpetrators is making them distant actors and a threat. The portrayal of the perpetrators produces and re-produces the picture of those submitted to this violence as weak and inferior. By categorizing the perpetrators as such, interviewees also instructs others to identify the results of the perpetrators' actions. By pointing out the perpetrators' position, interviewees implicitly points out the perpetrators' complementary contrast—those subjected to violence. Note how perpetrator and the subjected to violence, in the previous empirical example, are constituted simultaneously. The perpetrators' actions are clearly shaped through a concrete dramatization and an explicit designation.

Implicitly, interviewees creates the correct morality when they rejects the actions of the perpetrators. In other words, interviewees rejection, which reveals itself during the conversation, contains a moral meaning. Presser (2013) argues that a connection exists between war-time violence and the social order. What interviewees tells us could be seen as a verbal reaction to his unfulfilled expectations. These expectations—for example, helping a human in distress—are morally correct actions, which from interviewees perspective are absent in the violent situation they retell. Nesim and Zahir seems surprised by the guards' extreme use of violence and the suffering they caused. They implicitly constructs the morally correct action regarding the violent situation in contrast to that which they told us.

Stories about war violence and human suffering are examples of a certain war interaction that includes upholding normality in different relations, partly between perpetrators and those subjected to violence, and partly between the perpetrators and the narrator. These stories are permeated with retold distance between

actors where the war's social order is defined. The interviewed in this study portray the perpetrators as dangerous, mad, and evil—on one hand as a clear threat to the pre-war prevailing order, and on the other, as an ideal enemy, a real but distant criminal.

4. STORIES OF WAR VIOLENCE AND SLAUGHTER OF HUMANS

Narratives on the phenomenon "war violence" produce and reproduce the image of de-humanized, violence-affected actors, often portrayed as slaughtered in violent situations. The narrator's dramatization of violent situations reveals his own experience of threat to his or others' physical existence and ethnic identity; the description of a violent war situation is emphasized through a *symbolicism of ritualized ethnic violence*. The use of violence is described as something carried out both through bureaucratic planning (using lists) and without it. The perpetrators are presented as spontaneous, organized, and rational.

The de-humanization of the non-Serb population in northwestern Bosnia led to the killing of more and more people. Bosniacs and Croats were progressively taken to the concentration camps, and beatings and torture occurred on a daily basis in police stations and the military police headquarters. There were several cases of non-Serb killings at mid-day, in front of or behind their homes, in front of their families and neighbors (Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-99-36-T; Greve and Bergsmo 1994).

The interviewees' stories on war violence depict de-humanized and violence-struck actors. These individuals are often mentioned as being slaughtered in violent situations. Alma was arrested together with almost all residents in her village, and the group was guarded by soldiers and police in a schoolyard. She recounted a series of violent situations taking place in her village during the war:

There was the famous "Vojvoda" (warlord). He gathered his neighbors at the beginning and cut the throat of them all. They recently found that mass grave and dug up 13 to 14 people. They cut off one man's head and then impaled it on a pole, then they called his wife and said that her husband wanted to talk to her.

Stories about war violence and slaughter of humans show that violence in this war were more personalized and individualized. Alma described Vojvoda as a sadistic monster who is in charge and of another ethnic group but who carries out his acts against his own neighbors, thus, personalized, distinct from the typical industrial violence during the Holocaust (Bauman 1991; Browning 1992; Megargee 2013a,b).

How the war violence turned into another part of everyday life is described by Irfan, who said, "We had all been chosen for the slaughter, we were to be annihilated, full stop. They started with the intellectuals, none of them survived." The perpetrators in northwestern Bosnia had at their disposal lists of people who were "known" in the society, for example, local leaders, intellectuals, politicians, criminals, and wealthy people who were often imprisoned, robbed, and executed (Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-99-36-T; Greve and Bergsmo 1994). Irfan says, "They started with the intellectuals," and in this way, retrospectively, the perpetrators are presented as organized and rational in their violent actions.

Even stories from the concentration camps contain examples of organized, rational, and spontaneous perpetrators. According to the interviewees, it was common that perpetrators came to the camps looking for people from their lists to batter or kill. Usually, it was after the third beating that the person died. It was also common that murders were carried out on someone's order. One former concentration camp detainee said, "They selected people from an order to be slaughtered." According to the interviewees, someone may have wanted to get rid of a wealthy neighbor who was detained in the camp, in order to take over his property and capital, and the guards therefore got paid to murder. This happened on a daily basis, according to all interviewees who were detained in concentration camps during the war. The interviewees say that the perpetrators usually searched individuals by name, and sometimes in the morning, they could see that person on a pile of corpses in front of the "white house." (Case No.: IT-95-8-S; Case No.: IT-97-24-T.; Case No.: IT-98-30/1-A.; Case No.: IT-99-36-T.; Greve and Bergsmo 1994). Several interviewees describe a widespread ritualized use of violence during the war in northwestern Bosnia, and those descriptions often portray an uncivilized and savage slaughter of humans. These stories are filled with images of how fearsome these perpetrators are, for example, when Alma says that "Vojvoda" rules and has the power, his strength cannot be questioned. The perpetrator

is often designated as supreme—he is, for example, capable of killing, mutilating, and exterminating families.

The dramatization of the war-time situation is amplified with symbolicism of ritualized ethnic violence (Collins 2008, 2004; Hylland Eriksen 1993; Katz 1988: 237-273; Presser 2013). The individuals who were slaughtered in the previous empirical examples are Bosniacs and Croats, and those slaughtering them are Serbian police and soldiers. Alma uses the term "vojvoda." During the Bosnian war, the term "vojvoda" was used only when talking about Serbian forces warlords. The meaning of the term "vojvoda" is "Serbian warlord." The importance of ethnic identity is greatest when it is perceived as being threatened (Hylland Eriksen 1993). The referred description depicts the identities of the narrator and those submitted to violence as being just as threatened as their physical existence.

The bureaucratic charge (lists) in the stories on ritualized use of violence during the war could in post-war stories indicate a vindication of violent acts during the war (Presser 2013). The image created suggests that the perpetrators had some kind of permission and "right" to kill those subjected to violence, and that those "visible" in society had a stamp on them that made them especially susceptible to war violence that became normatively accepted in society. Reality is versatile, according to Presser (2013), especially during a war. Something that is considered the worst atrocity by most people, such as aiming violence against civilians, might be seen as an act of heroism among others, probably depending on whether the war has ended or not or if the violent sequence is retold or observed, and depending on who is telling the story.

5. CONCLUSION

Earlier research on the war in Bosnia and Herzegovina recognized the importance of post-war narratives (Basic 2015, submitted 1,2,3,4,5; Bougarel, Helms and Duijzings 2007; Houge 2008; Maček 2009; Mannergren Selimovic 2010; Skjelsbæk 2007; Steflja 2010; Stover and Weinstein 2004). However, these analyses do not focus on narratives about the "war violence" phenomenon itself. In an attempt to fill this knowledge gap, my primary purpose is to describe how the actual actors portray violence during the war. My secondary goal is to analyze which discursive patterns participate in creating the category "war violence." My empirical material is analyzed using research

on violence based on interpersonal interaction. (Åkerström 2002; Betz 1977; Collins 2008; Katz 1988; Presser 2013; Schinkel 2004; Stanko 2003).

This study shows that after the war in Bosnia, the interpretations of biographical consequences of violence are intimately connected to previous war experiences. Narratives on the phenomenon “war violence” depict a decay of pre-war social order. The use of violence during the war is described as *organized* and *ritualized*, which implies that the use of violence became a norm in society, rather than the exception.

The narratives on the phenomenon “war violence” produce and reproduce the image of human suffering and slaughter. Those subjected to violence are portrayed in a de-humanized fashion and branded as suitable to be exposed to it. In these stories, morally correct actions are constructed as a contrast to the narratives on war violence. In these descriptions, the perpetrator is depicted as a dangerous, evil, and ideal enemy. He is portrayed as a real and powerful yet alien criminal who is said to pose a clear threat to the social order existing before the war. The narratives on wartime violence, war perpetrators, and those subjected to violence during war are enhanced with symbolism of ritualized ethnic violence (“cockade,” “chetnik,” “Serb,” “Muslim,” “warlord”). On one hand, the narrators make an ethnic generalization based on the differences between the ethnic categorizations; on the other hand, they present their own physical existence and ethnic identity and that of those subjected to violence as being threatened by the violent situation.

The disintegration of the existing, pre-war social order produces and reproduces a norm resolution that enables the ritualized war-time use of violence. This development allows the normalization of war violence in this time period even though the result, as this study shows, means human suffering and the slaughter of humans. This study presents this development in society ambivalently, as both allowed and normatively correct (during the war) and as prohibited and condemned (primarily in retrospect, in post-war narratives). It seems as if the category “war violence” means different things depending on whether it happened during war or not, whether it is retold or observed, and who is telling the story. For some persons, violence targeting civilians during the war is an act of heroism (see also Basic 2014: 216).

The Holocaust during World War Two was in many cases highly efficient and industrialized; the typical goal was to kill from a distance, impersonally (Bauman 1991; Browning 1992; Megargee 2013a,b). Researchers have noted that those who climbed the ranks to leadership positions or were in charge at concentration camps seemed to have engaged in very personal, sadistic acts in Germany during WWII. Is there an interaction of rank/power in wartime and level of motivation/energy input required for violence (ie, those in charge require less energy input because of the factors that put them in charge in the first place)? The stories and phrasing in this paper emphasize a distant, evil, and/or powerful leader who motivates the crowd (perhaps in part by symbolically reducing an ethnic target to something like a dog or rat) or gives orders, with the distinction from Holocaust violence that the leaders in these stories were neighbors, etc., of those they were harming and killing.

In general contrast, the war violence in Bosnia was more broadly characterized by the *individualized use of violence*, in which the perpetrators often knew those subjected to violence. The stories reveal that firearms were seldom used; instead, the weapons were baseball bats or knives. These features can be compared to examples of violence in Rwanda, e.g., Hatzfeld (2005), where the violence was more similar (and even more “savage”) to that in my material than the typical examples of industrialized extermination violence of World War Two.

The perpetrators in this study are often portrayed as people who enjoyed humiliating, battering, murdering, and inflicting pain in different ways. This characterization is a contrast to Collins (2008), who suggests that soldiers are not good in acting out *close violence* and that individuals are mostly inclined to consensus and solidarity. An explanation, in my study, of the soldiers’ actions can be that soldiers in a war are pressured into being brave in close combat, the aim being to reign over the Others, the enemy. During war, enemies are targets of violence, to be subjected to it and neutralized. Soldiers and police in northwestern Bosnia were not close to any battlefield, and civilians thus were framed in the enemy role. By exposing civilians to violence, soldiers proved their supremacy over the enemy even when the enemy was an abstract type, unarmed and harmless (Case No.: IT-09-92-PT; Case No.: IT-95-5/18-PT; Case No.: IT-95-8-S; Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-98-30/1-A; Case No.: IT-99-36-T; Greve and Bergsmo 1994). Another explanation might be found in the degree of mobilization and

emotional charge that occurred before the war, through the demonization of the enemy. People were probably brutalized through this process.

Those interpersonal interactions that caused the violence continue even after the violent situation is over. Recollections from perpetrators and those subjected to violence of the war do not exist only as verbal constructions in Bosnia of today. Stories about violent situations live their own lives after the war and continue being important to individuals and social life. Individuals who were expelled from northwestern Bosnia during the war in the 1990s are, in a legal sense, in a recognized violence-afflicted victim category. They suffered crimes against humanity, including most types of violent crimes (Case No.: IT-95-8-S; Case No.: IT-97-24-T.; Case No.: IT-98-30/1-A; Case No.: IT-99-36-T; Greve and Bergsmo 1994). Several perpetrators were sentenced by the Hague Tribunal and the Court of Bosnia and Herzegovina on War Crime (Court of Bosnia and Herzegovina 2015; ICTY 2015a; ICTY 2015b). The crimes committed in Prijedor and Ljubija are qualified as genocide according to indictments against former Serbian leaders Radovan Karadžić and Ratko Mladić (Case No.: IT-09-92-PT; Case No.: IT-95-5/18-PT). All but two of the interviewees in this study experienced and survived the war in Prijedor and/or Ljubija. These individuals have a present, ongoing relation with these communities: Some live there permanently, and some spend their summers in Prijedor and/or Ljubija (Basic submitted 3). An analysis of the processing of experienced or described violent situations in a society that exists as a product of a series of violent acts during the war must be conducted in parallel both at the institutional and individual levels. Institutions in the administrative entity Republika Srpska (to which Prijedor and Ljubija now belong administratively) deny genocide, and this approach to war-time events becomes a central theme in future, post-war analysis of the phenomena "war violence," "victimhood," and "reconciliation" (compare Becirevics' [2010] analysis of denial of genocide in Bosnia). The existence of Republika Srpska is based on genocide committed in Prijedor, Ljubija, and other towns in Bosnia and Herzegovina (Case No.: IT-09-92-PT; Case No.: IT-95-5/18-PT; Case No.: IT-97-24-T; Case No.: IT-99-36-T; Greve and Bergsmo 1994). Therefore, it is very important to analyze the political elite's denial of the systematic acts of violence during the war that have been conveyed by the Hague Tribunal, the Court of Bosnia and Herzegovina on War Crime, and Bosnian media. The narratives in my empirical material seem to be influenced by (or coherent with) the rhetoric

mediated in these fora. When informants emphasize extermination and the systematization of violence during the war, they produce and reproduce the image of a mutual struggle on a collective level. The aim of this struggle seems to be that the described acts of violence be recognized as genocide.

Another interesting aspect of the phenomenon "war violence," to be examined in a future analysis, regards the stories of perpetrators describing violent situations (Athens 1997; Katz 1988). Conversations with these actors and an analysis of their stories might add a nuanced perspective of the phenomenon "war violence." Another question that emerged during my work on this article is, What importance is given to stories told by the perpetrator of violence and those subjected to violence in the development of a post-war society? I believe it is of great importance to study stories in both categories. By recounting their stories, those subjected to violence could obtain recognition and some degree of self-esteem and the perpetrators be given a chance to explain to themselves and others, display shame over their actions, and possibly restore their social status. Without this type of process, those who are subjected to violence risk a life without recognition, and the perpetrators risk being permanently bound by their war-time actions, a clearly unstable foundation for the future development of a post-war society.

6. REFERENCE

- Åkerström, M. (2002). "Släps, punches, pinches – but not violence: Boundary- work in nursing homes for the elderly", *Symbolic Interaction*, 25(4): 515-536.
- Athens, L. (1997) *Violent Criminal Acts and Actors Revisited*. Chicago: University of Illinois Press.
- Basic, G. (2015) "Reconciliation Narratives of Survivors from War in Bosnia and Herzegovina." In Venkat, Pulla och Bharath, Bhushan, Mamidi (Ed.). *Some Aspects of Community Empowerment and Resilience* (pp. 189-205). New Delhi: Allied Publishers Pvt. Ltd.
- Basic, G. (submitted 1) "Concentration camp rituals: narratives of former Bosnian detainees."
- Basic, G. (submitted 2) "Conditions for reconciliation: Narratives of survivors from the war in Bosnia and Herzegovina."

- Basic, G. (submitted 3) " 'Ideal victim' and competing for victimhood: stories of Bosnian war survivors." Submitted to journal.
- Basic, Goran (submitted 4) "Stories of Sexualized War Violence after the Bosnian war".
- Basic, Goran (submitted 5) "Victimhood, Forgiveness and Reconciliation: in Stories of Bosnian War Survivors".
- Basic, G. (2007) *Would I Grill Lamb with You? Reconciliation and Implacability in Stories of Former Prison-Camp Detainees*. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behavior 2007:2.
- Basic, G. (2005) *War and Crime. Definitions of Crime in a Bosnian Post-War Society*. Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behavior 2005:2.
- Bauman, Z. (1991). *Modernity and the holocaust*. New York: Cornell University Press.
- Becirevic, E. 2010. "The Issue of Genocidal Intent and Denial of Genocide: A Case Study of Bosnia and Herzegovina." *East European Politics and Societies* 24 (4): 480-502.
- Betz, J. (1977) "Violence: Garvers definition and a Deweyan correction." *Ethics*, 87(4): 339-351.
- Blattman, C. and Miguel, E. (2009) *Civil War*. Berkeley: Center for International and Development Economics Research.
- Blumer, H. (1969/1986) *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- Bougarel, X., Helms, E. and Duijzings, G. (2007) *The new Bosnian mosaic: Identities, memories and moral claims in a post-war society*. Aldershot: Ashgate Press.
- Browning, C. R. (1992) *Ordinary men: Reserve Police Battalion 101 and the final solution in Poland*. London: Harper Collins Publishers Inc.
- Case No.: IT-99-36-T. Judgment in case of Radoslav Brdjanin. 1 September 2004. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).
- Case No.: IT-97-24-T. Judgment in case of Milomir Stakic. 31 July 2003. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).
- Case No.: IT-98-30/1-A. Judgment in case of Miroslav Kvočka, Mlado Radic, Zoran Zigic and Dragoljub Prcac. 28 February 2005. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).
- Case No.: IT-95-8-S. Judgment in case of Dusko Sikirica, Damir Dosen and Dragen Kolundzija. 13 November 2001. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).
- Case No.: IT-95-5/18-PT. Third Amended Indictment in Case of Radovan Karadžić. 27 February 2009. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).
- Case No.: IT-09-92-PT. Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents in Case of Ratko Mladić. 16 December 2011. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).
- Court of Bosnia and Herzegovina (2015). Cases before Section for War Crimes. Sarajevo:
Court of Bosnia and Herzegovina (<http://www.sudbih.gov.ba/?opcija=predmeti&jezik=e>, 20150114).
- Collins, R. (2008) *Violence. A Micro-sociological Theory*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Collins, R. (2004) *Interaction Ritual Chains*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Emerson, R.M., Fretz, R.I. and Shaw, L.L. (1995) *Writing Ethnographic Fieldnotes*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Garfinkel, H. (1967/1984) *Studies in Ethnomethodology*. New York: Prentice Hall.
- Greve, H.S. and Bergsmo, M. (1994) *The Prijedor report*. Annex V. Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992). S/194/674/ Add. 2 (Vol. I). New York: United Nations.
- Hatzfeld, Jean. (2005) *Machete Season: The Killers in Rwanda Speak*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Hylland Eriksen, T. 1993. *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.

- Holstein, J. A. and Gubrium, J. F. (1995) *The active interview*. Qualitative Research, Method Series 37. London: Sage.
- Houge, A. B. (2008) "Subversive victims? The (non) reporting of sexual violence against male victims during the war in Bosnia-Herzegovina." *Nordicom Review*, 29(1):63- 78.
- ICTY (2015a). The Cases. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (<http://www.icty.org/action/cases/4>, 20150114).
- ICTY (2015b). Judgement List. Haag: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (<http://www.icty.org/sections/TheCases/JudgementList>, 20140114).
- Katz, J. (1988) *Moral and Sensual Attractions in Doing Evil*. New York: Basic Books.
- Maček, I. (2009) *Sarajevo Under Siege. Anthropology in Wartime*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Malešević, S. (2010) *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: University Press.
- Megargee, P. G. 2013a. *Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933-1945*. Volume I. Washington: United States Holocaust Memorial Museum.
- Megargee, P. G. 2013b. *Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933-1945*. Volume II. Washington: United States Holocaust Memorial Museum.
- Potter, J. (1996/2007) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage Publications.
- Presser, L. (2013) *Why We Harm*. London: Rutgers University Press.
- Rapley, T. J. (2001) "The art(fulness) of open-ended interviewing: some considerations on analysing interviews." *Qualitative Research*, 1(3): 303-323.
- Riessman, C. K. (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. Thousand Oaks: SAGE Publications
- Riessman, C. K. (1993) *Narrative Analysis*. Qualitative Research Method Series 30. London: Sage.
- Schinkel, W. (2004) "The will to violence", *Theoretical Critinology*, 8(1): 5-31.
- Mannergren Selimovic, J. 2010. "Victims and Perpetrators. Local Responses to the ICTY in Bosnia-Herzegovina." *Focaal, European Journal of Anthropology*, 2010(57): 50-61.
- Silverman, D. (1993/2006) *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction*. London: Thousand Oaks.
- Simmel, G. (1908/1955) *Conflict and The Web Of Group-Affiliations*. New York: The free Press.
- Skjelsbæk, I. (2007) *Voicing Silence: A Political Psychological Analysis of the Aftermath of the Bosnia-Herzegovinan War Rapes*. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology.
- Stanko, E. A. (2003) *The Meanings of Violence*. London: Roudedge.
- Steflja, I. (2010) "Identity crisis in post-conflict societies: the ICTY's role in defensive nationalism among the Serbs", *Global Change, Peace & Security*, 22(2): 231–248.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Doc.dr. Danijela Frangež⁴

Fakultet za sigurnost

Univerzitet u Mariboru

Republika Slovenija (EU)

**OTKRIVANJE SEKSUALNOG
NASILJA NAD DJECOM**

Sažetak

Seksualno nasilje nad djecom je problem društva i pojedinca. Usprkos tome, u modernom društvu raste osjetljivost prema detekciji seksualnog zlostavljanja djece, jer su djeca često žrtve takvih kaznenih djela. Stereotipi i mitovi u vezi seksualnog zlostavljanja djece su još uvijek vrlo važni, zato što imaju tendenciju da se počinitelj razriješi odgovornosti „stavljanjem krivnje na žrtvu“ (okrivljivanje žrtve) čime se opstiru otkrivanje i prikupljanje odgovarajućih dokaza.

Ovaj rad predstavlja istraživanje o karakteristikama otkrivanja seksualnog zlostavljanja djece u Sloveniji. Studija koja je provedena u 2010. i 2011. godini u Sloveniji podijeljena je u dva dijela. U prvom dijelu predstavljeno je 70 nasumično odabranih slučajeva iz 2003. godine, sa fokusom na ispitivanje izabranih policijske spisa. U drugom dijelu, proveden je intervju sa tužiteljima i kaznenim istražiteljima djece u slučajevima seksualnog zlostavljanja kako bi se stekao uvid u praksu otkrivanja i istrage seksualnog zlostavljanja djece.

Studija pokazuje da je 84% seksualno zlostavljanje djece poznavalo osumnjičenika prije zlostavljanja. Međutim, seksualno zlostavljanje djece u porodici otkriveno je u 39% slučajeva. Većina zlostavljanja odvijala se u tri ili više epizoda, što znači da je seksualno zlostavljanje djece proces u kojem su žrtve seksualno zlostavljane tijekom dužeg vremenskog razdoblja. Velika većina djela koja nisu prijavljena odmah nakon zlostavljanja dogodila se u zatvorenim mjestima sa domaćim okruženjem, što dodatno ometa otkrivanje i prikupljanje dokaza.

Dodirivanje je najčešći oblik seksualnog zlostavljanja djece (bludne radnje). Fizička sila je korištena u 19% svih slučajeva, ali u 61% slučajeva žrtve nisu pokazivale nikakve fizičke znakove zlostavljanja. Nalazi pokazuju da seksualno zlostavljana djeca imaju više psiholoških znakova i društvene traume u isto vrijeme. Međutim, fizički znaci koji su vidljivi na tijelu žrtve najznačajniji su za otkrivanje takvih krivičnih djela.

Seksualno zlostavljanje djece se najčešće prijavljuje od strane žrtava i njihovih majki. Nalazi pokazuju da djeca žrtve seksualnog zlostavljanja radije otkrivaju zloupotrebu kada navodni počinitelji nisu članovi porodice.

Uloga odgojno-obrazovnih ustanova i odgoj djece u vezi otkrivanja seksualnog zlostavljanja djece važniji su od uloge policije koja se obično ne susreće s djecom tokom institucionalnog rada. Uloga policije, dakle, vrlo je specifična. Njihov glavni zadatak je utvrđivanje istine o prijavi za seksualno zlostavljanje djece.

Ključne riječi: seksualno nasilje, seksualno zlostavljanje djece.

⁴ Danijela Frangež, Ph. D., Head of Chair of Criminal Investigation at the Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Ljubljana, Slovenia. Assistant Professor of Criminology and a member of EUROPOL Platform for experts in "child sexual exploitation". E-mail: danijela.frangez@fvv.uni-mb.si.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Danijela Frangež, Ass.prof.

Faculty of Criminal Justice and Security

University of Maribor

Republic of Slovenia (EU)

**DETECTION OF CHILD SEXUAL
ABUSE**

Abstract

Sexual violence against children is a problem of society and of individuals. In spite of modern society's growing sensitivity to detection child sexual abuse, children are still often victims of such criminal offenses. Stereotypes and myths concerning child sexual abuse are still very important because they tend to alleviate offenders' responsibility by placing the blame on the victim and obstruct adequate evidence detection and collection.

This paper presents a research on characteristics of child sexual abuse detection in Slovenia. The study conducted in 2010 and 2011 in Slovenia was divided into two parts. In the first part a review of 70 randomly selected cases from 2003, focused on examining police records was performed. In the second part, a focus group interview with prosecutors and criminal investigators of child sexual abuse cases was conducted to gain insight into the practice of detecting and investigating child sexual abuse.

The study indicated some 84 percent of child sexual abuse suspects were familiar with the child before the abuse.

However, child sexual abuse within the family was detected in 39 per cent of cases. The most of the abuse spanned three or more episodes, which indicates that child sexual abuse is a process in which the victims are sexually abused over a longer period of time. The great majority of offences that were not reported immediately after the abuse occurred within closed sites of domestic settings, which additionally obstructs evidence detection and collection.

The most frequent form of child sexual abuse was touching. Physical force was used in 19 percent of all cases, but in 61 percent of the cases the victims did not show any physical signs of abuse. The findings indicated that sexually abused children show more psychological signs and social trauma at the same time. However, the physical signs that were visible on the victim's body mostly contributed to the detection of such crimes.

Child sexual abuse was most often disclosed by the victims themselves and reported by their mothers. The findings indicated that child sexual abuse victims are more comfortable to disclose abuse when the alleged perpetrators are not family members.

The role of educational and care institutions regarding child sexual abuse detection is more important than the role of police which is usually not encountered with children during their institutional work. The role of police is therefore very specific. Its main task is determining truth of reported child sexual abuse.

Keywords: sexual violence, sexual abuse, children.

1. INTRODUCTION

Children have been victims of violence from the earliest days of human existence. In the past, they were sacrificed, beaten, abandoned and crippled as a result of religious beliefs, lack of appropriate family planning, cultural and ritual ceremonies, superstition, parental disciplining and monetary gains. Parents were the owners, who could do what they wanted with their children. Child abuse is, therefore, a socially conditioned concept formed by people, history, and culture, and it has always been present in the world (Burtenshaw in Bašič, 2002). It is also a social problem and not only a problem of an individual or a particular family, and a fact which is real and present in our technologically advanced civilization. Many children are still neglected, and lack the basic needs for medical attention and development. On the threshold of their life, they have to face different types of abuse which greatly affect their life's path in the future. They can be physically and emotionally mistreated, neglected or sexually abused. Children often witness assaults as well (Selič, 2006). Individual forms of abuse do not exclude themselves mutually and can happen simultaneously.

By ratifying first the Convention on the rights of the child (1989) and then the European convention on the exercise of children's rights (1996), and by signing the Council of Europe convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse (2007), Slovenia has joined the ranks of countries where children are awarded special protection against sexual offenses.

Child sexual abuse most often happen in places familiar to the child and is usually committed by people he or she knows and trusts. In Slovenia child sexual abuse is still a taboo, even though public awareness is rising. Adults, who harbour their own sexual prejudices, often do not educate their children appropriately about sexuality and their right to not be sexually violated and exploited, thus children seek information from other sources. No doubt, ignorant children are easier to subdue and manipulate. Offenders have an easy job of influencing and abusing them because they exploit the fact that children are naive, obedient, easy to subordinate, and that they are also curious about their own developing bodies and sexuality. Many adults still believe in certain stereotypes and myths that mitigate the burden of guilt for offenders, and shift at least some of the blame onto their victims. These attitudes can interfere especially with the detection of child sexual abuse cases

as many people, due to ignorance and fear, deny the abuse and are not able to recognize the signs which could indicate that a child was sexually abused. In Slovenia, however, over the last period some major child sexual abuse cases (for example Slovenian Fritzl¹) were detected, which indicate that the Slovenian society has become more sensitive about recognizing the child sexual abuse, which has an important impact on the investigation, and prosecution of such cases.

2. METHODOLOGY AND DATA GATHERING

Qualitative and quantitative research methods (Đurić, Popović Čitić, & Meško, 2010; Ragin, 2007; Vogrinc, 2008; Yin, 2011) used in examining the research question of study presented in this paper focusing on criminal investigation aspects of child sexual abuse evidence detection and collection provided a more comprehensive insight into the research problem and increased the validity and reliability of the data. The study conducted in 2010 and 2011 in Slovenia was divided into two parts. The first, a review of 70 randomly selected cases from 2003, focused on examining police, prosecution and court records pertaining to all the stages of the procedure, from the detection to the conclusion in a pre-trial or trial procedure, provided a broader insight into this problem and helped identify the key problems and dilemmas in detection, investigation and providing of evidence of child sexual abuse. In the second part, a focus group interview with prosecutors and criminal investigators of child sexual abuse cases was conducted to gain insight into the practice of investigating and proving child sexual abuse, as well as to learn, through their experience, about the problems they encounter in their work.

The study limitations were mainly the lack of data in some reviewed records and the absence of judges in the focus group interview.

¹ The 62 - year old man has been abusing his minor daughters for several years. One of them gave birth to his baby (D. K., 2009; M. R., 2012).

3. DEFINITION OF CHILD SEXUAL ABUSE

Child sexual abuse² is a form of violence that occurs when an adult or adolescent molests or abuses a child to get sexually aroused and/or to satisfy their sexual lust (Frei, 1996). Child sexual abuse is "a situation in which a child or adolescent participates in sexual activities that break social and legal taboos which they themselves do not understand or are not developed enough to understand, and therefore cannot give permission" (Bautista Vallejo, 2005: 77). It is defined as participation of neglected/dependent children in sexual activities with an adult or adolescent who is older or bigger than them. The child is abused as a sexual object to fulfil sexual needs or wishes of this person, and cannot consent to this sexual activity due to unequal power in this relationship. We talk about child sexual abuse when an adult or someone who is bigger than the child uses their power and influence over the child and abuses their trust and respect and deceives them into a sexual activity (Združenje proti spolnemu zlorabljanju, 2002). The abuse may involve making foul remarks, undressing, exposing genitalia, watching a child, taking photographs of a child, showing pornography, kissing in a way typical for adults, inappropriate touching, masturbation, fellatio, cunnilingus, anal and/or vaginal penetration with a finger, vaginal and/or anal penetration with the penis, "dry sex", bestiality, or exhibitionism (Bašič, 1997). All children are vulnerable to abuse, irrespective of race, religion, social, or financial setting, and their living arrangements.

4. CHILD SEXUAL ABUSE IN SLOVENIA

Children can be abused at home, in a care facility, by a social facility, by their foster parents, adoptive parents, in school, while attending after-school activities, etc. Children can be abused by a family member, their caretaker, someone they know or by a complete stranger. Boys and girls of all ages (even babies) can be abused (Bain & Sanders, 1996). Statistics show that the percentage of abused girls increases with age. The analysis

of police reports on sexual assault against a minor under 15 in Slovenia shows that 83 % of the victims are girls, 14 % of the victims were under 7 years old, 68 % were between 7 and 14 years old, and 18 % between 14 and 15 years old (Mušič, 2006). We have come to similar conclusions as our study indicated that victims were mostly females between 7 and 13 years of age.

At first, people believed that the majority of abuse occur outside the domestic settings. Later, research showed that the majority of abuse happen within the family (Gil; Pelton; in Kanduč, 1998). Our study indicated that the most common place of child sexual abuse was a closed site in domestic settings. Children are often victims of sexual assaults in an environment that should have been the safest for them. They are often abused by the people that should protect them. Our study indicated that some 84 % of child sexual abuse suspects were familiar with the child before the abuse. However, child sexual abuse within the family was detected in 39 % of cases. Most of the abuse spanned three or more episodes, which indicates that child sexual abuse is a process in which the victims are sexually abused over a longer period of time.

Offenders use different persuading strategies (intimidation; portraying abuse as part of a game, searching for an invisible object on the floor; showing love, shifting blame onto the mother or the child, etc.) (Dvoršek, 2003) to force the child into keeping their secret. This often happens because the child feels as this was all a dream or unreal because of the suggestive methods used by the offender (Waiss & Galle, 2001).

Most offenders who sexually abuse children lead a socially acceptable life. They are often married or in a partnership and have children. It can happen in every social setting and group, also in seemingly respectable or perfect families (Tomori, 2006) despite the common belief that this only happens to troubled and socially endangered families (Wiehe, 1998). Offenders can be male or female, and of all ages. However, our investigative practice shows that overwhelmingly (in 98 %) they are male (Mušič, 2006). The study also indicated that the suspects were mostly men, aged 34.7 years at the beginning of the abuse and 36.6 years at the disclosure, on the average. To similar conclusion came Smallbone, Marshall, & Wortley (2008) who pointed out that most of the offenders firstly abuse a child when they are over 30 years old. At that age most of them are in contact with children due to their parental duties or due to their line of work. The majority

² The Penal Code of the Republic of Slovenia (Kazenski zakonik Republike Slovenije, 2012) defines child sexual abuse as a sexual assault on a child under the age of fifteen. For the purposes of this paper, we only analysed sexual abuse cases involving children younger than fifteen.

of offenders are not committed sex-offending specialists but act when given an opportunity; they often have more issues with self-control than with sexual deviations. Many offenders are not preferential paedophiles, but rather people who like to abuse situations and their superiority over the child for their sexual pleasures. Children are more easily controlled than adults and many adult males also see a child as a sexual object. The majority are able to control this type of urge their whole life, but some men succumb in certain situations (Smallbone et al., 2008).

One of the main reasons for many offenders to sexually abuse a child lies in the fact that an opportunity presents itself (Smallbone et al., 2008: 160). Children are easy targets as they are trusting, naive, submissive, and are taught to obey adults. They are also curious, especially regarding their bodies which change considerably while growing up. These characteristics are what offenders use to their advantage. They present abuse through different strategies as something ordinary, normal, acceptable, nice, as part of a game, showing affection, and so on. Certain sexual activities are shown to a child without using force or threats (Filipčič, 2002), but the emotional manipulation is always present (Donnellan, 1998). Offenders often use the subordinate position of the child and the emotional attachment to the abuser (Filipčič, 2002). They make the child feel obliged to cooperate, for example, in return for a favour (Waiss & Galle, 2001). Offenders rationalise and justify their actions by using different excuses. They minimize their actions; blame the child for “seducing” them; they see their abuse as an act of love; they see themselves only as “assistants”; they claim that it is not their fault, as they have been abused when they were young; they cannot control themselves; they blame the alcohol, and say it only happened once (Bašič, 2002).

5. DETECTION OF CHILD SEXUAL ABUSE IN SLOVENIA

Child sexual abuse is far more difficult to detect as some other forms of crime where crime scene provide visible traces, or damage caused by offender is so much noticeable that someone report to the police.

Official police statistics show that in Slovenia we have registered an annual average of 190 offenses of sexual assault on a person younger than 15 years (Figure 1), which means an

average of 9.2 offenses per 100,000 inhabitants.

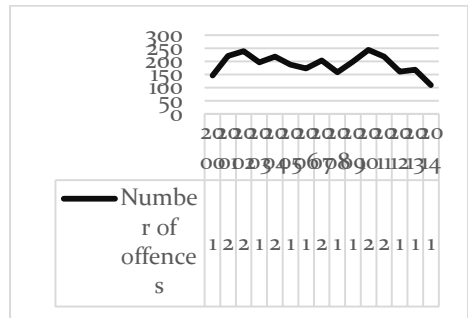

Figure 1: Official police statistic 2000-2014 of reported child sexual abuse in Slovenia (Source: Policija [Police], 2001-2015)

Police annually detect about 13 % of all reported crimes with its own work. Others (the public, institutions, NGO’s, etc.) usually report all the other crimes. There is no data how many percentages of child sexual abuse is detected by police itself. But due to the fact that majority of these crimes happen in closed domestic settings and by offenders who are already familiar with a victim we assume that there are only a few cases per year primarily detected by police itself. However, we had some cases in Slovenia where police detected child sexual abuse when investigating some other crimes.

In all these years the percentage of clearance rate in Slovenia is above 90 % (Policija [Police], 2001-2015). The reasons for the high clear-up rate lie in the fact that most criminal offences are committed by offenders known to the child. In these cases police usually know the name of the potential offender upon receiving the report. Sexual abuse of an unknown child demands more effort and planning. Offenders are, therefore, more likely to abuse a child they know.

Child sexual abuse is usually reported very late (Vrhovno državno tožilstvo [Supreme Public Prosecutor’s Office], 2003). Our study indicated that on the day of the abuse or on a day after the abuse only 17 % of 70 cases were reported (Table 1). On average, child sexual abuse was reported in 2.1 years after the abuse. This is further confirmed by disclosure of several high-profile cases of child sexual abuse after longer period of time. Dark figure of crime is therefore expected to be high in this crimes

Table 1: Time of the report of child sexual abuse

Time of the report of child sexual abuse	n	%
On the day of the abuse	9	13,0
1 day after the abuse	3	4,3
2-10 days	1	1,4
11-30 days	4	5,8
31-100 days	6	8,7
101-365 days	22	31,9
366 days-3 years	12	17,4
3-5 years	3	4,3
5-10 years	6	8,7
Over 10 years	3	4,3
SUM	69	100,0

Table 2: Physical signs of child sexual abuse

Physical signs	n	%
Signs on the genitals	21	42,9
Pains and medical issue	12	24,5
Bruises and scratches	11	22,4
Neglect	5	10,2
SUM	49	100,0

The reasons for late reporting are different. In many occasions, the abuse is not detected because there is no evident crime scene as the crime is committed in domestic settings. In this cases crime scene is also a residence of an offender and/or a victim, where offender can provide controlled circumstances with no eyewitnesses. Further, due to different strategies used by offender to win child "trust" and "keeping of secret" (gifts, money, etc.), many children cannot recognise the acts (games, expression of "love", etc.) as something "wrong" or as crime. Offender rarely use physical force to overcome a child. When talking about child sexual abuse we usually cannot talk about visible traces of crime (e.g.

bruises, fractures, etc.). Nevertheless, there are always some other signs that indicate the abuse. Our study indicated that physical force was used in 19 % of all cases, but in 61 % of the cases the victims did not show any physical signs of abuse (Table 2).

Psychological signs (fear, changes in behaviour, lack of interest, introversion, etc.) were present in 70 % of cases (Table 3). Victims experienced social trauma (changed verbal communication, fear of adults, incontinence, etc.) in 43 % of cases (Table 4).

Table 3: Psychological signs of child sexual abuse

Psychological signs	n	%
Fear	23	17,6
Sexual behaviour of victim towards others	16	12,2
Changes (decline or success) in school	16	12,2
Violent behaviour and irritability	12	9,2
Joylessness behaviour	10	7,6
Knowledge of sexuality and interest in it	9	6,9
Lack of interest	8	6,1
Introversion	6	4,6
Lack of interest in school activities	4	3,1
Poor sleep	4	3,1
The general lack of interest	3	2,3
Restlessness	3	2,3
Masturbation	3	2,3
Depression	2	1,5
Dodging friends	2	1,5
Shame	1	0,8
Other psychological signs	9	6,9
SUM	131	100,0

Table 4: Signs of social trauma of child sexual abuse

Social trauma	n	%
Changed behaviour and victim's verbal communication	17	29,8
Fear of adults	12	21,1
Incontinence	9	15,8
Refusing contact with suspects	9	15,8
The inability of socialization	4	7,0
Premature leaving or coming in late from school or extracurricular activities	3	5,3
Use of illegal drugs	2	3,5
Fear of foreigners	1	1,8
SUM	57	100,0

Adults, however, rarely comprehend psychological signs and social trauma as a sign of the abuse. The reasons lie mainly in the lack of knowledge about child sexual abuse, lack of understanding of this crimes, and misinterpretation of noticed sings. Some signs can be interpret also as a part of growing up process and puberty (lack of interest, coming late from school, deterioration of relations within the family, use of alcohol and illicit drugs, etc.); therefore extra attention for finding out the reason for child's unusual behaviour or behavioural changes is important. Our study indicated that sexually abused children show more psychological sings and signs of social trauma at the same time. When they were also victims of physical force and showed some physical signs (visible traces) on their bodies (such as bruises, signs of beating, scratching, etc.), the crime was reported faster. The reasons adults (especially the parents) do not recognise the signs as an abuse can be found in the emotional connection between the suspect and parents; parents due to their own beliefs do not expect that their children may be sexually abused; parents expect a certain service or support from a suspect (e.g. kindergarten) and they trust him/her (e.g. coach) (Crosson Tower, 1989).

Our study indicated that child sexual abuse was most often disclosed by the victims themselves (58 %), and they most often disclosed the abuse also in the cases where the reporters were adults. The findings indicated that child sexual abuse victims are more comfortable to disclose abuse when the suspects are not family members.

In five cases the abuse was disclosed after the initiative was given by the adult. In 23 % adults perceived the signs of the abuse by themselves. Data from this study show that only 9 % of cases were disclosed by adults who were in contact with a victim on daily basis (Table 5).

Table 5: Methods of detection of child sexual abuse

Methods of detection	n	%
Child himself	38	58,5
Person who reported perceived the signs	15	23,1
Witness of the abuse	5	7,7
Police	3	4,6
Other methods	4	6,2
SUM	65	100,0

Some parents, however, do not report to the police when a child disclose the abuse. They can overhear the child disclosure or can assess the information as not serious enough to involve the police. Finkelhor (1994) argued that 50 % of parents decided not to report to the police because to their belief, the abuse was not serious enough, and that 90 % of parents did not want to deal with the police. The reason for this can be fear of re-victimization. Sauzier (1989) argued that almost half of the families of sexually abused children experienced the procedure as harmful, especially the interviewing of a child, which can be unpleasant or even very painful (Selič, 2003).

The majority, 30 % were reported by parents of the victims, followed by the centre for social work (16 %), school (9 %) and others (Table 6).

Table 6: Person who reported child sexual abuse

Person who reported	n	%
Parents (mothers – 19 %, fathers – 10 %, both – 1 case)	21	30,4
Centre for social work	11	15,9
School	6	8,7
Counsellors	6	8,7
Police	5	7,2
Heath care	4	5,8
Child's friend	4	5,8
NGO's	3	4,3
Other institutions	3	4,3
Relatives	2	2,9
Child himself	2	2,9
Others	2	2,9
SUM	69	100,0

6. CONCLUSION

Child sexual abuse is hard to detect and the ability to recognise the signs of the abuse is still difficult for many people, especially if the abuse is committed in closed domestic settings and by a family member. The presence of different stereotypes and myths among people is showing that these crimes are still a taboo topic, which gained lots of media interests in the past few years, but more in the terms of individual case studies than in terms of understanding such crimes in general.

Children, however, tend to express their distress through their behaviour which suggest they are being abused. This may be in the form of "acting out" behaviours or behaviours which reflect the child's attempt to cope with or hide the abuse. The findings of our research indicated that sexually abused children show more psychological signs and social trauma at the same time. However, the physical signs

that were visible on the victim's body mostly contributed to the detection of such crimes. The findings further indicated that child sexual abuse victims are more comfortable to disclose abuse when the alleged perpetrators are not family members. The role of educational and care institutions is therefore very important, especially in cases where a child is allegedly abused in domestic setting. The role of the police is in these cases very specific, because they are usually not encountered with children during their institutional work. Their main tasks are gathering evidence and performing criminal investigation of reported child sexual abuse.

To increase the disclosure of child sexual abuse we should: pay attention to child's verbal communication, changed and/or violent behaviour, drug problems, etc.; listen to the child's messages and try to understand his way of expression; identify the stereotypes and myths that may affect the perception of the child sexual abuse and the understanding of these crimes; and identify situations that could contribute to child sexual abuse in domestic, public and institutional setting.

Detecting, investigating and proving child sexual abuse is especially challenging area of work due to the nature of abuse and the fact that victims are children (sometimes even babies). Cooley and Turvey (2007) stated that investigators should recognize the potential bias in the investigation and the impact of their expectations about the work of forensic experts. Their work should therefore be carried out as objectively as possible and they should be able to recognize situations in which they are directing the investigation only in one direction due to the atrocities suffered by the victim. Pavšič Mrevlje (2011a) detected that investigators in such crimes are exposed to traumatic events and/or its consequences,³ where key strategies to deal with stressful situations are at most importance as well as the potential impact of post-traumatic symptomatology in (mental) functioning of investigators, which are not so obstructive that they would affect the quality of their work (Pavšič Mrevlje, 2011b).

³ Such indirect exposure to trauma may elicit psychological responses, which are very similar to posttraumatic stress disorder, called secondary trauma (Pavšič Mrevlje, 2011a).

7. REFERENCES

- Bain, O., & Sanders, M. (1996). *Ko pride na dan: vodič za mlade, ki so bili spolno zlorabljeni*. Ljubljana: Co Libri.
- Bašič, K. (1997). Spolni napad na otroka. In P. Kornhauser (Ed.), *II. ciklus seminarjev Namesto koga roža cveti, Trpinčen otrok: kako prepoznati in preprečevati fizično in duševno trpinčenje otrok, razširjeni zbornik* (pp. 130-179). Ljubljana: Meridiana.
- Bašič, K. (2002). Vpliv stereotipov in mitov na raziskavo kaznivega dejanja spolnega napada na osebo, mlajšo od 15 let. In M. Pagon (Ed.), *Tretji slovenski dnevi varstvoslovja* (p. 6). Ljubljana: Visoka policijsko varnostna šola.
- Bautista Vallejo, J. M. (2005). Trpinčenje in zloraba otrok: kriminološki vidiki in znanje za pedagoško intervencijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 56(1), 77-81.
- Convention on the rights of the child*. (1989). Retrieved from <http://www.varuh-rs.si/inde.php?id=105>
- Cooly, C. M., & Turvey, B. T. (2007). Observer effects and examiner bias: Psychological influences on the forensic examiner. In W. J. Chisum & B. E. Turvey (Eds.), *Crime reconstruction* (pp. 51-83). Amsterdam: Elsevier.
- Council of Europe convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse*. (2007). Retrieved from <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=201&CM=8&F=&Ccssn>
- Tower, C. (1989). *Understanding child abuse and neglect*. Massachusetts: Allyn and Bacon.
- D. K. (2009). 'Ptujski Fritzl' padel v nezavest? *24ur.com*. Retrieved from <http://24ur.com/novice/crna-kronika/ptujski-fritzl-se-neuspesno-izogiba-sojenju.html>
- Dvoršek, A. (2003). *Kriminalistična metodika*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Đurić, S., Popović Čitić, B., & Meško, G. (2010). Usmerjeni skupinski intervju v pedagoškem raziskovanju. *Socialna pedagogika*, 14(1), 37-62.
- European convention on the exercise of children's rights*. (1996). Retrieved from http://www.svetevrope.si/si/dokumenti_in_publicacije/konvencije/160/index.html
- Filipčič, K. (2002). *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex založba.
- Finkelhor, D. (1994). The international epidemiology of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 18(5), 409-417.
- Frei, K. (1996). *Spolna zloraba: z odkrito besedo do varnosti*. Ljubljana: Kres.
- Kanduč, Z. (1998). Pravo, spolnost in nasilje: kriminološke in viktimološke perspektive. In Z. Kanduč, D. Korošec & M. Bošnjak (Eds.), *Spolnost, nasilje in pravo* (pp. 11-138). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in Urad za žensko politiko.
- Kazenski zakonik Republike Slovenije [The Penal Code of the Republic of Slovenia] (KZ-1UPB). (2012). *Uradni list RS*, (50/12).
- M. R. (2012). Za ptujskega Fritzla enotna kazen 20 let zopora zaradi spolnih napadov in posilstva. *24ur.com*. Retrieved from <http://24ur.com/novice/crna-kronika/ptujski-fritzl-dobil-se-let-zapora-na-drugi-dvehcerki.html>
- Mušič, T. (2006). Nasilje nad otroki – kje smo bili, kje smo in kam gremo. In J. Balažič & P. Kornhauser (Eds.), *Zloraba in nasilje v družini in družbi, XII. spominsko srečanje akademika Janeza Milčinskega* (pp.6-8). Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete v Ljubljani.
- Pavšič Mrevlje, T. (2011a). Kriminalistični tehniki: potravmatska simptomatika in strategije spoprijemanja s stresnimi situacijami. In T. Pavšič Mrevlje (Ed.), *Slovenski dnevi varstvoslovja: zbornik prispevkov* (elektronski vir). Retrieved from http://www.fvv.uni-mb.si/dv2011/zbornik/socialno_psiholoski_vidiki_policijskega_dela/pavsic-mrevlje.pdf
- Pavšič Mrevlje, T. (2011b). Traumatic symptomatology and coping strategies in police work: Insights from research concerning the way forward. In G. Meško, A. Sotlar, & J. Winterdyk (Eds.), *Policing in Central and Eastern Europe – social control of unconventional deviance* (pp. 401-415). Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security.

- Policija [Police]. (2001-2015). *Poročilo o delu policije za 2000-2014*. Retrieved from <http://www.policija.si/portal/statistika/>
- Ragin, C. (2007). *Družboslovno raziskovanje: enost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Sauzier, M. (1989). Disclosure of child sexual abuse: For better or for worse. *Psychiatric Clinics of North America*, 12(2), 455-469.
- Selič, P. (2003). Uporaba poligrafske metode pri obravnavi storilcev kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(2), 125-136.
- Selič, P. (2006). Pravica ne biti žrtev nasilja. In J. Balažič & P. Kornhauser (Eds.), *Zloraba in nasilje v družini in družbi, XII. spominsko srečanje akademika Janeza Milčinskega* (pp. 9-21). Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete v Ljubljani.
- Smallbone, S., Marshall, W. L., & Wortley, R. (2008). *Preventing child sexual abuse: Evidence, policy and practice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Tomori, M. (2006). Otrok v nasilni družini – od priče in žrtve do izvajalca nasilja. In J. Balažič & P. Kornhauser (Eds.), *Zloraba in nasilje v družini in družbi, XII. spominsko srečanje akademika Janeza Milčinskega* (pp. 27-35). Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete v Ljubljani.
- Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Vrhovno državno tožilstvo [Supreme Public Prosecutor's Office]. (2003). *Skupno poročilo o delu državnih tožilstev za leto 2002*. Ljubljana: Vrhovno državno tožilstvo.
- Waiss, M., & Galle, I. (2001). *V labirintu spolnih zlorab: delo z žrtvami, storilci in starši*. Ljubljana: Forma 7.
- Wiehe, V. R. (1998). *Understanding family violence, treating and preventing partner, child, sibling and elder abuse*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York: The Guilford Press.
- Združenje proti spolnemu zlorabljanju. (2002). *Gradivo izobraževalnih seminarjev, Delajmo z znanjem in skupaj za zaščito otroka, Zloraba otrok – nasilje v družini, Zaščita otrok*. Ljubljana: Združenje proti spolnemu zlorabljanju.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Prof.dr. Saša Mijalković

Akademija za kriminalistiku i policijske
studije, Republika Srbija, Beograd

Mr.sci. Ljiljana Stevković

Fakultet za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu i
Viktimološko društvo Srbije

**KRIMINALITET BELOG
OKOVRATNIKA U TRANZICIONOJ
SRBIJI: KRIMINALITET⁴ POJEDINCA
ILI ORGANIZOVANI KRIMINALITET**

Sažetak

Prema zvaničnim podacima, problem kriminaliteta belog okovratnika u Srbiji je gotovo zanemarljiv. Međutim, medijski izveštaji i rezultati retkih istraživanja, uglavnom o percepciji javnosti o korupciji, ukazuju na postojanje sumnjivih slučajeva poslovanja manje ili više „važnih“ pojedinaca i organizacija koji dovode do ozbiljnih društvenih, kriminoloških i ekonomskih posledica.

Cilj ovog rada je da ukaže na karakteristike kriminaliteta belog okovratnika, kao i na probleme i specifičnosti u utvrđivanju stvarnog obima ovog oblika kriminaliteta u Srbiji. Specifičnosti evidentiranja kriminaliteta belog okovratnika u Srbiji biće analizirane na primeru evidentiranja kriminaliteta od strane Ministarstva unutrašnjih poslova.

Polazeći od primera poznatih afera kriminaliteta belog okovratnika koji su se u Srbiji pojavili u vezi sa tokom procesa tranzicije, autori će pokušati da ukažu na sponu ovog oblika kriminaliteta sa organizovanim kriminalitetom sa jedne, i političkim kriminalitetom, sa druge strane.

Ključne reči: Srbija, kriminalitet belog okovratnika, evidentiranje kriminaliteta, politički kriminalitet, organizovani kriminalitet.

⁴ This paper was written within the 2 projects of Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia: "Development of methodology for crime recording as the basis for efficient crime control and prevention" (no. 179044, implemented by the Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, which is coordinated by prof. dr Vesna Nikolic-Ristanovic) and "Development of Institutional Capacities, Standards and Procedures for Fighting Organized Crime and Terrorism in Climate of International Integrations" (no. 179045, implemented by the Academy of Criminalistic and Police Studies in Belgrade, which is coordinated by prof. dr Saša Mijalković).

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Professor Sasa Mijalkovic, Phd
Academy of Criminalistic and Police Studies,
Serbia

Ljiljana Stevkovic, MSc
Faculty of Special Education and
Rehabilitation, University of Belgrade, Serbia

**WHITE COLLAR CRIME IN
TRANSITIONAL SERBIA: CRIME OF
INDIVIDUAL OR ORGANIZED CRIME⁵**

Abstract

According to official data, problem of white collar crime in Serbia is almost insignificant. However, media reports and results of rare surveys, mostly on public perception of corruption, indicate the existence of questionable cases of business of less or more "important" individuals and organizations that results in serious social, criminological and economic consequences. The aim of this article is to point out the characteristics of white collar crime, as well as difficulties and specifics of measuring actual extent of this type of crime in Serbia. Starting from the known examples of white collar crime scandals that have emerged in Serbia in connection with or during the transition process, the authors will try to point out the link between this type of crime and organized crime on the one hand, and political crime, on the other hand.

⁵ This paper was written within the 2 projects of Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia: "Development of methodology for crime recording as the basis for efficient crime control and prevention" (no. 179044, implemented by the Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, which is coordinated by prof. dr Vesna Nikolic-Ristanovic) and "Development of Institutional Capacities, Standards and Procedures for Fighting Organized Crime and Terrorism in Climate of International Integrations" (no. 179045, implemented by the Academy of Criminalistic and Police Studies in Belgrade, which is coordinated by prof. dr Saša Mijalković).

Key words: Serbia, white-collar crime, crime recording, political crime, organized crime

**1. UNDERSTANDING OF WHITE
COLLAR CRIME IN SERBIAN
CRIMINOLOGICAL THEORY:
SOCIAL TRANSITION AND THE
"TRANSITION" OF CRIMINALITY**

According to the official data of the state authorities, white-collar crime in Serbia is almost negligible. On the other hand, reports of printed and electronic media indicate pervasive criminal behavior of persons in positions of power in different areas of business, such as education, health, security, judiciary, police, customs and sports, which leads to serious moral, social and economic consequences. Scientific studies of the phenomenon of white collar crime and its various manifestations are rare. Basically, all surveys of this type of crime end up testing the public opinion on corruption of the representatives of some public services⁶.

The term "crime in suits" is related to the work of Dutch Marxist Willem Bongers, from the beginning of the 20th century. This author is considered to have had a crucial influence on the formulation of Sutherland's theory of white collar crime (Braitwaite, 1985: 2). Decades following, researchers reviewed the elements of the original definition, by following the impact of social changes on the performance of white collar crime. This led to a different conception of the term. Established belief that offenders from this category were exclusively people in high positions and of high socio-economic status, had empirical confirmation. Researches that have been undertaken in the seventies in America have shown that the amount of fines for offenses from this group grows proportionally to the height of the position and socio-economic status (Wheeler, Weisburd, Bode, 1982). Based on an analysis of cases of white collar crime in America, there is the information that the perpetrators are mostly of the middle class and that the number of the elite criminals of this kind is very small. Contemporary authors call into question the claim that white collar

⁶ Exception to this research approach, is a research of the policy of combating corruption in Serbia, van Duyne, Stocco, Dimitrijevic (2012).

crime is committed by persons of high social and economic status (Weisburd, Waring, 2001: 11). As time passes, the realized economic profit becomes the major issue in the study of white collar crime and it is related to the concept of economic crimes which are combination of fraud, deception or conspiracy (Shapiro 1980, according to Wheeler, Rothman, 1982). In defining white collar crime, criminological theories in Serbia start precisely from the source definition given by Sutherland in 1939, according to which this form of professional crime implies a crime "committed by a person of respectability and high social status in the course of his occupation" (Slapper, Tombs, 1999: 3; Strader, 2002: 1; Konstantinovic-Vilic et al., 2010: 191).

Besides the original definition, considering structural changes made in crime of the so-called criminal elite ("criminal aristocracy"), a wider definition is increasingly being used, according to which white collar crime implies abuse of legal professions (Croall, 2001: 17). In this way the circle of perpetrators is extended to all persons who, within their legal professions, by abusing their powers, inflict particular, primarily, material damage to wider social interests and resources. The theory and practice of criminal law in Serbia do not recognize the concept of white collar crime because, as is the case with the legislation of most modern societies, a broad range of different criminal behavior, in the basis of which is the violation and abuse of legal authority business, is incriminated. Furthermore, in the Republic of Serbia, this form of professional crime is mostly associated with economic crime, organized crime, and often with a political crime understood in a broad sense.

The introduction of a multiparty system, the transition from a planned and strictly controlled economy to a market economy and the replacement of a totalitarian, autocratic political regime with a democratic social order, have brought to Serbia a variety of social and political challenges. The whole situation was complicated by armed conflicts in the region which, although were not occurring directly on the territory of Serbia, had a big influence on the life and functioning of legal institutions of formal control. In this period, Serbia has faced new challenges: the NATO bombing, economic sanctions and a large number of refugees from areas directly affected by the conflict (Selih, 2012). In such

circumstances the ideal opportunity for the development of various forms of, primarily, organized crime was created. Since in the period of socialism Serbia wasn't familiar with the criminal behavior in the area of legal business, by transition and all the changes that this process brings about, executive judicial authorities in Serbia faced a "new" criminal behavior of, until then, untouchable and highly respected social subjects. Today, as is the case with most other societies in transition, white-collar crime is reflected in the growth of corruption and various peculations and fraud in the area of privatization, insurance, donations and humanitarian aid.

Regarding the correlation of white collar crime with economic crime in Serbia, there is an evident breakthrough of modern crime into legal financial and economic business, and abuse of economic-financial methods of business with the aim of acquiring illegal material gain or for its legalization ("money laundering"). It is usually impossible without the help of people who are in the executive, and, mostly, senior positions in the sector of economic and financial business operations. As economic crime "involves criminal behavior and activities that occur in economic relations, and in connection with that relations in the economic and non-economic activities, they are directed against the economic system, regardless of the present forms of property, and as such are incriminated by criminal law" (Boskovic, 2005: 285) the connection, and even partial matching of economic crime and white collar crime is evident. This connection is particularly strong in the area of money laundering which, according to Hinterseer, is excellent example of white collar crime (Hinterseer, 2002: 109). This relation between economic crime and white collar crime stems from the fact that individuals invest their material resources acquired through criminal activity in legitimate commercial and economic trends, whereby, at the same time, individuals within their legal business powers, resort to use of illegal methods. This correlation certainly does not necessarily indicate the ambit of white collar crime in Serbia in the area of economic and financial affairs. This connection does not certainly point to the necessary field of activity of white collar crime in the area of economic and financial affairs in Serbia.

The experience shows that for the perpetrators of white collar crime self-interest as a motive for criminal behavior is dominant. At the same time, the field of activity extends

to different levels in all areas that are suitable for any abuse of authority. This happens either because individuals are in such positions that they can, within their legal occupations, provide services that are necessary but not easily available, or "just" because they have the opportunity to make large profits by "petty" frauds. Money acquired through smuggling and drug trafficking is usually laundered by investing in real estate and the privatization of public enterprises. It is most often impossible without involvement of structures from the area of politics and the economy. It was supposed to be the modus of Darko Saric, fugitive narco boss sought by Interpol who is accused of smuggling 5.7 tonnes of cocaine from Latin America. In Serbia, media is running a real campaign about the whereabouts of his alleged 27 billion dollars acquired through drug trafficking. Given that the Saric's trial is in progress, revealing the names of politicians, civil servants and businessmen with whom Saric collaborated, would constitute a violation of the presumption of innocence.⁷

Social changes have inevitably led to changes in the structure of white collar crime in Serbia. In the beginning, legal powers were abused by individuals, primarily clerks in the area of health care, local self-management and civil rights. Today, Serbia is faced with a variety of scandals that, by all criminological and criminal law criteria, are forms of organized crime. Of course, the question is to what degree this is the legacy of that previously planned and (un)controlled social order, and what are the manifestations of the contemporary social order and progress.

This claim can be illustrated by numerous of cases, some of which will be presented in other parts of the paper. For this occasion, perhaps the most interesting are these examples: the crucial moment for the beginning of the social, political and economic reform in Serbia is supposed to be October 5, 2001, when authoritarian regime of Slobodan Milosevic was dismissed. All the reforms, especially reforms of the social and political system are sluggish and "painful". Probably the most difficult changes to

be made are those in the patterns of behavior of public officials, that have largely been determined by the psychology of greed and overall permissibility under the patronage of the regime. Since these allegations and claims that follow will be illustrated by showing more specific affairs and cases of white collar crime, what will be mentioned this time is "continuity" of the abuse of public enterprises, managed by Republic of Serbia. In fact, after the famous "democratic change of fifth of October", Serbia has changed a total of 6 government, with the fact that the several governments experienced reforms and changes of ministers. At the same time, several individuals were ministers in almost all these governments, and party led by Slobodan Milošević (Socialist Party of Serbia) is coalition partner and participate in the work of the last three government⁸. During Slobodan Milosevic's mandate, all public companies were managed by the party cadre. After the overthrow of Slobodan Milosevic, all governments have propagated exemption of party influence in public sector and introducing of proven experts in the management of certain public companies. Nevertheless, almost all the time, the media in Serbia has been overwhelmed with the headlines of scandals about abuses that involve leaders of public companies who are, as a rule, the personnel of certain political parties⁹. In this regard, the question arises: what has changed in the management of public companies after the "democratic change of fifth of October"? According to the abuses that executives of public companies conducted for the reasons of personal enrichment, for enrichment of their

⁷ Vanja Gatić: „Uhapšen najveći strani investitor“, <http://www.njuz.net/uhapsen-najveci-strani-investitor/>; „SA 27 MILIJARDI DOLARA ŠARIĆ PETI ŠEF PODZEMLJA NA SVIJETU: Država bila upletena u pranje novca?“ <http://www.istinoiner.com/index.php/region/srbija/item/17698-sa-27-milijardi-dolara-%C5%A1ari%C4%87-peti-%C5%A1ef-podzemlja-na-svijetu-dr%C5%BEava-bila-upletena-u-pranje-novca?.html>, approached on Juny 23, 2014.

⁸ Posle petooktobarskih promena, premijeri Vlade Srbije bili su: Zoran Đinđić (Demokratska stranka, 25. januar 2001. - 12. mart 2003.); Zoran Živković (Demokratska stranka, 13. mart 2003. - 4. mart 2004.); Vojislav Koštunica (Demokratska stranka Srbije, 4. mart 2004. - 7. jul 2008.); Mirko Cvetković (Demokratska stranka, 7. jul 2008. - 27. jul 2012.); Ivica Dačić (Socijalistička partija Srbije, 27. jul 2012. - 27. april 2014) i Aleksandar Vučić (Srpska napredna stranka, 27. april 2014 - ...). „Spisak predsednika Vlada Srbije“, http://sh.wikipedia.org/wiki/Spisak_predsednika_Vlada_Srbije#Posle_Milo.C5.A1evi.C4.87a, approached on July 1, 2014.

⁹ „Na čelu javnih preduzeća isključivo stranački kadrovi“ <http://www.021.rs/Novi-Sad/Vesti/Na-celu-javnih-preduzeca-iskljucivo-stranacki-kadrovi.html>; „Čistimo preduzeća od partijskih kadrova“, <http://www.istinoiner.rs/izjava/cistimo-preduzeca-od-partijskih-kadrova/>; "Konkursi za partijske direktore", <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/92573-Konkursi-partijske-direktore.html>, approached on July 7, 2014.

"political friends" and funding of political parties, it is evident that the change is made only when it's about individuals-leaders, who are now coming from other political parties. The first serious steps on replacing the managers of public enterprises have been undertaken by last government, in the first half of 2014, when the idea of forming a Government Commission for supervising the work of public enterprises was born, and when displacement of various executives of public companies began because of presupposed abuses of official capacity¹⁰.

This connection between white collar crime and politics is most emphasized in the area of so-called corruption offenses, that is, the corruption that, on the one hand, involves organized criminal groups, and, on the other hand, representatives of (legislative, executive, judicial or local) governments, companies, financial institutions, public services and international - intergovernmental and non-governmental organizations (Mijalkovic, Bajagic, 2012). This argument is best illustrated with affairs "Citostatik" and "Agrobanka"

In fact, in mid-2010, in Belgrade were arrested N.B., director of the Institute for Oncology and Radiology, his deputy, Z.T., chief of pediatrics at the same Institute and head of the Pharmacy I.P. In addition to bribery of almost one million Euros from three pharmaceutical companies, they are suspected of giving double or triple doses of cytostatics to patients with cancer disease diagnosis. More specifically, it is suspected that 20 patients, including many children, were receiving inadequate treatment. Half of them were given double or triple doses of cytostatics, and the other half were given medicines, although there was no need for that. In this regard, after 14 month lasting investigation, in cooperation with the Ministry of Health, in the police operation called "Crab", director of the Belgrade office of pharmaceutical company Roshe V.P., director of the oncology sector in the "Farma Svis" A.S. and P.M. from the company "Astra Zeneca" were arrested for suspicion of bribery. The company Roshe confirmed that its office in

¹⁰ „Smene direktora kreću od najvećih javnih preduzeća”, <http://www.novimagazin.rs/vesti/smene-direktora-krecu-od-najveih-javnih-preduzeza>; „Počele smene beogradskih direktora javnih preduzeća”, <http://www.time.rs/c/c80e5b6254/pocete-smene-beogradskih-direktora-javnih-preduzeza.html>; „Dželetović: Komisija će predlagati smenu loših direktora javnih preduzeća”, <http://www.kurir-info.rs/dzeletovic-komisija-ce-predlagati-smenu-loasih-direktora-javnih-preduzece-clanak-1327631>, approached on July 7, 2014.

Belgrade is under investigation. Nevertheless, as they say, Roche will cooperate with the authorities and will further engage to gather all the necessary information in order to clarify the whole situation¹¹.

An investigation of the affair "Agrobanka" was opened because of the suspicion that one of the state banks lent more than 7.9 billion and about 84 million of loan to companies that did not bring them back, nor were given adequate guarantees for them. During the trial for the affair a former agriculture minister, former prime minister and two former governor of the National Bank of Serbia were invited for interrogation¹². Here is an example of just one of the abuses: the owner of company "Panto market" P.V., (who is also the major shareholder of related companies "Živinoprodukt", "Žitopromet", "Kraljevačka industrija mesa", "Pantomarket stočar" and "Panto Group doel") then the responsible person of "Živinoprodukt" V.R., an expert witness B.R., president of the Credit Committee of "Agrobanka" B.P. and a member of the Executive Board of "Agrobanka" B.Z. were all arrested. Criminal charge will include also the Chairman of the Board of "Živinoprodukt" N.N. Police suspected that P.V., with the help of the other suspects, in December 2010, applied to "Agrobanka" in the name of "Živinoprodukt" for the allocation of a short-term loan and

¹¹ Employees at the Institute for Oncology are suspected of introducing new indications for their anti-cancer medicines and expanding of existing indicators, by prior arrangement with the representatives of favored and in advance selected pharmaceutical companies. All medicines are paid by the Republic Institute for Health Insurance. To increase consumption suspected were prescribing more medicines than the patients needed. Meanwhile, police are investigating the ways director and his closest associates shared the money they took from representatives of pharmaceutical companies, and according to initial information, the money was spent on the easy life. In addition, the investigating authorities determine which of the pharmaceutical companies gave the largest amount of money. According to the initial findings of the investigation, it is suspected that the Belgrade office of pharmaceutical company Rosh 'invested' even 30 million Euros for individuals from various institutions for distribution of its products. „Uhapšeno rukovodstvo Instituta za onkologiju: Trovali decu citostaticima zbog provizije”. <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/196261/Trovali-decu-citostaticima-zbog-provizije>, approached on Juni 23, 2014.

¹² „Sudski rasplet najveće pljačke u Srbiji: Oni će biti ispitivani u aferi Agrobanka: Cvetković i Petrović svedoci”. <http://www.kurir-info.rs/oni-ce-bitii-ispitivani-u-aferi-agrobanka-cvetkovic-i-petrovic-svedoci-clanak-1171585>, approached on May 27, 2014.

guaranteed that the loan will be repaid with the assets of the company, whose estimated value was significantly lower than the one given by the Tax Office in Vranje. It is suspected that the funds approved for the loan were used to settle the liabilities the company owed to "Agrobanka". Repayment of the loan that P. V. took has not started yet, and company "Živinoprodukt" is in bankruptcy proceedings. In this way, the suspected allowed the acquisition of unlawfully acquired property gain to the companies he managed in the amount of 2.4 million euros to the detriment of "Agrobanka"¹³.

At the same time, as is the case with economic crime, we must not overlook the fact that there are some differences in form between organized crime and white collar crime in Serbia. While the ultimate goal of both types of crime is actually the same - illegal profit, white-collar crime is the unlawful activity of individuals and institutions that have entered a business to make profits legally, which is not the case with organized crime, which has been created with the purpose of illegal activity. Consequently, white-collar crime may be, but not necessarily, nor is it always, manifested in Serbia revealing all the characteristics of organized crime (Boskovic, 2005: 596). Certainly the most difficult cases of "white-collar" crime are those with the features of organized crime, as a rule, economic crime, which is indicated by the affairs "Azotara" and "Luka Beograd".

Because of the theft of fertilizer in Pancevo Azotara in amount of about 4, 5 million euros and around 184 million dinars, 17 people were arrested. Among them are the former Minister of Agriculture, the owners and directors of the three companies, Chairman of the Board of Azotara, former deputy director of Azotar, former director of Krusevac Institute of Forage Crops, former directors of two agricultural farms and eight directors of private companies. Although the Government of Serbia allocated fertilizer to agricultural entities with shared state ownership, fertilizer was sold to private companies that further distributed it

at a much higher price.¹⁴

In mid-2013 former Minister of Economy of the Republic of Serbia P.B. and seven more people were arrested under suspicion of abuse of official capacity during the sale of the state package of shares in the "Luka Beograd", which caused the damaged of the state budget for more than 5.7 million. Abuse of official capacity consisted in alleged omission of former minister to perform his official duty to inform the government and the Prime Minister of the Republic of Serbia on the real value of the shares of "Luka Beograd", which according to preliminary estimates of the Institute of Economic Sciences in June 2005, amounts 22-23 Euros per share. Instead, the shares were sold at a price of only 800 dinars (6 Euros). In this way, the state budget is damaged for 21 million Euros. This is the amount that buyers of shares appropriated illicitly. At the same time, customers are believed to be organized in criminal group during 2005 in which everyone had a role with the same aim: to buy shares below their real value. They committed an offense of conspiracy to commit a crime. In addition to the minister, the police detained also M. Dj., Former director of the Privatization Agency, G.M., former Executive Director of the Agency for Privatization, A.M., former director of the Capital Market Center in the Privatization Agency, A.G., former director of the Equity Fund, J.D., former director in the Sector for analysis, preparation and organization of the sale of the Equity Fund, M.D., former director of the company "Luka Beograd" and D.K., the former financial director of "Luka Beograd"¹⁵.

Finally, a connection was noticed in the theory of criminology and security studies in Serbia between white collar crime and political crime understood in its wider sense. Namely, the attitude of world criminologists by

¹³ "Još pet uhapšenih zbog Agrobanke", <http://www.vesti-online.com/Vesti/Hronika/357735/Jos-pet-uhapsenih-zbog-Agrobanke>, approached on May 27, 2014.

¹⁴ „Oštetili „Azotaru“ za 7,5 miliona evra“, [http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno_291.html:500284; „Direktori „Azotare“ uzeli mito od 250.000 evra“](http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno_291.html:500284;„Direktori „Azotare“ uzeli mito od 250.000 evra“), <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Direktori-Azotare-uzeli-mito-od-250-000-evra.lt.html>, „Sedam uhapšenih zbog „Azotare““, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=04&dd=23&nav_category=16&nav_id=602952, approached on January 1, 2015.

¹⁵ „Zbog Luke Beograd uhapšen bivši ministar Predrag Bubalo!“ <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/388029/Zbog-Luke-Beograd-uhapsen-bivsi-ministar-Predrag-Bubalo/>, approached on June 6, 2013.

which political criminality is characterized by two groups of offenses is adopted: 1) crimes that threaten the internal or external security of the country, which in criminal law are incriminated as political crimes, mostly against the constitutional order and security of the country, and 2) acts that are crimes of the abuse of power, such as crime of the ruling class such as illegal enrichment, use of power to prevent criminal prosecution by providing immunity in such cases, and fighting political opponents by using prohibited means; and crimes committed for ideological reasons (Ignjatović, 1998: 216-217). In connection with that, white collar crime can be attributed to the concept of political crime understood in a broader sense, as the crime of the ruling. This kind of white collar crime with a hint of political crime was present before, and, also, at the beginning of the transition process in Serbia. However, one has to be careful because white-collar crime does not have to be an act of someone who has the power; at the same time, the concept of political crime in a broad sense includes many other types of crimes (e.g., terrorism).

Therefore, white collar crime does not have to be a form of a political crime, but it is in the wider sense of the word, in the cases of the so-called. *crimes of the rulers*. So the obvious examples are those of former ministers in the Government of the Republic of Serbia: in March 1993, Minister of Trade S.V. and person in charge of Industry Sector in the Government of the Republic of Serbia, V.M. were arrested under charges of abusing official capacity to take "fee" of up to 2.115000 Deutschmarks. The indictment charged them for demanding the leaders of "Jugodrvo" to increase the oil price by eight pfennig per liter, while the price difference goes to them; former Minister of Agriculture S.D., owner of consulting company "Ces Mekon" Z.N. and nine more persons were arrested in 2013 under charges of illegal sale of subsidized fertilizer damaging state budget that way for more than four and a half million euros; former Minister of Environment and Spatial Planning O.D. was arrested in 2013 under suspicion of abuse of official capacity in the case of laying fiber optic internet cables with the Slovenian company "Nuba Invest", which had been assigned to implement the job of laying fiber optic cables in Serbia without tender; former Chief of Serbian Prime Minister Zoran Djindjic's Cabinet, N.K. was arrested in 2013 under suspicion of having committed the crime of abuse of official capacity in connection with the privatization of the Forge "Sartid" in 2002 and 2003, during which creditors of forge "Sartid" were damaged for at least 16.9 million

of dollars.

2. WHITE COLLAR CRIME RECORDING: POTENTIAL MEASUREMENTS

Considering the mentioned scarcity of scientific research of white-collar crime in Serbia, we can make conclusions about its extent and characteristics exclusively on the basis of official data of the formal social control institutions, and speculate on the basis of media reports. Improving the methodology of recording white collar crime is not significant and useful only for the work of government authorities, but also for the improvement of the overall security situation. Therefore, a great potential for understanding, and also for reduction of white collar crime in the Republic of Serbia consists of increasing transparency of the work of the public and economic sector. One of the best ways is to present the data on crime, through reports on the work of state authorities (police, prosecution, judiciary, law enforcement of criminal sanctions, etc.), and reports on the temporal and spatial presence of some forms of the white-collar crime. Below, the possibilities and features of recording and measuring white collar crime in the records of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia will be discussed, as the first link in the chain of crime recording by the official authorities.

As for the records of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia, they are characterized by strict confidentiality, with the limitations of data availability in accordance with the Law on the Protection of Personal Data. Therefore the information on the methodology of the police crime recording (which does not apply to statistical indicators of crime) is almost impossible to obtain from public sources (literature, media, internet, etc.).

The problem concerning the registration and measurement of white-collar crime in the police records of the Republic of Serbia stems primarily from the fact that the categories of police analysis and its information system and records do not match with the criminological terminology. Namely, in the methodology of the police recording of crime some expressions are used that are contained in the Criminal Code and other laws (e.g. crimes against life and body, crimes against sexual freedom, crimes

against property, etc.). On the other hand, the scientific disciplines that study criminal behavior (criminology, criminalistics, victimology, security, etc.) have inherent conceptual and categorical apparatus (e.g., white-collar crime, economic crime, juvenile delinquency, political crime, etc.). In this sense, white collar crime in the police records is not recorded as it is, but as a criminal offense according to qualifications from the Criminal Code and special laws.

In addition to standard records on crime, some so-called non-standardized documents are made in the Ministry of Interior. It is about the so-called studies on crime, crime analysis, security assessments, and related documents are made according to the needs of the specific security situation, or as ordered by an authorized officer. In these documents it is possible to come up with information about the individual forms of white collar crime, such as corruption, crime in the sphere of privatization of companies, etc.).

After examining the records of the Ministry of Home Affairs of the Republic of Serbia, it can be concluded that since there are no records of systematized data on white-collar crime, their applicability in the measurement of this type of professional criminality is limited. The reason of the limited police records stems from the fact that the Criminal Code of the Republic of Serbia does not recognize the term white-collar crime, but some forms of white collar crime are recorded as different groups of crimes against economy, against justice, against official duty, against health, and many others. In fact, the most detailed is the so-called 'JIS' (Unified Information System) of the Ministry of Interior nomenclature for recording offenses in unique information system of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia, where some forms of white-collar criminality are recorded by the same methodology as the other crimes. In the 'JIS' nomenclature there are records *Criminal offenses and offenders*, the direct use of which makes it possible to obtain more extensive information on specific crimes, but also to aggregate data on the spatial and temporal distribution of certain types of crime or specific offenses. The 'JIS' contains police records on identity cards and travel documents, citizenship, permanent and temporary residence, record of registered motor vehicles and firearms, criminal records of misdemeanor and

criminal offences, records of crimes and perpetrators, etc.. The data from these databases are used in the operational work of the police and are used in investigative and evidentiary proceedings as evidence. Possibilities of using this database are great and the search criteria are, in fact, the operationalization of the so-called "golden questions of criminalistics" (what happened, when it happened, where it happened, who is the perpetrator, who is the aggrieved party, how the offense was committed, wherewith the act was committed, what are the traces and evidence, who are witnesses). So, for example, it is possible to search all the cases in which it was discovered that senior executives of business entities committed the crime of giving bribe in order to allow their companies to win the tender for the provision of certain public institutions, business services, within a specified period of time. Search results are usually displayed in tabular form, in the form of absolute numbers and percentages. More modern statistical methods, such as rates, average values, trends, crime situation indexes and the like, are applied in cases of analytical treatment and research, which by order of an authorized officer are conducted by the analysts of Analytics Directorate of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia.

However, already mentioned searches of *Criminal offenses and offenders* records are allowed only to authorized police officials, in carrying out official duties. Unauthorized internal interested persons (employees of the Ministry of Interior) and external interested persons (citizens, government agencies, researchers, media, etc.) cannot obtain neither the information that is confidential, nor personal information. Therefore, in the purpose of exchanging data with these interested parties, a system of internal and external communication is developed, i.e. the system of informing and reporting. It has already been mentioned that there are no police records, which register exclusively white collar crime, and that there is no common understanding about the types of crimes committed. Regarding this, it is impossible to obtain information without detailed searches of police records. More specifically, the Ministry of Interior can provide information on the trends of crimes for which a particular appeal has been filed specifying the name of the offense, article, paragraph and point of incrimination and the legal regulations that incriminated the act. Besides that, it is necessary to specify the period of time, as

well as the part of Serbia's territory to which the requested data refer. Otherwise, this data is not difficult to obtain, according to the newly adopted Law on Access to Information of Public Importance.

3. INDIVIDUAL OR ORGANIZED WHITE COLLAR CRIME - NEW "MAFIA"

In accordance with social changes in recent years, and competition in the sphere of legal business, white-collar crime in Serbia begins to resemble organized criminality. It seems that when one media story about a corruption affair ends, different areas of economy and public business are affected by another, even greater material damage. So today there are many popular, new Serbian "mafias", such as "bankruptcy mafia", "health mafia", "football mafia", "road mafia", "Report card affair" etc.

Going through a transition process, Serbia faced the abuses of the economic elite in the area of public procurement, privatization of private enterprises, carrying out public works, export and import operations. This is boosted by corrupt political structure which makes it easier for the laundered money to be invested in the realization of various business projects. It is also important to highlight legal social structures' tendency to connect to criminal structures in transitional societies. Namely, in most cases, these connections are established through the corruption of holders of political offices, financing political campaigns and through a mutual economic interest (Mijalković, 2009: 119–132).

Legitimate businesses that allow coupling of white collar crime and organized criminality refer to construction industry, construction of road and energy infrastructure, manufacture of food products, tobacco industry, pharmaceutical industry, banking and exchange operations, higher education and many other economic activities¹⁶

¹⁶ "Republičko javno tužilaštvo", <http://www.rjt.gov.rs/ci/>; "Bilteni sudske prakse Višeg suda u Beogradu", <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/articles/sudska-praksa/bilten-sudske-prakse-viseg-suda-u-beogradu/>, approached on Juni, 3, 2015.

3.1. "BANKRUPTCY "MAFIA"

In domestic practice, the most common abuses in the process of ownership transformation were manifested through intentional reducing the value of social capital during the valuation of the capital (fictional enlargement of obligations and debts, partial coverage of the assets, reduction of the company's assets with the aim to prevent free subscription of shares to persons outside the company, and the like.); illegal decision making about the process of ownership transformation, converting the debt that is not due in the statutory deadline into shares of creditor, or it is unreasonably enlarged, which makes it possible for the management of the company, together with the creditors who are usually private companies, to illegally acquire property in other ways (Boskovic, 2011: 75–76). Related to this, abuses in bankruptcy proceedings referred to as 'bankruptcy mafia' are especially common, impairing social, state or small shareholders' assets. Abuses related to companies' privatization and their bankruptcy are, precisely, the product of transition. At the very beginning of transition from socialist to capitalist regime, Serbia faced not adequately developed legal system in the area of economic and financial affairs, as well as undeveloped mechanisms of supervision over the above mentioned system and affairs. Abuses in bankruptcy proceedings are most often manifested through setting aside of valuable assets from bankruptcy estate (corruptive practices) as arranged with individuals belonging to bankruptcy authorities, and buying assets of companies in bankruptcy at bargain-basement prices; lease of facilities at elite locations and transfer of the use of property or technology at bargain prices (corruptive practices), as arranged with the individuals belonging to bankruptcy authorities; making contracts with the companies that are run by people who are in 'close' relations with the trustee in bankruptcy or other bankruptcy authorities, and which are harmful for the assets of the company in bankruptcy; abuses during the sale of the company in bankruptcy, and other activities that can be harmful for the company in bankruptcy (Simonovic, 2004: 621). The list of dubious privatizations and bankruptcy proceedings in Serbia is quite long. It is enough to say that the authorities, as ordered by European Parliament, are currently reviewing twenty-four disputed privatizations of private enterprises,

which have, up till that process, operated very successfully. The symbolic term 'mafia' comes from the organized activities of a large number of executors who precisely by the abuse of their legal powers acquire large illegal proceeds on the one hand, and on the other hand inflict great damage to the budget of Republic of Serbia. An example of such organization is the case of 'bankruptcy mafia' whereby the indictment included thirty-six employees in senior positions in various areas of public business, executive and judicial powers. The damage inflicted by the actions of this criminal group is estimated at over fifty million euros (Boškovic, Mijalkovic, 2008: 79–101).

3.2. "BANKING MAFIA"

In transitional Serbia white-collar crime has also penetrated in the area of banking business, and consequently a new phrase appeared - banking mafia. It refers to the abuse of authority in running business affairs related to reference interest rates, financial transactions, money laundering, lending and the like.

The currently ongoing affair in banking operations in the Republic of Serbia is the 'Agrobanka's' affair. Namely, there is a reasonable doubt that it has been illegally taken around € 300.000.000 from the bank by various abuses and speculations. There is a suspicion that the executive board of the bank illegally extended loans worth millions to the economic entities or enterprises that did not actually exist, and that they did not have any mortgage guarantees for the repayment of funds credited. In that manner, one "phantom company" was granted loan in the amount of €5.000.000 and the guarantee for the repayment of the loan was the mortgage on a house whose value was fictively estimated at € 10.000.000. By estimation auditing, it was determined that its real value was barely € 50.000. In addition, many enterprises were granted loans under preferential conditions (whereby credit facilities for clients inflicted damage to the bank), and large number of debtors did not return the money they gained by loans. Finally, some companies had extremely unfavorable conditions for borrowing, and very high interest rates. During the first action of the Serbian Department of Interior, several members of the Executive Board of 'Agrobanka' were arrested, as well as several managers of companies which were based in

the country or abroad. There is a suspicion that there has been similar practice in a few other banks in Serbia².

The above mentioned and similar affairs have a negative influence on the financial security of the country and the stability of financial institutions, primarily the banking sector. The loss of profitable business; problems with liquidity through withdrawal of funds; termination of correspondent banking options; the costs of researching into problems; seizure of assets and punishment; losses on loans; reduction in the total value of shares of financial institutions; reputation at risk in terms of business practices; the loss of confidence in the integrity of an institution and discontinued operations are only some of its consequences (Bosworth-Davis, 1998: 257–262).

3.3. "CUSTOMS MAFIA"

Whenever citizens of Serbia are interviewed about the perception of corruption of government officials, the representatives of the customs service take up the top positions. Unfavorable social and economic situation has caused the growing willingness to give or to accept particular material or goods compensation in the field of customs operations.

'Customs mafia' is a slang name for the unscrupulous members of the customs authorities who, motivated by criminal intents of unlawful acquisition of proceeds through the abuse of public office, have teamed up to commit criminal acts of violating customs control (Mijalkovic, Bajagic, 2012: 221). This leads not only to corruption, but also to smuggling of various legal and illegal goods.

Knowing that personal incomes of customs officers in countries of south-eastern Europe, especially in the Republic of Serbia, are rather low, and that, at the same time by performing their duty, they come into contact with significant financial resources, individuals turn to the abuse of their positions. On the one hand, there is a person dealing with the international trade in goods and services who finds it more cost-effective to transport their goods without disturbance with the help of a small amount of money given to an officer, while on the other hand, there is a state official who acquires material gain because he does not fulfill his duty. In this manner, unlawful

proceeds are acquired by both the above mentioned person and official, connections are made and positions gained within the structures in customs, damaging the state budget. These phenomena, due to the nature of international transport of goods and services, are necessarily followed by falsifying customs documentations (Mijalkovic, Bajagic, 2012: 221-222). During recent years, several criminal proceedings have been initiated in Serbia against the so called customs mafia that damaged the state budget for the multimillion dinar amounts.

This has to do with the organized „white-collar“ crime in the sphere of economic and financial dealings (tax evasion, smuggling, corruption).

3.4. “TRAFIC MAFIA”

Recently, the phenomenon of traffic mafia has appeared in Serbia, and its scope of action involves insurance fraud. The basis of criminal activities of traffic mafia makes rigging accidents, that is, falsification of facts and circumstances of the real accidents on account of insurance premiums. Due to that, enormous sums of money are charged from insurance companies (Mijalkovic, Bajagic, 2012: 224). Considering the specific method of execution, these criminal activities involve aggrieved parties, representatives of different professions whose job description implies taking part in resolving the issues in realization of compensation for damages caused by the accident. Therefore, as perpetrators of criminal behavior belonging to white collar crime related to insurance peculation and fraud in Serbia, there appear police, investigating judges, forensic experts, damage appraisers, lawyers, judges, officers of insurance companies, as well as citizens who knowingly and voluntarily participate in such peculations (Mijalkovic, Bajagic, 2012: 225).

3.5. “EDUCATIONAL MAFIA”

Corruption, abuse of power and other illegal activities of employees within the educational system with the aim of acquiring unlawful proceeds, are not new in our society. They certainly existed during socialist regime, but they have become almost regular and normal phenomena during recent social changes. Such organized action of a group of teachers has a slang name ‘educatio-

nal mafia’. Besides some indications, up till

2007 there have not been discovered cases of organized criminal activity in the area of white collar crime related to teaching staff. However, not even these cases had a famous epilogue in the court. The still ongoing example of the so called ‘Report Card’ affair is based on the organized action of a group of eminent professors at the Faculty of Law in Kragujevac who were accused to have awarded students grades and inscribed them in their report cards, although they did not even take the exam, that is, they did not have the minimum knowledge in order to pass them. Among the professors there were individuals who were state officials (Deputy Minister of Education, an MP, President on the Assembly Committee on Education, a Constitutional Court judge) but also creators of some statutory laws. These cases were disclosed at the beginning of 2007, by the announcements of the police and the prosecution to the public. The indictment was expanded thirteen times, and it included as many as 87 people charged with the commission of more than 100 offenses (Mijalkovic, Bajagic, 2012: 232). Presently, almost six years later, the procedure has not ended, fake diplomas have served to employ a number of alumni of Faculty of Law, and the time distance from the issuance of the indictment to the present day bears the risk of limitation of prosecution of accused professors. The abuse referring to passing exams is realized through intermediaries who arrange taking exams and mediate in making payments. Certain faculties have specifically determined ‘tariffs’ for passing particular exams, what is an ‘open secret’. Apart from professors, corrupt clerks in student services are also involved in criminal activities that often, without knowledge of professors, enter data about the taken exams into the faculty’s database. Selling of both faculty and high-school diplomas takes place in a similar manner, what makes the educational institutions suffer considerable material damage. Dean of the Faculty of Engineering Sciences in Kragujevac, M.B., was arrested in May 2013 on suspicion that for the six years during his mandate unlawfully appropriated over 200 000 euros and damaged the budget of a state for more than 400 000 euros by forgery and tax evasion, a numerous of financial malversations and by abuse of official capacity. In fact, he was concluding unlawful agreements on authorship with itself allocating the money to himself of the Ministry for science intended for scientific research. The same money was being used for paying

phone bills for his family members. He was concluding contracts on office space's lease with various companies without informing the relevant Property Directorate of the Republic of Serbia. The money from renting has not been not paid in to the budget of the Republic of Serbia, but unlawfully appropriated. Damage to republic budget was done by paying in the money in the name of copyright works to the employees which include lower tax base than a regular monthly income. He had help of the head of service for accounting and finance who forged the documents.¹⁷

3.6. "HEALTH AND PHARMACOLOGICAL MAFIA"

The areas of health and pharmacological industry make especially financially viable areas for committing various offenses. Manipulation of human health and suffering bear almost no cost. From 'petty' bribery, that is, paying bribe to doctors in order to be 'placed on the waiting list' for a diagnostic procedure and operation, over conditioning of operational procedures that may sometimes influence someone's life, to the organized action of eminent representatives of health institutions. The victims are patients, members of their families, people fighting for their lives. It seems somehow that this aspect of white-collar crime is morally the most wrong, but, nevertheless, the consequences of the loss of confidence in health system are neglected. The emphasis is, only and exclusively, on the material damage.

The first specific case of organized white-collar crime in the field of health is still ongoing so-called 'Cytostatic' affair where, the accused is not only the director of the Institute for Oncology and Radiology of the Clinical Center of Serbia, but also a number of doctors, employees at pharmaceutical companies, and representatives of Ministry of Health responsible for allowing certain treatment protocol of cancer patients. The specifics of the case stems from the fact that for the first time in court practice apart from persons, the legal entity has been called to account. The basis of the case make speculations in the change of the treatment protocol of cancer patients, and prescribing exact

cytostatics of the exact pharmaceutical company, whereby in return doctors obtained considerable financial compensation and other valuable presents, and pharmaceutical companies gained multimillion profits from the sale of medicines. Related to this case, there are speculations referring to collecting humanitarian aid for buying mobile mammography devices. According to the indictment, the president of the NGO that collected the humanitarian aid for women with breast cancer and procurement of equipment for early diagnosis used the collected money for her own private purposes, without giving it to those who initially was intended for.

Abuses in pharmacological industry come down to cooperation between the representatives of a pharmaceutical company and doctors, with the purpose of prescribing medicines of a particular company; consequently, both doctors and pharmaceutical companies achieve mutual benefit. In addition, one can only speculate about the material gain acquired by this criminal action. Apart from the material damage, a severe, irreparable damage is inflicted on human lives and health (Mijalkovic, Bajagic, 2012:236).

4. CONCLUSION

In the Republic of Serbia, the indigenous criminological thought about white-collar crime is not sufficiently developed. The current range of criminological theories is, actually, the result of the analysis and interpretation of the Anglo-Saxon criminological thought. The range of understanding of this aspect of criminal goes from the definitions of narrower scope ('crime of the so called criminal elite') to definitions of broader scope ('a abuse of the legal professions'). One of the reasons for such state is, also, a very modest scientific treatment of white-collar crime, not only in the field of higher education, but also in the field of scientific research.

At the same time, criminal law theory and practice do not recognize the concept of white-collar crime, so that criminal lawyers mean by this a wide range of crimes made by violations and abuse of legal business

¹⁷ "Život na visokoj nozi o trošku fakulteta", Politika, May 11, 2013.

authority. In the broadest sense, white-collar crime is related to economic crime, organized crime, and, often, political crime taken broadly (as the crime of political authorities). In this manner, a new 'specter' of white collar crimes appear as a consequence of the penetration of crime in contemporary financial and economic development, and the abuse of method of business and financial operations, with the aim of acquiring unlawful proceeds: 'money laundering'; the abuse in the process of privatization of companies with majority state ownership ('privatization mafia'); the abuse related to bankruptcy process of undertakings ('bankruptcy mafia'); appearance of the so called new Serbian 'mafia' like 'road mafia', 'health mafia', 'football mafia', 'traffic mafia', 'educational mafia', 'banking mafia', 'customs mafia'; then corruption offenses where the representatives of (legislative, executive, judicial or local) authorities take part, as well as representatives of economic organizations, financial institutions, public services and international-intergovernmental and non-governmental organizations; and each abuse of power by holders of a particular public or private functions, with the aim of acquiring unlawful material gain. Such current attitude towards white-collar crime phenomena has been radically changed comparing the original understanding, according to which white-collar crime is the abuse of powers by individuals, primarily by bureaucratic officials in the areas of health, local self-government and pursuing various civil rights.

With respect to recording white-collar crime, there are no official records of formal social control, because criminal legislation does not recognize the term 'white collar'. In that sense, research of white-collar crime requires collection and analysis of data about specific crimes (which are assumed to belong to the field of white-collar crime), what also requires specific criminal law qualifications (section, paragraph and point of a specific legislation). Otherwise, these data are not difficult to obtain, on the basis of the newly passed Law on Access to Information of Public Importance. In addition, one should bear in mind that the 'dark number' of this aspect of crime is large, as well as the politicizing of numerous revealed cases of 'white collar' crime, so that every research will face numerous limitations.

It is obvious that white-collar crime in the Republic of Serbia is highly developed. At the same time, it is obvious that it has not

received a proper scientific treatment. In that sense, it is necessary to initiate more research projects that would examine the etymology, phenomenology, victimology and consequences of white-collar crime, as well as criminal-political and criminal methods for its prevention and suppression. Also, it is necessary for the institutions of higher education, which primarily recruit future members of the authority of formal social control (The Faculty of Law, Faculty of Security Studies, Academy for Criminalistic and Police Studies), to introduce new academic disciplines within which the above mentioned issues would be explored. Special emphasis should be placed on the reform of national criminal legislation that would be based on research done and recognize international legal standards about the qualification and treatment of the phenomena of white-collar crime. Finally, it is of considerable importance to improve the safety culture of citizens and members of the security sector while realizing the importance and social danger arising from this aspect of crime.

5. REFERENCES

- Boskovic, G., Mijalković, S. (2008), Importance of Cooperation with International Organizations for Preventing Financing of Terrorism (Značaj saradnja sa međunarodnim organizacijama za suprotstavljanje finansiranju terorizma). Belgrade: Institute for International Politics and Economy
- Boskovic, G. (2005) Organized Crime-Condition and Safeguards (Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite. Belgrade: Police Academy
- Boskovic, G. (2011), Organized Crime (Organizovani kriminal). Belgrade: Academy for Criminalistic and Police Studies
- Boskovic, M. (2005) Criminal methodologies (Kriminalistika metodika). Belgrade: Police Academy
- Bosworth-Davis, R. (1998), Living with the Law: A Survey of Money Laundering Reporting Officers and Their Attitudes towards the Money Laundering Regulations. Journal of Money Laundering Control, vol. 1, no. 3, pp. 257–262.
- Braithwaite, J., (1985) White collar crime. Annual

Review of Sociology, vol. 11, no. 1, pp. 1–25

Croall, H. (2001) Understanding white collar crime. Buckingham-Philadelphia: Open University Press

Hintenseer, K. (2002) Criminal Finance: The Political Economy of Money Laundering in a Comparative Legal Context. Hague–London–New York: Kluwer Law International

Krivična prijava zbog afere "Agrobanka",

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1279538/Krivi%C4%8Dna+prijava+zbog+afere+%22Agrobanka%22.html>, approached on March 10, 2013.

Afera Agrobanka: Ispraznili JP "Stan", <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.291.html:422986-Afera-Agrobanka-Ispraznili-JP-quotStanquot>, approached on March 10, 2013.

Ignjatović, Đ. (1998). Criminology (Kriminologija). Belgrade: Nomos.

Konstantinovic-Vilic, S., Nikolic-Ristanovic, V., Kostic., M. (2009) Kriminologija (Criminology). Belgrade: Prometej.

Mijalkovic, S., Bajagic, M. (2012) Organized Crime and Terrorism (Organizovani kriminalitet i terorizam). Belgrade: Academy for Criminalistic and Police Studies

Mijalković, S. (2009) Organized Crime as a Threat to National Security (Organizovani kriminal kao pretnja nacionalnoj bezbednosti). Security (Bezbednost), No. 1–2, Belgrade, pp. 119–132.

Mijalkovic, S. (2011) National Security (Nacionalna bezbednost). Belgrade: Academy for Criminalistic and Police Studies.

Šelih, A. (2012). Crime and crime control in transition countries. In: A. Selih, A. Završnik (Eds.), Crime and Transition in Central and Eastern Europe. New York: Springer

Simonovic, B. (2004) Kriminalistika (Criminalistic). Kragujevac: Institute of Legal and Social Sciences of the Faculty of Law in Kragujevac.

Slupper, G., Tombs, S. (1999) Corporate Crime. London: Logman.

Strader, J. K. (2002) Introduction to white collar crime. In: J. K. Strader (Ed.) Understanding

White Collar Crime, Southwestern University School of Law & Matthew Bender & Company, Inc., pp. 1-13

van Duyne, P.C., Stocco, E., Dimitrijevic, J. (2012) Corruption policy in Serbia: From black box to transparent policy making. Wolf Legal Publishers.

Vanja Gatić: „Uhapšen najveći strani investitor“, <http://www.njuz.net/uhapsen-najveci-strani-investitor/>, approached on June 23, 2014.

Weisburd, D., Waring, E. (2001) White-collar crime and criminal careers. Cambridge: Cambridge University Press.

Wheeler, S., Weisburd, D., Bode, N. (1982),. Sentencing the white-collar offender: Rhetoric and reality. American Sociological Review, vol. 47, no. 5, pp. 641–659.

Wheeler, S., Rothman, M. L. (1982), The organization as weapon in white-collar crime. Michigan Law Review, vol. 80, no. 7, pp. 1403–1426.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (Law on Free Access to the Information of Public Importance). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 120/2004, 54/2007, 104/2009 и 36/2010.

Zakon o zaštiti podataka o ličnosti (Law on Personal Data Protection). Službeni glasnik Republike Srbije, br. 97/2008, 104/2009.

“Bilteni sudske prakse Višeg suda u Beogradu”, <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/articles/sudska-praksa/bilten-sudske-prakse-viseg-suda-u-beogradu/>, approached on June 3, 2015.

“Još pet uhapšenih zbog Agrobanke”, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Hronika/357735/Jos-pet-uhapsenih-zbog-Agrobanke>, approached on May 27, 2014.

“Konkursi za partijske direktore”, <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/92573-Konkursi-partijske-direktore.html>, approached on July 7, 2014.

“Republičko javno tužilaštvo”, <http://www.rjt.gov.rs/ci/>, approached on June 3, 2015.

“SA 27 MILIJARDI DOLARA ŠARIĆ PETI ŠEF PODZEMLJA NA SVIJETU: Država bila upletena u pranje novca?” <http://www.istinito.com/index.php/region/srbija/item/17698-sa-27-milijardi-dolara->

%C5%A1ari%C4%87-peti-%C5%A1ef-
podzemlja-na-svijetu-dr%C5%BEava-bila-
upletena-u-pranje-novca?.html, approached on
Juni 23, 2014.

„Sudski rasplet najveće pljačke u Srbiji: Oni će
biti ispitivani u aferi Agrobanka: Cvetković i
Petrović svedoci“. [http://www.kurir-info.rs/oni-ce-
biti-ispitivani-u-aferi-agrobanka-cvetkovic-i-
petrovic-svedoci-clanak-1171585](http://www.kurir-info.rs/oni-ce-biti-ispitivani-u-aferi-agrobanka-cvetkovic-i-petrovic-svedoci-clanak-1171585), approached on
May 27, 2014.

„Život na visokoj nozi o trošku fakulteta“,
Politika, May 11, 2013.

„Čistimo preduzeća od partijskih kadrova“,
[http://www.istinomer.rs/izjava/cistimo-preduzeca-
od-partijskih-kadrova/](http://www.istinomer.rs/izjava/cistimo-preduzeca-od-partijskih-kadrova/), approached on July 7,
2014.

„Direktori „Azotare“ uzeli mito od 250.000 evra“,
[http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Direktori-
Azotare-uzeli-mito-od-250_000-evra.lt.html](http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Direktori-Azotare-uzeli-mito-od-250_000-evra.lt.html),
approached on January 1, 2015.

„Dželetović: Komisija će predlagati smenu loših
direktora javnih preduzeća“, [http://www.kurir-
info.rs/dzeletovic-komisija-ce-predlagati-smenu-
losih-direktora-javnih-preduzeca-clanak-
1327631](http://www.kurir-info.rs/dzeletovic-komisija-ce-predlagati-smenu-losih-direktora-javnih-preduzeca-clanak-1327631), approached on July 7, 2014.

„Na čelu javnih preduzeća isključivo stranački
kadrovi“ [http://www.021.rs/Novi-Sad/Vesti/Nacelu-
javnih-preduzeca-iskljucivo-stranacki-
kadrovi.html](http://www.021.rs/Novi-Sad/Vesti/Nacelu-javnih-preduzeca-iskljucivo-stranacki-kadrovi.html), approached on July 7, 2014.

„Oštetili „Azotaru“ za 7,5 miliona evra“,
[http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktu-
elno.291.html:500284](http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:500284), approached on January 1,
2015.

„Počele smene beogradskih direktora javnih
preduzeća“,
[http://www.time.rs/c/c80e5b6254/pocele-smene-
beogradskih-direktora-javnih-preduzeca.html](http://www.time.rs/c/c80e5b6254/pocele-smene-beogradskih-direktora-javnih-preduzeca.html),
approached on July 7, 2014.

„Sedam uhapšenih zbog „Azotare““,
[http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=20
12&mm=04&dd=23&nav_category=16&nav_id=
602952](http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=04&dd=23&nav_category=16&nav_id=602952), approached on January 1, 2015.

„Smene direktora kreću od najvećih javnih
preduzeća“,
[http://www.novimagazin.rs/vesti/smene-
direktora-krecu-od-najveih-javnih-preduzea](http://www.novimagazin.rs/vesti/smene-direktora-krecu-od-najveih-javnih-preduzea),
approached on July 7, 2014.

„Spisak predsednika Vlada Srbije“,
http://sh.wikipedia.org/wiki/Spisak_predsednika_

Vlada_Srbije#Posle_Milo.C5.A1evi.C4.87a,
approached on July 7, 2014.

„Uhapšeno rukovodstvo Instituta za onkologiju:
Trovali decu citostaticima zbog provizije“. [http://www.blic.rs/Vesti/Tema-
Dana/196261/Trovali-decu-citostaticima-zbog-
provizije](http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/196261/Trovali-decu-citostaticima-zbog-provizije), approached on Juni 6. 2014.

„Zbog Luke Beograd uhapšen bivši ministar
Predrag Bubalo“, [http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/388029/Zbog-
Luke-Beograd-uhapsen-bivsi-ministar-Predrag-
Bubalo/](http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/388029/Zbog-Luke-Beograd-uhapsen-bivsi-ministar-Predrag-Bubalo/), approached on Juni 6, 2013.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Prof. dr. Metodija Angeleski

Fakultet za detektive i bezbednost

FON Univerzitet –Skoplje, Republika
Makedonija

**INFORMATIVAN RAZGOVOR SA
SEKSUALNO ZLOSTAVLJANIM
DETETOM**

Sažetak

Seksualno zlostavljanje dece u savremenim uslovima zauzima veliki obim u svetu. Takav fenomen koji pripada oblasti savremenih seksualni delikata zakonodavac kriminalizuje propisivanjem posebne vrste krivičnog dela (u Republici Makedoniji određen kao seksualni napad na dete) za koje je za izršioca predviđena kazna.

Jedan od složenijih zadataka u okviru istraživanja kriminalističke metodike je (neka vrsta specijalizovane seksualne kriminalistike) vođenje informativnog razgovora sa decom žrtvama ove vrste seksualnog kriminala.

Rad obrađuje određene značajne elemente neformalnog policijskog ispitivanja seksualno zlostavljene dece: osnovni principi vođenja razgovora sa seksualno zlostavljenom decom, priprema razgovora, faze razgovora, osobine specijalizovanih kriminalista koji obavljaju ovo operativno dejstvo, angažovanje stručnjaka koji će olakšati intervjuisanje, protokoliranje informacija sa žrtvom seksualne zloupotrebe itd.

Cljučne reci: dete žrtva seksualnog zlostavljanja, kriminalistika seksualnih delikata, ispitivanje, intervju.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Professor Metodija Angeleski, PhD

Faculty of Detectives and Security

FON University – Skopje, Republic of
Macedonia

**INTERROGATION OF SEXUALLY
ABUSED CHILD**

Abstract

The sexual abuse of children in modern conditions takes a large scale worldwide.

This phenomenon, which belongs to the field of sex crime is incriminated by the contemporary lawmakers and defined as a special type of a crime (in Republic of Macedonia it is named "sexual assault on child"), for whose perpetrator the prison is provisioned.

One of the more complex tasks in the framework of criminalist methods for research of sexual assault on child (as a kind of specialized sexual criminalistics) is interrogation of child victims of this type of sexual crime.

The paper elaborates certain important elements of the tactics of informal police interrogation of sexually abused children: basic principles of conducting interviews with sexually abused child; preparation of the interview; phases of the interview; characteristics of the specialist who conducts operational action of interrogation; hiring specialists that will facilitate the interview; documenting of the informative conversation with a child victim of sexual abuse; etc.

Keywords: child victim of sexual abuse, sexual criminalistics, interrogation, interview.

1. INTRODUCTORY REMARKS

Sexual abuse of children in modern conditions in the world occupies a large scale. This socio-pathological phenomenon is also known as widely accepted name of pedophilia, which meant sexual preference of mature people (especially male) to children who are in the earliest stage of their psycho-somatic development and do not know the meaning of sexuality.

Pedophiles experience sexual pleasure in one of the following ways: 1) performing of sexual relations with children; 2) realization of any physical contact with children; 3) conducting pole actions on a distance.

If as a criteria for conditional division is taken existence (or absence) of direct physical contact between the offender and the victim, criminal phenomenology of this phenomenon includes three groups of forms: sexual abuse of children with performing or no performing of body contact between the perpetrator and the victim, as well as sexual abuse of children by forcing it to communicate with animals. From this it follows that this phenomenon (which Macedonian legislator criminalises as pole assault of a child - Article 188 of the Criminal Code of the Republic of Macedonia) can be done as a contact sexual criminal offense and as the offense on distance.

Any form of pedophilia is a big challenge for every expert who is dealing with the prevention and repression of this complex socio-pathological phenomena. It is particularly important how the criminalist realize the first contact with the victim within the framework of criminal investigation. The victim of pedophilia (which also arises as an eyewitness sui generis) is an important source of personal information.

In the first operative undertaking, when there is an informal police interrogation, the criminalist specialized for combating sexual crime is collecting operational information by performing an informative talk with the sexually abused sexual. This information is an important segment of the criminal investigation.

2. INTERROGATION OF SEXUALLY ABUSED CHILD

2.1. CHARACTERISTICS OF THE INTERROGATOR

Within the framework of a criminal investigation, an interrogation for victims of sexual abuse can't be performed by any criminalist, but by the one that has long graduate specialization in this subtle area. The basis for this, usually is previously gained criminalistics high education (with additional gaining of the knowledge in the field of psychology, pedagogy or social work) and specialization for proactive and reactive dealing with juvenile delinquency and the other social - pathological phenomena.

Only qualified, flexible, and sensitive interviewer who can perceive the mental structure of the child, has the prospect to have successfull interview with the child as a victim of sexual abuse, but in addition to this he should have communication skills to test this vulnerable group of examinees.

Some juvenile victims who are treated in the criminal investigation or in other stages of criminal proceedings, sometimes restrained, agitated, or even refuse to cooperate. Only good experts in criminalistics (especially in sexual or juvenile crime), criminal psychology and child psychology, can "iron" that unfavorable tactical situation, and use the relevant way to fix usable statement of sexually abused child.

Conversation with sexual abused child should be lead by criminalist with experience of the same sex as the victim. This is because of the common psychological and criminalistic - tactical reasons (when it comes to the investigator of the same sex, the child is not shy, so is easier to establish favorable verbal and psychological contact). If there is a need for any additional conversations with the victim, this should be done by the same examiner. In modern conditions some countries have legal solutions for giving a statement several time (in the Police, before the Public Prosecutor and at the Trial),but in our case in Republic of Macedonia), one given (also mechanical record fixed) statement is the first and the last.

1.2. PLACE AND TIME OF THE INTERROGATION

The conversation is lead in a pleasant and quiet atmosphere in a comfortable criminalistics cabinet (or a social body if there are better conditions). As a rule, the talk, is in private. In cases where there is necessity to be present the parents or other persons as moral support, they should only be observers with no right to interfere the conversation.

In the office the interrogator should have a variety of color illustrations (things, animals, plants and so on). Also it is good to have some other little things (accessories for drawing, paper, etc.). In such an atmosphere the child feels comfortable and more relaxed.

Interview with victims of sexual abuse shall be scheduled in time which is corresponding to the examinee, or at the time when its daily rhythm is not disturbed (avoiding terms of sleeping, for meals, etc.). The talk time is limited, for smaller children up to thirty minutes, and for older children, not more than ninety minutes and with the necessary pauses.

1.3. THE INTRODUCTORY PART OF THE CONVERSATION

Conducting the interview with the child or a juvenile, especially when the child is a victim of sexual abuse is more complicated than the interrogation with a mature examinee. This is the reason why when it comes to child - victim of sexual abuse the interrogation is overhang to the criminalists who are specialized for detecting juvenile delinquency or sexual crimes.

The child - victim of sexual assault, appears in a dual role: as damaged and as a witness sui generis. The explication of its role in the facilitating of the criminal sexual drama as the injured, but also as the most important source of information for establishing the identity and criminal responsibility and the responsibility of potential perpetrator implies good prior preparation for conducting of the interview that satisfies the need at the early stage of criminal action.

Before the introductory part of the conversation as the initial stage of communication, criminalist studies previously obtained operating material from various sources and which is in close

connection with the operational case. If there are enough "space for maneuver" for the collection of extensive data for that criminal event, the operative matters a number of operational checks to give him easier designing of the tactics of interrogation of the child, that reported that is a the victim of sexual assault (or someone on his behalf). We are talking about the collection of the data necessary for integrally study of the child's personality and his conduct before and after the committed criminal event that suggests that it is some assumed form of pedophilia.

The data for the following circumstances is collected from various sources (educators, teachers, parents, etc.): how the child explain to other persons the event; what terminology the child had used (especially in terms of sexuality); what type of person is the child (emotionally unstable, introverted, etc.); how the child reacts after the reporting event; etc.

One of the most important actions that precede the interrogation is the conversation with the parents of the child. They can get the most important information for the mental state of the child. This information is necessary not only for the quality of interrogation, but also for the general assessment of the validity of previously collected material. Despite the fact the hearing can collect a lot of data, its initiation may be difficult without obtaining the appropriate data. Conversation with the parents or guardians should be void in the presence and with the active participation of psychologists, but without the presence of the child.¹

Parents are taught to support and brave the child and to listen carefully what the child has to say on its own initiative about the event.

Since the child was invited, the interrogator should create a relaxed atmosphere for conversation, for the necessary emotional nearness with the child. The first contact is established with the initiation of talks for happier and more topical themes that preoccupy children (favourite hero cartoons, the most watched television series; a tendency towards drawing; developments in kindergarten or at school, etc.).

The criminalists represent to the child calmly explains that his work is to help the children in all situations, even in those where they are in

¹ Wojtasik, J., Informaciona I procesna vrijednost iskaza male djece I slucajevima seksualnih delikata, Izbor, 3/1982, Zagreb, 316.

some trouble. He explains to the child that he will set certain questions to which the child doesn't need to answer if doesn't know the question or if can't remember to the answer.

One of the most serious criminal-tactical tasks is how to go to the main topic of conversation (the collection of information important for interpretation of the specific case of sexual abuse). This task is solved in such a way that through talking with the child the interrogator collects data for the following circumstances: people that the child likes and dislikes and why; the investigator explains that there are grown or people who do not like children, and hurt them, and the child is asked whether a man acted towards him like that and who was he; whether it was a doctor and why; whether they were 'good' or 'bad' contacts (he should point to its body or in the figure); in which body parts is good or bad the man to be touched; whether someone touched him and on which parts of the body; etc.

2. THE CENTRAL AND FINAL PART OF THE CONVERSATION

The central part of the conversation (or free exposure) begins in the moment when the child is gradually brought to the main topic of conversation. At this stage, in a conversation the child describes the criminal event that happened to him. When giving a testimony the criminalist intervene only in cases when the child is moving away from the topic. Risk of fantasy has to be depreciated. Occasionally (especially when the child is speaks about important details), the interrogator has to encourage the child with: 'It's not your fault when happened to you; 'Don't be shy, you haven't done anything bad'; and so on.

Children are usually honest and do not lie, but they are not able at once, in one breath, chronological, comprehensive and precise with their words to describe the progress of the whole criminal event. Therefore, at the stage of asking questions (or in the final part of the interview) is allowed to ask the allowed questions to the children (optional, specifying and control).

These questions seek to obtain useful data especially important for interpretation of some basic criminalistic parameters: modus operandi, tempus operandi, locus operandi, rhythm operandi, instrumentum operandi etc At the

same time the child is given a chance to ask questions and seek the explanations of the interrogator, who should take as its protector from troubles.

At the end of the conversation criminalist should praise the child and thank him for the conducted interrogation. The interrogator gives to the respondents open possibilities to seek help from him, at any time, in the future.

The conversation with the victim of sexual abuse is recorded in the traditional manner in the form of mechanical statement (audio and video). The video or audio is not done in a case where the respondent opposes to that.

Sometimes, in the exercise of interviews with victims of sexual abuse there is a need for involvement of other specialists (psychologist, pedagogue, psychiatrist, etc. They can: create favorable atmosphere for a conversation; assess the credibility of the testimony, assess whether it is necessary of an expert evidence; assist in the selection and order of questions.

3. CONCLUSION

Interrogation represents a social communication for the purposes of criminalistic science and practice which differentiates as a basic phenomenal form of collecting information from citizens.

The talk as typical operational action (which retracts someone statement that can not serve as evidence in court, but a statement with operational significance) differentiates as important gnoseological heuristic category that significantly affects the quality of the conducting of criminal cognitive process that is especially in a case when it comes to such a sensitive categories such as children.

That's why specialized criminalists who are dealing with this type of crime must be approached with a great degree of caution in every case, which will comes from the previous good preparations with operational information and additional knowledge beyond their high criminalistics education that will enable successful approach to the juvenile and clarification of every criminal event.

4. REFERENCES

Ангелески М., Криминалистичка методика, Скопје, 2007.

Ангелески М., Криминалистичка тактика I, Скопје, 2007.

Wojtasik, J., Informaciona I procesna vrijednost iskaza male djece I slucajevima seksualnih delikata, Izbor, 3/1982, Zagreb.

Andrew Karmen, 2003, *Crime Victims: An Introduction to Victimology*, Wadsworth Publishing, ISBN 978-0-534-61632-8.

Sebba, L., (1996). *Third Parties, Victims and the Criminal Justice System*. Ohio State University Press, Columbus.

Davies, Alex (June 19, 2012). "More Trees (Equals) Less Crime in Baltimore, Study Shows". Retrieved June 19, 2012.

Stephen (November 1, 2010). "Big Trees May Make Communities Safer, Says Study". Retrieved June 19, 2012.

Donovan, G. H.; Prestemon, J. P. (2010). "The Effect of Trees on Crime in Portland, Oregon.". *Environment and Behavior* 44: 3–30. doi:10.1177/0013916510383238

Lusignan, Richard (2007). "Risk Assessment and Offender–Victim relationship in Juvenile Offenders". *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 51 (4): 433–443. doi:10.1177/0306624x06294135.

Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. 'In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (vol. 10, pp. 173–220). New York: Academic Press

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Dr.sci. Dejan Vitanski

Pravni fakultet, Kičevo

Sveučilište „ Sv. Kliment Ohridski “-
Bitola

Republika Makedonija

**TERORIZAM KAO
TRANSNACIONALNI PROBLEM I
IZAZOV**

Sažetak

Sve više i više čujemo krikove i zapanjeni smo stravičnim scenama kao posljedicama terorističkih napada u svijetu. Virus za terorizam dobija razmjere epidemije i najrazvijeniji društveni sustavi nisu imuni i otporni na ovu destruktivnu moć. Postoje neke dijagnoze simptoma novih zlih oblika ove sablasne bolesti koja prouzvodi velike materijalne i ljudske gubitke. Nadalje popis objekata koji su izabrani kao mete napada, kao i krug ljudi koji su se infiltrirali u terorističke jedinice, koriste terorističke arsenal za postizanje određenih ciljeva i zahtjeva koje nisu mogli postići na drugi način: pravni, legitimni i institucionalni način. Sa turbulentnom globalizacijom pojavljuje se takozvani međunarodni terorizam koji se manifestira u dva glavna oblika i sa međusobnim varijacijama. Prvi dolazi iz muslimanskog fundamentalizma s promjenom u religijskoj dogmi i fanatičnom indoktriniraju koje teži stvoriti svijet islamske zajednice. Drugi, pomoću svjetskih sila u gladijatorsku arenu pod velom demokracije, pomažu ekonomsko, vojno, i političko širenje onih koji su posegnuli prema suptilnim sofisticiranim terorističkim napadima s ciljem

postizanja nove horizonte svjetskog poretka organiziranog kriminala i terorizma.

Organizirani kriminal i terorizam su dvije strane medalje. Oboje su povezane istim neprijateljem države, njezinih institucija, državnih predstavnika i određenih skupina građana.

Dobar dio financijskih sredstava je iz profitabilne aktivnosti organiziranog kriminala kao ilegalne trgovine drogom, oružjem, ljudima, koji se pranjem novca prenosi iz terorističkih organizacija, dvije strukture djeluju u zavjeri u okviru labirinta u kojem koriste istu infrastrukturu, permanentno zapošljavaju nove sljedbenika, proširuju se na susjedne zemlje i žele dobiti međunarodno priznanje.

Međutim, i pored simbioze i međusobnog odnos između organiziranog kriminala i terorizma postoje značajne razlike. Prvenstveno oni imaju različite ciljeve i metode koji ih razlikuju u način postupanja radi postizanja projiciranih ciljeva. Cilj terorističke organizacije je ostvarenje političkih, ideoloških, teoloških i nacionalnih programa, dok je iskonski cilj kriminalne skupine ostvarenje dobiti.

Ključne riječi: terorizam, organizirani kriminal, žrtve-egzekutor.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Dejan Vitanski, PhD

Law Faculty-Kicevo

University „St. Kliment Ohridski“ – Bitola,
Republic of Macedonia

**TERRORISM AS A TRANSNATIONAL
PROBLEM AND CHALLENGE**

Abstract

More and more we hear the shrieks and we are astonished by the creepy scenes as a result of terrorist escalations in the world. The virus of the terrorism is getting epidemic proportions and the most resistant societies systems are not immune to its destroying power. There is some diagnosis to symptoms of new evil forms of this ghostly illness that takes great material and human losses. Furthermore the list of objects that are picked for attack as the circle of people who are infiltrated in terrorist cells and use terrorist arsenal for achieving certain goals and demands they couldn't achieve other way- legal, legitimate and institutional way.

The turbulences of the globalization have surfaced the so called international terrorism that manifests in two major and mutually variations. The first one comes from the Muslim fundamentalism with the changing of the religious dogma and the fanatic indoctrinate that tends to create the world of Islam community. The other one of the world powers in the gladiator arena under the veil of democracy and helped by the economic, army, and political expansion they reach for subtle sophisticated terrorist attacks with the aim of reaching new horizons of the world order.

Organized crime and terrorism are two sides of a medal. They are both connected by the same enemy of the state, its institutions, state representatives and certain group of citizens.

In the beings of the organized crime there is one mutual substance. Good part of financial funds is from the profitable activities of organized crime as illegal drug traffic, weapon, human trafficking. Money laundering transferring from the terrorist organizations, the two structures act in conspiracy in under labyrinth. They use the same infrastructure, they permanently recruit followers, widen to the neighboring countries and want to get an international character.

Beside the symbiosis and intertwining of organized crime and terrorism there are important differences. Primarily they differ in the goal and methods that is the manner of acting in succeeding projected goals. The aim of a terrorist organization is making a political, ideological, theological, national agenda and the primordial aim of a criminal group is profit.

Keywords: terrorism, organized crime, executor's victims.

**1. DEFINING THE CONCEPT OF
TERRORISM AND SOME
CLARIFICATION OF THE ASPECTS
RELATED WITH THE TERRORISM**

The word terror (from the French word *terreur*) in political terms means an act of violence, intimidation and mercilessly break of the resistance (Political Encyclopedia-Modern administration, Belgrade, 1975, str.1079) .Terror (Latin - terror) means horror, fear and trembling, use of intimidation, political violence (Minor encyclopedia-IP Education, Belgrade, 1970, p.94).

In the literature circulate more views on the definition of the concept,

characteristics and identity attributes of terrorism. The differences that exist between them are not from essential nature, which means among all these commitments can find a common denominator in terms of determining the substantive elements that make up the essence of terrorism.

Although there is not yet established a universal definition, in most definitions one may note some common elements. Namely, for all of them, the element of force, violence, intimidation, and trends through practicing terrorism to argue and provide certain benefits, are common and accepted.

In order to strengthen the legal aspects of the fight against terrorism, the following definition of the term terrorism can be used. It is a threat or use of unlawful violence or other acts that threaten the lives and generate serious damage to people, property and other economic interests, or there is a significant disturbance or interruption in the operation of some basic services, facilities, capital infrastructure systems or resources. It is performed by a non-state actor. The intention is to perform intimidation or coercion of a particular group or population of a state government with the ultimate goal of achieving certain political, social or religious purposes (Slavevski, C., Security System, European University of Macedonia, Skopje, 2009, p. 55).

So, a terrorist act shall be any organized individual and illegal use of force expressed using weapons (biological, chemical, radiological, nuclear) or threat to use force against people or property because of coercion or intimidation as a means of achieving political, ethnic, religious or ideological goal (Dimovski, W., terms, scientific and institutional down terrorism, scientific edition horizon,, University St. Kliment Ohridski ", 2010, str.349).

Alex Schmidt, in his monumental work, entitled "Political terrorism" deeply analyze the essence of 109 definitions of terrorism. Moreover, as relevant material extracted 22 elements that are common denominator of all definitions and calculates how often they meet. The results he obtained are shown in the

following table:

According to his determination: "Terrorism is a method of repeated violent action, driven by anxiety, and carried out by (semi-) clandestine individual, group or state actors. The reasons are idiosyncratic, criminal or political, which - unlike the assassination - direct targets of violence are not the main targets. The human victims of violence are usually elected by free choice (random targets) or some criteria (representative or symbolic targets) from the target population and serve to transfer a message.

Communication processes between terrorist (organization), (imperial) victims, and main targets, based on the threat or violence are used to manipulate the main target (audience / s), with the main goal turns into a target for terror target request or order of attention, depending on whether the main requirement is intimidation, coercion, or propaganda "(Shmid, P. Alex, Jongman, J. Albert, Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature, Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1988; Gelke, A new era of terrorism and international political system (translation from English to Macedonian), Skopje, Magor, 2009 str.20-21).

The main elements that make up "the core "of terrorism are:

- political motivation, using terror to achieve certain political goals of society, which includes awareness of the goals and the means by which this can be achieved

- recruitment of like-minded people in the terrorist organization based on ideological, political, philosophical or religious beliefs;

perpetrating violence and generating effects of the so-called secondary effects, in other words creating general danger, uncertainty and mistrust in institutions, creating an atmosphere of fear and anxiety lasting for extortion certain change of political charact

Schmidt establishes definition of terrorism that is based on 16 of the 22 minutes of elements shown in the table.

Element	Repeatability
Violence, force	83,5
Political	65
Fear, terror	51
Threat	47
(Psychological) effects and (expected) reactions	41,5
Difference between victim-target	37,5
Intentional, planned, systematic, organized activity	32
Method of fight, strategy, tactics	30,5
Abnormality, abuse of accepted rules without any humanitarian limits	30
Coercion, blackmail, causing obedience	28
Publicity	21,5
Arbitrariness; Impartial, any character; non-discrimination	21
Civilians, people who are not involved in military actions, neutral outsiders for victims	17,5
Intimidation	17
Pronounced innocence of the victims	15,5
Group, movement, organization as executors	14
Symbolism, showing something to other	13,4
Mental disorder, unpredictability, abruptness of the occurrence of violence	9
Secret, conspiratorial nature	9
Repetition; serial or campaign character of violence	7
Crime	6
Requests from third parties	4

- use of force to extort certain behavior of people against their will;

- existence of danger, which causes uncertainty and uncertainty causes fear;

- existence of awareness among executives of what they like, and they have earned;

- use of brute force and exposing the lives of innocent citizens to mortal danger, women and children, in order to achieve the so-called secondary effects;

- achieving a greater publicity to the performance of the terrorist act that performs reverse stimulating effect on like-minded terrorists

- taking care of cost during execution of terrorist actions, in other words it is used the most minimal usage of resources in terms of people, resources, etc., to accomplish the larger "results";

- terrorism can apply to state and non-state subjects. Political motivated terrorism is implemented by non-state terrorist organizations, and to terrorism can resort even some countries through clandestine terrorist acts and public acts of terrorism. The conspiracy actions are usually performed by secret services or specialized state authorities domestically or internationally, while public state terrorism internationally is reflected through regular engagement special armed forces in strictly defined and restricted stock (Pashanski, M., Contemporary kamikaze "literary news, Belgrade, 1987, p.40).

The main elements that make up the substrate and the identity characteristic of the crime of terrorism are: **objective being of the case, the action of execution, consequences of the case and motives of execution.**

Objective being of the case - a person (or persons) will be punished if have hostile motives to the state that will cause an explosion, fire or take other generally dangerous act or an act of violence that can create a sense of personal insecurity among citizens or with a group of citizens.

The action of execution is to take on a generally dangerous act or performing any act of violence. As generally dangerous act may qualify the action that causes danger to persons or undefined properties. This action is a danger not only to that person against whom it is intended, but for others, or other property.

The consequence of this work is the creation of a sense of personal insecurity among individual citizens or groups of citizens. The individual citizen can be a passive subject of this work (person who performs a public or

social function), while under the group of citizens are meant to be people who live in the district or working in the same institution. The feeling of insecurity as a result of this feature is a crime, but it is not the only consequence arising from the execution terrorism. Primordial consequence of terrorism is always a threat and devastation of the foundations of social order and security of the country.

Motive of the case - for the existence of this work is necessary to establish that the perpetrator acted from motives hostile to the state. Intention constitutes "the core "of this crime. So, the work is performed intentionally, in order to threaten the constitutional legal order and security of the state.

It is difficult to penetrate into the mindset of terrorists and it can draw reasonable grounds for terrorist activities. You could say that there is some obscure and mystical philosophy of violence or mentality is common feature for all terrorists, although not all of them share the same political ideology.

The biggest puzzle in deciphering of terrorism is that it is very difficult to understand the motives of terrorists, or to appreciate the political goals of their work and to understand how they see the moral content of the funds that are used. Lacking convincing and relevant information for understanding the terrorists, in the literature can be found explanations that show terrorists as computational robotic machines or mentally disturbed people (Gelke, A new era of terrorism and international political system (translation from English to Macedonian), Skopje, Magor, 2009, p.18).

Most of the literature that is devoted to terrorism, stresses the psychological impact of terrorism, not the direct victims caused by it. The paradox is that the number of people who died in the terrorist activities worldwide is very small. Most of the statistical estimates of the death toll in the terrorist acts are related to international or transnational terrorism. These analyzes show that the number of people killed since the end of the sixties of the twentieth century to the present is only a few thousand (ibid, str.7-8).

However the astounding rise of terrorism, whose epilogue consists of a huge number of victims, primarily embodied in the attack on America on eleventh of September 2001, overturn and reverse the assumption that a common feature of terrorism in all its manifestations is having a large audience but few casualties.

Also, in the conflicts in Iraq and Afghanistan, as a consequence of suicidal bombings and other violent actions of terrorism, the death toll was so high, when compared with the number of victims of terrorism worldwide turns out that these two cases are responsible for most deaths from terrorism in the world.

2. SIMILARITIES AND DIFFERENCES BETWEEN THE TERROSIM AND THE ORGANISED CRIME

Are terrorism and organized crime "Siamese twins" or the terrorism is an unbreakable thread of tissue of organized crime?

In an article on the US Library of Congress are noted and shown three basic types of connection between terrorism and transnational organized crime. They are:

1. Alliance for common benefit, in which terrorists in agreement with transnational organized criminal groups provide funding for themselves, without their direct involvement in criminal activities;

Argument that can be bent in order to confirm the above thesis is a joint collaboration between Al Qaeda and Sergei Mogilevich to act in cooperation with Morocco and Victor Bout in Libya.. Namely, on one side of the spectrum is anchored Al Qaeda as a terrorist organization, and on the other side arms dealers.

2. Direct involvement of terrorist groups in organized crime;

In addition to the second thesis can highlight the example of a group responsible for the bombings in Madrid in March 2003. It is a Takvir Val Hijrah - terrorist cell of al Qaeda, specialized in organized criminal operations, primarily drug trafficking and weapons in order to realize a profit to finance "holy jihad".

3. Replacement of ideological aims for profitable ones, as a main operation motif

The basis of the third thesis is drawn from the actions of members of the Abu Sayyaf in the Philippines, whose originally rooted aims were ideological and nationalistic. Later, they resort to another movement trajectory as kidnapping foreign delegations, tourists, etc., in order to gain profit (Nikolovski, M, whether terrorism is a form of organized crime? Yearbook of the Faculty of Security, Skopje, 2008, p.99).

Louise I. Shelley, stresses the following points of connection between terrorism and organized crime:

1. Terrorists are involved in organized criminal activity for acquiring financial assets;
2. Organised criminal groups and terrorists often operate in a network structure, so the terrorists can hide in the bowels of transnational criminal organizations;
3. And organized criminal groups and terrorist groups operate in areas with weak state control, weak law enforcers and propulsive open borders;
4. Both organizations strive and resort to corrupt representatives of local and state authorities in order to achieve their goal more efficiently and effectively;
5. The same methods of communication are often used, using modern and sophisticated technology;
6. They launder money, using the same methods and operators to move funds (Louise I. Shelley, *The nexus of Organized International Criminals and Terrorism*, p.1).

Besides multidimensional relationship and entanglement, in literature there are views that terrorism and organized crime are seen as two different types of crime.

In this context, organized crime, is mainly aimed at accumulating economic profit and establishing illegal distribution market, while terrorism is primarily motivated by ideological goals and desire for political change, which is an essential difference between the two phenomena.

3. TYPES OF TERRORISM

1. Criminal terrorism. The main characteristic and essential feature of this kind of terrorism is taking up more mechanisms of intimidation aimed at gaining profit or psychological gain.

2. Narcoterrorism. Twenty-first century, which won the epithet "century terrorism", tossed a brand new term on the surface, in whose bosom nested terrorism and organized crime,

and that is the concept narcoterrorism. This notion may equally cover the war in Afghanistan and South America and confirm the thesis that it is impossible the terrorism and organized crime to be considered as a dichotomous phenomena.

The groups dealing with organized crime, through financial support provide survival of terrorists, while the last ones provide care to the groups about the channel that perform transportation of drugs, weapons and so on.

3. Cyber terrorism. According to FBI-US, this phenomenon is defined as "intentional", politically motivated attacks against information, computer systems, computer programs and data that result in violence against targets that are not military, but there are performed by the sub national groups or spies (http://searchsecurity.techtarget.com/sDefinition/0,,sid14_gci771061,00.html).

The US Commission on Critical Infrastructure Protection defines the terrorist attacks as designed to cause physical violence or extreme financial harm, while possible targets of cyber terrorists are banking industry, military installations, power plants, air control centers of flights and water systems of the country (http://searchsecurity.techtarget.com/sDefinition/0,,sid14_gci771061,00.html)

4. Ideological terrorism. The intention of the members who are rooted and indoctrinated with the premises of this kind of terrorism, is attack and demolition of the current ruling political nomenclature. It is sometimes claimed that the ideological terrorism includes the revolution, but it is not always the case. For example, some governments have used death squads whose actions might look like works of oppressive power, but they could be a continuation of revolutionary terrorism. This kind of terrorism sometimes includes political killings, which were mostly performed by the Communists / Marxists, who had killed their political opponents off the battlefield in order to strengthen their power. As most brutal genocide of this type is the 75 year regime of the Soviet Union, especially during the Stalin period of 1928 to 1953, when 49.5 million people were killed for political motives.

5. Nationalistic terrorism. This kind of terrorism is characterized by activities that support the interests of an ethnic or nationalist group. These features may or may not include language, religion and ethnicity (Peter H, the notion of global security, Skopje, 2009, Tabernakul, p.76).

National self-determination, i.e. the belief that every nation has a right to their own sovereign state, has given a rise to a number national liberation movements, through which it is most explicitly recognized the dilemma related to terrorism: whether the supporters and members of such movements are freedom fighter or secessionist terrorists.

6.State sponsored terrorism. This kind of terrorism is established when the regimes in power will use violence or will threaten with usage of violence in international relations outside the established diplomatic protocol.

The reasons why states may sponsor terrorism are : exercise of foreign policy goals that could not be achieved in any other way by using political or military means; expanding its power and influence between ideological movements; stifling domestic opposition by killing dissidents abroad etc.Terrorism sponsored by the state is an efficient and effective way of conducting foreign policy, by supporting terrorists in assistance in weapons or explosives, means of communication, travel documents and a safe haven for training operatives.

The most known states - sponsors of terrorism are: Iran, Syria, Afghanistan, Chile, El Salvador, Libya and other (Michael, D, Lyman and Gary W. Potter, Organized Crime, 4th edition, Pearson Education, 2007, p .373).

7.Revolutionary terrorism. The purpose of the entities that promoted this kind of terrorism consists in causing fear among government representatives, i.e.within the political leadership and their supporters, demolition and substitution of the current government with structures that share the views and beliefs of terrorists. Common tactics that revolutionary terrorists beneficare the skillfully designed kidnappings, bombings and assassinations, as a result of which the current government is forced to respond with repressive measures.

8.Religious terrorism. This kind of terrorism assumes transcendental dimension and the executors of it do not undergo political, moral or practical constraints. Religious terrorists resort to violence, because they considered it as morally justified and effective tool to achieve their goals.

Religious and secular terrorists have completely different perception of themselves and the violent acts they practice.Secular terrorists perceive violence as a means or time

to correct errors in the system which is basically good, or as a means to establish the contours of a new system.

In contrast, religious terrorists do not feel like an integral component of the system, but as "outsiders "and consequently they channel the overall energy and capacity in terms of a general overhaul of the existing social order. This sense of alienation has stimulating and catalytic effect on their destructive expedition.

4. CONCLUSION

Deciphering the riddle of terrorism is not a simple mission. Difficulties in crystallizing the concept of terrorism can be divided into five categories: first, the scope of the word that is extensible category and is constantly expanding; Second, the problem caused by the fact that the term does not mean what it says; Third, the fact that causing fear is not the only feature of terrorism; Fourth, strong emotional overtones that generates terrorism; and fifth, his ideological side.

Terrorism may qualify as a pathological phenomenon, which affects the vital organs of the state and social organisms, causing their failure and paralysis. Malignant cells of the terrorism metastasize and terrorism progressively get form of international political and legal "ominous disease " but in the content of its being are increasingly intertwined attributes of crime and political misdemeanor.

Terrorism knows no borders, it penetrates even the strongest bulwarks, and its devastating effects are not immune to any state-law works with functional institutional structures. To combat this asymmetric transnational threat, it is necessary to build a consistent security systems and other specialized institutional entities, both nationally and internationally.

In order to have an effective cushioning, the multidimensional and far-reaching destructive implications which are produced by terrorism, it's necessary to require mass mobilization and synergistic action in which all relevant international actors would have participated. Also it is required a wide range of systemic, institutional, complementary and mutually interdependent and complement measures, instead of empty declarative floccules and demagogic massaging statements.

5. REFERENCES

Dimovski, Z, Scientific and institutional defining of terrorism, Scientific Edition-Horizons, University "St. Kliment Ohridski" - Bitola, 2010, p.349

Gelke, A, The new era of terrorism and international political system (translation from English to Macedonian), Skopje, Magor, 2009 p.7-8; 20-21

Louise I. Shelley, The nexus of Organized International Criminals and Terrorism, p.1

Michael, D, Lyman and Gary W. Potter, Organized Crime, 4th edition, Pearson Education, 2007, p.373

Peter H., The notion of global security, Skopje, 2009, Tabernakul, p.76 A small encyclopedia IP Education, Belgrade, 1970, p.94

Nikolovski, M, Whether terrorism is a form of organized crime?, Yearbook of the Faculty of Security, Skopje, 2008, p.99

Pashanski, M., Contemporary kamikaze "Literary News, Belgrade, 1987, p.40

Political Encyclopedia-Modern Administration, Belgrade, 1975, p.1079

Slavevski, S, Security System, European University of Macedonia, Skopje, 2009, p.55

Shmid, P. Alex, Jongman, J. Albert, Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature, Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1988.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Dr.sc. Aleksandar Grizhev
Ministarstvo obrane,

Republika Makedonija

Mr. sci. Dimitar Grizhev

Republika Makedonija

**NATO BOMBARDIRANJE JUGOSLAVIJE ?
PROTIVNO MEĐUNARODNOM
HUMANITARNOM PRAVU**

Sažetak

Od 24 ožujka do 10 lipnja 1999. godine NATO je proveo zračnu kampanju protiv SRJ, kodnog naziva Operacija "Allied Force". Jugoslavenski mediji su izjavili da je tisuće civila ubijeno u zračnim napadima NATO-a. Međutim, broj umrlih civila prema zvaničnim izvještajima države SRJ kreće se u rasponu od 400 do 600. NATO nije objavio službene procjene ubijenih boraca i civila u SRJ.

NATO je tvrdio da je njegova zračna kampanja protiv SRJ urađena najpreciznije i sa najnižom kolateralnom štetom proouzročenom zračnim napadima u povijesti. Međutim, došlo je do ozbiljne zabrinutosti o tome u kojoj su mjeri NATO snage koje su sudjelovale u operaciji „Allied Force“ poštovale pravila međunarodnog humanitarnog prava u vezi vođenja neprijateljstava, posebno ona propisana za zaštitu civila i civilnih objekata. Na temelju dostupnih dokaza, uključujući i NATO-ove vlastite izjave i pojedinačne incidente, postoji uvjerenje da su NATO snage počinile teška kršenja zakona rata u nizu slučajeva sa nezakonitim ubojstvima civila.

NATO nije uspio ispuniti svoje zakonske obveze u odabiru ciljeva i odabiru sredstva i metode napada. U jednom

slučaju, napad na sjedište srpskog državnog radija i televizije (RTS), NATO je pokrenuo izravan napad na civilni objekat, u kojem je ubijano 16 civila. Takav napad kršenje je člana 52 (1) Protokola I. (uz Ženevske konvencije iz 1949. godine, koji se odnosi na zaštitu žrtava međunarodnih oružanih sukoba), te stoga predstavlja ratni zločin. U drugim napadima, uključujući i Grdelica željeznički most, automobilski most u Lužanima i Varvarin most, NATO snage nisu obustaviti svoj napad nakon što je bilo očito da su udarile na civile, protivno članku 57. (2) (b) Protokola I. U ostalim slučajevima, uključujući i napade na raseljene civile u Đakovici i Korišu, poduzete su nedovoljne mjere opreza kako bi se smanjile civilne žrtve.

Svrha rada je revidirati i analizirati tvrdnje da je tijekom NATO bombardiranja SRJ 1999. godine, došlo do ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Upravo zbog toga, analizirat ću dva posebna slučaja: napad na Grdelica željeznički most i napad na RTS.

Ključne riječi: međunarodno humanitarno pravo, povrede, ratni zločin, civilne žrtve, kolateralne štete.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Aleksandar Grizhev, PhD

Ministry of Defence, Republic of Macedonia

Dimitar Grizhev, M.Sc., Republic of Macedonia

**NATO BOMBING OF YUGOSLAVIA? –
VIOLATION OF THE INTERNATIONAL
HUMANITARIAN LAW?**

Abstract

From March 24th to June 10th 1999 the NATO conducted an air campaign against the FRY, codenamed Operation “Allied Force”. Yugoslav media have stated that thousands of civilians were killed in NATO air raids. However, the civilian death tolls given in detailed FRY government accounts range from 400 to 600. NATO has not released official estimates of civilians or FRY combatants killed.

NATO has claimed that its air campaign against the FRY was the most precise and lowest-collateral damage air campaign in history. However, there has been serious concerns about the extent to which NATO forces participating in Operation Allied Force adhered to the rules of international humanitarian law on the conduct of hostilities, specifically those laid down to protect civilians and civilian objects. On the basis of available evidence, including NATO's own statements and accounts of specific incidents, there is a belief that NATO forces did commit serious violations of the laws of war leading in a number of cases to the unlawful killings of civilian.

NATO did not always meet its legal obligations in selecting targets and in choosing means and methods of attack. In one instance, the attack on the headquarters of Serbian state radio and television (RTS), NATO launched a direct attack on a civilian object, killing 16 civilians. Such attack breached article 52 (l) of Protocol I (Additional to the Geneva Conventions of 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts) and therefore constitutes a war crime. In other attacks,

including the Grdelica railroad bridge, the automobile bridge in Lužane, and Varvarin bridge, NATO forces failed to suspend their attack after it was evident that they had struck civilians, in contravention of Article 57 (2) (b) of Protocol I. In other cases, including the attacks on displaced civilians in Djakovica and Koriša, insufficient precautions were taken to minimize civilian casualties.

The purpose of the paper is to revise and also analyse the claims that during the NATO bombing of FRY in 1999, there were serious violations of the international humanitarian law. In doing so, two particular cases will be analysed: the attack on Grdelica railroad bridge and the attack on the RTS.

Keywords: International humanitarian law, violation, war crime, civilian, collateral damage .

1. INTRODUCTION

The NATO bombing of Yugoslavia was a military operation against the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) during the Kosovo War. The operation was not authorised by the United Nations (UN) and was the first time that NATO used military force without the approval of the UN Security Council (SC). It was also first time that NATO used military force against a sovereign nation that did not pose a threat to members of the alliance . The strikes lasted from March 24th to June 10th, 1999. The official NATO operation code name was Operation “Allied Force”.

The legitimacy of the NATO bombing of the FRY has been subject to question by individuals such as Noam Chomsky , as well as many NGO's focusing on the human rights such as Amnesty International and Human Rights Watch. The main criterion concerning the legality, as of any act of war, is the international law. In this particular case, the legality of the NATO bombing will be analyzed taking into consideration the NATO charter and the UN charter. Both of them were drafted in accordance with preexisting international regulation. As such, the issue has been blurry at all times with proponents of both viewpoints citing particular legislation that substantiate their claims on whether the bombing was or was not legal.

Since the early 1990s, Kosovo has been facing state organized oppression: Albanian language radio and television were restricted and

newspapers shut down, whereas Kosovar Albanians were fired in large numbers from public enterprises and institutions. With time, Kosovar Albanians started an insurgency against Belgrade when the Kosovo Liberation Army (KLA) was founded in 1996 and two years later, in 1998, armed clashes between two sides broke out. A NATO-facilitated ceasefire was signed on October 15th, but both sides broke it two months later and fighting resumed. The critical event that gave a reason to NATO to interfere was when the Račak massacre was reported in January 1999, when 45 Kosovar Albanians were killed. NATO decided that the conflict could only be settled by introducing a military (peacekeeping) force to mediate between the two sides. After the breakdown of the Rambouillet Accords on March 23rd, FRY authorities rejected an external peacekeeping force, and that was the point when NATO started preparing and planning installment of the peacekeepers by force.

The NATO bombing of the FRY marked the second major combat operation in its history, following the 1995 NATO bombing campaign in Bosnia and Herzegovina. The bombing of the FRY resulted in withdrawal of Yugoslav forces from Kosovo as well as the establishment of United Nations Mission in Kosovo (UNMIK), putting an end to the Yugoslav Wars of the 1990s.

NATO's objectives in the Kosovo conflict were stated at the North Atlantic Council meeting held at NATO headquarters in Brussels on April 12, 1999:

- An end to all military action and the immediate termination of violence and repressive activities by the Milosevic government;
- Withdrawal of all military, police and paramilitary forces from Kosovo;
- Stationing of UN peacekeeping presence in Kosovo;
- Unconditional and safe return of all refugees and displaced persons; and
- Establishment of a political framework agreement for Kosovo based on Rambouillet Accords, in conformity with international law and the Charter of the United Nations.

However, there were different opinions about the NATO mission that was about to start. Italy

was reluctant to agree to the NATO operations because of the possibility of tens of thousands of refugees coming to Italy during and after the operation. There were also other NATO member-states that were reluctant too, as well as the new members at that time: Poland, Hungary and Czech Republic. Between the non-NATO countries condemning the bombing were Russia, China, Syria, Belarus, India, Algeria, Iraq, Libya and Iran.

On the same day the bombing started, Russia was urging for a meeting of the UN Security Council. Russia was trying to stop or postpone the operation of the NATO against the FRY: they drafted a resolution, together with Belarus and India, demanding "an immediate cessation of the use of force against the FRY". The resolution was not adapted and soon after the bombing started. There were only three votes in favor (Russia, China and Namibia) and twelve against. Argentina, Bahrain, Brazil, Gabon, Gambia, Malaysia, and Slovenia, along with NATO members the US, Britain, France, Canada, and Netherlands voted against it.

During the NATO bombing campaign that lasted for 78 days, NATO aircraft conducted over 38,000 combat sorties, including 10,484 strike sorties, against targets in the provinces of Kosovo and Vojvodina, Serbia proper and the Republic of Montenegro.

Human Rights Watch, in its report "Civilian Deaths in the NATO Air Campaign", documented some 500 civilian deaths in 90 separate incidents. It concluded that "on the basis available on these ninety incidents that as few as 488 and as many as 527 Yugoslav civilians were killed as a result of NATO bombing. Between 62 and 66 percent of the total registered civilian deaths occurred in just twelve incidents".

Human Rights Watch also found the FRY Ministry of Foreign Affairs publication "NATO Crimes in Yugoslavia" to be largely credible on the basis of its own filed research and correlation with other sources. A review of this publication indicates it provides an estimated total of approximately 495 civilians killed and 820 civilians wounded in specific documented instances.

2. ATTACK ON THE RTS

As mentioned above, the NGO's and civilian rights organizations find that there are at least couple of attacks when NATO violated the International humanitarian law and caused

civilian deaths. Among them, one of the most controversial actions in NATO's 78-day air war was the attack on the RTS headquarters.

Describing RTS as the FRY presidential "ministry of lies", NATO still claims it was a legitimate target because it was spreading out propaganda in support of the regime.

On April 23rd 1999, NATO aircraft bombed the headquarters and studios of Serbian state television and radio (RTS) in central Belgrade. There was no doubt that NATO had hit its intended target. The building was occupied by working technicians and other production staff at the time of the bombing. There were estimated to be at least 120 civilians working in the building at the time of the attack. At least 16 civilians were killed and additional 16 were wounded. A news broadcast was blacked out as a result. RTS broadcasting resumed about three hours after the bombing.

Soon after the bombing campaign ended, the families of those killed in the RTS building accused Milosevic of "sacrificing" their lives in order to score political points against NATO, as it was clear the government had known the building was a target.

After the NATO campaign was over, the president Slobodan Milosevic was overthrown in 2000. Two years later, the director of RTS at that time, Dragoljub Milanovic, was sentenced to 9,5 years in prison for failing to carry out an order to evacuate the broadcaster.

However, the relatives of the dead and the NGOs who had campaigned alongside them were not satisfied with the verdict. They argued that Milanovic was effectively made a scapegoat because he could not have acted against the wishes of superiors who were known to exercise direct influence over RTS.

In 2001, six Yugoslav nationals had brought a case in front of the European Court of Human Rights in Strasbourg against NATO, over the bombing of Belgrade's main TV station during the NATO's bombing of FRY. The case was brought on behalf of the station's employees, saying the attack, which killed 16 people, was in breach of Europe's human rights charter. They argued that the air strikes were illegal under the charter, which governs the right to life and freedom of expression, and asked for compensation. The European Court of Human Rights has thrown out the case, declaring it inadmissible. The lawyers for the 17 defendants (the European members of NATO) had argued that the human rights court did not

have the right to judge because the bombing took place in a country which is not a signatory to the European Convention of Human Rights.

NATO Headquarters justified the bombing with two arguments; firstly, that it was necessary "to disrupt and degrade the command, control and communications network" of the Yugoslav Armed Forces, and secondly, that the RTS headquarters was a dual-use object which "was making an important contribution to the propaganda war which orchestrated the campaign against the population of Kosovo".

While giving a speech on the evening of April 22nd 1999 EST at the Grand Hyatt Hotel in New York City, U.S. envoy to Yugoslavia Richard Holbrooke reacted to the NATO's bombing of the RTS headquarters almost immediately after it took place: "Eason Jordan told me just before I came up here that while we've been dining tonight, the air strikes hit Serb TV and took out the Serb television, and at least for the time being they're off the air. That is an enormously important event, if it is in fact as Eason reported it, and I believe everything CNN tells me. If, in fact, they're off the air even temporarily, as all of you know, one of the three key pillars, along with the security forces and the secret police, have been at least temporarily removed. And it is an enormously important and, I think, positive development."

A report conducted by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) entitled "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia" said: "Insofar as the attack actually was aimed at disrupting the communications network, it was legally acceptable ... NATO's targeting of the RTS building for propaganda purposes was an incidental (albeit complementary) aim of its primary goal of disabling the Serbian military command and control system and to destroy the nerve system and apparatus that keeps Milošević in power" In regards to civilian casualties, it further stated that though they were, "unfortunately high, they do not appear to be clearly disproportionate."

It is a fact that NATO intentionally bombed the RTS (as the NATO officials have always stated) and the persons killed or injured were civilians. Some of the questions that arise and that are of particular interest for this paper are: was the station a legitimate military objective and; if it was, were the civilian casualties disproportionate to the military advantage

gained by the attack?

For the RTS to be a military objective, according to the definition in Article 52 of Protocol I, the following criteria need to be fulfilled:

- a) Its nature, purpose or use must make an effective contribution to military action, and
- b) Its total or partial destruction must offer a definite military advantage in the circumstances ruling at the time.

The International Committee of the Red Cross (ICRC) list of military objectives from 1956, drafted before the Additional Protocols, included the installations of broadcasting and television stations of fundamental military importance as military objectives. Taking into consideration what we just said, the attack appears to have been justified by NATO as part of a more general attack aimed at disrupting the FRY Command, Control and Communications (C3) network, the nerve center and apparatus that kept president Milosević in power, and also as an attempt to dismantle the FRY propaganda machinery. Looking from this point of view, it looks like the attack was actually aimed at disrupting the communications network, making it look like legally acceptable.

According to the "Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign against the Federal Republic of Yugoslavia", assuming the station was a legitimate objective, the civilian casualties were unfortunately high but do not appear to be clearly disproportionate.

Although NATO alleged that it made "every possible effort to avoid civilian casualties and collateral damage", some doubts have been expressed as to the specificity of the warning given to civilians by NATO of its intended strike, and whether the notice would have constituted "effective warning ... of attacks which may affect the civilian population, unless circumstances do not permit" as required by Article 57(2) of Additional Protocol I.

Evidence on this point, providing early warning of the attack, is somewhat contradictory. On the one hand, NATO officials in Brussels are alleged to have told Amnesty International that they did not give a specific warning as it would have endangered the pilots. On this view, it is possible that casualties among civilians working at the RTS may have been heightened because of NATO's apparent failure to provide clear advance warning of the attack, as

required by Article 57(2). But on the other hand, foreign media representatives were apparently forewarned of the attack, according to the Amnesty International Report. As Western journalists were reportedly warned by their employers to stay away from the television station before the attack, it would also appear that some Yugoslav officials may have expected that the building was about to be struck. Consequently, UK Prime Minister Tony Blair blamed Yugoslav officials for not evacuating the building, claiming that "they could have moved those people out of the building. They knew it was a target and they didn't...It was probably for...very clear propaganda reasons."

Although knowledge on the part of Yugoslav officials of the impending attack would not divest NATO of its obligation to forewarn civilians under Article 57(2), it may nevertheless imply that the Yugoslav authorities may be partially responsible for the civilian casualties resulting from the attack and may suggest that the advance notice given by NATO may have in fact been sufficient under the circumstances, according to the ICTY report. As already mentioned, a Serbian court jailed the former head of state television for nine and a half years for failing to protect 16 workers who were killed when NATO bombed the TV station in 1999. The court ruled that Dragoljub Milanovic had not ensured the safety of his staff even though he knew the building could be hit by NATO.

Analyzing the press conferences and interviews of NATO officials, it seems very logical to conclude that, assuming the RTS building to be a legitimate military target, it appears that NATO realized that attacking the RTS building would only interrupt broadcasting for a brief period. Facts are that broadcasting recommenced within hours of the strike, thus raising the issue of the importance of the military advantage gained by the attack versus the civilian casualties incurred. The FRY command and control network was alleged by NATO to comprise a complex web and that could thus not be disabled in one strike. As noted by General Wesley Clark, NATO "knew when we struck that there would be alternate means of getting the Serb Television. There's no single switch to turn off everything but we thought it was a good move to strike it and the political leadership agreed with us." In this context, another NATO spokesperson, at a press conference on April 27th 1999, similarly described the dual-use Yugoslav command and control network as "incapable of being dealt with in "a single knock-out blow."

To sum up, after allegedly analyzing all the aspects and facts about the legality of the NATO bombing of the RTS, the UN International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia concluded that "on the basis of the above analysis and on the information currently available to it, the committee recommends that the OTP not commence an investigation related to the bombing of the Serbian TV and Radio Station."

3. ATACK ON GRDELICA RAILROAD BRIDGE

On April 12th 1999, a NATO aircraft launched two laser guided bombs at the Leskovac railway bridge over the Grdelica Gorge and Juzna Morava river, in eastern Serbia. A 5-carriage passenger train, travelling from Belgrade to Ristovac on the Macedonian border, was crossing the bridge at the time, and was struck by two missiles. The various reports made of this incident concur that the incident occurred at about 11.40 a.m. At least ten people were killed in this incident and at least 15 individuals were injured. Another report investigating the event, the one of the Human Rights Watch, shows that at least 12 people were killed in the incident. The report of the HRW says that 20 people were killed, a figure which includes five persons whose remains were unidentified and three missing persons.

According NATO officials, the designated target was the railway bridge, which was claimed to be part of a re-supply route being used for Serb forces in Kosovo. They do not deny that they have hit the train, but the explanation they give for the incident is that the real target of their bomber was the bridge.

The next day of the incident, on April 13th 1999, General Wesley Clark himself, NATO's Supreme Allied Commander for Europe, had a press conference. He explained that the pilot's mission had been to destroy the railroad bridge. He launched the weapon from a distance of several miles unaware that the train was heading towards the bridge: "All of a sudden at the very last instant with less than a second to go he caught a flash of movement that came into the screen and it was the train coming in. Unfortunately he couldn't dump the bomb at that point, it was locked, it was going into the target and it was an unfortunate incident which he, and the crew, and all of us very much regret."

In his further explanation, General Clark tried to describe how it happened that the pilot, although already aware that he had hit a civilian

train, launched the second bomb: "The mission was to take out the bridge. He realized when it had happened that he had not hit the bridge, but what he had hit was the train. He had another aim point on the bridge, it was a relatively long bridge and he believed he still had to accomplish his mission, the pilot circled back around. He put his aim point on the other end of the bridge from where the train had come, by the time the bomb got close to the bridge it was covered with smoke and clouds and at the last minute again in an uncanny accident, the train had slid forward from the original impact and parts of the train had moved across the bridge, and so that by striking the other end of the bridge he actually caused additional damage to the train."

Still, there are couple of things that are confusing, even after this press conference. On the same press conference, a video of the cockpit view of both attacks was shown. Several months later it was reported in Germany's Frankfurter Rundschau newspaper that this video was shown at three times speed; giving the impression to viewers that the civilian train was moving extremely fast. The US air force attributed the speeded-up film to a technical fault, which they "discovered" months after the videotape was shown but they did not consider it useful to publicly disclose this information after it was uncovered. Jamie Shea, NATO spokesperson, told Amnesty International in Brussels that, due to the volume of videotape that analysts had to review each day during the campaign, the tapes were speeded up to facilitate viewing. He said that the press office was at fault for clearing the tape for public screening without slowing it down to the original speed.

Mr. Wenz Ekkehard, a German national who was the first one to go in public that the footage from the cockpit is actually speeded up, also suggests the aircraft involved was an F-15E Strike Eagle with a crew of two and with the weapons being controlled by a Weapons Systems Officer (WSO) not the pilot. This raises another question, which was raised in the New York Times on 14 April, and which reported that while NATO officials had refused to name the type of weapon or aircraft involved, officials in Washington had said that the plane had been an American F-15E, firing an AGM-130 bomb. General Clark had only referred to the aircraft pilot as being involved, but the F-15E carries a crew of two: the pilot and a weapons officer who controls the bombs. According to this report, the AGM-130 is at first guided by satellite, but as it nears its target, the pilot or weapons officer can guide it, using a

video image. One reporter's account cited witnesses as identifying the attacking aircraft as a Harrier jet, which hovered within sight of the bridge before firing the second missile. Other witnesses reported that two additional bombs were dropped on an adjacent highway bridge .

Amnesty International argued that the attack should have been stopped when the train had been struck, and that the second bombing had violated the principle of proportionality. According AI, "even if the pilot was, for some reason, unable to ascertain that no train was travelling towards the bridge at the time of the first attack, he was fully aware that the train was on the bridge when he dropped the second bomb, whether smoke obscured its exact whereabouts or not. This decision to proceed with the second attack appears to have violated Article 57 of Protocol I which requires an attack to "be cancelled or suspended if it becomes clear that the objective is a not a military one ... or that the attack may be expected to cause incidental loss of civilian life...which would be excessive in relation to the concrete and direct military advantage anticipated."

Although many NGO's and human rights organizations such as Amnesty International and Human Rights Watch have asked from the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia to investigate the attack on Grdelica Bridge because of violations of the International Humanitarian Law, the ICTY concluded, similarly as for the RTS bombing, there should be no investigations for both the incidents.

"It is the opinion of the committee that the bridge was a legitimate military objective. The passenger train was not deliberately targeted. The person controlling the bombs, pilot or WSO, targeted the bridge and, over a very short period of time, failed to recognize the arrival of the train while the first bomb was in flight...It is the opinion of the committee that the information in relation to the attack with the first bomb does not provide a sufficient basis to initiate an investigation. The committee has divided views concerning the attack with the second bomb in relation to whether there was an element of recklessness in the conduct of the pilot or WSO. Despite this, the committee is in agreement that...this incident should not be investigated. In relation to whether there is information warranting consideration of command responsibility, the committee is of the view that there is no information from which to conclude that an investigation is necessary into the criminal responsibility of persons higher in the chain of command. Based on the information available to it, it is the opinion of the

committee that the attack on the train at Grdelica Gorge should not be investigated by the OTP."

4. CONCLUSION

Since the NATO bombing of the FRY in 1999, there have been a lot of accusations toward NATO for violating the International Humanitarian Law. According some NGO's focusing on the human rights such as Amnesty International and Human Rights Watch, during the bombing campaign there were serious violations of the IHL. Both of the organizations made internal investigations about the NATO operation in FRY and concluded that at least in some occasions there were violations of the IHL. They accuse NATO for war crimes and causing unnecessary civilian damage. Additionally, a prominent linguist and philosopher, Noam Chomsky, on several occasions have stated that NATO is responsible for the war crimes in FRY. Just shortly after the attack on the magazine Charlie Hebdo in France in January 2015, Chomsky warned about the West's double standards on terrorism, simply by making comparison with the NATO attack on the Serbian national TV and radio station during the NATO campaign in FRY in 1999 .

However, the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, responsible for investigating violations of the International Humanitarian Law on the territory of the Former Yugoslavia, have concluded that there are no basis for investigating any violations of the IHL made by NATO during the 1999 bombing.

In the paper, some facts were presented and an attempt was made to show that there might be violations of the IHL by NATO during the Operation "Allied Force". As an illustration, only two cases were shown in the paper were possible violations might have occurred: the attack on the RTS and the attack on Grdelica railroad bridge.

The findings of the paper are that the some of the attacks made by NATO during the bombing campaign against FRY in 1999 were violations of the International Humanitarian Law. In the case of the attack of the RTS, NATO breached article 52 (I) of Protocol I (Additional to the Geneva Conventions of 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts) and therefore constitutes a war crime. In other attacks, including the Grdelica railroad bridge, the automobile bridge in Lužane, and Varvarin bridge, NATO forces

failed to suspend their attack after it was evident that they had struck civilians, in contravention of Article 57 (2) (b) of Protocol I. In other cases, including the attacks on displaced civilians in Djakovica and Koriša, insufficient precautions were taken to minimize civilian casualties.

6. REFERENCES

15 years on: Looking back at NATO's 'humanitarian' bombing of Yugoslavia - Available at: <http://rt.com/news/yugoslavia-kosovo-nato-bombing-705/> (Retrieved on 12.01.2015)

Chomsky, N. (2006, April 25). On the NATO Bombing of Yugoslavia, interviewed by Danilo Mandic. RTS Online. Available at: <http://www.chomsky.info/interviews/20060425.htm> (Retrieved on 22.01.2015)

Chomsky, N. (2001, April-May). A Review of NATO's War over Kosovo. Z Magazine - Available at: <http://www.chomsky.info/articles/200005--.htm> (Retrieved on 25.01.2015)

Amnesty International Report (2000): NATO/FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA "COLLATERAL DAMAGE" OR UNLAWFUL KILLINGS? Violations of the Laws of War by NATO during Operation Allied Force. - Available at: <https://www.amnesty.org/en/library/asset/EUR70/018/2000/en/e7037dbb-df56-11dd-89a6-e712e728ac9e/eur700182000en.pdf> (Retrieved on 25.01.2015)

The situation in and around Kosovo. Statement Issued at the Extraordinary Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 12th April 1999 - Available at: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-051e.htm> (Retrieved on 05.02.2015)

UN Security Council Press Release SC/6695 (1999, March 26): SECURITY COUNCIL REJECTS DEMAND FOR CESSATION OF USE OF FORCE AGAINST FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA - Available at: <http://www.un.org/press/en/1999/19990326.sc6659.html> (Retrieved on 03.02.2015)

Williams, I. (1999). Balkan Crisis Report - The UN's Surprising Support. Institute for War & Peace Reporting

UN Security Council Press Release SC/6695 (1999, March 26): Security Council rejects

demand for cessation of use of force against Federal Republic of Yugoslavia - Available at: <http://www.un.org/press/en/1999/19990326.sc6659.html> (Retrieved on 03.02.2015)

ICTY. (2000). Final Report to the Prosecutor by the Committee Established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia - Available at: <http://www.icty.org/sid/10052#IVB3> (Retrieved on 11.02.2015) Inter Press Service (1999, October 19-26). NATO and Serbian TV Accused of Rights Crimes

Balkan Insight (2013, January 29). Serbian Inquiry to Probe NATO Bombing of TV - Available at: <http://www.balkaninsight.com/en/article/state-commission-to-investigate-nato-killed-journalists> (Retrieved on 07.02.2015)

BBC News. (2001, December 19). Court throws out case against NATO - Available at: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1719039.stm> (Retrieved on 25.01.2015)

Inserbia, (2014, April). Anniversary of NATO bombing of the Radio Television of Serbia - Available at: <http://inserbia.info/today/2014/04/anniversary-of-nato-bombing-of-the-radio-television-of-serbia/> (Retrieved on 05.02.2015)

Little, A. (2000, March 12). Moral combat: NATO at war - Available at: http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/events/pa_norama/transcripts/transcript_12_03_00.txt (Retrieved on 01.02.2015)

The New York Times. (2002, June 22). World Briefing | Europe: Yugoslavia: Ex-TV Boss Jailed Over NATO Bombing. Available at: <http://www.nytimes.com/2002/06/22/world/world-briefing-europe-yugoslavia-ex-tv-boss-jailed-over-nato-bombing.html> (Retrieved on 11.02.2015)

Krieger, H. (2001). The Kosovo conflict and International Law: An analytical documentation 1974-1999. Cambridge University Press. Agence France-Presse, 5 January 2000 Ministry of Foreign Affairs of Federal Republic of Yugoslavia, The White Book (Vol 1).

Chomsky, N. (2015, January 20). Charlie Hebdo outrage demonstrates West's double standard on terrorism - Available at: <http://www.rawstory.com/rs/2015/01/noam-chomsky-charlie-hebdo-outrage-demonstrates-west-double-standard-on-terrorism/>

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Dr.sci. Tatjana Gerginova

Fakultet sigurnosti

Univerzitet Skoplje

Republika Makedonija

**ŽRTVE – TERMINI I TIPOLOGIJA
ŽRTAVA**

Abstract

U ovom radu, autorica govori o Viktimologiji kao multidisciplinarnoj nauci, ali i o različitim naučnim disciplinama koje su se razvile iz Viktimologije kroz izučavanja različitih oblika viktimizacije (primarne, sekundarne i tercijarne). U radu autorica nastoji napraviti značajnu razliku između subjekta i objekta viktimološkog naučnog istraživanja. Također će biti uključene i neke od tipologija žrtava koje su najznačajnije za razvoj Viktimologije: od Hansa von Hentiga (1948); Mendelsohn (1956), Ezzata Fattaha (1967). Klasifikacija žrtava prema Zvonimiru Šeparoviću također je uvrštena u kategorizacije žrtava prema zaključcima Komiteta za prevenciju zločina i tretman počinitelja zločina. U zaključku ovog rada predlaže se sveobuhvatana definicija žrtve, koja će uključivati sve osobe koje su na bilo koji način povrijeđene ili ugrožene zločinom, ratom ili drugim oblicima kršenja ljudskih prava, kao i prirodnim katastrofama, što je prezentirano u radu.

Ključne riječi: viktimologija, žrtva, tipologije žrtava.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Tatjana Gerginova, PhD

Faculty of security – Skopje

Republic of Macedonia

**VICTIMS – TERMS AND TYPOLOGY OF
VICTIMS**

Abstract

In this paper, the author talks about the victimology as the international scientific but and about the diferents types of victimization (primary, secondary and tertiary).

In addition, the author determines the subject of research of the victimology and the objectives that victimology seeks to realize through its existence. Hereinafter, will be included some of the typologies that have been determined by the representatives of victimology: Typology of Hans von Hentig (1948); Mendelsohn typology (1956) according to the level of guilt of the victim; Typology of Ezzas Fattahi (1967). The classification of victims according Zvonimir Separovic as well as the categorization of victims according to the conclusions of the Committee on the Prevention of Crime and the treatment of the offender. In the conclusion of the pare, the proposal for a comprehensive and inclusive of victim, which would include all persons who were in any manner violated or threatened by crime, war or other forms of violations of human rights as well as natural disasters, is presented.

Keywords: victimology, victim, victim typologie.

1. VICTIMOLOGY – CONCEPT AND OBJECTIVES OF RESEARCH

Victimology, as a young scientific discipline, which is in development, has the task of investigating the crime victims, the perpetrators and the circumstances in which the crime was committed. Name of Science victimology is made up of two words Victim - Latin victim and logos - Greek science, on the basis of which the shortest victimology can be defined as the science of the victims. More specifically, victimology is international science of all kinds of suffering, and thus victims, then the causes of victimization, the circumstances under which the process takes place victimization, consequences of victimization and rights, and justice for the victims. Today, the victimology has developed to such an extent that, in addition, there are general and special (criminal) victimology, but generally the subject of victimology concerns are:

1. causes or factors on victimization;
2. exploration risk victims;
3. phenomenological characteristics of the offender;
4. and prevention to prevent foundation victim.

Special victimology involves treatment of a victim of a particular crime or a crime, so we have a special victimology that investigates only:

- 1 victims of violent crime;
- 2 victims of war crimes and crimes against international law (genocide, civil population, the wounded and sick, ethnic mass rape);
- 3 victims of terrorism;
- 4 victims of abuse of power;
- 5 victims of blatant and intense human rights violations;
- 6 murder victims;
- 7 victims of suicide;
- 8 victims of sexual assault;

- 9 victims of domestic violence;
- 10 victims of psychological stress;
- 11 victims of environmental crime;
- 12 victims of traffic accidents;
- 13 victims of blood feuds.

Some authors speak of Tertiary victimization (experiencing themselves as victims and internalization of the role of the victim because of the two previous stages of victimization, internalization is again a term that means the transfer of certain external norms, standards, relationships and actions to internal, mental plan, who are thus seen as own).

Study of personality and situation of the victim, forms and causes of human suffering socially relevant to preventing or alleviating the suffering of people. Therefore, it is meaningful in the context of the target, victimology experiencing as a science that should facilitate "paths of justice" for the victims.

It follows that the task of victimology that:

1. analyzes the multiplicity of suffering (victimization);
2. to develop a system of measures for the reduction of human suffering;
3. explanation on causes suffering (victimization).

Also, Victimology has preventive significance, because it deals with detecting and eliminating all the causes that contribute to victimization, or the origin of the victims, and dealing with the consequences of primary and secondary victimization.

"It is believed (Ostroumov-Frank) that the social-psychological level is of great importance to the role of the theory of basic elements: status, position, role. Status of a victim of crime is determined by the total rights and duties, the scope of the injured in the framework of criminal proceedings, and beyond its limits as victims of a system of relations with other people. Degree of a victim to the peculiarities of behavior and relations among "injured, aggrieved", among them the so-called. onlookers along the way and, of course, the victim and the criminal, injured and judge, and others. Particular, it is important to take into

account the role of the victim in the commission of the crime, which often expresses the status and position of the injured party".

Based on this brief explanation of the significance of victimology, is reflected in:

1 contribution in a more efficient and successful detection of offenders;

2 prevention or elimination of the causes of victimization;

3 dealing with the consequences of victimization.

Therefore, the objectives of which is trying to implement throughout its existence victimology are multiple and are reflected in:

- detection causes on victimization;
- exploration risk victims;
- testing and proving predisposition on victimization;
- testing phenomenological features of the relationship between the offender and the victim;
- prevention foundation of the victim;
- restitution consequences on crime-victim acts;
- easier detection of perpetrators;
- justice for victims

Therefore prof. Zvonimir Šeparović in his work, "Victimology: A Study of the victims," he concludes: "victimology as a science and practical activity (scientific and practical activities) about the suffering of the people, is a constitutive element of social protection. Victimology knowledge and help people self-protection, and the society from suffering, pointing out the phenomenon, forms, causes and prevention measures, removal and neutralization of the threat of suffering people".

Victimization is often individual phenomenon, but it can take and the extent of collective victimhood. "Victimization can also be primary and secondary.

I *primary victimization* (when a person becomes

a victim of the offense);

- When a victim suffers or object on which the force manifests or violence.

II *secondary victimization* (inadequate - a negative reaction, or lack of appropriate response from the social environment, law enforcement agencies, courts and other services);

- Reliving "the trauma" or damage to the victim subsequently applied.

2. FIRST VICTIM – DEFINITIONAL AND CENCEPTUAL DEFINITION

The term includes not only the victims of crime victims, but the victims are considered as those who have been injured by the institutions of government, or labor organizations, as well as those who are victims of natural disasters or catastrophes. Social science that deals with the study of phenomena, the causes and solutions to the problems the victim or suffering people in the world victimology.

"The traditional criminology and victimology, depart from the legal definition of crime by heuristic formula: "One man violates a norm". According to Hans Gopinger the victim and the perpetrator are the subjects of the crime. Speaking on the contribution of the victims of crime, Hans von Hentig said: "The victim becomes a victim through the criminal actions of perpetrators, with their own behavior, the reaction of social control on the behavior of the offender and the victim, and the acceptance of the role of the victim. "Victimology, obviously, can serve the prevention of crimes and accidents. However, can not predict that a particular person will become a victim, but it is possible generally say that a certain type of person in a certain situation can become a victim".

"From the standpoint of Criminology/victimology science, the term victim is defined as the interaction of perpetrator and victim participation in the act of crime, with a particular situation, as well as favoring factor in the commission of the offense." The victim and the risk factors that are conducive to victimization are part of the special victimology (criminal), which draws heavily on criminology. Just the risks of becoming a victim are numerous, and

are reduced to: biological, psychological, social and situational circumstances".

Biological factors are the age of the victim, sex-specific traits that are genetic. Psychological factors are the specific features or specific features of the mind-set of figures under which imply aggression, hatred, arrogance, suggestibility, pliability, backwardness and masochistic tendencies. The social factors we mean education level of general knowledge, the certainty of his own personality, and establishment indigenous creatures. "The position of human potential and actual victims of the legal system, as well as in our own, does not meet his human rights, notably the right to life, health and safety needs to be improved".

The risk of becoming a victim is composed of the following factors:

1 personal (biological and psychological) - age, sex, mental illness, aggression, restlessness,

mental limitations;

2 Social - profession, unfit, living outside the law;

3 situational (the circumstances of the case) ----
-- to Z. Separovic.

Thus, we can rightly say that the possibilities of victimization that is why many. The legal system must be designed so that justice is possible through the realization of justice, and by other state institutions, compensation, restitution and victim assistance.

Between international documents on the rights of victims of crime, characteristic the understanding contained in the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice in relation to the victims of criminal offenses and victims of abuse of power done 1985 years.

This declaration means that the victim as victims criminal acts, also and Victims of human rights violations that are not prescribed as criminal act (victims of abuse of power) and regardless of whether the perpetrator is known, arrest, charged or fated, regardless of family relation between the victim and perpetrator, as well as any characteristics of the victim. Under the victim is understood, directly or indirectly, individually and collectively injured, as well as persons who are injured while to assist victim or while to prevent victimization. By its width defined in the Declaration on Principles of

Justice for Victims of Crime and abuse of power, it is similarly definition of the World Victimology Society. This definition is included in proposal on Convention for justice and boost on victims of criminal acts and abuse of power. The only difference is the fact that the draft Convention emphasizes that the concept of included victims and victims of terrorism and human trafficking. This definition is part of the EU Framework Decision on the standing of victims in criminal proceedings (2001). According to the Declaration, the person may be considered a victim regardless of whether the offender is identified, apprehended, prosecuted or convicted and regardless of the possible family ties between the offender and the victim. Provisions of the Declaration apply to all victims, regardless of their personal characteristics, such as race, color, sex, age, language, religion, nationality, political or other opinion, beliefs or practices, property, birth or family status, ethnic or social origin, and disability.

Declaration of Fundamental Rights of victims of crime and abuse of power, which was adopted by the UN General Assembly in 1985, adopts a three-term victim:

- victims of conventional crime;
- victims of abuse of power within national jurisdictions that are not foreseen in the Criminal and civil law;
- of these forms of suffering and sacrifices that include people who are affected in different ways by violating the norms of international criminal law.

3. TYPOLOGY OF VICTIMS

The victim is always someone, a person or organization, moral or public order, that is some act or omission compromised, damaged or destroyed. In criminal law, the victim is considered as a person whose personal or property right are violated or endangered by a criminal offense.

Mendelsohn believes the victim and one of the natural disasters, but in the concept represented by the lonely. "In our opinion, the victim should be seen as people who are vulnerable, injured or destroyed by any act or

omission of another (human or some structure, organization, or institution) and that the victims believe those who were killed or threatened any criminal offense (ie not only the offense but and other criminal activities such as offenses, economic offenses, violation of duty) or accident (accidents, traffic, household, etc..). "he's doing it all legislation must suffer change, because the victim in the criminal law to now defined as "injured" or "injured party", and the development of victimology indicates the possibility of influencing the victims of the criminal and the crime. was also no difference between the victims as individual phenomena and abstract victim, it is not clear classification of victims and therefore many legal systems seems slow or unjust in the realization of justice for victims.

In most cases, the victim is viewed as a criminal act of another person or group or organization. So, the victim is unthinkable without crime, and vice versa, no crime without victims.

Victims are generally divided into:

1. Victims of Crime
2. Victims of abuse of power, force, authorities.

Also a distinguish between:

1. Individual victims and
2. Collective victims.

According to a source of suffering victims can be divided into four categories:

- Victims of crimes,
- Victims of an accident,
- Victims of natural disasters
- abstract victims.

In the previous researches of victimology are offered numerous typologies or classification of the victims, but we will take this time to look back only to typology by Hentig, Mendelsohn, Fattah and Sheparovic.

The victimology factors along with the complementarity of personality cause a person to become a victim. The offender and the victim, in this way are completely independent and stand as independent phenomena side by side. The type of the victim is a complex of several interconnected, very close and similar features, with identical or analogous features. The type dictates the profile of victim. Hereinafter, will be included some of the typologies that were found by the representatives of victimology.

I. Typology according to Hans von Hentig (1948)

- Boys,
- Women
- The elderly,
- Mentally ill and the injured,
- Settlers,
- Minorities,
- Stupid, normal,
- Depressed,
- Lusty,
- Loners,
- Mentally very broken people.

II Mendelsohn typology (1956) according to the degree of guilt of the victim

- A completely innocent victim is the ideal victim;
- The victim of a slight curve and the victim on the basis of unconsciousness;
- Victim equivalent to blame as the perpetrator;
- Type of a victim who is more to blame than the perpetrator (provoking and careless victim);
- The exclusive fault of the victim.

III Typology according to Ezzas Fattah(1967)

1. Victim who does not participate (with two features: 1. ignoring and distasting for work and 2. deficient contribution acts in violation of law);
2. latent or predispose victim;
3. provoking victim
4. victim of the participating;
5. wrong victim.

IV classification of victims according SEPAROVIC:

1. Willing, befitting or voluntary victim;
2. Unknown victim;
3. Reckless or negligent victim;
4. Simulating victim;
5. Victim of the attempted crime.

Further in the work, will be presented categorization of victims according to the conclusions of the Committee on prevention of crime and the treatment of the offender to:

1. Victims of conventional crime;
2. Victims of crimes of violence against people;
3. Victims of abuse of power (economic and political);
4. Victims of organized crime;
5. Victims of discrimination;
6. Victim to exploitation

4. TOWARDS A HOLISTIC AND INCLUSIVE APPROACH TO THE UNDERSTANDING OF THE TERM VICTIM

The discrepancy between the criminal legal recognition of a small number of victims and the large number of victims who never get legal

status of victim, basically reflects the tension that follows the overall development of Victimology. The tension that exists between legal and wider social understanding of the term victim may be lead with the existence of two key ideologies that have shaped the movement for the rights of victims since its creation in middle 1960 to the present (Elias, 1993; Goodey, 2005; Spalek, 2006). On one hand is the instrumental and retribution ideology, which care for the victims is only a tool to fight against crime (rhetoric "order and peace"). In other words, care for victims comes down to care for victims who appear in criminal proceedings, while the rights of victims, primarily bound to punish the enforcement agent. The ideology of social protection attends to the needs and interests of victims independent of whether they appear in a criminal case or not (Sheparovich, 1985). The retribution ideology binds the conservative the political fractions, while the ideology of social protection is inherent in progressive parts of the movements for the rights of victims, such as the women's movement and the movement for the rights of children. The dominance of one or another ideology in different ways influenced the development of the rights of victims in different countries. The care for victims with their putting in the function on combating crime, before the needs and interests of the victims themselves, particularly evident in the new time tied to victims of human trafficking (Goodey, 2004; Nikolic –Ristanovic, 2010). Unfortunately, since 1980, with the new expansion of neoliberalism and conservatism, especially after mass victimization in armed conflicts and terrorist attacks in the US and Europe in early 2000, instrumental of victims and the restriction of human rights of the accused, but and all other citizens, in order to control crime, it becomes a global trend.

Bearing in mind the consequences of selective inclusion or exclusion of persons who suffer the consequences of the behavior of the term victim, is determined the need for necessary review of comprehensive PIM victim, which will include all people who are in any manner harmed or threatened of crime (whether it applied and whether it is related to platoon criminal procedure) through a war or other forms of suffering, and who need help. In other words, it is considered very serious consideration based on assignment to promote the widest fixing of the notion victim that of the very start of development of Victimology, it is proposed by one of its pioneers, Benjamin Mendelsohn (1956). This term should cover the victims of all forms of crime, including the crime

of the elite in power, the states, corporation, discrimination and human rights violations, all victims of war and victims of elementary disasters and similar events. The new "victimization", which even in 1980 advocated Elias, encompassing all or as many victims may become (applied) science, driven not by the interests of law and order and politics, but with progressive democratic purposes and social changes. (Elias, 1986).

Some new researches and practical initiatives, confirm the accuracy of the path. Dutch follower on victimology, of the younger generation, Pemberton (2010), for example based on the results of their research, highlights that psychological consequences of victimization and problems related to the recovery, is what connects the victims of crime with other victims of suffering. In this regard for example there is greater similarity between the victims of natural disasters and individual forms of crime (eg between victims of traffic criminal acts and victims of the earthquake) than between the victims of different types of crime (for example between the victims of pick-pocketing and rape).

Accepting the widest understanding of the notion of victims, would have significant consequences on improving the total position of all victims. That improvement should be achieved in the following ways: by adopting a general legal regulation, which should refer to all who have been injured or damaged and that would ensure recognition of the equal rights of all victims; enabling access to assistance and protection to all victims without discrimination, including support for exit from the victim role, giving greater importance of psychosocial assistance to victims, instead of focusing on victim assistance in connection with uncertain criminal proceedings ; adoption of minimum standards in the treatment with all victims. Finally it is necessary to work on the replacement of the term victim with adequate term that would encourage injured people to seek help and also to contribute to the removal of stereotypes about the ideal victim, and also potentially to reduce the political and medium abuse of victims.

5. PERSONALLY DETERMINATION OF TERM VICTIM

Personal determination of term victim refers to the determination of the person who is injured

or damaged.

The injured person who perceives itself as a victim can have a double relationship in view of social and legal recognition the status victim. The person may itself be viewed victimized and to strive for achieving victim status, expecting that this way they will satisfy the needs that occurred with victimization and that way they will get their rights and justice for themselves.

Her only recognition as a victim may be in line with broader social recognition in that way, but it can be independent.

On the other hand, it happens the victim herself to be considered as injured person, However does not want recognition of the status of victim. In this situation, the victim believes that there will be more harm than benefit from this (with stereotypes that bind to the notion victim - passivity, helplessness) as well as with origin, racial, ethnic and classic identity.

This is characteristic towards the victims of family violence, victims of corporate crime, victims of human trafficking and smuggling of people.

6. SOCIAL FIXING OF THE TERM VICTIM

Famous Italian follower on victimology , Emilio Viana, in 1989 perceived existence of four stages in the process of the social recognition of victim status. This process begins with damage suffered, with the injury or with pain (this is the first phase of the process). The second phase is a personal recognition of victimization and viewing herself as victim. The third phase is claim for recognition of the status and role of victim of other, and the fourth is getting social recognition and support. Getting social recognition of victim status, or the realization of certain rights and getting help and protection, depends on many factors. This influence broad historical, social and cultural processes and relations in these processes towards human activities, such as crime, mass suffering, war, etc. The social construction of the term victim is under the influence of legal and political fixing of the term victim, as well as the balance of power between the sexes. These determinations, further transfer to the moral attitudes, mediums, institutional values, public opinion and everyday behavior.

The legal fixing of the term victim, primarily binds to the provisions contained in national laws and their application in practice. National legislation under victim (in Republic of Macedonia is used the term damaged) basically determines the physical and legal persons directly and indirectly harmed by the actions (by act or omission, with cost or omissions) as crimes.

In Republic of Macedonia, according to the new provisions of the LCP under victim of a criminal act is any person who has suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, material loss or other injury or endangerment of their rights and interests as a result of a crime. Damaged, despite the victim, is another person whose personal or property right is harmed or threatened with criminal act and what besides the general fixing of the notion victim - ie damaged, there are specific determinations that are contained in the incrimination of certain criminal acts, which are usually recognizable in the sense of creating the basis for the exercise of certain rights, such as protection, services for the victim service etc.

Contemporary Criminal Law incriminate whole range of criminal acts, including victims of crime tied to white collars, victims of gender based violence, genocide, crimes against humanity, war crimes, terrorism and organized crime.

7. CONCLUSION

Victimology is international science of all kinds of suffering, and thus victims, then the causes of victimization, the circumstances under which the process takes place victimization, consequences of victimization and rights, and justice for the victims.

Different understandings of the notion victim, from the aspect of width in coverage of different victims, there are from the beginning of the development of Victimology and ranged from closest definitions that are covered only natural persons - immediate victims of criminal behaviors that are prescribed as a crime to widest that encompassing (direct and indirect) victims of crime, human rights violations and natural disasters. The overall development of Victimology marked the debate over the width in determining of the notion victim, which is often associated with the width of its subject,

but also with the width of the recognition of various rights to different categories of people in different ways to suffer the consequences of harmful behaviors. Even in the first decades of the development of Victimology, selective recognition of the victim was criticized as service of the narrower political interests. It is stressed that at the base of it stands getting political points by combating crime and stricter the penal policy, not social and humanitarian response to the needs of people who suffer (ELIAS, 1986).

With expansion of the massive violations of human rights, including those who are made through humanitarian interventions, introduction of democracy and the fight against terrorism (Nikolic - Ristanovic, 2008; Butler, 2004) and major natural disasters (with and without a responsible human factor), this topic becomes a concern to the scientific and professional community.

Interest to the victim by the media and the presence (directly or indirectly) to the victim in the public space, is on the rise in recent years, both in here and in the world. It can be concluded that some victims rarely or never become visible and recognized as such. That asks the question: What victims are socially visible and which are not, why is that so and what are the consequences? It is necessary to identify the factors that affect the selective recognition of victim and coming to a proposal for a way to overcome the negative effects, selective social recognition and acceptance of people who need help because of the consequences of certain behaviors or certain even.

8. REFERENCES

Adžajlic-Dedović A., (2011) *Viktimologija*, Sarajevo: FONDACIJA POMOZIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI

Elias, R. (1986) *The politics of victimisation: victims, victimology and human rights*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Elas, R. (1993) *Victims still: the political manipulation of crime victims*. Newbury park: Sage.

Goddey, J. (2004) *Sex trafficking in women from Central and East European countries*:

promoting a 'victim-centred' and 'woman-centred' approach to criminal justice intervention. *Feminist Review*, 76, str. 26-45.

Goddey, J. (2005) *Victims and victimology: research, policy and practice*. Essex: Pearson education limited.

Mendelsohn, B. (1956) La victimologie. *Revue internationale de criminology et de la police technique*, 2, str. 95-109.

Nikolic-Ristanovic, V., *Different understandings of the notion of victim and their consequences on the social attitude towards victimization – the paper publish in Temida number 1, 2012 - Theme: Victims of crime and war: international and national context.*

Ramljak A. Alija, Halilović Haris, *Viktimologija*, Fakultet kriminalističkih nauka u Sarajevu, 2004

Spalek, B. (2006) *Crime victims: theory, policy and practice*. New York: Palgrave MacMillan.

Šeparović, Z. (1985) *Viktimologija – studije o žrtvama*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Martina Nedelkovska

Fakultet za sigurnost i detektive

FON Univerzitet – Skopje, Republika
Makedonija

Nikolina Gaberova

Facultet za sigurnost I detektive

FON Univerzitet – Skopje, Republika
Makedonija

**POTUPANJE SA ŽRTVAMA TRGOVINE
LJUDIMA**

Sažetak

Trgovanja ljudima smatra se jednim od najozbiljnijih kršenja ljudskih prava, dostojanstva i integriteta naroda. Trgovina ljudima je zapravo moderan oblik trgovine robljem koji su postojali u prošlosti. Žrtve su danas prisiljene na prostituciju i druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad, ropstvo, i vađenje organa.

Prepoznajući ogromne negativne implikacije ove vrste kriminaliteta na ljudska prava, međunarodna zajednica, kako bi se suprotstavila, prakticira razne mehanizme koji su utemeljeni prvenstveno u međunarodnim konvencijama, a što podrazumjeva suradnju na međunarodnoj i lokalnoj razini tijela nadležnih za sprječavanje i suzbijanje ovih zločina. To su mjere i aktivnosti za koje su vlasti ovlaštene da ih provedu, u slučaju trgovine ljudima, a koje značajno određuju ishod cijelog procesa. To se posebno odnosi na tretman sa žrtvama ovog teškog kriminala sa kojim se postupa sa

posebnim oprezom, prije svega kako bi se izbjegla njihova sekundarna viktimizacija, ali i obezbjedila njihova zaštitu od utjecaja tijekom sudskog postupka, ali i nakon njegovog završetka, omogućujući pri tome njihovu punu i učinkovitu reintegraciju.

Gljučne riječi: postupanje sa žrtvama, žrtve, trgovina ljudima.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Martina Nedelkovska

Faculty of detectives and security,

FON University – Skopje, Republic of
Macedonia

Nikolina Gaberova

Faculty of detectives and security,

FON University – Skopje, Republic of
Macedonia

**TREATMENT OF VICTIMS OF HUMAN
TRAFFICKING**

Abstract

Human trafficking is considered as one of the most serious violations of human rights, the dignity and integrity of the people. Human trafficking actually is a modern form of slave trade that existed in the past.

Today victims are forced on prostitution and other forms of sexual exploitation, forced labor, slavery, and extracting organs. Recognizing the huge negative implications of this type of crime on human rights, the international community, in order to oppose, practices various mechanisms that are based primarily in the international conventions, and which mean cooperation at international and local level of the authorities responsible for dealing with this crime. That are measures and activities for which the authorities are legally competent to take them, in case of human trafficking, and which significantly determine the outcome of the whole process.

This especially refers to the victims of this difficult type of crime that are handled with special caution, primarily to avoid their secondary victimization, and their protection from impacts during the court procedure, but also after its end, allowing their full and

effective reintegration.

Keywords: treatment, victims, human trafficking.

1. TERM OF HUMAN TRAFFICKING

The period of transition, as a period of social change which perform changes in many spheres of the social life undoubtedly influenced on the crime, with creating new unconventional forms of criminal. Among them, the biggest swing took the organized crime, a crime that knows no geographical limits of nature, and that especially suits the open market of the countries in transition.

The human trafficking is one of the most difficult injuries of fundamental human rights and freedoms and a negative world phenomenon particularly present in undeveloped or less developed countries impoverished by war or transition, where the institutions are not functioning in accordance with the legally prescribed responsibilities, primarily due to the high level of corruption and developed forms of organized crime. For this phenomenon we can speak from two aspects:

- from the aspect of human rights violations;
- from the aspect of the fight against the organized crime.

Art. 3 of the UN Protocol (known as the Palermo Protocol) to prevent, suppress and punish trafficking in persons especially women and children, provides that: "Trafficking in persons" shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.

The criminal - legal projection in the Republic of Macedonia of this unlawful conduct arising from the signing of the Palermo Protocol with the

inclusion of Article 418 in the Criminal Code of the Republic of Macedonia entitled "Human trafficking" says:

(1) A person who by force, serious threat, misleading or other forms of coercion, abduction, fraud, abuse of position or a position of pregnancy, weakness, physical or mental disability of another, or by giving or receiving money or other benefits to achieve the consent of a person having control over another person, or otherwise recruits, transports, transfers, buys, sells, harbors or accepts persons for the purpose of exploitation through prostitution or other forms of sexual exploitation, forced labor or servitude, slavery, forced marriages, forced fertilization, illegal adoption or similar relationship or illicit transplantation of human body parts, will be punished with imprisonment of at least four years.

(2) A person who takes or destroys an identity card, passport or someone else's identification document for committing the offense under paragraph (1) of this article will be punished with imprisonment of at least four years.

(3) A person who uses or allows another to use sexual services or other exploitation of persons who knew or was obliged to know that is a victim of trafficking will be punished with imprisonment from six months to five years.

(4) If the offense from paragraphs 1,2 and 3 of this Article is committed by an official person while performing official duties, it will be punished with imprisonment of at least 8 years.

(5) The consent of the victim of human trafficking to the intended exploitation in paragraph 1 won't be of importance for the existence of the crime of paragraph 1.

(6) If the crime from paragraph 1 is committed by a legal person, it will be punished with a money penalty.

(7) Real property, items and the vehicles used for committing the crime will be confiscated.

2. VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING

What initially must be noted when it comes to victims of trafficking is the lack of a "unified" profile of the victim who absolve all the features that the victim possess. But surveys have

shown that the potential victim often has the following characteristics:

- The potential victims are aged between 18 and 30 years, but the lower age limit is constantly decreasing.

- The potential victims are commonly recruited from small rural environments or medium-sized cities in poor regions.

- The potential victims are mostly unemployed and poor people.

- The potential victims are people with low education and very rarely speak foreign languages, but this is not a rule because you can meet well educated and even victims who have high education.

3. TREATMENT OF VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING

Authorized officials usually come into contact with victims of trafficking in three ways: through criminal charges of the victims who succeed to run away from the place where they were involuntary accommodated and exploited, through organized actions of police (rarely in routine controls), and through notification from diplomatic and consular missions of their countries in the Republic of Macedonia.

Treatment with any (potential) victim of human trafficking requires extreme care in handling, primarily because of the enormous torture that these people suffered in all stages of the trade. If it is obvious that the person is in a specific physical position, preferably is to talk first with psychologist and then with an official. Desirable is, first of all to place the person on location where it will be safe and take a break if it is necessary, and then proceed with the examination.

The information that should be obtained from the person are of different nature, but usually it's began with disclosure of the identity of the victim through its personal data or presentation of any identification document. Of particular importance is to discover the relationship that the victim has with the carrier / potential trader i.e. how they have met, how long they know each other, in what relationships they are (friendly, love, family...). Particular attention is paid to the conditions under which the victim

was promised work, i.e. how she was recruited, where she experienced criminality can recognize elements of recruiting, even if the victim is unaware that she became a victim of trafficking. This is in cases where she is in a kind of "debt relationship" with the carrier (due to inability to pay, the carrier and promises that she will be able to do after starting of work placement) or in cases when the accommodation or shipping need to be paid later. The contact with the closest can be a strong indicator whether the person is a victim of human trafficking. If the victim declares that is not acquainted with the details about the job that has to work or have already worked, as well as ordered it will be obvious that it comes to human trafficking.

The assessment of the authorized officials acting upon the obtained information should always be created primarily to protect the safety of the victim.

It is especially important the person to be treated professionally and with full respect for human dignity and integrity. The unprofessional attitude can lead to inability to obtain basic information, which are particularly valuable because they come from a person directly involved in the criminal environment, but above all to secondary victimization of the person.

The person must be placed in the Transit Centre for Foreigners in Skopje, in which are accommodated persons identified as victims of human trafficking by the Ministry of Interior who stay in it until their voluntary return to their countries, through the International Association for Migration and the Border police, and the Department of organized Crime and Non-governmental Organizations (NGO).

4. BASIC RIGHTS AND OBLIGATIONS OF INSTITUTIONS INVOLVED IN PROVIDING HELP OF VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING

The transit center for foreigners has responsibilities in providing ongoing care and care by the medical team, but also from the NGO representatives specially trained to provide appropriate and professional post-traumatic, social - reintegrative, psychosocial support, and ensuring free legal aid.

The Ministry of Interior has responsibilities

related to identifying of the potential victims and ensuring their wellbeing and protection, but also in coordination with the competent authorities, social services (if the victim is a child), relevant authorities in the Ministry (Department for Organized Crime, Department for Foreigners etc.). Ministry manages the Transit Centre for Foreigners and is responsible for the overall security of the same.

International Organization for Migration (IOM) has responsibilities that mainly refer to the assistance of the victims after their identification as such.

And perfectly set responsibilities won't achieve the objective if they are not well coordinated. The task of coordination in the Republic of Macedonia has the Ministry of Interior, which coordinates the members of the Ministry of Interior, Ministry of Labour and Social Policy, International Association for Migration (IOM) and NGOs.

5. CONCLUSION

Human trafficking as a form of organized crime, perhaps has the most difficult consequences for the person who become a victim of this type of organized crime. Seen from a psychological point of view, the consequences for the victims of this type of organized crime, leave a lasting mark on their psycho-physical health in their further life, making the process of re-socialization very difficult. We can conclude that the fight against this scourge of modern times, in our country is not on satisfactory level, for what speaks the fact that the Republic is Macedonia is transit destination of the victims of human trafficking and the huge number of migrants who in the search existence often end up as victims of this type of organized crime. As a main reason for this appears the insufficient functionality of the institutions, the freshest example of this is the large number of migrants from nearby Eastern countries, mostly from Afghanistan, which as we see, free and smooth transit through the territory of the Republic of Macedonia, mostly not located and accepted by law enforcement authorities.

This points to the need for continuous improvement of knowledge and skills of persons responsible for combating this phenomenon, and the need to invest in improving conditions, primarily for security on

our borders, as well as the services, and finally of the capacity for accommodation and treatment of victims of this type of organized crime.

6. REFERENCES

Лабовиќ М. Николовски М., Организира криминал и корупција, Факултет за безбедност, Скопје, 2010.

Практикум за борба против трговијата со луѓе и нелегалната миграција, Меѓународна организација за миграции – ИОМ, Мисија во Скопје, Скопје, 2005.

Сузбивањето на трговијата со луѓе низ практиката на домашните судови, Коалција Сите за правично судење, Скопје, 2005.

Council of Europe, Convention on Action Against Trafficking in Human Beings, May 16, 2005, C.E.T

ILO, A Global Alliance against Forced Labor (2005)

ILO, Human Trafficking and Forced Labour Exploitation—Guidance for Legislation and Law Enforcement (2005)

United Nations Office on Drugs and Crime, Legislative Guide for the Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime

United Nations Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially

Women and Children, supplementing United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, G.A. Res. 25, Annex II, U.N. GAOR, 55th Sess., Supp. No. 49, U.N. Doc. A/55/49 (Vol. I) (2001)

American Civil Liberties Union & The Allard K. Lowenstein International Human Rights Clinic, Victim of Complacency: The Ongoing Trafficking and Abuse of Third Country Nationals by U.S. Government Contractors

DRUGI DIO

**NAUČNI RADOVI
PREZENTIRANI NA
JEZICIMA
NARODA
ZAPADNOG
BALKANA**

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Ksenija Butorac, PhD,

Associate Professor

Police College, The Ministry of Interior of
the Republic of Croatia (EU)

Prof. Ljiljana Mikšaj Todorović, PhD

Profesor

Education and Rehabilitation, University
of Zagreb, Republic of Croatia (EU)

**VICTIMIZATION OF THE CITIZENS ON
THE DISCRIMINATION BASIS WITH
AN OVERVIEW TO THE HATE CRIME**

Abstract

Human rights have moral origins and arise from the normative order, which is above the state. The state must respect them regardless of the state consent. However, certain rights are given and are guaranteed to citizens only, and not all people. Therefore, these rights are not human but civil rights. Polarization, differentiation and segregation of minority members generate various forms of discrimination which have shown the disastrous effects regarding human rights and freedoms. Therefore, anti-discrimination legislation becomes a central issue of social policy at the national and transnational level, and of a national strategy for the promotion of equal opportunities for subordinate social groups, enabling equal access to employment, justice, community resources, private life and other areas of the individual life. This paper addresses violation of certain human rights in the context of contemporary institutionalized discrimination constraints. The relevant documents and statistics reports analyses of the competent state bodies and non-governmental

organizations are supported by the research conducted in Croatia on the perception of citizens who usually recognize discrimination by national or ethnic, social, religious and gender characteristics. Discrimination is the most prevalent in the labour and employment areas and justice system. The available statistics and deficiencies of the existing criminal law modalities of hate crimes are elaborated. The reasons why victims of discrimination and hate crimes do not take action to protect their rights are stated. Furthermore the emphasized trend of concealment and suppression has been indicating a general lack of confidence in the police and judiciary effectiveness. It is thus necessary to conduct public campaigns to disseminate knowledge about the potential victims' rights, and to disseminate the message of intolerance against discriminatory acts.

Keywords: victimization, discrimination, citizens, hate crime

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Izv.prof.dr.sc. Ksenija Butorac,

Visoka policijska škola, Ministarstvo
unutarnjih poslova Republike Hrvatske,

Prof.dr.sc. Ljiljana Mikšaj Todorović,

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

**VIKTIMIZACIJA GRAĐANA PO NEKIM
DISKRIMINACIJSKIM OSNOVAMA
OSVRTOM NA ZLOČIN IZ MRŽNJE**

Sažetak

Ljudska prava su moralnog porijekla i proizlaze iz normativnog poretka koji je iznad države te ih država mora poštivati bez obzira je li na to izričito pristala. Međutim, neka se prava daju i jamče samo državljanima, a ne svim ljudima pa stoga nisu ljudska nego građanska prava. Polarizacija, diferencijacija i izdvajanje pripadnika neke manjine generiraju različite oblike diskriminacije koji su pokazali porazne efekte na planu ljudskih prava i sloboda. Stoga antidiskriminacijsko zakonodavstvo postaje središnjim elementom socijalne politike na nacionalnom i transnacionalnom planu, ali i državne strategije za unapređenje jednakih mogućnosti podčinjenih društvenih grupa omogućujući jednaki pristup zapošljavanju, pravosuđu, resursima zajednice, privatnom životu i ostalim životnim područjima pojedinca. Predmet razmatranja u ovom radu je kršenje određenih ljudskih prava u kontekstu ograničenja suvremene institucionalizirane zabrane diskriminacije. Rezultate analize relevantnih dokumenata i statističkih izvješća kompetentnih državnih tijela i nevladinih organizacija potkrepljuju i

provedena istraživanja u Hrvatskoj o percepciji građana koji najčešće prepoznaju diskriminaciju po nacionalnim ili etničkim, socijalnim, vjerskim i spolnim obilježjima. Diskriminacija se najviše zbiva u području rada i zapošljavanja te pravosuđa. U radu se analiziraju dostupni statistički podaci i manjkavosti postojećih kazneno-pravnih rješenja modaliteta zločina iz mržnje. Elaborirani su razlozi zbog kojih žrtve diskriminacije i zločina iz mržnje ne poduzimaju radnje u svrhu zaštite svojih prava pa je i nadalje naglašen trend skrivanja i prešućivanja što ukazuje na sveopće nepovjerenje u efikasnost policije i pravosuđa. Stoga je nužno provoditi javne kampanje s ciljem širenja spoznaje o pravima potencijalnih žrtava diskriminacije, ali i porukom da se diskriminatorno postupanje neće tolerirati.

Gljučne riječi: viktimizacija, diskriminacija, građani, zločin iz mržnje.

1. UVOD

Suživot različitih kulturnih, vjerskih, rasnih, etničkih, manjinskih zajednica, migracije i osvajanja stoljećima bio je oduvijek bremenit problemima prisutnima u raznim društvima, ali su zahtjevi za priznavanjem različitih identiteta započeli tek u 60-tim godinama prošlog stoljeća, često u vidu društvenih pokreta iza kojih stoje grupe krajnje raznovrsnog porijekla i određenosti (npr. stari i novi imigranti, feministkinje, homoseksualci, zeleni i drugi). Sve ove grupe po nekom obilježju više ili manje se razlikuju od vladajućih kulturnih obrazaca dominantnog društva koje ih više ili manje odbacuje. Na različite načine one nastoje steći društveno priznanje i afirmaciju svojih posebnosti, smatrajući ih sastavnim dijelom svojih identiteta i poticajnim za osobni razvoj svakog člana grupe. Pojam identiteta obuhvaća naslijeđena i izabrana obilježja koja ljude svrstavaju u zasebne grupe, bilo da ih važnim doživljavaju sami članovi grupe ili njihovo okruženje (Mesić, 2006, 37). Dok prihvaćanje razlika traži zakonske promjene, njihovo poštovanje, prije svega, uvjetuju *promjene u uvjerenjima, stavovima i mišljenjima ljudi*. O društvenom položaju manjinskih identiteta

postoje dva suprotstavljena gledišta: liberalno i multikulturalno.

Prema liberalnom modelu, manjine će biti zaštićene ako se njihovim pojedincima zajamče osnovna građanska, socijalna i politička prava bez obzira na društvenu ili kulturnu pripadnost i „unatoč tome što država takvo izražavanje prava ne potiče“ (Kymlicka, 2004, 9). Multikulturalisti napadaju liberalni model jednakih prava pripisujući mu težnju za asimilacijom i većinskom dominacijom jer su ta prava individualna i kao legalno-pravna su etički neutralna. Charles Taylor (1994, 25) naglašava kako se „manjinski identitet djelomično oblikuje priznavanjem (*recognition*) ili nepriznavanjem, često pogrešnim priznavanjem od strane drugih, tako da osoba ili grupa ljudi može otprijeti istinsku štetu ili deformaciju ako im okolina ili društvo reflektira ograničenu, ponižavajuću ili prezirnu sliku njih samih“. Dakle, identitet nije nešto *eo ipso* dano, nego se već formiran identitet izgrađuje i traži potvrdu kroz odnose s drugima u društvenom okruženju. Uskraćivanje priznanja određenoj manjini može uzrokovati inferiornu i iskrivljenu samopercepciju što praktično znači diskriminaciju manjina. U tom smislu, glavni spor u raspravi o multikulturalizmu vodi se oko pitanja kolektivne zaštite prava manjina. Pri tome treba uzeti u obzir da se u današnjim uvjetima stalnih promjena i intenzivne socijalne refleksivnosti na sceni mogu održati samo kulture sposobne za refleksivnu samotransformaciju. U tom procesu ljudi stalno preispituju socijalnu praksu i mijenjaju je pod utjecajem novih informacija o samim tim postupcima, čime značajno mijenjaju njihov karakter (Giddens, 1995, 54).

1.2. Kulturalna pluralizacija i koncept multikulturalizma

Većina teoretičara multikulturalizma, s ideološko-normativnog gledišta, razlikuje tri idealno-tipska pristupa pitanjima etno-kulturalnih različitosti uzimajući pri tome u obzir da se konkretni slučajevi više ili manje približavaju jednom od njih (Inglis, 2003, 22; prema Butorac, Cajner Mraović, 2012). Na jednom kraju kontinuuma su politike zasnovane na modelu asimilacije, usmjerene na potpuno uključivanje pojedinih članova manjina u glavne tokove društva - napuštanjem materinog jezika, tradicionalnih normi i drugih specifičnih kulturnih obilježja. Koncept asimilacije utemeljen je na vjerovanju da potpunim apsorpiranjem u maticu društva prestaje

postojati osnova za etnički sukob. Uloga države je ograničena jer je pridošlica pojedinačno odgovoran za takvu promjenu. Štoviše, od državnih, pravnih, socijalnih, obrazovnih i drugih institucija ne očekuje se nikakva reforma, a separatističke prakse i institucije mogu biti zabranjene. U takvom socijalnom okruženju nastojanje za očuvanjem kulturnih normi manjinskih grupa podrazumijeva odbacivanje od strane većinske kulture percipirajući to kao prijetnju (Baron & Byrne, 1997, Oudenhoven & sur., 1998).

Na suprotnom kraju kontinuuma je diferencijalistički model koji u raznim verzijama počiva na izdvajanju, segregaciji nepoželjnih pripadnika neke manjine kako bi se izbjegle društvene napetosti ili sukobi. Kontakti s njima se svode na najnužniju mjeru, a do naših dana provedene su i politike „etničkog čišćenja“. Političke prakse ovog modela danas se realiziraju u ograničenim oblicima sudjelovanja članova etničkih manjina u dominantnoj društvenoj zajednici. Iako se državne institucije ne prilagođavaju etničkim manjinama, država omogućuje razvoj paralelnih institucija koje imaju marginalizirani status i u minimalnom obliku zadovoljavaju obrazovne, zdravstvene i kulturne potrebe etničkih manjina sa svrhom smirivanja mogućih napetosti (Butorac, Cajner Mraović, 2012).

Kao treći pristup ili pogled na svijet nedavno se pojavio multikulturalizam koji pretpostavlja da se pojedinci i kulturno različite grupe mogu potpuno ugraditi ili adaptirati u društvo, bez gubitka svoje posebnosti ili mogućnosti za punu participaciju u širem društvu. Ovdje je riječ o integraciji kao formi akulturacije koja pogoduje očuvanju manjinske kulture i njenoj adaptaciji, odnosno interakciji s većinskom društvenom grupom. Da bi se članovima kulturno i socijalno različitog zaleđa osigurao jednaki pristup javnom prostoru, ključne su institucionalne promjene šireg obuhvata od restrukturiranja državnih tijela i javnih ustanova do podrške paralelnim etničkim institucijama koje se smatraju sastavnicom društva. Iako je o problematici multikulturalnosti napisano mnogo teorijskih radova, provedeno je veoma malo empirijskih istraživanja koncepta multikulturalnog društva - međuetničkih odnosa, stavova i uzajamnih očekivanja vezano za očuvanje identiteta manjinske kulture, njenu prilagodbu dominantnoj kulturi, kao i percepciju diskriminacije (Horenczyk, 1996; van Oudenhoven, Prins & Buunk 1998; Taylor & Lambert, 1996). Nizozemski istraživači su krenuli od osnovne postavke teorije socijalnog identiteta (Tajfel & Turner, 1986) da je prijetnja

grupnom identitetu važan faktor za ispitivanje stavova i ponašanja u ispitivanoj grupi. Naime, načini i odgovori na prijetnju ovise o stupnju grupne identifikacije. Na tom tragu rezultati nizozemskih istraživanja pokazuju da pripadnici većinskog naroda često vide i doživljavaju etničke manjine i njihovu želju za očuvanjem vlastite kulture kao prijetnju nizozemskom društvu i kulturi, dok manjine shvaćaju kulturalnu adaptaciju kao prijetnju njihovom grupnom identitetu. Ovo osobito kad su članovi manjinske zajednice snažno identificirani sa svojom grupom i stoga jače osjećaju da su diskriminirani (Oudenhoven i sur., 1998). Nasuprot tome, ispitivanjem stavova većine u odnosu na njihov proaktivni doprinos integraciji imigranata u Norveškoj, istraživači su ustanovili negativne korelacije prema desnoj, autoritarnoj i društveno dominantnoj orijentaciji, a pozitivne u odnosu na globalni identitet, pri čemu su osobne karakteristike ispitanika neznatno utjecale na stavove ispitanika. Rezultati ovog istraživanja su potvrdili tezu kako razina integracije etničkih manjina može biti veća od razine izražavanja tolerancije od strane većinske kulture. Konkretno, da bi se unaprijedila inkluzija manjine, pripadnici većine bi trebali djelovati aktivnije u integracijskom procesu.

U posljednjim dekadama 20. stoljeća pokazalo se da se upravo najnaprednija postmoderna društva i svijet u cjelini sve više pluraliziraju u etničko-kulturnom smislu jer je „multikulturalizam jedno od djece krize moderniteta“ (Semprini, 1999, 134). Modernitet je strogo odvojio političku od etičke paradigme radi potrebe osiguranja slobode pojedinca. Etika se danas sve više infiltrira u javnu sferu, u pravilu se koriste pravna sredstva kao model regulacije društvenih i osobnih odnosa pa se modernistički koncept jednakosti zamjenjuje pojmom socijalne pravde. Naime, ranije su sukobi poput rasističkih uvreda ili spolnog uznemiravanja ostajali u prikrivenoj zoni privatnog života, izvan formalnog dometa zakonodavstva. Pri rješavanju problema različitosti sada je pravo p(r)ozvano da formalizira i regulira personalne i socio-kulturološke sporove. Ne pristajući više na stvarne nejednakosti i nepravdu u privatnoj sferi, potlačeni i marginalizirani na taj način dižu svoj glas i dobivaju svoje glasnogovornike. Valja istaći da multikulturalizam u žarište bavljenja ne uzima samo etno-kulturne različitosti, već i različitosti koje se zasnivaju na spolu (npr. ženski pokreti), na posebnim fizičkim obilježjima (npr. invalidi, stariji), vjerskom ili političkom uvjerenju, spolnoj orijentaciji, socijalnom položaju itd.

Multikulturalizam ne obuhvaća samo kulturu kao nužan i neizbježan kontekst ljudskog života, nego i inkluziju, odnosno antiekskluzionističko usmjerenje koje teži ukidanju ili barem smanjenju mehanizma isključivanja, odnosno povećanja mogućnosti uključivanja (Puhle, 1998, 255-256). Svojim traženjem normativnog okvira i institucionalizacije programski multikulturalizam se odnosi na materijalne prilike zahtijevajući uključivanje potlačenih, siromašnih i ranije isključenih manjina svih vrsta, što predstavlja poziv na promjene i drugačije društvo. Nastavno, pogađa zakonski i tradicijski povučene linije koje je neki poredak ustanovio prema deprivilegiranim, prvenstveno u vidu građanskih državljanjskih prava (engl. *citizenship*) ili (u američkom slučaju) etniciteta.

Prava i pravdu tradicionalno su štitali i štite nacionalni ustavi i zato su protesti bili artikulirani u okviru građanskih prava i kao takvi upućivani građanskim vlastima. Značajne pritužbe u okviru građanskih prava nastavljaju se iznositi i danas, pogotovo među manjinskim grupama kao što je borba za očuvanje pozitivne diskriminacije za žene, osobe drugih rasa i nacionalnih entiteta (npr. SAD, Francuska, Kanada, Australija). U zemljama u kojima nacionalna država nije ustavno pravno dovoljno uređena ili u njoj ne funkcioniraju demokratske, ustavom zajamčene institucije pravne države, diskriminirane grupe se u svom protestu izravno obraćaju nadnacionalnim institucijama, međunarodnim i globalnim organizacijama moći, prebacujući predmet spora s „građanskih prava“ na „ljudska prava“.

2. LJUDSKA PRAVA - INSTITUCIONALNI OKVIR NJIHOVE ZAŠTITE U EUROPSKOJ UNIJI

Ljudska prava su urođena prava svakog ljudskog bića i suštinski su moralnog porijekla. Ona proizlaze iz normativnog poretka koji je iznad države te ih država mora poštovati bez obzira je li na to izričito pristala. Čovjek je autonomno i nacionalno biće koje ulazi u društvenu, odnosno državnu zajednicu s određenim pravima koja mu se ne mogu oduzeti. Međutim, neka se prava daju i jamče samo državljanima, a ne svim ljudima pa stoga nisu ljudska nego građanska prava. Uobičajeno je da se ljudskim pravima država ograničava ili se od nje traži konkretno djelovanje u zaštiti ljudskih prava.

Katalozi ljudskih prava se, u pravilu, utvrđuju političkim dogovorima i sporazumima, a, kao

izvori, pravno se uobličavaju kroz deklaracije, konvencije, ustave, zakone i međunarodne ugovore. Primjerice, kao rezultat nastojanja da se u europskim razmjerima uredi zaštita ljudskih prava i temeljnih sloboda, donesena je Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda¹ koja prava štiti Europski sud za ljudska prava kao sudbeno tijelo Vijeća Europe koje osigurava da države ugovornice izvršavaju svoje obveze preuzete pristupanjem Konvenciji. Za Republiku Hrvatsku Konvencija je stupila na snagu (neposredno se primjenjuje od strane domaćih tijela) 5.11.1997. godine, a na temelju Zakona o potvrđivanju Konvencije. Danas sve moderne demokratske države u svojim ustavima propisuju zaštitu ljudskih prava i sloboda, ali se još uvijek u velikom broju država ta zaštita svodi na razinu moralnog uvjeravanja. Paradoksalno, prisila na poštovanje ljudskih prava do sada se u najočitijim slučajevima oslanjala na moć dominantnih nacionalnih sila (npr. NATO-ova vojna intervencija na Kosovu, nesposobnost EU da spriječi genocid u BiH). Upravo zato što neke države inzistiraju na svojoj nacionalnoj suverenosti, a spremne su narušiti suverenost druge države u ime ljudskih prava, univerzalna primjenjivost ljudskih prava sigurno nije ostvariva dokle god ne postoji pravna institucionalna struktura, već ona ovisi o dominantnim nacionalnim državama. Jednako tako, i međunarodni tribunali kao globalne institucije pravde za arbitražu u sporovima između nacionalnih država često funkcioniraju pod određenim političkim pritiscima i utjecajima poput Međunarodnog suda pravde - ICJ uspostavljenog 1945. godine u Den Haagu. Godine 2002. uspostavljen je daleko moćniji trajni Međunarodni kazneni sud (MKS) kao glavno tijelo UN-a koji razmatra zločine koji izlaze izvan nacionalne nadležnosti koji, ipak, nije globalno nadnacionalan jer najmoćnije države pridržavaju sebi moć osporavanja pravnog učinka (npr. SAD koje odbijaju ratifikaciju statuta, odnosno podložnost svojih građana presudama MKS).

Stoga, danas neizvjesna i rovitna globalna situacija, upravo nameće silnu potrebu institucionalne pravne zaštite temeljnih ljudskih prava i sloboda. Pri tome se posebno izdvaja pitanje (ne)diskriminacije. Načelo zabrane diskriminacije, slobode od diskriminacije, jednakosti i *sklada u razlikama* je moralno, političko i pravno načelo (Omejec, 2009, 874,

877, 878). Za provedbu ovog i drugih načela u službi zaštite ljudskih prava odgovoran je cjelokupan sustav vlasti: pučki pravobranitelj i specijalizirani pravobranitelji kao središnja tijela za suzbijanje diskriminacije), sudovi, ministarstva, Ured za ljudska prava, Ured za nacionalne manjine, Ured za ravnopravnost spolova i Ured za udruge VRH, različiti savjeti i povjerenstva Vlade RH, Odbor za ljudska prava i prava nacionalnih manjina i Odbor za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora.

Kao jamstvo uživanja ustavnih sloboda i prava djeluje i poseban mehanizam - ustavna tužba koju podnosi građanin ako smatra da mu je pojedinačnim aktom tijela državne vlasti, tijela jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave ili pravne osobe s javnim ovlastima, kojim je odlučeno o njegovim pravima i obvezama ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela, povrijeđeno ljudsko pravo ili temeljna sloboda zajamčena Ustavom. Tužba se podnosi tek nakon što su prethodno iscrpljena sva dostupna pravna sredstva. Nakon što se iscrpe sva domaća pravna sredstva, uključujući i ustavnu tužbu pojedinci koji drže da su im povrijeđena prava mogu se obratiti Europskom sudu za ljudska prava (dalje: ESLJP), Odboru za ljudska prava UN-a, Odboru protiv mučenja, Odboru za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena, Odboru za prava osoba s invaliditetom. Također, sukladno članku 1. Dodatnog protokola uz Europsku socijalnu povelju koji omogućuje kolektivne pritužbe, određene organizacije mogu podnijeti kolektivnu pritužbu Europskom odboru za socijalna prava ukoliko drže da je došlo do povrede prava iz Europske socijalne povelje.

U promicanju i zaštiti ljudskih prava značajnu ulogu imaju organizacije civilnog društva, za čiju potporu i razvoj je uspostavljen pravni i institucionalni okvir. Aktivno djelovanje organizacija civilnog društva doprinosi jačanju socijalne kohezije, sudioničke demokracije, filantropije i volonterstva te obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Također i obiteljski centri, kojih je osnivač Ministarstvo obitelji, branitelji i međugeneracijske solidarnosti, kroz savjetovanje, programske aktivnosti i javna djelovanja pridonose zaštiti i promicanju ljudskih prava.

¹ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, pročišćeni tekst, Međunarodni ugovori br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

3. ODREĐENJE I IZVORIŠTA VIKTIMIZACIJE GRAĐANA PO DISKRIMINATIVNIM OSNOVAMA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Diskriminacija je složen pojam što vrlo često uzrokuje nepreciznost i apstraktnost njenog određenja u sadržajnom smislu. Originalno značenje pojma „diskriminacija“ potječe iz latinskog jezika, a označava onemogućavanje ili obespravljenje temeljem različitosti ili razlikovanja u pogledu uživanja i opsega prava koje nije dozvoljeno zbog rase, boje kože, spola, vjeroispovijedi, jezika, političkog ili drugog uvjerenja i opredjeljenja, nacionalnog i socijalnog porijekla, obrazovanja, imovine, rođenja ili nekog drugog statusa (Matija, 2011, 162).

Niti pravo Europske unije², niti hrvatski krovni antidiskriminacijski Zakon o suzbijanju diskriminacije³ (u nastavku ZoSD) ne sadrže definiciju ovog pojma jer se zbog velikih razlika između pojedinih oblika diskriminacije za koje vrijede različita pravila ne može jednoznačno odrediti definicija koja bi obuhvatila sve oblike diskriminacije. Stoga je diskriminacija definirana u više članaka Zakona o diskriminaciji Republike Hrvatske. Pojednostavljeno, definicija diskriminacije iz Zakona o suzbijanju diskriminacije RH može se odrediti kao postupanje pri kojem su ispunjena dva uvjeta: da se radi o postupanju kojim se osoba stavlja ili je bila stavljena ili bi mogla biti stavljena u nepovoljniji položaj od druge osobe u usporedivoj situaciji i da je takvo postupanje uvjetovano nekom od zakonom navedenih osnova. Uz Ustav i ZoSD, Hrvatska je još 2003. godine usvojila prvi Zakon o ravnopravnosti spolova, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji i Zakon o istospolnim zajednicama⁴ kako bi se približila europskim standardima zaštite ljudskih prava. Međutim, unatoč dobrim zakonskim

rješenjima i nadalje ostaje problem njihove primjene i oživotvorenja važećih pravnih normi.

Jedan od razloga neefikasne primjene postojećih zakona sastoji se u činjenici da se diskriminacija rijetko prijavljuje i teško dokazuje. Tome doprinosi i etiologija diskriminatornih postupanja koja počiva na predrasudama i stereotipima, duboko ukorijenjenima u svakom društvu, ali i na dominantnoj društvenoj klimi. Predrasude su površni, neutemeljeni i krajnje subjektivni stavovi prema nekim osobama ili grupama ljudi⁵, a stereotipi su iskrivljena znanja, vjerovanja i očekivanja o svojoj ili drugim grupama⁶. Stereotipe usvajamo odrastanjem i usvajanjem kulturnih znanja i vrijednosti, a one negativne najčešće pripisujemo drugim grupama te kroz njih pogrešnu negativnu percepciju o grupi prenosimo na sve pojedine članove te grupe, odnosno na sve osobe za koje smatramo da su članovi te grupe. Veza između stereotipa, predrasuda i diskriminacije nalazi se upravo u tome što sadržaj predrasuda i stereotipa održava grupne odnose moći, zbog čega se društveno nepoželjne osobine pripisuju pripadnicima marginaliziranih grupa i zajednica. U svakodnevnom životu to znači da prema njima, svjesno ili nesvjesno, postupamo kao da su zaista manje marljivi radnici, osobe sklone nasilju pa, ovisno o vrsti djelatnosti koju obavljamo, odlučujemo ne komunicirati s njima, ne dati im posao, odbiti im zdravstvenu uslugu, odbiti iznajmljivanje stana, a u ekstremnim slučajevima predrasude prema grupama mogu dovesti do zločina iz mržnje. Činjenica je kako se često netrpeljivost prema grupama, proizašla iz stereotipa i predrasuda, ne zadržava samo na stavovima, već se manifestira u diskriminaciji.

Provedena ispitivanja socijalne distance pokazala su kako su stereotipi i predrasude prisutni u velikoj mjeri i na razini Europe i u Hrvatskoj. Fondacija Friedrich-Ebert-Stiftung je 2011. godine objavila rezultate telefonske ankete provedene u 8 europskih zemalja⁷. Istraživanje je pokazalo kako oko polovine Europljana smatra da u njihovoj zemlji ima

² Direktiva br. 2000/43 o primjeni načela ravnopravnosti osoba bez obzira na njihovo rasno ili etničko porijeklo i Direktiva br. 2000/78 kojom se uspostavlja opći okvir za ravnopravnost pri zapošljavanju i radu.

³ Zakon o suzbijanju diskriminacije, Narodne novine br. 85/08 (stupio na snagu 1.01.2009. godine).

⁴ Zakon o ravnopravnosti spolova, Narodne novine br. 116/03; Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Narodne novine br. 116/03; Zakon o istospolnim zajednicama, Narodne novine br. 116/03.

⁵ Izvor: Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: interdisciplinarni rječnik, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, 2001.

⁶ Izvor: Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: interdisciplinarni rječnik, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, 2001.

⁷ Zick, A., Küpper, B., Hövermann, A. (2011). Intolerance, Prejudice and Discrimination. A European Report. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.

previše imigranata, oko trećine ispitanika je smatralo kako postoji prirodna hijerarhija etniciteta, polovica ispitanika je osudila Islam kao religiju netolerancije, većina je izrazila stavove koji su patrijarhalni i tradicionalistički po pitanju uloge žena u društvenom životu te, ovisno o zemlji ispitivanja, veliki broj se protivio jednakim pravima za osobe homoseksualne orijentacije. Istraživanje o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije provedeno 2009. godine u Hrvatskoj⁸ pokazalo je kako bi četvrtini ispitanika bilo neprihvatljivo da im dijete stupi u brak s osobom druge boje kože, nacionalnosti ili vjere, isto toliki broj bi se osjećao nelagodno da sazna da je netko od kolega na poslu ili susjed osoba homoseksualne orijentacije, oko 30% ispitanika smatralo je kako su starije generacije puno manje sposobne od mladih, a oko 40% kako su mlađe generacije neodgojene i bez bilo kakvih moralnih nazora. Istraživanje "Politička pismenost i stavovi o pristupanju Hrvatske Europskoj uniji među učenicima završnih razreda srednjih škola"⁹ koje je u 2010. godini provela nevladina organizacija „Gong“ pokazalo je da 23% srednjoškolaca smatra kako se muškarci i žene razlikuju pa se treba razlikovati i njihova uloga u obitelji, 45% ih smatra kako se većina poslova može podijeliti na one koji su primjereniji ženama i one koji su primjereniji muškarcima, a 45% ih smatra kako je homoseksualnost neka vrsta bolesti. Sljedeće istraživanje „Gong“-a pod nazivom "Raširenost i obilježja diskriminacije na hrvatskom tržištu rada: Anкета među nezaposlenima i anketa među poslodavcima"¹⁰ iz 2010. godine pokazalo je kako na tržištu rada stereotipi i predrasude oblikuju i utječu na politike zapošljavanja te kako je diskriminacija na tržištu rada česta pojava. Centar za mirovne studije proveo je nacionalno istraživanje 2013. godine o prevalenciji ksenofobije i rasizma u Hrvatskoj pod nazivom *Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u RH*¹⁰. Većina ispitanika (N=800) iskazala je snažan i vrlo snažan nacionalni i vjerski identitet, dok manjini ovi identiteti nisu važni. Budući da su velika većina njih pripadnici hrvatske nacije i rimokatoličke vjeroispovijesti, možemo zaključiti da su ovi grupni identiteti

⁸ Istraživanje je provedeno kao dio aktivnosti projekta Ureda za ljudska prava Vlade RH „Potpora provedbi Zakona o suzbijanju diskriminacije“ kojeg je sufinancirala Europska komisija.
<http://www.gong.hr/news.aspx?newsID=3446&pageID=1>.

¹⁰ <https://bib.irb.hr/datoteka/650373.Istrazivanje.pdf>

važna odrednica suvremenog hrvatskog društva.

U odnosu na druge europske zemlje, a posebno one zapadne, nacionalni i vjerski identitet hrvatskih građana snažnije je izražen. Obzirom na stavove prema diskriminaciji, oko polovine građana Hrvatske izražava jasnu deklarativnu podršku nediskriminaciji, ali su puno manje uvjereni u ispravnost i njene primjene u svakodnevnom životu. Obzirom na ksenofobične stavove prema useljavanju stranaca u Hrvatsku, građani RH u prosjeku laviraju na granici između ksenofobičnih (iznad 20%) i podržavajućih stavova prema useljavanju stranaca u Hrvatsku. U najvećoj mjeri negativne stavove izražavaju prema Romima (do 44%), a u najmanjoj prema doseljenicima iz država zapadne EU (14%). Ksenofobiju izražavaju prema skupinama s kojima imaju iskustvo suživota (prema Srbima do 38%), ali i onima s kojima gotovo da i nisu dolazili u doticaj (npr. Kinezi do 32%, Arapi do 27%, tražitelji azila do 38%), što graniči s iracionalnim i stoga začuđuje. Ipak, može se zaključiti kako na općenitoj razini građani Hrvatske, u prosjeku, ne podržavaju diskriminaciju, podržavaju multikulturalizam i ne iskazuju izrazite ksenofobične stavove. Pritom iskazuju važnost nacionalnog i vjerskog grupnog identiteta. Kada govorimo o snazi nacionalnog i vjerskog grupnog identiteta te nesklonosti diskriminaciji, težište uzorka je u području viših vrijednosti. U slučaju ksenofobije i multikulturalizma, distribucije su simetrične, pa možemo zaključiti da građane Republike Hrvatske u podjednakoj mjeri čine oni koji izražavaju ksenofobiju i oni koji podržavaju multikulturalizam.

4. ANALIZA STRUKTURE POJAVNIH OBLIKA DISKRIMINACIJE PREMA PRAVNIM PODRUČJIMA I ZABRANJENIM DISKRIMINACIJSKIM OSNOVAMA ZAKONA O SUZBIJANJU DISKRIMINACIJE RH

S obzirom da su već postojale institucije nadležne za suzbijanje diskriminacije temeljem određenih osnovna (pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, pravobraniteljica za djecu, pravobraniteljica za osobe s invaliditetom), Zakonom o suzbijanju diskriminacije pučki je pravobranitelj (ombudsman) određen kao središnje tijelo nadležno za suzbijanje diskriminacije s posebnim nadležnostima u odnosu na već

navedene diskriminacijske osnove iz Zakona o suzbijanju diskriminacije. Izmjenama Ustava Republike Hrvatske iz 2010. godine i donošenjem novog Zakona o pučkom pravobranitelju (NN, br. 76/12), znatno je ojačana uloga pučkog pravobranitelja. Najvažnije su promjene u proširenju nadležnosti postupanja prema svim državnim tijelima, jačanju samostalnosti, neovisnosti i njegove uloge u promicanju ljudskih prava te uvođenje ovlasti i dužnosti praćenja usklađenosti zakona i drugih propisa s odredbama Ustava Republike Hrvatske i međunarodnim pravnim aktima koji su dio unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske. Sadašnji normativni okvir, po kojem je pučki pravobranitelj postao središnja nacionalna institucija za zaštitu i promicanje ljudskih prava, za zaštitu od diskriminatornog postupanja te Nacionalni preventivni mehanizam (sukladno Fakultativnom protokolu uz Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja), kao i nove mogućnosti rada na području promocije i snaženje javne svijesti u društvu, predstavljaju temelj i daju snažne preduvjete i za jačanje zaštite ljudskih prava u Republici Hrvatskoj.

Statistički podaci iz Izvješća o pojavama diskriminacije Pučkog pravobranitelja proizlaze iz nekoliko izvora: pritužbi građana i nevladinih organizacija, vijesti i informacija iz medija i raznih internetskih portala, sudske prakse, neovisnih istraživanja, te izvješća domaćih i međunarodnih organizacija i institucija. Valja naglasiti da je udio pritužbi iz Zagreba daleko veći (57%) od ukupnog udjela stanovnika te regije u stanovništvu Hrvatske (48%), dok je s pritužbama iz drugih regija obrnuta situacija - njihov postotak je manji no što je postotak stanovništva iz tih regija. Stoga se može ustvrditi kako prostorna udaljenost Ureda utječe i na manji broj pritužbi građana iz ostalih dijelova zemlje. To svakako ukazuje na potrebu otvaranja područnih ureda diljem Hrvatske.

Najbrojnije pritužbe građana Pučkom pravobranitelju u 2012. i 2013. godini su u područjima rada i zapošljavanja te pravosuđa, a bilježi se povećanje u području zdravstva, financija i ovrha (tablica 1). Treba istaknuti da je već petu godinu za redom najveći broj pritužbi koje se odnose na područje rada, radnih uvjeta, mogućnost obavljanja samostalne ili nesamostalne djelatnosti, uključujući kriterije za odabir i uvjete pri zapošljavanju te napredovanju, pristupa svim vrstama profesionalnog usmjeravanja, stručnog

osposobljavanja i usavršavanja, te prekvalifikacije.

Tablica 1 - Prikaz predmeta po temama/pravnim područjima 2012.-2013.

Područje	2012.	2013.
<i>Pravosuđe</i>	416	366
<i>Zdravstvo</i>	64	221
<i>Denacionalizacija, stambeni odnosi i drugi imovinskopravni odnosi</i>	55	215
<i>Radni i službenički odnosi</i>	164	200
<i>Financije/ovrhe</i>	43	190
<i>Postupanje policijskih službenika</i>	53	186
<i>Osobe lišene slobode (NPM)</i>	219	221
<i>Graditeljstvo / prostorno uređenje / buka / okoliš</i>	62	179
<i>Prava branitelja i članova obitelji</i>	27	142
<i>Stambeno zbrinjavanje</i>	40	117
<i>Socijalna skrb</i>	69	93
<i>Mirovinsko</i>	77	92
<i>Statusna prava (državljanstvo, prebivalište, prava stranaca, osobna iskaznica i putovnica)</i>	63	91
<i>Obiteljsko pravo</i>	44	88
<i>Predškolski odgoj, školstvo, visoko obrazovanje i znanost</i>	28	59
<i>Komunalne djelatnosti</i>	30	41
<i>Pravo na obnovu</i>	25	23
<i>Diskriminacija (po različitim područjima)</i>	202	248
<i>Ostalo</i>	168	249
UKUPNO	1849	3021

Izvor: Izvješće o pojavama diskriminacije Pučkog pravobranitelja za 2012. i 2013. godinu

Tablica 2 - Broj pritužbi po osnovama diskriminacije - 2013. godina

Osnova diskriminacije	Broj pritužbi	Postotak
Rasa, etnička pripadnost ili nacionalna	57	22.98%
Dob	16	6.45%
Zdravstveno stanje	14	5.64%
Spol	11	4.43%
Obrazovanje	8	3.22%
Članstvo u sindikatu	7	2.82%
Invaliditet	7	2.82%
Političko ili dr. uvjerenje	6	2.41%
Vjera	5	2.01%
Imovno stanje	4	1.61%
Spolna orijentacija	4	1.61%
Društveni položaj	3	1.20%
Bračni status	1	0.40%
Višestruka diskriminacija	60	24.19%
Nema osnove po ZSD-u	45	18.14%
UKUPNO	248	100%

Izvor: Izvješće o pojavama diskriminacije Pučkog pravobranitelja za 2013. godinu

Kad je riječ o djeci, pritužbe se u pravilu odnose na područje obrazovanja (90%). Građani se često osjećaju diskriminiranim zbog dugotrajnosti sudskih, ali i drugih postupaka, te su pravosuđe i uprava kao područje diskriminacije drugi po broju zaprimljenih pritužbi (23%). Najviše pritužbi

invalidnih osoba kontinuirano dolazi u pogledu ostvarivanja radnih i socijalnih prava (40,4%), zatim vezano za socijalnu sigurnost, uključujući i područje socijalne skrbi, mirovinskog i zdravstvenog osiguranja, te osiguranja za slučaj nezaposlenosti (25,5 %). Ukupna sažeta ocjena za 2012. i 2013. godinu, s obzirom na područja nadležnosti svih pravobranitelja je da su pripadnici nacionalnih manjina, posebno Romi, Srbi i LGBT osobe, žrtve najtežih oblika diskriminacije poput nasilja i govora mržnje u javnom prostoru. Stoga, diskriminacija se i nadalje najčešće odvija po osnovama rase, etničke pripadnosti, boje kože i nacionalnog podrijetla koja se nerijetko pojavljuje u različitim kombinacijama. Slijede je spol, vjera i dob (tablica 2). Pored toga, značajno manje nego prijašnjih godina zastupljen je ženski udio slučajeva po diskriminatornoj osnovi spola (36%), a oko jedne trećine pritužbi odnosilo se na spolno uznemiravanje žena.

Aktualna je činjenica da se sve veći broj ekonomski ugroženih osoba nalazi u izrazito nepovoljnom položaju, što, nažalost, ne pobuđuje dovoljnu pažnju medija, pa time niti javnosti. Ove osobe sve teže ostvaruju svoja prava i potrebe, što je naročito izraženo u pristupu pravosuđu i uslugama u područjima zdravstva. Posljedice gospodarske krize i sve teže socijalno stanje građana također su vidljivi kroz brojne pritužbe, neovisno o području na koje se odnose – socijalnu sigurnost, prava iz rada, sudjelovanje u ovršnim postupcima ili druga. I dalje nemaju dovoljno informacija o tome što je diskriminacija, odnosno ne znaju je prepoznati, a brojni građani se prijavljivanja i boje. Iako je u RH uspostavljen relativno dobar zakonodavni okvir, provedba zakona i dalje zaostaje, a građani imaju teškoće u ostvarenju svojih zakonskih prava. Nadležna tijela im često ne odgovaraju na upite ili prekoračuju rokove u rješavanju zahtjeva, a u više njih se posebno izazovnim pokazalo pravovremeno okončanje upravnih postupaka povodom žalbi.

Iako je proteklo šest godina od stupanja na snagu ZoSD-a u Hrvatskoj, sudska praksa još uvijek nije razvijena, što je jedan od važnijih razloga zbog kojega žrtve diskriminacije ne poduzimaju radnje u svrhu zaštite svojih prava. Sustav besplatne pravne pomoći nije omogućio jednostavan pristup pravosuđu. Ovo se osobito odnosi na položaj nevladinih organizacija kao davatelja usluga besplatne pravne pomoći, zbog čega je za očekivati da će ovaj sustav, pod pritiskom struke i nevladinih organizacija, ipak doživjeti odgovarajuće promjene. Još uvijek je među građanima izraženo nepovjerenje u efikasnost pravosuđa, te je očita

neizvjesnost u ishod i trajanje postupaka, a s tim u vezi i rizik snošenja troškova ovih postupaka. U tom smislu govori i zabrinjavajući podatak dobiven istraživanjem Europske agencije za ljudska prava¹¹ da čak 82% osoba koje smatraju da su bile diskriminirane i viktimizirane ne prijavljuju takve pojave niti jednom nadležnom tijelu.

Ukupan broj pritužbi pravobranitelju, ali i broj sudskih postupaka koji se vode radi diskriminacije, upućuje na trend skrivanja, prešućivanja i neprijavljivanja diskriminacije u Hrvatskoj, pa se nužno nameće pitanje zašto građani ne prijavljuju diskriminaciju. Neki od razloga su neosvjiještenost (žrtava) o pravima i zabrani diskriminacije, nepoznavanje sustava zaštite od diskriminacije i raspoloživih sredstava zaštite, nepovjerenje u sustav zaštite (građani smatraju da se niti po prijavi ništa neće dogoditi), mirenje sa okolnostima (diskriminatorna postupanja percipiraju se kao normalna, te ih nije potrebno prijavljivati, kao i strah od negativnih posljedica i sekundarne viktimizacije, te provociranja daljnjih neugodnih situacija). Problem neprijavljivanja diskriminacije naročito je prisutan među posebno osjetljivim manjinskim grupama (nacionalnim, rodnim i seksualnim i dr.). Jedan od razloga takvog ponašanja je uvjerenje da prijavljivanje diskriminatornog ponašanja neće rezultirati nikakvom reakcijom. Nedostatak povjerenja u sustav često doprinosi i neprijavljivanju kaznenih djela diskriminacije ili govora mržnje kako ih definira kazneno zakonodavstvo.

Sve navedeno govori o potrebi obrazovanja o ljudskim pravima, naročito stjecanja znanja u području suzbijanja diskriminacije. Naime, građani moraju biti informirani o svojem pravu na jednake mogućnosti i život bez diskriminacije kako bi ih mogli ostvariti. Ovo se naročito odnosi na pravosuđe i sva državna tijela, pružatelje besplatne pravne pomoći i na medije. Nužno je provoditi javne kampanje koje bi organizirala država s ciljem širenja spoznaje o pravima potencijalnih žrtava diskriminacije, ali i porukom da se diskriminatorno postupanje neće tolerirati.

5. **NORMATIVNI OKVIR ZA SUZBIJANJE GOVORA MRŽNJE I ZLOČINA IZ MRŽNJE**

Zločini motivirani netolerancijom prema određenim skupinama u društvu, opisani kao zločin iz mržnje, imaju potencijal podjele društva, te stvaranja ciklusa nasilja i osvete. Odgovor institucija treba značiti izričitu osudu ovakvih zločina i jasnu poruku potencijalnim počiniteljima o neprihvatljivosti takvih ponašanja u humanom društvu, a prepoznavanjem pretrpljene štete kod svakog pojedinca ili zajednice za njih će značiti potvrdu kako sustav pravne (kaznenopravne) države služi njihovoj zaštiti. Za sustavno praćenje i preventivne efekte važno je razumijevati kako se ekstremističko nasilje i zločin iz mržnje stvaraju u ozračju diskriminacije. Precizna normativno-pravna regulacija uvelike pomaže tijelima progona u prepoznavanju i dokazivanju posebnih obilježja zločina iz mržnje u odnosu na ostale vrste kriminala. Mnoge europske države, pa tako i Hrvatska regulirale su diskriminaciju i zločin iz mržnje prvi put relativno kasno iako je kažnjivost ovih djela bila propisana Ustavom RH još 1990. godine. Hrvatska je Kazneni zakon inovirala u tom smislu tek 2006. godine, a potom donijela Zakon o suzbijanju diskriminacije 2009. godine.

Ustav Republike Hrvatske¹² propisuje opću zabranu, te kažnjivost, svakog pozivanja ili poticanja na rat ili uporabu nasilja, na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili bilo koji oblik nesnošljivosti. Kazneni zakon¹³ uređuje zločin iz mržnje kao kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog podrijetla, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta druge osobe, te propisuje da će se takvo postupanje uzeti kao otegotna okolnost, ako za počinjeno kazneno djelo Zakonom već nije izričito propisano teže kažnjavanje¹⁴. Zakonom je

¹² Ustav RH, NN 56/90

¹³ NN, 125/11 i 144/12

¹⁴ Vidi članak 87. stavak 21. Kaznenog zakona. Inače, teže kažnjavanje za kaznena djela počinjena iz mržnje Kaznenim zakonom je propisano za teško ubojstvo (članak 111.), sakaćenje ženskih spolnih organa (članak 116.), tjelesna ozljeda (članak 117.), teška tjelesna ozljeda (članak 118.), osobito teška tjelesna ozljeda (članak 119.), teška kaznena djela protiv spolne slobode

¹¹ Agencija EU za temeljna prava: <http://fra.europa.eu>

uređeno da javno poticanje na nasilje i mržnju predstavlja posebno kazneno djelo protiv javnog reda¹⁵. Zakon o medijima¹⁶ jamči slobodu izražavanja i slobodu medija u čl. 3., ali istovremeno zabranjuje da se prenošenjem programskih sadržaja u medijima potiču ili veličaju nacionalna, rasna, vjerska, spolna ili druga neravnopravnost ili neravnopravnost na temelju spolne orijentacije, kao i ideološke i državne tvorevine nastale na takvim osnovama; da se izaziva nacionalno, rasno, vjersko, spolno ili drugo neprijateljstvo ili nesnošljivost, te neprijateljstvo ili nesnošljivost na temelju spolne orijentacije; te da se potiče nasilje i rat. Zakonom o elektroničkim medijima¹⁷ uređeno je, između ostalog, da u audio i/ili audiovizualnim medijskim uslugama nije dopušteno poticati, pogodovati poticanju i širiti mržnju ili diskriminaciju na osnovi rase ili etničke pripadnosti ili boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja ili spolne orijentacije, te antisemitizam i ksenofobiju, ideje fašističkih, nacionalističkih, komunističkih i drugih totalitarnih režima.

(članak 154.) te izazivanje nereda (članak 324.). Nadalje, Zakon propisuje da se kaznena djela prisile (članak 138.) i prijetnje (članak 139.) progone po privatnoj tužbi, osim ako je djelo počinjeno iz mržnje, prema djetetu ili osobi s težim invaliditetom ili bliskoj osobi.

¹⁵ Vidi članak 325. Kaznenog zakona, kojim je propisano: "(1) Tko putem tiska, radija, televizije, računalnog sustava ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način javno potiče ili javnosti učini dostupnim letke, slike ili druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, podrijetla, boje kože, spola, spolnog opredjeljenja, rodnog identiteta, invaliditeta ili kakvih drugih osobina, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine; (2) Tko organizira ili vodi grupu od tri ili više osoba radi počinjenja djela iz stavka 1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina; (3) Tko sudjeluje u udruženju iz stavka 2. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine; (4) Kaznom iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se tko javno odobrava, poriče ili znatno umanjuje kazneno djelo genocida, zločina agresije, zločina protiv čovječnosti ili ratnog zločina, usmjereno prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti,

¹⁶ NN, br. 59/04, 84/11 i 81/13

¹⁷ NN, br. 153/09, 84/11, 94/13 i 136/13

Zakonom o javnom okupljanju¹⁸ se sudionicima mirnog okupljanja i javnog prosvjeda zabranjuje nositi odoru, dijelove odore, odjeću, oznake ili druga obilježja kojima se poziva ili potiče na rat ili uporabu nasilja, na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju ili bilo koji oblik nesnošljivosti (čl. 18.). Sukladno Zakonu o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima¹⁹ protupravnim se radnjama, za koje su zapriječene novčane ili zatvorske kazne, između ostalih smatraju pokušaj unošenja, unošenje i isticanje transparenta, zastave ili druge stvari s tekstom, slikom, znakom ili drugim obilježjem kojima se iskazuje ili potiče mržnja ili nasilje na temelju rasne, nacionalne, regionalne ili vjerske pripadnosti; te pjevanje pjesama ili dobacivanje poruka čiji sadržaj iskazuje ili potiče mržnju ili nasilje na temelju rasne, nacionalne, regionalne ili vjerske pripadnosti (čl. 4. i 39.).

5.1. Inkriminacija govora mržnje i zločina iz mržnje

Preambula Okvirne odluke o suzbijanju rasizma i ksenofobije²⁰ navodi, „rasizam i ksenofobija predstavljaju izravne povrede načela slobode, demokracije, poštivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda i vladavine prava, načela na kojima je EU utemeljena i koja su zajednička državama članicama.“ Ona je donesena kao odgovor Europske unije na porast nasilja i ekstremističkih programa usmjerenih protiv rasta imigracije i slobodnog kretanja ljudi kao jedne od temeljnih vrijednosti EU. Ta je Okvirna odluka zamijenila ranije pravno neobvezujuću Zajedničku akciju iz 1996. godine koja, očito, nije polučila zadovoljavajuće rezultate u smislu harmonizacije kaznenog zakonodavstva država članica (Turner 2012, 564-565; prema Munivrana Vajda, 2013). Okvirna odluka o rasizmu i ksenofobiji obvezuje države članice da svojim zakonodavstvom inkriminiraju tri kaznena djela. Kao prvo, riječ je o javnom poticanju na nasilje ili mržnju prema skupinama ili pojedincima na temelju rase, boje kože, vjere, porijekla ili nacionalne ili etničke pripadnosti (čl. 1. st. 1(a)). Nadalje, države članice dužne su propisati kažnjivost javnog poticanja na nasilje ili mržnju počinjenog

¹⁸ NN, br. 128/99, 90/05, 139/05, 150/05, 82/11, 78/12

¹⁹ NN, br. 117/03, 71/06, 43/09 i 34/11

²⁰ Okvirna odluka 2008/91/JHA o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije putem kaznenog prava od 28. studenog 2008. godine

javnom distribucijom pamfleta, slika ili kakvog drugog materijala (čl. 1. st. 1(b)). Konačno, Okvirna odluka o rasizmu i ksenofobiji predviđa kažnjivost javnog odobravanja, negiranja ili znatne trivijalizacije genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i agresije počinjenih prema skupini ili njenom članu ako je takvo odobravanje, negiranje ili umanjeње ovih zločina počinjeno na način koji je prikladan potaknuti nasilje ili mržnju prema toj skupini ili njenom članu²¹. Neovisno o kojem njihovom obliku je riječ, trebaju biti zapriječena učinkovitim, proporcionalnim i odvraćajućim sankcijama, pri čemu posebni maksimum mora biti između najmanje jedne i tri godine zatvora (čl. 3.). Valja konačno spomenuti i kako prema Okvirnoj odluci kod svih drugih kaznenih djela rasistička i ksenofobna motivacija treba predstavljati kvalifikatornu ili barem potencijalno otegotnu okolnost pri odmjerenju kazne (čl. 4.). Međutim, ova načelna zabrana nije odgovarajuće provedena u hrvatskom Kaznenom zakonu iz 1997. i njegovim kasnijim dopunama i izmjenama²².

S početkom 2013. godine u Republici Hrvatskoj na snagu je stupio novi Kazneni zakon (dalje: KZ)²³. Jedan od barem deklaratorno istaknutih glavnih motiva zbog kojih se pristupilo donošenju novog KZ-a bio je usklađivanje hrvatskog prava s pravom Europske unije, a jedno od područja u kojima je takvo usklađivanje bilo potrebno upravo je regulacija govora mržnje i drugih javnih oblika rasizma i ksenofobije. KZ otklanja većinu navedenih nedostataka i usklađuje hrvatsko zakonodavstvo s Okvirnom odlukom o rasizmu i ksenofobiji. Govor mržnje inkriminiran je novim čl. 14. Zakona o izmjenama i dopunama

²¹ prema Munivrana, Vajda (2013), pod tim kaznenim djelima podrazumijevaju se definicije genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina sadržane u odgovarajućim člancima Rimskog statuta, dok se kada je riječ o agresiji Okvirna odluka o rasizmu i ksenofobiji poziva na definiciju iz čl. 6. Povelje Nürnberškog Međunarodnog vojnog tribunala (čl. 1. st. 1(c) i (d) Okvirne odluke). Pozivanje na definiciju sadržanu u čl. 6. Povelje je i logično, jer je u trenutku donošenja ove Okvirne odluke to bila jedina međunarodno priznata definicija agresije kao međunarodnog zločina.

²² Kazneni zakon RH, NN 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11 i 77/11.

²³ Kazneni zakon RH, NN 125/11, 144/12

Kaznenog zakona iz 2006. godine, mada nije postojalo kvalifikatorno obilježje zločina iz mržnje. Njena je vrijednost, stoga, možda prvenstveno bila statičke naravi (Munivrana Vajda, 2013). Naime, sukladno međunarodnim obvezama, RH je 2011. donijela Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje, kako bi osigurala sustavno praćenje zločina iz mržnje (Đurđević, 2011). Suprotno, države mogu postrožiti kaznenu odgovornost ispuštanjem nekog obilježja određenog u okvirnoj odluci (Đurđević, 2008) kaznenim djelom *Javno poticanje na nasilje i mržnju* iz čl. 325. KZ. Osim toga, KZ dosljedno i strože sankcionira neke ekstremne oblike govora mržnje: izravno i javno poticanje na genocid (čl. 88. st. 3. KZ), izravno i javno poticanje na zločin agresije (čl. 89. st. 3.), te javno poticanje na terorizam (čl. 99. KZ). Konačno, novim je zakonom dosljedno proveden, ali i sužen koncept zločina iz mržnje (čl. 89. st. 20. KZ).

5.1.2. Javno poticanje na nasilje i mržnju (govor mržnje) prema Kaznenom zakonu RH

Javno poticanje na nasilje ili mržnju novo je kazneno djelo u glavi XXX. KZ-a koja nosi naziv Kaznena djela protiv javnog reda i mira. Kao što je već rečeno, novi članak 325. inkriminira radnje do sada sadržane u članku 174. st. 3. i 4. KZ97, ali usklađuje obilježja ovoga djela s onima navedenim u čl. 1. Okvirne odluke o rasizmu i ksenofobiji. Pritom, kao i do sada, govor mržnje u Hrvatskoj ostaje inkriminiran po širim osnovama, uslijed čega hrvatski pravni sustav širi zaštitu od govora mržnje i na druge tradicionalno ranjive skupine („invaliditet i rodni identitet“ kao nove osnove). Važno je istaknuti i kako novo kazneno djelo u st. 1., sukladno Okvirnoj odluci, jasno ističe kažnjivost ne samo poticanja na nasilje, već i na mržnju. Djelo je jednako kažnjivo neovisno o načinu poticanja, odnosno načinu na koji su javnosti učinjeni dostupnim letci, slike ili drugi materijali kojima se poziva na nasilje ili mržnju (prvi put se izrijekom navode i rodni identitet i invaliditet). U stavku 2. inkriminirano je javno odobravanje, poricanje ili umanjeње najtežih međunarodnih zločina, ako se to čini „na način koji je prikladan potaknuti nasilje ili mržnju protiv takve skupine ili pripadnika skupine“. Konačno, stavak 3. propisuje kažnjivost pokušaja ovog kaznenog djela, koji s obzirom na propisanu kaznu (do tri godine zatvora), inače ne bi bio kažnjiv. Govor se u Hrvatskoj smatra kaznenim djelom samo ako je riječ o govoru koji može poremetiti javni red i mir, što držimo iznimno restriktivnim tumačenjem

unatoč tome što je u skladu s dominantno zaštićenim pravnim dobrom – javnim redom i mirom (glava XXX KZ-a). „Javni red i mir se može smatrati narušenim prvenstveno kada je stvorena otvorena ili latentna opasnost od nasilja, kada zajednički život više nije moguć bez straha za život, tijelo ili imovinu i kada je zbog toga narušeno povjerenje u pravni poredak i sigurnost“ (prema Munivrana Vajda, 2013, 11).

7.2.2. Zločini iz mržnje prema Kaznenom zakonu RH

Zločin iz mržnje je kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog podrijetla, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta druge osobe. Na prvi pogled očito je kako je koncept zločina iz mržnje sužen u odnosu na onaj iz KZ97. Novi KZ više ne navodi jezik, političko ili drugo uvjerenje, socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj, dob, zdravstveni status ili druge osobine kao motive koje djelo čine zločinom iz mržnje. U Obrazloženju uz Konačni prijedlog Kaznenog zakona se navodi kako je definicija zločina iz mržnje sada usklađena sa zahtjevima Okvirne odluke o rasizmu i ksenofobiji²⁴, no ta tvrdnja nije posve točna. Ono što je usklađeno su posljedice koje se vezuju uz utvrđenje da neko kazneno djelo predstavlja zločin iz mržnje, a ne i rasistički i ksenofobni motivi koji neko djelo čine zločinom iz mržnje. Naime, čl. 4. Okvirne odluke o rasizmu i ksenofobiji, koji se odnosi na koncept zločina iz mržnje, posebno ne navodi o kakvim je rasističkim i ksenofobnim motivima riječ, no Okvirna odluka općenito je usmjerena ka zaštiti od diskriminatornog razlikovanja samo na temelju rase, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, te boje kože. U čl. 89. st. 20. KZ pored tih motiva, međutim, navode se i druge osnove: invaliditet, spol, spolno opredjeljenje i rodni identitet druge osobe, jednako kao i kod govora mržnje iz čl. 325. KZ. No, za razliku od čl. 325. KZ, u čl. 89. st. 20. KZ ne navode se i „druge osobine“ čime se onemogućuje kvalifikacija kaznenog djela počinjenog iz nekih drugih pobuda utemeljenih na mržnji, primjerice zbog dobi ili političkog uvjerenja, kao zločina iz

mržnje. Ono što svakako valja ocijeniti kao pozitivno je specificiranje materijalno-pravnih posljedica koje uz sebe vežu zločini iz mržnje. Okolnost da je djelo počinjeno iz mržnje sada je izriječno navedena kao kvalifikatorna okolnost kod niza kaznenih djela²⁵, a uz to, u čl. 89. st. 20. KZ se navodi kako će se okolnost da je djelo počinjeno iz mržnje uzeti i kao otegotna okolnost onda kada nije izričito propisano teže kažnjavanje.

Zločin iz mržnje podrazumijeva da je određena osoba viktimizirana zbog svoje stvarne ili percipirane etničke pripadnosti, boje kože ili nacionalnosti, vjerskih uvjerenja, seksualne orijentacije, transrodnog identiteta ili izražavanja, odnosno zbog toga što je određena osoba percipirana kao predstavnik neke društvene skupine. Iako su evidentna određena neslaganja u vezi onoga što bi trebalo podrazumijevati pod zločinima iz mržnje, postoji međunarodni konsenzus o tome kada određeni incident predstavlja posljedicu nedostatka poštivanja ljudskih prava i vrijednosti koje počivaju na jednakosti. Teško je shvatiti razmjere problema zločina iz mržnje jer zločin iz mržnje ne predstavlja posebno kazneno djelo inkriminirano u kaznenom zakonu, već aspekt motiva koji se kriju iza određenih krivičnih djela.

Ekstremističko nasilje, inkriminirano kao zločini iz mržnje počinjeni su zbog predrasude. Izraz zločin iz mržnje ili zločin pristranosti (engl. *bias crime*) opisuje vrstu kriminaliteta, a rjeđe posebno djelo iz kaznenog zakona koje osoba može počinuti i u zemlji gdje ne postoji posebna kaznenopravna sankcija za predrasudu ili pristranost. Pojam opisuje koncept, a ne pravnu definiciju (*Hate Crime Laws, A Practical Guide, OSCE-ODIHR, 2009*). Ovaj motiv čini presudnu razliku i omogućava označavanje bilo kojeg kaznenog djela: prijetnje, imovinskog delikta, atentata ili ubojstva, zločinom iz mržnje. Ovi zločini uvijek sadrže dva elementa. Prvi element je da je počinjeno djelo propisano kao kazneno djelo u kaznenom zakonu, jer bez tog djela kao osnovnog nema niti zločina iz mržnje. Drugi element je da je djelo počinjeno s posebnim *subjektivnim motivom, motivom pristranosti* po kojem se ovaj kriminal razlikuje od običnog kriminala sadržanog u osnovnom djelu. Ovo znači da je počinitelj namjerno

²⁴ U Obrazloženje Vlade uz Konačni prijedlog Kaznenog zakona iz listopada 2011., 117 (Razlozi zbog kojih se Kazneni zakon donosi i pitanja koja se njime rješavaju) uz čl. 89. st. 20.

²⁵ Riječ je, primjerice, o teškom ubojstvu iz čl. 111., tjelesnoj i teškoj tjelesnoj ozljedi iz čl. 117. i 118. te prisili iz čl. 138. KZ.

odabrao žrtvu prema nekom njenom posebnom i zaštićenom obilježju, a žrtva(e) može biti jedna ili više osoba koje dijele zaštićeno obilježje kao što je rasa, jezik, etnička pripadnost ili nacionalnost, spol ili drugo slično zajedničko obilježje.

Koja obilježja bi trebala biti uključena u ovom kriminalu pravno je složeno pitanje i njegovo rješavanje za zakonodavca uvijek predstavlja i važnu političku odluku. Mnoge zemlje dvoje između zločina i manje ozbiljnih prijestupa kao što su prekršaji.

Proučavanje ove pojave temelji se na njenom praćenju kroz evidencije službenih tijela progona u mnogim državama, ali i drugih nominiranih nevladinih institucija. Fenomenologija se kvalitativno izražava katalogom kažnjivih ponašanja, a statističkim pokazateljima se iskazuje kvantitativna dimenzija. Slijedom toga, a povezano s prosudbom opasnosti od ekstremističkog nasilja kao nepoznatog kriminaliteta, otvara se pitanje realnih dimenzija ove pojave, te se zločin iz mržnje u Republici Hrvatskoj analizira s aspekta pojavnih oblika i raspoloživih mogućnosti policije da prepozna i utvrdi njegova specifična obilježja.

U određenim državama, nema posebnih službi u policiji koje vode policijske evidencije o zločinima iz mržnje, dok u drugima one postoje te je moguće registrirati sumnju u mržnju kao motiv za izvršenje određenog krivičnog djela. Motiv se najprije procjenjuje na osnovu narativnog dijela izvještaja. Pojedine države su veoma napredne kada je u pitanju policijsko izvještavanje o zločinima iz mržnje, te su u skladu s tim razvile posebnu metodologiju izvještavanja o navedenim zločinima. Primjerice, u Švedskoj, pored uobičajenog policijskog izvještavanja, podaci o zločinima iz mržnje se prikupljaju i na osnovu viktimizacijskih studija koje se sastoje iz dva glavna dijela. Navedene studije predstavljaju dopunu statističkim podacima policije o zločinima iz mržnje, jer se svi zločini počinjeni iz mržnje ne prijavljuju policiji, niti se realno stanje po pitanju navedenih delikata može utvrditi samo na osnovu policijske statistike. Tako je *The Swedish Crime Survey (SCS)*²⁶ viktimizacijska studija u kojoj postoji poseban dio koji se odnosi na zločine iz mržnje i na

²⁶ The Swedish Crime Survey, <http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics/reported-hate-crimes.html>

osnovu kojeg se dolazi do podataka o ksenofobičnim, homofobičnim i antireligijskim motivima za izvršenje krivičnih djela.

5.2. Nacionalni sustav za praćenje podataka za zločine iz mržnje

Problem sustavnog praćenja i unificiranja pokazatelja pojavnih oblika različito se rješava u pojedinim državama (*Hate Crimes in OSCE Region – Incidents and Responses – Annual Report for 2012.*)²⁷, a u RH se nastoji unaprijediti definiranjem odnosa i suradnje između Ureda za ljudska prava Vlade RH, sudova, državnog odvjetništva, MUP-a i Ministarstva pravosuđa u postupanju kao što je *Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje* (Ured za ljudska prava Vlade RH, 2011). Protokol uređuje obveze, način i sadržaj suradnje, kao i edukaciju o suzbijanju zločina iz mržnje.

Vlada Republike Hrvatske je još u siječnju 2010. osnovala međuresornu Radnu skupinu za praćenje zločina iz mržnje, dok je u travnju 2011. donijela *Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje*. Protokolom su određene uloge tijela državne uprave i pravosuđa u prikupljanju i obradi podataka o zločinu iz mržnje, te je uspostavljen sustav praćenja statističkih podataka. Uloga središnjeg tijela za prikupljanje, objedinjavanje i objavu podataka o zločinima iz mržnje, te za suradnju s organizacijama civilnoga društva i međunarodnim organizacijama dodijeljena je Uredu Vlade Republike Hrvatske za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Razvoj sustava za praćenje zločina iz mržnje pozdravila je Europska komisija protiv rasizma i nesnošljivosti (ECRI)²⁸.

5.3. Podaci o kaznenim djelima motiviranim mržnjom u razdoblju 2009. – 2013. i postupanje nadležnih tijela po prijavama

Statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) za razdoblje 2009. – 2013. ukazuju na cikličke trendove povećanja i

²⁷ <http://www.osce.org/odihr/108395>

²⁸ npr. posljednje Izvješće ECRI-a o Hrvatskoj usvojeno 20. 06. 2012., dostupno na: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/croatia/HRV-CbC-IV-2012-045-ENG.pdf>

smanjivanja ukupnog broja evidentiranih kaznenih djela motiviranih mržnjom ovisno o promatranoj godini te, u okviru njih, broja kaznenih djela motiviranih etničkom mržnjom pretežno prema Romima i Srbima (tablica 3).

Tablica 3 - Prijavljena kaznena djela zločina iz mržnje u razdoblju 2009.-2013.

Godina	Ukupan broj kaznenih djela motiviranih mržnjom	Ukupan broj kaznenih djela motiviranih etničkom mržnjom (Romi i Srbi)
2009.	32	17
2010.	34	19
2011.	57	10
2012.	26	18
2013.	35	26

Izvor: Statistički podaci Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) za razdoblje 2009. – 2013.

Tablica 4 - Kaznena djela zločina iz mržnje: prijavljeni, optuženi i osuđeni

Godina	Zločini iz mržnje prijavljeni od policije	Optuženo	Osuđeno
2013	35	57	85
2012	17	19	15
2011	57	20	10
2010	34	34	3
2009	32	Nije poznato	Nije poznato

Izvor: OSCE - ODIHR (2013) - Službeni podaci o zločinu iz mržnje za RH u razdoblju 2009.-2013., <http://hatecrime.osce.org/croatia>, 13.03.2015.

Zločini iz mržnje se najčešće manifestiraju kao kaznena djela prijetnje, teške tjelesne ozljede, nasilničkog ponašanja, otuđenja i oštećenja tuđih stvari, te javno poticanje na nasilje i mržnju. Potrebno je naglasiti kako je imperativ tijela proгона, a osobito policije da tijekom istraživanja i dokazivanja posebnu pozornost posvete postojanju motivacijskog mehanizma

kod počinitelja. Ovaj endogeni faktor vezan uz ličnost počinitelja djeluje kao patološki induktor u manifestaciji zločina iz mržnje. Stoga se nameće pitanje koliko je u registriranom klasičnom kriminalu apsorbirano takvih kaznenih djela, a da motivacijski mehanizam nije prepoznat, otkriven ili dokazan (Butorac, Solomun, 2011).

Prema službenim podacima Organizacije za europsku sigurnost i suradnju - Ureda za demokratske institucije i ljudska prava za 2013. godinu²⁹, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) je tijekom godine postupalo po 57 slučajeva zločina iz mržnje, te je podignulo 16 optužnica. Ministarstvo pravosuđa je izvijestilo da je u rad zaprimljeno ukupno 17 predmeta vezanih uz kaznena djela zločina iz mržnje, od kojih je riješeno 14 (tablica 4). Po pitanju 23 prekršajna djela vezana uz počinjenje zločina iz mržnje doneseno je 9 pravomoćnih presuda i izrečeno 8 sankcija, dok je u po jednom slučaju odbačen optužni prijedlog, odnosno donesena odbijajuća ili oslobađajuća presuda (prema Izvješću Pučkog pravobranitelja za 2013.). Ove minorne brojke ukazuju kako su mogućnosti sveobuhvatnog evidentiranja i analiziranja stanja predmetnih slučajeva značajno ograničene problemima subjektivne i objektivne prirode. To se naročito odnosi na mogućnost različite pravne kvalifikacije istog djela, kao i na neprijavlivanje određenog broja incidenata od strane žrtava. Ocjenjuje se stoga kako broj službeno evidentiranih kaznenih i prekršajnih djela motiviranih etničkom mržnjom, primjerice, prema Srbima i Romima treba uzeti u obzir s rezervom. U prilog tome govori i mišljenje ECRI-a "[...] da službeni podaci vezani za rasno motivirano nasilje rijetko odražavaju pravu sliku stvarnosti te ih treba oprezno tumačiti", kao i da se "vjeruje [...] da se mnogi slučajevi napada na osobe srpske nacionalnosti i Rome ne prijavljuju zbog nedostatka temeljnog povjerenja u policiju i pravosuđe."³⁰ Svaki pojedinačni incident koji uključuje osobe različite etničke pripadnosti nema nužno obilježja kaznenog ili prekršajnog djela temeljenog na iskazivanju etničke mržnje ili nesnošljivosti. Etničku mržnju ili nesnošljivost, kao motiv za počinjenje određenog djela, moguće je sa sigurnošću utvrditi tek provođenjem odgovarajućeg postupka od strane nadležnih državnih tijela. U tom pogledu

²⁹ OSCE-ODIHR <http://hatecrime.osce.org/croatia>, 13.03.2015.

³⁰ Vidi ECRI: Izvješće ECRI-a o Hrvatskoj (četvrti ciklus praćenja) CRI(2012)45., točka 126.

valja istaknuti da kod nekih slučajeva prijave nadležnim tijelima bivaju odbačene uz obrazloženje da u predmetnom slučaju ne postoje elementi kaznenog djela ili prekršaja. Neki se slučajevi neprimjereno kvalificiraju kao prekršajna, ili kao kaznena djela manjeg značaja i težine, dok se određena kaznena djela ocjenjuju djelima bez elemenata zločina iz mržnje, unatoč naglašenim indicijama da se radi o djelima motiviranim (etničkom) mržnjom ili netolerancijom. Također, određeni broj slučajeva nikada ne bude prijavljen, najčešće zbog niske razine povjerenja u rad nadležnih tijela ili zbog straha od negativne reakcije većinskog okruženja.

Nastavno slijedi podjela slučajeva koja ne prati zakonsku, kaznenu ili prekršajnu, kvalifikaciju pojedinih djela već služi jednostavnijem prikazu i grupiranju. Pregled primjera etnički motiviranog nasilja, nesnošljivosti i govora mržnje mogu se okvirno podijeliti u šest tematskih cjelina:

- 1) etnički motivirano nasilje i nesnošljivost;
- 2) verbalno vrijeđanje i fizičko nasilje;
- 3) prijetnje i zastrašivanje;
- 4) oštećivanje i uništavanje imovine, objekata i grobalja;
- 5) otpor npr. korištenju ćirilicnog pisma i nasilno uklanjanje i uništavanje dvojezičnih natpisnih ploča;
- 6) elementi govora mržnje ili širenja etničke netrepeljivosti u izjavama javnih osoba.

Prikupljanje podataka o kriminalitetu i kaznenom pravosuđu od strane policije i državnog odvjetništva u Hrvatskoj sustavno je analizirano u projektu: Razvoj instrumenata nadzora za pravosudne i policijske institucije Zapadnog Balkana 2009. – 2011., Izvješće o tehničkoj procjeni Hrvatska (*United Nations Office on Drugs and Crime, 2010*). U Izvješću se ističe kako jedinični zapisi o slučajevima kaznenih djela koje je evidentirala policija sadrže velik broj detalja, no nije jasno postoje li na razini policijskih postaja detaljna pravila u pisanom obliku koja bi se odnosila na početno evidentiranje slučajeva kaznenih djela u kaznenom upisniku, slučajeva kaznenih djela i osoba osumnjičenih za kaznena djela. Unatoč dosadašnjim naporima kaznenog pravosuđa u cjelini, aktualno u Izvješću OSCE-ODIHR-a stoji opaska da „Hrvatska ne raspolaže vjerodostojnim, pouzdanim podacima, odnosno statistikom kad je riječ o zločinima iz mržnje“³¹.

³¹ OSCE-ODIHR (2013). Hate crime reporting. Croatia: „ODIHR observes that Croatia has not made public

Valja, ipak, istaknuti kako statistike kriminaliteta i u Europskoj uniji (*The European Crime and Safety Survey - EU ICS*³²) ili u svijetu (*International Crime Victim Survey - ICVS*³³) nisu terminološki i kategorijalno usklađene i naročito komparabilne niti u konvencionalnom kriminalitetu, a osobito to nije slučaj kad je riječ o ekstremističkim oblicima delikata.

S obzirom na prirodu ekstremističkog nasilja i s njim povezanog zločina iz mržnje, od izuzetne je važnosti razvijati metodologiju praćenja utemeljenu i na varijabli „otkrivačka djelatnost policije“ jer treba uvažiti kriminološke pretpostavke omjera poznatog i nepoznatog kriminaliteta koji se ovisno o vrsti, na jedno poznato kazneno djelo veže s pet, deset i više neotkrivenih, tijelima progona nepoznatih kaznenih djela. Iako utemeljeni na statistici poznatog kriminaliteta, kriminološki pokazatelji etiologije i fenomenologije ekstremističkog nasilja mogu usmjeravati rad policije i u području nepoznatog kriminaliteta.

Međutim, kao izvjesna zamka, ovdje se pojavljuje činjenica da u registriranom kriminalitetu postoji dio koji se odnosi na ekstremističko nasilje, a da takvim, iz različitih razloga nije označeno. Osim što se radi dijelom o nepoznatom kriminalitetu, naravno, radi se i o nepoznatim počiniteljima što je u ekstremističkom nasilju vrlo značajna, nepovoljna činjenica. Suočavanje policije s ovim činjenicama nužno je poticati radi strateške orijentacije njenog djelovanja, boljeg razumijevanja pojave te, učinkovitijeg pristupa rasvjetljavanju događaja. Instrumenti kojima policija može upotpunjavati spoznaju realnog kriminaliteta su znanstveno – istraživačke naravi, a radi se o studijama samoprijavlivanja i metodi samoiskaza kojima se provjerava vjerodostojnost službenih statistika kriminaliteta. Stoga, osim opće sigurnosne, kod ekstremističkog nasilja važno je istaknuti preventivnu, represivnu ali i znanstveno - istraživačku policijsku funkciju.

reliable data and statistics on hate crimes.“, <http://hatecrime.osce.org/croatia>, 25.05.2015.

³² The European Crime and Safety Survey - EU ICS, <http://www.worldsocialscience.org/documents/european-crime-safety-survey-eu-ics.pdf>

³³ International Crime Victim Survey - ICVS, http://www.unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/

6. ZAKLJUČAK

Priznavanje različitosti pretpostavlja kontinuirano preispitivanje tradicionalnih identiteta, odnosno demokratsku raspravu u kojoj građani mogu razjasniti svoj odnos prema raznolikim kulturnim tradicijama. Naime, sve je više grupa isključenih iz glavnog društvenog toka koje zahtijevaju priznavanje svojih vjerskih, nacionalnih, rodnih i drugih identiteta. Ako se oni dovedu u pitanje, odnosno priznavanje različitosti izjednači s ideološkim svrstavanjem „za“ i „protiv“ kolektivnih prava manjina, postoji tendencija ka (re)konstrukciji identiteta na fundamentalističkim osnovama (Castells, 2002). Umjesto da se kulturalno afirmiraju, manjine će razvijati kulturalno samoočuvanje i izolaciju što dovodi do ograničavanja njihovih individualnih sloboda i smanjivanja mogućnosti međukulturnog dijaloga. Prema tome, jednaka prava na suživot moraju biti proizvod sporazumijevanja, što konkretno znači da samo one kulture koje pristaju na demokratski dijalog zaslužuju pravo na priznanje, slobodno udruživanje i nediskriminaciju na način da ne inzistiraju na različitosti kao takvoj, već na suočavanju s različitostima kao prilici za rekonstrukciju univerzalnih vrijednosti i načela (Habermas, 1996). To podrazumijeva da se dominantne i manjinske kulture međusobno intenzivno propituju, prožimaju i uzajamno povratno transformiraju kako bi mogle slobodno razvijati svoje vlastite identitete, istovremeno sudjelujući u jačanju zajedničkih društvenih i kulturnih institucija i u proširenju javne sfere. Stanković (2010, 13) naglašava da je nužno osigurati institut „dopunskih prava pripadnicima manjina utemeljenih na zakonskim rješenjima“ da bi zbog objektivnih životnih okolnosti u praksi bili jednaki. Cilj takve pozitivne diskriminacije jest omogućiti pripadnicima manjina uživanje, njegovanje i izražavanje svoje nacionalne specifičnosti da se izbjegne asimilacija u većinsku zajednicu.

Polarizacija, diferencijacija i izdvajanje pripadnika neke manjine generiraju različite oblike diskriminacije koji su pokazali porazne efekte na planu ljudskih prava i sloboda. Etnički motivirano nasilje i iskazivanje nesnošljivosti ugrožavaju ne samo živote pojedinaca i međunacionalne odnose, već se negativno održavaju i na stanje društva u cjelini. Oni u značajnoj mjeri negativno utječu na dostignuti stupanj demokratskičnosti društva, te stavljaju na kušnju zaštitu temeljnih demokratskih

vrijednosti, uključujući i zaštitu ljudskih prava i vladavinu prava.

Izgradnja povjerenja u nadležne državne institucije i njihovo odgovarajuće, pravovremeno, energično i beskompromisno postupanje u suzbijanju i sankcioniranju kaznenih i prekršajnih djela motiviranih etničkom mržnjom i nesnošljivosti trebaju biti smatrani prioritetima. Višegodišnja iskustva ukazuju da se ignoriranjem problema ili neodlučnim i neprimjerenim postupanjem nadležnih stvara dodatni negativni potencijal za njihovo intenziviranje, širenje i nastanak novih problem, te ugrožavanje temeljnih vrijednosti društva, demokracije i vladavine prava. Unaprjeđenju stanja bi, zasigurno, pridonijelo i puno ostvarivanje zajamčenog prava na odgovarajuću zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u policiji i pravosuđu, naročito na nekada ratom pogođenim područjima. Nužnim se nameće i osmišljavanje sveobuhvatnih politika i mjera za odgovarajuće upoznavanje javnosti o pojavnostima i osudama djela vezanih uz zločin iz mržnje i govor mržnje, te poticanje na odgovarajuće preventivno djelovanje svih aktera u društvu. U tom je smislu stalno potrebno naglašavati naročitu ulogu i odgovornost u djelovanju javnih medija, političara i ostalih javnih osoba, te akademske zajednice i organizacija civilnog društva.

Uz navedeno, antidiskriminacijsko zakonodavstvo postaje središnjim elementom socijalne politike na nacionalnom i transnacionalnom planu, ali i državne strategije za unapređenje jednakih mogućnosti podčinjenih društvenih grupa omogućujući jednaki pristup obrazovanju, zapošljavanju, resursima zajednice, privatnom životu i ostalim životnim područjima pojedinca. Kad je riječ o Republici Hrvatskoj, efikasan sustav bi obuhvatio provođenje kampanja o sadržaju Zakona o suzbijanju diskriminacije i osnovnim pojmovima u području zaštite od diskriminacije, kako bi građani znali prepoznati kada su diskriminirani, te kome se obratiti za zaštitu. Ujedno, takve kampanje imaju preventivno djelovanje putem informiranja različitih subjekata o odredbama Zakona.

Pojačana profesionalna edukacija u području prepoznavanja, suzbijanja i sankcioniranja diskriminatornog postupanja također predstavljaju oblik podrške žrtvama diskriminacije. Potencijalne žrtve diskriminacije, a posebno najosjetljivije grupe, moraju biti upoznate s instrumentima zaštite koji su im na raspolaganju, a sustav zaštite mora biti

efikasan i bez štetnih posljedica za žrtvu. Naime, kod mnogih je žrtava diskriminacije, a naročito kod zločina iz mržnje kao ekstremnog diskriminativnog oblika nasilja, prisutan strah za vlastitu ekonomsku, a nerijetko i fizičku egzistenciju što često uzrokuje jednostavno mirenje sa situacijom i neprijavlivanje zakonom zabranjenog ponašanja. Osjećaj ovisnosti, odnosno podređenosti u svakom slučaju doprinosi pasivnom stavu. Apatija i mirenje s nepravdom često su prisutni upravo među onim grupama koje su najčešće žrtve diskriminativnih postupaka. S druge strane, neprijavlivanje diskriminacije rezultira nedovoljnim poznavanjem pojavnosti diskriminacije u društvu što rezultira manjkavim odgovorom sustava na diskriminaciju. Stoga je potrebno izgraditi most povjerenja žrtve prema snagama reda i pravosuđa (bez štetnih posljedica za žrtvu), upoznati je s instrumentima podrške i zaštite koji su na raspolaganju, surađivati s nevladinim organizacijama, ali, jednako tako, i nadzirati aktivnosti ekstremističkih skupina.

Na kraju je prvenstveno potrebno naglasiti kako treba i nadalje razvijati sustav vrijednosti s nultom stopom tolerancije na nasilje i tako stvarati pozitivnu atmosferu u društvu. Ako se pritom osiguraju uvjeti za jednak pristup javnom prostoru pripadnika svih manjinskih zajednica, postupno će se neutralizirati diskriminacija po svim osnovama. U tome iznimnu ulogu imaju političke elite, akademska zajednica, obrazovni sustav i nezavisni mediji.

7. LITERATURA

Baron, R. A., & Byrne, D. (1997). *Social psychology* (8th ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Butorac, K., Cajner Mraović, I. (2013): Multikulturalizam i diskriminacija – teoretske i praktične implikacije. Zbornik radova 2, IV međunarodni znanstveni skup *Multikulturalnost i suvremeno društvo*, Novi Sad, 1.03.1013., 43-57.

Butorac, K., Solomun, D. (2012): Police challenges in dealing with hate crime as a form of extremism. Zbornik radova Međunarodne znanstvene konferencije. 28.-29.11.2011., Kemerovo, Rusija (*International Scientific Conference: Socially-legal, gender and political aspects of counteracting of the extremist activity, Section: Theoretical-legal Aspects of*

Counteraction to Extremist Activity, Kemerovo, Russia), 100-107.

Castells, M. (2002). *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.

Centar za mirovne studije (2013). *Istraživački izvještaj - Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u RH*. Zagreb: Kerschhoffset d.o.o.

Đurđević, Z. (2011). Sloboda izražavanja: čl. 10. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u CMS. Usklađenost hrvatskih zakona i prakse sa standardima Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Zagreb.

Đurđević, Z. (2008). Lisabonski ugovor: Prekretnica u razvoju kaznenog prava u Europi. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 15(2), 1077-1127.

European Commission against Racism and Intolerance/ ECRI (2012). Izvješće o Hrvatskoj, usvojeno 20. 06. 2012., dostupno na: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/croatia/HRV-CbC-IV-2012-045-ENG.pdf> (15.05.2015.)

The European Crime and Safety Survey - EU ICS, dostupno na <http://www.worldsocialscience.org/documents/european-crime-safety-survey-eu-ics.pdf> (15.12.2014)

Giddens, A. (1995). *Konsequenzen der Moderne*. Frankfurt a/M.: Suhrkamp.
Habermas, J. (1996). *Die Einbeziehung des Anderen*. Frankfurt a/M.: Suhrkamp.

Inglis, K. (2003). Multiculturalism: New policy responses to diversity. *Management of Social Transformations (MOST)*- UNESCO, Policy Paper –No. 4, 1-41.

International Crime Victim Survey - ICVS, dostupno na http://www.unicri.it/services/library_documentation/publications/icvs/ (12.02.2015.)

Izvješće Agencije EU za temeljna prava, 2011., dostupno na <http://fra.europa.eu> (12.02.2015.)

Izvješće o pojavama diskriminacije Pučkog pravobranitelja za 2010. godinu, Zagreb, 2011., dostupno na www.ombudsman.hr/hr/izvjesca-0-radu-pravobranitelja.html (5.12.2014.)

- Izvešće o pojavama diskriminacije Pučkog pravobranitelja za 2011. godinu, Zagreb, 2012., dostupno na www.ombudsman.hr/hr/izvjesca-o-radu-pravobranitelja.html (5.12.2014.)
- Izvešće o pojavama diskriminacije Pučkog pravobranitelja za 2012. godinu, Zagreb, 2013., dostupno na [http://digured.srce.hr/webpac-hidra-pprh-pregled/?v1=Pu%E8ki%20pravobranitelj%20011525&rm=results&f1=\(5.12.2014.\)](http://digured.srce.hr/webpac-hidra-pprh-pregled/?v1=Pu%E8ki%20pravobranitelj%20011525&rm=results&f1=(5.12.2014.))
- Izvešće o pojavama diskriminacije Pučkog pravobranitelja za 2013. godinu, Zagreb, 2014., dostupno na <http://www.ombudsman.hr/index.php/hr/izvjesca/>, Zagreb, 2014., (5.12.2014.)
- Kymlicka, W. (2004). *Liberalizam, zajednica i kultura*. Zagreb: Deltakont.
- Omejec, J. (2009). Zabrana diskriminacije u praksi Europskog suda za ljudska prava. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 59(5), 873-979.
- Matija, I. (2011). Prava, pravda i ljudska prava u svjetlu zabrane diskriminacije. *Policija i sigurnost*, 2, 149-171.
- Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam: društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Munivrana Vajda, M. (2013). Novi Kazneni zakon u svjetlu pristupanja Europskoj uniji: inkriminiranje govora mržnje i nekih drugih oblika rasizma i ksenofobije. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*. 4 (1), 131-144.
- Obrazovanje za ljudska prava i demokraciju: interdisciplinarni rječnik, Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO, 2001.
- Organization for Security and Co-operation in Europe (2013). Hate Crimes in OSCE Region – Incidents and Responses – Annual Report for 2012., 15 November 2013, dostupno na <http://www.osce.org/odihr/108395> (5.12.2014.)
- OSCE-ODIHR (2013). Hate crime reporting: Croatia, dostupno na <http://hatecrime.osce.org/croatia>, (25.05.2015.)
- Oudenhoven, van, Prins, J. P., & Buunk, K. (1998). Attitudes of minority and majority members towards adaptation of immigrants. *European Journal of Social Psychology*, 28, 995-1013.
- Puhle, K.J. (1998). Multiculturalism, nationalism, and the political consensus in the United States and Germany. In Klaus J. Milich & Jeffrey J. Peck (eds). *Multiculturalism in Transit, A German-American Exchange* (255-268). New York-Oxford: Berghen Books.
- Semprini, A. (1999). *Multikulturalizam*, Beograd: CLIO.
- Solomun, D. (2012). Ekstremističko nasilje i mogućnosti policije u Republici Hrvatskoj u svjetlu nove sigurnosne paradigme. Zbornik radova Međunarodne konferencije „Rat protiv terorizma nakon 10 godina. 241-259, Zagreb: MUP RH
- Stanković Pejnović, V. (2010). Individualna i grupna prava liberalnog multikulturalizma. *Migracijske i etničke teme*, 26, 2, 169-189.
- Swedish Crime Survey (SCS). Reported hate crimes., <http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/crime-and-statistics/crime-statistics/reported-hate-crimes.html>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel, & W. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (7–24). Chicago: Nelson-Hall.
- Taylor C. (1994). The politics of recognition. In: Amy Gutmann (ed.) *Multiculturalism, Examining the politics of recognition* (25-74). Princeton: Princeton University Press.
- Turner, J. I. (2012). The Expressive Dimension of EU Criminal Law. *American Journal of Comparative Law*, 60, 555-583.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2010). World Drug Report, United Nations, Vienna
- Zick, A., Küpper, B., Hövermann, A. (2011). *Intolerance, Prejudice and Discrimination. A European Report*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Ured za ljudska prava Vlade RH (2009). Potpora provedbi Zakona o suzbijanju diskriminacije. dostupno na <http://www.gong.hr/news.aspx?newsID=3446&pageID=1>. (5.12.2014.)

7.1. PROPISI

Direktiva br. 2000/43 o primjeni načela ravnopravnosti osoba bez obzira na njihovo rasno ili etničko porijeklo

Direktiva br. 2000/78 kojom se uspostavlja opći okvir za ravnopravnost pri zapošljavanju i radu

Kazneni zakon RH, NN br. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11 i 77/11.

Kazneni zakon RH, NN br. 125/11, 144/12.

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, pročišćeni tekst, Međunarodni ugovori br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10.

Okvirna odluka Vijeća 2008/91/JHA o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije putem kaznenog prava, 28. studeni 2008. godine.

Ustav Republike Hrvatske, NN br. 56/90

Zakon o pučkom pravobranitelju (NN, br. 76/12),

Zakon o suzbijanju diskriminacije, NN, br. 85/08, 112/12

Zakon o ravnopravnosti spolova, NN, br.116/03;

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, NN, br. 116/03;

Zakon o istospolnim zajednicama, NN, br. 116/03.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Professor Metodija Angeleski, PhD

Faculty of Detectives and Security,

FON University – Skopje, Republic of
Macedonia

**INTERROGATION OF SEXUALLY
ABUSED CHILD**

Abstract

The sexual abuse of children in modern conditions takes a large scale worldwide.

This phenomenon, which belongs to the field of sex crime is incriminated by the contemporary lawmakers and defined as a special type of a crime (in Republic of Macedonia it is named "sexual assault on child"), for whose perpetrator the prison is provisioned. One of the more complex tasks in the framework of criminalist methods for research of sexual assault on child (as a kind of specialized sexual criminalistics) is interrogation of child victims of this type of sexual crime. The paper elaborates certain important elements of the tactics of informal police interrogation of sexually abused children: basic principles of conducting interviews with sexually abused child; preparation of the interview; phases of the interview; characteristics of the specialist who conducts operational action of interrogation; hiring specialists that will facilitate the interview; documenting of the informative conversation with a child victim of sexual abuse; etc.

Keywords: child victim of sexual abuse, sexual criminalistics, interrogation, interview.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Prof. dr. Metodija Angeleski

Fakultet za detektive i bezbednost

FON Univerzitet –Skoplje, Republika
Makedonija

**INFORMATIVAN RAZGOVOR SA
SEKSUALNO ZLOSTAVLJANIM
DETETOM**

Abstract

Seksualno zlostavljanje dece u savremenim uslovima zauzima veliki obim u svetu. Ovaj fenomen koji pripada oblasti savremenih seksualni delikata zakonodavac kriminalizuje propisivanjem posebne vrste krivičnog dela (u Republici Makedoniji određeno kao seksualni napad na dete) za koje je za izvršioca predviđena kazna.

Jedan od složenijih zadataka u okviru istraživanja kriminalističke metodike je (neka vrsta specijalizovane seksualne kriminalistike/ kriminalistike seksualnih delikata) vršenje informativnog razgovora sa decom žrtvama ove vrste seksualnog kriminala.

Rad obrađuje određene značajne elemente neformalnog policijskog ispitivanja seksualno zlopotrebljene dece: osnovni principi vođenja razgovora sa seksualno zlopotrebljenom decom, priprema razgovora, faze razgovora, osobine specijalizovanih kriminalista koji obavljaju ovo operativno dejstvo, angažovanje stručnjaka koji će olakšati intervjuisanje, protokoliranje informacija sa žrtvom seksualne zlopotrebe itd.

Ključne reci: dete žrtva seksualnog zlostavljanja, kriminalistika seksualnih delikata, ispitivanje, intervju.

1. UVODNE NAPOMENE

Seksualna zlostupotreba dece u savremenim uslovima u svetu zauzima široke razmere. Ova socijalno-patološka pojava poznata je i pod široko prihvaćenim imenom pedofilija, pod čime se podrazumeva seksualna sklonost odraslih osoba (naročito muških) prema deci koja se nalaze u najranijoj fazi njihovog psiho-somatskog razvoja i ne poznaju značenje seksualnosti.

Pedofili doživljavaju seksualno zadovoljstvo na jedan od sledećih načina:

- 1) vršenjem seksualnog odnosa sa decom;
- 2) ostvarivanjem bilo kakvog fizičkog kontakta sa decom;
- 3) vršenjem spolnih radnji na distanci.

Ukoliko se kao kriterij za uslovnu podelu uzme postojanje (ili nepostojanje) neposrednog fizičkog kontakta između učinioca i žrtve, kriminalna fenomenologija ove pojave obuhvaća tri grupacije pojavnih oblika: seksualna zlostupotreba dece sa ostvarivanjem ili bez ostvarivanja telesnog kontakta između učinioca i žrtve, i seksualnu zlostupotrebu dece prisiljavanjem da opšte sa životinjama. Iz ovoga proizlazi da se ova pojava tretira kao kontaktno seksualno krivično delo i kao delo na distanci (koju makedonski zakonodavac inkriminiše kao spolni napad nad detetom – član 188 iz Krivičnog zakona Republike Makedonija).

Bilo koji oblik pedofilije predstavlja veliki izazov za svakog onog eksperta koji se bavi prevencijom i represijom ove složene socio-patološke pojave. Osobito je značajan prvi operativni poduhvat kada kriminalisti u okviru kriminalističke obrade ostvaruju prvi kontakt sa žrtvom. Žrtva pedofilije (koja se ujedno javlja i kao svedok očevidac *sui generis*) je značajan personalni izvor informacija.

U prvom operativnom poduhvatu, kada se vodi neformalno policijsko

saslušavanje, kriminalista specijalizovan za borbu protiv seksualnog kriminala vršeći informativni razgovor prikuplja operativne informacije od seksualno zlostupotrebjenog deteta. Te informacije su značajan segment za dalji tok kriminalističke obrade.

2. INFORMATIVNI RAZGOVOR SA ŽRTVOM SEKUALNE ZLOUPOTREBE

2.1. Karakteristike ispitivača

U okviru kriminalističke obrade informativni razgovor za žrtvom seksualne zlostupotrebe ne može da vrši bilo koji kriminalista, već samo onaj koji se dugo vremena postupno sepicijalizovao za rad u ovoj suptilnoj oblasti. Osnova za ovo, po pravilu, je prethodno stečeno visoko kriminalističko obrazovanje (sa dopunskim savladivanjem znanja iz oblasti psihologije, pedegogije ili socijalnog rada) i specijalizacija za proaktivno i reaktivno suočavanje sa maloletničkom delikvencijom i sa ostalim socijalno – patološkim pojavama.

Samo stručan, fleksibilan, i osećajan ispitivač koji može da spozna duševnu strukturu deteta, ima izgleda da uspešno intervjuira dete kao žrtvu seksualne zlostupotrebe, ali pored ovoga treba da poseduje komunikacijske veštine za ispitivanje ovakve ranjive kategorije ispitanika.

Neke maloletne žrtve koje se tretiraju u kriminalističkoj obradi ili u ostalim fazama kriminalističkog postupanja, ponekad su uzdržani, usplahireni, pa čak i odbijaju da sarađuju. Samo dobri poznavalac kriminalistike (naročito seksualne i, uslovno rečeno, maloletničke kriminalistike, kriminalističke psihologije i dečije psihologije, može da „ispegla“ takvu nepovoljnu taktičku situaciju i da prikulpi i na relevantni način fiksira upotrebljivi iskaz seksualno zlostupotrebjenog deteta.

Razgovor sa seksualno zlostupotrebjenim detetom treba da vodi iskusni kriminalista od istog spola kao i žrtva.

Ovako treba da se postupa iz poznatih psiholoških i kriminalističko – taktičkih razloga (kada je u pitanju ispitivač od istog spola, dete se ne usteže, tako da se sa njim jednostavnije uspostavlja povoljan verbalni i psihološki kontakt). Ukoliko je potrebno dopunsko razgovaranje sa žrtvom, to treba da uradi isti ispitivač. U savremeni uslovima u nekim zemljama postoje zakonska rešenja prema kojima se dete ne dovodi u situaciju da nekoliko puta daje iskaz (u policiji, pred javnim tužiocem i na glavnoj raspravi, kao što je sada slučaj u Republici Makedoniji), već je jedan put dat iskaz (i sa mehaničkim zapisnikom fiksiran) prvi i posljednji.

2.2. Mesto i vreme informativnog razgovora

Razgovor se u prijatnoj i mirnoj atmosferi vodi u udobnom kabinetu kriminaliste (ili eventualno kod socijalnog organa ukoliko tamo postoje bolji prostorni uslovi). Po pravilu se razgovara u četiri oka. U slučajima kada je neophodno da budu prisutni roditelji ili ostala lica kao moralna potkrepa, oni treba da budu samo posmatrači bez prava da se mešaju u razgovor.

Poželjno je da u kabinetu lica koji vrši saslušanje ima raznih vidova ilustracija u boji (stvari, životinje, bilje i.t.d.). Dobro je da imaju i neke druge sitnice (pribor za crtanje, papir i ostalo). U ovakvom ambijentu dete se oseća prijatnije i opuštenije¹.

Intervju se sa žrtvom seksualne zloupotrebe se zakazuje u terminu koji odgovara ispitaniku, odnosno u vremenu kada se ne narušava negov dnevni ritam (izbegavaju se termini za spavanje, za obroke, i.t.d). Vreme razgovora je limitirano, i to za malu decu najviše do trideset minuta, a za odraslu decu, ne više od devedeset minuta, i to sa neophodnim pauzama.

¹ Wojtasik, J., Informaciona i procesna vrijednost iskaza male djece u slučajevima seksualnih delikata, Izbor, 3/1982, Zagreb, 316.

2.3. Uvodni deo razgovora

Vođenje razgovora sa detetom ili maloletnikom naročito kada je žrtva seksualnog delikta, je mnogo složenije nego kada je u pitanju razgovor sa odraslim ispitanikom. Baš zbog ovoga se intervju sa ispitanikom kada je u pitanju dete - žrtva seksualnog delikta prepušta kriminalistima specijaliziranim za otkrivanje maloletničke delinkvencije ili seksualnih krivična dela.

Dete – žrtva seksualnog delikta, se javlja u dvojnoj ulozi: kao oštećeni i kao svedok *sui generis*. Razašnavanje njegove uloge u odvijanju kriminalne seksualne drame, kao oštećeno lice, ali i kao najvažniji izvor informacija za utvrđivanje identiteta i odgovornosti i krivične odgovornosti potencijalnog odraslog učinioca, podrazumeva prethodne temeljite pripreme za sprovođenje intervjuja koji bi udovoljio potrebe u početnoj fazi kriminalističkog postupanja.

Pre uvodnog dela razgovora kao početnu fazu komunikacije, kriminalista proučava do tada pribavljeni operativni materijal iz raznih izvora koji se dovode u tesnu vezu sa operativnim predmetom koji se vodi. Ukoliko ima dovoljan „manevarski “ prostor za prikupljanje opsežnih podataka za tok krivičnog događanja, operativa vrši brojne operativne provere koje mu omogućavaju lakše da proektira taktiku intervjuisanja deteta, koje samo (ili neko drugi u njegovo ime) prijavljuje da je žrtva seksualnog napada. Reč je o prikupljanju podataka koji su neophodni za celoshodnije proučavanje ličnosti deteta i za njegovo ponašanje pre i posle izvršenog krivičnog događaja koji nagoveštava da se radi o nekom predpostavljenom obliku pedofilije.

Iz raznih izvora (vaspitaci, nastavnici, roditelji i.t.d.) sakupljaju se podaci o sledećim okolnostima: kako je dete drugim licima objasnilo događaj; kakvu terminologiju upotrebljava dete (naročito za termine vezane za seksualnost); o kakvom detetu je reč (bojažljivo, emocionalno labilno, introvertno i.t.d.); kako se dete ponaša po prijavljivanju događaja; i t. d.

U najbitnije radnje koje predhode saslušanju spada razgovor sa roditeljima deteta. Od njih se dobijaju najvažnije informacije za psihičko stanje deteta. Te informacije su neophodne ne samo za kvalitet saslušanja, nego i za opštu ocenu validnosti do tada prikupljenog materijala. Naime, i pored toga što se saslušanjem prikupljaju mnogi podaci, njegovo započinjanje može da bude otežnuto bez predhodno dobivenih odgovarajućih podataka. Razgovor sa roditeljima ili starateljima treba da se vodi u prisustvu i sa aktivnim učesćem psihologa, ali bez prisustva deteta.

Roditelji se podučavaju da dete podržavaju i hrabre i da ga pažljivo saslušaju ukoliko ono samoinicijativno priča o događaju.

Od momenta kako je dete pozvano, stvara se relaksirana atmosfera za razgovor, koja je potrebna za emocionalno približavanje do ovog ranljivog ispitanika. Prvi se kontakt uspostavlja sa iniciranjem razgovora za veselije i aktuelnije teme koje preokupiraju decu (omiljeni junak crtanih filmova; najgledanija televizijska serija; sklonost ka crtanju; dešavanja u obdaništu ili u školi i.t.d.).

Kriminalist se detetu predstavlja i staloženo objašnjava da je njegov rad da pomaže deci u svim situacijama, pa čak i u onim kada se oni nalaze u nekakvim nevoljama. Objašnjava se detetu da će njemu biti postavljena određena pitanja, na koja ne mora da odgovori ukoliko ne zna ili ukoliko se ne seća.

Jedan od najtežih kriminalističko-taktičkih zadataka je kako da se pređe na glavnu temu razgovora (prikupljanje informacija značajnih za razjašnjavanje konkretnog slučaja seksualne zloupotrebe). Taj se zadatak rešava na taj način što se kroz razgovor sa detetom prikupljaju podaci za sledeće okolnosti: koje ljude dete voli, a koje ne voli i zbog čega; ispitivač objašnjava da postoje odrasli ljudi koje ne vole decu i da ih povređuju, pri čemu pita dete da li je prema njemu tako postupao neki takav čovek i koji je taj; da li je bilo kod lekara i zbog čega; da li su 'dobri' i 'loši' dodiri (ukoliko treba ovo neka pokaže na svom

telu ili na slici); na kojim delovima tela je dobro ili loše da se čovek dodiruje; da li je neko njega dodirnuo, na kakav način ga je dodirnuo i koje delove tela; i.t.d.

2.4. Centralni i završni deo razgovora

Centralni deo razgovora (ili slobodno izlaganje) započinje onog momenta kada je dete postupno dovedeno do glavne teme razgovora. U ovoj fazi razgovora dete opisuje krivični događaj njegovim rečima. Pri davanju iskaza kriminalista interveniše samo u slučajevima kada se dete udaljuje od teme. Opasnost od fantaziranja treba da se amortizuje. Povremeno (naročito kada dete iznosi značajnije detalje), ono se ohrabruje sa dobacivanjima ispitivača: 'Nije tvoja greška to što se desilo'; 'Ne stidi se, ti nisi ništa loše uradila'; i.t.d.

Deca su najčešće iskrena i ne lažu ali nisu u stanju odjedanput, u jednom dahu, hronološki, celovito i precizno sa svojim rečima da opišu odvijanje krivičnog događaja. Zbog toga se u fazi postavljanja pitanja (odnosno u završnom delu razgovora) detetu postavljaju dozvoljena pitanja (dopunska, precizirajuća i kontrolna).

Ovim se pitanjima nastoje dobiti upotrebljivi podaci značajni naročito za razjašnjavanje nekih temeljnih kriminalističkih parametara: *modus operandi*, *tempus operandi*, *locus operandi*, *ritam operandi*, *instrumentum operandi* i.t.d. Istovremeno se detetu daje šansa da postavlja pitanja i da traži objašnjenja od ispitivača, koga treba da shvati kao svog zaštitnika od svakojakih nevolja.

Na kraju razgovora kriminalista treba da pohvali dete i da mu se zahvali za sprovedeni razgovor. Ispitaniku se ostavlja mogućnost da i u buduće u svako vreme može da potraži pomoć od ispitivača.

Razgovor se sa žrtvom seksualne zloupotrebe protokolira se na klasičan način i u vidu mehaničkog zapisnika (audio i videozapis). Ne pravi se videozapis u slučajevima kada se tome suprostavlja ispitanik.

Ponekad se pri vršenju razgovora sa žrtvama seksualne zloupotrebe ukazuje potreba za angažovanje drugih specijalista (psiholog, pedagog, psihijatar i.t.d.). Oni mogu: da stvore povoljnu atmosferu za razgovor; da daju ocenu verodostojnosti iskaza; da ocene da li je potrebno vršenje nekog veštačenja; da pomognu pri izboru i redosledu pitanja.

3. ZAKLJUČAK

Intervju predstavlja društvenu komunikaciju za potrebe kriminalističke nauke i prakse, i definiran je kao osnovni fenomenološki oblik prikupljanja informacija od građana. Razgovor kao tipični oblik operativnog delovanja (preko kojeg se sakuplja iskaz koji ne može poslužiti kao dokaz na sudu, nego predstavlja iskaz sa operativnim značajem) definira se kao bitna gnoseološko-heuristična kategorija koja značajno utiče na kvalitet vođenja kriminalističko spoznajnog procesa, što je posebno značajno kada je u pitanje tako osetljiva kategorija kao što su deca. Zato specijalizovani kriminalisti koji se bave sa ovom vrstom kriminala moraju svakom slučaju da pristupe sa velikim stepenom opreza koji proizilazi nakon prethodne dobre pripreme sa operativnim informacijama i dodatnim znanjima izvan njihovog visokog kriminalističkog obrazovanja, koje će omogućiti uspešan pristup sa maloletnikom i razjašnjenje svakog krivično-pravnog događaja.

4. LITERATURA

Ангелески М., Криминалистичка методика, Скопје, 2007.

Ангелески М., Криминалистичка тактика I, Скопје, 2007.

Wojtasik, J., Informaciona I procesna vrijednost iskaza male djece I slucajevima seksualnih delikata, Izbor, 3/1982, Zagreb.

Andrew Karmen, 2003, Crime Victims: An Introduction to Victimology, Wadsworth Publishing, ISBN 978-0-534-61632-8.

Sebba, L., (1996). Third Parties, Victims and the Criminal Justice System. Ohio State University Press, Columbus.

Davies, Alex (June 19, 2012). "More Trees (Equals) Less Crime in Baltimore, Study Shows". Retrieved June 19, 2012.

Stephen (November 1, 2010). "Big Trees May Make Communities Safer, Says Study". Retrieved June 19, 2012.

Donovan, G. H.; Prestemon, J. P. (2010). "The Effect of Trees on Crime in

Portland, Oregon.". Environment and Behavior 44: 3–30. doi:10.1177/0013916510383238

Lusignan, Richard (2007). "Risk Assessment and Offender–Victim relationship in Juvenile Offenders". International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 51 (4): 433–443. doi:10.1177/0306624x06294135.

Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. In L. Berkowitz (Ed.), Advances in experimental social psychology (vol. 10, pp. 173–220). New York: Academic Press.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Miroslav Knežević, MSc

Director of the Mediation Center of the
Republic of Montenegro

**MEDIATION AS THE INSTRUMENT OF
RECONCILIATION**

Abstract

This paper was created through empirical experience of mediators in process of criminal proceeding mediation, in cases of juvenile offender. The outcome of these mediations created the framework for the use of mediation even in the cases which include reconciliation and forgiveness. The presence of victim and offender opened the direction of thinking which encompass broader context, that is the use of mediation which leads to reconciliation on macro level, although in these mediations reconciliation is present in micro level, and rarely in intermediate level as well. This paper will consider the importance of forgiveness, not only for perpetrator, but for victim as well. This paper will also use some experience from the Commission for Truth and Reconciliation which acted in South African Republic, as well as from Gacaca courts which existed in Rwanda. It will also be considered the correlation between the truth and reconciliation with inevitable mention of some historical facts from Montenegro. Stressing out the importance of mediation as the most civilized way to solve cases, the intention in this paper is to give the answer why mediation is the instrument which needs to satisfy all the actors in disputes and conflicts, as well as the possibility to use mediation in conflict issues which involve greater number of participants.

The main topics which will be covered in the paper: Historical background and its significance for the use of mediation in presence. Mediation in juvenile justice in Montenegro. The importance of forgiveness for the offender and the victim. The levels of truth and importance of truth in reconciliation. The experience of the Commission for Truth and Reconciliation in South Africa and Gacaca courts in Rwanda. Conclusion.

Keywords: mediation, forgiveness, truth, reconciliation.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Mr.sci. Miroslav Knežević

Direktor Centra za posredovanje
Republike Crne Gore

**MEDIJACIJA KAO INSTRUMENT
POMIRENJA**

Sažetak

Ovaj rad je nastao kroz empirijska iskustva medijatora u postupcima krivičnih medijacija, u slučajevima gdje je maloljetnik počinitelj krivičnog djela. Upravo ishodi tih medijacija su stvorili objektivni okvir za mogućnost primjene medijacije i u slučajevima kada je u pitanju pomirenje i opraštanje. Prisustvo žrtve i učinioca krivičnog djela su otvorili pravce razmišljanja koji obuhvataju širi kontekst odnosno primjenu medijacije koja vodi pomerinju na makro nivou iako je u ovim medijacijama pomirenje prisutno na mikro nivou, rijetko i na međunivou.

U radu će se razmotriti značaj opraštanja ne samo za učinioca djela već i za žrtvu. U radu će se koristiti i neka iskustva Komisija za istinu i pomirenje koje su djelovale u Južnoafričkoj Republici kao i Gacaca sudova koji su postojali u Ruandi. Takođe će se razmatrati povezanost istine sa pomirenjem uz nezaobilazno pominjanje nekih istorijskih činjenica iz Crne Gore.

Ističući značaj medijacije kao najcivilizovanijeg načina rješavanja sporova intencija urad treba da ponudi odgovore zašto je medijacija instrument koji treba zadovoljiti sve aktere sporova odnosno sukoba, kao i one u vezi sa

mogućnosti korišćenja medijacije u spornim pitanjima sa većim brojem učesnika

Osnovne teme koje će biti pokriveno u izlaganju: Istorijska podloga i njen značaj za primjenu medijacije u sadašnjosti; Medijacija u maloljetničkom pravosuđu u Crnoj Gori; Značaj opraštanja za učinioca i žrtvu. Nivoi istine i značaj istine u pomirenju; Iskustva Komisija za istinu i pomirenje u Južnoj Africi i Gacaca sudova u Ruandi. Zaključak.

Ključne riječi: medijacija, opraštanje, istina, pomirenje.

**1. ISTORIJSKA PODLOGA I NJEN
ZNAČAJ ZA PRIMJENU
MEDIJACIJE U SADAŠNJOSTI**

Korijeni medijacije sežu još od praistorijskog perioda, više ili manje u svim djelovima naše planete. Iako možemo reći da je Sokrat prvi koji je zapažen po tome što je otkrio način razgovora kojim se može „lječiti“ gnjev, i mogu rješavati konfliktne situacije među ljudima, istorijsko sagledavanje u ovom radu biće naslonjeno na činjenice iz crnogorske prošlosti.

U Crnoj Gori možemo reći da je medijacija utkana u samo tkivo državnosti, jer je stara crnogorska država nastala na način što je Sveti Petar Cetinjski mirio zaraćena plemena. Takođe i nova država je nastala opet uz pomoć medijacije, jer šta je bio Miroslav Lajčak već medijator koji je posredovao između suprotstavljenih strana, koje su pronašle rješenje koje je nezabilježeno u svijetu da je za nezavisnost Crne Gore potrebno da se izjasni 55 % glasača.

Treba istaći i to da se naselje Mirovica koje je danas predgrađe Bara u arhivskim spisima pominje kao mjesto gdje su se zavađeni mirili „davalj jedni drugima tvrdu vjeru pod granom maslinom“, a njena starost se procjenjuje na preko 2000 godina. Takođe pominje se mirenje zavađenih na ostrvu Gospa od Škrpela u blizini Perasta, gdje se na ostrvskom kompleksu, preko puta crkve, nalazi mala kamena zgrada, u kojoj se

nalazi prostorija koja se naziva Pomirdbena dvorana. Ona vjekovima služi da se u njoj mire zavađene strane, prijatelji, porodice, pravoslavci i katolici, bez razlike. U njoj su sprječene mnoge krvne osvete, jer se onaj koji pristane na razgovor u njoj, zbog svetosti mjesta, unaprijed odricao nasilja i uvrjeda, tako da su u „normalnom“ razgovoru mnoge situacije riješene na miran način.

U pravni sistem Crne Gore medijacija se uvodi zakonom iz 2005. godine a do formiranje institucionalnog okvira, odnosno osnivanja Centra za posredovanje je došlo 2008. godine, od kada dolazi do sve snažnijeg razvoja posredovanja u svim oblastima primjene. Danas je medijacija u Crnoj Gori primjetno etablirana u rješavanju sporova i od međunarodnih subjekata koji prate ovu oblast ocjenjena visokim ocjenama. Ove činjenice su opredjelile i donošenje novog Zakona o posredovanju, koji je u primjeni od 2013. godine, ali i drugih zakona i podzakonskih akata kojim medijacija postaje institut od značajnog društvenog interesa. Za ovu temu je od značaja istaći donošenje Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, čija primjena i ideje proistekle iz te primjene čine osnovu za ovaj rad.

Ove istorijske činjenice nam nesumnjivo ukazuju na značaj dogovora, pomirenja i opraštanja. Stvaranje države zasnovano na navedenom nas upućuje na narodnu izreku „Dogovor kuću gradi“, a sa druge starane značaj dogovora prevazilazi njegove odredbe ako se uzme u obzir kakve je posledice moglo izazvati izostajanje dogovora.

Donošenje novih zakonskih rješenja i osnivanje novih institucija nas upućuje na zaključak da je društveni trenutak takođe od značaja za izbor načina na koji ćemo ostvariti sporazumjevanje u skladu sa socijološkim odrednicama.

2. MEDIJACIJA U MALOLJETNIČKOM PRAVOSUĐU U CRNOJ GORI

Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku usvojen je u decembru 2011. godine ("Službeni list CG, broj 64/11 od 29.12.2011. godine) i stupio je na snagu 6. januara 2012. godine, a primjenjuje se od 1. septembra 2012. godine. Zakon je zasnovan na sljedećim osnovnim načelima: 1) poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda; 2) uvažavanju najboljeg interesa maloljetnika; 3) zabrani diskriminacije po bilo kom osnovu; 4) razumljivosti jezika, upotrebi tehnologije prilagođene uzrastu i stepenu razvijenosti maloljetnog lica; 5) poštovanju prava na privatnost maloljetnog lica u svim fazama postupka; 6) uvažavanju prava maloljetnika da slobodno izraze svoje mišljenje; 7) što većem izbjegavanju ograničenja lične slobode maloljetnika; 8) podsticanju primjene alternativnih mjera i načina postupanja prema maloljetnicima; 9) davanju prednosti krivičnim sankcijama koje se ne izvršavaju u institucionalnim uslovima; 10) davanju posebnog značaja obuci i specijalizaciji kroz multidisciplinarni pristup i insti-tucionalnu saradnju. Najznačajnije novine su:

- uvođenja novih alternativnih mjera, vaspitnih naloga,
- proširena primjena vaspitnih naloga,
- obrazovanje stručnih službi koje će pružati stručnu podršku sudovima i državnim tužilaštvima,
- nove vaspitne mjere,
- posebne obaveze koje imaju sličnost sa vaspitnim nalogima,
- zaštita maloljetnika kao učesnika u postupku i.t.d.

Od posebnog značaja za razmatranje ove teme je uvođenje, kao vaspitnog naloga, instituta posredovanja odnosno medijacije između žrtve i maloljetnog učinioca krivičnog djela.

U cilju posticanja fizičkog i psihološkog oporavka djeteta i Tokijskim pravilima su ustanovljene i promovisane mjere alternative uključujući diverzione programe. Diverzija podrazumijeva preusmjerenje tj. skretanja sa redovnog sudskog postupka u cilju da se mladi koji su u sukobu sa zakonom tretiraju van formalnog sistema krivičnog pravosuđa. Diverzioni modeli se zasnivaju na principima

restorativnog pravosuđa koje ima za cilj uspostavljanje ravnoteže koja je nastala kao posljedica počinjenog krivičnog djela od strane maloljetnog lica, zatim da se sam konflikt vrati stranama u sukobu na odlučivanje i popravi nastala šteta u konkretnom slučaju, o čemu će biti više riječi.

Imajući u vidu da poštovanje ljudskih prava i sloboda predstavlja jednu od osnovnih vrijednosti koji oblikuju ustavno uređenje Crne Gore, može se reći da u tom kontakstu značajno mjesto zauzimaju i prava djeteta definisana u okviru ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava i sloboda.

Od septembra 2012. do decembra 2014. godine u Crnoj Gori je zabilježeno 219 slučajeva sa 282 maloljetna učinioca krivičnih djela, koji su učestvovali u postupku medijacije koje su gotovo stoprocentno uspješno završene.¹ Uspješan ishod podrazumjeva sporazum između učinioca, njegovog roditelja ili zakonskog zastupnika i žrtve. Najveći broj tih sporazuma predstavlja poravnane koje podrazumjeva izvinjenje uz obećanje da više nikada neće izvršiti krivično djelo. Mali broj sporazuma sadrži i obaštećenje žrtvi krivičnog djela.

Važno je naglasiti da je nakon ovih medijacija zabilježen zanemarivo mali broj povratnika u vršenju krivičnih djela, a u samo dva slučaja maloljetnik je i drugi put učestvovao u medijaciji, jer je tužilac koji ga je uputio procjenio da je korisno pružiti još jednu šansu.

Crnogorski Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku baziran na restorativnoj pravdi predstavlja značajniji dostignuće savremenog krivičnog sistema i kriminalne politike. On predstavlja pozitivan korak u procesu reforme krivičnog sistema i njegovog usklađivanja sa relevantnim međunarodnim standardima.

Jedna od prvih definicija restorativne pravde je dao Tony Marshall, po kojoj je „restorativna pravda proces u kome strane koje su imale udjela u konkretnom slučaju zajedno rješavaju i odlučuju kako će se baviti poslasticama krivičnog dela i njegovim implikacijama za budućnost“². Već u samoj

definiciji pojma, a u cilju postizanja navedenog, može se primjetiti i koristnost trijanglizacije odnosno uvođenja treće osobe-medijatora, koja neće nametati rješenje, već pomagati da do njega dođu. Mišljenja zagovornika ovog koncepta prilično su ujednačena u pogledu osnovnih principa na kojima restorativna pravda počiva, pa se izdvajaju četiri osnovna principa na kojima restorativna pravda počiva:

- principu personalizama, odnosno shvatanju krivičnog djela, prije svega, kao povređivanje ljudi i međuljudskih odnosa;
- principu popravljnja štete nastale krivičnim djelom;
- principu aktivnog učešća, i
- principu reintegracije.

Pojedini autori stavljaju akcenat na restorativnu pravdu kao proces u kome strane koje su u sukobu koji je nastao izvršenjem krivičnog djela zajedno odlučuju o tome na koji način da se poprave posledice krivičnog djela.³ Drugu grupu čine autori koji primat daju ishodu, odnosno naknadi štete i popravljaju odnosa narušenog krivičnim djelom.⁴ Na kraju, treću grupu čine oni koji restorativnu pravdu određuju kao skup principa, odnosno karakteristika ili vrijednosti^{5,6}.

Svako od ovih viđenja restorativne pravde je sadržano u ishodima maloljetničke medijacije u Crnoj Gori, pa se nameće zaključak o važnosti korišćenja tog institut u restorativnom pravosuđu.

Restorativna pravda je okrenuta budućnosti, za razliku od tradicionalnog krivičnog prava i krivičnog sistema. Krivični čin jeste povod aktiviranja mehanizama restorativnog pravosuđa, ali se njima ne djeluje na posljedicu, već na njene uzroke. Zato restorativna pravda ima funkciju da popravi

³ Zehr, 2002: 32, Marshall, 1998: 8-9, Umbreit, 2000: 6, prema Hagemann, 2003: 223

⁴ Walgrave i Bazemore 1999: 48, prema Boutellier, 2002: 19, Dignan, 2002 : 172

⁵ Van Ness 1990: 10, prema Hagemann, 2003 : 222

⁶ Mr Sanja Ćopić, Pojam i osnovni principi restorativne pravde, TEMIDA Maj 2007, str 25-35 ISSN: 1450-6637 DOI: 10.2298/tem0701025C

¹ Podaci Centra za posredovanje Crne Gore

² Marshall, 1998: 8

posljedice prošlog događaja, odnosno da uspostavi balans između potreba i interesa svih zainteresovanih strana (žrtve, učinioca i članova zajednice), kako bi se obezbjedio oporavak žrtve od traume preživljene viktimizacije, uticalo u pravcu prevencije budućih kriminalnih ponašanja i uspostavila harmonija u zajednici koja je narušena izvršenjem krivičnog djela.

Uspostavljanje novih odnosa u navedenim medijacijama je i usmjerilo razmišljanje prema primjeni sličnih mehanizama u širim društvenim kontekstima u kojima su narušeni odnosi.

3. ZNAČAJ OPRAŠTANJA ZA UČINIOCA I ŽRTVU

Prije postupka medijacije razumljivo je da je žrtva osjetila nepravdu, situaciju u kojoj je prevarena, izigrana, iskorišćena, izmanipulisana što dovodi do zamjerenja učiniocu djela. Kada dođe do zamjerenja dolazi, kako kaže Zoran Milivojević⁷, do nastajanje neke vrste „rana“ u međuljudskim odnosima. Shvatanje učinjene nepravde kao tuđe zlobe može prouzrokovati mržnju i želju za osvetom. Zamjerenje koje se gomila, a povezano je sa spornim događajem, utiče na život osobe koja zamjera. Osoba vezuje svoju životnu energiju na dati događaj, i umjesto da se bavi sadašnjosti i budućnošću ona se vezuje za prošlost na nešto što to smatra „nedovršenim poslom“. Na taj način onaj koji zamjera postaje žrtva svog zamjerenja. Opraštanje učiniocu djela je način da se izađe iz ovakve situacije. „Rječ opraštanje i opuštanje izvorno znači oslobađanje. Tako da kada opraštamo oslobađamo drugoga od svog zamjerenja, ali i sebe od „nezavršenog posla“ iz prošlosti.“⁸ Do opraštanja najlakše dolazi poslije priznanja učinjene greške i pokazivanja žaljenja kako zbog te greške tako i zbog pretrpjele štete i posljedično lošeg osjećanja uz spremnost da se nadoknadi šteta ili popravi pokvareno. Na ovakav način učinioc se distancira od lošeg ponašanja i pokazuje da je dobra osoba, što čini tzv. fundamentalnu razliku u TA.⁹ Tako

⁷ Zoran Milivojević, Psihologije svakodnevnog života, Psihopolis institut, Novi Sad 2014.

⁸ Zoran Milivojević, Psihologije svakodnevnog života, Psihopolis institut, Novi Sad 2014.

ispoljeno ponašanje predstavlja signal prijateljstva i poziv drugoj osobi da uzvрати na isti način.

Treba imati u vidu da je najteže oprostiti kada se ne priznaje greška i pokazivanjem zadovoljstva zbog učinjenog bilo ostvarivanjem dobiti ili pokazivanjem ponosa na učinjeni postupak.

Takođe kada govorimo o opraštanju samom sebi potrebno je imati u vidu da je ljudski griješitu, a da su greške pogrešni postupci. Prepoznavanje grešaka i njihovo neponavljanje predstavlja ne samo učenje na greškama već je odraz ljudske dobrote. Da bi čovjek oprostio sebi on često traži oprost od drugih što mu svakako pomaže pa čak i ako drugi odbiju da ga daju.

Primjenom medijacije maloljetnici dobijaju mogućnost da budu obuhvaćeni preventivnim programima rehabilitacije na nivou lokalne zajednice i imaju veću vjerovatnoću da razumiju uzroke i posljedice svog ponašanja - prihvate odgovornost za sopstvene postupke, postanu svjesni uticaja svog ponašanja na druge, te time i da usvoje društveno prihvaćene norme ponašanja.

Kroz postupak medijacije podjednaka se poklanja pažnja počiniocu i oštećenom gdje maloljetnik pored prihvatanja odgovornosti za počinjeno djelo, nadoknađuje štete, sa izbjegavanjem stigmatizacije i etiketiranja – kroz resocijalizaciju i rehabilitaciju vraća ugled u zajednici čime dobija „drugu šansu“. Značaj primjene medijacije je i u tome da oštećeni dobije mogućnost da bude saslušan, da mu šteta bude nadoknađena i da izbjegne sudski postupak.

4. ISKUSTVA KOMISIJA ZA ISTINU I POMIRENJE U JUŽNOJ AFRICI I GACACA SUDOVA U RUANDI

Koristeći iskustva drugih može se mnogo naučiti, mada treba imati u vidu da ne postoje jedinstveni restorativni modeli i da svaki model mora biti prilagođen datoj situaciji.

U posljednje vrijeme legalistički pristupi, kao neprihvatljivost amnestije za najteže zločine,

⁹ TA- transakciona analiza

uspostavljanje međunarodnog suda za ratne zločine i primjene međunarodnog prava na nacionalnom nivou, su dali veoma uspješne rezultate. Ipak nepravnički pristup privlači sve više pažnje. Nepravnički diskurs koji obuhvata pojmove kao što su istina, pomirenje i opraštanje su postali nezaobilazna tema kojoj se pridaje značajna pažnja o ovom pitanju. Neka iskustva Komisije za istinu i pomirenje (KIP) u Južnoj Africi i Gacaca sudova u Ruandi biće predstavljeni kao ilustracija navedenog.

Najpoznatija komisija za istinu u svijetu je KIP iz Južne Afrike ne samo zbog svojih osobenosti, već zato što je privukla i veliku pažnju stručne i laičke javnosti. Nacionalna partija i Afrički Nacionalni Kongres (ANC), nakon perioda aparthejda, postigli su dogovor o demokratskoj tranziciji koji je isticao da je suočavanje sa zločinima iz prošlosti bilo jedno od pitanja koja će se razmatrati za pregovaračkim stolom. To je uslovalo nastanak ovih komisija, što je potpomognuto i Ustavom iz 1993.¹⁰ Dakle, razmišljanja o tome kako se suočiti sa prošlošću morala su uzeti u obzir usatavna ograničenja.

Glavna postavka bila je da amnestija ne može biti bezuslovna i da je ona jedino moguća u slučajevima potpunog objelodanivanja istine. Amnestija je podsticaj da se otkrije istina jer njen preduslov je bio da se u potpunosti razotkriju sve činjenice. Da bi u potpunosti podstakli počinioce da saopšte istinu garantovana im je potpuna amnestija, a u slučajevima u kojima je amnestija bila dozvoljena pojedinac bi se oslobađao i krivične i građanske odgovornosti. Pokazivanje kajanja ili traženje oprostaja nijesu bili preduslovi amnestije.

Jedan od Komiteta koji su sačinjavali KIP bio je i komitet za amnestiju kojem su se prijavljivali učinioci djela i koji je vršio javna saslušanja čime je istina postala javna odrednica. Komitet za kršenje ljudskih prava bio je još jedna od podkomisija KIP-a pred kojim su se saslušavale žrtve koje su na taj način mogle da ispričaju svoje, vrlo često, potresne priče. Ovaj komitet je organizovao saslušanja po oblastima da bi pomogao u otkrivanju istine i da bi ustanovio sliku događaja, od samog uzroka, načina i razmjere kršenja ljudskih prava tokom perioda

¹⁰ Ustavna odrednica glasi: „ Da bi se podstaklo pomirenje i rekonstrukcija , biće objavljena amnestija u odnosu na postupke, propuste i prekršaje u vezi političkih ciljeva koji su počinjeni u toku konflikata u prošlosti.“

aparthejda. Da bi došao do potpunije slike ovaj Komitet je sprovodio saslušanja u oblastima zdravstva, medija, privrede, vjerskih zajednica, vojske, pravosuđa, zatvorskih ustanova, kao i među ženama, djecom i omladinom. Akcenat je stavljen i na još jedan komitet koji je bio u sastavu KIP-a i to onaj za reparaciju i rehabilitaciju. Mandat ovog tijela je bio ograničen sa isključivim ograničenjem da daje preporuke za mjere reparacije i rehabilitacije, bez prava njihovog sprovođenja. Rad ovog komiteta je pokazao da su reparacija i rehabilitacija bili neophodni koraci da bi došlo do pomirenja. Pred ovim komitetom žrtve su saopštavale kako je kršenje ljudskih prava posljedično uticalo na njihove živote. U svim kancelarijama KIP-a i na svim saslušanjima nalazili su se plakati sa sloganom „ Popločajte istinom put do pomirenja“.

Gacaca sudovi u Ruandi predstavljaju inovativni instrument koji je imao za cilj da se suoči sa strahotama koje su počinjene u toj zemlji tokom 1994. godine. Ovi sudovi su uspostavljeni ustavnim zakonom i osim ubrzanih suđenja, istina i pomirenje se pominju kao njihove važne zasluge. Između gacaca sudova i KIP postoje znatne razlike. Glavne odlike ovih sudova su visoka decantralizacija, široko učešće stanovništva, svjedočenja, suđenje, a ne amnestija, zatvorske kazne i razvrstavanje kategorije počinilaca.

Visoka decantralizacija gacaca sudova se najbolje očitava u formiranju 10.864 suda odnosno njihovog postojanja od najnižih do najviših administrativnih nivoa. Osim decentralizovanosti značajno je i to da je odgovornost postavljena tako što je najveća dodjeljena najnižim sudovima. Oni su sastavljali spiskove žrtava, nanijetu štetu i gubitke, ali i klasifikovali učinioce u različite kategorije, što predstavlja veoma visoku odgovornost.

Široko učešće stanovništva zastupljeno je kako u suđenjima, tako i u svjedočenjima. Sve sudije u ovim sudovima su bile izvan profesije, odnosno ljudi koje bira stanovništvo, a koji su predhodno prošli šestodnevnu obuku. Svaki sud je činilo 19 „sudija laika“. Odgovornost za suđenja je podjeljena i ne leži samo na sudijama, već i na cjelokupnoj populaciji iznad 18 godina, koja treba da se složi sa presudama.

Svjedočenje je takođe povezano sa učešćem stanovništva. Zločini su se dešavali u susjedstvu i upravo ljudi na lokalnom nivou najbolje znaju šta se dogodilo. Objelodanivanje istine je u velikoj mjeri zavisilo od njihove

spremnosti i želje da sarađuju i saopšte svoje svjedočenje. Zakon je predviđao kaznu za lažno svjedočenje.

Suđenje, a ne amnestija, nam ukazuje da su gacaca sudovi za razliku od KIP donosili presude. Zakon nije predviđao mogućnost amnestije i ishod suđenja je moga biti ili kazna ili oslobođanje. Iako se amnestija ne predviđa ako se počinitelj odluči da prizna krivicu zatvorska kazna se smanjuje, a druga polovina kazne može biti zamjenjena društveno korisnim radom, koji je predhodno uvršten u pravni sistem. Na ovaj način ohrabrivanje priznanja može doprinijeti osvjetljavanju istine, jer često samo počinioci znaju šta se zaista dogodilo i te činjenice mogu biti otkrivene samo uz njihovu pomoć. Ovo je uticalo na veoma visoku stopu priznanja do 70%. Treba istaći i to da je za manje prekršaje bila predviđena mogućnost i miroljubivog rješenja za ispravljanje i nadoknadu štete uz obostrani pristanak žrtve i učinioca. Ukoliko ne dođe do dogovora gacaca sudovi su donosili odluke.

Zatvorske kazne predstavljaju uvođenje formalnih elemenata u jedan u osnovi neformalni pravni sistem.

Kategorizacija počinitelja predstavlja originalan model svrstavanja počinitelja u predviđene četiri kategorije. Prvu kategoriju su činili oni koji su planirali zločine, poznate ubice i silovatelji. Drugu kategoriju predstavljaju ubice, njihovi saučesnici i pomagači. U trećoj kategoriji su osobe koje su vršile napade nanosile fizičke povrijeđe, ali bez namjere da prouzrokuju smrtni ishod. I četvrto kategoriju čine osobe koje su izvršile prekršaje u odnosu na imovinu i dobra.

Pominjanje Komisija za istinu i pomirenje i gacaca sudova u ovom diskursu je kao što smo vidjeli povezano sa mogućnošću korišćenja alternativnih mehanizama u rješavanju sporova. Među ovim mehanizmima medijacija kao instrumenta pomirenja zauzima najznačajnije mjesto.

5. NIVOI ISTINE I ZNAČAJ ISTINE U POMIRENJU

„Riječ istina je jedan od najupotrebljavanijih izraza u svim živim jezicima svijeta, uprkos činjenici, ili više utisku nego činjenici, da je u pitanju vrlo fluidan i eluzivan pojam. Pridaju mu se različita i mnogobrojna značenja, jer niko do

sada nije uspio da ponudi jedno opšteprihvaćeno poimanje istine. (Osim, naravno, kolokvijalnih određenja istine, prisutnih u rečnicima, kao: (a) deskriptivno – „ono što odgovara stvarnosti, što je u skladu sa zbiljom, stvarno stanje stvari“, ili (b) opozitno – suprotno od laži, u kojima se ne otvara ontološko pitanje 'stvarnosti', 'zbilje', 'laži' i sl.)“¹¹

Iako je frekventnost u upotrebi riječi istina veoma prisutna, malo je pažnje posvećeno analizi ovog pojma. Nezaobilazan je zaključak da se istina bavi koliko činjenicama toliko i vrijednostima. To otvara mogućnost određivanja različitih „tipova“ istine. Faktička istina nas upućuje na „objektivne“ elemente nekog događaja, međutim rijetko kada su činjenice izvan svake sumnje i bespogovorne, čime se dovodi u pitanje njihova objektivnost, pa se zato češće koristi određeni referentni okvir da bi se činjenice i podaci smjestili u kontekst. Ako se kao dominantni okvir koristi šira istorijska slika govorimo o *istorijskoj istini*. Korišćenje društvenog prostora kao referentne dimenzije upućuje nas na *socijalnu istinu*. Lični odnos koji veoma često može da se razlikuje od javnog, odnosno društvenog, iz razloga što lični gubici i patnja nijesu nužno priznati predstavlja *ličnu istinu*. Navedeno nam ukazuje da razotkrivanje istine nije nimalo jednostavno jer je istina data u kontekstu. Shodno tome treba shvatiti da se nikada neće doći do neprikosnovene istine, pa i očekivanja u tom pravcu trebaju biti usklađena takvom saznanju.

Iskustva iz medijacije nas uče da umjesto da tražimo apsolutnu istinu i puko razotkrivamo činjenice, trebamo znati cilj odnosno zašto u datom momentu tragamo za istinom i do čega istina treba da dovede. Treba li istina da pomogne u prevazilaženju granica između suprostavljenih strana, trebali da ih navede na smanjivanje jaza suočavanjem sa zajedničkom budućnošću. Ponovnim pozivanjem na iskustva iz medijacije u kojima dolazi i do pomirenja istinska svrha traganja za istinom je otvaranje prostora za empatiju, a time i svjesnosti štete koja je prouzrokovana, što dovodi do izbjegavanja dehumanizacije i satanizacije odnosno do odvajanja osobe i ponašanja, što predstavlja, kako smo već istakli fundamentalnu razliku koja je osnov TA.

Ako koristimo medijaciju kao instrument pomirenja i upotrebimo „alatku istina“ koja treba

¹¹ Mirko Miletić, Esej o istini

da dovede do empatije, korisno je razmisлити za kojom vrstom istine i u kom obimu se traga, ne iz razloga da se istina sakrije, već da se uzme u obzir njena kompleksnost. Dakle, važno je znati šta se želi postići istinom, jer često istorijski izvještaji mogu imati različite ciljeve od traganja za istinom koja vodi pomirenju. Da bi došlo do razumjevanja patnji drugih i empatije, okviri u kojima se istina tumači moraju biti dovoljno široki. Uz pomenuto svakako treba postaviti i realna očekivanja u odnosu na ishod i rezultate.

Pomirenje je pojam koji se različito doživljava i interpretira, što ukazuje na složenost njegovog značenja, koje se kreće od pojedinačnog psihološkog koncepta do poimanja zajedništva, mira i tolerancije. Iz ovoga slijedi da pomirenje može biti posmatrano kao aktivnost na mikro, među i makro nivou. Mikro-nivo se bavi pojedinačnim žrtvama i počiniocima ili pomirenje pojedinaca u nekoj specifičnoj situaciji, kakav je (najčešće) opisani postupak medijacije između maloljetnog učinioca i oštećenog. Pomirenje među grupama ili zajednicama predstavlja među-nivo. I ovaj nivo, zaista ne tako često, kako je već pomenuto, je bio obuhvaćen postupcima medijacije u Crnoj Gori (učenicima različitih škola i njihovi roditelji, stanovnici sela u okolini Podgorice različitih nacionalnosti). Makro-nivo predstavlja pomirenje svih zajednica i društvenih grupa na nekom prostoru, ali i država odnosno državnih rukovodstava i institucija. Očekivano je da su na različitim nivoima prisutne različite vrste pomirenja.

Treba imati pragmatičnu svijest da pomirenje pojedinaca ne znači da je došlo do pomirenja čitave zajednice, i da potrebno premošćavanje podjele među zajednicama ne znači da nužno dovodi do pomirenja pojedinaca. Potrebno je angažovanje i pojedinaca i zajednice. A na makro-nivou ljudima je potreban okvir i politički uslovi koji ih ohrabruju da ostave stare podjele i poštuju jedni druge bez izuzetka, a njegova kršenje trebaju biti podvrgnuta osudi. Upravo postojanje ovog okvira na makro-nivou u Crnoj Gori pomogao je u ranije pomenutoj veoma zahtjevnoj medijaciji između mještana sela nadomak Podgorice. Dakle ovi nivoi pomirenja ne smiju biti u međusobnoj suprotnosti, ali se svakako dovode u vezu sa pojmom opraštanja. Kako smo prethodno vidjeli opraštanje je lično pitanje koje podrazumijeva potpunu slobodu i neinhbiranu volju pojedinca u donošenju takve odluke. Treba istaći da je moguće i pojavljivanje problema koji se odnosi kako na nerazlikovanje različitih nivoa pomirenja, tako i na imperativan odnos prema pomirenju koji

otežava slobodno donošenje odluka od strane pojedinaca. Kao što treba razlikovati različite vrste pomirenja potrebno je razlikovati i pomirenje i suživot. Kako smo rekli različiti nivoi pomirenja su povezani i pomirenje na jednom nije preduslov pomirenju na drugom nivou, mada je na makro nivou mogući suživot i demokratija i bez pomirenja na pojedinačnom nivou. Dakle, glavni mehanizam suočavanja sa prošlošću mora imati svrhu koju treba ispuniti. U zavisnosti od nivoa na kom se odigrava pomirenje potrebni su različiti instrumenti i procesi. Nameće se da je jedini zajednički instrument na svim nivoima upravo postupak medijacije.

6. ZAKLJUČAK

Kao što smo vidjeli iz istorijskih činjenica iz Crne Gore medijacijom kao instrumentom pomirenja na makro nivou može se doći do najznačajnijih društvenih odrednica kao što je stvaranje države i izbjegavanje ljudskih žrtava. Takođe iskustva iz postupaka medijacije koje se danas svakodnevno sprovode u crnogorskom maloljetničkom pravosuđu nam govore da se taj instrument veoma uspješno koristi na mikro i među nivou. Pokazali smo i značaj opraštanja kako za žrtvu, tako i za učinioca djela, a ta nam saznanja predstavljaju značajnu informaciju u korišćenju medijacije u ovim slučajevima. Iskustva iz Južne Afrike i Ruande uče nas da i za različite nelegalističke mehanizme odnosno za njihovo korišćenje veoma koristan instrument može biti medijacija. Uključivanje i zainteresovanost što većeg broja socijalnih aktera takođe je koristan obrazac iz ovih iskustava. Primjeri iz Južne Afrike i Ruande mogu biti korisna inspiracija u pronalaženju nekih inovativnih rješenja koja mogu biti primjenjena na drugim prostorima, kao što je i medijacija u maloljetničkom pravosuđu u Crnoj Gori otvorila ovaj diskurs. Govoreći o istini i pomirenju shvatili smo da kompleksnost istine upućuje da korišćenjem medijacije kao instrumenta pomirenja nije da utvrdi koja je strana u pravu u svom viđenju spora ili opravdanost njenih zahtjeva i da na osnovu toga donese odluku, već da omogućiti stranama u sporu postavljanje novog zajedničkog okvira problema, zajedničkog izazova, koji uključuje interese i potrebe svih strana iz kojih će proisteci i konačno rješenje. Istinu, a time i pomirenje, prepušta samim stranama u sporu.

Važno je istaći i to da je osnova na kojoj počiva ideja medijacije kao instrument pomirenja poštovanje, bilo da je u pitanju samopoštovanje, poštovanje druge strane, poštovanje medijatora i poštovanje samog postupka medijacije.

Na samom kraju ističem neprocjenjivu korisnost upotrebe medijacije kroz jačanje kulture dijaloga u preventivnom djelovanju, prije nastanka sukoba, jer čak i nakon sukoba, ali sa mnogo većim posjedicama, ponovo dolazi neka medijacija u Budimpešti, Londonu, Jalti, Dejtonu.

Zehr, Howard. *Changing Lenses – A New Focus for Crime and Justice*. Scottsdale PA: 2005, 268-269

7. LITERATURA

Zehr, Howard. *The Little Book of Restorative Justice*, Intercourse, PA: Good Books, 2002.

Braithwaite, J. *Restorative Justice & Responsive Regulation 2002*, Oxford University Press, at 249. ISBN 0-19-515839-3

Geary, Patrick J. (1998). *Readings in Medieval History*. Peterborough: Broadview. pp. 209–211. ISBN 1-55111-158-6.

Van Ness, Daniel W., Karen Heetderks Strong. *Restoring Justice – An Introduction to Restorative Justice*. 4th ed. New Province, N.J.: Matthew Bender & Co., Inc., 2010: 21-22.

Dorne, Clifford K. *Restorative Justice in the United States*. N.J.: Pearson Prentice Hall, 2008: 167.

Johnstone, Gerry, Daniel W. Van Ness. *Handbook of Restorative Justice*. Devon, UK: Willan Publishing, 2007: 55 (footnote).

Johnstone, Gerry, Daniel W. Van Ness. *Handbook of Restorative Justice*. Devon, UK: Willan Publishing, 2007: 76-77.

Johnstone, Gerry, Daniel W. Van Ness. *Handbook of Restorative Justice*. Devon, UK: Willan Publishing, 2007: 77.

Umbreit, Mark, Marilyn Peterson Armour. *Restorative Justice Dialogue—An Essential Guide for Research and Practice*. New York: Springer Publishing Co., 2011: 2.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Milica Kovacevic, PhD

Faculty for Special Education and
Rehabilitation, University of Belgrade

Republic of Serbia

**RESTORATIVE JUSTICE AND
CRIMINAL JUSTICE REACTION IN
THE REPUBLIC OF SERBIA**

Abstract

During the last few years in Serbia there has been an increased interest in restorative justice, and the focus has been on the models which could be applied generally in solving conflicts, but also in the context of criminal justice.

However, the state has still not defined its strategic approach to this issue. So nowadays we can only recognize restorative justice in some forms of criminal justice. Thus, The Criminal Code

of The Republic of Serbia stipulates the exemption from punishment as an option for the offender willing to compensate for the damage caused to the victim, as well as the exemption from punishment in cases where the offender and the victim are able to reach a settlement agreement. The application of the principle of opportunity of criminal prosecution by the public prosecutor may also be determined by the use of certain measures of restorative character. The Code of Criminal Procedure of The Republic of Serbia provides that in the cases of private prosecution mediation between the defendant and the victim should be applied as a first solution.

Finally, in criminal proceedings against juveniles there are also some common elements of restorative justice, which is particularly evident in the application of educational orders. The aim of this paper is to analyze the possibilities for the application of restorative justice in Serbia, and to point out to the missing elements due to which existing solutions are not harmonized with international, and especially European standards in this area.

Keywords: restorative justice, criminal proceedings, mediation.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Dr. sci. Milica Kovačević

Fakultet za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

**RESTORATIVNA PRAVDA I
KRIVIČNOPRAVNA REAKCIJA U
SRBIJI**

Sažetak

Tokom poslednjih godina u Srbiji se sve češće govori o restorativnoj pravdi, te o modelima putem kojih bi se ona mogla primeniti u rešavanju konflikata, ali i u okviru krivičnopravne reakcije. Ipak, država još uvek nije strateški definisala svoj pristup ovom pitanju, već elemente restorativne pravde samo prepoznajemo u nekim oblicima krivičnopravne reakcije. Tako Krivični zakonik predviđa oslobođenje od kazne kao opciju za učinioca krivičnog dela koji nadoknadi štetu nanetu oštećenom, kao i oslobođenje od kazne u slučaju kada učinilac krivičnog dela i oštećeni postignu sporazum o poravnanju. I primena načela oportuniteta krivičnog gonjenja od strane javnog tužioca može biti uslovljena primenom određenih mera restorativnog karaktera. Zakonik o krivičnom postupku predviđa da se kod krivičnog gonjenja po privatnoj tužbi prvo pokuša sa razrešavanjem konflikta kroz medijaciju između okrivljenog i oštećenog. Konačno, i u krivičnom postupku prema maloletnicima sve su prisutniji elementi restorativne pravde, što je posebno vidljivo kod primene vaspitnih naloga. Cilj rada jeste da se analiziraju mogućnosti za primenu restorativne pravde u Srbiji, te da se ukaže na nedostajuće elemente usled kojih postojeća rešenja nisu usaglašena

sa međunarodnim, i posebno evropskim, standardima u ovoj oblasti.

Ključne reči: restorativna pravda, krivični postupak, medijacija.

1. UVODNA IZLAGANJA

Restorativna pravda je poznata kao koncept koji nastoji da eliminiše nedostatke retributivne pravde, na kojoj se krivičnopravna reakcija i dalje zasniva i pored toga što standardni krivični postupak ne uspeva da zadovolji potrebe oštećenih, niti da potpomogne rehabilitaciju okrivljenih. Nužni elementi restorativnog procesa su: potpuna saglasnost i učešće svih subjekata involviranih u izvršeno krivično delo, popravljavanje onoga što je uništeno, utvrđivanje odgovornosti, prevazilaženje podele na "njih i nas", jer se i učinilac i žrtva time izoluju od zajednice kao celine, te jačanje osećaja pripadnosti zajednici.¹ Poslednjih decenija sve više se uvažavaju kriminalnopolitička preimućstva restorativnog pristupa, iako on nesumnjivo povlači i izvesna sporna pitanja.

Veoma poznatu definiciju restorativne pravde osmislio je *Tony Marshall* koji konstatuje da ona podrazumeva proces u kome svi oni koji su pogođeni posledicama konkretnog delikta zajednički rade na iznalaženju rešenja koja će se primeniti kako bi se anulirale posledice delikta na budućnost.² Po drugoj, takođe veoma rasprostranjenoj, definiciji restorativna pravda podrazumeva postupanje zajednice koja ne pristupa prestupniku osuđujući ga, već pružajući mu punu podršku u nastojanju da on prihvati svoju odgovornost za izvršeno krivično delo.³ S obzirom da se u obe definicije pominju delikti, potrebno je podvući da restorativna pravda nije ograničena samo na primenu u oblasti kaznenog prava, jer ona može biti

¹ Prema: M. Kostić, "Uspostavljanje standarda za restorativnu pravdu", *Temida*, 1, 2007, str. 2,3.

² Prema: J. Braithwaite, "Resorative Justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts", *Crime and Justice*, 25/1999, str. 5.

³ T. Newell, "Restorative justice" u: Y. Jewkes, J. Bennet, *Dictionary of prisons and punishment*, Devon, 2008, str. 253.

sredstvo za rešavanje svih vrsta konflikata koji narušavaju ravnotežu odnosa u jednoj zajednici.

Povećano interesovanje za ideje restorativne pravde uočeno je tokom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka, kada se sve više kritikuju načela retributivne pravde, a imajući u vidu da retributivni pristup ističe samo krivično delo i prestupnika, uglavnom zanemarujući pri tom žrtvu. Idejnim tvorcom koncepta restorativne pravde, u oblicima i smislu u kojima je u savremeno doba poznajemo, smatra se čuveni norveški profesor kriminologije Nilss Christie, autora dela *Konflikt kao svojina* iz 1977. godine. Pojednostavljeno rečeno, Christie tvrdi da klasična, retributivna pravda "krade" sukob nastao u vezi sa izvršenim krivičnim delom od onih kojih se ovaj najviše tiče, odnosno od žrtve, učinioca i društva. Profesionalci preuzimaju stvar u svoje ruke, onemogućavajući rešavanje konflikta na način koji bi odgovarao svim zainteresovanim stranama i koji bi uklonio većinu posledica ne stigmatizujući pri tom prestupnika.⁴ Smatra se da je termin restorativna pravda prvi upotrebio teoretičar *Albert Englash* 1977. godine, pišući o tri vrste krivičnog sistema: retributivnom, distributivnom i restorativnom - koji se zasniva na restituciji i naknadi štete nastale krivičnim delom.⁵

Prvi put je u pravosudni sistem jedne države pristup restorativne pravde uveden na Novom Zelandu. Koncept se realizovao kroz društvenu raspravu, odnosno okupljanjem pripadnika lokalne zajednice na unapred određenom mestu radi razgovora,⁶ a sa ciljem pronalaženja rešenja koje će u datim uslovima zadovoljiti sve strane.⁷ Osim Novog Zelanda, gde je primena koncepta restorativne pravde na zavidnom nivou, i brojne evropske zemlje se odlikuju sve većom zastupljenošću restorativnih metoda,⁸ primera radi Austrija, dok je u SAD-u koncept

⁴ Prema: S. Čopić, S. Čopić, "Pojam i osnovni principi restorativne pravde", *Temida*, 1, 2007, str. 27.

⁵ S. Čopić, op. cit, str. 27.

⁶ Ideja je inače preuzeta iz kulture Maora, starosedelaca Novog Zelanda. Vid. J. Braithwaite, op. cit, str. 15.

⁷ Više o tome u: S. Konstantinović Vilić, M. Kostić, *Penologija*, Niš, 2006, str. 104.

⁸ Vidi: J. Willemsens, *Restorative Justice: An Agenda for Europe*, European Forum for Restorative Justice, Leuven, 2008, str. 21-34.

dovoljno poznat stručnoj i naučnoj javnosti, s tim što postoje velike razlike u primeni u različitim delovima ove prostrane države.

Pošto restorativna pravda nije regulisana odgovarajućim propisima, kao što je to slučaj sa retributivnom pravdom na kojoj se krivičnopravni sistem zasniva, potrebno je naznačiti bar neke konkretne oblike putem kojih se ona ostvaruje. Tako, restorativna pravda podrazumeva okupljanje šireg ili užeg kruga pripadnika jedne lokalne zajednice radi diskusije, kojom prilikom ne bi trebalo da dođe do zauzimanja protivničkih strana, niti do upotrebe stručne terminologije, kao što to pravnici najčešće čine. Potom, restorativna pravda podrazumeva preduzimanje raznovrsnih aktivnosti od strane udruženja građana, socijalne službe, škole, pa i državnih organa. Te aktivnosti su usmerene na: posredovanje, izvinjenje od strane prestupnika, oprostaj od strane žrtve, naknadu štete, obezbeđivanje lečenja i svega drugog što bi moglo pomoći.

U Evropi se već duži niz godina preduzimaju aktivnosti i mere u cilju što potpunije implementacije restorativne pravde. Tako je 2000. godine ustanovljen "Evropski forum za medijaciju između žrtve i učinioca i za restorativnu pravdu", čije je ime kasnije svedeno na "Evropski forum za restorativnu pravdu". Iste godine je rezolucijom Ekonomsko-socijalnog saveta br. 2000/14 od 27.07.2000. godine usvojena i *Deklaracija UN o osnovnim principima primene programa restorativne pravde u krivičnim slučajevima*, shodno kojoj se programom restorativne pravde smatra svaki program koji teži ostvarivanju restorativnih ciljeva, a to su: postizanje sporazuma, naknada štete, rad u korist zajednice i svi drugi programi koji će omogućiti reparaciju za žrtvu i zajednicu, ali i neophodnu reintegraciju za učinioca.

Pod okriljem Saveta Evrope donet je veliki broj preporuka koje bi trebalo da omoguće i olakšaju implementaciju restorativnih ideja i tehnika. Spomenućemo tek neke od njih. Tako je još 1985. godine usvojena *Preporuka o položaju žrtve u sistemu koji tvore materijalno i procesno krivično pravo*, broj R (85) 11, koja omogućava uvođenje medijacije između oštećenog i učinioca. Između ostalog, istaknuto je da treba poboljšati položaj oštećenih i olakšati postupak u kome se dobija nadoknada štete. *Preporuka o pomoći žrtvama i sprečavanju viktimizacije*, broj R (87) 21 je kasnije zamenjena *Preporukom o pomoći žrtvama*, broj R (06) 8 koja predviđa da će se odgovarajuće državne institucije postarati da preporučuje zainteresovanim primenu medijacije

kad god je to primereno. Treba utvrditi standarde shodno kojima će se medijacija sprovesti i umanjiti svaki rizik koji bi po tom osnovu pretio žrtvi. *Preporuka o medijaciji u krivičnim stvarima*, broj R (99) 19 sadrži niz korisnih uputstava za sprovođenje medijacije, a sačinjena je od strane većeg broja eksperata iz oblasti nauke i struke. Preporuka sugeriše da medijacija treba da se zasniva na načelima: dobrovoljnog učešća, što implicira da stranke mogu povući jednom dati pristanak u svakom momentu; poverljivosti, jer se činjenice do kojih se dođe putem medijacije ne mogu koristiti u drugim postupcima do kojih će eventualno naknadno doći; dostupnosti i odgovarajućeg nivoa nezavisnosti lica koja posreduju u medijaciji.

Razume se da restorativna pravda ne nailazi samo na prihvatanje i odobravanje. Neretko se ističe da je to tek novi termin za dobro poznate institute, kao što su: restitucija, reparacija, naknada štete, medijacija, društveno korisni rad i slično. Isto tako, mnogi smatraju da je to još jedan način da se izbegne kazna, čime se manifestuje samo briga za prestupnika i njegovu reintegraciju, dok se žrtva i opšti društveni interesi zanemaruju.

Načelno možemo izraziti neslaganje sa stavovima onih koji u restorativnoj pravdi vide samo način da se izbegne zaslužena kazna. Štaviše, restorativna pravda se ne mora dovoditi u vezu samo sa diverzionim modelima postupanja, jer i kada je krivična sankcija izvršena treba misliti o popravljaju odnosa poremećenih krivičnim delom. Nepravda i posle sankcionisanja može biti bolna za oštećene, tako da u suštini nikada nije kasno da restorativni proces otpočne.⁹ Ukoliko je reč o kazni lišenja slobode, moguće je da zatvorenik izdrži kaznu i tako, figurativno rečeno, otplati svoj dug prema društvu, ali to još uvek ne znači nužno i da je on zaista prihvatio svoju odgovornost od čega zavisi njegovu istinsku popravljaju. Iako restorativna pravda nastoji da obezbedi aktivniju ulogu oštećenog, tako što će mu omogućiti da manifestuje načine na koje je pogođen krivičnim delom, ona takođe mnogo znači i prestupniku utoliko što mu daje priliku da svestrano razmotri svoje odluke i delanje, da se pokaje i da na zdravim temeljima izgradi neku svetliju budućnost. Time se ostvaruje i vrhunski kriminalnopolitički interes oličen u težnji da sankcionisanje prevaziđe puki represivni

⁹ J. Braithwaite, op. cit, str. 3-28.

smisao i da služi popravljaju prestupnika i prosperitetu društva. Stoga restorativna pravda pokušava da napravi zaokret od pasivne odgovornosti, koju odlikuje to što profesionalci prosto konstatuju šta se dogodilo u prošlosti, ka aktiviranju građana koji treba i sami da se angažuju kako bi sebi obezbedili bolju budućnost. Restorativna pravda otuda označava specifičnu vrstu opšte građanske aktivnosti, pošto podrazumeva angažovanje srodnika i prijatelja prestupnika u procesu restoracije.¹⁰

Ipak, ukoliko se želi da restorativna pravda zaista služi reformisanju postojećeg sistema krivične reakcije, onda se ne smeju zanemariti argumentovane kritike na njen račun. Tako postoji donekle opravdana bojazan da koncept restorativne pravde zapravo pretenduje da dodatno optereti građane, a rastereti državu i pravosudni sistem. Naime, sve više se očekuje od građana da na sebe preuzimaju mere reagovanja na kriminalno ponašanje, da se organizuju, da pružaju podršku prestupnicima i oštećenima i tome slično. Takođe, može doći do preteranog širenja mehanizama reagovanja, ako se ima u vidu da se restorativna pravda koristi prevashodno kod bagatelnih oblika kriminaliteta. To može rezultirati reagovanjem i na one oblike ponašanja koji bi se pre mogli okarakterisati kao anti-socijalno ponašanje, no kršenje zakonskih normi.

Osim toga, ne treba gubiti iz vida da prebacivanje reakcije na neformalni teren može negativno da se odrazi i na poštovanje prava okrivljenih, jer više ne postoje jasne procedure, niti garancije koje u standardnom krivičnom postupku i te kako štite okrivljenog od samovolje nadležnih.¹¹ Paradoksalno, da bi sistem svojevrstne neformalne, ili makar neformalnije reakcije, mogao da funkcioniše, države prvo mora da oformi i osnaži sve one institucije, to jest da garantuje sve one vrednosti, koje jednu državu čine pravnom državom. Tek posle toga se određene krivične stvari mogu prepustiti jasno koncipiranim

¹⁰ Sprovedena su pojedina istraživanja koja potvrđuju delotvornost restorativne pravde u suzbijanju povrata - prema: J. Braithwaite, "Restorative justice and de-professionalization", *The Good Society*, 13/1, 2004, str. 28-29.

¹¹ O kritičkom pristupu vidi više u: D. Greene, "Repeat performance: Is restorative justice another good reform gone bad?", *Contemporary Justice Review*, 3. 201, str. 366-387.

mehanizmima restorativne pravde, bez bojazni da će to i okrivljene i oštećene izložiti dodatnim rizicima.

2. SRBIJA I PRIMENA POJEDINIH IDEJA RESTORATIVNE PRAVDE

Restorativna pravda je dovoljno poznata i proučavana u Srbiji, s tim što se ova konstatacija pre svega odnosi na naučnu i stručnu javnost.¹² Sa druge strane, pak, ne bi bilo preterano reći da u suštini ne postoji jasan stav, niti strateško razmišljanje na temu implementacije restorativne pravde u praksi. Zato restorativnu pravdu prepoznamo tek u određenim naznakama u pojedinim rešenjima u srpskom pozitivnom pravu. Sa druge strane, ne treba gubiti iz vida ni argumentovane tvrdnje pojedinih autora da u našem krivičnompravnom sistemu tradicionalno postoje brojni mehanizmi za uvažavanje interesa oštećenih, te da u tom smislu ne treba tek tako gubiti iz vida značajne razlike između naše i tradicija zemalja anglosaksonskog sistema.¹³

Tako u Krivičnom zakoniku (*Službeni glasnik RS*, broj 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014, skraćeno: KZ) postoji institut poravnjanja učinioca i oštećenog. U čl. 59. KZ predviđeno je da sud može osloboditi od kazne učinioca krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna ako je na osnovu postignutog sporazuma sa oštećenim ispunio sve obaveze iz tog sporazuma. Ipak, nikakvih detaljnijih odrednica o samom procesu pregovaranja i sporazumevanja, te o sadržini sporazuma nema. Stoga se može samo pretpostavljati da će takvim sporazumom biti ostvareni i neki elementi restorativnog procesa. Realno se poravnanje pre svega odnosi na nadoknadu štete ili uopšte na kompenzaciju u materijalnom smislu, što ne mora da ima veze sa popravljanjem narušenih odnosa u zajednici za

koje restorativna pravda pledira.¹⁴ Osim toga, jasno je da ovakve sporazume prevashodno mogu da zaključuju okrivljeni solidnijeg imovinskog stanja, što može dovesti u pitanje poštovanje načela pravdenosti, pa i generalno-preventivnu funkciju kažnjavanja. Dalje, u slučaju poravnjanja reč je samo o mogućnosti oslobođenja od kazne, što znači da zapravo nije došlo do premeštanja date krivične stvari na teren restorativne pravde. Ne raspoložemo podacima o zastupljenosti poravnjanja u našoj sudskoj praksi, ali se uglavnom ističe da se ono slabo primenjuje.¹⁵

U KZ je predviđena i mogućnost oslobođenja od kazne u slučaju kada učinilac otkloni posledice krivičnog dela. Tačnije, čl. 58. st. 3. KZ predviđa da sud može osloboditi od kazne i učinioca krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora do pet godina, ako posle izvršenog krivičnog dela, a pre nego što je saznao da je otkriven, otkloni posledice dela ili nadoknadi štetu prouzrokovanu krivičnim delom. No, u ovom slučaju su elementi restorativne pravde još slabije zastupljeni, s obzirom da se nigde ne govori o konkretnijem uticaju oštećenog na ovakvo konačno razrešenje krivične stvari. Zakonodavac verovatno polazi od predubeđenja da je u ovom slučaju učinilac krivičnog dela iskazao stvarno kajanje, posebno imajući u vidu da posledice otklanja i pre no što je saznao da je delo otkriveno. Sve zamerke koje se odnose na poravnanje stoje i ovde, a ni ovo nije način da se ostvari diverzija u odnosu na standardni krivični postupak. Takođe ne raspoložemo podacima o zastupljenosti oslobođenja od kazne po ovom osnovu. Sa druge strane uočavamo da je ukupna zastupljenost oslobođenja od kazne u sistemu krivičnih sankcija u Srbiji gotovo zanemarljiva, tako da je u 2009. godini od ukupnog broja osuđenih lica svega 0,8% oslobođeno od kazne, u 2010. godini 1,1%, u 2011. godini ponovo 0,8%, u 2012. godini 0,3% i u 2013. godini takođe 0,3%.¹⁶ Brojke jasno govore o tome da poravnanje i nadoknada štete, odnosno

¹⁴ Vid. N. Mrvić-Petrović, "Alternativne sankcije i novo zakonodavstvo Republike Srbije", *Temida*, 1/2006, str. 58,9.

¹⁵ Vid. E. Čorović, "Poravnanje između učinioca krivičnog dela i oštećenog prema Krivičnom zakoniku Srbije", *Temida*, 1/2011, str. 46.

¹⁶ Prema *Saopštenju Republičkog zavoda za statistiku RS*, broj 191 od 15. jula 2014.

¹² Vid. S. Čopić, *Restorativna pravda i krivičnopravni sistem*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu u Nišu, Niš, 2010.

¹³ L. Breneselović, "Recepcija restorativne pravde kao primer nekritičkog diskursa u pravnoj sociologiji: slučaj Srbije", *Sociološki pregled*, 1/2011, str. 45-66.

sporazumevanje sa oštećenim nisu bili dovoljno zastupljeni, posebno imajući u vidu da najveći broj krivičnih dela u Srbiji spada u dela iz oblasti imovinskog, pa potom saobraćajnog kriminaliteta, što implicira da je zastupljen i nezanemarljiv broj lakših krivičnih dela kod kojih bi sporazumevanje sa oštećenim moglo biti primereno.¹⁷

Sada prelazimo ne teren krivično procesnog prava, gde se i u uporednom pravu pre svega realizuju mere restorativnog karaktera.

Shodno čl. 283. Zakonika o krivičnom postupku (*Službeni glasnik RS*, broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014, skraćeno: ZKP) moguće je uslovno odlaganje krivičnog gonjenja od strane javnog tužioca, i to tako što on može odložiti krivično gonjenje za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, ako osumnjičeni prihvati jednu ili više od zakonom predviđenih obaveza. Dakle, reč je o uslovljenoj primeni načela oportuniteta. Obaveze koje se mogu odrediti osumnjičenom su: otklanjanje štetne posledice nastale izvršenjem krivičnog dela ili naknada pričinjene štete; uplaćivanje određenog novčanog iznosa za humanitarne ili druge javne svrhe; obavljanje određenog društvenokorisnog ili humanitarnog rada; ispunjavanje dospelih obaveza izdržavanja; podvrgavanje odvikavanju od alkohola ili opojnih droga; podvrgavanje psihosocijalnom tretmanu radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja i izvršavanje obaveza i poštovanje ograničenja ustanovljenih odlukom suda.

Uslovljeni oportunitet uveden je u pravo Srbije pre više od jedne decenije, a izmenama i dopunama zakonskih tekstova, odnosno novim zakonskim tekstovima kontinuirano su proširivane mogućnosti za njegovu primenu. Zakonodavac se pri uvođenju ovog načela pre svega nadao racionalizaciji krivičnog pravosuđa i rasterećenju sudova, a sledio je i opšti svetski trend u krivičnom procesnom pravu, obeležen mogućnošću dogovora između učesnika u krivičnom postupku i idejom restorativne pravde.¹⁸

¹⁷ O strukturi krivičnih dela kod kojih je u periodu od 2009. do 2013. godine došlo do podnošenja optužnog akta vidi: *Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku RS*, broj 191 od 15. jula 2014.

¹⁸ S. Bejatović et al, *Primena načela oportuniteta u praksi, izazovi i preporuke*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012, str. 5.

Što se ideja restorativne pravde i načela oportuniteta konkretno tiče, ipak se u samoj implementaciji nije odmaklo daleko. Naime, nije došlo do strateškog planiranja daljih aktivnosti posle uvođenja novih zakonskih rešenja, niti je vršena odgovarajuća edukacija šire, ali ni stručne javnosti. U prilog ovoj tvrdnji govore i empirijski podaci iz određenih istraživanja. Tako ovde iznosimo podatke iz istraživanja o načelu oportuniteta koje je obuhvatilo 377 predmeta iz nadležnosti osam osnovnih javnih tužilaštava iz različitih delova Srbije, i to za period od tri i po godine između 2008. i 2011. godine.¹⁹ Iako je u međuvremenu došlo do određenih modifikovanja zakonskih rešenja o načelu uslovljenog oportuniteta, to ne utiče na relevantnost rezultata istraživanja. Rezultati ukazuju na to da se najmasovnije primenjivalo odlaganje krivičnog gonjenja uz prihvatanje obaveza u vezi sa uplatom određenog novčanog iznosa u humanitarne ili druge javne svrhe, te obaveza u vezi sa otklanjanjem posledica krivičnog dela i naknadom štete. Odlaganje uz uplatu u javne svrhe je primenjeno u 63,5% slučajeva, a uz naknadu štete ili drugi oblik kompenzacije za oštećenog u 23,7% slučajeva.²⁰ U čak 83,8% slučajeva predlog za odlaganje gonjenja poticao je od javnog tužioca, a u svega 10,6% slučajeva predlog je stavljao učinilac, odnosno njegov branilac.²¹

Stiče se utisak da se razlog za najmasovniju primenu uplate u humanitarne svrhe krije u tome što je to najjednostavniji način za okončanje celokupnog postupka. Uz to, evidentno je da, kako u vreme kada je sprovedeno istraživanje, tako i danas, nije došlo do opredeljivanja standarda i tehnika koje bi omogućile uspešnu implementaciju drugih obaveza uz koje je moguće odlaganje krivičnog gonjenja. Stoga su ideje o restorativnoj pravdi u ovom domenu upravo i ostale samo ideje koje nikada nisu realizovane u praksi. Ispostavilo se da je javnom tužiocu prepušteno da se kako zna i ume dovija pri kontrolisanju ispunjavanja obaveza uz odlaganje krivičnog gonjenja, što je logično

¹⁹ Istraživanje je sprovedeno od strane istraživača pod okriljem Udruženja javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije. Vid. S. Bejatović et al, *Primena načela oportuniteta u praksi, izazovi i preporuke*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd

²⁰ S. Bejatović et al, op. cit, str. 101.

²¹ S. Bejatović et al, op. cit, str. 99.

rezultiralo redukovanjem brojnih solucija za odlaganje na uplatu, s obzirom da se uplata makar pouzdano može utvrditi i ispratiti. Obaveze poput humanitarnog rada i posećivanja savetovališta, koje su po svojoj prirodi takođe restorativnog karaktera, bile su zastupljene na gotovo zanemarljivoj nivou.²²

Srpski zakonodavni okvir tradicionalno omogućava izmirenje i druge oblike restorativnog postupanja i kada je u pitanju gonjenje za krivična dela po privatnoj tužbi. Tako će, shodno ZKP, pre zakazivanja glavnog pretresa sudija zakazati ročište za mirenje. Inače, ključni oblici kroz koje se restorativna pravda ostvaruje u uporednopravnim sistemima jesu: postupak medijacije između oštećenog i učinioca krivičnog dela, mirovne konferencije i krugovi kažnjavanja (pomirenja).²³ Čini se da bi postupak medijacije najotpunije efekte mogao dati upravo ukoliko se primenjuje tokom ročišta za mirenje, s obzirom na autoritet suda pod čijim okriljem bi se tada pomirenje odigravalo. Član 504, st. 1. i 2. ZKP predviđa da će pre određivanja glavnog pretresa za krivična dela za koja se goni po privatnoj tužbi sudija pozvati privatnog tužioca i okrivljenog da određenog dana dođu u sud radi upoznavanja sa mogućnošću upućivanja na postupak medijacije, pri čemu se okrivljenom uz poziv dostavlja i prepis privatne tužbe. Ako u postupku medijacije dođe do izmirenja i namirenja imovinskopravnog zahteva, privatna tužba se smatra povučenom i sudija donosi rešenje o odbijanju privatne tužbe, a u slučaju neuspešnog okončanja postupka medijacije, sudija će po prijemu obavještenja o tome odrediti glavni pretres. Na postupke posredovanja generalno se primenjuju odredbe Zakona o posredovanju u rešavanju sporova (*Službeni glasnik RS*, broj 55/14), koji je stupio na snagu 1. januara 2015. godine. Posredovanje se shodno navedenom zakonu pre svega odnosi na građanskopravnu materiju, mada je istaknuto da je medijacija primenljiva i kada je reč o imovinskopravnom zahtevu i zahtevu za nadoknadu štete proisteklom iz krivične stvari. Shodno čl. 2. pomenutog zakonskog teksta posredovanje je postupak, bez obzira na naziv, u kojem strane dobrovoljno nastoje da sporni odnos reše

putem pregovaranja, uz pomoć jednog ili više posrednika, koji stranama pomažu da postignu sporazum, dok čl. 4. utvrđuje da se uz ovaj zakon na posredovanje imaju primeniti i standardi posredovanja sadržani u aktima Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i Evropske unije. Opredeljeno je i koja lica i pod kojim uslovima mogu dobiti dozvolu za posredovanje. Posredovanje počiva na načelima među kojima se ističu dobrovoljnost, ravnopravnost i poverljivost.

Podaci o praktičnim efektima ročišta za mirenje kao načina za okončanje krivičnog postupka po privatnoj tužbi nisu dostupni. Uopšte, postojeći pregledi ukupnih statističkih podataka nas ne upućuju na to kada je zapravo medijacija između privatnog tužioca i okrivljenog rezultirala obustavom krivičnog postupka, odnosno odbijanjem privatne tužbe. Ipak, poznato je da se mirenje sporadično primenjuje i da je obično reč o neformalnom postupanju koje se ne odvija po iole ustaljenim procedurama. Ostaje da se vidi da li će novi zakonski okvir za posredovanje dovesti do primenjivanja nekih restorativnih metoda i u ovom kontekstu.

Konačno dolazimo do krivičnog postupka prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. I inače se smatra da je maloletnička delinkvencija domen u kome restorativna pravda može da ima najšire polje primene, s obzirom da maloletnici najčešće vrše lakša krivična dela, a uz to njihov uzrast neminovno iziskuje specifično postupanje. Smatra se da se u vaspitnim nalogima, uvedenim Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (*Službeni glasnik RS*, broj 85/05, skraćeno: ZOMUKD), oslikavaju ideje restorativne pravde.²⁴ Uvođenje vaspitnih naloga u saglasju je sa *Standardnim minimalnim pravilima UN o alternativama institucionalnom tretmanu* (Tokijska pravila, 1990) koja sugerišu uvođenje što razgranatijeg sistema mera alternativnih institucionalnom tretmanu. Tokijska pravila podstiču uvođenje diverzionih modela reagovanja na kriminalitet maloletnika, što podrazumeva veća ovlašćenja tužilaštva u vezi sa skretanjem i obustavljanjem krivičnog postupka. Pri odabiru i primeni alternativnih mera vodi se računa o prirodi i

²² Vid. S. Bejatović et al, op. cit, str. 103.

²³ J. Tsui, "Breaking free of the prison paradigm: Integrating restorative justice techniques into Chigao's juvenile justice system", *The Journal of Criminal Law & Criminology*, 3/2014, str. 639.

²⁴ Tako: D. Jovašević, "Novine u krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u svetlu restorativne pravde", *Temida*, 1/2007, str. 15-23.

težini delikta, o ličnosti i poreklu prestupnika, o svrsi sankcionisanja, ali i o interesima žrtve.²⁵

Shodno čl. 5. ZOMUKD, javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike u slučaju izvršenja krivičnog dela za koje je predviđena kazna zatvora do 5 godina mogu da primene vaspitne naloge koji se sastoje u izvinjenju oštećenom, naknadi prouzrokovane štete, obavljanju humanitarnog rada i slično, ali pod pretpostavkom da maloletnik priznaje krivično delo i da iskazuje specifičan odnos prema krivičnom delu i oštećenom. Vaspitni nalozi su stoga jedna *sui generis* mera, pa se kao takvi ne mogu smatrati sankcijom u sistemu krivičnih sankcija koje se primenjuju prema maloletnicima.²⁶

Elementi restorativne pravde zastupljeni su ovde utoliko što se vaspitni nalog izriče u cilju sprečavanja stigmatizacije maloletnika koju bi izazvalo pokretanje krivičnog postupka, odnosno njegovo sprovođenje do kraja ukoliko je postupak već pokrenut, čime se iskazuje briga za dalji maloletnikov razvoj i položaj u zajednici.²⁷ Istovremeno se ne zanemaruje ni interes oštećenog, jer vaspitni nalog dolazi u obzir samo u slučaju kada maloletnik priznaje krivično delo. U primeni vaspitnog naloga učestvuju lica koja se i inače staraju o maloletniku, kao i nadležni organ starateljstva, čime je praktično omogućena odgovarajuća postdeliktna pomoć.

Upravo kod maloletnih učinilaca krivičnih dela i vaspitnih naloga zaista postoji mogućnost da se primeni restorativna, nasuprot retributivnoj pravdi. Ovde se zapravo radi o "skretanju" krivičnog postupka ka drugim mehanizmima reagovanja, što i jeste ključni postulat restorativne pravde kada se zalaže za to da se šteta naneta krivičnim delom rešava od strane

direktno zainteresovanih, a ne od strane državnih službenika.

Sa stanovišta restorativne pravde ključnu ulogu u našem sistemu mogao bi imati vaspitni nalog izvinjenje maloletnog učinioca krivičnog dela i nadoknada štete oštećenom. Upravo ovaj vaspitni nalog i jeste najzastupljeniji u našoj praksi. Tako je u 2012. godini od 106 vaspitnih naloga primenjenih od strane javnih tužilaca za maloletnike čak 98 otpalo na vaspitni nalog izvinjenja oštećenom i nadokande štete.²⁸ Najzastupljeniji vaspitni nalog u 2013. godini bio je poravnanje sa oštećenim, te se od 205 vaspitnih naloga čak 163 vaspitnih naloga svelo na poravnanje sa oštećenim, 20 vaspitnih naloga se odnosilo na redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao, potom 17 vaspitnih naloga putem kojih je ostvareno uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, te 4 vaspitna naloga radi podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga i svega 3 vaspitna naloga u cilju uključivanja u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu.²⁹

Dakle, praksa ukazuje da se pri primeni vaspitnog naloga poravnanja pre svega primenjuje izvinjenje ili eventualno naknada štete, čime se snošenje posledica krivičnog dela faktički prevladuje na roditelje koji obezbeđuju sredstva za nadoknadu. Jasno je da pod ovim okolnostima poravnanje zapravo ni ne podrazumeva dodatne mere kojima bi se podstakla (re)socijalizacija maloletnika, posebno ukoliko izvinjenje nije praćeno razgovorima i medijacijom već se svodi na verbalno izvinjavanje.³⁰ Tako se izvinjenje redukuje na nivo na formalnosti nakon koje ne slede nikakve dodatne mere restorativnog karaktera, čime se ceo postupak zapravo banalizuje. Ovde se vraćamo na problem nedovoljnog edukovanja službenih aktera kako u okviru pravosudnog sistema, tako i u okviru

²⁵ Tokijska pravila, pravilo br. 3.

²⁶ Tako: L.J. Radulović, "Vaspitni nalozi kao posebne mere reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1, 2008, str. 27-28.

²⁷ Navedeno je u saglasnosti sa *Smernicama UN za prevenciju maloletničke delinkvencije* (Rijadske smernice, 1990) koje sugerišu da nadležne treba upoznati sa mogućnostima upućivanja maloletnika na programe kojima se oni izuzimaju iz pravosudnog sistema (diverzion programi) i obezbediti primenu takvih inicijativa - smernica br. 58.

²⁸ Prema: Republički zavod za statistiku RS, *Maloletni učinioci krivičnih dela-Prijave, optužea i osude 2012*, Bilten br. 577, Beograd, 2013.

²⁹ Republički zavod za statistiku RS, *Bilten Maloletni učinioci krivičnih dela*, br. 589, Beograd, 2014.

³⁰ Nadežda Satarić, Dragan Obradović, *Analiza praksi primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza u Srbiji*, Amity, Beograd 2011, str. 50.

sistema socijalne zaštite koji takođe učestvuje u implementaciji vaspitnih naloga, ali i na i te kako vidljiv nedostatak materijalnih ulaganja u ovu oblast.

I kroz realizaciju pojedinih posebnih obaveza iz ZOMUKD, poput izvinjenja, naknade štete i rada u humanitarne svrhe, mogu se ostvarivati restorativne ideje, s tim što u tom slučaju ne govorimo o skretanju krivičnog postupka, te se ovom prilikom nećemo zadržavati na njima.

3. ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Ideje restorativne pravde prisutne su u određenim zakonskim rešenjima zastupljenim u krivičnompravnom sistemu Republike Srbije. Tako poravnanje u skladu sa odredbama krivičnog materijalnog prava, načelo oportuniteta krivičnog gonjenja na polju krivičnoprocesnog prava i vaspitni nalozi i posebne obaveze kada je reč o reakciji na maloletnički kriminalitet omogućavaju popravljnje odnosa na relaciji oštećeni i učinilac krivičnog dela. Ipak, i pored toga ideje restorativne pravde nisu zaživele u krivičnompravnom sistemu Srbije.

Nalazimo da se pri uvođenju određenih mera restorativnog karaktera zapravo nije razmišljalo o tome gde i kako će se one primenjivati i šta se konkretno njima želi postići. Opšti utisak je da se prevashodno ciljalo na normativno usaglašavanje sa preporukama Saveta Evrope, Konvencijom UN o pravima deteta, Pekinškim pravilima i drugim međunarodnim dokumentima. Međutim, usaglašavanje je i ostalo samo na normativnom nivou, jer se malo šta od uslova postojećih na terenu izmenilo. Ovakvo stanje stvari rezultiralo je primenom onih restorativnih mera čija primena jednostavno zadaje najmanje muka i iziskuje minimalne napore. Stoga se uslovno odlaganje krivičnog gonjenja svodi na uplatu iznosa u humanitarne svrhe, a diverziono reagovanje prema maloletnicima na primenu vaspitnog naloga izvinjenja i poravnanja. Utvrđivanje odgovornosti, reagovanje uže i šire zajednice, rehabilitacija učinioca krivičnog dela i drugi elementi na kojima restorativna pravda počiva u uporednom pravu ne ostaju ni u drugom ili trećem planu, već ih zapravo ni nema. Međutim, ne treba nužno polaziti ni od pretpostavke da će uvođenje restorativne pravde po automatizmu doprineti efikasnijem suzbijanju kriminalieta. U tom smislu u literaturi sve češće

pronalazimo mišljenja onih koji uočavaju mnoge nedostatke i zastranjivanja, te uviđaju da su se i osnovne ideje restorativnog koncepta bitno izmenile, moguće i deformisale, usled brojnih praktičnih problema u implementaciji. Stoga smo mišljenja da bi u našim prilikama konačno trebalo koncizno osmisliti budući pristup u pogledu usvajanja tekovina restorativne pravde. Treba iskreno odgovoriti na pitanje u kojoj meri ima prostora za primenu ovih ideja i koji oblici i tehnike bi bili primereni našim potrebama. Razume se da bi zauzimanju jasnijeg stava po tom pitanju trebalo da prethodi odgovarajuće opsežno istraživanje.

4. LITERATURA

Republički zavod za statistiku RS, *Maloletni učinioci krivičnih dela-Prijave, optužea i osude 2012*, Bilten br. 577, Beograd, 2013.

Republički zavod za statistiku RS, *Bilten Maloletni učinioci krivičnih dela*, br. 589, Beograd, 2014.

Nadežda Satarić, Dragan Obradović, *Analiza praksi primene vaspitnih naloga i posebnih obaveza u Srbiji*, Amity, Beograd 2011, str. 50.

D. Jovašević, "Novine u krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u svetlu restorativne pravde", *Temida*, 1/2007, str. 15-23.

L.J. Radulović, "Vaspitni nalozi kao posebne mere reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1, 2008, str. 27-28.

S. Bejatović et al, *Primena načela oportuniteta u praksi, izazovi i preporuke*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, 2012, str. 5.

J. Tsui, "Breaking free of the prison paradigm: Integrating restorative justice techniques into Chigao's juvenile justice system", *The Journal of Criminal Law & Criminology*, 3/2014, str. 639.

N. Mrvić-Petrović, "Alternativne sankcije i novo zakonodavstvo Republike Srbije", *Temida*, 1/2006, str. 58,9.

E. Ćorović, "Poravnanje između učinioca krivičnog dela i oštećenog prema Krivičnom zakoniku Srbije", *Temida*, 1/2011, str. 46.

J. Braithwaite, "Restorative justice and de-professionalization", *The Good Society*, 13/1, 2004, str. 28-29.

J. Willemsens, *Restorative Justice: An Agenda for Europe*, European Forum for Restorative Justice, Leuven, 2008, str. 21-34.

D. Greene, "Repeat performance: Is restorative justice another good reform gone bad?", *Contemporary Justice Review*, 3. 201, str. 366-387.

S. Ćopić, *Restorativna pravda i krivičnopravni sistem*, doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu u Nišu, Niš, 2010.

L. Breneselović, "Recepcija restorativne pravde kao primer nekritičkog diskursa u pravnoj sociologiji: slučaj Srbije", *Sociološki pregled*, 1/2011, str. 45-66

J. Braithwaite, "Resorative Justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts", *Crime and Justice*, 25/1999, str. 5.

T. Newell, "Restorative justice" u: Y. Jewkes, J. Bennet, *Dictionary of prisons and punishment*, Devon, 2008, str. 253.

S. Ćopić, S. Ćopić, "Pojam i osnovni principi restorativne pravde", *Temida*, 1, 2007, str. 27.

S. Konstantinović Vilić, M. Kostić, *Penologija*, Niš, 2006, str. 104.

M. Kostić, "Uspostavljanje standarda za restorativnu

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Smiljka Gavrić

Association of Mediators in Bosnia and
Herzegovina

MEDIATION AND RECONCILIATION

Abstract

Restorative justice invites a fundamental shift in the way we think about and do justice. In the last few decades, many different programs have arisen out of a profound and virtually universal frustration with the dysfunction of our justice system. What distinguishes restorative justice from all these programs is that it is not a program. It is a theory of justice which challenges the fundamental assumptions in the dominant discourse about justice.

Restorative Justice helps meet the needs of people faced with crime and conflict in an inclusive and meaningful way. Restorative Justice practices provide voluntary opportunities for those who have been harmed and those who have caused harm to be active participants in their journey for justice, accountability, and reparation. The nation now plans to use mediation to improve judicial efficiency, and promote democracy and the rule of law.

Drawing on his mediation experiences in private practice and his work managing rule of law projects in Bosnia and Herzegovina, the author concludes that the new mediation laws are an excellent start but need to be amended. The author further concludes that if given sufficient time and proper implementation, mediation can improve judicial efficiency and democracy in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: restorative justice, criminal proceedings, mediation.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERZEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Smiljka Gavrić

*Udruženje medijatora Bosne i
Hercegovine*

MEDIJACIJA I POMIRENJE

Sažetak

Restorativne pravde predstavlja osnovni poziv o načinu na koji razmišljamo o pravdi. U posljednjih nekoliko desetljeća, pojavili su se mnogi različiti programi iz duboke i gotovo univerzalne frustracije sa disfunkcijom našeg pravosudnog sistema. Ono što razlikuje restorativnu pravdu od svih tih programa je da to nije program. To je teorija pravde koja osporava temeljne pretpostavke u dominantnom diskursu o pravdi.

Restorativna pravda pomaže zadovoljiti potrebe ljudi suočenih sa kriminalom i sukobom na inkluzivan i smislen način. Restorativne prakse pružaju dobrovoljne mogućnosti za one koji su oštećeni, a oni koji su prouzrokovali štetu da budu aktivni učesnici u njihovom putu za pravdu, odgovornost, i reparaciju. Narodi (države) sada planiraju da iskoriste posredovanje za poboljšanje efikasnosti pravosuđa, i promovisanje demokratije i vladavine prava.

Oslanjajući se na svoje iskustvo u posredovanju (medijaciji) u privatnoj praksi i upravljanje medijacijom kao projektom vladavine prava u Bosni i Hercegovini, autorica zaključuje da su novi zakoni posredovanja odličan početak, ali je potrebno da se mijenjaju. Autorica dalje zaključuje da ako se uloži dovoljno vremena i pravilno implementira, medijacija može poboljšati efikasnost pravosuđa i demokratije u Bosni i Hercegovini.

Cljučne riječi: restorativna pravda, krivični postupak, posredovanje.

1. UVOD

Može se postaviti generalno pitanje zašto je medijacija vjerovatno i najprimjereniji mehanizam koji možemo koristiti za rješavanje konflikata? Kako se uopšte ponašamo kad smo u konfliktu?

Na čuvenu krilaticu „Fight or Flight“ / „Konfrontacija ili izbjegavanje“, medijacija se čini pravim odgovorom na konflikt.

Medijacija kao mehanizam za mirno rješavanje konflikata / sporova, integriše više komponenti koje se sa različitih aspekata bave uzrocima, ponašanjem, posljedicama, te mogućim opcijama za razrješenje konflikta, i u konačnici vodi ka pomirenju. Krucijalno za postupak medijacije je uvođenje medijatora, kao treće neutralne strane.

Obzirom na različite sfere primjene medijacije, ovdje ćemo se pozabaviti medijacijom u zajednici.

Programi restorativne pravde kako navodi Walgrave (2006: 144), bez shvatanja filozofije, odnosno suštine koncepta, ostaju samo prost skup tehnika, koji može da se koristi ili zloupotrebi u različitim situacijama i da služi različitim ciljevima.

Savremeni koncept restorativne pravde tradicionalni, krivičnopravni odgovor na kriminalitet, koji opstaje u socijalnom kontekstu državne moći, stavljajući akcenat na krivično delo i učinioca, a ignorišući i zanemarujući žrtve (Weitekamp, 2000: 102), našao se tokom 70-ih i 80-ih godina prošlog veka na udaru kritike

Žrtve bivaju sekundarno viktimizirane, sistem im poriče moć koja im je već jednom, od strane učinioca oduzeta, a njihova uloga u postupku je minimalizovana.

Stoga je razvoj koncepta restorativne pravde bio motivisan potrebom aktivnijeg uključivanja žrtve u postojeći krivičnopravni sistem i humanijim postupanjem sa učiniocem, ali isto tako i davanjem prilike žrtvi i zajednici da učestvuju u procesu rehabilitacije učinioca (Weitekamp 2000: 103-104).

2. MEDIJACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosanskohercegovačko društvo je prošlo kroz nedavni rat, nakon kojeg nas svrstavaju u tranzicijska društva, ili ona koja nastoje postati demokratska kroz implementaciju međunarodnih normi. Upravo zbog toga, pitanje ljudskih prava, pravde i pomirenja su i danas stvari naše svakodnevnice.

Mostarskim sporazumom, 16-18. maj 1995. godine, Dr. Christian Schwarz-Shilling je imenovan za Medijatora Federacije Bosne i Hercegovine i g. Roberts Owen za Arbitra Federacije Bosne i Hercegovine.

Plan je bio da se Medijator koncentriše na neriješena politička pitanja koja treba da se riješe putem medijacije, a ovaj arbitar bi razriješio pravna pitanja kroz obvezujuću arbitražu.

Na Konferenciji o implementaciji mira, u Bonu 1997. godine, pozvane su vlasti u Bosni i Hercegovini, posebno entiteti, da koriste instrument međunarodne medijacije, u cilju rješavanja sporova koji se odnose na implementaciju Mirovnog – Dejtonskog sporazuma.

Ovo je bila osnova da i Republika Srpska prihvati dotadašnjeg Medijatora Federacije Bosne i Hercegovine, tako da g. Schwarz-Schilling postaje Međunarodni Medijator u Bosni i Hercegovini.

Dr. Christian Schwarz-Schilling je tokom svog 9-godišnjeg mandata, od 1996. do 2004. godine, uspješno provodio medijacije zajedno sa svojim timom, širom Bosne i Hercegovine.

Kao napr. u Bugojnu, Jajcu, Stocu, Kaknju, Varešu, Orašju, Drvaru, Gornjem Vakufu, Travniku, Prozoru-Rami, Sanskom Mostu / Prijedoru, Jablanici, Livnu, Brodu, Derventi, Maglaju, Travniku, Vitezu, Fojnici / Kiseljaku, Busovači, Glamoču, Tesliću, Foči, Kantonu 6, Kantonu 7, Kantonu 10, Ilidži, Mostaru, Banja Luci, Čapljini, Modriči, Višegradu, Sokocu, Donjem Vakufu.

Nakon što je imenovan za Visokog Predstavnika u Bosni i Hercegovini, na koju dužnost je stupio u januaru 2006. godine, Dr. Christian Shwarz-Schilling je završio svoj mandat Međunarodnog Medijatora u Bosni i Hercegovini.

U zajednici, užoj i široj, u kojoj živimo i djelujemo, događaju se razne vrste konflikata, pa se tako može govoriti o:

- Medijaciji unutar lokalne zajednice,
- Medijaciji između lokalnih zajednica,
- Medijaciji između lokalne zajednice i vlasti,
- Medijaciji u maloljetničkoj delinkvenciji,
- Među-etničkoj medijaciji, i
- Među-religijskoj medijaciji.

Postupak medijacije koji provodi medijator sa stranama u konfliktu, nosi niz prednosti u odnosu na druge načine rješavanja sporova:

- Medijacija pruža sigurno okruženje gdje ljudi bez obzira ko su, kako izgledaju, koje su vjere, etniciteta, kojim jezikom govore, mogu slobodno da se izraze, bez bojazni da će biti prosuđivani.
- Medijacija pomaže da se prevaziđu razlike etničke, vjerske, političke, rodnoš, i to sve u cilju povećanja poštovanja, tolerancije, prihvatanja i razumijevanja.
- Medijacija uključuje kulturalne razlike, porodični odgoj, te edukaciju koja se odnosi na prevenciju, kao i samo rješavanje konflikta.
- Medijacija sa marginalizovanim grupama, kao napr. etničkim, socijalno ugroženim, sa određenim tjelesnim i psihičkim nedostacima, koji sebe smatraju „žrtvom“, a što proističe njihovom diskriminacijom, ukorijenjenim društvenim stereotipima i sl.
- Medijacija u maloljetničkoj delinkvenciji, radi na resocijalizaciji mladog čovjeka, njegovom reintegrisanju u lokalnu zajednicu, te jednako brine o žrtvi i njenim potrebama.

Efekti medijacije su dragocjeni, i za potrebe ovog rada izdvajamo:

- Uvećano znanje o drugoj kulturi i običajima,
- Poboljšanje saradnje između grupa,
- Lično osnaženje,
- Razvijanje svijesti o potrebama drugoga,
- Izgradnja povjerenje,
- Promjena okvira razmišljanja i interakcije sa drugim, i

- Usvajanje principa mirnog načina rješavanja konflikta.

Restorativna pravda predstavlja odgovor na nešto što je učinjeno, ona je reaktivnog karaktera, što je ne razlikuje od klasičnog krivičnog sistema. Međutim, za razliku od tradicionalnog krivičnog prava i krivičnog sistema, restorativna pravda je mnogo više okrenuta budućnosti. Krivično djelo jeste povod aktiviranja mehanizama restorativnog karaktera, ali se njima ne djeluje na posljedicu, već na njene uzroke. Zato smatram da restorativna pravda teži da restaurira, odnosno popravi posljedice prošlog događaja (izvršenog krivičnog djela), odnosno da uspostavi balans između potreba i interesa svih zainteresovanih strana (žrtve, učinioca i članova zajednice), kako bi se obezbjedilo oporavak žrtve od traume preživljene viktimizacije, uticalo u pravcu prevencije budućih kriminalnih ponašanja i uspostavila harmonija u zajednici koja je narušena izvršenjem krivičnog djela. Utoliko, i pored uočenih razlika u pogledu definisanja koncepta restorativne pravde, može da se primjeti da ona za većinu zagovornika ipak predstavlja konstruktivan odgovor na kriminalitet, koji teži popravljanju štete/povreda i narušenih odnosa kao posljedica izvršenog krivičnog djela, a ne odmazdi i kažnjavanju, odnosno produblivanju konflikta i strukturalne nepravde. Sve metode koje se koriste za rešavanje konflikta uz pomoć treće neutralne osobe nazivaju se alternativnim načinima rešavanja sporova.

3. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Proces restorativne pravde može se koristiti prije, u toku ili nakon završetka sudskog spora, odnosno čak u toku izvršenja zatvorske kazne.

Modeli restorativne pravde pružaju mogućnost izvršiocima da iskažu svoje kajanje te zatraže oprost od žrtve delikta, te da iznesu uzrok delikventnog ponašanja i osjećanja u vezi s tim, te da se iskupe za naneseu štetu društveno korisnim radom, radom za dobrobit žrtve, izvinjenjem ili novčanom nadoknadom.

Žrtvi se restorativnom pravdom pruža mogućnost da sazna istinu o djelu, o razlozima lošeg ponašanja počinitelja, ali i da iznese

svoje stavove, osjećanja i mišljenja o deliktu. U ovim procesima aktivno učestvuju obje strane uz održavanje dijaloga i iskazivanje poštovanja. Objе strane u realnim granicama iznose mišljenja o mogućnosti nadoknade štete. Sastancima mogu prisustvovati i bližnji oštećenih osoba i delikventa, te članovi društvene zajednice, ali oni nemaju nikakvu ulogu u odlučivanju o najboljem načinu okončanja spora/konflikta ili ostvarenja pomirenja.

4. LITERATURA

Adžajić-Dedović A., (2015) Restorativna pravda, Sarajevo: POMOZIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI

Aertsen, I., Willemsens, J. (2001) "The European Forum for Victim- Off ender Mediation and Restorative Justice", European Journal on Criminal Policy and Research, br. 9; str. 291-300.

Albreht, H.J. (2001) "Restorative Justice – Answers to Questions that Nobody has put Forward", u: Fattah, E., Parmentier, S, (ur.) Victim Policies and Criminal Justice on the Road to Restorative Justice. Leuven: Leuven University Press: 295-314.

Braithwaite, J. (2003) "Restorative Justice and a Better Future", u: Johnstone, G. (ur.) A Restorative Justice Reader – texts, sources, context. Devon: Willan Publisher: 83-97.

Christie, N. (1977) "Conflicts as property", The British Journal of Criminology, Vol. 14, br. 1: str. 1-15

Daly, K. (2003) "Restorative Justice: the Real Story", u: McLaughlin, E., Fergusson, R., Hughes, G., Westmarland, L. (ur.) Restorative Justice Critical Issues, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications: 195-214.

Dignan, J. (2002) "In search of restorative jurisprudence", u: Walgrave, L. (ur.) Restorative Justice and the Law. Devon: Willan Publishing: str. 150-190.

Driedger, O. (2001) "Societal Development, Quality of Life and Restorative Justice", u: Fattah, E., Parmentier, S, (ur.) Victim

Policies and Criminal Justice on the Road to Restorative Justice. Leuven: Leuven University Press: str. 315-328.

Fattah, E., Parmentier, S, (ur.) (2001) Victim Policies and Criminal Justice on the Road to Restorative Justice. Leuven: Leuven University Press.

Friday, P. (2003) "Restorative Justice: The Impact on Crime", rad prezentovan na XI Međunarodnom viktimološkom simpozijumu, 13.-18. jul 2003. godine, Stellenbosch, South Africa.

Gavrielides, T. (2005) "Some Meta-Theoretical Questions for Restorative Justice", Ratio Juris: Vol. 18: br. 1: str: 84-106.

Hagemann, O. (2003) "Restorative Justice in Prison?", u: Walgrave, L. (ur.) Repositioning Restorative Justice. Devon: Willan Publisher: str. 221-236.

Johnstone, G. (2002) Restorative Justice – ideas, values, debates.

Devon: Willan Publisher. Johnstone, G. (ur.) (2003) A Restorative Justice Reader – texts, sources, context. Devon: Willan Publisher.

Zehr, H. (2002) *The Little Book of Restorative Justice*. Good Books, Intercourse, PA, USA.

Zehr, H. (2003) "Retributive justice, restorative justice", u: Johnstone, G. (ur.) *A Restorative Justice Reader – texts, sources, context*. Devon: Willan Publisher: str. 69-97.

Zehr, H., Mika, H. (1997) "Fundamental Concepts of Restorative Justice", *Contemporary Justice Review*, Vol. 1, br. 1: str. 47-56.

Walgrave, L. (ur.) (2002) *Restorative Justice and the Law*. Devon: Willan Publishing.

Walgrave, L. (2006) "Restorative justice and beyond – an agenda for Europe", rad prezentovan na 4. konferenciji Evropskog foruma za restorativnu pravdu, Berselona, Španija, 15.-17. Jun 2006: str. 144-148.

Walgrave, L., Bazemore, G. (1999) "Restorative Justice: In Search of Fundamentals", u: Bazemore, G., Walgrave, L. (ur.) *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Dr. sc. Zlatan Delić, professor

Dr. sc. Mirza Mahmutović, ass. prof.

Filozofski fakultet u Tuzli

**TRANSITIONAL JUSTICE, TRUTH AND
RECONCILIATION AFTER GENOCIDE
AGAINST BOSNIAKS**

Abstract

The subject of this paper is unintended socio-economic and psychopathological effects of a two-decade transitional denial, minimization and relativization of genocide against Bosniaks in Srebrenica which was known as a "safe area of the UN" in 1995. Our focus is on the ideological assumptions that led to the "ethnic cleansing" and genocide against Bosnian Muslims (Bosniaks). Genocide is the actual crime where people are intended to deliberately be killed, and forming (classified and imaginary) groups by force is merely a symbolic (ideological) condition of the possibility of carrying out the crime of genocide.

This study demonstrates that the denial of genocide, along with the denial of accountability to prevent genocide – is what the largest part of ethno-clerical-neo-fascist and neo-capitalist structures in the Bosnian entity of Republika Srpska and the Republic of Serbia have been standing on for the past 20 years, causing incalculable damage to the majority of citizens (former employees) of Bosnia and Herzegovina and the majority of citizens (former employees) of the Republic of Serbia.

The aim of this paper is to point to the manifold ways of conflict, not only the inter-ethnic conflict but also to the consequences of a two-decade long manipulation of the collective, personal, double, multiple and stolen identities in the regional and global context. The strategic denial of genocide, especially when accompanied by elements of war or present challenges of glorification of war criminals such

as Radovan Karadžić, Ratko Mladić or Dario Kordić, particularly in the time of growing Islamophobia, provides a variety of transitional perversions. These perversions are recognized once we realize that the real problems of ordinary people (citizens) such as unemployment, poverty, social and/or mental poverty associated with the collapse of the idea of democracy and the idea of education – are deliberately suppressed, masked, neglected, relativized and transferred to the secondary group. Therefore, the central hypothesis states that the denial of a convicted genocide against Bosniaks is more or less the same as the judicial failure of public obligation to timely prosecute criminal organizations and individuals who are responsible for a series of (post-war) robberies of public goods of Bosnia and Herzegovina through privatization which further complicates overburdened postwar discourses of truth, justice and reconciliation. Due to a series of privatized, judicial and economic disasters, which happened in the global imposition of neo-liberal privatized model of ownership, in the name of the new knowledge economy - it is necessary to continue to speak about socioeconomic genocide in a re-assessed context of transitional justice, truth and reconciliation, primarily for the purpose of moral and institutional recovery of the state and society. That being said, we want to point to the importance of activating multi-paradigmatic policy and multi-paradigmatic culture of memories, which would help in the process of economic and political consolidation of the BiH society and state in order to create a truly democratic society of free citizens.

Keywords: justice, truth.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Dr. sc. Zlatan Delić, vanredni profesor

Dr. sc. Mirza Mahmutović, doc

Filozofski fakultet u Tuzli

**TRANZICIJSKA PRAVDA, ISTINA I
POMIRENJE NAKON GENOCIDA NAD
BOŠNJACIMA**

Sažetak

Predmet ovoga rada predstavljaju nenamjeravani socioekonomski i psihopatološki učinci dvodecenijskog tranzicijskog negiranja, minimiziranja i relativiziranja zločina genocida nad Bošnjacima u Srebrenici „zaštićenoj zoni UN-a“ 1995. godine. Fokusiramo se na ideološke pretpostavke koje su dovele do „etničkog čišćenja“ i genocida nad bosanskim muslimanima (Bošnjacima). Genocid je stvarni zločin u kome bivaju namjerno ubijeni stvarni ljudi, a prisilno (klasifikacijsko ili imaginološko) stvaranje jednoobraznih skupina, predstavlja simbolički (ideološki) uslov mogućnosti, stvarnog izvršenja zločina genocida. Dokazujemo da negiranje genocida, kao i poricanje odgovornosti za propuštanje prilike da se genocid spriječi – na čemu već 20 godina istrajava najveći dio etno-klero-neofašističkih i novo-kapitalističkih struktura u bosanskohercegovačkom entitetu RS, u Republici Srbiji itd. - nanosi nesagledive štete najvećem broju građana (bivših radnika) Bosne i Hercegovine i najvećem broju građana (bivših radnika) Republike Srbije. Cilj rada jeste da se, u regionalnom i globalnom kontekstu, ukaže na mnogostuko konfliktne, a ne samo među-etnički konfliktne, posljedice dvodecenijske manipulacije kolektivnim, personalnim, dvojnim, rezervnim i višestrukim identitetima.

Strateško negiranje genocida, naročito kada je praćeno specijalnim vidovima rata ili izazivačkim veličanjem ratnih zločinaca poput

Radovana Karadžića, Ratka Mladića, Darija Kordića itd. - naročito u situaciji narastajuće islamofobije, rezultira nizom tranzicijskih perversija. Te perversije prepoznajemo u trenutku kada shvatimo da se stvarni problemi običnih ljudi (građana) kao što su nezaposlenost, siromaštvo, socijalna ili/i duhovna bijeda povezana s kolapsom ideje demokracije i ideje obrazovanja - namjerno potiskuju, maskiraju, zanemaruju, relativiziraju i prebacuju na sporedni kolosijek. Centralna hipoteza glasi da negiranje presuđenog genocida nad Bošnjacima, s jedne strane, slično kao i pravosudno propuštanje javne obaveze da se blagovremeno procesuiraju zločinačke organizacije i pojedinci koji su odgovorni za niz (poslijeratnih) privatizacijskih pljački javnih dobara Bosne i Hercegovine - dodatno komplicira ionako preopterećene postratne diskurse o istini, pravdi i pomirenju. S obzirom na niz privatizacijskih, pravosudnih i ekonomskih katastrofa, koje su se događale u procesu globalnog nametanja neoliberalnog modela privatizacije vlasništva - i to čak i u ime nove ekonomije znanja - potrebno je, iznova rekontekstualizirati značenja tranzicijske pravde, istine i pomirenja. Istovremeno, radi moralnog i institucionalnog oporavka ekonomije, države i društva - potrebno je govoriti i o socioekonomskom genocidu. Svrha rada je aktiviranje multiparadigmatskih politika i multiparadigmatskih kultura sjećanja u cilju stvaranja istinskog demokratskog društva slobodnih građana i građanki.

Ključne riječi: pravda, istina

1. UMJESTO UVODA

Ovaj tekst pisan je dosta dugo. Često je iznova dopisivan, naročito u prvim mjesecima 2015. kada su svakodnevno bilježeni gotovo nestvarni *događaji nasilja*, kao i teško zamislivi pravosudni, politički, korupcionaški, psihopatološki, policijski i drugi ulančavajući skandali povezani sa nesavladanim viškom nasilja, koje se gomilalo na ionako preteške kolektivne traume i sjećanja iz nedavne krvlju natopljene prošlosti. Značenje tih skandala kao da dovodi u pitanje uobičajenu samorazumljivost našeg svakodnevnog govora o onome što se događalo i što se i danas događa, a što se opire jednostavnom pozitivističkom ili jurisprudencijom objašnjavanju.

Na većinu tih skandala tranzicijska javnost skoro se navikla. Ali, izgleda, da se na neke od najnovijih, internacionalnih pravosudnih skandala, povezanih sa skupom udruženih neofašizama niko razuman ko živi na određenom tlu poput našega ne može uistinu naviknuti i pritom zadržati bistro oko i čisto srce. Višedecenijsko navikavanje na „normaliziranje nenormalnog,“ predstavlja tamno mjesto „naših“ postsocijalističkih, „demokratskih“ tranzicija naročito u zonama prava i pravde. Mada postoji suštinska epistemička razlika između znanosti o pravu, i samog prava kao prakse normaliziranja pravosudnih skandala, na ovome mjestu ne možemo detaljnije obrazlagati viktimološke i sigurnosne implikacije zanemarivanje te razlike.

Sociologija prava, nova kriminologija, kritička viktimologija i niz drugih odgovornih holističkih istraživanja koja će se vjerovatno roditi u bliskoj budućnosti - neće moći ignorirati dramatičnu krizu i dogmatizaciju najširih dijelova društvenih znanosti. Žrtvama navikavanja na „politiku skandala“, kao i svim žrtvama djelovanja „semantičkih polja smrti“¹ nakon (prekida) rata

¹ Sintagmu „semantička polja smrti“, u kontekstu novomedijske politike na djelu, preuzimam od španskog sociologa Manuela Castellsa. Značenje te sintagme, međutim, značajno proširujem. Prije svega zbog potrebe budućih holističkih, kritičkih, frontističkih, komparativnih, komplementarnih i drugih objašnjavanja „različitih“ i „sličnih“, odnosno, međusobno udaljavajućih i međusobno približavajućih, varijanti neofašizma koje se pojavljuju u drugoj dekadi 21. stoljeća. Tu možemo ubrojati četništvo, ustaštvo i druge slične ili različite forme neofašizma. Te forme nemaju jedinstveno ime, niti imaju supstancijalno

(esencijalističko) značenje. Vidjeti u: Manulel Kastels, *Moć komunikacije*, Clio, Beograd, 2014. Novo kontekstualno i relaciono značenje sintagme „semantička polja smrti,“ moguće je, dakle, tražiti u kontekstu negativnih učinka različitih skupova utjecaja ideologija fašizma i neofašizma na naše živote i našu dužnost. Odnosno na razumijevanja tranzicijske pravde. Na razumijevanje viktimoloških, kriminoloških, pravosudnih, internacionalnih, komunikacijskih, novomedijskih, sigurnosnih, moralnih, političkih i drugih posljedica pravomoćne sudske rehabilitacije četničkog komandanta iz Drugog svjetskog rata Dragoljuba Draže Mihailovića. Proces rehabilitacije četničkog lidera Dragoljuba Draže Mihailovića je „zanimljiv“ sudski proces (pravosudni, politički, sigurnosni i internacionalno-pravni skandal), koji je pokrenut od strane [Vojislava Mihailovića](#), sa zahtjevom da se poništi sudska presuda [beogradskog procesa](#) iz 1945. godine, kojim je njegov deda, lider četničkih koljača [Dragoljub Mihailović](#), osuđen kao [saradnik fašističkih okupatora](#) i [ratni zločinac](#). Proces je pokrenut 2006. godine pred Višim sudom u [Beogradu](#), a „završen“ u maju 2015. usvajanjem zahtjeva i [rehabilitacijom](#) četnika Dragoljuba Draže Mihailovića. Nekoliko dana prije tog, sihnikantnog izopačenog događaja, premijer susjedne Republike Hrvatske, Zoran Milanović, obilježavajući u svom glavnom Zagrebu internacionalni *Dan pobjede nad fašizmom* i *Dan Europe*, 9 maj 2015. - pokazujući u zraku visoko podignutu stisnutu šaku – pesnicu, izjavio je da *Nezavisna država Hrvatska*, proglašena 1. travnja 1941. nije bila država hrvatskoga naroda (nego da je bila fašistička tvorevina). Na taj je način, i srbijanska i hrvatska javnost – 70 godina nakon završetka *Drugog svjetskog rata* podijelila na anti-antifašiste tj. (post)moderne (neo)fašiste i (post)moderne antifašiste. U Bosni i Hercegovini 11. jula 2015. napuniće se punih dvadeset godina od genocida nad Bošnjacima u Srebrenici „zaštićenoj zoni Ujedinjenih nacija“. Također, i 20 godina *negiranja genocida*. Optuženici za zločin tog genocida, Radovan Karadžić i Ratko Mladić, nedopustivo dugo dobivaju priliku da nekažnjeno umru u pritvoru: da čekaju da bude nastavljen njihov dugotrajni - preko svake razumne mjere rastegnuti - sudski proces na sudu u Hagu. Vojislav Šešelj, kojega je Haški sud, navodno zbog njegovog lošeg zdravstvenog stanja – pod krajnje nejasnim jurisprudencijom, internacionalno-pravnim i sigurnosnim okolnostima - pustio da po Beogradu slobodno širi fašističke parole, da poziva na nove ratove na Balkanu, da postrojave četnike - ponaša se kao „vampir“ - kao da još uvijek traje Drugi svjetski rat. Nemam ideje o tome šta to u stvarnosti može značiti, osim „začudnog“ stvaranja gotovo idealnih regionalnih (ili i globalnih) sablasnih pretpostavki za ono što nije uputno (a ni moguće) imenovati samo u jednoj, neizvjesno dugoj fusnoti. O „začudnosti govora“ vidjeti u: Mevludin Dizdarević, *Kultura straha: studije i eseji*, Izdavač List, štampa Labirint doo, Zenica, 2014. str 19.

protiv Republike Bosne i Hercegovine posvećen je ovaj tekst.

Tranzicijsko nasilje pretvoreno gotovo u sablasti, provociralo je skoro svaki pozitivistički pokušaj objašnjenja dubljih strukturalnih razloga (ne)mogućnosti pacificiranja prostora kojim je opasana ili okružena Bosna i Hercegovina. Ovo nije čisti filozofski, čisti sociološki ili čisti viktimološki tekst, nego svojevrsna triangulacija koja teži *epistemološkom jedinstvu znanja* i odgovornosti prema drugom kao takvom. Ako u ovom tekstu na pojedinim mjestima ima i stavova iz domena nove kriminologije i znanosti o sigurnosti onda ti stavovi možda odražavaju sublimna mjesta susreta između onoga što se može reći i onoga što je neizrecivo. Ono što je *neiskazivo* ne može se obrazlagati, ali se ono što je *najneizrecivije na vrlo određen način* odnosi na ljudski rod: na okrutnost - bol koju ljudska bića nanose drugim, često potpuno bespomoćnim, ljudskim bićima.

Pojmovi kojima se koristimo na granicama i preko navedenih disciplina, trebali bi da interveniraju da se bolje sagleda, ili razriješi, neka lokalna situacija koja se može posmatrati i kao regionalna i kao globalna. Francuski filozof Gilles Deleuze (1925-1995) smatrao je da sami pojmovi, kroz ta lokalna rješenja, mijenjaju i sami sebe. Filozofija se, za Deleuzea, može prepoznati u jeziku, označiteljskom sistemu, diskursu. Mislilac ili govornik ne može prokopati neki unutarnju put ispod jezika da bi opisao stvarnost koju želi opisati ili objasniti. Također, ne postoji nebo za pojmove koje bi moglo garantirati njihovu nepromjenjivu prirodu. Identitet pojmova, slično kao i identitet rijetkih (pojedinki ili pojedina) koji imaju znanja i misle svojom glavom, nalazi se u nastajanju, promjeni. Pojmovi se mijenjaju. Njihovo značenje, u stvarima koje se tiču odnosa između pojedinaca, grupa ili država - ne mora uvijek, i u svakom slučaju, biti precizno poput eksplozije pametne bombe. Riječi nisu (ili ne moraju uvijek biti), poput „pametnih bombi“ koje precizno pogađaju neki (prethodno naciljani) cilj. Riječi zahtijevaju pisanje ili čitanje u zgradama. Jezik je *eksces naše egzistencije*, tvrdio je egzistencijalistički filozof iz 20. stoljeća. Vjerovatno nije slutio da će riječi u 21. stoljeću postati digitalne, neljudske: toliko istrošene, izlizane, površne, lišene smisla, lišene dubine, ljudskosti, dobrote. Šta nam se dogodilo? Šta se dogodilo riječima i stvarima? Šta se dogodilo značenju riječi i stvari koje se tiču nas samih - ljudi? To što se događa riječima izgleda da se događa i ljudima. Ali, kako pojmovi počinju da poprimaju

značenja? Kako dolazi do toga da oni znače samo jedno, a ne toliko toga drugog? Otkuda dolazi moć ili snaga da riječi ukazuju na neke „istine“ a da neke druge zaobilaze? Kako značenja *otkrivaju svijet* a kako ga *začaravaju* čineći ga još neprozirnijim ili lažno transparentnim? Kako se događa da određeno značenje riječi bude ono koje je upravo izabrano, a ne neko njegovo podzemno, ukoliko je u bilo kojem kontekstu, uputno upotrijebiti tu riječ, ili bilo koju drugu od ovdje pomenutih? Možemo li reći da su ova uvodna razmatranja, ova prethodna pitanja viktimološki problemi? Ili da su izazovi? Kako i zašto se dogodilo da se znanstveni problemi izgleda ne nazivaju više problemima, nego se, gotovo sve o čemu govorimo, naročito u novim znanostima (na čelu sa „novom ekonomijom znanja“), potpuno neinventivno, naziva „izazovima.“

Na većinu ovde postavljenih pitanja jezičko-analitičke filozofije govornih činova i socijalne epistemologije iz prošlosti - nudile su različite, često nezadovoljavajuće odgovore. Otvorenost prema ovakvoj vrsti pitanja potrebna je i u epistemologiji pravnih i ekonomskih znanosti, i u sigurnosnim studijama i u viktimološkim i u novim kriminološkim studijama. Prije svega zato što stanje svjetskog sistema, da se poslužimo vokabularom neofunkcionalizma, postale daleko gore - vjerovatno i mračnije - nego u prošlosti. Otvorenost prema ovakvoj vrsti pitanja nije uslovljena samo mojom mladenačkom naivnošću da nam filozofija može punuditi odgovore na najteža: ona prva ili posljednja pitanja, kako sam nekada naivno vjerovao. Takvu vrstu otvorenosti potstakla je naša zajednička nevolja: naša tranzicijska potreba da se razumije kako je moguća *nejednakost među ljudima*. Tu otvorenost potstaklo je i prelistavanje jedne knjige iz novije političke filozofije koja mi, iznenada, dođe do ruke.¹

Filozofija pojmova i logika njihove konkretne performativne upotrebe - za „detektivske“ istraživače značenja stavova kakav je bio Deleuzea - nije ništa drugo nego *simptomatologija*: osjetljivost prema onome što činimo, ili što možemo činiti, drugima pomoću riječi, slika, gestova. Govornikov, glasnogovornikov, visoko podignuti prst u zraku - dok izgovara neku značajnu, ključnu riječ - za nekog sa strane ili iz blizine može biti nalik

¹ Vidjeti Adrijana Zaharijević, *Ko je pojedinac? Genealoško propitivanje ideje građanina*, Karpos, 2014. str.10.

na neki simptom, egzaltaciju. Za neke to možda može ličiti i na znak bihevioralnog atavizma. Naročito ako je riječ ili se radi o signifikantnim, drugim govornicima, različitim od nas samih. Za neke to može značiti znak za „uzbunu“. Upad prekida u normalnu komunikacijsku situaciju. Ili ništa od navedenog. Sudeći prema filozofskim iskustvima upotrebe riječi interpretatori riječi, znakova ili slika vjerovatno mogu, ili bi mogli bolje paziti šta čine sa riječima, crtežima ili sa nekim slikama koje se prema određenim svjetonazorima nikako ne daju opisati samo riječima. Općenito se pretpostavlja da mi – ljudska bića - možemo paziti šta činimo sa znacima kada im pripisujemo određena značenja. Ali problem može biti upravo to što često nije jasno koje značenje ima ono što je *nepredstavljivo* ili ono što izgleda kao *neizrecivo*. Naročito ukoliko to pokušamo predstaviti putem neke neprimjerene predstave drugog ili predstave o drugom. Da li su ovo nepodnošljiva pitanja za nas, savremenike nove ekonomije znanja, naviknute na površnost, *copy paste* kulturu i karikaturalne priče o izvrsnosti, kvalitetu, zadovoljstvu? Možda je u našem „turbulentnom i neizvjesnom okruženju“, upravo istraživanje žrtava, prije svega žrtava *nepodnošljivog nasilja* - ono čime treba da se bavi nova kritička viktinologija vrijedna tog imena. Ali to područje, vjerovatno, nije moguće adekvatno istraživati bez drugih znanja jer se ovdje naznačenim, preliminarnim određenjem viktinologije - možda implicira da su određene forme nasilja podnošljive. Ili čak da se moraju trpjeti i tolerirati, u ime tolerancije, koja je u zadnje vrijeme u modi, ili se možda varam. Svaka pozitivna znanost, pa tako i viktinologija, koja ne ide dalje od onoga što joj se čini njenim najbližim disciplinarnim predmetom istraživanja, prijati da postane ideologija u službi određenog diskursa moći. Discipliniranje znanja, kao i discipliniranje ljudi, nikada nije bilo nešto samorazumljivo.

Da bismo razumjeli put koji dovodi jedan dio čovječanstva do toga da drugima brani siguran i dostojanstven život na ovome planetu, morali bismo se suočiti sa vlastitom tjeskobom pri zamišljanju nezamislivoga a to se, u pomalo zaboravljenoj *filozofiji govornih činova*², naziva

² Filozofija „govornih činova“, u svojim različitim varijantama i ograncima, predstavlja najznačajnije – a za jezičko-analičke, viktinološke i sigurnosne analize - najkompleksnije područje (područja) američke, britanske, njemačke i francuske dekonstruktivističke filozofije. To je i najkompleksnije područje novijih bosanskohercegovačkih holističkih sigurnosnih (i viktinoloških) studija u 21. stoljeću. Naročito onih studija koje teže proširivanju

neizrecivim. „Jer misliti znači izložiti se opasnosti od nespokoja; nije riječ samo o „odvajanju od poznatoga“ nego od samog sebe, toliko smo skloni poricanju koje je toliko nasilno da se s njim može usporediti samo slabost argumenta koji iznosimo pred njegovog osporavatelja. Kakva bi nam korist bila od strasti za znanjem ako bi njezin jedini cilj bilo samo usvajanje znanja, a ne - na određen način i koliko je to moguće – lutanje onoga koji zna? Postoje neki trenuci u životu kada je za daljnje promatranje i promišljanje neophodno postaviti pitanje može li se misliti drugačije nego što se inače misli i gledati drugačije nego što se inače gleda.“³ To također znači da je nerazuman – a uz to i opasan i zadrž - onaj koji ne vidi da iste riječi tokom vremena, ili u različitim kontekstima, ne znače iste stvari. Događa se da se pojedinim narodima, pa čak i internacionalno priznatim državama, onemogućava pravo na siguran i dostojanstven život, čak i onda kada se, na sva usta, zalaže za njegova prava i slobode.

U takvoj situaciji nalaze se Bosanci i Hercegovci i cijela država Bosna i Hercegovina nakon genocida i nakon poricanja genocida. Imajući u vidu njen kompleksni Daytonski koncept državljanstva, bosanskohercegovačka viktinologija ne može se razvijati bez sociologije i socijalne epistemologije tranzicije i globalizacije. Istraživanje ponižavajućeg i nepodnošljivog nasilja prema žrtvama treba biti holističko, relaciono i kontekstualizirano tako da teži prema javnom dobru i sigurnosti svih, ma

koncepta sigurnosti na žrtve genocida nad Bošnjacima, a rukovode se teško dostižnim idealom *epistemološkog jedinstva znanja*. Weaver smatra da se cijelo polje sigurnosti, zapravo, može interpretirati kao „govorni čin“. Vidjeti u Weaver, O. (1995) „Securitization and Desecuritization“. In: Lipschutz, R.D. (edited) 1995. *On Security*. New York: Columbia University Press. Također, vidjeti, Kovačević i dr. *Novi koncepti razumijevanja odnosa sigurnosti i politike*, Pol. sigur. (Zagreb), godina 22, (2013), broj 2, str. 236-247. Pitanje je koja područja možemo ubrojati u područja sigurnosti? I, ko je, zapravo, „zadužen“, za diskurzivno normiranje ili discipliniranje „školskih“ (T. Kuhn) definicija sigurnosti? Ko odlučuje o tome šta je istinsko znanje o sigurnosti, a ko zna šta treba odlučiti u kompleksnim situacijama istraživanja istine o *žrtvama*. Pitanje je krajnje kompleksn, bilo da je riječ o žrtvama ratova; ili žrtvama od gladi, neimaštine, genocida, ekonomskih genocida, prirodnih i ekoloških katastrofa itd.?

³ Bensoussan, G. *Europska strast za genocidom: Povijest genocidnih ideja i djela*, Tim press, Zagreb, 2010. str. 9.

koliko takav zahtjev izgledao kao utopija. Bosna je postala utopija – mjesto koje ne postoji. Svijet koji se pretvorio u ne-svijet, ruglo, čudovište, monstrum.

Politika simbola, koja govori o monstroznom bosanskohercegovačkom okruženju, avetinjska je politika. Naime, nadaleko čuveni Daytonski mirovni sporazum kolaborirao je sa fašistima, kao neofašistima, odnosno sa nečim *neizrecivim*, a što je Baudrillard, u nedostatku adekvatnijeg izraza, nazvao *inteligencijom zla*.⁴ Istovremeno, možemo reći da je Daytonski mirovni sporazum kolaborirao i sa „udruženim artiljerijama savremenog prostaštva“ (Rastko Močnik) da bi, nakon („uspješnog“) legitimiranja i normaliziranja te kolaboracije, na 49 % suverene teritorije Republike Bosne i Hercegovine, bila instalirana, nekorektnom greškom nekoliko pojedinaca i nekoliko ratnih zločinaca, monstrozna psihotična instalacija pod kontradiktornim (entitetskim) nazivom Republika srpska. Taj predatorski prisvojni pridjev predstavlja imanentnu, ne samo logičku ili gramatološku, kontradikciju Daytonskog mirovnog sporazuma. Organizirani zločin genocida koji je – nakon legitimiranja četnika u Srbiji u maju 2015. očito na sablastan način ugrađen u ono što susrećemo pod tim nazivom - zahtijeva hitno kažnjavanje ratnih zločinaca.⁵

⁴ Vidjeti: Jean Baudrillard, *Inteligencija zla ili pakt lucidnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006.

⁵ Rat protiv Republike Bosne i Hercegovine možda predstavlja oblik prljavog simboličkog i stvarnog rata na kraju 20. ili u početku 21. stoljeća. Taj rat bi se stogao mogao nazvati i prvi potpuno „čisti“ rat, odnosno prvi zadnji rat. Rat do potpunog istrebljenja svih zainteresiranih ili svih nezainteresiranih aktera. A to je zapravo nemoguće (i u tome je njegova neizreciva, opsena privlačnost i u ovom našem 21. stoljeću). To je prvi „čisti“ rat, odnosno, prvi totalno „prljavi“ rat jer je bio zadnji. Zadnji nakon onoga, hiljadu puta izgovorenog „nikada više“. U svakom slučaju, za sada, je zadnji ili dobro bi bilo da tako i ostane. Mada se za neki rat može reći da je doslovno, definitivno zadnji - samo ukoliko bismo mogli da se izmjestitimo, odnosno smjestimo izvan realnog vremena: izvan povijesti, na sami kraj cjelokupnog ovozemaljskog vremena, Pa čak i iza toga. Rat protiv Bosne i Hercegovine je Totalni rat. Zato jer je započeo sablasnim pokušajem realizacije koncepta čistog tla, odnosno *etničkim čišćenjem i genocidom*, s ciljem istrebljenja Muslimana-Bošnjaka. U tome je njegov najveći „uspjeh“ i njegov najveći „neuspjeh“. Rat protiv Bosne i Hercegovine, koji je prekinut poslije genocida nad Bošnjacima, ima globalni, odnosno univerzalni karakter. Na globalnoj univerzalnosti toga rata, počiva *uspjeh* ili *neuspjeh* međunarodne zajednice i međunarodnih

Problem (a ne izazov) je u tome što se Daytonski politički okvir nastoji predstaviti i tumačiti kao ekskluzivno privatno vlasništvo neoliberalne jurisprudencije.

2. RAT PROTIV BOSNE I HERCEGOVINE

Rat protiv Bosne i Hercegovine praćen je prekomjernom količinom bestijalnog nasilja, okrutnosti i bezakonja – koje je nastavljeno i nakon 1995. godine. Većina muškaraca i žene koje učestvuju u nastavnom procesu na bosanskohercegovačkim univerzitetima i sveučilištima, a koji bi se u skladu sa zahtjevima svog profesionalnog poziva, trebali baviti takvim problemima, potpuno izbjegavaju istraživanje fenomena povezanih sa organiziranim nasiljem, okrutnošću i genocidom. Izgleda da „snalažljivi“ etnopedagozi, socijalni psiholozi, pravnici, ekonomisti i drugi bolonjski kadrovi radije recikliraju kognitivno bezvrijedne neoliberalne teme u kojima anonimni autori, bez ikakvog sluha za tranzicijski kontekst, poput vrabaca na krovovima, recitiraju pjesmice o „zadovoljstvu“, „izvrsnosti“, „kvalitetu“ i sl. Na taj način kao da i sami pomažu antiobrazovnim praksama, institucionalnom širenju dogmatskih „vještina“ unutar samih obrazovnih institucija. Obrazovne institucije trebale bi poučavati ljude u skladu sa racionalnim stavom prema stvarnosti, u skladu sa vrijednostima kao što su pravičnost, istinoljubivost i društvena odgovornost.

Međutim, naša stvarnost - naša ratna, kao i naša poslijeratna stvarnost - sva je u znaku smrti. Sintagma koja glasi *vitalni nacionalni interes(i) konstitutivnih naroda* za svakog pojedinca i pojedinu koji nije totalno zaglupio „čučeći“ na društvenim mrežama ili na našim palanačkim, često unaprijed namještenim utakmicama, najopskurniji je izraz (izazov) naše bosanskohercegovačke narativne politike. Ti i *takvi* takozvani interesi, redovno se, iz redova naroda poput naših, *prizivaju u sjenci smrti*. Zato je potrebno analizirati i performativnu političku upotrebu, i posljedice upotrebe tih pretjerano opskurnih riječi. Riječ *vitalno* trebalo bi resemantizirati i

pravosudnih institucija. „Ranije, ratovi su se dobijali ili gubili, sada postoje neuspješni ratovi i uspješni ratovi; to što poraz zovemo neuspjehom, a pobjedu uspjehom zaista je zaprepašujuće. Više o tome u: Pol Virilio & Silver Lotringer, *Čisti rat: dvadesetpet godina kasnije*, Centar za medije i komunikacije - Fakultet za medije i komunikacije, Beograd, 2012.

rekontekstualizirati tako da ona može (o)značiti život. Ali događa se upravo suprotno. „Redovi naroda“ ovdje idu zajedno sa redovima grobova, redovima mezara, sa ulančavanjem političkih, pravosudnih i drugih, sve nepodnošljivijih skandala u kojima se ponižavaju obični ljudi, građani, nezaposleni radnici, studenti, djeca, ona tek rođena i još nerođena, bez imena. Život i smrt ovde padaju zajedno. Simbolički, i narativno, sve ih je teže razlikovati. Društvene znanosti ne smiju ignorirati ovu činjenicu. Zakon o životu i zakom o smrti još nije napisan.⁶ Naravno, naši suspektni specijalisti prava što čuče na našim palanačkim pravnim fakultetima mogu izmišljati lažne discipline kao što su kancelarijsko

⁶ Trećeg maja 2015. godine, dakle samo pet dana nakon napada puškom sačmaricom na policijsku stanicu u Zvorniku 28. aprila 2015. kada je, u razmjeni sačme iz sačmarice i vatre iz vatrenog oružja, ubijen jedan policajac od strane mladića rođenog 1991. Mladića koji je dakle bio naoružan lakim naoružanjem: puškom sačmaricom (i pištoljem koji nije koristio) kojom je i izvršio bezumni napad na jednog policajca (dok je dvojicu policajaca ranio sačmom prije nego što je na licu mjesta likvidiran vatrom ispaljenom od strane policajaca koji su izlazili iz policijske stanice nakon što su završili smjenu). Dakle, trećeg maja (kada i pišemo ovu fusnotu) mediji u Bosni i Hercegovini neprestano recitiraju vijest kako je ministar sigurnosti Bosne i Hercegovine Dragan Mektić, navodno iz neke regionalne partnerske agencije, dobio vijest o mogućnosti novih terorističkih napada u Bosni i Hercegovini. Problem je u tome što znanstvenici koji odgovorno istražuju sigurnosne aspekte bosanskohercegovačkog društva i države nisu imali vremena za istraživanje dubljih pozadinskih okolnosti koje su dovele do *medijskog širenja straha i panike* da bi postigli makar načelni konsenzus o karakteru događaja u Zvorniku, a kasnije i u Kumanovu, Beogradu i Zagrebu. Nedopustivo je da su mediji i privatni portali željni spektakla samo za nekoliko dana skoro „normalizirali“ širenje jezika mržnje uz upotrebu termina „terorizam“ u Bosni i Hercegovini, mada se na prste jedne ruke mogu pronaći novinari koji su pročitali barem nekoliko stručnih knjiga koje obrađuju nove kriminološke, diskurzivne i nove političke kontroverzije koje iskravaju prilikom samog procesa imenovanja takvih i sličnih činova „pojedinačnog“, „organiziranog“ ili *simboličkog nasilja*. Navedeni primjer govori i o tome da mediji, političari, novinari (kao a i sama *javnost* ili *javnosti*) u bosanskohercegovačkom semiotičkom okruženju, snose veliki dio moralne odgovornosti jer učestvuju u pogrešnim politikama i praksama imenovanja organiziranog nasilja protiv bosanskohercegovačkog društva i države – nasilja koje traju cijelu četvrtinu stoljeća, to jest, od početka rata protiv Republike Bosne i Hercegovine i rata protiv njenog multikulturalnog civilnog stanovništva.

poslovanje, administracija i protokol i slično. Zakon i bezakonje, kao i „rupe u zakonima“ i rupe u ljudskim lobanjama u nas idu ruku pod ruku.

3. NOVA EKONOMIJA ZNANJA I VIKTIMOLOGIJA

Nova ekonomija znanja ne zna za žrtve kao što marketing ne zna za smrt. Nikada nećete vidjeti reklamu u kojoj se recimo reklamira mrtvački sanduk uz duhovitu naznaku: kupite jer vi to zaslužujete. Smrt je, dakle, tabu tema za marketing. Nije ni čudo, a ko voli razmišljati o smrti osim možda davno iščezlih njemačkih filozofa poput Martina Heideggera koji je, uzgred rečeno, volio kolaborirati sa nacistima. Nova ekonomija znanja je problematična jer kada govori, ona u svom govoru nikada i nipošto ne govori o problemima nego neprestano govori samo o izazovima. Sve je izazov. I ne samo to. Svi su prigrllili njen jezik i njena zadovoljstva. Svi govore o izazovima i niočemu drugom nego o izazovima. Izazivati izazove na dvoboj: e to bi tek bio pravi izazov za novu ekonomiju znanja vrijednu tog imena. Ona iznenada postade privilegirana slika svijeta, nova znanost, nova ideologija, nova negativna teologija, novi misticizam. Posljednja velika istina i zadnja velika laž koja ne nastupa u ime istine, dobrote i ljepote nego nastupa u znaku izvrsnosti, kvaliteta, zadovoljstva. Izazovno je govoriti o onome o čemu ona ne govori. U njoj su problemi pretvoreni u izazove, a izazovi u lažne probleme. Ona je fundamentalna ontologija 21. stoljeća i više od toga. *Svi smo mi žrtve jezika kojim govori nova ekonomija znanja. Vokabular izvrsnosti i zadovoljstva; cijala ta terminologija iz arsenala te povlaštene ekonomije zasnovane na znanju, vještinama i alatima za apriorno sahranjivanje svake moguće ljudskosti u nama samima - proširen je daleko izvan područja ekonomije. „Živimo u turbulentnom i neizvjesnom okruženju“ veli ta zavodnica nad zavodnicama i smije nam se u lice, ukoliko ga imamo. Njena privlačna terminologija, toliko je moćna i neodoljiva da se uspješno proširila čak i na područja javnog prava, javne sigurnosti, internacionalnih odnosa i internacionalnog pravosuđa.*

Trebalo bi za početak barem razmisliti o tome da li oficijelno nazivanje stvarnih problema „izazovima“, zapravo neprestano izaziva samo nove i produbljuje stare probleme? Da li nova ekonomija znanja i njen zavodljivi vokabular stalno iznova proizvode nove nesporazume i

nove ratove znanosti iz kojih je unaprijed isključena kritička znanost, humanistika, multikulturalna epistemologija i viktinologija? Da, odgovor je potvrdan. Poslovično nazivanje svih problema „izazovima“, za svakoga ko nije totalno zaglupio na društvenim mrežama - djeluje tako da ne rezultira inteligentnim razjašnjenjima značenja onoga o čemu govorimo. Štaviše, pretjerana upotreba termina „izazovi“ doprinosi posvemašnjoj proizvodnji novih, sve besmislenijih nesporazuma u komunikaciji o bilo čemu gdje figurira ta posvuda neizbježna, magična riječ. U novoj ekonomiji znanja - i izvan tog područja - nameću se stoga mnogi lažni „izazovi“ koji prikrivaju i znanstvene i životne probleme čovječanstva, postavljajući nas u ulogu „pokvarene ploče“ : zombija. Jer ako svi stalno govore o svemu – kao što je danas slučaj - nazivajući to o čemu govore „izazovima“ - onda smo u ozbiljnoj komunikacijskoj zabludi. Neprestanom reprodukcijom tog ispražnjenog novo-govora ne kaže se ono što bi zapravo trebalo reći.

Bosna i Hercegovina je na svom vlastitom tlu - dok su rane još uvijek svježije – ili čak potpuno otvorene – suočena sa poricanjem zadnjeg - najzadnjeg genocida – ukratko - sa nepodnošljivim simboličkim *nasiljem prema žrtvama*. To nasilje je najvidljivije prema (1) povratnicima u Republiku srpsku i (2) prema opljačkanim, poniženim radnicima na cijeloj teritoriji Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine čija su dobra bestijalno - odnosno uspješno - opljačkana. Sedamdeset godine nakon (nominalne, deklarativne), lažne pobjede nad fašizmom, bosanskohercegovačko društvo i država ponovo se suočavaju sa avetima fašizma i sablastima neoliberalnog tržišnog fundamentalizma koji djeluje u ime lažne slobodne trgovine. Simbolička razmjena i smrt nije samo duhoviota metafora, to je nova stvarnost, avetinjska stvarnost. Kao istinska žrtva dvostrukog genocida⁷ - ponovo je Bosna u raljama neofašizma, a poštena je Srbija pošteno, pošto-poto-ponovo ponižena zbog „obogotvorenja“ četništva. Neofašizam je na sve strane rasplamsan predatorskim, profilerskim, pljačkaškim, anticivilizacijskim stremljenjima za *etnički čistim teritorijama*. Udruženi skup neofašizama, koji su danas na sceni, za građane Bosne i Hercegovine nije dobra poruka niti dobar znak, da ne kažemo

⁷ Mislim na (1) genocid u Srebrenici, i (2) na ekonomski genocid, tj. pljačku *javnih dobara* tokom zadnjih 25 godina.

pred/znak. Problemi su veliki, a izazovi još veći i besmisleniji od onoga koji ne govori znacima nego „predznacima“. Beskonačno šarenilo i nesvodiva raznolikost života na Zemlji - sudeći prema svjetskim medijima - reducira se samo na Zapad, EU, Istok, Islam i Isli. Bosna i Hercegovina raspeti je subjekt, najveća žrtva te maloumne, megalomanske označiteljske klasifikacije. Zato je potrebno, stalno iznova, misliti šta nam se Dogodilo. Potrebno je govoriti o genocidu nad Bošnjacima, ali i o poniženju razuma, morala i dobrote⁸. Potrebno je misliti o *građanstvu*, o građanima Bosne i Hercegovine i njezinim dobrim susjedima, i onim lošim: četnicima i neoustašama. Država ili države koje imaju kozmopolitski potencijal ne smije odustati od pravedne borbe za univerzalnu pravdu i istinu.

Doba u kome živimo, i koje samo uslovno možemo nazvati informacijskim društvom znanja, nije naklonjeno refleksivnom, kritičkom i kontekstualnom promišljanju značenja pojmova koje svakodnevno upotrebljavamo. Riječ „pravo“ ima veliki simbolički, kulturni i trnskulturni kapital. Napredak ljudskih, životinjskih i drugih prava, od kojih se, tokom zadnjih decenija, ističu ekološka prava na

⁸ Drugim riječima, potrebno je ozbiljno iščitavati autore koji se bave sociologijom postmodernosti, hermeneutičkom filozofijom i francuskom povijesnom školom istraživanja mentaliteta. Potrebno je baviti se tranzicijom, definicijama tranzicije. Možda najbolja definicija tranzicije glasi da je tranzicija poniženje razuma, morala i dobrote. *Razum* je ponizila nacionalistička ideologija državotvornih intelektualaca koji nas uvjeravaju da se političke i kulturne granice moraju preklapati. *Moralnost* je ponizila nepravda privatizacijske pljačke, potpomognuta ratnim profiterstvom. Ponižena je i *dobrota*. Čin dobrote prema slabima i nemoćnima nije vijest. Dobrote nema u medijima jer se ona ne može prodati. *Ukoliko je kršćanstvo lišeno dobrote, ono je lišeno Boga koji jest Dobrota*. Dakle, to su tranzicijska poniženja: poniženja razuma, morala, dobrote, pa i poniženja jezika i njegovog ukupnog značenja. Šta znači biti dobar čovjek? „Dobar čovjek je glup čovjek. Dobrota je sinonim za naivnog, nesnalažljivog i glupog čovjeka. Dobri se ljudi još uvijek šuljaju samo u umjetnosti, budući da tamo nikome ne mogu prijetiti ni smetati. Mardešić ide i dalje: on tvrdi da je dobrota ruglo, nakaza, sramota, i čudovište za svijet. Biti bučan, glasan, bezobrazan, lijep, učen, poznat, to je ono spram čega dobar čovjek izgleda kao sablazan, i stoga nije dobrodošao u politiku i medije, u industriju zabave, a pogotovo u gospodarstvo gdje vladaju bezočni zakoni uspješnosti i natjecanja. Više o svemu tome: i više od toga u: Boris Gunjević, *Raspeti subjekt: bez grala*, Edicija Reč, Beograd, 2010. str. 172, 176, 177.

zdravu i *nastanjivu životnu sredinu*, do neslučenih razmjera izokreću antropocentričku sliku svijeta. Napredak zapadne tehnološke industrije, posebno vojno-industrijskog i militarističkog kompleksa, postoji kao činjenica da ljudska materijalistička civilizacija doista posjeduje značajan potencijal za daljnji razvoj ali i za destruktivnu moć koja se uz pomoć novih tehnologija i fascinantno razvijene industrije zabave prepoznaje i u destruktivnom potencijalu dječijih video igrica u kojima se imitira ili simulira kompetitivno nasilje kao najbitniji socijalni kontakt što postmodernim tvorcima i promotorima te fascinantno monstruzne industrije donosi enormne finansijske zarade. Država i građani, koji su bili izloženi višegodišnjem *radikalnom nasilju* ili *radikalnom zlu* a koje se prepoznaje i u zločinu genocida u Srebrenici „zaštićenoj zoni Ujedinjenih nacija“, genocidu izvršenom prije dva desetljeća, nisu zaslužili da budu izloženi samo *tamnim stranama socijalnog kapitala*,⁹ Građani nisu zaslužili da budu podvrgnuti permanentnom tranzicijskom nasilju. Građani nisu zaslužili da budu izloženi poniženju razuma, morala i dobrote - a prema nekim mišljenjima i jesu, jer su sami birali svoje političke poglavice koje ih predstavljaju 25 godina. Da li su građani „zaslužili da budu žrtve „umreženog i dobro uštimovanom privatizacijskog kriminala“? Da li se upravo to stalno iznova, događa građanima Bosne i Hercegovine? Zašto niti jedan ključni akter krupnog organiziranog kriminala u okruženju, osim Ive Sanadera - do sada nije procesuiran niti je kažnjen? Događaju se fantastični pravosudni skandali. Svi koji su pritvoreni, pod sumnjom da su akteri organiziranog kriminala ubrzo bi bivali pušteni. To je dramatično utjecalo na gubitak povjerenja građana u institucije. Kako sada stvari stoje, bosanskohercegovačko postratno iskustvo – ukoliko se nešto ne promijeni - pokazuje da se u periodima tranzicije iz socijalističke dogovorne ekonomije u tržišnu ekonomiju i parlamentarnu demokraciju, razvija posebna vrsta ekonomije koju je italijanska znanstvenica Loretta Napoleoni, opravdano nazvala *Rogue Economics (Ološ ekonomija)*. Napoleoni upotrebljavaju izraz *ološ ekonomija* da bi naglasila tamnu stranu novog svjetskog poretka: „Danas se ekonomijom bavi ološ zato

što se u društvu dešavaju duboke promjene, kao nikad do sada. Ološ ekonomija podstiče korupciju na globalnom nivou. Tradicionalna korupcija je suzbijana putem sistema vrijednosti, dok ološ ekonomija nameće raskalašen životni stil koji je, na duži rok, štetan za sve: dobitnike i gubitnike, siromašne i bogate. U svim dijelovima svijeta ološ ekonomija gospodari životom i smrću ljudi“.¹⁰

4. SOCIOLOŠKE I SOCIJALNO-EPISTEMOLOŠKE IMPLIKACIJE TRANZICIJSKE PRAVDE

Zadnjih decenija, diskursi o tranzicijskoj pravdi postali su sastavni dio *birokratske mode* i sastavni dio *lažnog poslovičnog optimizma* koji djeluje u sastavu neoliberalnog pravnog i političkog diskursa. To je veliki, neosvijesteni problem za društvene i humanističke znanosti gdje pripada i *viktimologija*. Žrtve danas postaju *žrtve neoliberalističkog nerazumijevanja pozadinskih pretpostavki koje normaliziraju proizvodnju žrtava*. Žrtve postaju žrtve produkcije, reprodukcije i normalizacije pogrešnih i površnih diskursa o žrtvama. Nema žrtava bez simboličkog i bez stvarnog i organiziranog nasilja. Nema žrtava bez okrutnosti, nepravde i neizrecivo bola. Naš je zadatak govoriti o onome o čemu je gotovo nemoguće govoriti. Naš zadatak jeste govoriti o smrti, i životu nakon smrti, kada se život u poniženju pretvara u poniženje istinskog života. Govor o tranzicijskoj pravdi stoga može postati nepravedan i besmislen ukoliko ne uzima u obzir sociojalno-filozofske i druge kompleksne dimenzije gdje pravници i epistemički fundamentalisti koji gledaju samo u jednom pravcu najčešće ne vide. Treba se okrenuti na sve strane. Treba misliti na svijet sastavljen od ljudskih bića. Treba proučavati i analizirati ideologije zasnovane na idejama da jedna nacija, jedna religija, jedna kultura, ne može živjeti sa drugim nacijama, drugim religijama, drugim kulturama. Paradoksalno je da može postojati nacija koja za sebe može tvrditi da ne može živjeti sa drugim nacijama: kako bi neko uoče mogao tvrditi za sebe da pripadate naciji koja poriče zajednički život sa drugim nacijama.

Prošlost ljudskog društva prepuna je nasilja, okrutnosti, neznanja i tajanstvenih smrti.

⁹ O „tamnim stranama socijalnog kapitala“, gdje se, potpuno neutemeljeno, Bosna i Kosovo pominju u negativnom kontekstu „ubilačke mržnje“- vidjeti u Robert Putnam, *Kuglati sam: Slom i obnova američke zajednice*, Mediterran, Novi Sad, 2008. str 474.

¹⁰ Loreta Napoleoni, *Ološ ekonomija*, Hesperiaedu, Beograd, 2012, str. 12-13.

Najveći dio povijesti 20. stoljeća u Evropi događao se u znaku esencijalističkih¹¹ politika znanja i vjerovanja. Takve politike polazile su od *neupitnih temelja* želeći pronaći tzv. čistu, nepatvorenu istinu. Promišljena sumnja¹² u takve temelje često se plaćala životom ukoliko je bila u suprotnosti sa voljom onih Totalitarni režimi znanja, o kojima se još uvijek malo zna, uvijek su nalazili načina da kazne misleće pojedince ili pojedinke. Totalitarizam, po definiciji, proždire, briše, ekskomunicira one koji sumnjaju u dominantne doktrinarne istine, odnosno u preovladavajuću političku ili retoričku modu svog vremena. Pa ipak, sintagme poput „slobode mišljenja“ i „slobode političkog djelovanja“, nikada nisu zvučale šuplje (ispraznije) nego u drugoj dekadi 21 stoljeća, naročito u bosanskohercegovačkom medijskom i semiotičkom okruženju. Dakako, slobodoumne koncepcije mišljenja i djelovanja nisu bile rijetkost ni u novijoj a ni u starijoj povijesti ljudskog društva. Zagonetno je, međutim, to što stvarni učinci najglasnijih poziva na slobodu (ili ustanak) protiv nepravednih političkih poredaka, rijetko rezultiraju pravednijim političkim režimima odnosno istinskim širenjem stvarnih horizonata slobode. Upravo suprotno. Moglo bi se dokazivati da su, naročito na Balkanu, najglasniji pozivi na slobodu, najčešće bili skopčani sa sve suptilnijim oblicima simboličkog i stvarnog nasilja. Često su bili, ili i

¹¹ Termin *esencijalizam* upotrebljavamo u bliskom značenju koje tom izrazu, u okviru svoje redeskriptivne socijalne filozofije, pridaje Richard Rorty. Usp. R. Rorty, *Kontingenција, ironija i solidarnost*, Naprijed, Zagreb, 1990.

¹² U znanstveno-pragmatičnom pogledu sumnja često djeluje razočaravajuće. Znanje je uvijek samo znanje sve dok ga se samo ne pobije ili ne izjede sumnja (...) Sumnja prisiljava na to da se sve još jednom preispita, tvrdi Andreas Urs Sommer u knjizi *Umijeće sumnje*, u poglavlju o *Znanosti*. On se obrušava na samu ideju obrazovanja konstatirajući da živimo u doba *obrazovne nelagode*. Somerove stavove moguće je povezati sa uvidima do kojih je dospao Freud u knjizi *Nelagodnost u kulturi*, upravo zato jer se u našem semiotičkom okruženju *kultura* (kao i najveći dio *obrazovanja*) pretvara u prazan označitelj, u zaštitni znak ideologije. Upravo zato smatramo da je, u našem razrovanom kontekstu, značajan i sljedeći Sommerov stav: „Kad obrazovanje padne pod sumnju, erodiraju veze cjelokupnog društva i sve biva raskomadano u neodređenost, proizvoljnost i besramnost“. Usp. Andreas Urs Somner, *Umijeće sumnje: Nagovor na skeptičko mišljenje*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009. str. 61. i 81.

ostali, povezani sa tiranijom, porobljavanjem, liderokracijom, kultom ličnosti, lažnom slobodom, prividnom demokracijom, korupcijom, organiziraniom kriminalom itd. Mnogi sociopatološki, ekonomski i politički skandali koji se ulančavaju u zemljama tranzicije idu u prilog konstataciji da je 21. stoljeće definitivno krenulo u pogrešnom smjeru. Naše ključno pitanje, na koje u ovom radu ne možemo ponuditi jednoznačan odgovor, stoga glasi: koje će vrijednosti upravljati ostatkom 21. stoljeća? Nadalje, koja je uloga kritičkih studija znanosti poput *nove kriminologije* ili *nove viktimologije* u uspostavljanju vrijednosti u koje bismo mogli vjerovati a da ostanemo ljudi, ljudska bića dostojna tog imena?

Zamišljanje i stvarno kreiranje naše zemaljske budućnosti, bez obzira na to šta konkretno podrazumijevali pod pluralom „mi“, možda bi nas ponekad trebalo podsjećati i na neizbježnost ljudske smrti. Nekada su profesori filozofije objašnjavali formalnu logiku navodeći primjer Sokrata - Sokratove smrtnosti: *Svi su ljudi smrtni. Sokrat je čovjek. Dakle, Sokrat je smrtn.* Sokratova sreća, ako u smrti može biti sreće, sastoji se u tome što nije živio u 21. stoljeću. Ali šta je smrt? U kakvoj su vezi smrt i strah od smrti? Danas filozofi pišu o *političkom strahu*, *fluidnom strahu*, *političkom smrti*. Smrt je svuda oko nas. Ona je normalizirana. Ali ne kao obična, prirodna smrt; nego kao nasilna, kao najokrutnija moguća smrt. Ono što nazivamo tim imenom, za vjernike često označava slutnju neumitnog dolaska jedne više, transcendentalne budućnosti - konačnog utočišta naše prolazne ovozemaljske egzistencije.

Budućnost čovjeka - u koju je moguće vjerovati kao u život nakon smrti - možda je zavisna i od našeg presudnog, graničnog odnosa prema drugom, onom najbližem kao i prema onom najudaljenijem. Ukratko, prema Drugom, kao takvom. Budućnost stoga - prije nego što se doista desi - kao da i nije od ovoga svijeta. Prije bi se moglo reći da nam budućnost pridoziva i kao ono *neizrecivo*, ili, kao ono apsolutno Drugo. Možda bismo tek iz horizonta jedne ontološki uzvišene stvarnosti - koja nam u našoj svakodnevnoj užurbanosti više izmiče nego što bismo joj se mogli približiti u samoj stvarnosti - mogli postati svjesni istinske suštine budućnosti: budućnosti na koju smo, kao ljudska bića, govoreći iz jedne teološke perspektive, „osuđeni“ kao na vlastitu, neizbježnu smrt. Smrt je uvijek vlastita. Nikada drugi ne može umrijeti umjesto nas samih. Pa ipak, pitanje je da li su velike filozofije smrti –

poput recimo Heideggerove – primjerene našem 21. stoljeću? S obzirom na strahote koje producira i reproducira *inteligencija zla*, a koje se ne mogu iskazati, apstraktna razlika između „nas“ i „njih“ može postati koliko normalizirana toliko i nenormalna, ukoliko kod onih koji nam pridolaze iz budućnosti, kao najbliži, ili kao najudaljeniji, ne uspijemo probuditi *apsolutni osjećaj empatije i odgovornosti jednih prema drugima kao i prema nama samima*. Ko su „naši“ a ko su „njihovi“? Upravo ovo, na prvi pogled samorazumljivo, ili čak suvišno, pitanje, koje se rijetko postavlja u vokabularima zatvorenih zajednica ili grupa, najteže je *viktimološko pitanje*? Evo primjera u fusnoti.¹³

Možda je potrebno daleko više vjere u nas same kao ljudska bića da se pravi život ponovo rodi i ponovo definiira svoje stvaralačke mogućnosti iz vlastite slobode u skladu s onim što je istinsko dobro a to je uvijek ljudski život u njegovom dostojanstvu i svetosti. Većina naših problema proizlazi međutim iz neadekvatnih i

¹³ Dakle: ko smo to mi ljudska bića? I, šta uopće znači biti ljudsko biće? Danas se ta pitanja ne postavljaju. A kada bi i bila postavljena, onaj ko bi ih u Hrvatskoj ili u Srbiji postavio - rizikovao bi da bude proglašen „izdajnikom svog naroda“ ili „izdajnikom svoje vjere“. Ovdje bi, vjerovatno, u kontekstu rata protiv multikulturalne Republike Bosne i Hercegovine, a u smislu aksiološko-normativnog nacrtu za bosanskohercegovački pristup razumijevanju *kompleksnosti viktimologije*, stalno iznova trebalo podsjećati na primjer omladinca Srđana Aleksića. Srđan Aleksić je istinski heroj i primjer istinske ljudskosti. Srđan je svoj mladi život žrtvovao da bi spasio Drugog - svog prijatelja. Spašavao ga je od grupe vojnika kojoj je i sam nominalno pripadao. Vojnici su jednog Srđanovog prijatelja, a s kojim je zajedno išao u školu, nemilosrdno šutirali nogama dok je on bespomoćno ležao na zemlji previjajući se od bolova. Uzaludno je mladić pokušavao zaštititi svoje tijelo golim rukama od nasrtaja raspomamljene grupe zlikovaca koji su ga bezdušno prebijali. Srđan to nije mogao gledati. U njemu se javio osjećaj arhetipske dobrote i ljudskosti. Priskočio je i u početku samo molećivim povcima pokušao spriječiti raspomamljene vojnike da ne ubiju njegovog školskog druga. Ali vojnici ga nisu poslušali i nisu prestajali sa šutiranjem tijela tog bespomoćnog ljudskog bića. Da bi ga kaznili, vojnici su na licu mjesta nemilosrdno ubili Srđana Aleksića, nazivajući ga izdajnikom. Srđanov otac, s neopisivim bolom na licu, kasnije je izjavio da njegov Srđan „nije poginuo uzalud“ i da je to bila „njegova ljudska dužnost“. Kad god sam gledao Srđanovog oca kako o tome priča, osjećao sam da takvi rijetki primjeri *ljudske dobrote* - upravo zato što su rijetki - pružaju mogućí odgovor na vječno pitanje šta znači biti ljudsko biće.

esencijalistički intoniranih vokabulara. Stari vokabulari često ne iskazuju savremene uvide ni znanosti, ni filozofije, ni viktimologije. Dogmatski (redukcionistički) pristupi nastaju kada znanstvenici u određenoj oblasti izgube kontakt sa stvarnim problemima ljudi. Umjesto da na temelju znanja i stručnih kompetencija u kreativnom rješavanju problema pomažu javnim institucijama, kao i ljudima koji očekuju stručnu pomoć, ponekad se događa upravo suprotno.

Takozvani stručnjaci, u Bosni i Hercegovini, često odustaju od javne odgovornosti za svekoliku bijedu u kome se nalazimo. To se dosta često događa u ekonomskim i pravnim profesijama, koje su u našem narodu visoko cijenjene profesije. Laici se često pitaju postoji li određena društvena odgovornost toliko velikog broja pravnika i ekonomista jer je očito da su ekonomska i pravna dimenzija bosanskohercegovačkog društva vrlo *anomične* - gotovo u potpunom rasulu i haosu. Umjesto da, barem jednim dijelom, ove profesije služe ljudima i javnim interesima, čine se da više služe sebičnim, vješto povezanim i predatorski orijentiranim pojedincima.

5. VIKTIMOLOGIJA I METODOLOGIJA ZNANOSTI

Iskustvo nasilja i tiranije kroz koje su prolazili ili još uvijek prolaze stanovnici Bosne i Hercegovine - centralne jugoslavenske republike - još uvijek nije analizirano s obzirom na metodologiju i programske orijentacije interdisciplinarnih studija koje se bave značenjem savremene viktimologije. Ekonomske i pravne znanosti, koje se u 21. stoljeću razvijaju (ili stagniraju) u glavnim tokovima evropske i američke neoliberalne znanosti – ne nude adekvatnu kognitivnu, aksiološku i normativnu podlogu za viktimološka istraživanja vrijedna tog imena. U pojedinim američkim udžbenicima viktimologije ne postoji pojam ili termin genocid. Neoliberalna društvena znanost, gledano u cjelini – ne ide u prilog dobrim metodologijama. Dobre metodologije su one metodologije koje pomažu žrtvama nasilja. Dobre metodologije su one metodologije koje pomažu žrtvama okrutnosti. Dobre metodologije su one metodologije koje pomažu žrtvama najnovijih genocida, prije svega u prebolijevanju trauma iz prošlosti, kao i u sprečavanju uvijek mogućih novih sukoba. Normativni stav, čije obris nastojimo skicirati u ovom radu, ne može se

svesti na pozitivističku naraciju na kojoj se gradi neoliberalna krivično-pravna *jurisprudencija*¹⁴ ili pozitivistički obrazložena kriminologija. Umjesto toga potrebno je kombinirati krivično-pravna istraživanja sa drugim bliskim područjima. Potrebno je razvijati socijalnu i multikulturalnu epistemologiju, ali ne kao zasebno područje, nego u kombinaciji sa epistemologijom pravne znanosti i epistemologijom ekonomske znanosti. Sva ta područja, koja su tek u povoju, potrebno je kombinirati sa dobrim metodološkim i istraživačkim pristupima koji daju rezultate na međusobno isprepletenim područjima kao što su: sociologija nasilja, sociologija nogometnog navijanja, sociologija prava, sociologija vojske i rata, nova kriminologija itd.

U odnosu na 70-te godine prošlog stoljeća, društvene znanosti na čelu sa tzv. novom ekonomijom znanja danas imaju znatno manji ugled nego prirodne. Ali to je samo dio problema koji nije adekvatno sagledan. Problem je i u tome što se, naročito zadnjih nekoliko godina, zbog otkrića u fizici, neurobiologiji, biomedicini, bioinformatici i graničnim područjima znanja, „priroda“ same znanosti i istraživanja promijenila. Pojavio se niz novih, interferentnih područja znanja. Izgubila se jasna granica i oštra podjela između pojedinih oblasti istraživačkog rada. Pa ipak, mnoge polemike oko znanstvenog statusa ovih područja nisu išle u prilog društvenim znanostima. Više su išle u prilog prirodnoznanstvenim metodologijama koje svoj prestiž i ugled grade na instrumentalnim postupcima kvantifikacije i tehničke operacionalizacije znanja. Istraživanja o žrtvama ekoloških katastrofa gotovo da nema. Istraživanja o žrtvama tranzicijskih, netransparentnih privatizacija javnih dobara,

nema na balkanskim fakultetima: ekonomskim, pravnim, kriminološkim, sigurnosnim. Kvalitativna metodologija protjerana je sa većine fakulteta. Zašto? Pa služite se metodom posmatranja u kombinaciji sa sistematskim razmišljanjem. Odgovor potražite na ulici. Pitajte ljude, razgovarajte s ljudima. To je dobra, skoro pa zaboravljena, faktografska metoda. *Kvalitativni* pristupi zasnovani na faktografskim istraživanjima, na *interdisciplinarnosti* i *fronetičkim* pristupima mogli bi imati značajnijeg utjecaja na svijet znanosti i na samo društvo ako (i samo ako) bismo *praktično primijenili* zahtjeve za *dijaloškim* uključivanjem u polifoniju glasova, u kojoj nijedan glas, pa ni glas samog istraživača koji presuđuje o konačnom izboru metoda i *definitivnoj interpretaciji rezultata* istraživanja, ne bi predstavljao vrhunski autoritet o kome ne bi bilo moguće voditi umnu, uravnoteženu i argumentiranu raspravu. Cilj *fronetičkih istraživanja* jeste da doprinese tekućem *dijalogu* i *praksi* preispitivanja dosadašnjeg znanja, prije nego da proizvede konačno, nedvosmisleno potvrđeno znanje. Analiza diskursa, preispitivanje dominantnog vokabulara u određenoj oblasti mora biti disciplinirana, ili korigirana praksom.

Podaci, događaji, i pojave moraju biti predstavljene u njihovim vezama sa drugim podacima, događajima i pojavama. Prikupljanje podataka, ne smije biti svrha samo sebi. Podaci ne znače ništa izvan *refleksivno* i *kritički* posredovanog znanja i konkretnog konteksta. Popularna metoda prikupljanja podataka ili istraživanja stavova metodom ispitivanja javnog mnijenja u praksi može postati besmislena ukoliko većina ispitanika pod utjecajem društvenim mreža ili droga jednoga dana izgubi sposobnost mišljenja i rasuđivanja. Hipotetski govoreći, to je moguće. Kao što je, također moguće, da bi „uz najbolju institucionalnu organizaciju u svijetu znanstveni napredak jednoga dana mogao stati. Može se, primjerice, pojaviti epidemija misticizma“, kao što kaže Popper.

U tom smislu je važno da u svakom istraživanju, bez obzira da li u njemu prevladavaju *kvantitativne varijable*, ili se više vodi računa o konkretnom kontekstu istraživanja, taj kontekst istraživanja, kao i kontekst samog istraživača, prethodno moraju biti sagledani iz više različitih teorijskih perspektiva. Hipoteze ne mogu biti zamjene za teorije i vrijednosti, kao što tijelo ne može biti zamjena za duhovnost. Istraživačke perspektive trebaju biti podrobno, a ne površno predstavljene i obrazložene u svjetlu „malih

¹⁴ U ovom tekstu zastupamo načelni stav da je potrebno izučavati *epistemologiju pravne znanosti* da bi nam postalo jasno da postoji razlika između *prava* i *pravne znanosti*. Drugačije iskazano, postoji niz razlika, naročito na Balkanu, između *prava* (kao birokratske prakse) i *znanosti o pravu*. Michael Troper, međutim, ide i dalje od definiranja formalnih razlika između *prava* i *pravne znanosti*. Zapravo, Troper je vrlo kritičan u pogledu toga da li je pravo, odnosno *jurisprudencija*, nauka. On kaže: „u slučaju *jurisprudencije* pitanje je da li se i pod kojim uslovima ona može smatrati naukom. Nemoguće je opisati je u celosti kao nauku upravo zato što se njen veliki deo ne predstavlja kao „naučni“ i ne pretenduje da izrazi istinite iskaze“. Više o tome u Mišel Troper, *Pravna teorija države*, Službeni glasnik, Beograd, 2014. str. 42. (prijevod sa francuskog Marko Božić).

detalja" koji se ne uklapaju u dominantnu priču ili diskurs. Nojman recimo pod diskursom podrazumijeva sistem za stvaranje skupa iskaza i praksi koje, pošto uđu u različite institucije izgledaju više manje normalno. Fokuseranje na diskurs, ili na semiotičke kodove, omogućava da se koncentriramo na značenje, ali i na *odnose moći* koji često ne dopuštaju da određeni pogled dođe do riječi.

Tvrdim da se potiskivanje proučavanja epistemologije i metodologije kvalitativnih istraživanja, ponajprije na bosanskohercegovačkim ekonomskim i pravnim fakultetima, nije slučajno. Ono vjerovatno ima cilj da se, u okviru ovih popularnih znanosti, koliko god je više moguće, spriječi postavljanje teških ili osjetljivih metodoloških pitanja. Sociološki, holistički, fronetetički, i drugi kvalitativni pristupi, na pojedinim fakultetima potpuno su zanemareni, dok se profesori koji nisu odustali od navike čitanja knjiga optužuju da „filozofiraju.“ Riječ filozofija, kao i riječ mišljenje, u našem primitivnom okruženju imaju negativan prizvuk, negativnu konotaciju. Prije svega za mnoge tajkune koji su nakon rata, iznenada, postali i političari i poduzetnici i profesori – što je školski primjer „sukoba uloga“ (Robert Merton). Postoji raširena predrasuda da kvalitativnu metodologiju znanosti mogu predavati statističari, kvantitativci. Na temelju prilično površne, a često i pogrešno primijenjene metodologije, pravne i ekonomske znanosti se *ideologiziraju*. Otuda nije čudno da, kao glavno oruđe samoproglašanih tranzicijskih stručnjaka za ekonomska, pravna ili socijalno-psihološka pitanja - služi kvantificiranje pojma kvaliteta. Dovoljno je pročitati samo naslove mnogobrojnih magistarskih ili master radova u ovim oblastima, koji su nastali u zadnjih desetak godina, da se uvjerimo da je gotovo potpuno isključen teorijski i refleksivni rad koji bi trebao uključivati kritičko preispitivanje značenja dominantnog vokabulara u ovim oblastima. Taj vokabular pretežno dolazi iz neoliberalne škole.

Zanimljivost predstavlja trend da se, u obrazloženjima magistarskih ili doktorskih radnji, kao i u samim znanstvenim istraživanjima, oprezno izbjegava riječ „problem“. Umjesto znanstvenog „problema“ - a tako bi se trebao nazivati svaki predmet, objekt ozbiljnog znanstvenog istraživanja, redovno se koristi termin *izazov*. Smatram da to nije slučajno. Prije bi se moglo reći da pomodno izbjegavanje upotrebe termina „problem“ u znanstvenim istraživanjima, znači ustupak dominantnom neoliberalnom, ekonomističkom,

poduzetničkom, menadžerskom, ili, ukratko, bankarskom vokabularu. Ono čemu prisustvujemo u drugoj dekadi 21. stoljeća, vjerovatno predstavlja neku vrstu privremenog zastoja ili „kraja znanosti“. Taj osjećaj *kraja znanosti*, potrajat će još izvjesno vrijeme. Ali u trenutku kad istinske društvene probleme, poput bezobrazluka, ruganja ljudima, pljuvanja po proletarijatu, anarhije, nasilja na svakom koraku itd. više ne bude bilo moguće mirno ignorirati niti maskirati uveseljavajućim i pomalo retardirajućim ekonomskim poštapalicama, tada će vjerovatno početi nastupati i događaji vrijedni tog imena. Uvjeren sam da tranzicijska mantra predatorskih nastrojnih eksperata o *izazovima, unapređenju, poboljšanju kvaliteta*, pospješivanju procesa itd. (u okolnostima opće društvene katastrofe koja graniči sa kataklizmom) sadrži i nešto gore od retardacije. Ako dovoljan broj ljudskih bića obdarenih mozgom to na vrijeme shvati možemo se nadati da ćemo jednoga dana svjedočiti istinskim znanstvenim događajima. Možda sličnim nečemu pomalo i tajnovitom, a što je Tomas Kuhn dosta davno, prelazeći sa fizike na filozofiju ideja, nazvao „revolucionarnom znanošću“.

Potrebno je najprije uočiti razliku između znanosti o pravdi i prava kao prakse. Naše tranzicijsko izučavanje prava postaje sve manje općenito i sistematično. To se događa usprkos tome što se svijet zahvaljujući globalizaciji i napretku u skladištenju informacija, sve više povezuje. Benjamin Flander recimo smatra da se danas uvažavaju novi principi djelovanja pravnog sistema. To ime dalekosežne posljedice po ukupni društveni život pojedinaca, grupa i zajednica. Te posljedice više su negativne, nego pozitivne i upravo je to ono što zabrinjava. Umjesto javno-pravnog modela, uspostavio se ugovorni privatno-pravni model kao dominantan način reguliranja društvenih odnosa.

Granice između javnog i privatnog prava, u samom jeziku i praksi prava, sve manje su jasne. Na sceni su novi pravni koncepti, instituti i pravne discipline. Refleksivna tradicija odgovornog promišljanja značenja prava u konkretnim društvenim kontekstima i s obzirom na realne probleme ljudi, u velikoj mjeri je eliminirana. Širenje neoliberalne pravne ideologije i politike Flander, sasvim opravdano, naziva *postmodernizacijom prava*. Ta postmodernizacija donosi mnoge negativne, „krizne“ transformacije prepoznatljive i u degradaciji temeljnih principa pravne države. Na djelu je transformacija materijalnog i procesnog kaznenog prava u ime brzog,

efikasnog i ekonomičnog kaznenog progona osumnjičenika krivičnih djela. Flander tvrdi da „mjesto pravne države preuzima postmoderna penalna država“.

Postmodernizacija prava donosi i razgradnju socijalne države, privatizaciju pravosuđa, inflaciju pravnog normiranja (juridizaciju društvenih odnosa) i transformaciju pravnog subjekta. Ovdje, na žalost, nemamo dovoljno vremena da bismo detaljnije razmotrili koje sve negativne posljedice transformacije pravnog subjektiviteta ima u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Te posljedice najviše osjećaju građani koji nisu izgubili sposobnost da misle svojom glavom, a u stvarnosti su potpuno obespravljeni u svakom pogledu. Dovoljno je samo uporediti pravni nominalizam (na papiru zagantirana sva moguća prava) sa realnim stanjem u kome žive ljudi u Bosni i Hercegovini zadnjih dvadeset godina. Procenat od pola miliona nezaposlenih ljudi automatski obesmišljava sintagmu koja glasi „pravao na rad“. Stoga Flander ispravno uočava da promjene koje donosi postmodernizacija – moderno pravo i pravni sistem u mnogim bitnim aspektima vode natrag u vrijeme ranog klasičnog liberalnog pravnog sistema 18. i početka 19. stoljeća. Pravo u praksi postaje sve manje refleksivno (promišljajuće), a sve više isprazno i tautologično. Ono što se događa u pravnoj praksi najčešće nema istinske veze sa društvenom stvarnošću. Pravna znanost treba priznati da u 21. stoljeću postoji kriza samog poimanja značenja prava. Na krizi dominantnih paradigmi savremenih pravnih znanosti, kao i na evidentnoj krizi (dubiozi) mainstream paradigmi ekonomskih znanosti, lahko se možemo uvjeriti da cijeli taj oficijelni i dični modernistički napredak u specijalizaciji i fragmentaciji znanja o pravu i ekonomiji, u stvarnosti, zapravo, nije rezultirao istinskim društvenopravnim i ekonomskim napretkom u pogledu spoznaje cjeline društvenog svijeta.

Genocid u Srebrenici „zaštićenoj zoni UN-a“ predstavlja primjer najnovijeg genocida nad bosanskim muslimanima (Bošnjacima) i moguće ga je analizirati iz različitih znanstvenih i ideoloških perspektiva. Zbog geostrateškog i geopolitičkog položaja prostora Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, koji se na geografskoj karti Evrope nalazi u „sendviču“ između današnje Republike Hrvatske i današnje Republike Srbije – genocid nad Bošnjacima 1995. zahtijeva najveću moguću pozornost budućih interdisciplinarnih viktimoških istraživanja. Postoji međutim, problem nerazumijevanja značenja ideologije. Na ovom mjestu ne možemo šire elaborirati

stav kojim se tvrdi da su znanstvenici koji nisu istrajavali na putu znanosti i humanizma i sami često postajali ideolozi. I danas se različite ideologije – u različitim, najčešće nadopunjavajućim varijantama *neofašizma* i *tržišnog fundamentalizma* - blisko prepliću sa ekonomskim i političkim sistemima znanja. Bez značajnijeg fokusa na nove kritičke znanosti, novu interdisciplinarnu viktimologiju, socijalnu i multikulturalnu epistemologiju - takve sisteme znanja i vjerovanja sve je teže razlikovati. Problem je u tome što su intelektualno, kognitivno i aksiološki zahtjevna epistemološka istraživanja često zanemarena u bosanskohercegovačkom institucionalnom okruženju. Problem je i u tome što – usprkos jasnim dijagnozama koje govore o dramatičnoj krizi visokog obrazovanja - iz tajkunskog podzemlja izranjaju prljavi korporativni savezi i alijanse koje za sebe žele reći da nastupaju u ime znanosti. To nije tačno.

Ološ ekonomija nije istinska ekonomija zasnovana na znanosti i društvenoj odgovornosti. Na bosanskohercegovačkom razrovanom tlu pojavljuju se različiti divlji fakulteti. Većina tih takozvanih fakulteta, ili samoproglašeni akademija, predstavljaju monstruozne primjere o tome koliko nisko jedno društvo i država može pasti. Na javnim univerzitetima često vladaju iste ili slične skupine beskrupuloznih ratnih profitera bez odgovornosti prema javnom dobru. Neki od njih skriveno ili neskriveno upravljaju i privatnim fakultetima. Nove tranzicijske znanosti poput nove ekonomije znanja ili neoliberalnog prava i same se skrivaju iza ispražnjenog vokabulara o upravljanju, transparentnosti i uspješnosti. U 21. stoljeću postepeno postaje jasno da su pravi nosioci epistemološke krize same *ideje znanja* prije svega znanosti o upravljanju, tj. management, odnosno sam *vokabular neoliberalne ekonomske i pravne znanosti* - naročito ako imamo u vidu načine njihove institucionalizacije i lažnu moć koju te navodno znanstvene *vještine* same za sebe priskrbljuju.

Pozivanje na *blagostanje* i *sreću najvećeg broja pojedinaca*, u liberalnim i neoliberalnim sistemima znanja, u 20. stoljeću je funkcioniralo kao izgovor za beskrupulozno bogaćenje manjine i osiromašenje većine.

Društvene i humanističke znanosti često su gubile bitku u borbi protiv ideologija. Danas nije nimalo jednostavan zadatak pokušati objasniti epistemičke i institucionalne uzroke svekolike krize u kojoj se nalazimo. Nije jednostavan zadatak pokušati opisati i obrazložiti vidljive i

manje vidljive razloge krize u koju smo, u znaku različitih klasifikatorskih režima znanja dospjeli.

6. ISTINE DOKUMENTIRANIH BASNI ILI PRIČE ZA MALU DJECU

Evropska filozofija znanja i istine, rijetko je korespondirala sa stvarnim znanjem i istinom, mada je korespondentna teorija istine nerazdvojna od zapadnjačke filozofije subjekta koja najčešće i ne postavlja granice samoj sebi završavajući stoga u hegemonističkim predstavama o svijetu i drugima. Većina postojećih koncepcija znanja i istine, sa kojima imamo posla i u 21. stoljeću, izrasta iz biologističkih, rasnih, rasističkih, materijalističkih - u biti kolonijalističkih tradicija *dugog 19. stoljeća*. Pojave rijetkih emancipatorskih pokreta nisu rezultirale potiskivanjem esencijalističkih i fundamentalističkih *narativa* izraslim na talogu *opasnih* tradicija opsednutih kultom kolektivne *identitetske čistote*. Pitanja identiteta, koja opsjedaju maštu velikog broja neofašističkih personifikacija postmodernog (post)humaniteta današnjice, zaista imaju „retardirajuće“ učinke na velike mase postratne, tranzicijske populacije koja je izgleda beznadežno zarobljena kolektivnim klero-nacionalizmom. U to se možemo uvjeriti ukoliko – iz bosanskohercegovačke perspektive - pažljivije analiziramo međusobno udaljavajuće (i međusobno približavajuće) simboličke i stvarne prakse neoustaških i neočetničkih ideologija u 21. stoljeću. Pri tome se na globalnom i regionalnom planu simultano događa više doista čudnih stvari. Mase su postale suvišne ne samo kapitalistima i etničkim poduzetnicima, nego i sebi samima. Niko ne zna šta bi sa masama i nezaposlenim ljudima. Vlade, političari, ekonomisti, pa čak i tzv. ekonomski stručnjaci - nemaju jasnu ideju o tome kako bi trebalo riješiti problem ekstremno velikog broja nezaposlenih muškaraca. Mainstream ekonomisti neumorno, pričaju priče o samozapošljavanju i kreativnosti, o izvrsnosti, kvalitetu, zadovoljstvu. Nezaposlenost mlađih djevojaka djelomično se prikriva normaliziranjem turbo-folka, i njihovim afektivnim, odnosno tjelesnim radom. Potrebno bi bilo razmisliti o rođenju tragedije iz duha turbo-folk muzike. Ideja koja na Balkanu izgleda doista doista funkcionira, sastoji u tome da se mase osame u vlastitu virtualnu osamu ili udruže protiv svojih, simbolički značajnih Drugih. Ideja koja, dakle, doista funkcionira zadnjih 25 godina, sastoji se u tome da se mase zabave „uživanjem u vlastitoj naciji kao u

samima sebi“. U zadnje vrijeme to se događa i na populističkim društvenim mrežama, avatarskim virtualnim parlamentima na kojima se brblja o nekoj izmišljenoj, mitskoj prošlosti. Tako se mase uspavljaju, ili nacionalno „bude“, sa lažnom sviješću o vlastitoj povijesnoj veličini i eshatološkom značaju svoje umišljene nacionalne ili religijske čistote. Naličje takve ideje jeste da se lažne mase ponovo pretvaraju u lažne, osamljene pojedince koji vjeruju da nisu sami i napušteni jedino onda kada postanu ekstremni. Zahvaljujući neizbježnoj dostupnosti ICT mase vjeruju da stvarno komuniciraju kao pojedinci i pojedinke i da tako mogu ostvariti neku slobodu. Vjeruju u slobodu komunikacije i pravo na slobodu mišljenja. Vjeruju da je mišljenje neka prirodna stvar i da oni već po prirodi (odnosno samim činom kupovine „pametnog mobitela“) znaju misliti, pisati i govoriti čim steknu mehaničku rutinu užurbanog tipkanja po tastaturi. Postmoderni pojedinci i pojedinke vjeruju da znaju komunicirati, razmjenjivati ideje o sebi i drugima na mrežama. Postoje pokreti koji smatraju da je socijalizam, ili ono što smo izgleda samo pogrešno tako zvali, samo prividno iščezao. Pa ipak, izgleda da ustvari nikada nije postalo sasvim jasno koji bi to kolektivni akter, u nekom povijesno značajnom kontekstu, zapravo mogao postati, epohalni nasljednik socijalističkih emancipatorskih energija.

Zabilježene su slutnje da je marksizam kao pokret i aktivistička teorija prakse, samo prividno iščezao sa povjesne scene. Prema nekima to se dogodilo samo zato da bi se *revolucionarni žar* ili ono što je najživlje i što tinja u osnovi jednog takvog pokreta, - naročito u trenucima kada *historija* i *histerija* konvergiraju - pojavljivalo i činilo vidljivim. Ili možda zato da bi se, kad organizirana laž sistema postane nepodnošljiva, ono najdragocjenije o čemu možemo misliti ili sanjati, povlačilo u neku tajanstvenu nevidljivost, ali ne da bi zauvijek nestalo i ostalo pritajeno, nego da bi bilo sačuvano makar i u neizrecivim formama otpora, kao protivteža postmodernoj patologiji lažnog identiteta o sebi i Drugom, bližem ili najudaljenijem.

Historija se pretvorila se u forenzički leš a budućnost je teško zamisliti. Znanost o politici znanja i istine nikada nije postala oficijelni dio zapadnjačke političke ili historiografske znanosti o ljudskoj prošlosti. Zapadni *geopolitički hegemonizam* i *medijski imperijalizam* nije prodiskutiran u najvećem dijelu bosanskohercegovačkih ekonomskih i pravnih znanosti. Evropske društvene i

humanističke znanosti u 21. stoljeću potpuno su dezorijentirane. One se nalaze u dramatičnoj krizi epistemičkih i vrijednosnih orijentacija. Ponajviše stoga jer pristaju na komercijalizaciju i tehnouznanstvenu pragmatizaciju svojih narativa i istraživačkih praksi. Društvene znanosti koje se oblikuju u znaku neoliberalne ekonomije znanja nemaju metodološki razjašnjenu predstavu o tome kako izaći iz začaranog kruga simboličkog nasilja prema neekonomskim paradigmama znanja i vjerovanja. Moglo bi se govoriti o tome da simboličko nasilje prema ljudima i zajednicama izgleda omogućavaju i dijelovi svjetskih finansijskih institucija koje su zadužene za upravljanje procesima tranzicije i za pravičnu distribuciju dobara. Rat protiv Bosne i Hercegovine i njenog civilnog stanovništva koji je od 1992. do 1995. praćen prekomjernom količinom bestijalnog nasilja, okrutnosti i bezakonja – nastavljen je i nakon 1995. godine, i to na mnogo različitih načina.¹⁵

¹⁵ Ako je istina da je *depupulacija* otoka u Jadranskom moru u Republici Hrvatskoj jedan od najvećih demografskih i razvojnih problema najmlađe članice EU, onda se postavlja ozbiljno geopolitičko i sigurnosno pitanje odakle dolazi toliki interes predsjednice Kolinde Grabar Kitarović za unutrašnja pitanja Bosne i Hercegovine? Doista, iz kojeg ideološkog nasljeđa dolazi pretjerani, svakodnevni interes za tzv. treći etnički čisti hrvatsko-katolički entitet u malim bosanskohercegovačkim izmiješanim kasabama u kojima živi mali broj pauperiziranih bosanskih katolika? Ozbiljna socioekonomska i kriminološka istraživanja organiziranog kriminala, a koja su u bosanskohercegovačkom okruženju vjerovatno najviše povezana sa „politikom skandala“ (Manuel Castells), mogla bi mnogo toga otkriti o pozadini mnogih predatorskih politika prema Bosni i Hercegovini i njenim dobrima. Zahvaljujući postratnoj netransparentnoj privatizaciji zajedničkih dobara Republike Bosne i Hercegovine bosanskohercegovački katolici, ateisti, deisti, agnostici i „ostali“ dijele istu žalosnu sudbinu sa opljačkanim i izmanipuliranim radnicima Bošnjacima, opljačkanim i izmanipuliranim radnicima Srbima i opljačkanim i izmanipuliranim radnicima i radnicama mješancima, transvestitima i sl. Pored toga, najveći problem predstavljaju divergentni nastavni planovi i programi u osnovnim i srednjim školama. Neki od tih nastavnih planova eksplicitno negiraju suverenitet države Bosne i Hercegovine. Također, neki nastavni planovi negiraju postojanje bosanskog jezika. U nekim školama istorija (povijest) poučava se kao svojevrsna predvojnička obuka. To su živi paradoksi koji proizilaze iz pogrešnog Dejtonskog vokabulara, eksplicitnog negiranja Bosne i Hercegovine i *eksplicitnog poricanja genocida nad Bošnjacima*. To je problem, a ne izazov. Doduše, možemo reći da je to i izazov jer se već 25 godina eksplicitno izazivaju svi oni koji u srcu ili na papiru nemaju dvojna državljanstva

Možemo li se ispravno prisjetiti kako je patrijarh Pavle, drhtavim glasom, izgovorio onu glasovitu rečenicu: *sačuvaj nas Bože od nas samih?* Kome je (bila) upućena ta rečenica? Da li je ona (bila) upućena samo pravoslavnim vjernicima ili svim ljudima do kojih dopire? Ima li ta misao danas, naročito danas, šire performativno značenje? Mogući odgovor na to pitanje mogao bi glasiti da navedena misao patrijarha Pavla ima dalekosežno *performativno značenje* mada to značenje izgleda (još uvijek) nije postalo jasno ni vjernicima ni nevjernicima ni pravoslavicima ni nepravoslavicima.¹⁶ Moguće je pretpostaviti da opomena *sačuvaj nas Bože od nas samih* proizvodi niz miroljubivih razlika koje iznutra dekonstruiraju nasilno proizvedene razlike među pretjerano sličnim grupama ljudi koje o sebi mogu misliti da su apsolutno različite od drugih. Opomena je vjerovatno ponajviše i ponajprije upućena onima koji su preopterećeni viškom okrutnosti prema drugima i koji su i sami okrutni, odnosno onima koji su više od drugih otvoreni za pogrešnu smrt ili pogrešan život a da toga nisu svjesni u pravom smislu te riječi. Slom jugoslavenske države i postmoderna ironizacija ideja *bratstva* i *jedinstva* praćena je zanimljivim diskurzivnim i pravno-političkim konstelacijama, idiosinkratičnim predizbornim, izbornim i postizbornim praksama i *politikama* kolektivne „demokratske“ *reprezentacije* stanovništva (naroda) u novonastalim državama.¹⁷ Političko,

odnosno rezervnu domovinu. Obrazovne institucije zasnovane na etničkoj pedagogiji pojmova najčešće rade prema školskim planovima i programima susjednih država (Srbije i Hrvatske) a ne s obzirom na supstancijalne multikulturalne specifičnosti i otvorenost bosanskohercegovačkog društva i države.

¹⁶ Glasovita rečenica izgovorena starijima drhtavim glasom vjerovatno nije mogla biti upućena samo pravoslavnim vjernicima ili samo pravoslavnim nevjernicima jer ona kao da sadrži nešto univerzalno što nadilazi poslovičnu pridiku nekog prosječnog klerikalnog poglavara. Citirana rečenica kao da dotiče samu „srž“ pitanja šta znači biti čovjek (ljudsko biće). Ali prepustimo rečenice patrijarha Pavla, kao uostalom i rečenice koje izgovaraju vjerski poglavari, znatiželjnim studentima komparativne teologije i teozofije.

¹⁷ Navedimo primjer iz prakse, sa terena, i to ustavnog. „Zabranjuje se pokretanje postupka udruživanja Republike Hrvatske u saveze sa drugim državama u kojem bi udruživanje dovelo ili moglo dovesti do obnavljanja jugoslavenskoga državnog zajedništva, odnosno neke balkanske državne sveze u bilo kojem obliku“. Iz Ustava Republike Hrvatske, članak 141., stavak 2.

medijsko i interkulturalno predstavljanje (i samopredstavljanje) sličnih zajednica, koje su (bile) pogođene (različito interpretiranim) udruženim zločinačkim poduhvatima, monstroznim praksama „etničkog čišćenja“ i „humanog preseljavanja naroda“, nikada ne može biti nešto samorazumljivo i podrazumijevajuće. „Bratstva i jedinstva“ samo na prvi pogled više nema. Bratstvo i jedinstvo, barem među političkim oligarhijama koje su nadomjestile „komunističko jednouljje“, izaziva različite asocijacije. Većina tih asocijacija teško da može biti znanstveno primjerena da bi se u jednom potezu objasnila struktura i mehanizmi funkciniranja postdejtonske Bosne i Hercegovine.¹⁸

Bivša Jugoslavija za ovog pisca može se duhovito opisati kao država koja je postala uistinu efikasna tek nakon što je zbrisana s geopolitičke mape svijeta, piše u dokumentarnim basnama.¹⁹ Tajna vitalnosti Tajne Jugoslavije upravo je u njezinu nepostojanju. Lanac bizarnih, zaprepašćujućih i naizgled neobjašnjivih događaja lišen je svake slučajnosti; njihova matrica zadana je preciznim zavjereničkim planom što su ga prije stanovitog vremena skovali paklenski umovi. Kada mafija u Hrvatskoj, na primjer, odluči ubiti mafijaša koji je ujedno i novinski izdavač, angažirat će srbijansku mafiju da obavi taj posao, te proširiti

¹⁸ O karakteru bosanskohercegovačkog psihopolitičkog okruženja najbolje govori nedavni, tragikomični završetak uzajamnog optuživanja Hrvatske i Srbije za genocid. Zanimljivi su slučajevi Branimira Glavaša, Darija Kordića, Ante Jelavića, Dragana Čovića i mnogih drugih aktera rata ili aktera (etnomatematičkog) mira. Dragan Čović je zanimljiv jer i kao član predsjedništva Bosne i Hercegovine 2015. godine egzaltirano glasuje za bratsku stranku HDZ na predsjedničkim izborima druge, susjedne države Republike Hrvatske, doprinoseći tako da se, barem privremeno zaboravi (ili potisne iz naše javne memorije) povjesna činjenica, da je prilikom četrdesetominutnog izricanja zatvorske presude premijeru Ivi Sanaderu, na sudu Republike hrvatske, za organizirani kriminal – stranka HDZ u obe države, u više navrata, imenovana zločinačkom organizacijom. To nije bilo dovoljno da nas dragi Dragan bude imenovan i za predsjednika glavnog odbora za dočej pape Franje u Sarajevo. Naravno papa je dobrodošao jer u bosni ima mnogo siromašnih, kako je i sam papa naglasio. Doista u Bosni ima dosta siromašnih. S tom činjenicom što, osim materijalnog siromaštva, siromaštvo može biti i mentalno, i duhovno i političko. Postoji očito i „siromaštvo“ riječi o nama samima naročito kada o nama govore drugi.

¹⁹ Više o tome u Viktor Ivančić, *Jugoslavija živi vječno: Dokumentarne basne*, Edicija Reč, Beograd, 2011. str. 12.

glasine da je ubojstvo naručila mafija iz Crne Gore. Uz napomenu da su izmjene pozicija moguće i poželjne, te da svaka nacionalno-kriminalna skupina može zauzeti bilo koju točku u zatvorenom krugu, kaže se u dokumentarnim basnama, i nastavlja ... Tajna je u tome što će hrvatska, srbijanska, crnogorska ili albanska mafija, tek kada se ustroje kao potpuno odvojene, moći djelovati kao jedinstvena struktura ... Budući da sve zemlje nastale od bivše Jugoslavije nastoje ući u Europsku uniju, a pritom održati sustave vrijednosti koji su potpuno oprečni onima Europske unije, potrebno je stvoriti prostor koji će im omogućiti da njeguju svoje rezervne identitete, te da u isto vrijeme nesmetano napreduju ka paneuropskim integracijama. Idealan takav prostor za zemlje bivše Jugoslavije je bivša Jugoslavija, uspostavljena na konspirativnim načelima (...) Okvir nekadašnje Jugoslavije pokazao se nužnim da bi nacionalne države nastale njezinim raspadom mogle funkcinirati onako kako su i zamišljene – naime, kao entiteti zla, poroka i političke bestijalnosti, koji će širiti predstavu o sebi kao civiliziranom tvorevinama ... Iz činjenice da one ne žele biti pristojne (jer bi time izdale svoju svrhu), nego samo emitirati sliku o sebi kao pristojnim, Jugoslavija se pokazuje nezamjenjivom u svojstvu formalno nepriznatoga geopolitičkog kontejnera za bezbolno odlaganje svakovrsnih gadosti ... Jugoslavija se samo provizorno raspala, da bi svojim lažnim rasulom opsluživala lažne slike entiteta nastalih iz nje (...) Raspad Jugoslavije bio je jedini način njezina stvarnoga opstanka ... Tek kada je postala bivša, Jugoslavija je osigurala svoju budućnost.

Sve dok se nalazimo u predznastvenom, predteorijskom i predpojmovnom (navijačkom) stanju, i sve dok cijeli svijet dijelimo na „naše“ i „njihove“ - najčešće „mislimo“ da to naše - i samo naše – to tajnovito, magično „mi“ u vremenu i prostoru, bez obzira na sve druge promjene, mora ostati stabilno. Antibosanske psihotične logike perverzno zamišljanja apsolutne „čistote“: etnički čistih identiteta, etnički čistih teritorija, etnički čistih škola, obdaništa, vjeronauka, naučno nastavnih planova i programa itd. mogu funkcinirati jedino kao nasilne, ubojite logike, izopačene politike i lažne istine. Socijalna patologija normaliziranja nenormalnog, na način pretvaranja nezamislivog u zamislivo, i obrnuto, zarobljenim etnocentričkim umovima ne dozvoljava da se okrenu životu, radu, ljubavi, iskrenosti i poštenju. Danas je većini javno odgovornih znanstvenika jasno da su svjetski ratovi, njihovi ostaci i neizvjesni nastavci,

sadržani u nizovima lokalno i regionalno proizvedenih katastrofa povezanih sa masovnim stradanjem civila. Namjerno proizvedene katastrofe, masovna ubistva i genocidi, uzdrмали su same temelje prosvjetiteljskog projekta instrumentalne racionalnosti i ciljno-racionalnog ovladavanja svijetom.

Humanističke vrijednosti mira, tolerancije i uzajamnog razumijevanja između ljudi i zajednica potiskuju se u druženim djelovanjem pogrešnih politika sjećanja, propagande, industrije zabave i vojno industrijskog nasilja. Nasilje se širi poput kuge koja opčinjava mnoge koji posjeduju moć ili tek tek teže da je osvoje. Pomoću profitno orijentirane sveučilišne industrije nasilje nad razumom, moralom i dobrotom počelo se estetizirati i normalizirati. Nasilje na televiziji, a kasnije i na monitorima personalnih računara i video igrice za djecu, postalo je obavezan, dostupan, gotovo neizbježan materijal za razonodu, opuštanje i razbibrigu. Zahvaljujući pretvaranju „agresivnog marketinga“ u lukrativnu, komercijalno-korporativnu znanost, razbijeni su i relativizirani stoljećima građeni sistemi znanja o čovjeku i njegovom svijetu. Pojedinač je istoznačnica za ono što znači biti konzument, koji zahvaljujući napretku demokracije i ljudskih prava (zaslužuje sve što poželi). Pojedinci, grupe, zajednice i narodi koji egzistiraju u lažima prošlosti i sadašnjosti navikli su samo na grand pripovijesti bez mikro povijesti. Tokom vremena, navikli smo da sve manje i manje razmišljaju o sebi, drugima i svijetu oko sebe. Zbog zaokupljenosti stvarima i virtualnim slikama ljudima ne ostaje vremena za refleksivno razmišljanje o smislu onoga što, kao zamjenu za taj svijet, vide na svojim sve većim i većim televizijskim ekranima i na svojim sve većim i većim personalnim računarima, tabletima i pametnim mobitelima. Kriza znanosti postaje dramatična u trenutku kada birokratska moć potčini znanost kao istinoljubivu potragu za znanjem. Globalna dominacija vrijednosti i procedura iz arsenala kognitivnog kapitalizma i diskurzivna hegemonija ekonomskog jezika nad odgovornom potragom za istinskim znanjem, predstavlja znak da je postmoderna ekonomija znanja, kao fundamentalna ontologija 21. stoljeća, postala moćniji od srednjovjekovne inkvizicije koja je heretike spaljivala na lomači.

Znanstvenike danas ne brine samo pesimistična dijagnoza koja glasi da „društvena kritika“ nikada nije bila tako razoružana kao u posljednje vrijeme. Nas sve zajedno, treba zabrinuti sve izraženija nemoć

kritike i kritičkih studija znanosti da se na djelotvoran način suprotstavimo srljanju svijeta u nove društveno proizvedene i samoskrivljene katastrofe. Pozivanje na znanstvenika na odgovornost bio je trend 20. stoljeća. Dvadeset i prvo stoljeće poziva na odgovornost cijeli ljudski rod - javnost kao takvu. Pa ipak, izgleda da današnja komercijalizirana, egoistična javnost, koju sačinjavaju sve sličniji i sličniji egoistični i umišljeni pojedinci (koji gledaju svoja posla), nikada nije bila nesposobnija atrikulirati u čemu se to sastoji *javno dobro*, zajednički interes ljudi. Današnje rascjepkane znanosti, u kojima se znanstvenici u pravu, ekonomiji i mnogim drugim oblastima, dogmatski drže svojim specijalističkih usmjerenja, neodoljivo liče na vojnike gurnute da čuče u svojim blatnjavim rovovima, o kojima je davno pisao Krleža, i koji ne čine ništa smisljeno, društveno korisno, naročito ne za druge. Zbog straha od gubitka vlastite strogo disciplinirane vojničke glave, niko nije spreman proviriti vani i pogledati izvan svoga rova. Vojnici iz našeg izmišljenog primjera, zamišljenog u cilju misaonog eksperimenta, kao i svi indoktrinirani vojnici copy-paste kulture kao uživalačkog znanja o izvrsnosti i zadovoljstvu, unaprijed su uvjereni da je svijet izvan njihovih rovova neprijateljski, nedokučiv i beznadežno stran njihovom autističnom, mobiteliziranom digitalnom pogledu. Stoga neki smatraju da su sigurni samo dotle dok poslušno slušaju zapovijest „mir/na“ nepomično vičući razum(ij)em ili se postrojavajući na brdima, čukama iznad bivših a danas sve obesmišljenih gradova i urbanih prostora bez zelenila i bez čiste vode, čekajući nekog svog „Godoa“ čučeći u svojim podzemnim rovovima iz kojih izgleda nema izlaza osim bjega na društvene mreže i nazad u rov. Takvi vojnici, kao i današnji vojnici neoliberalne prljave znanosti rijetko postavljaju pitanja na koja već unaprijed nisu pripremljeni odgovori. Često pogrešni. Kao na bolonjskim „puškicama“ koje postaju sve sofisticiranije i besmislenije kao i retorika i jezik kojim o tome govorimo a da sami sebe čini se sve manje razumijemo.

7. LITERATURA

Apple, M., (2014), *Obrazovanje na „pravom“ putu: tržišta, standardi, Bog i nejednakosti*, Fabrika knjiga, Beograd.

Balibar, E. (2011), *Nasilje i civilnost*, Centar za medije i komunikacije Beograd – Multimedijalni institut Zagreb

- Bauman, Z. (2010), *Fluidni strah*, Mediterran, Novi Sad
- Bek, U. (2011), *Svetsko rizično društvo: u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, Novi Sad, Akademska knjiga
- Beri, N. (2012), *Uvod u modernu političku teoriju*, Službeni glasnik, Beograd,
- Castells, M. (2000), *Informacijsko doba: ekonomija, društvo i kultura - Uspori umreženog društva*, Golden marketing, Zagreb,
- Charles I. & Thomas A. E. (2010), *Suočavanje sa jugoslavenskim kontroverzama: Inicijativa naučnika*, Biblioteka Memorija, Sarajevo
- Daglas, M. & Nej, S. (2003), *Osobe koje nedostaju: kritika društvenih nauka*, Beograd, Samizdat, B92
- Delić, A. (2009), *Mogućnosti i ograničenja implementacije koncepta kvaliteta u profesionalnoj organizaciji s obzirom na njena obilježja*, Međunarodna konferencija "Uloga sistema kvaliteta u reformi javnog sektora obrazovanja, Tuzla,
- Delić, Z. (2008), *Globalizacija i njen ekonomski poraz*, Pregled, Časopis za društvena pitanja, Vol. XLXI, No. 3, Sarajevo,
- Delić, Z. (2009) *Globalizacija, moć i politika znanja: jedanaest antiteza o globalizaciji*, „Filozofska istraživanja“, Vol. 29 No. 1 Zagreb,
- Delić, Z. (2010), *Nedopustivo identifikiranje nacionalnog, etničkog i religijskog identiteta kao politička prepreka izgradnji novog ustava Bosne i Hercegovine*, Zbornik radova „Ustavno pravni razvoj Bosne i Hercegovine od 1910. do 2010.“ Tuzla,
- Dimitrijević, V. (2011) *O pravu i nepravu*, Edicija Reč, Beograd
- Dizdarević, M. (2014), *Kultura straha*, Labirint, Zenica
- Dolar, M. (2012), *Glas i ništa više*, Fedon, Beograd
- Dow, Sheila, (2005), *Ekonomska metodologija*, Zagreb, Politička kultura
- Džumhur, J. (2014), „*Depolitizacija visokog obrazovanja kao pretpostavka i uslov za ostvarivanje međunarodnim standardima prepoznatog prava na visoko obrazovanje*“, u Zborniku radova sa međunarodnih okruglih stolova i konferencija o implementaciji bolonjskog procesa u Federaciji Bosne i Hercegovine, Godina 3- broj 3, Mostar
- Đurić, J., Prodanović, S., Krstić, P., (2012), *Životna sredina: moralni i politički izazovi* (2012), Službeni glasnik, Beograd.
- Flander, B. (2014), „*Postmodernizacija (i kriza) prava: pravni sistem i pravna država u „vrlom novom svijetu*“,“ u Zborniku radova sa Međunarodne naučno-stručne konferencije Izgradnja modernog pravnog sistema, Sarajevo
- Flyvbjerg, B.(2012), *Šta mogu društvene nauke*, Beograd, Glasnik
- Furedi, F. (2008), *Politika straha: S onu stranu ljevice i desnice*, Izdanja Antibarbarus
- Gidens, E. (2010), *Klimatske promene i politika*, Beograd-Novı Sad, Arprint
- Gunjević, B. (2010), *Raspeti subjekt. bez grala*, Edicija Reč, Beograd
- Haller, G (2006), *Granice solidarnosti: Evropa i SAD u ophođenju sa državom, nacijom i religijom*, Buybook, Sarajevo
- Horvat, S. i Žizek, S. (2014), *Šta Evropa želi*, Laguna, Novi Sad
- Ignjatijef, M. (2016), *Ljudska prava kao politika i idolopoklonstvo*, Službeni glasnik, Beograd
- Jurić, H. (2012), *Od Hirošime do Fukušime: nuklearna tehnologija nekoć i danas, u Integrativna bioetika pred izazovima biotehnologije* (2012), Sarajevo, Bioetičko društvo u Bosni i Hercegovini.
- Kojeg je roda sigurnost* (priedili) Damir Arsenijević & Tobias Flessenkemper, Sarajevo, 2013.
- Kuljić, T. (2006), *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoja štampa, Beograd
- Lavić, S. (2014), *Leksikon socioloških pojmova*, Dobra knjiga, Sarajevo
- Lavić, S. (2014), *Metodološke rasprave*, Sarajevo, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu
- Liessman, K. P. (2008), *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
- Malešević, S. (2004), *Ideologija, legitimnost i nova država: Jugoslavija, Srbija, Hrvatska*, Edicija Reč, Beograd

Malešević, S. (2009), *Sociologija etniciteta*, Fabrika knjiga, Beograd,

Mršević, Z. (2011), *Ka demokratskom društvu: rodna ravnopravnost*, Institut društvenih nauka, Beograd

Napoleoni, L. (2008), *Rogue Economics*, Seven Stories Press, New York, USA,

Nojman, I. (2009), *Značenje, materijalnost i moć: uvod u analizu diskursa*, Beograd, Alexandria Press

Popper, K. (1996), *Bijeda historicizma*, Zagreb, Kruzak

Ribičić, C. (2000), *Geneza jedne zablude: Ustavnopravna analiza formiranja i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, Sejtarija, Sarajevo, Založba Bogatoj, Idrija

Rorty, R (1990), *Filozofija i ogledalo prirode*, Logos, Sarajevo

Salmon, Christian (2011), *Strategija Šeharzade: Prilog Storytellingu*, Beograd, Clio

Svensen, L. (2006), *Filozofija zla*, Geopoetika, Beograd

Šimić, G. (2013), *Suđenje za ratne zločine u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo,

Štavljanin, D. (2013), *Balkanizacija interneta i „smrt“ novinara: ka postinternetu i postnovinarstvu*, Prag/Beograd, Čigoja štampa

Troper, M. (2014), *Pravna teorija države*, Službeni glasnik, Beograd,

Vinej L. & Ašiz N. (2012), *Budućnost znanja i kulture*, Clio, Beograd,

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Associate Professor *Nikola Findrik, PhD*

*Prof. Nevzet Veladžić, PhD (Dean of
Faculty)*

Faculty of Law, University of Bihać,

Bosnia and Herzegovina

**VICTIMS AND WITNESSES
PROTECTION AND SUPPORT IN
EVROPION UNION AND BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Abstract

Protecting the interests of victims of crime is considered one of the fundamental function of the criminal justice system which has been recognized in a number of international documents of international organizations: the United Nations, through the Council of Europe to the European Union. International and regional documents emphasize the need to ensure the rights of victims to: a) respect and dignity, and in this context the protection of secondary victimization; b) participation in all stages of criminal proceedings; c) obtain information and explanations concerning the progress of the case; d) providing information to officials responsible for decisions about the proceedings against the defendant; e) legal advice and legal assistance regardless of the material features of the victim; f) protection of the victim, of her right to privacy, its safety, and protection from re-victimization; g) damages; h) the right to various forms of assistance and more.

On the basis of a Commission proposal, on 25 October 2012 adopted Directive 2012/29 / EC on the establishment of minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. Minimum rules to ensure the Directive establishes, inter alia, that the victims are treated with respect and to receive information about their rights and their case and that they can actively participate in the process. They also ensure that in each Member State provides aid to victims and to those victims (including children) who, due to vulnerability, need special protection are recognized and appropriate care.

Protecting the rights of victims of crime has become an essential requirement and an indicator of the efficiency of operation of the internal affairs and justice. European round of the state for the most part seek to protect the rights of those most affected by the crimes.

As Bosnia and Herzegovina aspires to become a member of this circle, it is necessary, although in the current phase of Bosnia and Herzegovina's Euro-Atlantic integration is not legally required, Bosnia and Herzegovina to harmonize its legislation on the protection of victims of crime with the applicable European regulations.

This paper gives an overview of the existing BiH legislation, harmonization of regulatory decisions with the *acquis communautaire*, as well as the necessary measures to Bosnia and Herzegovina will have to take to legislation (and practice) into line with the Directive 2012/29 / EU.

Keywords: victims of crime, protection of victims, the Directive 2012/29 / EC, a minimum standard.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Doc.dr. Nikola Findrik

Prof.dr. Nevzet Veladžić

Pravni fakultet, Univerziteta u Bihaću

**ZAŠTITA ŽRTAVA KRIVIČNIH DJELA U
EVROPSKOJ UNIJI I BOSNI I HERCEGOVINI**

Sažetak

Zaštita interesa žrtava krivičnih djela smatra se jednom od temeljnih funkcija krivičnog pravosuđa koje je prepoznato u čitavom nizu međunarodnih dokumenata međunarodnih organizacija: od Ujedinjenih naroda, preko Vijeća Evrope do Evropske unije. Međunarodni regionalni dokumenti ističu potrebu osiguranja prava žrtava na: a) poštovanje i dostojanstvo te u sklopu toga na zaštitu od sekundarne viktimizacije; b) sudjelovanje u svim stadijima krivičnog postupka; c) dobivanje informacija i objašnjenja o napretku slučaja; d) davanje informacija službenim osobama odgovornim za donošenje odluka o postupku protiv okrivljenika; e) pravni savjet i pravnu pomoć bez obzira na materijalne mogućnosti žrtve; f) zaštitu žrtve, njenog prava na privatnost, njene sigurnosti, odnosno zaštitu od reviktimizacije; g) naknadu štete; h) pravo na različite oblike pomoći i drugo. Na osnovi prijedloga Komisije,¹ 25. oktobra 2012. donesena je Direktiva 2012/29/EU o uspostavi minimalnih standarda o pravima, potpori i zaštiti žrtava krivičnih djela.² Minimalnim pravilima koja s Direktivom

¹ European Commission, Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, COM(2011) 275 final 2011/0129 (COD), Brussels, 18.5.2011.

² Službeni list Evropske unije, L 315/57 od 14. novembra 2012. godine. Stupila na snagu 15. novembra 2012. godine u skladu sa članom 31., a u skladu sa članom 27.

uspostavljaju osigurava, *inter alia*, da se prema žrtvama postupa s poštovanjem te da dobivaju informacije o svojim pravima i o svome slučaju i da mogu aktivno sudjelovati u postupku. Njima se isto tako osigurava da se u svakoj državi članici pruža potpora žrtvama te da se one žrtve (uključujući djecu) kojima je zbog ranjivosti potrebna posebna zaštita prepoznaju i primjereno zaštite. Zaštita prava žrtava krivičnih djela postala je nezaobilazni zahtjev i pokazatelj uspješnosti rada organa unutrašnjih poslova i pravosuđa. Evropski krug država u najvećoj mjeri teži zaštiti prava onih koje krivična djela najviše pogađaju. Kako Bosna i Hercegovina pretendira da postane članicom ovog kruga, to je neophodno, iako u trenutnoj fazi približavanja Bosne i Hercegovine euroatlantskim integracijama ne i pravno obavežno, da Bosna i Hercegovina uskladi svoje zakonodavstvo o zaštiti žrtava krivičnih djela sa važećom evropskom regulativom.

Ovaj rad daje prikaz važećeg bosanskohercegovačkog zakonodavstva, usklađenost normativnih rješenja sa *Acquis Communautaire*-om, kao i potrebne mjere koje će Bosna i Hercegovina morati poduzeti kako bi se zakonodavstvo (ali i praksa) uskladili sa Direktivom 2012/29/EU.

Ključne riječi: žrtve krivičnih djela, zaštita žrtava, Direktiva 2012/29/EU, minimalni standard.

1. EVROPSKA POLITIKA I EVROPSKO PRAVO PREMA ŽRTVAMA

Područje podrške žrtvama i svjedocima Evropska unija je uvela u okviru svoje politike prema krivičnom pravosuđu. Prava žrtava u Evropskoj uniji osnažena su u odnosu na sve žrtve, te u odnosu na specifične grupe žrtava. Okvirnom odlukom o položaju žrtava u krivičnim postupcima iz 2001., te Direktivom o uspostavi minimalnih standarda, prava, podrške i zaštite žrtava iz 2012. godine određen je minimum

početak primjene je 16. novembar 2015. godine. Ovom Direktivom zamijenjena je Okvirna odluka Vijeća 2001/220/PUP od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnom postupku (Službeni list Evropske unije, L 82/1 od 22. marta 2001. godine).

standarda za građane Evropske unije koji su žrtve. Donijeta je i Uredba o zajedničkom priznavanju zaštitnih mjera u građanskim stvarima.³ Direktiva o naknadama za žrtve zločina iz 2004. godine⁴ osigurava da žrtve

³ Uredba (EU) br. 606/2013 Evropskog parlamenta i Vijeća od 12. juna 2013. o uzajamnom priznavanju zaštitnih mjera u građanskim stvarima (Službeni list Evropske unije, L 181/4 od 29. juna 2013. godine). Stupila na snagu 19. jula 2013. godine, a sa primjenjuje se od 11. januara 2015. godine u skladu sa članom 22. bez obzira kad je postupak počeo. Ova Uredba uvodi mehanizam uzajamnog priznavanja odluka država članica kojima su izrečene zaštitne mjere u građanskim stvarima. Izravno je primjenjiva na području država članica, a njena učinkovita primjena podrazumijeva definiranje nadležnih tijela i postupaka kako to definiraju pojedine odredbe Uredbe. Sadržajno, Uredba ima u vidu uzajamno priznavanje zaštitnih mjera u građanskim stvarima kojima je izrečena: a) zabrana ili uređenje ulaska u mjesto gdje zaštićena osoba ima boravište, radi ili koje redovno posjećuje ili se na njemu zadržava, b) zabrana ili uređenje odnosa bilo kojeg oblika sa zaštićenom osobom, uključujući putem telefona, elektronske ili obične pošte, telefaksa ili drugih sredstava, ili c) zabrana ili uređenje približavanja zaštićenoj osobi na udaljenost manju od dozvoljene (član 3. stav 1. Uredbe).

⁴ Direktiva Vijeća 2004/80/EZ od 29. aprila 2004. o naknadi žrtvama krivičnih djela (Službeni list Evropske unije, L 261/15 od 6. augusta 2004. godine). Stupila na snagu 26. augusta 2004. godine u skladu sa članom 20. Kako se navodi u preambuli Direktive Vijeća 2004/80/EZ, jedan od ciljeva Evropske zajednice je ukinuti prepreke slobodnog kretanja osoba i usluga među državama članicama. Direktiva se u preambuli poziva i na pravilo Suda Evropskih zajednica u slučaju Cowan (slučaj 186/87, izvješća Evropskog suda 1989., str. 195.) – da, kada propisi Zajednice jamče fizičkoj osobi slobodu odlaska u drugu državu članicu, zaštita te osobe od šteta u određenoj državi članici, na istom temelju koji vrijedi za državljane i osobe s prebivalištem u toj državi, neimovna je posljedica takve slobode kretanja. Mjere za olakšavanje ostvarivanja naknade štete žrtvama krivičnih djela trebale bi biti sastavni dio ostvarivanja toga cilja. Žrtve krivičnih djela u Evropskoj uniji trebale bi imati pravo na pravičnu i primjerenu naknadu štete koju su pretrpjele, bez obzira gdje je u Evropskoj uniji počinjeno krivično djelo. Direktivom se uspostavlja sistem saradnje radi olakšavanja ostvarivanja naknade štete žrtvama krivičnih djela u prekograničnim slučajevima koji bi trebao funkcionirati na temelju propisa država članica o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja počinjenih sa umišljajem na njihovom teritoriju. Stoga bi pravila o naknadi štete trebala postojati u svim državama članicama. Taj sistem treba osigurati da se žrtve krivičnih djela uvijek mogu obratiti nekom nadležnom tijelu u svojoj državi članici u kojoj imaju prebivalište te olakšati sve praktične i jezične teškoće koje se mogu javiti u

prekograničnim slučajevima. Nadalje, taj sistem trebao bi sadržavati potrebne odredbe kojima se omogućava žrtvi krivičnog djela dobivanje potrebnih informacija za podnošenje prijave i za omogućavanje učinkovite saradnje među uključenim tijelima.

Direktiva je sadržajno podijeljena na tri poglavlja. Prvo poglavlje određuje procesna pravila u vezi ostvarivanja prava naknade štete u prekograničnim slučajevima. U skladu s članom 1. Direktive države članice moraju osigurati da, kada je sa umišljajem počinjeno krivično djelo nasilja u državi članici koja nije država u kojoj podnositelj zahtjeva za naknadu ima svoje stalno prebivalište, podnositelj zahtjeva ima pravo predati zahtjev nadležnom tijelu u državi članici stalnog prebivališta. Prema odredbi člana 2. Direktive naknadu štete plaća nadležno tijelo države na čijem teritoriju je počinjeno krivično djelo. Države članice moraju odrediti jedno ili više tijela nadležnih za odlučivanje o podnesenim zahtjevima, te jedno ili više pomoćnih tijela kojima podnositelji zahtjeva mogu podnijeti zahtjev za naknadu štete i koji, na temelju priručnika koji izrađuje Evropska komisija prema podacima koje joj dostavljaju države članice, podnositeljima daju osnovne informacije o postupku, obrasce i pomoć pri ispunjavanju zahtjeva pri čemu pomoćno tijelo ne ocjenjuje zahtjev (članovi 3., 4. i 5.). Pomoćno tijelo zahtjev i sve dokazne isprave u najkraćem roku treba prosljediti tijelu koje donosi odluku na standardnom obrascu koji određuje Evropska komisija (član 6.). Po prijemu zahtjeva prosljeđenog u skladu s članom 6., tijelo koje odlučuje u najkraćem roku pomoćnom tijelu i podnositelju zahtjeva treba dostaviti informacije o imenu osobe za kontakt ili nazivu odjela nadležnog za rješavanje predmeta; potvrdu o prijemu zahtjeva; ako je moguće, naznaku približnog vremena u kojem će biti donesena odluka o zahtjevu (član 7.). Članom 8. Direktive određeno je da pomoćno tijelo podnositelju, ako je potrebno, daje opće upute prilikom traženja dodatnih informacija od strane tijela koje odlučuje.

Član 9. sadrži odredbe o saslušanju podnositelja zahtjeva - ako tijelo nadležno za odlučivanje, u skladu sa propisima svoje države članice odluči saslušati podnositelja zahtjeva ili drugu osobu kao što su svjedok ili vještak, ono može kontaktirati pomoćno tijelo da organizira neposredno saslušanje osobe od strane tijela koje odlučuje u skladu s propisima svoje države članice putem telefonske ili video konferencije ili da saslušanje obavi pomoćno tijelo u skladu sa pravom svoje države članice i pošalje o tome izvještaj tijelu koje odlučuje. Način dostave odluke o naknadi propisan je članom 10. - tijelo koje odlučuje dostavlja odluku povodom podnesenog zahtjeva za naknadu štete podnositelju zahtjeva i pomoćnom tijelu koristeći standardni obrazac koji određuje Evropska komisija. Članom 11. propisano je da se informacije koje se prenose između tijela država članica izražavaju na službenim jezicima ili jednom od jezika države članice

moгу aplicirati za naknadu od države, ako postanu žrtve u inozemstvu. EU zakonodavstvo uspostavlja zaštitu i podršku za žrtve trgovanja ljudima, žrtve seksualnih deliktata, djecu žrtve seksualnog iskorištavanja i dječje pornografije, te žrtve terorizma. Program iz Stockholma za razdoblje od 2010. do 2014. godine⁵ navodi integrativni i koordinatni pristup žrtvama te

poziva na unapređenje zakonodavstva u ovom području. Odlukama Evropske komisije uvodi se jedinstveni broj za žrtve 116 006 kao jedna od usluga od društvene koristi koje bi se trebali harmonizirati u Evropskoj uniji.

2. MEĐUNARODNI DOKUMENTI I ZAŠTITA ŽRTAVA KRIVIČNIH DJELA

tijela koje je primatelj informacije, koji odgovara jednom od jezika institucija Zajednice ili drugom jeziku institucija Zajednice koji je ta država članica navela da će prihvatiti (osim izreke odluka koje donosi tijelo koje odlučuje, kada je upotreba jezika uređena propisima njegove države članice, i izvještaja, sastavljenih nakon saslušanja obavljenih u skladu s članom 9. Direktive pri čemu upotrebu jezika određuje pomoćno tijelo, u skladu sa zahtjevom da jezik mora odgovarati jednom od jezika institucija Zajednice). Osim toga, članom 11. određeno je da usluge koje pruža pomoćno tijelo ne smiju prouzrokovati plaćanje troškova od strane podnositelja zahtjeva, te da su obrasci za podnošenje zahtjeva i sve druge isprave koje se šalju u skladu sa zahtjevima Direktive izuzeti od obaveze potvrđivanja vjerodostojnosti.

Drugim poglavljem Direktive – članom 12. određeno je da propisi o ostvarivanju prava na naknadu štete u prekograničnim slučajevima utvrđeni u ovoj Direktivi imaju temelj u pravilima država članica o naknadi štete žrtvama krivičnog djela počinjenog sa umišljajem na njihovom teritoriju te da sve države članice trebaju osigurati da njihova nacionalna pravila sadrže odredbe o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja počinjenih sa umišljajem na njihovom teritoriju, koja garantiraju pravičnu i primjerenu naknadu žrtvama.

Treće poglavlje Direktive sadrži provedbene odredbe. Propisana je obaveza država članica da Komisiji dostave podatke o tijelima koja su osnovale ili odredile u skladu s ovom Direktivom, jeziku na kojem će obavljati komunikaciju u prekograničnim slučajevima, informacije o mogućnostima podnošenja zahtjeva za naknadu i obrascima zahtjeva za naknadu. Također se određuje da će Komisija u saradnji s državama članicama izraditi i objaviti na internetu priručnik s osnovnim informacijama o postupku za ostvarivanje naknade štete u državama članicama Evropske unije. Nadalje, određeno je da države članice moraju imenovati centralnu službu za kontakt za razmjenu informacija koje će Evropskoj komisiji biti potrebne pri pripremi priručnika i za promicanje uske suradnje i razmjene informacija između pomoćnih tijela i tijela koja odlučuju u državama članicama Evropske unije, kao i za pružanje pomoći i traženje rješenja za poteškoće koje se mogu pojaviti u primjeni odredaba Direktive.

Zaštita žrtava krivičnih djela prepoznata je kao jedna od temeljnih funkcija krivičnog pravosuđa u nizu međunarodnih dokumenata međunarodnih organizacija, počevši od Ujedinjenih naroda, preko Vijeća Evrope do Evropske unije.

Deklaracija Ujedinjenih nacija o temeljnim pravima žrtava krivičnih djela i zloupotrebe vlasti, usvojena 29. novembra 1985. godine, donijeta je sa ciljem da se odredi na koji način organizirati državnu pomoć žrtvama krivičnih djela; da se predvide temeljna pravila koja će obavezivati države u pogledu zaštite prava žrtava i da se pokuša na međunarodnopravnom nivou regulirati položaj žrtava zloupotrebe vlasti. Deklaracija pod žrtvom podrazumijeva osobe koje su, pojedinačno ili kolektivno, pretrpjele štetu, uključujući tjelesne povrede, posljedice po mentalno zdravlje, emocionalne patnje, materijalne gubitke ili druge ozbiljne povrede svojih temeljnih prava i to zbog činjenja ili nečinjenja koje predstavlja povredu odredaba krivičnog zakona u državama članicama uključujući propise koji reguliraju zloupotrebu vlasti. Dalje, osoba se može smatrati žrtvom bez obzira da li je počinitelj krivičnog djela identificiran, pritivoren, krivično gonjen, ili osuđen kao i bez obzira na srodstvo počinitelja i žrtve, a pojam žrtve također obuhvaća i bliske srodnike žrtve i osoba koje žrtva izdržava kao i osobe koje su pretrpjele štetu u pokušaju pomaganja žrtvama u nevolji ili prilikom sprječavanja viktimizacije.

Pod okriljem Ujedinjenih naroda usvojena je i Konvencija protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta sa pripadajućim protokolima, u kojoj se velika pažnja poklanja razvijanju adekvatnih krivičnoprocesnih, ali i faktičkih mehanizama zaštite svjedoka u krivičnom postupku, naročito kada je u pitanju žrtva krivičnog djela. Konvencija izričito predviđa obavezu uspostavljanja odgovarajućeg postupka radi osiguranja prava

⁵ Program iz Stockholma – Otvorena i sigurna Evropa koja služi građanima i štiti ih (Službeni list Evropske unije, C 115/01 od 4. maja 2010. godine).

na naknadu štete i restituciju žrtvama krivičnih djela koja su obuhvaćena Konvencijom.⁶ Posebno je naglašena obaveza država da shodno svom domaćem zakonodavstvu omoguće da stavovi i pitanja od interesa za žrtve budu iznijeti i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog postupka protiv počinitelja, na način na koji neće utjecati na pravo odbrane.⁷ Protokolom za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom (Palermo protokol), između ostalog, garantirano je pružanje pomoći i zaštita žrtava trgovine ljudima, a izdvojena je i obaveza za države potpisnice da osiguraju da njihov pravni sistem sadrži mjere koje žrtvama trgovine ljudima pružaju mogućnost dobijanja nadoknade na ime pretrpljene štete (član 6. stav 6.).

Pitanjem zaštite žrtava krivičnih djela bavi se i Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, koji ustanovljava obavezu Suada da uspostavi principe koji se odnose na reparaciju žrtava, uključujući restituciju, kompenzaciju i rehabilitaciju. Na toj osnovi, Sud može u svojoj odluci, bilo na zahtjev bilo na svoj poticaj u iznimnim okolnostima, odrediti obim i iznos svake štete, gubitka ili povrede, te navesti načela po kojima je to odredio (član 75. stav 1. Statuta).

U okviru akcija Vijeća Evrope, u pogledu zaštite prava žrtava kriminaliteta, donijeta su do danas sljedeća dokumenta od velikog praktičnog značaja: Rezolucija o kompenzaciji žrtava zločina iz 1977. godine, Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja iz 1983. godine,⁸ Preporuke o položaju žrtava u

⁶ To su djela povezana sa organiziranim i transnacionalnim kriminalitetom.

⁷ Škulić, Milan, Organizovani kriminalitet, Pojam i krivičnoprocesni aspekti, Dossije, Beograd 2003, str. 333-334.

⁸ Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja (dalje: Evropska konvencija) potpisana je 24. novembra 1983. godine u Strasbourgu (ETS br. 116), a stupila je na snagu 1. februara 1988. godine. Konvenciju je do sada potpisalo 32 država, a ratificiralo 25 država, u odnosu na koje je i stupila na snagu (stanje na dan 14. april 2015. godine). Ovu Konvenciju Bosna i Hercegovine potpisala je 30. aprila 2004. godine, a Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine ratificirala 25. aprila 2005. godine. U odnosu na Bosnu i Hercegovinu, Konvencija je stupila na snagu 1. augusta 2008. godine. Tekst Konvencije objavljen je u Službenom glasniku BiH, broj 4/05.

okviru krivičnog prava i postupka iz 1985. godine i Preporuke o pomoći žrtvama iz 1987. godine.

Svrha Evropske konvencije, kako je navedeno u njezinoj preambuli, je stvaranje okvira kako bi se, iz razloga pravičnosti i društvene solidarnosti, riješio položaj žrtava krivičnih djela nasilja počinjenih sa umišljajem koje su pretrpjele tjelesne ozljede ili narušenje zdravlja, te uzdržanih članova obitelji žrtava koje su umrle od posljedica takvih krivičnih djela i uvođenje ili razvijanje sistema za naknadu tim žrtvama od strane države na čijem su području takva krivična djela počinjena, osobito ako počinitelj nije otkriven ili ako nema sredstava. Evropskom konvencijom utvrđena su načela - minimum odredbi na tom području i države su preuzele obavezu poduzeti potrebne mjere za njihovu primjenu. Ta su načela sljedeća:

- kad naknada štete nije u potpunosti raspoloživa iz drugih izvora, država će dati doprinos kako bi nadoknadila štetu onima koji su pretrpjeli teške tjelesne ozljede ili narušenje zdravlja kao izravnu posljedicu zločina nasilja počinjenog sa umišljajem i uzdržanim članovima obitelji osoba koje su umrle od posljedica takvog krivičnog djela s time da se šteta u naprijed navedenim slučajevima naknađuje čak i kad se počinitelj ne može krivično goniti ili kazniti;
- država na čijem je području krivično djelo počinjeno treba platiti naknadu štete državljanima stranaka Konvencije te državljanima svih članica Vijeća Evrope koji imaju stalno prebivalište u državi na čijem je području krivično djelo počinjeno;
- naknada štete, ovisno o konkretnom slučaju, treba obuhvatiti barem izgubljenju zaradu, troškove liječenja i bolničke troškove, troškove pogreba, a u odnosu na uzdržavane članove obitelji, gubitak uzdržavanja;
- u sistemu naknade štete može se, ukoliko je to potrebno, utvrditi za svaki ili za neke od elemenata naknade, gornja granica iznad koje, i najniži prag ispod kojeg se naknada neće isplaćivati i odrediti rok za podnošenje zahtjeva;
- naknada se može umanjiti ili odbiti zbog financijske situacije podnositelja zahtjeva, ponašanja žrtve ili podnositelja zahtjeva prije, tokom ili

nakon krivičnog djela ili u vezi s ozljedom ili smrću, zbog uključenosti žrtve ili podnosioca zahtjeva u organizirani kriminal ili zbog članstva u organizaciji koja se bavi zločinima nasilja, te u slučaju kad bi potpuna ili djelomična naknada bila protivna smislu za pravdu ili javnom poretku;

- u cilju izbjegavanja dvostruke naknade, država ili nadležno tijelo mogu od dodijeljene naknade oduzeti, ili od osobe kojoj je šteta naknađena tražiti povrat bilo kojeg iznosa novca primljenog na ime ozljede ili smrti od počinitelja, socijalnog osiguranja ili osiguranja, ili iz bilo kojeg drugog izvora;
- na državu ili nadležno tijelo mogu prijeći prava osobe kojoj je šteta naknađena, za iznos plaćene naknade;
- stranke Konvencije moraju osigurati potencijalnim podnositeljima zahtjeva dostupnost informacija o sistemu naknade.

3. ŽRTVA I OŠTEĆENI

U našem pozitivnom krivičnom zakonodavstvu ne spominje se pojam žrtve, već samo pojam oštećenog. Sa viktimološkog aspekta pojam žrtve krivičnog djela može se odrediti u užem i u širem smislu. Žrtva krivičnog djela u širem smislu je „svaka ona osoba, pravna ili fizička, kojoj je neposredno ili posredno neko dobro ili pravo krivičnim djelom ugroženo, povrijeđeno ili uništeno“.⁹ Žrtva krivičnog djela u užem (pravnom) smislu jest „svaka ona fizička osoba, kojoj je neko dobro ili pravo krivičnim djelom izravno ugroženo, povrijeđeno ili uništeno“.¹⁰ Pravo koje može biti povrijeđeno ili ugroženo je lično ili imovinsko.

Iako je termin žrtva u upotrebi i u nacionalnom (materijalnom) krivičnom zakonodavstvu, ono ga ne poznaje kao opći institut, te ga i ne definira.¹¹ Pojam oštećenog određen je u članu

20 tačka h) Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine.¹² To je lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim djelom povrijeđeno ili ugroženo.

Oštećeni nije samo lice čije je lično i imovinsko pravo povrijeđeno ili ugroženo, već on ima i značajnu ulogu u krivičnom postupku, često i kao svjedok u dokaznom postupku, jer je u nekim slučajevima najbolje i najneposrednije upoznat sa situacijom, kako onom koja je prethodila izvršavanju krivičnog djela, tako i onom kada je došlo do njegovog izvršenja. Ovo pravo ne mora biti imovinsko, nego može biti i lično (čast, ugled, brak, očinstvo i sl.) i ne mora biti povrijeđeno, već je dovoljno samo da je ugroženo. Pojam oštećenog nije vezan za pravo na ulaganje imovinskopravnog zahtjeva kao ni isticanje tog zahtjeva u toku krivičnog postupka. Oštećeni može biti i lice koje nije pretrpjelo nikakvu štetu u građanskopravnom smislu, pa mu ne pripada imovinskopravni zahtjev. Ako je oštećeni takvu štetu pretrpio izvršenjem krivičnog djela, nebitno je da li je imovinskopravni zahtjev postavio. Ukoliko imovinskopravni zahtjev postoji, bez značaja je to da li je on postavljen u krivičnom ili u parničnom postupku.¹³

Krivično procesno zakonodavstvo u BiH oštećenog skoro sasvim isključuje od aktivnog učestvovanja u postupku, svodeći ga gotovo isključivo na položaj svjedoka. Istovremeno, oštećenom se daju određena dodatna prava, koja, u pravilu, imaju funkciju pomaganja

krivičnom zakonodavstvu o žrtvi se govori u članu 54. Krivičnog zakonika (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14) kojim su definirana opća pravila o odmjerenju kazne („Sud će učiniocu krivičnog dela odmeriti kaznu [...] uzimajući u obzir [...] naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela.“), potom u odredbi o zaštitnom nadzoru – član 72. („[...] sud može odrediti da se učinilac stavi pod zaštitni nadzor [...] na njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela [...]“, i članu 73. („Zaštitni nadzor može obuhvatati [...] a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela.“) itd.

⁹ Šeparović, Zvonimir, *Viktimologija, studije o žrtvama*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb 1987, str. 99.

¹⁰ Ibid.

¹¹ O žrtvi se govori, primjerice, u članu 6. KZ BiH („Svrha krivičnopravnih sankcija je: [...] b) zaštita i satisfakcija žrtve krivičnog djela.“. U srbijanskom materijalnom

¹² Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13.

¹³ Vidjeti Mrvić-Petrović, N., *Naknada štete žrtvi krivičnog djela*, Vojnoizdavački zavod - Institut za uporedno pravo, Beograd, 2001, str. 247-277.

krivičnom gonjenju i omogućavanja oštećenom da izrazi svoje interese.¹⁴

Pojam oštećenog u krivičnoprocesnom i u krivičnopravnom smislu se razlikuje, jer je krivičnoprocesni pojam oštećenog širi. Krivično procesno pravo priznaje status oštećenog širokom krugu lica koja u velikom broju slučajeva nisu pasivni subjekti krivičnog djela. Krivično pravo poznaje pojam oštećenog kao žrtve krivičnog djela. Žrtva je pasivni subjekat krivičnog djela.

Oštećeni može biti pravno i fizičko lice, ali se najčešće pod pojmom oštećenog podrazumijevaju fizička lica. Pitanje koje lice to može biti nekada se daje u samom krivičnom zakonu, gdje se pojam oštećenog podudara sa gramatičkim objektom krivičnog djela. Tako, na primjer, oštećeni je i lice prema kome neko neovlašćeno učini fotografski, filmski ili drugi snimak (član 189. stav 1. KZFBiH) itd. Međutim, u nekim slučajevima oštećeni se ne može svesti na objekat krivičnog djela. Kod krivičnog djela ubistva oštećeni su lica koja je poginuli izdržavao ili redovno pomagao, pa su mogli zahtijevati izdržavanje od poginulog (član 194. Zakona o obligacionim odnosima), kao i članovi uže porodice optuženog (bračni drug, djeca, roditelji, braća i sestre) koji su trpjeli duševne bolove (član 201. Zakona o obligacionim odnosima).

4. PRAVA I DUŽNOSTI OŠTEĆENOG

U našem krivičnom postupku oštećeni je učesnik postupka, sa jednom određenom situacijom, tačno predviđenom zakonom, koja ga čini nekom vrstom uzgrednog tužioca.

U prava i dužnosti oštećenog spadaju: kažnjavanje novčanom kaznom zbog uvrede suda (član 150); čitanje zapisnika (član 154 stav 1); dostavlja mu se ovjeren prepis odluke kojom je odlučeno o imovinsko-pravnom zahtjevu (član 183); postavljanje imovinskopravnog zahtjeva (član 193 – 212); u slučaju nepostupanja tužioca po prijavi o izvršenom krivičnom djelu, stiže pravo na ulaganje pritužbe uredu tužioca (član 216 stav 4); obavještava se kad tužilac obustavi istragu i tada ima pravo iz člana 216, tj. ulaganje pritužbe uredu tužioca (član 224

stav 3); obavještava ga sud o rezultatima pregovaranja o krivici (član 231 stav 9); obavještava se o povlačenju optužnice (član 232 stav 2); da prisustvuje na glavnom pretresu, s tim da ukoliko se isključi javnost, to se ne odnosi na oštećenog (član 236 stav 1); ukoliko je prisutan, podnosi imovinskopravni zahtjev na glavnom pretresu (član 258 stav 4); da se obavijesti o vremenu i mjestu ispitivanja svjedoka van sudnice i izvođenju rekonstrukcije (član 272 stav 3); da nakon završetka dokaznog postupka na glavnom pretresu bude pozvan od strane sudije, odnosno predsjednika vijeća radi davanja svoje završne riječi i to poslije tužioca (član 277 stav 2); da ga po objavljivanju presude sudija, odnosno predsjednik vijeća pouči o pravu na žalbu, kao i o pravu na odgovor na žalbu (član 288 stav 1); da mu se dostavi ovjereni prepis presude (član 289 stav 3); po završenom pretresu i donijetoj presudi, oštećeni ima pravo žalbe protiv presude (član 293 stav 4) i to samo na odluku o troškovima krivičnog postupka i o imovinskopravnom zahtjevu, ne i po drugim osnovima; obavještava se od strane tužioca da nije cjelishodno pokrenuti postupak prema maloljetniku (član 352 stav 4); poziva se na saslušanje radi utvrđivanja činjenica koje se odnose na opozivanje uslovne osude (član 400 stav 2).

Osim toga, pojam oštećeni se veže uz institut izuzeća (član 29 tačka b)), troškove krivičnog postupka (član 185 stav 1 tačka i)), ustupanje krivičnog gonjenja stranu državi (član 83 stav 6 Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima), pretpostavke za izručenje (član 34 tačka f) Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima), prava nasljednika na naknadu štete neopravdano osuđenom i neosnovano lišenom slobode (član 435) itd.

Osim prava na imovinskopravni zahtjev i prava na završnu riječ (a koje se svodi na postavljeni imovinskopravni zahtjev), u fazi glavnog pretresa zakonodavac nije predvidio posebne odredbe o pravu oštećenih i žrtava krivičnih djela. Stoga je neophodno da zakonodavac da oštećenom aktivniju ulogu u krivičnom postupku (npr. pravo da tokom postupka predlaže pribavljanje i izvođenje dokaza koji se odnose na utvrđivanje krivičnog djela i krivice optuženog, zatim mogućnost ispitivanje svjedoka, vještaka i optuženog na glavnom pretresu), jer bi to bilo od velikog značaja za rasvjetljavanje i rješavanje krivične stvari.

¹⁴ Simović, M., Krivično procesno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću, Bihać, 2009, str. 202.

5. OŠTEĆENI KAO SVJEDOK

Pored prava i dužnosti koje se odnose na sve svjedoke, pa i oštećenog, postoje neka pravila koja važe samo za oštećenog. Riječ je ili o posebnim kategorijama oštećenih ili o određenim krivičnim djelima. U zakonu postoje četiri takva slučaja:

(1) Kada se sasluša maloljetno lice, a naročito ako je oštećeno krivičnim djelom, postupa se obazrivo, kako saslušanje ne bi štetno uticalo na psihičko stanje maloljetnika. S tim u vezi, ako je potrebno, saslušanje maloljetnog lica izvršit će se uz pomoć pedagoga ili drugog stručnog lica (član 86 stav 4).

(2) Oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom ranijem seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, a ako je takvo ispitivanje obavljeno – na takvom iskazu ne može se zasnivati sudska odluka (član 86 stav 5).

(3) Oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela koje je predmet postupka. Ni jedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije seksualno iskustvo, ponašanje ili seksualnu orijentaciju oštećenog neće biti prihvatljiv (član 264 stav 1). Od ovog pravila postoji i izuzetak koji se odnosi na potrebu diferencijacije određenog dokaznog materijala, odnosno određivanja porijekla određenih tragova. Naime, izuzetno u odnosu na ovu zabranu ispitivanja ranijeg seksualnog života oštećene strane, može se u postupku koristiti dokaz da sperma, medicinska dokumentacija o povredama ili drugi materijalni dokazi potiču od drugog lica, a ne od optuženog (član 264 stav 2).

(4) U slučaju ako se radi o krivičnim djelima protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, pristanak žrtve se ne može upotrijebiti u prilog odbrane optuženog (član 264 stav 3). Kada su u pitanju dokazi koji se odnose na raniji seksualni život i seksualno ponašanje oštećene strane i njene seksualne predispozicije, te dokazivanje krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, a u vezi s eventualnim pristankom žrtve, prije prihvaćanja dokaza koji su s tim povezani, obavit će se odgovarajuće saslušanje, s koga je isključena javnost (član 264 stav 4). Uz to, zahtjev, prateća dokumentacija i zapisnik sa saslušanja čuvaju se zapečaćeni u posebnoj omotu, osim ako sud ne odredi drukčije (član 264 stav 5).

Položaj oštećenog koji je zastupljen u ZKP BiH najbliži je određenju pozicije žrtve krivičnog djela koja je u potpunosti isključena iz krivičnog postupka. Ovaj model je najdosljednije primijenjen u engleskom pravu, gdje je žrtva potpuno isključena iz krivičnog postupka, što je posljedica bipolarizacije krivičnog postupka zamišljenog kao spor dvije ravnopravne strane, pri čemu je pozicija žrtve što se tiče procesnopravne strane ograničena na ulogu svjedoka te ne može krivično gonjenje spriječiti niti može primorati tužitelja na njegovo provođenje.

Kada su u pitanju prava žrtava krivičnih djela određeni iskorak je učinjen Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka¹⁵ kojim se pruža mogućnost zaštite lične sigurnosti žrtava krivičnih djela i sigurnosti njihovih porodica, ali pod uvjetom da su istovremeno i svjedoci. Ovakvu zaštitu potrebno je osigurati svim žrtvama krivičnih djela bez obzira da li se oni pojavljuju u krivičnom postupku kao svjedoci ili ne, kako bi se spriječila njihova sekundarna viktimizacije.

Žrtve, odnosno osobe oštećene krivičnim djelom, često osjećaju strah od ponovne viktimizacije. S druge strane, mnogi ljudi često pogrešno razmišljaju i neopravdano strahuju od viktimizacije (npr. strah da djeca budu žrtvom nasilja od strane nepoznate osobe, što je u praksi izuzetno rijetko). Posljedice koje žrtve krivičnog djela osjećaju ovisе o prirodi i trajanju krivičnog djela, kao i o samoj žrtvi. Najčešće su to šok, uznemirenost, negiranje, osjećaj nemoći, depresija, usamljenost, povlačenje u sebe, izbjegavanje ljudi i sl. Iskustva govore da su osobe naročito teško pogođene u sljedećim situacijama:

- ako su bile suočene sa smrću
- ako su se dugo vremena nalazile pod nasilnom kontrolom počinitelja – ako je žrtva doživjela fizičko, seksualno ili psihičko zlostavljanje
- ako je žrtva bila uključena u dugotrajne i intenzivne svađe
- ako je došlo do zadiranja u intimnu sferu, primjerice, stan osobe, bazu osobnih, intimnih i povjerljivih podataka i sl.

¹⁵ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/03, 21/03, 61/04, 55/05.

Razlog straha od ponovne viktimizacije, kao i uzrok dodatnih posljedica nakon proživljenog krivičnog djela nalazimo u tome:

- da su žrtve kriminaliteta u pravilu loše informirane
- da malo znaju o toku postupka
- da su im način rada i zadaće policije uglavnom nepoznate
- da žrtve i svjedoci većinom nisu upoznati sa svojim pravima
- da žrtvama, odnosno osobama oštećenima krivičnim djelima, nisu poznate službe koje pružaju raznovrsne oblike pomoći.

Iz ovih razloga razumljiva je niska razina povjerenja građana u krivičnopravni sistem.

6. USKLAĐENOST SA PRAVOM EVORPSKE UNIJE

Član 1. Direktive o uspostavi minimalnih standarda, prava, podrške i zaštite žrtava zločina (dalje: Direktiva) ukratko propisuje ciljeve kojima države članice moraju težiti, a oni su sljedeći: osiguranje žrtvama krivičnih djela prikladne informacije, podrška, zaštita i sposobnost sudjelovati u krivičnom postupku. Osim toga propisuje dužnost država članica osigurati posebna prava maloljetnicima. Definicija žrtve dana je u članu 2. Direktive, te se razlikuje u odnosu na pojam oštećenog dan u članu 20. tačka h) ZKP BiH, s napomenom da Direktiva pojam žrtve proširuje i na članove obitelji, uz mogućnost ostavljenu državama članicama da ograniče pojam člana obitelji. Treći član određuje dužnost država članica pomoći žrtvama krivičnih djela pri ostvarivanju njihovih prava na informacije. Moraju osigurati komunikaciju sa žrtvom na jednostavnom i razumljivom jeziku. ZKP BiH propisuje već u članu 8. stavu 2. pravo svih učesnika krivičnog postupka da se služe maternjim jezikom ili jezikom koji razumiju i osiguravanje usmenog i pisanog prevođenja. U članu 4. Direktiva propisuje pravo na primanje informacija od trenutka prvog kontakta s nadležnim tijelom. Kao jedan od najvažnijih članaka daje generalne dužnosti država članica da žrtvama omogućuje pristup informacijama o mogućnostima podrške, krivične prijave, zaštite, pravnog savjetovanja, naknade štete, prevođenja, zaštite interesa žrtve koja je stranac i slično. Zakon o kaznenom postupku je velikim dijelom zadovoljio zahtjeve ovog člana, no uz pomoć *lex specialis* (npr. Zakon o novčanoj naknadi žrtvama krivičnih djela,

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći) mogu se zadovoljiti svi zahtjevi ove odredbe. U petom članku se traži osiguravanje pisane potvrde o podnošenju krivične prijave, uz objašnjenje osnovnih elemenata krivičnog djela. Osim toga, zahtijeva se pravo podnošenja prijave na vlastitom jeziku. Član 6. propisuje pravo na informaciju o vlastitom predmetu, uz napomenu da je u nacionalnom zakonodavstvu moguće definirati u kojem stepenu postupka određene informacije o predmetu mogu biti dostavljene žrtvi, a žrtva ipak nema mogućnost biranja informacija po odabiru tačno određenih željenih informacija, već samo može odabrati načelno vrstu informacija koje želi primati. Prema ZKP BiH oštećeni ima pravo biti obaviješten o radnjama koje su poduzete povodom prijave i ima pravo podnijeti prigovor uredu tužitelja. Sedmi član propisuje dužnost države članice osigurati žrtvama koje ne govore i ne razumiju jezik krivičnog postupka besplatno tumačenje u skladu s njihovom ulogom u postupku, uz napomenu da se to mora omogućiti tijekom svih ispitivanja žrtve. Direktiva propisuje da se ne mora svaki dokument prevoditi na zahtjev žrtve, nego samo oni koji se, prema ocjeni nadležnog tijela, smatraju bitnim za ostvarivanje prava žrtve. ZKP BiH propisuje pravo učesnika krivičnog postupka na vlastiti jezik i na tumača. Međutim, on ne određuje postupak kojim će se procijeniti važnost prevođenja određenih dokumenata koje žrtva želi na jeziku koji razumije. Iz tog proizlazi potreba da se u praksi definiira postupak kojim će sud odrediti prevođenje.

U članu 8. Direktiva propisuje dužnost osigurati dostupnost službama za zaštitu i podršku žrtvama, koja mora biti besplatna, ne samo žrtvi nego i članovima obitelji žrtve. Važan dio ovog člana je stav 5. koji propisuje neovisnost pružanja zaštite i podrške o tome je li krivično djelo prijavljeno ili nije. ZKP BiH nije detaljno odredio mogućnosti besplatne dostupnosti službi za zaštitu žrtava, ali ona se podrazumijeva. Deveti član propisuje minimalne usluge koje bi službe za podršku žrtvama trebale pružiti, posebice obzirnu zaštitu žrtava s posebnim potrebama ili žrtava težih, nasilnih krivičnih djela i slično. Naredni članovi Direktive propisuju prava žrtve kroz krivični postupak, koja su u skladu sa ZKP BiH (pravo na saslušanje, pravo u slučaju odluke o nepoduzimanju krivičnog gonjenja, pravo na zaštitne mjere u okviru službi za popravlanje štete, pravo na pravnu pomoć, pravo na naknadu troškova, pravo na odluku o naknadi štete od strane učinitelja u okviru krivičnog postupka, prava žrtava s boravištem u drugoj državi članici)..

Četvrto poglavlje Direktive (zaštita žrtava i prepoznavanje žrtava s posebnim potrebama zaštite), kroz svoje članove od 18. do 24. propisuje razna opća prava žrtava i posebna prava žrtava temeljeći ih na težini krivičnog djela, dobi žrtve i slično. Propisuje dužnost država da osiguraju žrtvama i njihovim obiteljima zaštitne mjere protiv sekundarne i ponovljenje viktimizacije, mogućnost tjelesne zaštite žrtve (član 18.), izbjegavanje kontakta žrtve i počinitelja krivičnog djela (član 19.), posebno navodeći osiguravanje posebnih čekaonica za žrtve. Slična rješenja poznaje i naše pozitivno pravo. Član 20. propisuje dužnost država članica da omoguće zaštitu žrtava tokom krivičnog postupka, proje svega, u smislu što "bezbolnijih" radnji ispitivanja te da budu i kvantitativno i kvalitativno "bezbolnije". Uz to propisuje žrtvi pravo pratnje bliske osobe tokom radnji krivičnog postupka i obzirno postupanje sa žrtvom tijekom ljekarskih zahvata u svrhu dokazivanja. Naše savremeno pravo ispunjava sve zahtjeve ovih članova, počevši od pružanja zaštite žrtvama (izbjegavanje kontakta između žrtve i učinitelja te mogućnost ispitivanja putem audio-videouređaja djece, žrtava krivičnih djela protiv spolne slobode i trgovanja ljudima i dr.). Član 21. propisuje pravo na privatnost žrtve, koja se omogućuje žrtvi u krivičnom postupku tako što žrtve krivičnih djela protiv spolne slobode te krivičnih djela trgovanja ljudima mogu zahtijevati isključenje javnosti iz rasprave, dok je u krivičnim postupcima gdje je žrtva maloljetna javnost uvijek isključena. Odredbe o isključenju javnosti s rasprave radi zaštite pojedinih kategorija žrtava krivičnih djela poznaje i ZKP BiH. Član 22. propisuje individualnu procjenu žrtava u svrhu utvrđivanja specifičnih potreba žrtve, čime, s jedne strane, sužava prava posebnih žrtava u odredbama ZKP BiH, a s druge strane proširuje mogućnost većih prava žrtava koje po ZKP BiH ne bi imala posebna prava, uz napomenu da Direktiva presumira da žrtve djeca uvijek zahtijevaju posebna prava. Članovi 23. i 24. propisuju određena posebna prava koja se mogu dodijeliti žrtvama koje su zadovoljile uvjete iz člana 22. Član 25. o edukaciji praktičara ne uvodi obvezu država članica za edukaciju praktičara koji pružaju zaštitu žrtvama, no preporučuje njihovu obuku, uz navođenje obučavanja sudaca, tužitelja, branitelja i službenika u službama za podršku žrtvama. Član 26. Direktive propisuje dužnost svih država članica da poboljšaju međusobnu saradnju kako bi što kvalitetnije ispunjavale zahtjeve iz ove Direktive. Završne odredbe propisuju 16. novembar 2015. kao rok za implementaciju Direktive.

7. ZAKLJUČAK

Većina odredbi propisana Direktivom 2012/29/EU u uspostavi minimalnih standarda, prava, podrške i zaštite žrtava zločina u zadovoljavajućoj mjeri su već inkorporirane u važeći pravni sistem Bosne i Hercegovine. Procesnim propisima su detaljno razrađena prava oštećenih krivičnim djelima kao što je pravo na uporabu svog jezika u postupku što uključuje stručnu pomoć tumača, pravo na novčanu naknadu, psihološku i drugu stručnu pomoć, pravo na zaštitu osobnih podataka, pravo na informiranost o svom predmetu. Međutim, ostaje nedefiniran pojam žrtve, iako se on u određenoj mjeri poklapa sa pojmom oštećenog. Osim toga, pravo na kontrolu primjene načela oportuniteta u fazi odlučivanja tužitelja o krivičnoj prijavi i pravo na preuzimanje krivičnog gonjenja u slučaju odustanka tužitelja od 2003. godine brisano je iz našeg procesnog zakonodavstva.

Potrebno je normativnim rješenjima položaj žrtve krivičnog djela osnažiti posebno imajući u vidu mogućnost da u postupku aktivno i djelotvorno sudjeluje u svojstvu oštećenika. Tako osnaženom pozicijom žrtve krivičnog djela značajno bi se uspostavila ravnoteža odnosa učesnika postupka, jer žrtva krivičnog djela, koju posljedica krivičnog djela najizravnije i najteže pogađa, dobiva onu ulogu u postupku koja garantira ostvarenje minimuma obveze države da, u što je to moguće većoj mjeri, ublaži posljedice zločina koje trpi žrtva.

8. LITERATURA

Additional Protocol to the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data regarding supervisory authorities and transborder data flows, Strasbourg, 8. IX. 2001., <http://conventions.coe.int>

Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, <http://www.ohchr.org>

B. Moslavac: Zaštita žrtava prema Konvenciji Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 15, broj 1/2008, str. 143-175.

Bassiouni, Cherif M., International Recognition of Victims Rights, Oxford Journals, Human Rights Law Review, 2006, 6(2)

Carić, Ante, Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve): odabrana poglavlja, Pravni fakultet u Zagrebu, 2002.

Convention for Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data, Explanatory Report, Strasbourg, 28. I. 1981., <http://conventions.coe.int>

Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Explanatory Report,, <http://conventions.coe.int>

Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, <http://www.ohchr.org>

European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes (ETS 116),

Strasbourg, 24. XI. 1983., <http://conventions.coe.int>

Horvatić, Željko, Rječnik kaznenog prava, Masmedia, Zagreb, 2002.

Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda te Protokol br. 1., Protokol br. 4., Protokol br. 6. i Protokol br. 7. uz Konvenciju (pročišćeni tekst), NN-Međunarodni ugovori br. 6/99.

Mitrović, Maja, Institut besplatne pravne pomoći u Republici Hrvatskoj i strategija njegovog razvoja, <http://www.pravosudje.hr>

Podrška žrtvama i svjedocima kaznenih djela u Republici Hrvatskoj, Program Ujedinjenih naroda za razvoj, <http://www.undp.hr>

Singer, Mladen - Kovčo Vukadin, Irma - Mraović Cajner, Irena, Kriminologija, Nakladni zavod Globus i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2002.

Šeparović, Zvonimir, Viktimologija - studije o žrtvama, Informator, Zagreb, 1998.

Turković, Ksenija, Utjecaj međunarodnog kaznenog prava na razvoj prava žrtava međunarodnih kaznenih djela te žrtava

općenito u Europskoj uniji i RH, http://pravo.hr/issue_view_3/Download/2007/01/24/Članak4.doc

Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja (dalje: Evropska konvencija) potpisana je 24. novembra 1983. godine u Strasbourg (ETS br. 116),

European Commission, Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, COM(2011) 275 final 2011/0129 (COD), Brussels, 18.5.2011.

Službeni list Evropske unije, L 315/57 od 14. novembra 2012. godine. Stupila na snagu 15. novembra 2012. godine u skladu sa članom 31., a u skladu sa članom 27. početak primjene je 16. novembar 2015. godine. Ovom Direktivom zamijenjena je Okvirna odluka Vijeća 2001/220/PUP od 15. marta 2001. godine o položaju žrtava u krivičnom postupku (Službeni list Evropske unije, L 82/1 od 22. marta 2001. godine).

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Blagica Kotovchevska, MSc

MIT University – Skopje, Republic of
Macedonia

**THE STATE OF CORRUPTION: A
CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF
MACEDONIA**

Abstract

In this scientific research paper, first of all we will try to give the definition of the concept of corruption, etiology of corruption, its types such as "black" and "white" corruption, nepotism, and patronage (protection) which will be worked out in details later on in this paper, then the types of corruption as high, middle and low type of corruption that will also be elaborated in details. The primary goal of this paper, however, will be to describe the situation in the Republic of Macedonia in view of index of corruption by giving examples of corruption in our practice. We will also bring out the reasons for the occurrence of corruption and its consequences. In this study, we will try to give an institutional framework for preventing and combating corruption through the implementation of concrete measures and solutions, both from home and from an international perspective. The aim of this article is to provide an evaluation of Macedonia's current strategy to fight corruption. According to our submissions we consider that there should be a battle to reduce the index of corruption since our country, according to our index of

corruption, still enters the group of countries that are highly corrupted. We believe that we should move toward an inevitable application of some measures to make serious attempts to reduce and control corruption both within the private and public sector.

Keywords: corruption, organized crime, consequences, prevention measures.

IZVORNI NAUČNI RAD

Blagica Kotovchevska MA

MIT University – Skopje, Republic of
Macedonia

blagica.kotovcevska@gmail.com

THE STATE OF CORRUPTION: A CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract

У овом научно-истраживачком ради, пре свега ћемо покушати дати дефиницију појма корупције, етиологија корупције, њени типови као што су корупција, непотизам, и покровителство (заштита), који ће бити разрађен у детаље касније у овом чланку, онда врсте корупције као високи, средњи и мали тип корупције која ће бити детаљно разрађена. Примарни циљ овог рада, међутим, неће бити да опише ситуацију у Републици Македонији у погледу индекса корупције дајући примере корупције у нашој пракси. Такође ћемо извести разлоге за појаву корупције и њених последица. У овој студији, ми ћемо покушати да дамо институционални оквир за спречавање и борбу против корупције кроз спровођење конкретних мера и решења, како од куће и из меѓународне перспективе. Циљ овог чланка је да пружи оцену Македоније; с садашњом стратегијом за борбу против корупције. Према нашим аргументима сматрамо да треба да постоји борба да се смањи индекс корупције наше земље, којј према нашем индексу корупције, и даље улази у групу земаља које су веома оштећене. Верујемо да се крећемо ка неизбежној примене неких мера које би представљале озбиљне покушаје да се смањи корупција унутар приватног и јавног сектора.

Кључне речи: корупција, организирани криминал, последице, мере превенције.

1. ВОВЕД И ОБИД ЗА ДЕФИНИРАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА

Современите демократски општества во развиените земји се базираат на принципите на еднаквост, солидарност, политички права и слободи, како и слободна, пазарна економија. Овие принципи се многу често загорзени од страна на повеќе казниви дела, меѓу кои се наоѓа и корупцијата. Во сите земји во светот злоупотребата на политичкиот статус или јавната функција за лично збогатување, морално или законски е неоправдана. Сепак и покрај тоа, најчесто заради слабата ефикасност на правниот систем и државните органи за откривање, прогон и казнување на сторителите, корупцијата претставува сериозен економски и политички проблем во голем дел од државите во светот. Оваа појава на злоупотреба на функцијата за лично богатење е присутна дури и во развиените држави, а најзастапена е во државите во развој и земјите во транзиција.

Со појавата на државата неминовно се врзува и појавата на корупцијата. И покрај фактот дека корумпираност и поткупливост постои и во приватниот сектор, сепак тоа е само индиректен резултат на појавата на корупцијата во државната, јавна сфера. Како што беше напоменато, корупцијата постои во сите држави во светот, но исто така е забележана и обратно-пропорционална врска помеѓу економската развиеност на една земја и стапката на корупција, односно, колку одредена држава е економски помоќна и поразвиена, толку помалку во неа е застапена корупцијата.

Како економски субјект, државата ја игра најголемата улога, бидејќи таа е најголемиот потрошувач, таа е креатор на фискалната политика, таа е онаа која го создава амбиентот за водење на разни бизниси во склоп на економијата, а во одредени држави, како што е и Република Македонија, државата е и еден од најголемите, ако не и најголемиот работодавач. Со ваквата голема концентрација на моќ во државните институции се отвара простор за развојот на корупцијата како патолошка појава, особено во младите транзициони општества кои сеуште немаат добро развиени механизми на заштита.

Несомнено е дека постои голема поврзаност помеѓу корупцијата и карактеристиките на политичкото уредување на државата. Во

демократските општества каде што слободата на медиумите е оценета доста високо, корупцијата може да се разоткрие многу полесно, а како резултат на тоа расте и „цената на купување“ на службениците, што сè заедно влијае на намалување на стапката на корупција. Колку повеќе моќта на државата е легитимна, толку помала е и корупцијата. Правниот систем на државата, исто така може да влијае на намалување на стапката на корупција со тоа што ќе понуди поголема заштита и поволности на приватните бизниси и со тоа да ги заштити од т.н. „предаторски капитализам“.

Во речиси сите земји на светот, покрај поткупот како класична варијанта на корупција, постојат и други кривични дела во кои се инкриминирани и други корупциски однесувања поврзани со злоупотреба на службената положба и овластување.

Во зависност од културните и воопшто другите општествени услови на секоја земја, корупцијата во секоја земја е различна. Сепак, дури и во земјите со најдеструктивен природ кон кривично правното санкционирање на можниот круг лица, сторители на кривични дела од областа на корупцијата, како и на корумпираните практики кои припаѓаат под кривично правен третман, постојат барем неколку основни кривични дела што ја санкционираат корупцијата. Овој криминален корпус на дела обично ја означува таканаречената „црна корупција“, која што е недвосмислена и строго морално осудена и како таква потпаѓа под најтешката кривична одговорност. Во нашето кривично законодавство предвидени се 22 кривични дела од областа на криминалната корупција.

Меѓутоа кога станува збор за корупцијата, многу чести се практиките на корумпирани однесувања на самата граница на неправото и моралот. Тие ги покриваат т.н. „сиви зони“ на корупцијата и всушност, ги подразбираат морално отфрлените и недопуштени акти на корупција, што од било какви причини не се инкриминирани, ниту прекршочно третирани. Така, на пример, во некои земји тие се резултат на двојните стандарди што се применуваат во однос на домашните јавни службеници (функционери) кои потпаѓаат под ударот на кривично правните санкции за поткуп, каде за разлика од странските јавни службеници, кои за истата таква практика, не се кривично правно одговорни. Понатаму во некои земји каде што бакшишот е легализиран, како

награда за брзото и квалитетно извршување на услугите од страна на јавните службеници, може лесно да биде злоупотребен при што сивата корупција може да помине лесно во црна корупција.

Наспроти „црната корупција“, може да се зборува за таканаречената „бела корупција“ што ги означува условно кажано, оние коруптивни однесувања што во определени културни средини не се сметаат за неморални. Тие се силна рефлексивна на традицијата, обичаите и менталитетот на еден народ. Како други појави и видови на корупција се јавуваат: непотизмот, кронизмот и патронажата.

Поделбата на различните типови корупција според критериум на степенот на општествена опасност - штета претставува неблагодарна класификација, од причини што општествената штета што ја прави корупцијата не може да се измери само со мерливите показатели на изгубените државни приходи, пропуштените странски инвестиции итн. Штетата која ја прави корупцијата кај народот е огромна, кои во подоцнежниот период по неколку изминати години имаат катастрофални последици, што долго време потоа со никакви реформи не можат да се поправат и многу е тешко да се искоренат тие последици настанати од влијанието на корупцијата.

Во зависност од позиционирањето во државната и јавна хиерархија на сторителите на овие дела, како и од големината на штетата, општествената опасност што може да биде предизвикана, разликуваме три основни типа на корупција: ниска, средна и висока корупција. Од тој аспект гледано, поделбата на високо, средно и ниско ниво на корупција, може само условно да се прифати, не потценувајќи ги ни малку пониските типови на корупција. Сепак, нивното разликување е неопходно потребно со оглед на фактот што, покрај разликата во материјалната вредност на штетите што ја предизвикуваат, постои разлика и во мотивите, како и на ефектите на секој од овие типови на корупција.

2. ПОСЛЕДИЦИ ОД КОРУПЦИЈАТА

Она што е карактеристично за корупцијата за разлика од другите видови на криминал е

посредноста и мултипликацијата на дејството од нејзините погубни ефекти . Како кривично дело, корупцијата речиси секогаш се врши со цел да се овозможи извршување на некое друго дело, а не како цел сама за себе. Мошне битен е и фактот на мултиплицирање на последиците на корупцијата, односно последиците кои настануваат од нејзиното постоење може да се јават и како подоцнежни причини за други, особено економски и политички последици.

Корупцијата несомнено може да предизвика сериозна штета во државите во кои таа е на високо ниво и тоа како во економскиот, така и во политичкиот, правниот и социјалниот сектор. Од економски аспект, корупцијата може да влијае на неправилната слободна алокација на ресурсите, како и на фаворизирање на одредени компании што неминовно води до намалување на конкуренцијата и на крајот и до постигнување на монополски позиции стекнати на нелегален начин. Во земјите во транзиција, ова може да биде особено критично, бидејќи на ваков начин се оневозможува економскиот раст и развој, се губи интересот на инвеститорите, а со тоа се ослабува и онака слабата економија.

Преку корумпираноста во политичкиот и судскиот сектор се губи легитимноста на претставниците на народот, довербата во државните и судските институции. Ова доведува до сериозни последици бидејќи се воспоставува состојба спротивна на уставните начела и меѓународните документи за човековите права и слободи, односно граѓаните ги уживаат само оние права кои можат да ги платат. Исто така се доведува во прашање и ефикасноста на државните институции и судовите, бидејќи многу често поради необучениот кадар поставен на функција преку некој од начините за корумпирање, постапките пред овие органи траат долго, а се отвора и можност за своеволно нестручно одлучување по одредени предмети.

Социјалниот сектор е оној каде последиците од корупцијата дејствуваат мултипликаторно. Претходно наведените последици од корупцијата можат многу лесно да прераснат во причини за сиромаштија и нееднаков третман пред законот. Корупцијата може да доведе и до масовно запоставување на социјалниот сектор што резултира со лоша или тешко достапна здравствена грижа, образование,

невработеност или лоша положба на работниците и слаб квалитет на живот. Ова е особено очигледно во афричките земји каде постои висока застапеност на корупцијата.

Покрај негативните последици, сепак постојат и автори кои мислат дека корупцијата може да има и одредени позитивни последици. Овие последици се особено истакнати во економски развиените капиталистички држави, каде компаниите преку т.н. бела корупција на суптилен начин можат да влијаат при донесувањето или менувањето на законите и со тоа да ја подобрат бизнис климата, а со тоа и индиректно да се зајакне економијата. Во политичкиот сектор во земјите каде постои слобода на медиумите и почитување на човековите права, присуството на корупција кај власта може да влијае на исходот од следните избори, со што се зајакнуваат инструментите на контрола на власта од страна на граѓаните.

3. КОРУПЦИЈАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Имајќи во предвид дека корупцијата е спротивна на начелото на владеење на правото во Република Македонија присутни се сите видови („бела“ ; „сива“ и „црна“) и типови (висока, средна и ниска) корупција, како во државниот така и во приватниот сектор. Како пример приложуваме анализи на случаи од практика:

Пр.1. Јавни набавки во Фондот за здравство на Р.М. - каде била грубо прекршена тендерската процедура од поранешниот Закон за јавни набавки. Од страна на МВР биле поднесени квалитетни кривични пријави со валидни и неспорни докази:

- Била направена споредба на цени, каде што било констатирано дека постои голема разлика помеѓу пазарните и набавните цени.

- Непочитување на тендерската процедура според Законот за јавни набавки.

- Била собрана севкупната документација во којашто неспорно стоел потписот на осомниченото лице кој го издал налогот за извршување на тие набавки.

- Потписот на осомниченото лице на фактурите од фирмите со коишто бил склучен договорот.

- Обезбедени биле изјави од сведоци, претставници на фирмите.

Пр.2. Јавни нарачки од Министерството за култура - каде за изградба на меморијалниот центар АСНОМ во Пелинце - Куманово, набавките за инвестицијата вредна 2.3 милиони евра биле спроведени без јавен тендер, освен за изработката на идејно - архитектонското решение. Како оправдување била искористена итноста која не била соодветна бидејќи поводот за изградба на споменикот бил историски факт кој бил општопознат. Државниот завод за ревизија, исто така открил и друг случај каде што Министерството за култура при одбележувањето на јубилејот на „сто години од Илинден“ потрошило 650.000.00 евра, повторно без да распише јавен тендер, а и во овој случај пак бил соодветно искористен изговорот за итност и на кој му бил даден ист одговор дека и во овој случај станувало збор за историски настан.

4. ПРИЧИНИ ЗА КОРУПЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

За Република Македонија основните причини за корупција од нејзиното осамостојување како независна држава па до ден денес може да се лоцираат во следниве фактори:

- Неетаблираната етичка елита, којашто е *conditio sine qua* поп на политичката елита во демократско - правната држава, од која произлегуваат сите други причини за корупцијата во Македонија.

- Неконзистентното начело на поделба на власта во неединствениот систем на државна власт во Македонија, во која отсуствува систем на правни механизми и процедури за спроведување на правото.

- Непостоенење на независни институции надлежни за откривање, докажување, гонење и судење на кривични дела од областа на корупцијата.

- Неквалитетна правна рамка, особено изразена во непостоенењето на еден сеопфатен, кохерентен и комплементарен антикорупциски правен систем.

- Нетранспарентните и неконзистентните системи на: процесот на приватизација, јавните набавки, финансиското управување и контрола врз буџетот и јавните фондови, финансирањето на политичките партии и др.

- Преголемиот обем на законски и подзаконски прописи коишто им овозможуваат одредени дискрециони овластувања на државните службеници при одлучувањето.

- Слабо платените државни службеници и незаштитените овластени службени лица надлежни за откривање и докажување на корупција.

5. СПРЕЧУВАЊЕ И СУЗБИВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА

Во Република Македонија излезот од корупцијата се наоѓа во конкретни решенија на една сеопфатна, кохерентна, комплементарна и конзистентно изведена национална стратегија против корупцијата и организираниот криминал. Истражувањата на јавното мислење во врска со корупцијата укажуваат на подигнатата свест на јавноста за овој проблем. Кај пошироката јавност постои перцепција за висока застапеност на корупцијата, а додека пак странските инвеститори, сметаат дека тоа е еден од клучните фактори што влијае за одвраќање на директните инвестиции неопходни за економски раст и отворање на нови работни места. Меѓутоа, статистиките за кривични дела поврзани со корупцијата се во дисбаланс со присутната перцепција за корупцијата. Ова најверојатно произлегува од генералниот факт за тежината на откривањето на овие дела, како и досегашната уставна неможност за користење на специјалните истражни мерки.

Стратешки интерес на Република Македонија е јакнењето на капацитетите за борба против организираниот криминал и корупцијата – на национално и регионално ниво. Ваквите определби коинцидираат со експлицитните определби на ЕУ

определбите на ЕУ изразени на Лондонската конференција (2002) и Солунскиот самит (2003), поддржани и со конкретни програми на ЕУ, каде постои регионална и меѓународна соработка .

Во 2002 година донесен е Законот за спречување на корупцијата. Во ноември 2002 година формирана е Државната комисија за спречување на корупцијата . Во јуни 2003 година Комисијата донесе Државната програма за превенција и репресија на корупцијата. Целта на препораките од Државната програма е да се придонесе создавање на ефикасен систем за превенција и репресија на корупцијата како и јакнење на владеењето на правото и развојот на економијата.

Државна програма за превенција и репресија на корупцијата

Согласно законските обврски и програмата за работа за 2003 година, Комисијата за спречување на корупцијата ја подготви Државната програма која содржи препораки за неопходните мерки и активност кои треба да бидат преземени се со цел воспоставување на ефикасен систем за превенција и репресија. Па така во подрачјето на примена на Државната програма во нејзините мерки влегуваат:

- Реформи на државата и правниот систем,
- Реформите во политичкиот систем,
- Намалување на дискреционите права на носителите на јавните функции,
- Воспоставување на “мерит системот” кој претставува проверка во строго пропишаните процедура и критериуми за вработување и напредување на вработените во кариерата заснована на заслуги,
- Регулација на судирот на интереси.

Потребно е постоење на мерит системот и во јавниот сектор особено за вработените во здравството, образованието, науката, културата и социјалната заштита. Во поглед на државните службеници имплементација на веќе постоечките принципи на мерит системот од Законот за Државни службеници и во останатите закони кои го

уредуваат вработувањето, унапредувањето и одговорноста на вработените во државната служба.

За надминување на состојбата во економскиот сектор која во голема мера овозможува креирање на услови за корупција потребно е преземање на нормативни мерки и морални норми за спречување на корупцијата во економскиот сектор. Односно потребно е измена и дополнување на повеќе закони како и усвојувања на нова регулатива. Според испитувањата извршени од страна на повеќе институции за степенот на корупцијата во економијата како најкорумпирани сектори се: царината, судството, даночната администрација и министерства во кои се издаваат разни одобренија, лиценци, дозволи и сл. Посебните чекори што треба да бидат преземени во оваа област се следниве: поголема контрола од страна на НБРМ врз стекнување на акции во банка со право на глас, забрана за вршење на трансфер на пари од страна на правни лица спротивно на прописите (за девизно работење и за платен промет), забрана за стекнување со хартии од вредност врз основа на компензација, цесија и сл., зајакнување на мерките и активностите за спречување на перење на пари, максимална контрола врз потеклото на капиталот кој доаѓа од земјите што се на црната листа на меѓународните организации и др.

Како практични мерки кои треба да се пристапи кон примена во овој сектор се наведуваат следниве: воспоставување на внатрешни процедури за пријавување на случаи каде постои сомневање за корупција, воведување на механизми за поефикасно функционирање на јавниот сектор и на државните институции (систем на награди, казни, унапредувања), перманентна обука од страна на Државна комисија за спречување на корупцијата и невладиниот сектор за ризикот од корупција во приватниот сектор (активна корупција) и др. Како финални цели на Државната програма се јавуваат следниве:

- Усвојување на широко прифатен консензуален систем на мерки за превенција и репресија на корупцијата кои ќе бидат поставени врз трајна основа,
- Создавање на амбиент на “нула толеранција” кон корупцијата,

- Претворање на корупцијата од нискоризична и високопрофитна во високоризична и нископрофитна, преку зајакнување на системот на мерки за откривање и казнување на сторителите, како и одземање на криминалните приноси (имотна полза, предност, корист, погодности).

Институционална рамка за спречување на корупцијата и организираниот криминал

Според јавното мислење и извештаите кои ни се дадени на располагање произлегува дека постојните институции во Р. Македонија надлежни за спречување и откривање на високата корупција и организираниот финансиски криминал како што се: МВР, Финансиската полиција, УЈП и др., очигледно дека не можат да се справат со овие крупни проблеми. Па затоа оттука произлегува и се наметнува прашањето каква треба да биде оптималната организациско - функционална поставеност за ефикасно и ефективно справување со предизвикот наречен висока корупција и организиран финансиски криминал во Р. Македонија. Еден од одговорите е дека не може да има ефикасно а уште помалку ефектно функционирање без соодветна организациска структура (внатре во органот) и уште повеќе без соодветна надворешна позиционираност во рамките на системот. За таа цел битно е формирање и постоење на следниве институции како и оспособување на кадарот во нив:

- Формирање на финансиска полиција
- Формирање на Дирекција за превенција и сузбивање на финансиски криминал
- Усвојување на посебен закон за формирање на Дирекцијата
- Дирекцијата да функционира во рамките на МВР
- Обучување на специјализирани кадри и формирање на единици во рамките на обвинителството и судовите за водење на кривични постапки од областа на финансискиот криминалитет.

Битно е Финансиската полиција при Министерството за финансии и Секторот за финансиски криминал во Одделот за

организиран криминал при МВР, да се обединат и да се спојат со Дирекцијата, до функција на многу поефикасно, поефективно и високо координирано работење. Она што се бара всушност од институциите е нивно централизирано обединување на идентичните функции на институциите по вертикала (во една институција), а не нивно хоризонтално раздробување (расцепканост на функциите во повеќе институции), со што соработката и координацијата објективно се отежнуваат.

6. КОНКРЕТНИ МЕРКИ ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И СУЗБИВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА

Во практичната борба против организираниот криминал и корупција битно е тоа што надлежните органи не можат ефектно да ги користат новите мерки и методи, кои што се воведени со најновите измени и дополнувања на нашата правна регулатива. Така на пример, во услови кога кај нас 50% од целокупниот платен промет се одвива на “црно” (директно готово во рака, без жиро сметка), невозможна е целосна примена на финансиска истрага, преку која можат да се следат криминално стекнатите пари од нивниот извор до крајната дестинација. Поради овие крупни недостатоци судот од објективни причини до сега, речиси воопшто не се одлучува да донесе одлука за конфискација на имот и имотна корист прибавена со кривично дело, имајќи предвид дека не може да испита точно - дали токму тие пари или имот потекнуваат од односното кривично дело или од некои други недокажани кривични дела. Што се однесува на мерката - оданочување со стапка од 70 % на неоданочен имот, може да се каже дека таа е сама по себе претставува една многу силна мерка превидена со најновите измени и дополнувања на Законот за Спречување на корупцијата. Реално конкретно за оваа мерка се отвора можност да таа биде изиграна од оние на кои таа се однесува. Истото се однесува и на новото кривично дело предвидено во чл.359-а од КЗМ “Прикривање на потеклото на несразмерно стекнат имот”, коешто од истите причини како и горенаведената мерка, не може ефективно да се применува и ќе остане само како пишана мерка без нејзино применување во практиката. Од овие причини се со цел да се надополни

празнината, неопходно е воведување на институтот - испитување на потеклото на имотот, преку примена на новото кривично дело “ Противправно стекнување на несразмерно богатство”.

Во насока на отстранување на можностите за корупција се и допринесуваат и мерките преземени од страна на Владата за намалување на дискреционите права во управата и воведување на системот „прв дојден - прв услужен”.

Во органите на државната управа, особено оние со зголемен обем на јавни набавки, се преземаат специфични мерки насочени против сузбивањето на корупцијата како што се на пример: снимање на постапките, промени на членовите на Комисиите, итн. Напоредно со измените во законот за јавни набавки, целат на овие специфични мерки е нивна изградба во конзистентен механизам на контрола за оневозможување на корупцијата, особено во постапката за јавните набавки.

7. ЛИТЕРАТУРА

Лабовиќ Миодраг, “Власта корумпира”, Дегама, Скопје, 2006

Семјуел П. Хантингтон, Политичкиот ред во транзиционите општества, Њу Хејвен, Yale University Press, 1968 година

Крегар Јосип., “Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcija”, Рифин, Загреб, 1999г

Камбовски Владо. и Наумовски Петар., “Корупцијата, најголемо општествено зло и закана за правната држава”, Скопје, 2002 година

Лабовиќ Миодраг, Николовски Марјан., “Организиран Криминал и корупција - нови теоретски димензии и практични консеквенции, методика на откривање и докажување”, Скопје, 2009

Тасева Слаѓана., “Систем за национален интегритет - Извештај за Република Македонија”, Транспарентност Македонија, Скопје, 2002

Извештај на ООН за Македонската економија од декември 2004, во кој е

истакнато дека 50% од платениот промет во Р. Македонија се одвива на “црно”

Закон за спречување на корупцијата, измени и дополнувања, Скопје, 2004

Кривичен законик - Измени и дополнувања, Скопје, 2004

Haidenheimer, A. J. Johuston, M. and LeVine, Political Corruption, a Handbook, New Byvansvick, Transaction Publishers, 1989

Alex Weingrod Comparative studies in society and history, 1968 <http://www.transparentnost-mk.org.mk/>

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC PAPER

Professor Šabani Alisabri, PhD

Faculty of Criminological, Criminology and
Security Study, University of Sarajevo

**VIOLENCE: A SOCIOLOGICAL
PERSPECTIVE**

Abstract

The universe of variable of conflict is not exhausted only in the domain of the personal experiences of actors in the social space. The classical theory teaches us that conflict is a constant and its consequences are expected. Particularly are stressed of positive sides of the conflict that aids in defining the problems that exist in social relations, and also paves the way in which the directions of change should take place. Permanent feature of the conflict is that it is interactive relationship. Modern society can most conflicts internalize and absorb through the institutionally network. In Bosnia and Herzegovina conflict is not used as a creative tool of social change, but remained at the level of animosity.

Sociology and sociological theory has been effective in analyzing societal and institutional conflict and violence, but less so the specifics of interpersonal violence.

Keywords: violence, conflict, intrapersonal conflict, interpersonal conflict, micro-macro conflict, standardization of conflict.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERZEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Prof. dr. Šabani Alisabri,

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu

NASILJE: SOCIOLOŠKA PERSPEKTIVA

Sažetak

Univerzalna varijabla sukoba ne iscrpljuje se samo u domenu ličnog iskustva aktera u društvenom prostoru. Klasična teorija nas uči da je sukob konstantna i da se očekuju njegove posljedice. Pozitivne strane sukoba pomažu u definiranju problema koji postoje u društvenim odnosima, ali i otvaraju put u kojem pravcu promjene treba da se odvijaju. Stalni karakteristika sukoba je to što je interaktivni odnos. Moderno društvo može najviše sukoba internalizirati i apsorbirati kroz institucionalno mreže. U Bosni i Hercegovini sukob se ne koristi kao kreativni alat društvenih promjena, ali je ostao na nivou animoziteta.

Sociologija i sociološka teorija bile su efikasne u analizi društvenih i institucionalnih sukoba i nasilja, ali manje kod interpersonalnih odnosa.

Ključne riječi: nasilje, sukob, intrapersonalni sukoba, međuljudskih sukoba, mikro-makro sukoba, standardizacija sukoba

1. UVOD

Nasilje je dugo vremena pripisivano primitivnim zajednicama, a ispoljavanje nasilja devijantnim i asocijalnim osobama.

Propitivanje nasilja dokazuje da je ono prisutno i u modernim društvima, odvija se po određenim pravilima i da zbog toga može imati i svoje socijalne funkcije. Funkcionalistička teorija navodi (Gluckman, 1956) niz institucija, poput srednjovjekovnog feuda, u kojima je dopušteno nasilje kao oblik emocionalnog i socijalnog preživljavanja. Nasilje, samo po sebi, je zadržalo svoju funkcionalnost ali je preoblikovano u socijalno dopušteno nasilje (npr. dopušteno je povrijediti protivnika u nekim sportovima koje publika odobrava).

Teorijski, nasilje je u osnovi savremenih (kompeticijskih, novčanih, masovnih, tržišnih) društava gdje je dopuštena borba za preživljavanje, moć, status i konzumentske slobode. Nasilje predstavlja prirodnu osobinu modernih društava koje socijalizira, „pripitomljava“ i etički i ideološki ga legitimira. Taj problem su nagovijestili mislioci poput T. Hobbesa (*homo homini lupus*), S. Freuda (sadizam), E. Durkheima (*homo duplex*), M. Maussa (poklon kao način sprječavanja sukoba i nasilja), E. Fromma (anatomija ljudske destruktivnosti) i dr. Većina ovih uvida kreće oko saznanja da je nasilje socijalizirano, dopušteno u društvu i da su povezana sa pitanjima legitimacije vladajućih struktura.

Nasilje je često percipirano kao pojedinačni ispad pojedinca koji se smatraju devijantnim ili asocijalnim. Međutim, nasilje je duboko socijalno ukorijenjeno u iskustvima zajednice, kako primitivnih, tako i modernih društava. Dublje propitivanje nasilja dokazuje da se ono odvija po određenim pravilnostima, ceremonijama i ritualima. Zbog toga funkcionalistički teoretičari smatraju da ono ima i svoju funkcionalnu ulogu¹.

¹ Funkcionalisti se pozivaju na primjer istraživanja feuda(Gluckman, 1956, prema J., S. (2002.). Violence. In B. A. & S. J. (Eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* (pp. 559-560). London: Routledge) koji funkcioniše na temelju organiziranog nasilja feudalaca nad kmetovima i taj odnos je reguliran nizom prava i obaveza jednih u odnosu na druge. Nasilje između samih kmetova je takođe dio ovog stava i razumijeva se kao odraz

Nasilje se pojavljuje u društvima u eksplicitnim i implicitnim formama. Tako je npr. nasilje zakonski zabranjivano u odnosima između ljudi, ali je dopušteno npr. u ratu ili sportu. Moderni sport je u značajnoj mjeri apsorbirao socijalno dopušteno nasilje (u igri i sportu dopušteno je povrijediti protivnika, prevariti ga i u konačnici poraziti ga).

Teorijski, nasilje je u osnovi takmičarskih, kompeticijskih, masovnih i novčanih društava. Dopuštena je borba za preživljanje i shodno tome nasilje, bez obzira u kom se obliku javlja. Borba oko oskudnih resursa, moći, statusa, konzumentskih sloboda otvara niz puteva za nastanak nasilja. Budući da je prisutno kao implicitna pojava i prijetnja društvo ga mora stalno pripitomljavati i činiti ga socijalno prihvatljivim i etički opravdanim.

Mislioci poput T. Hobbesa (*homo homini lupus*), K. Marxa (nasilje kapitala nad ljudskim radom), E. Durkheima (*homo duplex*), M. Maussa (funkcija darovanja kao običaja koji prevenira nasilje), S. Freuda (mazoizam i sadizam), M. Weber (protestantska etika) bili su svjesni problema nasilja kao bitne osobine društva i povezivali su ga sa problemom moralne legitimacije društva.

Otvorena pitanja o nasilju došustaju pretpostvku da je ono bitan dio društva, iako teorija poznaje i miroljubiva društva gdje je ono nezamislivo.

2. SOCIJALNA KONSTRUKCIJA NASILJA

Pretpostavka socijalno konstruiranog nasilja odbacuje stav da je ono prirodna osobina ljudi jer ne proizilazi iz njihove sociobiološke konstitucije. Recentna istraživanja dokazuju da je nasilje socijalno-kulturalno oblikovano i da ne spada u prirodna obilježja čovjeka². Nasilje je socijalni konstrukt koji može dovesti do zločina iz poslušnosti, moralne zapovijedi, kulturalnog

emocionalnog i socijalnog preživljavanja. Iz tih iskustava , nasilje je i danas preživjelo kao oblik odnosa unutar potlačenih klasa.

² Spencer, J. . (2002.). Violence. In Barnard A. & Spencer. J. (Eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* (pp. 559-560). London: Routledge

diktata i njegovog opravdanja. Simon Harrison (Harrison, 1989) nam saopštava, u istraživanju zajednice Avatip sa Nove Gvineje, zapažanje da je nasilje i miroljubivost istovremeno uključeno u socijalni život zajednice, ali i njihovog člana. Naime, pripadnik zajednice, kako Harrison objašnjava, ima „označenu“ i „neoznačenu“ ličnost u zavisnosti od konteksta svakodnevnog života. „Neoznačena ličnost“ je ona koja živi po idiomima svakodnevnog života, a „označena“ je ona koja učestvuje u muškom svijetu kroz politiku i spremnosti za nasilje i ratovanje. Ovaj drugi tip nije prjetnja prvom tipu ličnosti, ali je ono što se od nje očekuje i mora iskazati u ritualnim obredima i ceremonijama. Mora iskazati spremnost za nasilje jer je onosocijalno-kulturalni aspekt pripadnika ove zajednice³.

Kriterij varijabla koliko je nasilje dopušteno ili ne u pojedinim društvima promatramo kroz statističke pokazatelje obima kriminaliteta ali nam ne dopušta da ih karakteriziramo kao isključivo takva. Nasilje se često dešava zbog odbrane časti, ugleda, imovine osobito u nestabilnim prostorima društva kao i u nestabilnim demokracijama. Socijalno-kulturalno je opravdano u tim socijalnim okolnostima izvršiti nasilje koje se razumijevaju kao odgovor na prijetnju. U tim okolnostima nastaje ono što zovemo kulturom nasilja. Istraživanja u ovim slučajevima su fokusirana na psihološke momente i razumijevaju ga kao odlučujući faktor, međutim radi se o naučenim reagovanjima i zanemarenim odgovornostima organa socijalne kontrole. Osim toga, snažna medijska produkcija prikazivanja zločina može utjecati na to da se ono socijalizira i da se primjenjuje u onim slučajevima koji se medijski eksploatiraju.

Javno prikazivanje nasilja i označavanje onoga koji je to učinio može imati utjecaj na one strukture koje ga mogu shvatiti kao model (*copycat crimes*). Ljudi naprosto preuzimaju ideje koje im se sapštavaju preko medija o zločinu i ako inkliniraju tim rješenjima, mogu da ga i prihvate (Berkowitz, 1993)⁴. Naime, distribucija rizika je jednostavno prevelika i većina rizičnih zajednica je ostavljena na milosti

nemilost samima sebi. Na taj način se nasilje stalno, samo u sebi, ponavlja (Reiss and Roth, 1993)⁵.

Proces nasilja istovremeno privlači i odbija pozornost, ali ono bitno proizvodi vijest i zaokuplja javnost. U pojednostavljanom obliku i izvještači i slušaoci se orijentiraju prema reduciranim oblicima pojašnjenja: neki ljudi su loši po prirodi, dok su drugi miroljubivi. Nasilje se dešava onda kada loši i nasilni ljudi izgube kontrolu i povrijede dobre. Ovim se iscrpljuje moralna diskusija o nasilju.

Međutim, činjenica je mnogi ljudi žive komforno i u skladu sa normama, ali u posebnim situacijama zapaljenja najnižih strasti i ideološkog opravdanja rata, strasno učestvuju u nasilju⁶. Spremnost na zločin i nasilje poprima oblike ličnog stava koji proizilazi iz etičkog i ideološkog opravdanja nasilja. Tada se dešava nasilje ne samo zbog ličnog stava, nego i iz poslušnosti. Dešava se apsurd da oni koji čine nasilje u imaju opravdanja i zakonom su dopušteni (legitimno nasilje), a one osobe koje slično učine u drugim okolnostima isto se definiše kao neligimno nasilje i stoga je kažnjivo.

Generalno analizirajući izdvojila su se tri gledišta o nasilju:

- nasilje izvršeno nagoniskim ponašanjem;
- instrumentalno nasilje, i
- kulturalno nasilje.

Nasilje izvršeno usljed gubitka kontrole i motivirano nagonima, obično se veže za osobu, a to je psihologija detaljno obradila⁷. Instrumentalno nasilje jest ono koje je povezano sa stjecajem nekog oblika koristi, kulturalno je ono koje je povezano sa učenjem

⁵ Reiss, Jr. A. J., Roth, J.A. (eds) (1993) „*Understanding and Preventing Violence*“, National Academy Press, Washington, DC

⁶ Dobar primjer je film „Sniper“

⁷ Anderson, C.A., Anderson, K.B. (1998) „*Paradox, controversy, and a (fairly) clear picture*“ in: Green R, Donnerstein E.. (eds.), *Human Aggression: Theories, Research, and Implications for Social Policy*, Academic Press, San Diego, CA

³ Harrison, S. (1989), „*The Symbolic Construction of Aggression and War in a Sepik River Society*“, Man, 24 (4): 583-99.

⁴ Berkowitz, L. (1993), „*Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*“, McGraw-Hill, New York

ideja , praksi, modela i vjerovanja povezanih sa činjenjem nasilja.

Ovom klasifikacijom pojam nasilja se ne iscrpljuje, nego ostaje difuzan kompozitum, moralno važan, i nije u stanju objasniti sve fenomene nasilja. Nasilje u sebi nešto što ne odobravamo i njegovo širenje zavisi od moralnih granica. Varijabilnost nasilje se kreće u rasponu od kratkih, usputnih povreda, pa do organiziranih ratova, uključivši i govor mržnje, pornografiju, siromaštvo, nezaposlenost i ostale patološke forme nasilja.

Postoji i simboličko nasilje nad „simboličkim kapitalom“ o kojem govori Bourdieu i ne uključuje fizičko nasilje, nego povredu osjećanja, vrijednosti, pogleda na svijet i moralne orijentacije. Možda se pojam nasilja i ne može shvatiti u svom univezumu, ali neki njegovi dijelovi se mogu shvatiti.

U tu svrhu predstavljamo C. Tillyjev tipologiju (Tilly, 2001.)⁸ javnog nasilja koje se odnosi na epizodične socijalne interakcije i koje imaju potencijal nasilja.

Tipologija uključuje povredu osobe ili objekta i rezultira, u dijelu koordinacije između aktera, izvođenjem akta nasilja. Lokacijski je smješten u javno pristupnim prostorima. Zanemarene su psihološko –konstitutivne osobine aktera, ali se naglašava socijalni pritisak da se nasilje desi. Model kombinira opseg koordinacije među nasilnim akterima i zastupljenost nasilja u interakciji. Niska koordinacija znači individualiziranu akciju bez podrške kolektiva, a jaka znači akciju koja je podržana od kolektiva. Niska zastupljenost nasilja znači daje ona minimalna ili ne postoji, a visoka znači jaku koncentraciju na činjenje nasilja.

Koordinacija i zastupljenost nasilja su kriterij varijabla koja može uključiti jako mnogo aktera i C. Tilly razlikuje razlikuje pet lokacija:

- a. Organizacijski rezultati: različiti oblici kolektivne akcije proizvode otpor ili sukob za koji su odgovorni jer povređuju ljude i objekte (pobune, demonstracije, paljevine javnih objekata);

- b. Koordinirana destrukcija: osobe ili organizacije su specijalizirane za vršenje nasilja (profesionalno ubijanje, genocid, neki oblici terorizma);
- c. Oportunizam: kao posljedica slabog rutinskog nadzora i represije gdje akteri sebi dopuštaju nasilje jer kazna nije izvjesna i vjerovatno se neće ni pokrenuti;
- d. Fragmentirani otpor: ne karakterizira ga izrazito nasilje, ali je usmejereno na simboličke vrijednosti koje su važne onima koje treba povrijediti;
- e. Violent games: odnosi se na dvije ili više takmičarskih grupa koje su unutar sebe povezani i imaju organizirane namjere nanijeti štetu drugima i poraziti ih (izborni timovi, fudbal, boks, gangovi, navijači).
- f.

Figura 1. Tipologija javnog nasilja prema C. Tillyju

Jaka

Opseg koordinacije među nasilnim akterima	Organizacijski ishodi	Koordinirana destrukcija
	Igre nasilja	
	Fragmentirani otpor	Oportunizam
nasilja u interakciji		Zastupljenost
Slaba		Jaka

⁸ Tilly, C. (2001.). Violence : Public. In J. Smelser & P. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (First ed., pp. 16206-16211). Oxford: Pergamon Elsevier Science Publishers,

3. IMPLIKACIJE

U radu smo pokušali nagovijestiti sociološku perspektivu razmatranja nasilja koje ima smisla istraživati u sve grubljem, neizvjesnijem i rizičnijem socijalnom svijetu. Ono što smo posebno naglasili jest činjenica da nasilje ne pripada samo osobi kao takvoj, nego je ono socijalno proizvedeno i konstruirano. Postavlja se pitanje ko treba nasilje, ko ga održava, kako je povezano sa moći koja ga legitimira i zašto vrši određene socijalne funkcije. Nasilje nije jednoznačno i zbog toga ga treba istraživati iz više optika koje bi pokušale dati odgovor zašto predstavlja važan dio društva.

4. LITERATURA

Anderson, C.A., Anderson, K.B. (1998) „*Paradox, controversy, and a (fairly) clear picture*“ in: Green R, Donnerstein E.. (eds.), *Human Aggression: Theories, Research, and Implications for Social Policy*, Academic Press, San Diego, CA

Berkowitz, L.(1993), „*Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*“. McGraw-Hill, New York

Gluckman, 1956, prema J., S. (2002.). Violence. In B. A. & S. J. (Eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* (pp. 559-560). London:¹ Spencer, J. . (2002.). Violence. In Barnard A. & Spencer. J. (Eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* (pp. 559-560). London: Routledge

Harrison, S. (1989), „ *The Symbolic Construction of Aggression and War in a Sepik River Society*“, *Man*, 24 (4): 583-99.

Reiss, Jr. A. J., Roth, J.A. (eds) (1993) „*Understanding and Preventing Violence*“, National Academy Press, Washington, DC.

Tilly, C. (2001.). Violence : Public. In J. Smelser & P. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (First ed., pp. 16206-16211). Oxford: Pergamon Elsevier Science Publishers.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Prof. Adžajlić-Dedović Azra, PhD

Prof. Haris Halilović, PhD

Faculty of Criminal Justice and Security
Study, University of Sarajevo

RESTORATIVE JUSTICE

Abstract

Restorative justice practice is informed or controlled by three core convictions or foundational assumptions. The first is an understanding of crime as injury more than infraction. Crime is not viewed simply as the breaking of the law, or the transgressing of some moral or spiritual code; it is the harming of actual persons, the infliction of real personal losses, the tearing of the web of relationships that interconnect us in society: the wounding, indeed, of our very humanity. Restorative justice imagines, and seeks to bring about, a system of justice which is responsive to the vicissitudes and dynamism that characterize individual experiences of crime. In order to do this, it re-imagines what the priorities of a system of criminal justice should be by enacting an inversion of the priorities of traditional legal discourse. This paper will present the development of mediation as a model for achieving restorative prade applied in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: victimization, restorative justice, mediation in Bosnia and Herzegovina.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Izv.prof. Adžajlić-Dedović Azra

Izv.prof. Haris Halilović

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u
Sarajevu

RESTORATIVNA PRAVDA

Sažetak

Restorativna pravda praktično je pod kontrolom tri osnovna uvjerenja ili temeljne pretpostavke. Prvi je razumijevanje kriminala kao povrede državnog poretka, što je više od prekršaja. Zločin se ne gleda samo kao povreda zakona, već se njime krše neke moralne ili duhovne norme, čime se nanose štete osobama, a sa ovim osobnim gubitcima narušavaju se i ukupni društveni odnosi: što predstavlja povredu čovječanstva (ili humanog društva). Restorativna pravda zamišlja i želi donijeti, sistem pravde koji je osjetljiv na nestalnosti i dinamičnost koje karakteriziraju individualna iskustva kriminala. Da bi to učinili, to ponovo zahtjeva promjenu prioriteta sistema krivičnog pravosuđa sa initerveniranjem u tradicionalni pravni diskurs. Ovaj rad predstaviti će razvoj medijacije kao modela za ostvarivanje restorativne prade koji se primjenjuje u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: viktimizacija, restorativna pravda, medijacija u Bosni i Hercegovini.

1. UVODNO IZLAGANJE

Pojam restorativne pravde prvi put je upotrijebio Albert English (1977.), ali su se ubrzo nakon toga pojavile mnogobrojne definicije koje istu vide i tumače na različite načine (od posebnog modela pravosuđa do vansudskih način rješavanja sporova radi preusmjeravanje slučaja izvan tradicionalnog pravosudnog sistema koji zbog preopterećenosti i sporosti ne postiže efikasno i brzo kažnjavanje počinitelja zločina). Pored postizanja adekvatne naknade pričinjene materijalne i nematerijalne štete za žrtve, restorativni modeli, postupci i mjere kroz preuzimanje odgovornosti i izvršenje preuzetih obaveza omogućavaju uspješnu reintegraciju i rehabilitaciju, kako počinitelja zločina, tako i žrtava, i u dosadašnjoj primjeni pokazali su se bržim, pravednijim i jeftinijim od tradicionalnog pravosuđa. **Restorativna pravda** kroz modele, postupke i mjere za ostvarivanje adekvatne satisfakcije za žrtve usko je vezana za krivično-procesno pravo, ali je predmetno i sadržajno vezana za viktimologiju, kao i neke druge nauke. U središtu interesa, kao predmet naučnog istraživanja, pojavljuju se konflikti i njihovo mirno rješenje uz postizanje adekvatne moralne i materijalne satisfakcije za žrtve.

Za Evropsku uniju razvoj alternativnih metoda rješavanja sporova važan je dio aktivnosti u izgradnji zone slobode, sigurnosti i pravde. Evropska unija u zagovaranju restorativne pravde polazi od stava da medijaciju i druge alternativne metode za rješavanje sporova ne treba shvatiti samo kao sredstvo za prevazilaženje problema u radu sudova, već kao alternativu, kao način za očuvanje socijalnog mira i rešavanje konflikta/sporova mirnim putem. Pored toga, iskustva u dosadašnjoj primjeni pokazuju da su restorativni modeli u mnogim slučajevima uspješniji metod za realizaciju adekvatne satisfakcije za žrtve u odnosu na sudski postupak i arbitražu, i to posebno kada se radi o privrednim sporovima velike vrijednosti.

Proces stvaranja normativnog okvira za

primjenu medijacije u Evropi započeo je 2004. godine sa usvajanjem Zelene knjige o alternativnim načinima rješavanja sporova u građanskim i trgovinskim stvarima. Na osnovu Bečkog akcionog plana od 1998. godine i zaključaka Evropskog savjeta u Tempereu od 1999. godine, Evropski savjet zatražio je od Evropske komisije da prilikom pripreme Zelene knjige posebnu pažnju posveti principima medijacije u pojedinim oblastima, kao i da obezbijedi neophodne garancije kako bi vansudski načini rješavanja sporova/konflikata omogućili neophodan nivo ravnopravnosti stranaka u restorativnim modelima i postupcima. Po završetku Zelena knjiga predstavljala je niz preporuka o novim metodima za mirno rješavanje sporova/konflikata u društvu, kao i punu harmonizaciju alternativnih metoda rješavanja sporova/konflikata sa sudskim procedurama, nakon čega je pripremljen Nacrt direktive Evropskog parlamenta i Savjeta ministara pravosuđa i unutrašnjih poslova SEC(2004) 1314 o nekim aspektima medijacije u građanskim i trgovinskim stvarima. Nacrt Direktive 2008/52/EO Evropskog parlamenta i Savjeta EU o nekim aspektima medijacije u građanskim i trgovinskim stvarima, nakon konsultativnog procesa u državama članicama, usvojen je 21. maja 2008. godine.

Usvajanjem Direktive 2008/52/EO standardizovana su osnovna načela medijacije (dobrovoljnost, povjerljivost, nepristrasnost i neutralnost), a njena primjena, kao i izbor (ko)medijatora, prepušteni su izboru strana u sporu/konfliktu. Komitet ministara na osnovu člana 15b Statuta Savjeta Evrope, 18. septembra 2002. godine, u skladu sa Preporukom br. R (98) 1 o porodičnoj medijaciji, usvojio je Preporuku br. R (99) 19 o medijaciji u krivičnim stvarima, Preporuku Rec (2001) 9 o alternativama pamićenju između upravnih organa i privatnih stranaka, kao i Preporuku (2002) 10. Prema ovim evropskim dokumentima države su dužne poduzeti niz mjera kako bi u svoje sisteme ugradili različite modele za ostvarivanje restorativne pravde kroz koje će omogućiti primjenu medijacije kao alternativnog i vansudskog načina rješavanja konflikata ili sporova u društvu. Pored toga, države

su se obavezale da preduzmu ili unaprijede sve mjere koje smatraju potrebnim u cilju progresivne primjene medijacije u građanskim stvarima, i posebno kroz upućivanje građana na porodičnu medijaciju tako što će ih usmjeravati na nju u okviru sudskih postupaka ili van njih (s tim da sud treba ostati krajnja garancija zaštite njihovih prava).

Potpuno ili djelimično besplatne medijacije ili pružanja pravne pomoći za medijaciju, i to posebno ako interesi jedne od stranaka zahtijevaju posebnu zaštitu, obaveza je države ubuduće.

Argumenti za primjenu različitih modela restorativne pravde koji se najčešće, prema evropskom iskustvu primjene, predstavljaju kao prednosti ovih modela za ostvarivanje pravde su: brza i efikasna pravda, rješavanje društvenih konflikata sa postizanjem društvenog mira, svojevrijemno prihvatanje odgovornosti, realizacija zajedničkih interesa uz izvinjenje žrtvama, rehabilitacija i reintegracija, kako počinitelja, tako i žrtava, koji se odvijaju bez sekundarne viktimizacije žrtava, i bez stigmatizacije i etiketiranja počinitelja zločina, a time i bez recidivizma.

Prema mjestu na kojem se medijacija provodi najčešće se spominje: medijacija pri sudu, medijacija u lokalnoj zajednici, medijacija unutar radnih organizacija, medijacija unutar profesionalnih službi, i privatna medijacijska praksa.

Prema sadržaju medijacije korisno je razlikovati sljedeće: poslovnu medijaciju, medijaciju u zajednici, političku medijaciju, medijaciju u cilju izvansudske nagodbe, medijaciju odnosa, vršnjačku i porodičnu medijaciju.

Posebna vrsta medijacije je i tzv. «izmjenična» medijacija (Roberts, 1988.) u kojoj se strane/stranke ne susreću već ih posrednik posjećuje naizmjenično i pregovara u ime druge strane. Izmjenična medijacija najčešće se koristi se u internacionalnim sukobima i osnova je postizanje mirovnih sporazuma.

2. MEDIJACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Medijacija u Bosni i Hercegovini je alternativni postupka vansudskog rješavanja sporova među bosanskohercegovačkim građanima u kojem treća neutralna osoba medijator, pomaže strankama u nastojanju da postignu obostrano prihvatljivo rješenje spora/konflikta.

Medijacija je uvedena kao povoljniji postupka za stranke, jer omogućava da stranke u postupku brže dolaze do rješenja, efikasnije, uz ostvarenje moralne i materijalne satisfkacije za oštećenog/žrtvu. Za uvođenje medijacije u Bosni i Hercegovini od presudnog značaja je bilo formiranje Udruženja medijatora Bosne i Hercegovine, koje je bilo nosilac svih aktivnosti na stvaranju pravnog okvira i promociji medijacije kao alternativnog načina rješavanja sporova.

Naš model restorativnog pravosuđa razvijen je u saradnji sa Nezavisnom sudskom komisijom (IJC) i Američkom advokatskom komorom-ABA CEELI, koji su bili inicijatori uvođenja medijacije i koji su finansijski podržali donošenje zakona, osnivanje trening centra za obuku medijatora i studijska putovanja, dok je Kanadski institut za rješavanje sporova postao dugoročni pratner Udruženja medijatora u Bosni i Hercegovini. Uduženje medijatora Bosne i Hercegovine osnovano je 2002. godine, nakon čega je sve do 2006. uređivana i usvajana zakonska i podzakonska regulativa koja bi omogućila primjenu medijacije u Bosni i Hercegovine.

Izmjene zakona o parničnom i krivičnom postupku u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj omogućile su upućivanje na medijaciju od strane suda, dok je Zakon o postupku medijacije usvojen u junu 2004 godine. Prema zakonskom rješenju, u Bosni i Hercegovini predviđena je dobrovoljna vansudska medijacija. Na medijaciju se odnosi „Zakon o postupku medijacije” donesen je od strane Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine 2004. godine, a objavljen je u „Službenom glasniku Bosne i Hercegovine”, br. 37/04., dok je „Zakon o prenošenju poslova medijacije na udruženje

medijatora" također donesen od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine 2005. godine, a objavljen je u „Službenom glasniku Bosne i Hercegovine” 52/05.

Za medijaciju su značajni i Pravilnici i Etički kodeks Udruženja medijatora u Bosne i Hercegovine, koji su objavljeni u „Službenom glasniku Bosne i Hercegovine”, br. 21/06, a medijacija se spominje i u „Zakonima o parničnom postupku”, „Zakonima o krivičnom postupku” (u dijelu: odlučivanje o imovinsko pravnom zahtjevu) i u „Zakonima o izvršnom postupku” u Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine.

Prema Zakonu o medijaciji u Bosni i Hercegovini predviđena je dobrovoljna, vansudska medijacija, koju karakterišu principi jednakosti, povjerljivosti, neutralnosti i nepristrasnosti, dok postupak medijacije može biti pokrenut prije i poslije pokretanja sudskog postupka, s tim da ukoliko je pokrenut sudski postupak strane u sporu na medijaciju mogu biti upućene samo do zaključenja glavne rasprave, uz odgodu ročišta na do 30 dana.

Krajem 2005. godine pristupilo se izradi podzakonske regulative koja je omogućila implementaciju Zakona o postupku medijacije u Bosni i Hercegovini, i koja je usvojena u februaru 2006. godine. U podzakonske akte koji su omogućili primjenu medijacije u Bosni i Hercegovini svrstavamo:

- 1) Pravilnik o registru medijatora,
- 2) Pravilnik o listi medijatora,
- 3) Pravilnik o upućivanju na medijaciju,
- 4) Pravilnik o odgovornosti medijatora na štetu pričinjenja u toku obavljanja poslova medijacije,
- 5) Pravilnik o disciplinskoj odgovornosti medijatora,
- 6) Pravilnik o programu obuke za medijatore, i
- 7) Kodeks medijatorske etike.

3. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Medijacija kao model vansudske

nagodbe do sada je najveću primjenu doživjela u imovinskim i privrednim sporovima u Bosni i Hercegovini. Na mogućnost njene veće primjene u krivičnom postupku prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim osobama prema iskustvima u dosadašnjoj primjeni u Bosni i Hercegovini od presudnog je značaja edukacija svih građana o njenim prednostima i pozitivnim iskustvima. Na osnovu njene ograničene primjene u slučajevima maloljetničke delinkvencije proizilazi zaključak da je za uspjeh i veću primjenu restorativnih modela i postupaka poput medijacije pored dobre zakonske i podzakonske regulative potrebno da postoji politička volja za njenu brzu implementaciju kroz masovnu edukaciju svih građana, a posebno uposlenika u pravosudnim institucijama koji su stranke u postupku dužni uputiti na medijaciju.

Bosanskohercegovačko iskustvo u dosadašnjoj primjeni pokazuje da postoji ignoriranje i direktna opstrukcija kroz ne upućivanje stranaka na medijaciju od strane pravosuđa. Međutim, iskustva u primjeni medijacije u više evropskih zemalja pokazala su da medijacija u krivičnom postupku prema maloljetnicima može podržati obeštećenje žrtve i rehabilitaciju počinitelja, afirmirati osjećaj odgovornosti i potrebu za nadoknadom pričinjene štete, te dugoročno smanjiti broj povratnika u činjenju krivičnih djela (recidivizam). Upravo zbog toga u Bosni i Hercegovini je neophodno uraditi jedno sveobuhvatnog istraživanja o učinkovitosti medijacije kako bi se unaprijedio postojeći i primjenili drugi restorativni modeli i postupci.

4. LITERATURA

Adžajlić-Dedović a. (2015) Restorativna Pravda, Sarajevo: FONDACIJA POMOŽIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI

Bush, R. i Pope, S. (2004.) Transformative mediation: Changing the quality of family. U: Folberg, J., Milne, A. i Salem, P. (ur.); Divorce and family

mediation: models, techniques and applications. New York: The Guilford Press, 53-71.

Gold, L. (1997.) Mediation of couple and family disputes. U: Kruk, E. (ur.); Mediation and conflict resolution in social work and the human services. Chicago: Nelson-Hall, Inc., 19-35.

Gold, L. (1997.) Mediation of couple and family disputes. U: Kruk, E. (ur.); Mediation and conflict resolution in social work and the human services. Chicago: Nelson-Hall, Inc., 19-35.

Horst Viehmann, Univerzitet u Kolnu, „Moderni koncepti u reduciranju maloljetničkog kriminala i alternativne mjere za maloljetne počinoce krivičnih djela“, Sarajevo

Jovašević D. (2010) Položaj maloljetnika u krivičnom pravu, Centar za publikacije, Pravni fakultet, Niš.

Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N. i Josipović, V. (2003.) Jednoroditeljske obitelji: Osobni doživljaj i stavovi okoline. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb: DZZOMM.

Roberts, M. (1988.) Mediation in family disputes. Aldershot: Wildwood House Ltd.

Uletović D., Bužanin O., Živanović A., Mutapčić Đ. (2008) Mogućnosti primjene medijacije u sistemu maloljetničkog pravosuđa, Banja Luka.

Korać, A. (2005.) Obiteljsko posredovanje – prilog alternativnom rješavanju obiteljskih sporova. Hrvatska pravna revija, 5, 73-84.

Kruk, E. (1997.) Mediation and conflict resolution in social work and the human services: Issues, debates, and trends. U: Kruk, E. (ur.); Mediation and conflict resolution in social work and the human services. Chicago: Nelson-Hall, Inc., 1-17.

Koren -Mrazović, M. (2005), Izvansudska nagodba - rješavanje slučajeva maloljetničke delinkvencije izvan sudskog postupka, Dijete i društvo.

7 (1). 150-162.

Miladinović, D.: „Institut pomilovanja u svjetlu restorativne pravde“, Temida, 2007, str. 37.- 45.

Perić, O. (2005) „Alternativne mjere i sankcije u novom Krivičnom zakonu o maloljetnicima“, Okružni sud u Beogradu, Bilten br.69/2005,28; Radulović, Lj. (2008) Pravni fakultet u Beogradu, Zbornik radova „Krivičnopravna pitanja maloljetničke delinkvencije“, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd

Uzelac, A. (2004.) Mirenje kao alternativa suđenju. U: Uzelac, A. i sur. Mirenje u građanskim, trgovačkim i radnim sporovima. Zagreb: TIM press, 33-45.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Tarik Humačkić, MSc

University of Sarajevo

Faculty for Criminal Justice and Security
Studies

**THE VICTIMS OF ADMINISTRATIVE
INJUSTICE**

Abstract

In societies where the rule of law has not been established enough, the breach of human rights occurs. However, if the larger breach of essential criteria occurs, then administrative justice is replaced with political justice. In societies where laws are respected and where judiciary is not corrupted and bias, justice is almost always satisfied and breach of rules are not common, but it should also be emphasized that societies with such criteria are rare. Transparency in the activities of government and public service agencies has become a democratic practice *sine qua non*, legislated by access to information laws.

Keywords: administrative justice, public administration reform.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Tarik Humačkić, MSc

Univerzitet u Sarajevu

Fakultet za kriminalistiku i sigurnosne studije

ŽRTVAMA ADMINISTRATIVNE NEPRAVDE

Sažetak

U društvima u kojima nije dovoljno uspostavljena vladavina prava, javlja se kršenje ljudskih prava. Međutim, ako dođe do većeg opstruiranja osnovnih kriterija, onda administrativnu pravdu zamjenjuje politička pravda. U društvima u kojima se poštuju zakoni i gdje nema korumpiranosti i pristranosti pravosuđa, pravda je gotovo uvijek zadovoljena i kršenja pravila nisu uobičajena, ali treba također naglasiti da su rijetka društva sa takvim kriterijima. Transparentnost u radu vlade i javnih službi treba postati demokratska praksa *sine qua non*, propisana zakonom o pristupu informacijama.

Ključne riječi: administrativna pravda, reforma javne uprave.

1. UVODNO IZLAGANJE

Razvoja demokratije nema bez jačanje svesti i uvjerenja kod građana o tome da je njihova participacija neophodna i poželjna u razvoju demokratije, ali i ostvarivanju vladavine prava u Bosni i Hercegovini. Participativne političke culture nema bez svjesti o građanskom aktivizmu koji se razvija kroz saradnju lokalne samouprave sa nevladinim organizacijama. Nevladine organizacije pomažu građanima da pokažu i javno ispolje ono što smatraju važnim za razvoj lokalne sredine. Pored toga, nevladine organizacije značajne su i za širu

edukaciju građana i podizanje njihove svesti o potrebi njihovog učešća u javnom životu, i načinima putem kojih je na moguće prevladati prepreke vezane za zatvorenost institucija. Međutim, pravni osnov za neposredno građansko učešće su Ustav, Zakon o lokalnoj samoupravi, Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi, Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, i Statuti gradova i opština.

Zakon o lokalnoj samoupravi bi trebalo da, definiira načine učešća građana u ostvarivanju lokalne samouprave poput referenduma, građanske inicijative i zborova građana, ali i da naznači druge oblike neposrednog učešća građana u javnom životu. Pored toga, sve aktivnosti treba usmjeriti na decentralizaciju i jačanje nadležnosti opštinskih vlasti i njihov jači finansijski kapacitet, koji bi zajedno trebali da dovedu do veće aktivnosti i interesovanja građana za javni život i proces odlučivanja.

2. RAZVOJ DEMOKRATIJE PREDSTAVLJEN KROZ UČEŠĆE GRAĐANA NA LOKALNOM NIVOU

Pitanje adekvatnosti lokalnog izbornog sistema veoma je važno za neposredno učešće građana, a reforma postojećeg lokalnog izbornog sistema i razmatranje uvođenja većinskog ili kombinovanog izbornog sistema prvi su neophodni koraci u jačanju demokratije u Bosni i Hercegovini. Zbog takvog stanja, usvajanje jedinstvenog političkog okvira za jačanje učešća građana na lokalnom nivou pokazuje se kao krupan korak, neophodan da bi i građane i lokalne vlasti motivisao i podržao da zajednički planiraju i rade. Građansko učešće ima ogroman značaj za unapređenje demokratije u svakoj zemlji, a posebno u zemljama koje sa nalaze u procesu stvaranja modernog pravnog, političkog i ekonomskog sistema. Povećanje učešća građana u javnom životu, naročito u odlučivanju, vodi ka većoj jednakosti građana i daje veću legitimnost odlukama lokalnih organa. Učešće građana u procesu kreiranja, donošenja i implementiranja odluka stvara aktivno civilno društvo.

Prema Preporuci 19 (2001) „Učešće građana u javnom životu na lokalnom nivou“ Komiteta ministara Saveta Evrope, građanima se nalaze da budu aktivni subjekt u kontroli organa vlasti, zbog čega im vlasti trebaju omogućiti uvid u sve aktivnosti njihovih organa. Prema tome, informisanost je predušlov bilo kakvog učešća građana u procesu odlučivanja, i predstavlja proces koji obuhvata pasivno i aktivno informisanje. Omogućavanje građanima da

imaju uvid u podatke i da dobiju dokumenta od interesa za njih jeste jedan od dva osnovna načina putem kojih se ostvaruje pasivno informisanje (slanje ili lično izdavanje dokumenta). Ova prava građana trebaju biti uređena Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Međutim, još uvek ne postoji zadovoljavajuća spremnost državnih organa da omoguće pristup svim informacijama od svom radu koje moraju biti dostupne javnosti, a navedeno potvrđuje prisutno „ćutanje“ administracije, ili ignorisanje zahteva za slobodan pristup informacijama, što je situacija koju bi ovaj Zakon trebao da tretira kao protivpravno ponašanje, što nije urađeno, a time nije ni usklađeno sa evropskom poveljom i ostalim pravnim normativima i standardima.

Nedorečenost i neusklađenost Zakona o slobodnom pristupu informacijama predstavlja osnov za pogrešno postupanje i tretman građana na način da postaju žrtve administrativne nepravde ili uskraćivanja osnovnog prava, a to je prava na informaciju koja treba da im omogući uživanje nekog prava (primjer: bosanskohercegovačke štetiše spor sa Republikom Slovenijom).

Pored toga, krajnje je zabrinjavajuće to da probleme u ostvarivanju prava na slobodan pristup informacijama imaju i organi javne vlasti jer se i njima u pojedinim slučajevima uskraćuje pristup informacijama. Obaveza državnih organa i drugih organa javne vlasti, a time i organa lokalne samouprave, je da objavljuju u elektronskom obliku (na svojoj veb-prezentaciji) informator o svom radu, što se radi samo povremeno, i to obično nakon što su konkursi, tenderi ili značajna zasjedanja kada se donose odluke, budu okončani, a odluke u vezi sa rješavanjem određenih pitanja ili raspodjelom sredstava već donesene.

Kada je reć o djelovanju jedinica lokalne samouprave, organi lokalne samouprave dužni su da:

- pružaju informacije na zahtjev građana;
- ažuriraju informator o radu;
- imenuju ovlašćena lica za rješavanje o zahtjevima za slobodan pristup informacijama;
- poštuju druge obaveze iz zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

U većini država u Evropi svako ograničenje pristupa javnosti određenim dokumentima mora biti izvršeno jasno i u skladu sa zakonom i opravdanim razlozima, a mogućnosti za bilo kakvo proizvoljno tumačenje ograničenja uvida javnosti u dokumenta lokalnih organa, svedene su na minimum kroz usklađenost podzakonske regulative sa ustavom i zakonima.

Radi uvođenja veće transparentnosti u način funkcionisanja lokalnih institucija i samouprave neophodno je intenzivirati ili omogućiti učešće javnosti u procese odlučivanja, i da bi se sve navedeno i ostvarilo potrebno je:

1. u statutu opštine, poslovniku o radu skupštine i odgovarajućim aktima o radu drugih opštinskih organa detaljno precizirati i urediti pitanja javnosti rada i načine informisanja o radu opštinskih organa;
2. obavezu objavljivanja opštinskih propisa dosledno poštovati;
3. prijevremno informisanje o sadržajima dnevnog reda sjednica skupštine i sjednica opštinskog vjeća;
4. objavljivanje zapisnika;
5. objavljivanje nacrti određenih akata, planova i programa kako bi se sagledalo mišljenje javnosti;
6. uvid u objavljene i neobjavljene akte opštinskih organa;
7. poslovnikom skupštine predvidjeti da određeni broj građana može da prisustvuje sjednicama skupštine opštine i urediti način ostvarivanja tog prava.

Pored toga, odluke lokalnih vlasti moraju se bazirati na potrebama i mišljenjima građana koja su izražena bilo kroz zborove građana, pravo na peticiju ili javne rasprave.

Prema Zakonu o lokalnoj samoupravi tri osnovna oblika putem kojih građani neposredno učestvuju u poslovima lokalne samouprave su:

- 1) zbor građana,
- 2) referendum, i
- 3) građanska inicijativa.

Podnošenje peticija i javnih kritika stvara dvije vrste obaveza organima vlasti:

- 1) da razmotre peticiju, i
- 2) da daju odgovor podnosiocima peticije.

Ako je reč o peticiji koja sadrži kritiku rada organa vlasti ili ima formu pritužbe na rad i postupanje organa vlasti i pojedinaca u njima, takva vrsta peticije stvarala bi i obavezu pokretanja formalnog postupka u kome bi se ispitali navodi u peticiji i, na osnovu toga, preduzele odgovarajuće mjere za utvrđivanje odgovornosti službenih lica u organima vlasti. Praksa pokazuje da opštinski propisi ne uređuju ovo pitanje detaljnije, ne utvrđuju način komunikacije građana i organa opštine u vezi sa podnošenjem predloga, peticija i predstavi, niti rok u kom su isti dužni dostaviti odgovor podnosiocima, kao ni način provjere istinitosti navedenog. Zbog svega toga, pravo na peticiju i javnu kritiku nema u praksi onaj značaj koji mu Ustav daje i koji bi realno trebalo da ima.

Dva osnovna principa za organizovanje svih oblika konsultovanja jesu – da ih je neophodno međusobno kombinovati kako bi dali najbolji efekat i da je nakon završenog procesa konsultovanja neophodno informisati širu javnost o njegovim rezultatima (o tome šta će se preduzeti u skladu sa zaključcima konsultovanja). Samo ostvarivanjem ova dva ključna principa moguće je razvijati aktivno građanstvo i uverenje građana da se njihovo mišljenje sluša i poštuje.

Putem referenduma građani treba da donose odluke ili daju mišljenje o najvažnijim pitanjima u svojoj jedinici lokalne samouprave. Na nivou lokalne samouprave kao dva posebno važna oblika referenduma pojavljuju se savjetodavni i obavezujući referendum. U Preporuci R (96) 2 o referendumima i narodnim inicijativama Komiteta ministara Saveta Evrope, kao i u Preporuci 1704 (2005) „Referendumi ka dobroj praksi u Evropi“ predmet lokalnog referenduma u većini evropskih zemalja može biti sve što je u okviru nadležnosti jedinica lokalne samouprave ili samo određena značajna pitanja. Mnoge države su uvele i obavezu da se odluka donesena na referendumu ne može menjati i da se pitanja koja su bila predmet neuspješnog referenduma ne mogu ponovo stavljati na referendum. Osim toga, u nekim zemljama nije moguće raspisati referendum u godini u kojoj su izbori, niti je moguće održati dva referenduma o istom pitanju u periodu od šest mjeseci. Ni građanska inicijativa nema u svim zemljama isti pravni domađaj.

Neophodno je podvući da je skupština opštine u obavezi da svojim statutom uredi pitanje neposrednog učešća građana u vršenju lokalne vlasti, kroz građansku inicijativu, poštujući odredbe navedenih zakona. Praksa pokazuje da su skupštine opština, uglavnom, ovo pitanje svojim statutom uredile uz prepisivanje odredaba zakona, bez prilagođavanja istog svojim stvarnim potrebama.

3. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Radi unapređenja direktnog učešća građana u odlučivanju putem opštinskog referenduma potrebno je učiniti sledeće:

1. Izmjene Zakona o lokalnoj samoupravi u skladu sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi koja predviđa da se promjena granica lokalne samouprave ne može vršiti bez prethodnog konsultovanja lokalnih zajednica i da bi to trebalo da se čini putem referendum.

2. Izmjenama Zakona o lokalnoj samoupravi (izbor biračkog tijela kao zahtjev u pogledu najmanjeg broja).

3. Usvojiti Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi na način da ne pogoduje organizacijama sa velikim ljudskim i materijalnim kapacitetima, kakve su velike političke stranke.

4. Izmjenom Zakona o referendumu i narodnoj inicijativi jasnije urediti mogućnost raspisivanja naknadnog referenduma po zahtjevu građana.

5. Izmjenom Zakona o lokalnoj samoupravi uvesti kao obavezu za jedinicu lokalne samouprave da ne može u periodu od 12 meseci od datuma održanja referenduma opozvati, mijenjati ili dopunjavati odluku donesenu referendumom.

Osnovna zadaća organa vlasti (lokalna saouprava) radi jačanja demokratije jeste podizanje građanske svijesti i odgovornosti sa promocijom kulture demokratskog učešća građana u javnom životu i odlučivanju.

4. LITERATURA

Robert Blažević, (2007), „Upravna znanost“, Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka.

Dragica Kemeter, (2009), „Komunalne djelatnosti“, Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb.

Eugen Pusić, (2007), „Javna uprava i društvena teorija“, Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Vedran Đulabić, (2007), „Regionalizam i regionalna politika“, Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb.

Zoran Pičuljan, (2007), „Diplomacija kao državna služba“, Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb.

Gordana Marčetić, (2007), „Upravljanje ljudskim potencijalima u javnoj upravi“, Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb.

Eugen Pusić, (2007), „Država i državna uprava“ Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Gordana Marčetić (2005), „Javni službenici i tranzicija“, Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu i Konrad Adenauer Stiftung, Zagreb.

Eugen Pusić (2005), „Upravne organizacije: interakcija-struktura-interes“, Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu, Zagreb.

Vinko Krišković i dr. (2003), „Hrestomatija upravnog prava“, svezak I. Biblioteka „Suvremena javna uprava“, Društveno veleučilište u Zagrebu i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Željko Topić, MSc

University of Sarajevo

Faculty for Criminialistic, Criminology
and Security Studies

**SPECIAL INVESTIGATIVE ACTIONS
AND SECONDARY VICTIMIZATION**

Abstract

There is no democratization of society or rule of law without democratization and reform of security system. The work of intelligence- security agencies is not possible without narrowing down or limiting democracy. With intention to minimize the scope of this threat to elementary human rights and freedoms, developed democratic states realized that control and supervision over the work of intelligence- security services are key mechanisms to defend democracy. State mechanisms in charge of supervision and control of intelligence-security agencies are state bodies and institutions holders of legislative power or parliamentarians as the lead external actors of supervision, while the internal supervision in the case of Bosnia and Herzegovina are: the Council of Ministers, the Ministry of security and Parliamentary Assembly of FBiH and National Assembly of RS. The aim of this paper is to emphasize the conclusions and recommendations of the research, and which should lead to forming the new or improving the existing bodies of control and supervision over the work of intelligence- security agencies, but as well to raise awareness in civil society and media on the importance of different aspects of supervision over the intelligence services.

Keywords: special investigative actions, secondary victimization .

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Željko Topić, MSc

University of Sarajevo

Faculty for Criminialistic, Criminology
and Security Studies

**SPECIAL INVESTIGATIVE ACTIONS
AND SECONDARY VICTIMIZATION**

Sažetak

Nema demokratizacije društva ili vladavine prava bez demokratizacije i reforme sigurnosnog sistema. Rad obavještajno sigurnosnih agencija nije moguć bez sužavanja ili ograničavanja demokracije. S namjerom da se smanji obim ovih prijetnji osnovnim ljudskim pravima i slobodama, u razvoj demokratskih država uspostavlja se kontrola i nadzor nad radom obavještajno sigurnosnih službi koje su ključni mehanizmi odbrane demokracije. Državni mehanizmi zaduženi za nadzor i kontrolu nad obavještajno sigurnosnim agencijama su državni organi i nosioci institucija zakonodavne vlasti ili parlamentarci kao vodeći vanjski akteri nadzora, dok je interni nadzor nad radom u slučaju Bosne i Hercegovine u: Vijeću ministara Bosne i Hercegovine, Ministarstvu sigurnosti i Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine i Narodnoj skupštini Republike srpske. Cilj ovog rada je da se ukaže na zaključke i preporuke istraživanja, a što bi trebalo dovesti do formiranja nove ili poboljšanje postojećih organa kontrole i nadzora nad radom obavještajno sigurnosnih agencija, ali i za podizanje svijesti u civilnom društvu i medijima o važnosti različitih aspekata nadzora nad obavještajnim službama.

Ključne riječi: posebne istražne radnje, sekundarna viktimizacija.

1. UVOD

Svrha rada ogleda se u jasnoj identifikaciji sekundarne viktimizacije koju mogu učiniti policijski i pravosudni službenici u postupanju sa žrtvama trgovine ljudima. U toj namjeri, poseban akcenat rada je na analizi podzakonskih akata koji bi trebali da reguliraju postupanje navedenih subjekata u takvim slučajevima. Navedena analiza rezultirala je zaključcima koji jasno ukazuju na nepoštivanje evropskih standarda i nepostojanje odgovarajuće podzakonske regulative koja bi spriječila sekundarnu viktimizaciju žrtava trgovine ljudi u Bosni i Hercegovini, što znači da smo kroz ovo istraživanje i potvrdili polaznu hipotezu rada. Dakle, jasno je da bez uspješnog suprotstavljanja trgovini ljudima nema uspješne zaštite žrtava, a ova zaštita podrazumijeva podršku, pomoć i zaštitu žrtava u toku istrage, krivičnog i prekršajnog postupka. U toku istrage žrtve se mogu pojaviti kao prijavitelji zločina, kao svjedoci i kao okrivljeni, dok se u krivičnom i prekršajnom postupku mogu pojaviti kao oštećeni-žrtve ili kao okrivljeni. Sekundarnu viktimizaciju žrtvama trgovine ljudima mogu učiniti službenici policije, sigurnosnih agencija, tužiteljstva, sudstva, centara za socijalni rad i nevladinih udruženja. Sekundarna viktimizacija je pogrešno, protivzakonito, nesavjesno i neprofesionalno postupanje službenika i organa vlasti, kao i nevladinih organizacija i njenih članova, ili svih koji su dužni pružiti podršku, pomoć i zaštitu žrtvama trgovine ljudima. Usljed sekundarne viktimizacije žrtve su izložene višestrukoj viktimizaciji koja može biti manifestirana kroz fizičku i psihičku bol ili ekonomsku štetu. Sekundarnoj viktimizaciji, pored primarnih žrtava, mogu biti izložene i sekundarne žrtve – porodica i prijatelji žrtava koji preživljavaju bol, patnju i štetu kroz saznanje o viktimizaciji drage i bliske osobe. Za žrtve sekundarna viktimizacija je svako postupanje vladinih i nevladinih organizacija koje su žrtve doživjele kao nepružanje pomoći i zaštite, nerazumijevanje i sumnjičenje. Vršenje sekundarne viktimizacije direktno utiče na odnos žrtve, kao aktivnog izvora informacija o počinjenom krivičnom djelu i njegovim izvršiocima, prema policijskim, sigurnosnim i pravosudnim službenicima, ali i na odnos društva prema žrtvama nakon okončanja krivičnog progona ili na izvršenje tercijarne viktimizacije. Potpuno je jasno da prevencijom sekundarne vršimo prevenciju tercijarne viktimizacije, ili sprječavanje reviktimizacije žrtava, a kažnjavanjem vršitelja sekundarne viktimizacije ne samo da omogućujemo

adekvatnu podršku, pomoć i zaštitu žrtava, već pospješujemo valadavinu prava u državi.

Sekundarna viktimizacija je uskraćivanje ljudskih prava žrtvama i svakako je pogrešno postupanje koje narušava povjerenje građana u krivično-pravni sistem koje predstavlja osnov za podizanje optužbi protiv državnih službi i države. Obaveza države da njeni službenici i organi ne vrše sekundarnu viktimizaciju proizlazi iz Deklaracije Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći i vlasti koja je usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN 40/34, 29. novembra 1985. godine. Odredbama Deklaracije UN-a (1985) i drugih međunarodnih pravnih dokumenata državama su postavljeni normativi koji predstavljaju obaveze da se obezbijedi zaštita primarnih i sekundarnih žrtava trgovine ljudima, kao i osoba za koju se posumnja da su žrtve trgovine ljudima, a nalaze se pred tužiocem/sudijom u svojstvu (potencijalnog ili aktuelnog) okrivljenog ili svjedoka. Obaveza države da zaštiti žrtve i potencijalne žrtve trgovine ljudima ne prestaje sa saznanjem da nema dovoljno dokaza ili drugih mogućnosti da se krivični postupak razvije, a zaštita žrtava ne može se uslovljavati obavezom svjedočenja na sudu, što je nažalost učinjeno u Bosni i Hercegovini prema Zakonu o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka. Država je dužna osnovati i finansirati Službu za zaštitu žrtava, koja ima mandat da identifikuje žrtve i obavezu da im bez odlaganja pruži zaštitu nakon identifikacije, bez obzira na to da li je učinilac djela identifikovan, da li je pokrenut i kako se dalje razvija krivični postupak. Pri tome treba napraviti jasnu razliku između identifikacije i detekcije žrtava, jer je detekcija neformalna identifikacija, ili prepoznavanje žrtava od strane svih drugih organa, organizacija i građana koji dođu u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima. Nakon detekcije trebala bi uslijediti identifikacija koju vrši Služba za pomoć i zaštitu žrtava trgovine ljudima ovlaštena od strane države, a koja će u saradnji sa nevladinim organizacijama koje obezbjeđuju direktnu asistenciju izvršiti prepoznavanje žrtve i usmjeriti je u adekvatan program zaštite.

Državni službenici koji dolaze u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima u namjeri da izbjegnju sekundarnu viktimizaciju žrtvama trebaju pristupiti strpljivo, sa saosjećanjem, razumijevanjem, poštovanjem. Žrtve ne smiju biti izložene bilo kakvom vidu okrivljivanja, moralisanja i sugestivnog savjetovanja. Sigurnost i udobnost prava su žrtve koja država mora obezbijediti od momenta uzimanja prve izjave do okončanja postupka, posebno u toku rehabilitacije i resocijalizacije žrtava trgovine

ljudima. U svim fazama postupka neophodno je pratiti psihofizički status žrtava i to sve do izlaska iz situacije trgovine ljudima, a u skladu s procjenom sigurnosti žrtve, potrebno je prilagođavati prethodno donesene Planove sigurnosti žrtava. U toku postupka izgrađeni odnos povjerenja treba očuvati kroz uvažavanje žrtve, razumijevanje njenih razmišljanja i potreba, kao i kontinuiranu podršku žrtve, a dobar kontakt i adekvatna komunikacija sa žrtvom umanjuju rizike sekundarne viktimizacije i doprinose efikasnosti postupka. Policijski, pravosudni i svi drugi službenici koji dolaze u krivičnom postupku u kontakt sa žrtvama trebaju izbjegavati najteži oblik sekundarne viktimizacije, a to je prema viktimolozima postupak "okrivljavanja žrtve" (*blaming the victim*).

Program zaštite žrtava sprovodi se ako su žrtva i svjedoci u krivičnom postupku, ili njima bliska lica, izloženi opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu, ili im je ugrožena imovina, a ovu zaštitu treba obezbijediti kroz usvajanje posebnog Zakona o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, koji mora obuhvatiti zaštitu i žrtvi bliskih lica, s tim što ova zaštita treba biti garantirana prije, u toku i poslije okončanja krivičnog postupka. Podzakonskim aktima treba omogućiti brzu implementaciju Zakona o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku kroz jasno razgraničenje obaveza i povjeru njihovog izvršenja, ili određivanje nadležnih vladinih i nevladinih organizacija koje su dužne pružiti pomoć, podršku i zaštitu žrtvama trgovine ljudima. Bolje i efikasnije programe moguće je koncipirati i realizirati samo uz odgovarajuću finansijsku podršku za njihovu realizaciju, a pomoć i podrška žrtvama mora biti nastavljena kroz primjenu Programa za rehabilitaciju i reintegraciju žrtava nakon okončanja krivičnog postupka.

Potpisivanjem Vlašičke procedure kako bi se definisale procedure, nadležnosti i ovlaštenja kod postupanja sa stranim državljanima žrtvama trgovine ljudima, predstavnici vladinog i nevladinog sektora u Bosni i Hercegovini počeli su od 2005. godine saradivati u izradi Priručnika o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima. Odluka o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprječavanju trgovine ljudima i ilegalnih migracija u Bosni i Hercegovini i uspostavljanju funkcije državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu donesena je 2005. godine. Prema ovoj Odluci državni rad koordinira rad svih nadležnih institucija uključenih u suzbijanje i sprječavanje trgovine ljudima i ilegalnih migracija, ili sa koordinatorima imenovanim u Ministarstvu sigurnosti (dva), u Ministarstvu za ljudska

prava (jedan), u Ministarstvu pravde (jedan), u Ministarstvu inostranih poslova (jedan) i u Tužiteljstvu Bosne i Hercegovine (jedan), ili svih sedam koje imenuje Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, rukovodi svim aktivnostima u suzbijanju i sprječavanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. Nakon Odluke o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprječavanju trgovine ljudima i ilegalnih migracija u Bosni i Hercegovini i uspostavljanju funkcije državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu donesena je Odluka o formiranju udarne skupine za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne migracije. U sastav ove Udarne skupine uključeni su predstavnici GDS-a, SIPA-e, MUP-a, Policije BD, Interpola, finansijske policije, porezne uprave i drugih državnih organa. Rukovodilac Udarne grupe je državni tužitelj. Primjena posebnih istražnih radnji za djela trgovine ljudima moguća je u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu kada je za krivično djelo za koje postoje osnovi sumnje zapriječena kazna 3 i više godina zatvora, a u Republici Srpskoj i niže od 3 godine ili od 1 do 12 godina zatvora, s tim što njihova primjena za krivična djela navođenja na prostituciju u svrhu trgovine ljudima, iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za pornografiju, proizvodnju i prikazivanje dječije pornografije nije moguća zbog visine zapriječene kazne. Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka predviđene su sljedeće mjere zaštite svjedoka, ali žrtve ovu zaštitu mogu uživati samo ukoliko pristanu na svjedočenje, i to su osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći, promjena redoslijeda saslušanja, kontrola načina ispitivanja svjedoka, svjedočenje putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka, udaljšavanje optuženog, izuzeci od izravnog izvođenja dokaza, ograničavanje prava na pregled spisa i dokumentacije optuženom i njegovom branitelju i dodatne mjere za osiguravanje anonimnosti svjedoka – privremeno ili trajno. Ova zaštita i bez svjedočenja na sudu garantirana je za djecu u skladu sa članom 3. stav 3. Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, dok uključenje u program zaštite svjedoka ovisi od odluke suda i obrazloženja tužitelja. Inspekcijskim nadzorom prema Zakonu o inspekcijama osigurava se zakonitost i zaštita javnog i privatnog interesa u skladu sa zakonom, a za efikasno suzbijanje trgovine ljudima od posebnog značaja su inspekcije u oblasti rada, sanitarno zdravstvena farmaceutska inspekcija i tržišno-turistička inspekcija, koje mogu djelovati i preventivno na sprječavanje trgovine ljudima. Nažalost, smještaj žrtava trgovine ljudima ograničen je zbog nepostojanja odgovarajućih institucija za smještaj prosjaka, litalica, beskućnika, djece

roditelja koje bi trebala lišiti roditeljskog prava, ali i smještaj maloljetnih delinkvenata kojim su izrečene odgojne mjere i preporuke. Identifikacija žrtava trgovine ljudima, kao i identifikacija trafikera obaveza je svih nadležnih institucija u skladu sa članom 213. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine kojim je propisana obaveza prijavljivanja po službenoj dužnosti, dok je za razliku od identifikacije samoidentifikacija situacija u kojoj žrtva može zatražiti pomoć od nadležne službe, nevladine organizacije ili neke pravne ili fizičke osobe, ali da bi se ovaj proces zajedno sa identifikacijom olakšao, a pomoć i podrška žrtvama učinila dostupnijom neophodno je uspostaviti Centar ili Službu za prikupljanje svih tih podataka, koja će istovremeno biti i služba za pružanje pomoći i podršku žrtvama, ili ove poslove može preuzeti državni koordinator. Odredbe o primjeni mjera koje olakšavaju prikupljanje dokaza i zaplijenu dobiti sadržane su u Konvenciji Ujedinjenih naroda protiv korupcije iz 1999. godine, Konvenciji Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000. godine, Konvenciji Vijeća Evrope o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih krivičnim djelom iz 1993. godine, Konvenciji Vijeća Evrope o pranju, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih krivičnim djelom i finansiranju terorizma iz 2008. godine, Konvenciji o policijskoj saradnji za Jugoistočnu Evropu iz 2006. godine i Konvenciji Evropske Unije o uzajamnoj pomoći u krivičnim stvarima između država članica iz 2000. godine trebalo je u cijelosti ugraditi u krivično zakonodavstvo, a direktnu primjenu obezbijediti kroz podzakonske akte, što još uvijek nije urađeno. Posebne istražne radnje koje se primjenjuju u Bosni i Hercegovini i predviđene su njenim krivičnoprocesnim zakonodavstvom su: nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnjenje podataka, nadzor i tehničko snimanje prostorija, tajno praćenje i tehničko snimanje osoba i predmeta, prikriveni istražitelj i (informator), simulirani otkup predmeta, simulirano davanje potkupnine, te nadzirani prijevoz i isporuka predmeta krivičnog djela.

Prema članu 131. Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine posebne istražne radnje mogu se odrediti za krivična djela za koja se može izreći kazna zatvora najmanje tri godine ili teža kazna, a ista odredba o primjeni posebnih istražnih radnji sadržana je u članu 117. Zakona o krivičnom postupku Brčko Distrikta i članu 227. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske. Podzakonski akti kojim bi se preciznije uredila primjena posebnih istražnih radnji u praksi nisu usaglašeni i usvojeni, a tradicionalne radnje

dokazivanja sadržane su u preko 70 članova Zakona o krivičnim postupcima na entitetskom i državnom nivou, radi čega je njihovo usvajanje i obezbjeđenje nadzora nad primjenom ovih mjera neophodno u što skorije vrijeme ukoliko se žele spriječiti dalje zloupotrebe i povrede elementarnog ljudskog prava ili prava na privatni život koje je sastavni dio prava na život bez kojeg nema uživanja i ostalih ljudskih prava.

Član 218. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine propisuje nadzor tužitelja nad radom ovlaštenih službenih osoba, dok član 219. ovog Zakona sadrži striktnu odredbu o sastavljanju službene zabilješke, zapisnika i izvještaja, ali je odgovornost za postupanje i rad ovlaštenih službenih osoba do trenutka izvještavanja tužitelja isključivo na samim ovlaštenim osobama i službama u čijem okviru te službene osobe djeluju. Nakon saznanja za krivično djelo trgovine ljudima ovlašteni službenici policije imaju mogućnost da isto konstatiraju službenom zabilješkom ili mogu uzeti izjavu na zapisnik, a ovaj izbor i procjena direktno utiču na obavezu svjedočenja ili dokazivanje trgovine ljudima, što je svakako sekundarna viktimizacija žrtava trgovine ljudima. Nažalost zbog ograničenja samovolje i sprječavanja zloupotreba položaja službenika u policijskim strukturama u slučaju podnošenja zahtjeva za primjenu posebnih istražnih radnji vrlo je bitno da li je zahtjevu prethodila službena zabilješka ili izjava na zapisnik, radi čega isto treba korigirati u skladu sa međunarodnim standardima i odredbama koje smo usvojili. Zahtjev za primjenu posebnih istražnih radnji zahtjev je koji duboko zadire u pitanje ljudskih prava i sloboda i zahtjev koji kada se odobri bitno narušava pravo na privatni život bosanskohercegovačkih građana, a posebni protokoli koji policijskim službama i sigurnosnim agencijama nalažu na koji način i u kojoj mjeri mogu narušiti ovo pravo po jasno i precizno utvrđenoj proceduri ne postoje, niti je isto regulirano krivičnoprocesnom regulativom u Bosni i Hercegovini.

Primjene posebnih istražnih radnji također mogu dovesti do okrivljivanja žrtve, jer Protokol o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima ne sadrži garancije zaštite interesa i prava žrtava i time žrtve izlažu sekundarnoj viktimizaciji. Pravilnici o postupanju i saradnji tužitelja i ovlaštenih službenih osoba na otkrivanju krivičnih djela i krivičnom gonjenju učinitelja ne postoje u Bosni i Hercegovini, već se postupa prema upustvima tužitelja ili upustvima koja je Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine uputilo policijskim organima i sigurnosnim agencijama, a zabilješke o komunikaciji između tužitelja i policijskih službenika nisu dio službenog

izvještaja prema ovim uputstvima ¹. Nepostojanje Protokola o davanju podataka i evidencija o provođenju posebnih istražnih radnji također predstavljaju mogućnost za velike zloupotrebe službenog položaja i osnov su za vršenje sekundarne viktimizacije žrtava, ali i svih bosanskohercegovačkih građana kroz povredu prava na privatni život. Za evropsko sudstvo primjena posebnih istražnih mjera, radnji i tehnika dozvoljena je samo ukoliko su ispoštovani svi standardi navedeni u Rezoluciji 16 Kongresa Međunarodnog udruženja za krivično pravo iz 1999. godine, što potvrđuju Banović (2004) i Živković (2010), a nedosljedna implementacija ovih standarda stvara prostor za sekundarnu viktimizaciju kako žrtava, tako i osumnjičenih za trgovinu ljudima.

Uzimajući u obzir sva prethodna viktimološka saznanja o sprječavanju sekundarne viktimizacije žrtava trgovine ljudima zaključujemo da je sekundarnu viktimizaciju žrtava trgovine ljudima moguće izbjeći samo ukoliko osiguramo efikasan krivičan progon trgovaca ljudima, demokratsku krivičnu proceduru i zaštitu ljudskih prava kako žrtava, tako i osumnjičenih za ova krivična djela. Međutim, uspješan progon osumnjičenih, kao i pomoć i zaštita žrtava, uslovljeni su finansijskim resursima, a u Bosni i Hercegovini osim novca neophodan je i politički konsenzus kako bi komplikovana policijsko-pravosudna aparatūra bila brza i efikasna u praksi.

Na kraju ističemo, da ustavom garantirana ljudska prava mogu biti ograničena samo u svrhu koju ustav dopušta ili radi zaštite sigurnosti pojedinca i društvene zajednice i u obliku neophodnom da se ustavna svrha ograničenja zadovolji bez zadiranja u suštinu garantiranog prava, što je kod primjene posebnih ili specijalizovanih mjera, radnji i tehnika skoro nemoguće postići bez zadiranja u suštinu elementarnog ljudskog prava ili prava na privatni život koje je sastavni dio prava na život. Ako pri tome imamo na umu da države u kojim građani nisu u mogućnosti bez ograničenja uživati pravo na život nisu demokratske države, već je riječ o nekom obliku autoritarne vladavine, jasno je da često narušavanje ovog prava kroz postupanje policijskih i pravosudnih organa može biti tumačeno kao nepostojanje vladavine prava. Proporcionalnost opravdava ograničenje ljudskih prava prilikom primjene posebnih ili

specijalnih mjera, radnji i tehnika radi čega sudovi i ostali državni organi koji ova prava ograničavaju moraju u svakom konkretnom slučaju izvršiti jasnu procjenu odnosa i svrhe ograničenja, kao i drugih načina putem kojih bi se svrha ograničenja postigla sa manjim ograničenjem ljudskih prava, a njihovo postupanje i saradnja u ovakvim slučajevima moraju biti propisani posebnim podzakonskim aktima ili Protokolima. Povreda ovih Protokola ne smije biti tretirana samo kao povreda radnog prava, već kao i povreda ljudskih prava kroz zloupotrebu službenog položaja, što je uvijek sekundarna viktimizacija žrtava, a odgovorni za ove povrede moraju biti strogo kažnjeni ukoliko težimo ne samo sprječavanju sekundarne viktimizacije, već i demokraciji ili vladavini prava i pravdi za žrtve.

Bolju zaštitu prava na privatni život moguće je obezbjediti i tako što će se izvršiti promjene *de lege lata* na način da se primjena posebnih ili specijalnih mjera, radnji i tehnika dozvoljava samo u slučajevima kada je za ta krivična djela propisana kazna zatvora od deset i više godine, a ne tri i više kako to nalažu pozitivni propisi u Bosni i Hercegovini. Ova gornja granica na osnovu koje je dozvoljena povreda prava na privatni život svakog bosanskohercegovačkog građanina ne samo da govori o velikoj mogućnosti zloupotrebe policijskih ovlaštenja i pravosudne vlasti, već je i jasan pokazatelj odnosa društva prema vladavini prava, ali bi indirektno uticala i na veći angažman policije i pravosuđa u namjeri da suzbiju i spriječe trgovinu ljudima, ali i na strožije kažnjavanje.

2. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Trgovina ljudima predstavlja tešku povredu ljudskih prava, ali je istovremeno uvijek i višestruka viktimizacija žrtava (psihička, fizička i materijalna). Posmatrano sa humanitarnog stajališta i stajališta ljudskih prava trgovina ljudima povreda je dostojanstva kojeg čine čast i moral osobe, ali i prava na slobodu izbora u sferi spolnosti. Posljedice sa kojim se žrtve trgovine ljudima suočavaju, a koje predstavljaju višestruku viktimizaciju žrtava, kreću se od teških i trajnih oštećenja (psihičkih i fizičkih) do mentalne štete koju pretrpe žrtve. Posljedice viktimizacije koje trpe žrtve trgovine ljudima uvećavaju se ukoliko su u postupku progona organizatora trgovine ljudima žrtve trgovine ponovno viktimizirane kroz pogrešno, neprofesionalno i protivzakonito postupanje policijskih i pravosudnih državnih službenika koji su žrtvama dužni pomoći. Pogrešno, neprofesionalno i protivzakonito postupanje sa

¹ Član 27. Uputstva o profesionalnim osnovama za saradnju između državne Agencije za istrage i zaštitu (SIPA) i Tužilaštva Bosne i Hercegovine u otkrivanju i gonjenju počinitelja krivičnih djela od 12.10.2005. godine

žrtvama trgovine ljudima u toku istrage i krivičnog postupka predstavlja sekundarnu viktimizaciju žrtava trgovine ljudima. Sekundarna viktimizacija žrtava trgovine ljudima može biti izvršena više puta i na različite načine i predstavlja širok spektar viktimoških problema o kojim je do sada veoma malo pisano i sa kojim se treba suočiti na teorijskoj i praktičnoj ravni, radi čega smo se u ovom radu fokusirali na samo jedan od oblika sekundarne viktimizacije žrtava trgovine ljudima do koje može doći prilikom primjene posebnih istražnih radnji i mjera u toku otkrivanja i dokazivanja odgovornosti za vršenje ovog krivičnog djela.

Tačnije, smatram da je neophodno formiranje posebnih Odjeljenja za zaštitu žrtava u fazi istrage zločine i u skladu s tim prilagođavanje sve zakonske i podzakonske regulative. Reintegraciju i rehabilitaciju žrtava trgovine ljudima treba povjeriti Centrima za socijalni rad i nevladinim organizacijama, dok bi sigurnosne policijske i pravosudne institucije morale imati posebne odjele za smještaj i zaštitu ovih žrtava. Mnoge zemalje u regiji sve više pružaju "state of the art" ili formiranju skloništa za žrtve trgovine ljudima za koje se brinu međunarodne organizacije-nevladine udruge. Međutim, ova skloništa za žrtve trebala bi da ponude prihvata i skrb znatnom broju žrtava trgovine, jer svaka žrtva predstavlja potencijalnu mogućnost da postane presudni svjedok protiv trgovaca ljudima, što sada nije slučaj. Žrtve trgovine ljudima treba tretirati kao žrtve teškog zločina i službe za provođenje zakona ih ne smiju ponovno traumatizirati nanoseći im kroz faze istrage i postupka dodatno bol i patnju. Dužnost policijskih djelatnika je da žrtvu u potpunosti obavijeste o pravnoj pomoći, kao i da ih smjeste u odgovarajuće organizacije za zaštitu žrtava. Žrtvu ne treba zadržavati kao osumnjičenu, jer se na taj način vrši njena stigmatizacija i viktimizacija. Problemi s identifikacijom žrtve i klasifikacijom slučaja nastaju prvenstveno zbog nedovoljnog poznavanja i analize činjenica radi čega je u sigurnosnim i policijskim agencijama neophodno provesti specijalističku obuku usmjerenu prema adekvatnom tretmanu ovih žrtava. Nova praksa uključuje radikalno odstupanje od uobičajene istražiteljske prakse i traži novi pristup policije. Većini žrtava trgovine dijagnosticirana je ozbiljna zdravstvena tegoba poznata kao post traumatski stresni poremećaj (PTSP). Takvo stanje nastaje uslijed pogrešnog tretmana žrtava od strane institucija koje su im dužne pomoći, što u konačnici uzrokuje velike probleme prilikom svjedočenja na sudu ovih žrtava. Da bi se osigurali dokazi za kaznena djela trgovine ljudima neophodna je primjena posebnih

istražnih radnji, koje su se počele primjenjivati kroz policijsku suradnju zasnovanu na „Konvenciji o policijskoj suradnji PSS“ koja je potpisana u Ljubljani, petog svibnja 2006. godine, od strane Albanije, Makedonije, Moldavije, C. Gore, Rumunije, Srbije, Bosne i Hercegovine, a kasnije i Bugarske. Kod međunarodne saradnje u primjeni posebnih istražnih radnji i mjera nadzor započinje u jednoj državi (državi koja upućuje zahtjev), a završava na teritoriji druge države (država koja prima zahtjev). U pogledu poduzimanja, provođenja i korištenja rezultata prikrivenog istraživanja zahtjeva se poštivanje slijedećih načela: neophodnost, odluka suda, postojanje određene vjerovatnosti u vezi sa krivičnim djelom, zakonski katalog radnji, zakonski katalog krivičnih djela, određenost osobe i vrste mjere i vremenska ograničenost.

Kroz krivično pravnu zakonsku regulativu se obezbjeđuje generalna prevencija trgovine ljudima i kažnjavanje počilnilaca, međutim pored toga u borbi protiv fenomena trgovine ljudima neophodno je pružiti i adekvatnu pomoć i zaštitu žrtvama trgovine ljudima tako da je potrebno uzeti u obzir i Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Bosne i Hercegovine. U svrhu primjene ovih Smjernica potrebno je uzeti u obzir da su pomenutim zakonom predviđene mjere kojim se osigurava zaštita svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u krivičnim postupcima koje vodi Sud BiH ili Glavni tužitelj BiH za krivična djela koja su u nadležnosti Suda BiH. Ukoliko se u postupku utvrdi da se radi o svjedoku pod prijetnjom (kada je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje) ili ugroženom svjedoku (kad je svjedok ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno ako je u pitanju dijete i maloljetnik), prema odredbama člana 6. ovog Zakona, nadležni organi (Tužilaštvo BiH ili Sud BiH) će obavijestiti nadležni organ socijalnog staranja o pomoći pri uključivanju ove kategorije svjedoka u postupak, kao i o pružanju psihološke podrške svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja. Isto rješenje je predviđeno i u entitetskim zakonima koji uređuju istu tematiku.

Zaštita stranih žrtava trgovine ljudima u prevashodno je regulisana Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu Bosni i Hercegovini koji propisuje pravo na privremeni boravak iz

humanitarnih razloga i reguliše posebnu zaštitu i pomoć koju je neophodno pružiti ovoj kategoriji. Detaljna pravila o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima koje nisu naši državljani regulisana su Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Prema odredbama ovog Pravilnika, ukoliko žrtva nije identifikovana, a CSR joj nije asistirao u mjestu njenog prebivališta ili boravišta, Ministarstvo sigurnosti (MS) obavještava organ uprave nadležan za poslove socijalne zaštite u mjestu gdje se sklonište nalazi o potrebi postavljanja privremenog staratelja koji je u obavezi da zastupa interese djeteta u postupku do nalaženja trajnog rješenja. Staratelj će u toku boravka djeteta strane žrtve trgovine ljudima brinuti o najboljem interesu djeteta, učestvovati aktivno u asistenciji, vršiti procjenu sigurnosti i učestvovati u prikupljanju svih neophodnih dokumenta za organizaciju repatrijacije.

Pravila i postupak direktne asistencije našim državljanima žrtvama trgovine ljudima utvrđeni su Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine. Pravilima su ustanovljene sljedeće obaveze Centrima za sovijalni rad, a to su: prijavljivanje (član 6), identifikacija i intervju (član 7), fizička zaštita (član 10), socijalna zaštita (član 12)9 i zaštita djece (član 15)10. Prema ovom Pravilniku Organ starateljstva obavezan je po službenoj dužnosti poduzimati potrebne mjere radi zaštite prava i utvrđivanja najboljeg interesa djeteta na osnovu neposrednog saznanja ili obavijesti o povredi djetetovog prava, naročito kada je u pitanju trgovina ljudima. Dijete žrtva i svjedok žrtva će se tretirati kao dijete bez roditeljskog staranja ili vaspitno zanemareno ili zapušteno dijete bez obzira na njegov porodični status, što se kod nas u praksi ne dešava, jer ove službe nemaju kapaciteta (finsnsijakih i radnih) da bi adekvatno zadovoljile potrebe i interese žrtava trgovine ljudima. Ako pri tome znamo i da policijske, sigurnosne i pravosudne službe imaju iste problem u vezi sa postupanjem sa žrtvama trgovine ljudima, dolazimo do zaključka da žrtve trpe višestruku viktimizaciju, jer naša država nije obezbjedila sredstva za dosljednu implementaciju strategija o suprostavljanju i suzbijanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. Prema tome, jasno je da je naš pravni okvir usklađen sa međunarodnim, ali podzakonska regulative i sredstva za dosljednu primjenu navedenih zakona nisu obezbjeđena, tako da žrtve ne samo da nemaju adekvatan tretman, već bivaju višestruko sekundarno viktimizirane kroz postupanje nadležnih službi i organa.

3. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A. (2015) *Viktimologija*, Sarajevo: POMOZIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI

Adžajlić-Dedović A. (2006), *Viktimologija*, Banja Luka: APERION UNIVERZITET.

Adžajlić-Dedović A. i Ž. Topić (2014), *Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera*, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Banović, B. (2006), *Specijalne istražne radnje i njihov doprinos otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela i izvršilaca*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, br.2. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija Republike Srbije.

Bejatović, S. (2005), *Krivičnoprocesna pitanja novih metoda otkrivanja i istrage krivičnih dela organizovanog kriminaliteta*, Zbornik radova, Organizovani kriminalitet – stanje i mere zaštite, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.

Bošković, M. (2004), *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka.

Čolić-Sijerčić, H. (2002), *Prikrivene istražne mjere u svjetlu efikasnosti krivičnog postupka zaštite osnovnih prava i sloboda čovjeka*, Pravo i pravda, broj 1.

Dilparić, M. (2006), *Mera prisluškivanja u postupcima za krivična dela ratnih zločina, Nova rešenja u krivičnom zakonodavstvu i dosadašnja iskustva u njihovoj primeni*, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore, Beograd.

Grubač, M. (2002), *Zakonik o krivičnom postupku i posebne odredbe o postupku za dela organizovanog kriminala* - Praktična primena novog jugoslovenskog Zakonika o krivičnom postupku (Zbornik radova), Beograd.

Knežević S. (2005), *Zaštita privatnosti osumnjičenog u svjetlu novih zakonskih rešenja*, Novo krivično zakonodavstvo Srbije (Zbornik radova) - Ministarstvo pravde RS, Kopaonik.

Krapac D. (1997), *Posebne mjere i radnje za otkrivanje i suzbijanje krivičnih djela organizovanog kriminaliteta u novom Zakonu o krivičnom postupku Republike Hrvatske*, HLJKP, Zagreb, broj 2/97.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Mr.sc. Selma Stočanin-Hrustemović

Faculty for Criminological, Criminology
and Security Studies, University of
Sarajevo

**CRIMINAL LAW DEFINING OF SEXUAL
OFFENSES COMMITTED AGAINST CHILD IN
CRIMINAL LEGISLATIVE OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Abstract

In the area of sexual offenses committed against a child there is no single law that would be applied to the whole territory of Bosnia and Herzegovina. Since Bosnia and Herzegovina consists of two entities, namely the Federation of Bosnia and Herzegovina and the Serbian Republic, and Brčko District, thus, in accordance with the constitution of the state, three Criminal laws governing sexual offenses committed against a child (Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina, Criminal Code of the Republic of Serbian and Criminal Code of Brčko District). To better understanding the differences and similarities between the Law of FBiH, RS and BD in the respective field, this will be done through comparison of three offenses: sexual intercourse with a minor, indecent acts and showing pornographic material. The starting point of any comparison will consist of CC FBiH. Also, reference will be given to the Criminal Code of the Republic of Serbia and the Croatian Criminal Code. The main reason for this was to ascertain the weight of penalties prescribed by the neighboring countries of Bosnia and Herzegovina, when it comes to sexual crimes committed against children.

At the end of the paper, it will be shown, statistics on the number of crimes committed on the territory of FBiH in the period from 01 January 2007 to 01 January 2014, for the three offenses.

Keywords: sexual intercourse, indecent acts, pornography, victims.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Mr.sc. Selma Stočanin-Hrustemović

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu

**KRIVIČNO-PRAVNO DEFINISANJE
SEKSUALNIH DELIKATA POČINJENIH NA
ŠTETU DJETETA U KRIVIČNOM
ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE**

Sažetak

U oblasti seksualnih delikata počinjenih na štetu djeteta ne postoji jedinstven zakon koji bi se odnosio na teritorij cijele Bosne i Hercegovine. Pošto se Bosna i Hercegovina sastoji od dva entiteta, to jest Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, te Brčko Distrikta, tako su u skladu sa ustrojstvom države u upotrebi i tri Krivična zakona kojima se regulišu seksualni delikti počinjeni na štetu djeteta (Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Republike Srpske i Krivični zakon Brčko Distrikta).

Radi boljeg shvatanja razlika i sličnosti između Zakona FBiH, RS i BD iz navedene oblasti, uradić ću komparaciju kroz tri krivična djela: obljava nad maloljetnom osobom, bludne radnje i prikazivanje pornografskog materijala. Polazište svake komparacije činit će KZ FBiH. Također, osvrt će se dati i na Krivični zakon Republike Srbije i Krivični zakon Republike Hrvatske. Osnovni razlog za to je da se uvidi težina kazni koje propisuju susjedne zemlje, i uoči razlika u odnosu na kazne u Bosni i Hercegovini, kada su u pitanju seksualni delikti počinjeni na štetu djeteta.

Na kraju rada prikazat ću statističke podatke o broju počinjenih krivičnih djela na području FBiH u periodu od 01. januara 2007. do 01. januara 2014. godine, za navedena krivična djela.

Ključne riječi: obljava, bludne radnje, pornografija, žrtve.

1. UVOD

Krivični zakon Bosne i Hercegovine stupio je na pravnu snagu 01.03.2003. godine. Podsticaj za njegovo donošenje sadržan je kako u odredbama Ustava Bosne i Hercegovine i Zakona o Sudu Bosne i Hercegovine, te u tumačenju Venecijanske komisije koja daje mišljenja o nadležnostima Bosne i Hercegovine i entiteta, ali i o razgraničenju tih nadležnosti u svim oblastima, i potrebi da država ima krivični zakon kojim će se propisati krivičnopravna zaštita u oblastima koje su u nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine. Kao vrijednosti koje uživaju krivičnopravnu zaštitu prepliću se slobode i prava čovjeka i druga opća pravna dobra i društvene vrijednosti. Pored toga, tu su i druge vrijednosti koje nisu zaštićene ovim zakonom, a kojima se uobičajno u pravnim sistemima pruža krivičnopravna zaštita, i koje će svoju zaštitu dobiti kroz krivično zakonodavstvo Federacije BiH, Republike Srpske ili Brčko Distrikta BiH. (Sijerčić Č.H; 2003; 186-187)

Jedna od, mnogih, zaštita koju građani uživaju na nivou entiteta je i zaštita od seksualnih delikata. Ta zaštita je sadržana u KZ FBiH², KZ RS³ i KZ BD⁴.

² U daljnjem tekstu KZ FBiH. U Krivična djela protiv dostojanstva osobe i morala- Glava XXI, članovi 221.- 230., spadaju sljedeća krivična djela: Silovanje, Prinuda na obljudu, Obljuba nad nemoćnom osobom, Obljuba nad maloljetnom osobom, Obljuba zloupotrebom položaja, Bludne radnje, Zvođenje, Podvođenje, Posredovanje u vršenju prostitucije i Prikazivanje pornografskog materijala.

³ U daljnjem tekstu KZ RS. U Krivična djela protiv polnog integriteta- Glava XIX, članovi 193.- 201., spadaju sljedeća krivična djela: Silovanje, Obljuba nad nemoćnim licem, Polno nasilje nad djetetom, Obljuba zloupotrebom položaja, Zadovoljavanje polnih strasti pred drugima, Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, Iskorišćavanje djece ili maloljetnih lica za pornografiju, Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije i Rodoskrvljenje.

⁴ U daljnjem tekstu KZ BD. U Krivična djela protiv spolne slobode i morala-Glava XIX, članovi 200.- 210., spadaju sljedeća krivična djela: Silovanje, Spolni odnos s nemoćnim licem, Spolni odnos zloupotrebom položaja, Prinuda na spolni odnos, Spolni odnos s djetetom, Bludne radnje, Zadovoljavanje pohote pred djetetom ili maloljetnikom, Navođenje na prostituciju, Trgovina ljudima, Iskorišćavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije, Upoznavanje djeteta sa pornografijom i Rodoskrvuće.

2. KOMPARATIVNA ANALIZA KRIVIČNOPRAVNIH ODREDBI U VEZI SA SEKSUALNIM DELIKTIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Obljuba nad maloljetnom osobom (KZ FBiH čl. 224⁵) i polno nasilje nad djetetom (KZ RS čl. 195⁶) su seksualni delikti koji predstavljaju kombinirano nasilje i viktimizaciju djece.

KZ FBiH u st. 1. kao žrtvu navodi maloljetnu osobu, dok KZ RS st. 1. navodi dijete;

KZ FBiH u st. 1. počiniocu propisuje kaznu zatvor od šest mjeseci do pet godina kada izvrši obljudu nad maloljetnom osobom koja nije navršila četrnaest godina, a KZ RS u st. 1. propisuje kaznu zatvora od jedne do deset godina počiniocu koji izvrši obljudu ili drugu polnu radnju sa djetetom;

⁵ (1) Ko izvrši obljudu nad maloljetnom osobom koja nije navršila četrnaest godina, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina. (2) Ko djelo iz stava 1. ovog člana izvrši nad nemoćnom maloljetnom osobom koja nije navršila četrnaest godina ili upotrebom sile ili prijetnjom da će neposredno napasti na život ili tijelo, kaznit će se zatvorom najmanje tri godine. (3) Ako je usljed djela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila trudnoća maloljetne ženske osobe, teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt maloljetne osobe ili je djelo izvršeno od strane dvije ili više osoba ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, učinitelj će se kazniti zatvorom najmanje pet godina.

⁶ (1) Ko izvrši obljudu ili drugu polnu radnju sa djetetom, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina. (2) Ko izvrši nasilnu obljudu ili drugu polnu radnju sa djetetom (član 195.) ili sa nemoćnim licem (član 194.), kazniće se zatvorom od tri do petnaest godina. (3) Ako djelo iz st. 1. i 2. ovog člana izvrši nastavnik, vaspitač, staralac, usvojlac, ljekar, vjerski službenik ili drugo lice zloupotrebom svog položaja prema djetetu koje mu je povjereno na učenje, vaspitanje, čuvanje ili staranje, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina. (4) Ako je djelo iz st. 1. 2. i 3. ovog člana izvršeno na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, ili je istom prilikom izvršeno više djela od strane više lica, ili postoji velika nesrazmjera u zrelosti i uzrastu između učinioca i žrtve, ili je usljed djela nastupila teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili trudnoća silovanog ženskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje pet godina. (5) Ako je usljed djela iz st. 1. do 4. ovog člana nastupila smrt djeteta, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

KZ FBiH st. 2. za počinioca koji izvrši obljubu nad nemoćnom maloljetnom osobom koja nije napunila četrnaest godina propisuje kaznu zatvora najmanje tri godine, dok KZ RS st. 2. za nasilnu obljubu i drugu polnu radnju sa djetetom ili nemoćnim licem propisuje kaznu zatvora od tri do petnaest godina;

KZ RS st. 3. za obljubu ili drugu spolnu radnju izvršenu od strane nastavnika, vaspitača, starca, usvojioca, ljekara, vjerskog službenika ili drugog lica koji zloupotrebom svog položaja prema djetetu koje mu je povjereno na učenje, vaspitanje, čuvanje ili staranje propisuje kaznu zatvora od pet do petnaest godina. KZ FBiH u čl. 224. nema navedenu ovu odredbu, ali je zato propisana u čl. 225. „obljuba zloupotrebom položaja“;

KZ FBiH st. 3. propisuje, da ako je uslijed djela iz st. 1. i 2. nastupila trudnoća maloljetne ženske osobe, teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt maloljetne osobe ili je djelo izvršeno od strane dvije ili više osoba ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, učinitelju kaznu zatvora najmanje pet godina. KZ RS st. 4. za navedena djela propisuje istu kaznu, osim u slučaju smrti djeteta st. 5. gdje kazna zatvora iznosi najmanje deset godina ili kaznu dugotrajnog zatvora.

3. BLUDNE RADNJE

KZ FBiH za krivično djelo bludne radnje⁷ navodi da ko u slučaju iz čl. 221 do 225. izvrši samo bludnu radnju kaznit će se zatvorom do tri godine. KZ RS nema propisanu bludnu radnju kao krivično djelo.

Prikazivanje pornografskog materijala (KZ FBiH čl. 230⁸), iskorišćavanje dece i maloljetnih lica za pornografiju (KZ RS čl.199.⁹) i proizvodnja i

⁷ Ko u slučaju iz čl. 221. do 225. ovog zakona izvrši samo bludnu radnju, kaznit će se zatvorom do tri godine.

⁸ (1) Ko osobi mlađoj od četrnaest godina proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audiovizuelne i druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine. (2) Predmeti iz stava 1. ovog člana oduzet će se.

⁹ (1) Ko zloupotrijebi dijete ili maloljetno lice za izradu slika, audiovizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografske sadržine, ili dijete i maloljetno lice

prikazivanje dečije pornografije (KZ RS čl. 200¹⁰)

KZ FBiH u st. 1. navodi da ko osobi mlađoj od četrnaest godina proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audiovizuelne i druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine, a u st. 2. da će se ti predmeti oduzeti. KZ RS ne poznaje ovakvu kvalifikaciju krivičnog djela, ali ima zakonski propisana dva krivična djela koji ne postoje u KZ FBiH. To su: "iskorišćavanje dece i maloljetnih lica za pornografiju" i "proizvodnja i prikazivanje dečije pornografije". Za krivično djelo "iskorišćavanje dece i maloljetnih lica za pornografiju" određena je kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina, dok će slike, audiovizuelni materijalni ili drugi predmeti pornografske sadržine biti oduzeti. Kazna zatvora do tri godine propisana je za krivično djelo "proizvodnja i prikazivanje dečije pornografije", u slučaju kada se distribuira, prikaže ili javnim izlaganjem učine dostupnim spise, slike, audiovizuelni zapisi ili drugi predmeti koji predstavljaju dječiju pornografiju, kao i u slučaju proizvodnje, nabavljanja ili prikazivanje pornografske predstave.

U slučaju da su ova djela učinjena prema djetetu mlađem od četrnaest godina, tada kazna zatvora može biti i do tri godine. Kaznom zatvora od jedne do osam godina kaznit će se počinitelj koji je ova djela vršio preko sredstava javnog informisanja ili putem Interneta.

zloupotrijebi za pornografsku predstavu, kazniće se kaznom zatvora od jedne do osam godina. (2) Predmeti i sredstva iz stava 1. oduzeće se.

¹⁰ (1) Ko posjeduje, nudi, distribuira, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audiovizuelne ili druge predmete koji predstavljaju dečiju pornografiju ili ko takve materijale radi toga proizvodi, nabavlja ili drži ili ko prikaže dječiju pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom do tri godine. (2) Ako je djelo iz stava 1. izvršeno prema licu mlađem od 16 godina, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godine. (3) Ako su djela iz prethodnih stavova izvršena preko sredstava javnog informisanja ili putem interneta, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. (4) Pod pojmom dečije pornografije u smislu ove odredbe podrazumjeva se pornografski materijal koji vizuelno prikazuje: (a) dijete ili maloljetno lice koje je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, i (b) realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetno lice koje učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju. (5) Predmeti i sredstva iz stava 1. i 2. ovog člana oduzeće se.

4. KOMPARATIVNA ANALIZA ODREĐENJA SEKSUALNIH DELIKATA PREMA KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU FBiH i BD

Obljuba nad maloljetnom osobom (KZ FBiH čl. 224¹¹) i spolni odnos s djetetom (KZ BD čl. 204¹²) različite su oblici viktimizacije djece.

KZ FBiH u st. 1. kao žrtvu navodi maloljetnu osobu, dok KZ BD st. 1. navodi dijete;

KZ FBiH st. 1. za počinioca određuje kaznu zatvor od šest mjeseci do pet godina, a KZ BD st. 1. kaznu zatvora od jedne do osam godina;

KZ FBiH st. 2. za počinioca koji izvrši obljudu nad nemoćnom maloljetnom osobom propisuje kaznu zatvora najmanje tri godine, dok KZ BD st. 2. za spolni odnošaj s nemoćnim djetetom kaznu zatvora najmanje tri godine;

¹¹ (1) Ko izvrši obljudu nad maloljetnom osobom koja nije navršila četrnaest godina, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina. (2) Ko djelo iz stava 1. ovog člana izvrši nad nemoćnom maloljetnom osobom koja nije navršila četrnaest godina ili upotrebom sile ili prijetnjom da će neposredno napasti na život ili tijelo, kaznit će se zatvorom najmanje tri godine. (3) Ako je uslijed djela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila trudnoća maloljetne ženske osobe, teška tjelesna povreda, teško narušenje zdravlja ili smrt maloljetne osobe ili je djelo izvršeno od strane dvije ili više osoba ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, učinitelj će se kazniti zatvorom najmanje pet godina.

¹² (1) Tko izvrši spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju s djetetom, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina. (2) Tko izvrši nasilni spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju s djetetom (članak 200, Silovanje, stavak 1) ili s nemoćnim djetetom (članak 200, spolni odnos s nemoćnom osobom, stavak 1), kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine. (3) Tko izvrši spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju s djetetom zlouporabom položaja (članak 202, Spolni odnos zlouporabom položaja, stavak 2), kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina. (4) Tko kazneno djelo iz stavka 1 do 3 ovoga članka počini na osobito svirep ili osobito ponižavajući način, ili ako je istom prilikom prema istoj žrtvi učinjeno više spolnih odnosa ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više učinitelja, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina. (5) Ako je kaznenim djelom iz stavka 1 do 3 ovoga članka prouzrokovana smrt djeteta, ili je dijete teško tjelesno povrijeđeno, ili mu je zdravlje teško narušeno, ili je žensko dijete ostalo trudno, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

KZ BD st. 3. za izvršeni spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju s djetetom zloupotrebom položaja, počiniocu propisuje kaznu zatvora od jedne do deset godina. KZ FBiH u čl. 224. nema naveden ovaj stav, ali je zato propisan u čl. 225. Kao „obljuba zloupotrebom položaja“;

KZ FBiH st. 3. propisuje, da ako je uslijed djela iz st. 1. i 2. nastupila trudnoća maloljetne ženske osobe, teška tjelesna povreda, teško narušavanje zdravlja ili smrt maloljetne osobe ili je djelo izvršeno od strane dvije ili više osoba ili na naročito svirep ili naročito ponižavajući način, počinitelju kaznu zatvora najmanje pet godina, dok se u KZ BD st. 4. navodi da za kaznena djela iz st. 1. do 3., koja se izvrše na naročito svirep način ili ako je istoj žrtvi učinjeno više spolnih odnosa ili od strane više učinilaca, određuje kazna zatvora najmanje pet godina. U slučaju da je prouzrokovana smrt djeteta, ili je teško tjelesno povrijeđeno, ili je žensko dijete ostalo trudno ili mu je zdravlje teško narušeno, kazna zatvora iznositi će najmanje 5 godina ili kazna dugotrajnog zatvora.

KZ FBiH za krivično djelo "Bludne radnje" navodi da ko u slučaju iz čl. 221 do 225. ovog zakona izvrši samo bludnu radnju, kaznit će se zatvorom najmanje do tri godine, dok KZ BD st. 1. navodi da ko u slučajevima silovanja, spolnog odnosa s nemoćnom osobom, spolnim odnosom zloupotrebom položaja i prinudom na spolni odnos, kad nije učinjen ni pokušaj tog krivičnog djela, počini samo bludnu radnju kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. KZ BD st. 2. navodi da u slučajevima spolnog odnosa s djetetom kada nije počinjen ni pokušaj tog krivičnog djela, već samo bludna radnja, ili ko krivično djelo iz st. 1. počini prema djetetu ili maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Prikazivanje pornografskog materijala (KZ FBiH čl. 230.¹³) i upoznavanje djeteta s pornografijom (KZ BD čl. 209.¹⁴) u KZ FBiH u st.1. navodi se

¹³ (1) Ko osobi mlađoj od četrnaest godina proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audiovizuelne i druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine. (2) Predmeti iz stava 1. ovog člana oduzeti će se.

¹⁴ (1) Ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini pristupačnim spise, slike, audio-vizuelne i druge predmete pornografskog sadržaja ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. (2) Predmeti iz stava 1 ovoga člana oduzeti će se.

da ko osobi mlađoj od četrnaest godina proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audiovizualne i druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine, a u st. 2. da će se ti predmeti oduzeti. Jedina razlika između ova dva zakona je u tome što je KZ FBiH u st. 1. odredio starosnu dob djeteta.

5. KOMPARATIVNA ANALIZA ODREĐENJA SEKSUALNIH DELIKATA PREMA KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE I REPUBLIKE HRVATSKE

Kao što je ranije navedeno, u Bosni i Hercegovini ne postoji jedinstven zakon koji tretira pitanje seksualnih delikata počinjenih na štetu djeteta na teritoriju cijele države. Naime, svaki entitet u okviru svoje nadležnosti, to jest svojih granica, definiše i određuje kazne za ova krivična djela. No, za razliku od Bosne i Hercegovine, Republika Srbija i Republika Hrvatska posjeduju jedinstvene zakone, što olakšava postupanje policije, a kasnije i sudova. Nakon komparativne analize određenja seksualnih delikata počinjenih na štetu djeteta prema krivičnom zakonodavstvu FBiH, RS i BD, u ovom dijelu rada prikazat će se komparativno određenja seksualnih delikata počinjenih na štetu djeteta u susjednim državama, to jest Republici Srbiji¹⁵ i Republici Hrvatskoj¹⁶ kroz tri krivična djela.

Obljuba sa detetom (KZ RS čl. 180.¹⁷), spolna zlouporaba djeteta mlađeg od petnaest godina

¹⁵ U daljnjem tekstu KZ RS

¹⁶ U daljnjem tekstu KZ RH.

¹⁷ KZ RS, Glava XVIII- Krivična dela protiv polne slobode

(1) Ko izvrši obljubu ili sa njom izjednačen čin sa detetom, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

(2) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila teška telesna povreda deteta prema kojem je delo izvršeno ili je delo izvršeno od strane više lica ili je delo imalo za posledicu trudnoću, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina. (3) Ako je usled dela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt deteta, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina. (4) Neće se kazniti za delo iz stava 1. ovog člana učinilac, ako između

(KZ RH čl. 158.¹⁸) i spolna zlouporaba djeteta starijeg od petnaest godina (KZ RH čl. 159.¹⁹)

KZ RS kao žrtvu navodi dijete, dok u KZ RH postoji kategorizacija krivičnih djela izvršenih prema djetetu mlađem od petnaest godina i djetetu starijem od petnaest godina. Treba naglasiti da je u KZ RH Glava XVII, posvećena isključivo krivičnim djelima počinjenim na štetu djeteta.

njege i deteta ne postoji značajnija razlika u njihovoj duševnoj i telesnoj zrelosti.

¹⁸ KZ RH, Glava XVII- Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta

(1) Tko izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju s djetetom mlađim od petnaest godina, ili ga navede da izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju s trećom osobom ili da nad samim sobom izvrši sa spolnim odnošajem spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina. (2) Tko nad djetetom mlađim od petnaest godina izvrši bludnu radnju, ili ga navede da izvrši bludnu radnju s drugom osobom ili da nad samim sobom izvrši bludnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (3) Nema kaznenog djela iz stavka 1. i 2. ovog članka ako razlika u dobi između osoba koje vrše spolni odnošaj ili s njime izjednačenu spolnu radnju ili bludnu radnju nije veća od tri godine. (4) Počinitelj koji je bio u otklonjivoj zabludi da dijete iz stavka 1. ovog članka ima najmanje petnaest godina kanić će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina, a ako je bio u otklonjivoj zabludi da dijete iz stavka 2. ovog članka počini uz primjenu sile ili prijetnje, obmane, prijevare ili zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa zavisnosti djeteta o njemu, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina. (6) Tko djelo iz stavka 2. ovog članka počini uz primjenu sile ili prijetnje, obmane, prijevare ili zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa zavisnosti djeteta o njemu, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

¹⁹ (1) Tko s djetetom koje je navršilo petnaest godina koje mu je povjerenom radi odgoja, učenja, čuvanja, dušebrižništva ili njege izvrši spolni odnošaj ili s njime izjednačenu spolnu radnju, ili ga navede da s drugom osobom izvrši spolni odnošaj ili s njime izjednačenu spolnu radnju, ili da samo nad sobom izvrši sa spolnim odonošajem izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (2) Kaznom iz stavka 1. ovog članka kaznit će se srodnik po krvi ili po posvajanju u ravnoj lozi, očuh ili maćeha koji s djetetom koje je navršilo petnaest godina izvrši sponi odnošaj ili s njime izjednačenu spolnu radnju, ili ga navede da s drugom osobom izvrši spolni odnošaj ili s njime izjednačenu spolnu radnju, ili da samo nad sobom izvrši sa spolnim odnošajem izjednačenu spolnu radnju.

KZ RS čl. 180. st. 1. propisuje kaznu zatvora od tri do dvanaest godina za počinitelja, koji izvrši obljubu nad djetetom. KZ RH čl. 158. st. 1. za spolni odnošaj sa djetetom mlađim od petnaest godina propisuje počinitelju kaznu zatvora od jedne do deset godina, a ako je žrtva starija od petnaest godina čl. 159. st. 1. i ako je počinitelju povjerena radi odgoja, učenja, čuvanja ili njege, kazna zatvora može biti od šest mjeseci do pet godina.

KZ RS u st. 2. navodi da ako je obljubom nastupila teška tjelesna povreda djeteta, od strane jednog ili više lica, ili je djelo za posljedicu imalo trudnoću djeteta, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od pet do petnaest godina. KZ RH nema ovakvo određenje u krivičnim djelima seksualnog zlostavljanja djece mlađe i starije od petnaest godina. Također, u KZ RS st. 3. stoji da ako je usljed djela iz st. 1 i 2. nastupila smrt djeteta, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje deset godina.

KZ RS st. 4. i KZ RH čl. 158. st. 3., propisuju da ova krivična djela neće postojati, ako između djeteta i "njega" ne postoji znatna razlika u psihičkoj i fizičkoj zrelosti. KZ RH podrobnije određuje razlike u godinama, a to je da razlika između njega i djeteta ne smije biti veća od tri godine.

KZ RH st. 4. precizirao je pitanje zablude, tačnije da ako je počinitelj bio u otklonjivoj zabludi da dijete ima najmanje petnaest godina kazna zatvora iznositi će od šest mjeseci do pet godina.

Za razliku od KZ RS koji posebno kvalifikuje krivično djelo spolnog odnosa sa djetetom koristeći se obmanom, zloupotrebom položaja ili odnosa zavisnosti djeteta o njemu (čl. 181. Obljuba zloupotrebom položaja), KZ RH nema ovako zasebno kvalificirano krivično djelo, već je sadržano u čl. 158. st. 5. gdje je propisana kazna zatvora od tri do petnaest godina.

KZ RH čl. 159. st. 2. navodi da će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina kazniti srodnik po krvi ili po posvojenju u ravnoj lozi, očuh ili maćeha, koji izvrše spolnu radnju nad djetetom starijim od petnaest godina. Za obljubu sa maloljetnim srodnikom po krvi, KZ RS to propisuje u krivičnom djelu Rodoskrvnenje čl. 197.

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA O APRIKSOMATIVNOM OBIMU SEKSUALNH DELIKATA U FEBIH U PERIODU OD 01.01. 2007. do 01.01. 2014. godine

Pošto je polazište za komparaciju zakonskih određenja seksualne eksploatacije djece na području Bosne i Hercegovine činio KZ FBiH, tako će i statistički podaci sadržavati broj počinjenih krivičnih djela iz ove oblasti na njenom području. Statistički podaci obuhvataju vremenski period od 01. januara 2007. do 01. januara 2014. godine. Prvi dio podataka se odnosi na period od 01. januara 2007. do 01. januara 2011. godine i prikazuje ukupan broj počinjenih krivičnih djela spolnog odnošaja s djetetom, bludne radnje, iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije i upoznavanje djeteta s pornografijom. Podaci uključuju informacije o ukupnom broju krivičnih djela za navedena djela po godini, od toga po poznatom izvršiocu i nepoznatom izvršiocu; ukupan broj prijavljenih osoba- maloljetnik, povratnik i pripadnik MUP-a; broj učinitelja; ukupan broj lica lišenih slobode i za koliko njih je određeno zadržavanje do 24 sata.

Broj krivičnih djela, po čl. 207. iznosi 12. Od toga po poznatom izvršiocu 12, a po nepoznatom izvršiocu nijedan. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 12, od čega nijedan maloljetnik, 2 povratnika i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 12, 8 osoba je lišeno slobode, a za 5 je određena mjera zadržavanja 24 sata.

Po čl. 208. ukupan broj izvršenih krivičnih djela iznosi 57. Od toga po poznatom izvršiocu 52, a po nepoznatom izvršiocu 5. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 64, od čega 14 maloljetnika, 13 povratnika i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 64, 22 osobe su lišene slobode, a za 19 osoba je određena mjera zadržavanja 24 sata.

Ukupan broj izvršenih krivičnih djela po čl. 212. iznosi 1. Od toga po poznatom izvršiocu 1, a po nepoznatom izvršiocu 0. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 1, od čega nijedan maloljetnik, 1 povratnika i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 1, nijedna osoba nije lišena slobode i za nijednu osobu nije određena mjera zadržavanja 24 sata.

Broj krivičnih djela, po čl. 207. iznosi 10. Od toga po poznatom izvršiocu 10, a po nepoznatom izvršiocu nijedan. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 10, od čega nijedan maloljetnik, nijedan povratnika i nijedan

pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 10, 5 osoba je lišeno slobode i za 4 je određena mjera zadržavanja 24 sata.

Po čl. 208. ukupan broj izvršenih krivičnih djela iznosi 41. Od toga po poznatom izvršiocu 37, a po nepoznatom izvršiocu 4. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 43, od čega 11 maloljetnika, 10 povratnika i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 44, 9 osoba su lišene slobode i za 6 je određena mjera zadržavanja 24 sata.

Ukupan broj izvršenih krivičnih djela po čl. 212. iznosi 0. Po poznatom izvršiocu 0, a i po nepoznatom izvršiocu 0. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 0, od čega nijedan maloljetnik, nijedan povratnik i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 0, nijedna osoba nije lišena slobode i za nijednu nije određena mjera zadržavanja 24 sata.

Broj krivičnih djela po čl. 207. iznosi 13. Od toga po poznatom izvršiocu 12, a po nepoznatom izvršiocu 1. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 13, od čega 2 maloljetnika, nijedan povratnik i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 12, 5 osoba je lišeno slobode i za 4 je određena mjera zadržavanja 24 sata.

Po čl. 208. ukupan broj izvršenih krivičnih djela iznosi 44. Od toga po poznatom izvršiocu 39, a po nepoznatom izvršiocu 5. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 43, od čega 4 maloljetnika, 10 povratnika i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 45, 16 osoba su lišene slobode i za 12 je određena mjera zadržavanja 24 sata.

Ukupan broj izvršenih krivičnih djela po čl. 212. iznosi 2. Poznatih izvršioaca 2, a nepoznatih 0. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 2, od čega nijedan maloljetnik, 1 povratnik i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 2, lišene slobode su 2 osobe i za 2 određena mjera zadržavanja 24 sata.

Broj krivičnih djela po čl. 207. iznosi 13. Od toga po poznatom izvršiocu 12, a po nepoznatom izvršiocu 1. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 13, od čega 2 maloljetnika, nijedan povratnik i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 12, 5 osoba je lišeno slobode i za 4 je određena mjera zadržavanja 24 sata.

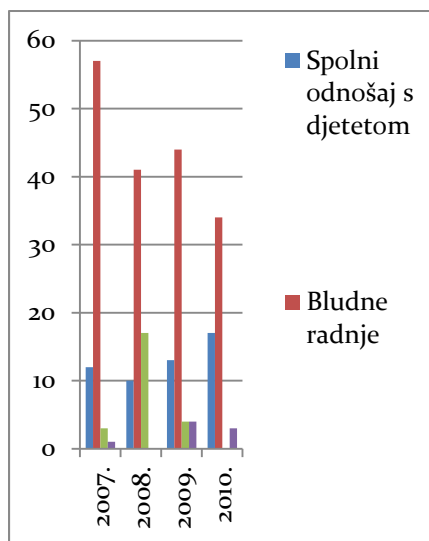
Po čl. 208. ukupan broj izvršenih krivičnih djela iznosi 34. Od toga po poznatom izvršiocu 28, a po nepoznatom izvršiocu 6. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 33, od čega 4

maloljetnika, 11 povratnika i 1 pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 36, 6 osoba su lišene slobode i za 5 je određena mjera zadržavanja 24 sata.

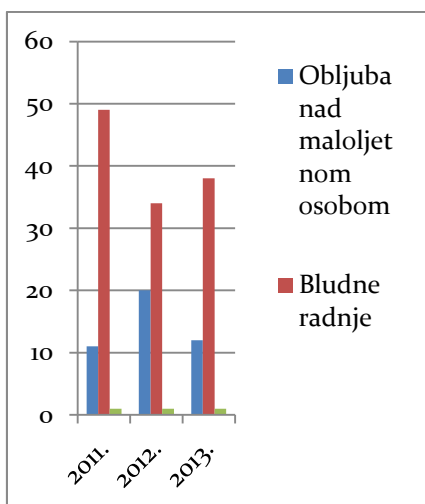
Ukupan broj izvršenih krivičnih djela po čl. 212. iznosi 3. Po poznatom izvršiocu 3, a i po nepoznatom izvršiocu 0. Ukupan broj prijavljenih osoba iznosi 2, od čega nijedan maloljetnik, nijedan povratnik i nijedan pripadnik MUP-a. Broj učinitelja iznosi 3, nijedna osoba nije lišena slobode i za nijednu nije određena mjera zadržavanja 24 sata.

Nakon uvida u statističke podatke da se zaključiti da je prijavljivanje navedenih krivičnih djela, u vremenskom periodu koje podaci pokrivaju, bilo najzastupljenije u sljedećim godinama: 2007. bludne radnje sa 57 prijava policiji; 2008. iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije 17; 2009. prikazivanje pornografskog materijala 4 i obljava nad maloljetnom osobom 20 prijavljenih slučajeva. U peirodu od 2011. do 2013. godine najviše je bilo prijava krivičnog djela bludnih radnji.

Glava XIX- Krivična djela protiv spolne slobode i morala KZ FBiH

Glava XXI- Krivična djela protiv dostojanstva osobe i morala KZ FBiH²⁰

7. ZAKLJUČAK

Za razliku od Bosne i Hercegovine, Republika Hrvatska i Republika Srbija imaju jedinstvene zakone koje primjenjuju na svojoj teritoriji, čime je postupanje policije i tužilaštva uveliko olakšano. Također, kazne zatvora za seksualne delikte počinjene na štetu djeteta su dosta veće, nego što je to na području Bosne i Hercegovine.

Na osnovu komparacije zakonskih određenja Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, Krivičnog zakona Brčko Distrikta, Krivičnog zakona Republike Srpske, Krivičnog zakona Republike Srbije i Krivičnog zakona Republike Hrvatske za krivična djela počinjena na štetu djeteta, može se zaključiti sljedeće:

1. Najstrožiju kaznu za obljubu nad djetetom na području Bosne i Hercegovine propisuju Krivični zakon Republike Srpske i kazna zatvora se kreće od jedne do petnaest godina;
2. KZ RS i KZ BD propisuju i kaznu dugotrajnog zatvora u slučaju da je usljed

obljube nad djetetom nastupila smrt djeteta;

3. Krivični zakon Republike Srbije za obljubu nad djetetom propisuje kaznu zatvora od tri do dvanaest godina, dok Krivični zakon Republike Hrvatske propisuje kaznu zatvora od šest mjeseci do petnaest godina;
4. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine za bludne radnje propisuje kaznu zatvora do tri godine, Krivični zakoni Brčko Distrikta i Republike Hrvatske propisuju kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina, dok Krivični zakoni Republike Srpske i Republike Srbije ne poznaju u svom zakonu kvalifikaciju ovog krivičnog djela;
5. Krivični zakoni Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikta za krivična djela prikazivanje pornografskog materijala maloljetnoj osobi/djetetu propisuju novčanu kaznu ili kaznu zatvora do jedne godine. Krivični zakoni Republike Srpske, Republike Srbije i Republike Hrvatske propisuju kaznu zatvora od jedne do osam godina.

Treba reći da mnoge analize i izvještaji na području Bosne i Hercegovine pokazuje da postoje sistemi zaštite djece od seksualne eksploatacije, samo što nisu na potrebnom nivou.

Prije svega, postoji potreba za dodatnim usklađivanjem postojećeg pravnog okvira, jer sama harmonizacija pravnog okvira neće riješiti problem ukoliko je ne prati i standardizacija pravila i procedura u praksi. Sve ovo je moguće učiniti kroz uspostavu koordinirajuće saradnje između vladinog i nevladinog sektora.

Potrebno je uvezati nevladine organizacije i sve zdravstvene, obrazovne, socijalne i krivično pravne zaštite, kako bi se multidisciplinarnim pristupom omogućilo sprovođenje preventivnih i represivnih mjera kod seksualnog zlostavljanja djece. Navedene mjere i radnje predstavljaju primarni cilj kojem treba težiti, ali isto tako treba ići ka pravnoj harmonizaciji na državnom nivou.

Na kraju, treba istaći da svaki oblik seksualne eksploatacija djece, pored tjelesnih ozljeda, pa i onda kada ih nema, ostavlja najviše psihološke posljedice koje mogu biti dugotrajne, a u većini slučajeva i doživotne. Dječija nevinost duha, povjerenje, iskrenost, koji su temelji daljnjeg sretnog i uspješnog života mogu da budu zauvijek poljuljana.

²⁰ Godine 2010. nastupila je izmjena zakona i krivično djelo "Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije" više ne postoji u KZ FBiH.

8. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A. (2015) *Viktimologija*, Sarajevo: FONDACIJA POMOZIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI

Adžajlić-Dedović A. (2003), *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: FKN.

Adžajlić-Dedović A. (2006), *Viktimologija*, Banja Luka: APERION UNIVERZITET.

Adžajlić-Dedović A. (2014), *Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera*, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Adžajlić-Dedović A., (2014), *Vladavina prava predstavljena kroz presude u slučaju ubistva Denisa Mrnjavca i Vedrana Puljića*, Sarajevo: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije FKKSS UNSA „Korimanilističke teme“, br.5,

Banović, B. (2006), *Specijalne istražne radnje i njihov doprinos otkrivanju i dokazivanju krivičnih dela i izvršilaca*, Revija za kriminologiju i krivično pravo, br.2. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija Republike Srbije.

Sijerčić- Čolić, H., Hadžiomerađić, M., ..., (2005), *KOMENTARI zakona o krivičnom/kaznenom postupku u Bosni i Hercegovini*, Savjet/ Vijeće Evrope i Evropska komisija, Sarajevo

Kazneni zakon Republike Hrvatske (Urednički pročišćeni tekst, „Narodne novine“, broj 125/11 i 144/12)

Krivični zakonik Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispravka, 107/2005 - ispravka, 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013)

Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine ("Službene novine BD", br. 2/10)

Krivični Zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službe novine FBiH, broj 36/03 29. jula 2003.; Ispravke i izmjene i dopune: SN FBiH: br. 37/03; SN FBiH: br. 21/04; SN FBiH: br. 69/04; SN FBiH: br. 18/05; SN FBiH: br. 42/10)

Krivični zakon Republike Srpske ("Službeni glasnik RS", broj: 49/03, 73/10)

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Selma Otuzbir, MA

International University of Travnik

**ANTI-TERRORISM AS A WAY OF
COMBATING ORGANIZED CRIME**

Abstract

Figure crime is constantly changing, increased criminal behavior and abundance of new forms shapes, as well, especially serious crimes. As a new and particularly dangerous forms of crime are usually considered: organized crime, terrorism, economic crime, corruption, illegal trafficking of drugs, weapons, people and severe forms of violence. Comprehensive and of coordinated approach to this problem does not, and the reasons for this are numerous, inter alia, that the existing laws are incomplete or are only partially found practical application, while the risk to growth and if continued negative trend could soon have a serious security crisis whose consequences can be far-reaching.

Special attention attracts intense team organized crime and terrorism, it is about a kind of symbiosis which requires the establishment of new specialized agencies could even result in some changes in the criminal law theory and practice.

In this paper, in the framework of the analysis of the symbiosis of terrorism and organized crime will problem one aspect of the phenomenon and that is the one that deals with the measures taken by the national legislation in the context of anti-terrorism, with the intention of preventing any offending terrorism and organized crime.

Keywords: new policies, mechanisms and instruments of prevention and combating terrorism.

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Selma Otuzbir, MA

Internacionalni univerzitet Travnik

**ANTITERORIZAM KAO NAČIN BORBE
PROTIV ORGANIZIRANOG KRIMINALA**

Sažetak

Slika kriminala stalno se mijenja, bilježimo porast kažnjivih ponašanja i brojnost novih pojavnih obilika, naročito teških krivičnih djela. Kao novi i naročito opasni oblici kriminaliteta najčešće se smatraju: organizirani kriminal, terorizam, privredni kriminal, korupcija, protuzakonita trgovina drogom, oružjem, ljudima, te teški oblici nasilja. Cjelovitog i kordiniranog pristupa ovom problemu nema, a razlozi za to brojni su, između ostalog zbog toga što su postojeći zakoni nepotpuni ili su samo djelimično našli praktičnu primjenu, dok opasnosti rastu i ako se nastavi negativan trend uskoro bi mogli imati ozbiljnu sigurnosnu krizu čije posljedice mogu biti dalekosežne.

Posebnu pažnju plijeni intenzivnija sprega organiziranog kriminala i terorizma, radi se o jednoj vrsti simbioze koja zahtjeva osnivanje novih specijaliziranih službi, ali i koja bi mogla rezultirati i nekim promjenama u krivičnopravnoj teoriji i praksi.

U ovom radu u okviru analize simbioze terorizma i organiziranog kriminala problematizirati ćemo jedan aspekt te pojave, a to je onaj koji se bavi mjerama koje poduzima nacionalno zakonodavstvo u okviru antiterorističke borbe, u namjeri da preventivno sprječavaju vršenje krivičnih djela terorizma i organizovanog kriminala.

Ključne riječi: nove mjera, mehanizami i instrumenati prevencije i suzbijanja terorizma.

1. UVOD

Postavlja se pitanje zašto se borba protiv organiziranog kriminala i terorizam stavlja na istu razinu? Stavljaju se u istu razinu iz razloga što se organizirani kriminal i terorističke ćelije koriste istim metodama pranja novca, i jer koriste iste nedostatke u pravosuđu i obavještajnom sistemu, a postoji mogućnost da se udruže u pripremi i izvršavanju svojih operacija. Terorizam se iz perioda hladnog rata promijenio i mjesto državnog terorizma zauzeo potpuno novi oblik terorizma. Terorističke skupine javljaju se i na političkoj sceni, a mnoge male i marginalne skupine koje nisu ideološki motivirane služe se terorističkim metodama.

Promjene u međunarodnom političkom poretku obilježene su ne samo dugotrajnošću uzroka i okolnosti koje idu na ruku terorizma nego i istodobnim očitim nestajanjem državnog sponzorstva terorizma kroz stvaranje uvjeta koji su potrebni terorističkim skupinama i djelovima terorističkih skupina u svijetu. Ta prisilna preorijentacija i prilagodba kod suočavanja sa promijenljivim vanjskim uvjetima u mnogim je slučajevima dovela do većeg uključanja terorističkih grupa u aktivnosti organiziranog kriminala kao glavnog izvora prihoda. Na promjenu djelovanja terorističkih skupina i njihovo povezivanje s organiziranim kriminalom uticale su strožije mjere kontrole i nadzora ovih kriminalnih grupa nakon terorističkog napada na SAD (Sjedinjene Američke Države).

Isto tako, u okviru antiterorističkih mjera dolazi i do nadzora stanovništva pomoću novih tehnologija da bi se identificirale rizične skupine. Tako se tu upotrebljavaju različite baze podataka kao npr. osobni dokumenti i identifikacioni podaci kriminalaca, vozačke dozvole, registracije vozila, uključujući fotografije i druge javne podatke. Razvija se čak opsežan prijedlog za nadzor telefona i praćenje interneta svih građana, čime bi se praćenje specifičnog sumnjivca moglo pretvoriti u nadzor svih građana, što bi predstavljalo opasan atak na temeljna prava i slobode.

Kako se terorizam finansira sa svih strana svijeta, počeli su se pratiti i nadzirati proizvođači poljoprivrednih proizvoda, ali i trgovačka društva koja su registrirana kao uvozno-izvozna, jer su ona često paravan za pranje novca. Važna činjenica je i informatizacija čitavog sustava nadzora finansijskog tržišta. Identificiraju se sumnjive osobe i sumnjiva mjesta, i oni koji nemaju

redovite prihode, a šalju novac u inozemstvo posebno su sumnjivi.

Sve navedene mjere, koje su provedene u razvijenim demokratskim državama, teško se provode u zemljama u razvoju, tako da one predstavljaju slabu-krhku tačku antiterorističkog djelovanja, i postaju mjesto djelovanja i utočište terorističkim skupinama, iz kojih se teroristi regrutiraju i šalju po svijetu. To je i mjesto u kojem se posebno povezuju organizirani kriminal i terorizam, kako u proizvodnji i krijumčarenju narkotika, krijumčarenju oružja i eksplozivnih sredstava i streljiva, tako i u krijumčarenju ilegalnih imigranata, među kojima se nalaze i potencijalni teroristi. Ne treba zaboraviti da su siromaštvo i ekonomska i politička nestabilnost neki od preduslova koji mogu generirati nastanak i razvoj terorističkih skupina.

Sprega i simbioza organiziranog kriminala i terorističkih skupina, posebno onih vjerskog karaktera, u zemljama u razvoju, u kojima političke institucije nisu razvijene i učinkovite, može se dogoditi češće i lakše nego u visoko razvijenim demokratskim zemljama, a iskustva dvadesetog stoljeća pokazala su da terorizam može nastajati i eskalirati u veliku društvenu opasnost. Zemlje u razvoju su danas u većoj opasnosti jer su u njima češće konfliktne situacije, intenzivniji su ideološki i vjerski sukobi, vlade su represivnije, a ekonomska nejednakost sve je veća, što predstavlja plodno tlo za terorizam i jačanje organiziranog kriminala.

Borba protiv terorizma i organiziranog kriminala od država ne zahtijeva samo poboljšanje sigurnosnih mjera, uništenje terorističkih mreža i organiziranog kriminala i uhićenje njihovih pripadnika, već uključuje i duboko razumijevanje neprijateljstava koje pojedinci i neke društvene skupine osjećaju prema određenoj državi. Razumijevanje uzroka koji dovode do izbijanja uništavajućeg bijesa i mržnje, odnosno drugih kriminalnih radnji, značajno je u najmanju ruku kao kažnjavanje terorista i zločinaca i uništavanje njihove infrastrukture. Pri svemu tome upravljači moraju posvetiti posebnu pažnju činjenici da ugledni međunarodni stručnjaci naglašavaju značaj dvaju čimbenika koji kod ljudi izazivaju potrebu za terorističkim nasiljem u savremenim uvjetima. Prvi je, sve veći jaz između bogatih i siromašnih naroda i država, kojega još više produbljuje neoliberalna globalizacija.

2. BOSNA I HERCEGOVINA U BORBI PROTIV TERORIZMA

Opasnost od mogućih terorističkih napada raste, kako u svim zemljama koalicijskim partnerima u borbi protiv terorizma, tako i u Bosni i Hercegovini. Postojeća infrastruktura (kako legislativna, tako i institucionalna) je razvijena i uspostavljena, ali ju je potrebno stalno unaprijeđivati i razvijati. Cjelovitog i koordiniranog pristupa ovom problemu nema, a razlozi za to su brojni, između ostalog i što su postojeći zakoni nedostadni ili su samo djelomično našli svoju praktičnu primjenu, dok potencijalne opasnosti rastu i ako se nastavi ovaj negativan trend uskoro bi mogli imati ozbiljnu sigurnosnu krizu čije posljedice mogu biti dalekosežne. Zaštita od prijetnje terorizma obveza je države u njenoj temeljnoj funkciji osiguranja uvjeta za miran i siguran život svih njenih građana, slobodan od nasilja i straha, demokratski, tolerantan, stvaralački i prosperitetan, u poštivanju reda i zakona. Za Bosnu i Hercegovinu bilo kakva pojava terorizma usmjerena protiv nje predstavljala bi tešku i nedopustivu ugrozu njenih temeljnih vrijednosti i interesa, jer se radi o ugrozi sigurnosti i života njenih građana. Stoga je za Bosnu i Hercegovinu prioritet razvitak sveobuhvatnih mjera – nacionalnih i međunarodnih – prevencije i zaštite od svih oblika prijetnje terorizma, koje svojom učinkovitošću, uz neposredne koristi, trebaju polučiti i snažan učinak odvratanja od bilo koje terorističke prijetnje koja bi se protiv Bosne i Hercegovine mogla pojaviti.

Stabilno sigurnosno okružje zahtjeva jednake sigurnosne uvjete u Bosni i Hercegovini, a što naravno implicira rješavanje problema na polju borbe protiv terorizma i drugih oblika kriminala povezanih sa terorizmom, kao jednog od temeljnih uvjeta pridruživanja Bosne i Hercegovine Europskoj uniji i NATO-u. O tome, hoće li se učinkovito i brzo riješiti ovi problemi, ne ovisi samo sigurnosna situacija u Bosni i Hercegovini, već i sveopći napredak Bosne i Hercegovine, a posebice u kontekstu pridruživanja Europskoj uniji i NATO-u. Stoga je potrebno izraditi Strategiju od osobite važnosti za Bosnu i Hercegovinu, kojom će se pokrenuti promjene koje će dugoročno riješiti pitanje borbe protiv terorizma, ali ova Strategija trebala bi predstavljati i instrument kojim se postavlja okvir za prijenos i primjenu europskih standarda i propisa o antiterorizmu u ustavno - pravni sustav Bosne i Hercegovine.

3. NACIONALNA POLITIKA

Uzimajući u obzir geostrateški položaj Bosne i Hercegovine, kao zemlje smještene u jugoistočnoj Europi, generalno se može reći da su relevantne institucije Bosne i Hercegovine svjesne potencijalnih opasnosti koje terorizam nosi i da pridaju sve veći značaj prevenciji i suzbijanju svih oblika terorizma.

Bosna i Hercegovina je prepoznala potencijalne opasnosti pa je još 2006. godine u svom dokumentu Sigurnosna politika istakla spremnost za borbu protiv terorizma i to kroz sljedeće odredbe: „U ostvarivanju unutarnje politike subjekti sigurnosnog sustava Bosne i Hercegovine svoje će djelovanje usmjeriti na borbu protiv terorizma, organiziranog kriminala i korupcije – jačanjem kontrolnih mehanizama kontrolne discipline. Borba protiv terorizma biti će čimbenik suradnje svih subjekata, a suradnja u borbi protiv terorizma funkcionalno i institucionalno razvijena sukladno ustavno pravnim rješenjima i provedbi prihvaćenih međunarodnih odnosa.“ Bosna i Hercegovina se svojim potezima potvrdila kao aktivna članica Antiterorističke koalicije kojoj je cilj borba protiv međunarodnog terorizma. Osim toga, Bosna i Hercegovina je ponudila svoj doprinos naporima da se uspostavi sigurno i stabilno okružje u Iraku, pri čemu je jedan kontingent vojnika vojske Bosna i Hercegovina, kao sastavni dio mirovne misije UN-a, bio raspoređen na području Iraka na poslovima deminiranja i uništavanja pronađenih i oduzetih minsko-eksplozivnih sredstava.

Bosna i Hercegovina je, sukladno svojim mogućnostima, sudjelovala i sudjelovat će u aktivnostima međunarodne koalicije u borbi protiv terorizma, a deklarativno se oprijedjelila da je spremna pridružiti se aktivnostima Europske unije u cilju suzbijanja terorizma, uključujući harmoniziranje legislative potpisivanja i ratificiranja Rezolucija i Protokola koji tretiraju ovu materiju, kao i donošenjem konkretnih akcijskih planova.

Osim naprijed navedenog, u legitimnoj borbi protiv terorizma Bosna i Hercegovina će ustrajati i na osiguranju poštivanja individualnih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda, što je u ostalom i njena ustavom utvrđena obveza. Sukladno tomu, Bosna i Hercegovina se zalaže za što skoriji dovršetak pregovora o sveobuhvatnoj konvenciji UN-a o međunarodnom terorizmu.

U širem kontekstu borbe protiv terorizma Bosna i Hercegovina ulaže znatne napore u prevenciji

i suzbijanju organiziranog kriminala i ilegalnih migracija što je potvrđeno nizom Izjava i Deklaracija međunarodnog i regionalnog karaktera, ali i aktivnim djelovanjem Bosanskohercegovačkih agencija za provedbu zakona. Bosna i Hercegovina je, na žalost, višekratno u različitim medijskim okruženjima prikazivana kao zemlja koja se dovodi u vezu sa terorizmom. No, Bosna i Hercegovina je kako svojim institucionalnim i legislativnim reformskom razvojem, tako i aktivnom borbom protiv terorizma, na nacionalnom i međunarodnom nivou, dokazala svoju opredijeljenost u borbi protiv svih oblika terorističkih djelatnosti. Na tom planu osobito ističemo suradnju sa SAD i zemljama članicama EU u borbi protiv terorizma.

Bosna i Hercegovina treba i dalje ustrajati u borbi protiv terorizma, te posebnu pozornost posvetiti koordinaciji nacionalnih institucija zaduženih za borbu protiv terorizma, kao i razvoju međunarodnih instrumenata suradnje u borbi protiv terorizma, a posebice sa SAD, zemljama članicama EU i zemljama iz regije. Također, Bosna i Hercegovina treba uzeti aktivnije učešće u postojećim međunarodnim policijskim organizacijama.

4. STRATEŠKI CILJEVI U BORBI PROTIV TERORIZMA

Uzimajući u obzir postavljenu sigurnosnu strukturu kao i preteći njihov razvoj u proteklom periodu, jasno definirani ciljevi usmjereni su ka sprječavanju svih negativnih učinaka koji proizilaze iz pojavnih oblika terorizma u širem smislu i krivičnih djela koja su u odnosu sa terorizmom, a to su sljedeći ciljevi:

- Provoditi kontinuiranu djelatnost u cilju odvratanja od bilo kakve potpore terorizmu, terorističkim aktivnostima i radikalnim pokretima, pridobivanjem šire potpore javnosti podizanjem društvene svijesti usmjerene ka pozitivnom komuniciranju;
- Provoditi Strategiju, na način koji neće dovoditi do povređivanja temeljnih ljudskih prava i sloboda zajamčenih međunarodnim konvencijama i pozitivnim zakonodavstvom;
- Pospješiti koordinaciju i suradnju institucija i uspostaviti kapacitete kod institucija kojima je to potrebno;
- Osigurati praćenje i nadzor nad provedbenim dokumentima strategije.

5. MOGUĆE PRIJETNJE U BOSNI I HERCEGOVINI U VEZI SA TERORIZMOM

Sigurnosno stanje u Bosni i Hercegovini u znatnoj mjeri i dalje je opterećeno prisutnošću brojnih problema koji se ispoljavaju i u formi različitih nacionalno ili vjerski motivisanih akata netolerancije, provociranja, pa i nasilja. U ove aktivnosti je direktno ili indirektno uključen sa različitim ulogama veliki broj lica. Ukupna saznanja daju osnovu za procjenu da nacionalno i vjerski motivisani akti nasilja u raznim formama, i pored nastojanja državnih struktura da ih smanje ili eliminišu, ostaje i u budućem vremenu problem koji će značajno kočiti napredak Bosne i Hercegovine.

Na stanje sigurnosti u Bosni i Hercegovini presudnog utjecaja će imati posljedice koje će po našu zemlju donijeti dalji razvoj globalne ekonomske krize. U okolnostima sadašnjeg negativnog trenda, i posebno, eventualnog produbljanja njenih posljedica, za očekivati je da svi aspekti nelegalnih oblika ponašanja i aktivnosti u Bosni i Hercegovini ne samo i dalje budu prisutni već da njihov intenzitet bude i pojačan, kao i da se u vezi s tim uzrocima ispolje novi pojavni oblici negativnih dešavanja i usložavanja sigurnosnih prilika. S obzirom da procjene za 2009. godinu ne ukazuju da bi negativan ekonomsko-finansijski trend mogao znatnije biti umanjen, to su i mogući negativni uticaji izgledniji.

Sa eventualnim nastavkom i usložavanjem ekonomske krize, svi aspekti akata nasilja mogu imati uvećan trend i po obimu i sadržaju. Naime, jačanje stepena ekonomsko – socijalnog nezadovoljstva bi moglo proizvesti i razne druge oblike politički motiviranih negativnih ispoljavanja netrpeljivosti i netolerancije, kako prema predstavnicima drugačijih socijalnih i političkih, tako i prema pripadnicima drugih nacionalnih i vjerskih grupa. U tom kontekstu ne treba isključiti ni masovna javna okupljanja nezadovoljnih građana sa elementima nasilnog ponašanja, ali i pojedinačne ilegalne akte nasilja kojima će pojedinci i gupe nastojati izraziti svoj negativni odnos, pa i namjeru, da još više uslože ekonomske prilike ugrožavajući živote i imovinu građana.

Ne može se sasvim isključiti mogućnost u kojoj bi najavljena protestna okupljanja, sa različitim motivima i povodom, bila iskorištena od strane određenih sigurnosno-interesantnih lica i skupina, te drugih osoba motiviranih nezadovoljstvom, da, svjesno ili ne razmišljajući o krajnjim posljedicama, samostalno kao i

podstaknuti, reagiraju nekim od akata ugrožavanja, odnosno uz primjenu različitih metoda nasilja prema aktualnim predstavnicima organa vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i entiteta, pa i objektima u kojima rade ili borave i sredstvima koje koriste. Na osnovu aktuelnih obavještajnih podataka, kao i podataka iz ranijeg perioda, procjenjuje se da se i u narednom periodu mogu očekivati, u sličnom, pa i nešto većem obimu, bezbjednosne pojave i akti nasilja podstaknuti ekonomsko-socijalnim stanjem i drugim povodima, ali i oni usmjereni prema povratničkoj populaciji, njihovoj imovini, vjerskim objektima i slično (oštećenja sakralnih objekata, nadgrobnih obilježja i znamenja, slučajevi narušavanja javnog reda i mira na nacionalnoj osnovi, aktiviranje eksplozivnih naprava, pisanje uvredljivih-nacionalističkih grafita, uništavanje državnih simbola i slično). Ekonomski i socijalni status pojedinaca može biti zlorabljen i od strane nekih legalnih organizacija i udruženja nacionalnog ili religijskog obilježja za nastavak ispoljavanja različitih oblika pojedinačnog ili grupnog netolerantnog i netrpeljivog stava prema pripadnicima drugih naroda i religija. Na osnovu raspoloživih obavještajnih podataka, procjenjuje se da će se nastaviti raniji trend aktivnosti određenih pojedinaca ili grupa iz pojedinih legalnih organizacija i udruženja nacionalnog ili religijskog obilježja, koje djeluju na prostoru Bosna i Hercegovina, kroz različite forme i intenzitet pojedinačnog ili grupnog netolerantnog, netrpeljivog i provocirajućeg, odnosno agresivnog stava, prema pripadnicima drugih naroda, religija ili vjerskih ubjeđenja, odnosno kroz izazivanje ekscesa ili učešćem u raznim incidentima u okviru kojih će se ispoljavati netrpeljivost i mržnja, ponekad i pod plaštom «zaštite» sopstvenih nacionalnih i religijskih interesa. Pri tome će i dalje biti korišteni i globalni sistemi komunikacije. Iako za sada nema podataka da pomenute organizacije ili pojedinci iz njih pripremaju akte nasilja većeg obima, odnosno akte sa elementima terorizma, ipak ih iz ovih kategorija nije moguće ni sasvim isključiti, posebno u nekim složenijim unutrašnjim okolnostima. Trenutno raspoloživa saznanja ne ukazuju da se na teritoriji Bosne i Hercegovine vrši bilo kakva priprema za izvođenje akata međunarodnog terorizma, kako u i prema Bosni i Hercegovini, tako ni prema nekom od inostranih subjekata ili objekata u njenim ili van njenih granica. Međutim, prisustvo određenog broja stranih državljana, porijeklom iz afro-azijskih zemalja, koji su u ranijem periodu bili u kontaktu sa osobama dovođenim u vezu sa međunarodnim terorizmom, a koji još uvijek borave u našoj zemlji, i od kojih jedan broj nema reguliran status u Bosna i Hercegovina, ostavlja mogućnost da pod određenim

okolnostima, uz nezadovoljstvo statusom, ranija indikativna veza bude aktivirana i razvije se u sigurnosno interesantnu aktivnost, pa i u neku od uloga u konkretnoj djelatnosti pomaganja ili eventualnog učešća u terorističkim akcijama, kao nekoj krajnjoj mogućnosti.

6. GLAVNI PROBLEMI

- Zbog velikog broja institucionalnih i legislativnih okvira izražen je problem koordiniranja aktivnosti praćenja i nadzora nad istim.
- Također je uočen i problem raznolikosti i neusklađenosti pojedinih zakonskih rješenja.
- Kao problem, a analizom je i utvrđeno kao posljedica prvog problema, je uočena ne pravovremena razmjena podataka u sticanju novih saznanja, iskustava, dobrih praksi, novih pojava oblika kaznenih djela povezanih sa terorizmom kao i konkretnim situacijama vezanim za terorističke aktivnosti.
- Nedovoljna educiranost u oblastima borbe protiv terorizma kao i mali broj sticanja specijaliziranih znanja;
- Neadekvatan jedinstven analitički pristup u borbi protiv terorizma;
- Nepostojanje jasno definiranih političkih ciljeva kroz Vijeće nacionalne sigurnosti PS Bosna i Hercegovina i Zajedničko povjerenstvo za obranu i sigurnost PS Bosna i Hercegovina nadležne za postavljanje temeljne političke platforme u definiranju budućih političkih izazova uz jasno oblikovanje ciljeva;
- Nepostojanje tijela za praćenje i nadzor nad provedbom strateških ciljeva i Akcionih planova institucija;
- Nepostojanje jedinstvenog i adekvatnog preventivnog pristupa u borbi protiv terorizma.

7. ZAKLJUČAK

Na osnovu navedenog jasno je da se terorizam ne može shvatiti odvojeno od ukupnog kriminalnog djelovanja. Ipak, zbog složenosti pojave, njenog multidisciplinarnog karaktera i drugih poteškoća u izučavanju terorizma, izuzetno je teško terorizam ispravno klasifikovati kao vrstu nekog oblika kriminaliteta (politički, nasilnički, organizovani i slično). Tome doprinosi činjenica da su ključni elementi terorizma uzeti u obzir u pojedinačnim klasifikacijama kriminaliteta (politički motiv kao predmet političkog kriminaliteta, korišćenje nasilja kao element nasilničkog kriminaliteta,

organizovano vršenje terorističke aktivnosti kao sastani dio organizovanog kriminaliteta, i slično).

Zbog toga, opravdanim se nameće posmatranje terorizma kao posebnog oblika kriminaliteta, s tim da se može vršiti njegova dalja klasifikacija po oblicima ispoljavanja, motivima, načinima i sredstvima izvršenja i drugim poznatim kriterijumima.

Moguća rješenja:

- Provedba dokumenta Sigurnosna politika i jačanje sigurnosne politike Bosne i Hercegovine;
- Implementacija odredaba Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine koje se odnose na oblast terorizma;
- Pravovremena razmjena podataka kao i poboljšanje i unaprijeđenje tehničke sposobnosti za što uspješniju razmjenu podataka svih vrsta;
- Kontinuirano unapređivati razmjenu informacija, koordinaciju i suradnju između svih agencija / institucija kako na domaćem tako i na međunarodnom planu;
- Sačiniti analizu i poboljšati unutar i međuagencijsku informatičku uvezanost radi pravovremene razmjene podataka;
- Sticanje novih znanja o pojavnim oblicima terorističkih aktivnosti u prevenciji i borbi protiv terorizma, poznavanju temeljnih odrednica o ljudskim pravima, kao stalno usavršavanje znanja stranih jezika u svrhu što efikasnije razmjene informacija i podataka;
- Organizirati timove za vođenje predmeta koji su okarakterizirani kao teroristički uz puno poštivanje načela zakonitosti i efikasnosti u radu i na način da mogu odgovoriti na sve zahtjeve tužitelja u konkretnom predmetu/slučaju;
- Kontinuirano prilagođavati domaći pravni okvir potrebama suvremene antiterorističke borbe sukladno međunarodnim instrumentima u borbi i prevenciji protiv terorizma;
- Ojačati sposobnosti granične policije da spriječi i smanji prekogranični kriminalitet i ilegalne migracije kroz poboljšanje sustava vršenja graničnih provjera i kontrola;
- Procjena kritične infrastrukture od prirodnih i drugih nesreća;
- Razraditi sustav kontrole te predvidjeti sankcije za osobe koje omogućе stjecanje određenih prava osobama sa Konsolidirane liste VSUN kao i osobama koje se nalaze u operativnim i kaznenim evidencijama u Bosni i Hercegovini u vezi sa terorizmom, a u suprotnosti su sa Rezolucijama VSUN;

- Razviti posebne planove zaštite svjedoka pouzdanika i drugih osoba koji mogu dati kvalitetne informacije o potencijalnim terorističkim aktivnostima, kao i njenim posljedicama.

2. LITERATURA:

Kovačević, S., Terorizam i Jugoslavija, Arkade print, Beograd, 1992

Michael, D, Lyman and Gary W. Potter, Organized Crime, 4th edition, Pearson Education, 2007, p.373

Peter H., The notion of global security, Skopje, 2009, Tabernakul, p.76

A small encyclopedia-IP Education, Belgrade, 1970, p.94

Mijalković Saša, /2014) Auto-mafija, Beograd: Službeni glasnik.

Mijalković Saša, /2009) Suprostavlanje trgovini ljudima , Beograd: Službeni glasnik.

Nikolovski, M, Whether terrorism is a form of organized crime?, Yearbook of the Faculty of Security, Skopje, 2008, p.99

Pashanski, M,, Contemporary kamikaze "Literary News, Belgrade, 1987, p.40

Šikman, M., *Terorizam – aktuelni i moguć oblici*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2006. Jakovljević, Dušan: *Terorizam s gledišta krivičnog prava*, Beograd, 1997.

Simonović, B., Pena, U.: *Kriminalistika*, Pravni fakultet, Istočno Sarajevo,2010.

Vajt, R. J., Terorizam, Aleksandria Press, Beograd, 2004.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Amila Taljanović, MA
Faculty of political science University of
Sarajevo

**WOMEN RIGHTS IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Abstract

The state recognises that diversity creates a stronger and more effective state organisation. All employees bring a range of experience, knowledge and insight, which is why we focus on maintaining a diverse workforce, where women are not limited in the roles they can perform.

Women in the police and politics take on roles right across the organisation - in positions as diverse as frontline policing, forensics, search and rescue, training, security, community patrols, counter terrorism, national and transnational investigations, international liaison and overseas peacekeeping and capacity-building missions. This paper through the presentation of women in the police and politics in Bosnia and Herzegovina clearly indicates the absence of the rule of law through failure to comply with gender quotas and discrimination against women in these spheres of social life.

Keywords: gender quotas, discrimination against women, women police officers, women politicians, Bosnia and Herzegovina

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Amila Taljanović, MA
Faculty of political science University of
Sarajevo

ŽENSKA PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Država priznaje da raznolikost stvara jaču i učinkovitiju državnu organizaciju. Svi zaposlenici donose niz iskustava, znanja i uvida, što je razlog zašto smo se usredotočiti na održavanje raznolike radne snage, gdje žene nisu ograničene u ulogama koje mogu obavljati. Žene u policiji i politici preuzeti će uloge upravo preko organizacije - na različitim mjestima, kao prva linija policije, forenzike, traganja, spašavanja, osposobljavanja, sigurnosti zajednice, patrole, borbe protiv terorizma, nacionalnih i transnacionalnih istraživanja, međunarodnih posrednika i međunarodnih mirovnih misija u inostranstvu. Ovaj rad kroz predstavljanje žena u policiji i politici u Bosni i Hercegovini jasno ukazuje na nepostojanje vladavine prava kroz nepoštivanja rodni kvota i diskriminaciju koja se vrši nad ženama u ovim sferama društvenog života.

Ključne riječi: rodne kvote, diskriminacija žena, žene policajci, žene političari, Bosna i Hercegovina

1. UVOD

Prava, a tako i ženskih prava, nema bez zahtjeva za ostvarivanjem pravde, a jedan od najsnažnijih ženskih zahtjeva za ostavranjem prava u bosanskohercegovačkoj historiji svakako je zahtjev koji je 1461. Kraljica Bosanska Katarina uputila veziru - da joj da doživotnu upravu nad bosanskim kraljevstvom. Jednako hrabra bila je Hadži Fatima u čijoj kući u Tuzli su održavani tajni sastanci bosanskih prvaka koji su odlučili da dignu ustanak čiji je cilj bio dobijanje samostalne uprave u Bosni

unutar Osmanskog carstva. Međutim, *Odbrana prava žene (A Vindication of the Rights of Woman)* Meri Vulstonkraft, objavljena je 1979., a kod nas prevedena i objavljena tek 1994. godine, što jasno ukazuje na činjenicu da je znanje pokretač društvenih promjena, i da te promjene kod nas poprilično kasne.

2. ŽENSKA PRAVA U MEĐUNARODNIM DOKUMENTIMA

Najznačajniji međunarodni dokumenti koji promoviraju princip ravnopravnosti polova su:

1. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
2. Konvencija o političkim pravima žena
3. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.
4. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena / CEDAW/
5. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda
6. Deklaracija o zabrani nasilja nad ženama

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima donesena je 1948. godine pod okriljem Ujedinjenih nacija kada je po prvi put javno proglašen princip ravnopravnosti polova na međunarodnom nivou. U preambuli Deklaracije jasno se ističe: „Pošto su narodi Ujedinjenih nacija ponovo proglasili svoju vjeru u osnovna prava čovjeka i vrijednosti čovjekove ličnosti i ravnopravnost muškarca i žene i pošto su odlučili da podstiču društveni napredak i poboljšanje uslova života i većoj slobodi“. U periodu nakon Drugog svjetskog rata u odnosu na „ženska prava“ intenzivno se radilo na priznanju prava glasa ženama, što potvrđuje historijska činjenica da su bosanskohercegovačke žene pravo glasa dobile tek 1945. godine.

Konvencija o političkim pravima žena u kojoj je opšti pojam „svako“ zamijenjen pojmom „žena“, i u kojoj su dodatno osnažena prava žena usvojena je 1959. godine, i prema ovoj Konvenciji žene imaju pravo glasa, mogu da budu birane i mogu da obavljaju sve javne funkcije kao i muškarci.

U tom periodu (1950.-1960.) donesene su i *Konvencija o jednakim platama broj 100* i *Konvencija o diskriminaciji kod zapošljavanja i izbora zanimanja broj 111*, koje obavezuje članove MOR-a (Međunarodne organizacije rada) da preduzmu mjere koje će promovisati jednak tretman svih kod zapošljavanja i izbora zanimanja.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) članovima 1. i 2. regulišu

ravnopravan status ljudi bez obzira na „nebitne okolnosti“ poput rase, boje, pola, vjere, društvenog statusa, dok se članom 3. obavezuju države potpisnice da preduzmu sve mjere da obezbijede jednak pristup i uživanje građanskih i političkih prava, i muškarcima, i ženama. Prvim protokolom uz Pakt je uspostavljen Komitet za ljudska prava, kao instrument kontrole i nadzora zagarantovanih prava u Paktu. Pod okriljem UN-a održane su četiri svjetske konferencije o ženama u Meksiku, Kopenhagenu, Najrobiju i Pekingu, a ženska ljudska prava zadobila su punu afirmaciju i priznanje kao integralni dio ljudskih prava.

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena je jedan od najznačajnijih dokumenata za ostvarivanje „ženskih ljudskih prava“, jer u duhu Povelje UN-a promovira univerzalna ljudska prava i posebno ravnopravnost muškaraca i žena.

Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda članom 1. potvrđuje da svi potpisnici „visoke strane ugovornice“ jamče svim osobama pod njihovom jurisdikcijom prava i slobode utvrđene u dijelu I Konvencije, dok članom 14. zabranjuju sve vrste diskriminacije.

Deklaracija o zabrani nasilja nad ženama, koja je usvojena 1993. godine, nalaže državama da preduzmu sve potrebne mjere u cilju zaštite žena od nasilja u porodici, što uključuje donošenje adekvatne zakonske regulative, usklađivanje sa ostalim zakonima u državi, i promocija svih aktivnosti u javnosti.

Svi ovi međunarodni dokumenti garantiraju, a neki i prvi put definiraju, ženska prava, zbog čega su inkorporirani u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, počev od *Ustav Bosne i Hercegovine*, *Ustava Republike Srpske*, *Ustava Federacije i kantona*, zatim *Zakon o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine*, *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici entiteta*, *Zakoni o radu BiH, RS i Federacije*, *Zakona o sudovima entiteta*, *Porodičnih zakona entiteta* i *Krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini*.

3. KRIVIČNO-PRAVNA REGULATIVA O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina je Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena /CEDAW/ preuzela sukcesijom 01.09. 1993. godine. U poslijeratnom periodu u Bosni i Hercegovini izgrađeni su pravni i institucionalni

mehanizmi koji imaju za cilj ostvarenje gender jednakosti. Kada govorimo o pravnim mehanizmima mislimo na Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini²¹, Porodični zakon Bosne i Hercegovine²² i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini²³. Bosna i Hercegovina je u skladu sa ovom Konvencijom formirala i posebne organe koji će preuzeti obavezu praćenja implementacije i vršiti nadzor nad zaštitom ženskih ljudskih prava i to su na državnom nivou Agencija za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova pri Zastupničkim domom Parlamentarne skupštine BiH, Gender centar Republike Srpske, Gender centar Federacije BiH, Kantonalni koordinacijski odbori za ravnopravnost spolova u FBiH pri Kantonalnim skupštinama u FBiH i Komisije za ravnopravnost spolova u Gradskim skupštinama/vijećima u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine.

Prema važećoj zakonskoj regulativi u Bosni i Hercegovini žene imaju jednaka prava kao i muškarci u Bosni i Hercegovini, ali zbog svog tradicionalnog položaja u društvu žene još uvijek nisu dovoljno zastupljene u državnim organima Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina obezbijedila je dovoljno mehanizama za sprovođenje i obezbjeđenje ženskih ljudskih prava, ali žene nisu izjednačene u pravima sa muškarcima u praksi, ili u postupanju javnih i državnih organa. U Bosni i Hercegovini žene su i najčešće žrtve nasilja u porodici, dok je drugi izražen problem trgovine ženama radi seksualnog iskorištavanja ili trafficking-a²⁴. U decembru 2000. godine Bosna i Hercegovina je potpisala u Palermu

²¹ Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini

²² Porodični zakon FBiH. Službene novine FBiH, 35/05, 41/05, Porodični zakon RS. Službeni glasnik RS, broj 54/05, Porodični zakon SR BiH. Službeni list SR BiH, broj 21/79 i 44/89

²³ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici. Službene novine FBiH, 22/05 i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici objavljen u Službenom glasniku Republike Srpske broj 118/05.

²⁴ Prema Izvještaju UNOHCHR-a iz juna 2003. godine u 2002. godini podneseno je 70 krivičnih prijava protiv 90 lica, od čega je kažnjeno 76 stranih državljanke sa kaznom zatvora u ukupnom trajanju o 9 do 30 dana i podnesene krivične prijave protiv 9 lica domaćih državljana sa kaznom zatvora u ukupnom trajanju od 253 dana.

UM Konvenciju o transnacionalnom organiziranom kriminalu sa dva dopunska Protokola za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, usmjeren na suzbijanje ovog oblika kriminala, te obezbjeđenje potpune zaštite žrtava.

Diskriminacija u zapošljavanju je široko rasprostranjena u Bosni i Hercegovini, i bazirana je na etničkoj osnovi, političkoj, ali i po osnovu spola. Povratnici su posebno izloženi ovoj vrsti diskriminacije. U odnosu na ukupan broj zaposlenih, procenat zaposlenih žena je u prosjeku 33%. Ovaj podatak dokazuje da su žene u nepovoljnijem položaju u odnosu na muškarce, odnosno da se tranzicija vrlo nepovoljno odražava na ženskoj populaciji, posebno ako se uzme u obzir da je broj žena u FBiH blizu 60% od ukupnog broja radno-produktivnog stanovništva. Žene su uglavnom zaposlene u oblasti zdravstva i socijalne zaštite (64% žena od broja zaposlenih), u oblasti finansijskog poslovanja (58% od ukupnog broja zaposlenih), i u oblasti obrazovanja (57% od ukupnog broja zaposlenih). Najmanji procenat zaposlenih žena je u oblasti rudarstva, građevinarstva, saobraćaja i veza gdje je procenat zaposlenih žena ispod 15% od ukupnog broja zaposlenih. Kao i u drugim evropskim sredinama, u Bosni i Hercegovini postoje zanimanja u kojima je veća koncentracija žena i ona zanimanja u kojima je veća koncentracija muškaraca. Analiza zaposlenosti prema stepenu stručnog obrazovanja pokazuje da su žene zastupljene sa oko 50% od ukupnog broja zaposlenih sa višom stručnom spremom (všs), sa srednjom stručnom spremom (sss) i sa nižom stručnom spremom (nss). Nezadovoljavajući postotak zaposlenih žena je sa visoko kvalifikovanom spremom (kv) ispod 10% od ukupnog broja zaposlenih i oko 20% kvalifikovanih (kv). Ovaj podatak još jednom potvrđuje da su žene zaposlene u ranije navedenim oblastima, a da ih u proizvodnji ima veoma malo. Međutim, veoma je čest slučaj neprijavlivanja žena, (ali i muškaraca, iako u manjem broju) za penziono i zdravstvenu zaštitu i kod firmi koje nisu privatno vlasništvo, tako da to nije slučaj samo kod privatnih firmi. Osim toga, nezaposlenost u Bosni i Hercegovini, odnosno u Federaciji Bosne i Hercegovine je u stalnom porastu. U 1996. godini, registrirano je u FBiH 176.918 nezaposlenih osoba, od toga 61.361 žena ili 34,68% od ukupnog broja nezaposlenih. Broj registriranih nezaposlenih osoba u 2000. godini porastao je na 261.773 osobe, od čega su 121.839 žene ili 46,54%. Broj nezaposlenih žena porastao je za 98 % u odnosu na 1996. godinu dok je u istom periodu broj nezaposlenih muškaraca porastao za 21%. Iz

navedenih podataka vidljivo je da su da su ugroženi radno sposobni stanovnici, s tim što nezaposlenost kod ženske populacije mnogo brže raste. Kako se potrebe i zahtjevi poslodavaca obično razlikuju od ponude radne snage, razlike na tržištu rada postaju veće, dok problem dugoročne nezaposlenosti postaje urgentniji.

Validna legislativa, kolektivni ugovori i opšti akti organizacija garantiraju nadoknade u jednakim iznosima bez obzira na spol. Posebna odredba o jednakim nadoknadama za rad jednake vrijednosti sadržana je u Zakonu o radu. Zakon stavlja poseban akcenat na princip jednake nadoknade za rad bez obzira na spol i za rad jednake vrijednosti, te stoga prati nekoliko inicijativa međunarodnih organizacija i stavlja u praksu neke konvencije Međunarodne organizacije rada. Određivanje zanimanja na osnovu spola se nastavlja i šteti prilikama žena na tržištu rada. Kao što je već naglašeno, ne postoje podaci o razlikama u platama, ali već sam podatak da oko 20% žena rade na pozicijama koje su ispod njihovih formalnih kvalifikacija, opovrgava zaključak da takve vrste diskriminacija ne postoje.

Prema podacima Evropske komisije i Svjetske banke uočljivo je da su zbog smanjenog pristupa socijalnim mrežama, raseljene osobe i povratnici, populacija koja se suočava sa poteškoćama pronalazjenja posla, te su zbog toga često izložene diskriminaciji. Žene-pripadnici manjinskih skupina i žene-raseljena lica su, prema tome, bile izložene diskriminaciji, mada je to teško dokazati. Žene pripadnice manjinskih grupa veoma često se otpuštaju sa posla, a osobe sa manjim kvalifikacijama zauzimaju njihova mjesta.

U okviru procesa proširenja Evropske unije i kao članica Vijeća Evrope, Bosna i Hercegovina je obavezna postupati u skladu sa zahtjevima u pogledu promoviranja ravnopravnosti među spolovima, za koja se zalaže Vijeće Evrope i koji su zasnovani na Okvirnoj strategiji za ravnopravnost spolova Evropske zajednice (juni 2000). Ova strategija obuhvata sve aspekte vezane za ravnopravnost u ekonomskoj, socijalnoj i civilnoj sferi života, ravnopravnost u donošenju odluka, kao i za uloge i stereotipe u vezi pripadnosti različitim spolovima s ciljem promoviranja pozitivne prakse ravnopravnosti među spolovima, boljeg razumijevanja diskriminacije zasnovane na spolnoj pripadnosti i pružanja pomoći ključnim akterima u borbi protiv neravnopravnosti među spolovima. Članice, također, moraju pokazati svoju sposobnost provođenja zakonskih propisa u

oblasti ravnopravnosti spolova. Zemlje-članice Vijeća Evrope također moraju osigurati da njihove institucije budu u stanju provoditi zakonske propise u oblasti ravnopravnosti među spolovima. Pored toga, države moraju osigurati svim osobama koje potpadaju pod njihovu jurisdikciju slobodno i puno ostvarivanje svojih prava bez ikakvih smetnji. Vlade također imaju obavezu usvojiti mjere u smislu pozitivne diskriminacije kako bi promovirale i štatile ta prava, te ispunile zahtjeve u skladu sa međunarodnim i regionalnim dokumentima priznatim kao standardima u oblasti ljudskih prava. Između ostalog, zabranjuje se svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovu spola, kao što je predviđeno u najvažnijim dokumentima u oblasti ljudskih prava.

Provedba zakonodavnih mehanizama o ravnopravnosti među spolovima zahtijeva, prije svega, kreiranje politika koje uzimaju u obzir spolnu pripadnost u svim oblastima upravljanja, zajedno sa uspostavljanjem institucionalnih i operativnih mehanizama za integraciju principa ravnopravnosti spolova na svim nivoima vlasti. Vlasti u BiH su usvojile mnoge institucionalne mehanizme za integriranje principa ravnopravnosti spolova, međutim, premda su Rezolucija UNSCR 1325 i odgovarajući međunarodni principi u oblasti ljudskih prava razvili svijest o mogućnosti značajnih promjena u životima žena, većina ovih institucionalnih mehanizama se nedovoljno ili nekonzistentno provodi na svim nivoima vlasti. U posljednjem izvještaju Komisije za ljudska prava sa osamdeset i osme sjednice održane u Ženevi od 16. oktobra do 3. novembra 2006. godine na temu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, navodi se dvadeset i sedam područja u kojima postoji zabrinutost zbog pitanja zaštite ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Među osnovnim područjima zabrinutosti navode se stalni problemi zbog nasilja u porodici i trgovine ženama o kojima se govori u daljem tekstu.

4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950.), i dodatni Sporazum o ljudskim pravima (Dayton, 1995.), koji čini Aneks 1 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, taksativno nabrāja 15 međunarodnih akata koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini. Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine (2003.) definiše diskriminaciju, te definiše šta se podrazumijeva

pod diskriminacijom na osnovu pola, obrazovanja, rada i zapošljavanja, socijalne i zdravstvene zaštite, sporta i kulture, javnog života i medija, ali i zabranjuje nasilja, i nalaže naknade štete za žrtve polne i rodne diskriminacije. Međutim, i pored toga što nalaže jednakost u pravima i mogućnostima građanima i u javnoj i u privatnoj sferi života, i zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju na osnovu pola, spolne diskriminacije (a posebno diskriminacija žena), posebno je izražen problem, što svjedoči i presuda Evropskog suda za ljudska prava "o mobbingu i diskriminaciji žena u slučaju Irene" koja je bila zaposlena u najznačajnijim državnim institucijama, a koja ni sada nije provedena u korist žrtve spolne diskriminacije i mobinga.

Zbirka Ustava Bosne i Hercegovine (1997), Sarajevo: J.P. NIO Službeni list BiH.

Ljudska prava: odabrani evropski dokumenti (1999), Sarajevo: MIP BiH.

Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u BiH, Uvod i analiza stanja (25.3.2012). Sarajevo: Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Postavljeno 28.11.2011. http://www.1325.arsbih.gov.ba/?page_id=6

5. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A. (2015) Viktimologija, Sarajevo: FONDACIJA POMOZIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI

Adžajlić-Dedović A. I drugi (2007) Policija I nasilja u porodici u Federaciji Bosne I Hercegovine, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju I sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

ZAŠTITA - časopis za zaštitu i sigurnost osoba i imovine, Žene u plavom - novi duh policije. (26.3.2012). Zagreb: Novena. Postavljeno 2009. <http://zastita.info/hr/clanak/2009/11/zene-u-plavom-novi-duh-policije,109,3641.html>

UN Women. Gender Issues / Women, War & Peace. (28.3.2012). New York: UN Women Headquarters Postavljeno 2000. www.womenwarpeace.org

Pajić Zoran: Zaštita prava čovjeka po dejtonskom ustavu BiH – „Pravna misao“, broj 3-6/97.

Sadiković Ćazim: Ustavne promjene i Federacija – Uz Nacrt amandmana na Ustav SFRJ, Opredjeljenja, Sarajevo, br, 2, 1988.,

Šeparović Zvonimir, „Zaštita žrtava rata u međunarodnom humanitarnom pravu“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 4, Broj 2, Zagreb, 1997.

Dejtonski mirovni sporazum (1996), Sarajevo: J.P. Službeni list BiH.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Ademir Duraković

University of Sarajevo, Faculty of
Criminal Justice and Security

Bosnia and Herzegovina

VICTIMS OF HATE CRIME

Abstract

Constitutional questions about hate crime laws in the United States were settled in the early 1990s. Yet, critics persist in arguing that the laws punish "improper thinking." In this context, this article addresses the question of the justification of punishing motivation—or bias—behind hate crimes.

This paper has been little empirical investigation of how supporters of legislation responded to the questions.

Keywords: hate crime, victims, secondary victimization, protection of victims .

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

IZVORNI NAUČNI RAD

Ademir Duraković

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Bosna i Hercegovina

ŽRTVE ZLOČINA IZ MRŽNJE

Sažetak

Ustavna pitanja oko zakona o zločinu iz mržnje u SAD-u su se razvila u ranim 1990-ih. Ipak, kritičari su upozoravali da bi ovi zakoni mogli kazniti "nedopuštene misli." U tom kontekstu, ovaj članak bavi se pitanje opravdanosti kažnjavanja zločina potaknutih ili koji su posljedica/proizišli iz mržnje.

Ovaj rad je malo empirijskih istraživanja o tome kako bi pristalice zakona odgovorili na ta pitanja.

Gljučne riječi: zločin iz mržnje, žrtve, sekundarna viktimizacija, zaštita žrtava.

1. GOVOR MRŽNJE – ETIMOLOŠKO ODREĐENJE

Govor je optimalna zvučna čovječja komunikacija sastavljena od rečenica, riječi i slogova. Govor nam služi kao sredstvo komunikacije individue sa ostatkom svijeta i ključan je u međusobnoj interakciji i jedan je od načina izražavanja emocija i širenja poruka, samim tim i mržnje.

Jezik klasifikuje, kodira i rangira ljudsko ponašanje koje je nagomilano emocijama. Jezik služi kao temeljni medij socijalizacije i način na koji se kulturna informacija prenosi, te za uspješniju komunikaciju ključno je razumijevanje kulture: kako u svojoj okolini tako i u širem okruženju možemo biti iznenađeni raznolikostima, različitostima ili sličnostima

kultura i tradicija, te samim tim saznanjem možemo postići duhovnu ispunjenost, proširiti vidike, napraviti još jedan, vlastiti mali korak u napretku civilizacije (Vejnović, Duško, „Kako prevazići govor mržnje“, Grafopapir, Banja Luka, 2011, str. 7 -8). Jezik ujedinjuje i spaja ljude, ali samim tim i služi kao sredstvo razdvajanja ljudi koji se međusobno razlikuju po nekim karakteristikama u čemu leži protivrječnost jezika što se kulminiše u govor mržnje. Dakle, govor mržnje ne pripada oblasti međuindividualnih već međugrupnih odnosa, između veliki društvenih grupa poput rasa, nacija, klasa, velikih političkih grupacija, a ne svakodnevnih razmirica između dva ili više pojedinca. *Za razliku od individualne mržnje u ličnim odnosima, govor mržnje nije determinisan ličnim karakteristikama aktera, već njihovom pripadnošću različitim društvenim grupama (Vasović, 2002: Govor mržnje. Fakultet političkih nauka, Beograd: Prizma, Mesečne političke analize, Centar za liberalno-demokratske studije).* Mržnja²⁵ je osjećaj snažne antipatije koji se temelji na svojstvu intenzivnih negativnih osjećanja i općenito se smatra da je mržnja najjači oblik odbojnosti, nenaklonosti i prezira, gdje se sebičnost, zavist, povreda osobe, neuzvratarena ljubav ili ljubomora javljaju kao vodeći uzroci mržnje (Institute for Hate Studies, „Journal of Hate Studies: Hate and political discourse“, Gonzaga University, vol 10:1, 2012). Mržnja kao suprotno od ljubavi prezire ljudsko biće i ultimativni cilj mržnje je da ljudskom biću naštetiti, da ga povrijedi i/ili uništi. Mržnja nije samo ono što osjećamo, to je devijacija u umu koja remeti psihičko stanje osobe, a snažna mržnja se smatra patološkim fenomenom. Mržnjom se stvaraju negativne vibracije koje manifestiraju razne poremećaje za koje osoba najvjerovatnije nije svjesna. Za mržnju su najodgovorniji nerazumijevanje, strah i nedostatak ljubavi u životu, što izazivaju negativne misli i emocije pri čemu je upitno donošenje uvijek potpuno razumnih odluka. („Anatomija mržnje“: Durmitor Wordpress; 26.08.2011)

Mržnja može biti efikasan instrument za vladanje, usmjeravanje i naređivanje većoj

²⁵ Pojašnjenja radi, razlikujemo reaktivnu mržnju koja se javlja kao rezultat dubokog poniženja, povrede ili bolne situacije kojoj je čovjek bespomoćno izložen i koju u vlastitim naporima nije u stanju promijeniti; te mržnju utemeljenju na strukturi ličnosti, koja nastaje na sličan način kao reaktivna mržnja, ali reaktivna mržnja se temelji na strukturi ličnosti koja mrzi. U tom slučaju mržnja je osobina osobe, a mržnja je samo izraz inherentne mržnje (<https://hr.wikipedia.org/wiki/Mr%C5%BEnja>)

skupini ljudi ukoliko je na tu skupinu vršen određeni podsticaj, dok bi govor mržnje bio efikasan mehanizam za socijalnu kontrolu, to jest kontrolu određenih grupa i individua kao članova tih grupa.

Govor mržnje uvijek stvara psihološke efekte na individuu i zajednicu kojoj je govor mržnje upućen, izazivajući strah, nelagodu, ljutnju, ili napetost. U ovisnosti o predmetu mržnje, mržnja može postati i životni stil koji sa sobom nosi niz negativnih karakteristika kao što je ljutnja, netolerancija, nepristojnost, agresivnost, nepoštenje, zavist, ljubomora, diskriminacija, nepravednost, sebičnost, neiskrenost, varanje, korupcija itd.

Govor mržnje podstiče netrepeljivost i međuljudske konflikte u kojim se koriste riječi ili simboli koje vrijeđaju pojedince i skupine na osnovu njihovih karakteristika kao što su nacionalnost, pol, rasa, vjera, seksualno opredjeljenje, političko opredjeljenje, socijalni status i druge karakteristike i različitosti koji se može modifikovati u vid nasilja i poziv na osvetu. Govor mržnje se može najopštije definisati kao izražavanje koje sadrži poruke mržnje ili netrepeljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, vjerskoj grupi, njenim pripadnicima ili pojedincima. Govor mržnje se može definisati kao i svaki oblik komunikacije koja služi pri omalovažavanju neke osobe ili grupe na osnovu karakteristika kao što su rasa, boja kože, etnička i nacionalna pripadnost, spol, seksualna orijentacija, religija i drugo. U moderno vrijeme, govor mržnje obuhvata posebno govore koj su usmjereni na proizvodnju mržnje i netrepeljivosti prema spolu ili rodnom opredjeljenju sve češće u nerazvijenim demokratskim sistemima i društvima u tranziciji kao što je netrepeljivost prema različitom političkom i drugom mišljenju kao i prema različitom nacionalnom i društvenom porijeklu. *Govor mržnje je svaki gest, govor, ponašanje, pisanje ili prikazivanje koje je zabranjeno jer ne smije da podstiče nasilje i predrasude protiv zaštićenog pojedinca ili grupe, ili zato što omalovažava i zastrašuje zaštićenog pojedinca ili grupu (Mandić, M, (2011). „Pojam govora mržnje i njegov uporedno-pravni prikaz sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“. U: Vejnović, D (2011) „Kako prevazići govor mržnje...?“ (str. 100). Banja Luka: European Defendology Center, Grafopapir.)*

U Bosni i Hercegovini govor mržnje se može definisati kao: jezik ili govor koji ima namjeru da ponizi, zastraši ili podstakne na nasilje ili predrasude protiv osoba ili grupe na osnovu njihovog pola, rase, dobi, nacionalnosti,

seksualnog opredjeljenja, hendikepiranosti, moralnih ili političkih ubjeđenja, socijalno-ekonomskog statusa ili profesije.²⁶

Koncept „govor mržnje“ treba razlikovati od krivičnih djela počinjenih iz mržnje ili incidentima motiviranih mržnjom o kojim će kasnije biti riječi. Iako ne postoji međunarodno priznata definicija „govora mržnje“, Vijeće Evrope²⁷ ga je definiralo na sljedeći način: „...svi oblici izraza koji šire, potiču, promoviraju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući: netoleranciju izraženu kroz agresivni nacionalizam i etnocentrizam, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porijekla.“²⁸

Govor mržnje je usmena ili pisana ekspresija koja za posljedicu ima eksplicitno iskazivanje ili izazivanje mržnje prema određenoj grupi ili pojedincu, zbog nekog njenog određenja u cilju stvaranja netrepljivosti, diskriminacije, razdora i nasilja i/ili raspaljivanje već postojeće mržnje koja se kroz javni govor i obraćanje još jače produbljuje i jača. Manifestacija govora mržnje se vrši kroz radnje:

- 1) Stvaranje prezira prema određenom licu ili grupi;
- 2) Stvaranje negativnog stereotipa prema određenom licu ili grupi;
- 3) Podsticanje diskriminacije i neprijateljstva;
- 4) Osuda okoline prema određenom licu ili grupi;
- 5) Izazivanje osjećanja nesigurnosti i straha kod određenog lica ili grupe;
- 6) Nanošenje fizičkih i psihičkih bolova određenom licu ili pripadniku određene grupe;
- 7) Upućivanje prijetnji određenom licu, odnosno grupi;

²⁶ Kodeks o emitovanju radio televizijskog programa, Savjet Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine

²⁷ Vijeće Evrope određuje opšte političko usmjerenje i prioritete EU-a. Kako nije jedna od zakonodavnih institucija EU-a ne pregovara niti donosi zakone EU-a, nego utvrđuje program politike EU-a, obično usvajanjem „zaključaka“ na sastancima Europskog vijeća na kojim se određuju problematična pitanja i mjere koje treba poduzeti.

²⁸ Vijeće Evrope, Preporuka broj: R(97) 20 Komiteta ministara država članicama o govoru mržnje, 30. Oktobar 1997. godine

- 8) Podsticanje i izazivanje nasilja prema određenom licu ili grupi;
- 9) Stvaranje osjećaja kod velikog dijela građana da je takvo ponašanje prema određenom licu ili grupi društveno poželjno i opravdano;
- 10) Izazivanje osjećaja kod širokog kruga građana da će takvo ponašanje biti tolerisano, i neće biti predmet odgovornosti

U osnovi stereotipa nalazi se pogrešno i neopravdano široko poopštavanje te konvencionalno i pojednostavljeno mišljenje, koncepcija ili vjerovanje, pa se stoga svaki kolektivni stereotip koji sadrži emocionalno negativno ocjenjivanje neke etničke, nacionalne, vjerske, socijalne ili druge skupine tumači kao predrasuda. Koncept stereotipa je nastao u razdoblju javljanja i razvoja rasnih, etničkih, vjerskih i socijalnih netrepljivosti. (Understanding Prejudice (2002): „The Psychology of Prejudice: An Overview“ Preuzeto: 16.07.2015, sa <http://www.understandingprejudice.org/apa/english/page11.htm>)

U kreiranju negativnog stereotipa putem govora mržnje, prema određenom licu ili grupi, stereotip u društvenim naukama se koristi za pojednostavljen, shematski i teško promjenljiv odnos prema nekome ili nečemu, kao i sirovo ponašanje prema nekome ili nečemu bez obzira na okolnosti, što ga usko veže za koncept „govor mržnje“ kao jednog od njegovih uzročnika.

Diskriminacija je svaki postupak razlikovanja i nejednakog tretmana osobe ili grupe osoba („Anti-diskriminacioni AD Program“: 14.11.2011. Preuzeto 20.7.2015, sa <http://www.diskriminacija.ba>)

Diskriminacija, kao jedna od primarnih alata govora mržnje u praksi, se može vršiti isključivo na ličnim karakteristikama koje stičemo rođenjem kao što su na primjer spol ili rasni identitet²⁹, ili uvjerenja koje se stiče u toku života kao što su političko i vjersko uvjerenje³⁰,

²⁹ Rasa u najširoj definiciji podrazumijeva identitet zasnovan na jeziku, kulturi, nacionalnom ili etničkom porijeklu; Diskriminacija na osnovu etničke pripadnosti se podvodi pod diskriminaciju na osnovu rase.

³⁰ Vjerska pripadnost može biti osnov diskriminacije u situacijama u kojima je vjersko uvjerenje ili vjersko praktikovanje ugroženo od strane nekog drugog uvjerenja ili postupka, koji su u suprotnosti sa opštim vrijednostima ljudskog dostojanstva.

imovinsko stanje, seksualna orijentacija³¹ i slično. Razlikujemo posrednu i neposrednu diskriminaciju, s toga bi posredna diskriminacija bila svaki naizgled neutralan postupak ili propis koji određenu grupu dovodi u neravnopravan položaj u odnosu na druge i neposrednu (direktnu) diskriminaciju koja predstavlja svaki postupak koju osobu ili grupu nedvojbeno stavlja u nejednak položaj u odnosu na druge.

Ukoliko u drugom planu se ostave dijalog, tolerancija i uvažavanje različitosti, otvaramo širok put koji bi mogao zauzeti govor mržnje koji bi sa sobom poveo razdor, netrepeljivost, nesigurnost, krivična djela i razne druge implikacije.

Govor mržnje je u velikoj mjeri i snazi bio prisutan početkom 90ih godina na prostorima bivše Jugoslavije, i služio je kao snažno sredstvo za podsticanje nasilja, diskriminacije, neprijateljstva, ratnih zločina, dijeljenja ljudi na više strana, pa i vladavine, koji nedvojbeno iskazuju osnove za učinjenje krivičnih djela zločina iz mržnje o kojem će biti riječi kasnije.

Koncept govora mržnje sa sobom nosi niz implikacija i određenih dilema i pitanja sa kojim bi se stručna javnost trebala dublje pozabaviti. Govor mržnje vodi ka netrepeljivosti, netoleranciji, nasilju, sukobima u društvima, podjele u društvima na „one“ koji su superiorniji od drugih, na „one“ koji su vrijedniji ili bolji od drugih, ili „oni“ koji smatraju da posjeduju veće privilegije od drugih. S druge strane, veoma pažljivo se treba odrediti granica kada završava sloboda govora i počinje govor mržnje, ili pak u kojem momentu se sloboda govora transformiše u govor mržnje.

2. GOVOR MRŽNJE I SLOBODA GOVORA

Sloboda govora i sloboda izražavanja je preko potreban uvjet funkcionisanja i opstanka svakog modernog demokratskog društva i garancija svih ljudskih prava i sloboda. Pitanje govora mržnje je delikatno zbog ograničavanja slobode izražavanja koji se smatra jednim od najvažnijih prava građana potrebnih za funkcionisanje svakog demokratskog društva. Prve diskusije i pokušaj činjenja razlike između govora mržnje i slobode govora nastale su u

³¹ Pod seksualnom orijentacijom podrazumijevamo heteroseksualnost, homoseksualnost i biseksualnost koji kao mogući oblici ljudske seksualnosti kao takve ne mogu biti osnov za diskriminaciju i govor mržnje.

Sjedinjenim Američkim Državama, odkud potiču prva tumačenja govora mržnje i njegovog korelacije sa slobodom govora. *U skladu sa prvim amandmanom američkog ustava garantuje se sloboda govora na način da se zabranjuje zakonodavnoj vlasti donošenje zakona kojim se ovo demokratsko pravo uskraćuje. U skladu sa ustavnim principom govor mržnje u Sjedinjenim Američkim Državama predmet je akademskih i širih društvenih rasprava za razliku od prakse evropskih zemalja čije zakonodavstvo govor mržnje sankcioniše.* (Vejinović, D., Lalić, V., Grbić-Pavlović, N, & Ponorac, T; 2010. „Politička kultura, dijalog i tolerancija u Bosni i Hercegovini“ Banja Luka: Defendologija Centar)

Postoji neraskidiva veza između termina „govor mržnje“ i „sloboda govora“ i određena međusobna korelacija, na način da sloboda govora omogućava govor mržnje s jedne strane, a s druge strane sankcionisanje govora mržnje na neki način ograničava slobodu govora. Jedan od najvećih izazova za zakonodavstvo i državni aparat je upravo sloboda izražavanja čije poštivanje je nužno za funkcioniranje svakog modernog demokratskog društva. Sloboda govora nikad ne može biti apsolutna i neograničena sve dok se upotrebom slobode govora ugrožavaju prava, slobode i bezbjednost pojedinaca i društvenih grupa. Jedno od temeljnih pitanja i dilema je na kako i na koji način odrediti granicu između govora mržnje koji je temeljen na ponižavanju drugih i drugačiji te slobode govora kao jednog od temeljnih ljudskih prava.

Govor mržnje se stvara putem slobode govora samo ukoliko se on temelji na uvjerenjima da su neki ljudi manje vrijedni od drugih zbog nekih njihovih karakteristika. Kao jedno od temeljnih načela demokratije kao oblika vlasti u kojoj su sve odluke države zasnovane na većini njenih građana, sloboda govora se može uskratiti i prekinuti samo pod određenim, kontrolisanim uslovima. Sloboda govora je jedan od najvažnijih predmeta interesovanja i međunarodnih pravnih dokumenata kao što je Opšta deklaracija o ljudskim pravima³² i

³² „Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo uključuje da posjeduje mišljenje bez tuđeg uplitanja i da traži, prima i šalje informacije i ideje posredstvom bilo kojeg medija i bez obzira na granice“ (član 19. Opšte deklaracije o ljudskim pravima), Vidjeti na: <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src2>

Evropska konvencija o ljudskim pravima³³. Od domaćih pravnih dokumenata koje garantuju slobodu govora i izražavanja izdvajamo Ustav Bosne i Hercegovine³⁴ i entiteta.³⁵

Organizacija za zaštitu ljudskih prava „Član 19 (eng. Article 19)“³⁶ sa sjedištem u Londonu, Velika Britanija, sačinila je listu kriterijuma na osnovu kojih je moguće procjenjivati da li s radi o govoru mržnje ili dozvoljenih formama govora tj. slobode govora koji se može tolerisati (Defending Freedom of Expression and Information; „Article 19“. Preuzeto 20.08.2014, sa: <http://www.article19.org/>). Test je sačinjen od ukupno šest osnovnih kriterija koji moraju biti ispunjeni da bi forma govora bila prepoznata kao „govor mržnje“. Ovih šest kriterija predstavljaju korisno analitičko sredstvo pri prepoznavanju govora mržnje svim onima kojima se bave ove problematikom i korisno sredstvo u determinisanju koje su to forme govora dozvoljene, a koje nisu. Radi se o sljedećem:

- Kontekst izražavanja – u kontekstu izražavanja mora se sagledati društvena i politička sredina i kontekst u kom je nastao govor i u kom je dalje širen. Posebna pažnja se treba obratiti na prirodu već postojećih konflikata u društvu između različitih socijalnih grupa. U obzir se uzimaju postojanje i historija institucionalne diskriminacije prema određenoj društvenoj grupi ili grupama,

³³ „Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj članak ne sprječava države da zahtjevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmiskih kompanija“ (član 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima). Vidjeti na: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

³⁴ Član II tačka 3. pod h Ustava BiH; vidjeti na: http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

³⁵ Član 2 tačka 1 pod I Ustava FBiH i član 25 Ustava RS

³⁶ „Article 19“ (bos. Član 19) - Organizacija za zaštitu ljudskih prava, slobode govora, slobode na informisanje sa sjedištem u Londonu u Velikoj Britaniji. Ime „Član 19“ je nastalo povodom člana 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima koja glasi: „Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo uključuje slobodu na mišljenje, bez ikakvih ograničavanja, slobodu potražnje, primanja i davanja informacija i ideja kroz bilo koji medij neovisno od granica.“

historiju konflikata, pravni okvir i na poslijetku stanje u medijima.

- Govornik / zagovornik izražavanja – Govornik ili zagovornik izražavanja je ustvari prenosilac poruka mržnje te je bitno ustanoviti o kome se radi, kakav je njegov položaj i ugled u društvu i koliki ima uticaj na javnost. Posebno je bitno prepoznati da li je osoba davala izjave mržnje u svoje lično ime ili tokom vršenja zvanične dužnosti, ukoliko se radi o ljudima na određenih državnim pozicijama, funkcionerima, zvaničnicima, članovima političke stranke i slično...
- Namjera od govornika da potiče na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje – potrebno je utvrditi namjeru osobe da svjesno sa namjerom širi mržnju. Tu je od značaja jezik kojim se govornik služi u komunikaciji, ciljeve koje želi postići, te obim i ponavljanje uvredljivih sadržaja
- Sadržaj izražavanja - analizom uvredljivog sadržaja se dolazi do afirmacije da li se radilo o govoru mržnje. Posebno treba obratiti pažnju šta je rečeno, kome je rečeno, na koji način i kakvim tonom je rečeno i slično.
- Opseg i magnituda izražavanja (uključujući njegov značaj u javnosti i sredstvo komuniciranja) – Kod opsega i magnituda izražavanja treba uzeti u obzir da li su poruke mržnje rečene u ograničenom okruženju ili su dostupni široj javnosti, zatim sredstvo kojim se poruke prenose i intenzitet izražavanja.
- Vjerovatnoća nastupanja željene posljedice, uključujući i njegovu neminovnost - potrebno je sagledati da li govor poziva na diskriminaciju, nasilje ili neprijateljstvo, da li je govornik mogao da utiče na javnost, da li je došlo do posljedica, odnosno diskriminacije i nasilja prema grupi na koju je govor mržnje usmjeren.

Analizom i prepoznavanjem navedenih kriterijuma u govornikovom izražavanju možemo uvidjeti i prepoznati govor mržnje, ali i uvidjeti koliko i na koji način govor mržnje ima utjecaja na istomišljenike govora prepoznatog kao „govor mržnje“ i da li će isti biti proširen na ostale socijalne krugove. Žrtve govora mržnje mogu steći utisak nesigurnosti, kako za sebe tako i za svoju porodicu, prijatelje i poznanike ukoliko dijele neke zajedničke karakteristike i kao takvi su meta govora mržnje u svojoj socijalnoj sredini. Sloboda govora je temeljni dio ljudskih sloboda i prava u modernom društvu s bogatstvom različitosti i različitim strukturama društva. Granica između slobode govora i govora je mržnje je na liniji gdje

sloboda govora dolazi ispred dostojanstva drugog i drugačijeg.

Žrtve govora mržnje trebaju biti adekvatno i pravno zaštićene, uz postojanje funkcionalnog mehanizma za prepoznavanje govora mržnje i sankcionisanja govora mržnje, odnosno zločina iz mržnje. Od velike važnosti je na vrijeme prepoznati govor mržnje kao sredstvo potpaljivanja još neugašenih vatri na prostoru balkana i bivše Jugoslavije u zadnjih sto godina i isti osuditi i sankcionisati na pravi način. Potrebno je naglasiti da govor mržnje ne predstavlja:

a) politički i ideološki različit stav (pod uslovom da taj stav ne podrazumijeva diskriminaciju i pozivanje na nasilje zbog određenih karakteristika ličnosti ili pripadnosti grupi);

b) uvredu i klevetu, koja nema motiv za diskriminacijom ili poziv na nasilje protiv nekih od zaštićenih grupa;

c) kritički stav prema vlasti, političkim partijama, javnim ličnostima i slično, koji nema motiv niti karakteristike govora mržnje tj. namjeru s kojom se podstiče na nasilje i diskriminaciju.

Posebnu poteškoću predstavlja ukoliko je uobičajan diskurs kvalifikovan kao govor mržnje. *Osnovni problem koji kritičaru ističu protiv govora mržnje je da govor mržnje u osnovi ograničava slobodu izražavanja te da je u tom smislu veoma opasno koristiti ga, jer ni najteži govor mržnje ne može da načini takvu štetu kakvu može da proizvede cenzura i ograničavanje slobode izražavanja („Govor mržnje i zločin iz mržnje kao instituti međunarodnog i domaćeg prava“; Komitet pravnika a ljudska prava, Beograd, 2007, 2-15)*

U društvu sa manjkom demokratije i nedovoljno zastupljenim obrazovanjem i manjkom tolerancije govor mržnje pronalazi pogodno tlo za svoje stvaranje i širenje, jer što za jednu osobu može predstavljati sloboda govora za drugu osobu je to vrijeđanje i nejednakost i obrnuto. Najveća prepreka zakonskom sankcionisanju govora mržnje je upravo pravo na slobodu izražavanja kao jedno od temeljnih ljudskih prava, naročito u društvima u tranziciji kao što je Bosna i Hercegovina.

Ukoliko se sloboda govora i izražavanja zloupotrebljava da dovede u pitanje pravo i integritet drugih, jasno je da pažljivim pristupom, prepoznavanjem i sankcionisanjem govora mržnje i njegovih inicijatora i zaštititi žrtava različitim mehanizmima i zakonskim

instrumentima, možemo raditi na suzbijanju govora mržnje uz poštivanje slobode govora.

3. ZLOČIN IZ MRŽNJE

Zločin iz mržnje predstavlja fizičku manifestaciju govora mržnje, to je evolucija govora mržnje u zločin iz mržnje koji je okarakterisan kao krivično djelo i kao takav predstavlja opasnost po društvo bilo koje socijalne sredine, etničke, religijske, političke strukture i slično. Zločin iz mržnje je zločin koji je motivisan i ohrabren govorom mržnje u čemu se ogleda neraskidivost i povezanost ova dva koncepta. Žrtve krivičnih djela počinjenih iz mržnje može biti bilo koja osoba bez obzira na njegove karakteristike, međutim, žrtve zločina iz mržnje na prostoru Bosne i Hercegovine su najčešće članovi manjinskih zajednica i izoliranih grupa kao što su pripadnici seksualnih manjina ili LGBT populacija, povratnici koji su se vratili na prostore koje su nekad naseljavali (poslije rata), Romi, osobe sa invaliditetom.

Zločin iz mržnje je krivično djelo motivirano animozitetom prema određenim grupama u socijalnoj sredini. Krivična djela zločina iz mržnje podliježu sljedećim kriterijima: *djelo počinjeno iz mržnje mora biti propisano kao u krivično djelo u krivičnom zakonu i krivično djelo počinjeno iz mržnje mora biti motivirano predrasudom*³⁷. Zločin motivirano predrasudom predstavlja se činjenicom da je izvršioc krivičnog djela izvršio selekciju žrtava na osnovu zaštićenih karakteristika.

Zaštićene karakteristike su temeljne karakteristike koje dijele članovi određene grupe kao što su rasa, religija, nacionalna pripadnost, jezik, seksualna orijentacija i slično. Zločini iz mržnje su motivirani predrasudama od strane počinitelja zločina i najčešća manifestacija zločina iz mržnje se ogledaju u fizičkom nasilju, oštećenju imovine (vjerski objekti, imovina povratnika i manjinskih zajednica), uvredljivim natpisima i grafitima, verbalnim napadom na pojedinca ili grupu, srknjavljenjem groblja, nadgrobnih spomenika i spomen obilježja i ubistvima. Krivična djela počinjena iz mržnje, koja se i nazivaju djelima počinjenim iz predrasuda potiču na neprijateljstvo, netoleranciju i postavljanje

³⁷ Predrasuda kao motiv zločina iz mržnje se pojavljuje kada je meta napada (pojedinaac, grupa ili imovina) odabrana na osnovu zaštićenih karakteristika

barijera između dvije grupe različitih karakteristika. Ova djela produbljuju već postojeće sukobe, šire razdor i nepomirenje između vjerskih, etničkih i manjinskih grupa i predstavljaju veliku prepreku društvu kojem rane još nisu zacijelile od završetka oružanog sukoba na prostorima Bosne i Hercegovine, te ruše mostove pomirenja i ponovnog povjerenja među narodima. Krivična djela i incidenti počinjeni iz mržnje imaju snažniji uticaj na žrtve, i više nego „obična“ krivična djela. Ona šalju poruku cijeloj zajednici da se tim zajednicama uskraćuje pravo da budu dio društva. (Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR): „Sprečavanje i reakcija na krivična djela počinjena iz mržnje“, Varšava, 2010, str. 9)

Krivična djela počinjena iz mržnje treba razlikovati od diskriminacije, iako u počinjenju krivičnih djela iz mržnje često postoje elementi ili komponente diskriminacije, krivična djela počinjena iz mržnje pripadaju isključivo domenu krivičnog sistema, za razliku od diskriminacije, koja u većini pravosudnih sistema, u potpunosti potpada pod građansko pravo.³⁸

Izraz „incident“ motiviranom mržnjom“ označava incident ili djelo počinjeno iz predrasuda koje nema elemente krivičnog djela zato što krivično djelo nije dokazano ili zato što djelo nije propisano krivičnim zakonom određene države. Dakle, i incidenti motivirani mržnjom i krivična djela motivirana mržnjom motivirani su predrasadama, ali incidenti počinjeni iz mržnje ne moraju imati elemente krivičnog djela. Iako se incidenti počinjeni iz mržnje ne odnose uvijek na krivična djela, oni često prethode, prate ili pružaju kontekst za krivična djela počinjena iz mržnje. S obzirom na to da incidenti motivirani mržnjom mogu biti preteča ozbiljnijim krivičnim djelima, evidentiranje incidenta također može biti korisno za dokazivanje konteksta uznemiravanja, te može služiti kao dokaza eskalacije obrasca nasilja.³⁹

Zločin iz mržnje ili incidenti motivirani predrasudom su direktna posljedica bujanja i jačanja govora mržnje uzrokovana odsustvom

poštivanja za drugačije (različitosti), odsustva tolerancije i promovisanja zajedničkog prosperiteta svih naroda i grupa u Bosni i Hercegovini. Za razliku od ostalih krivičnih djela, krivična djela počinjena iz mržnje se trebaju tretirati na drugačiji način iz više razloga. Krivična djela počinjena iz mržnje mogu biti i poziv na osvetu ukoliko se žrtve i zajednice osjećaju nesigurno i nedovoljno zaštićeno od strane državnih organa, vrlo vjerovatno je da će se svetiti onom individuama i zajednicama koju krive za osjećaj nesigurnosti, što može dovesti do ozbiljnijih problema u zajednici kao što političke, vjerske i etničke netrepeljivosti, te nestabilnosti političke klime u državi. Ukoliko počinioci zločina počinjenih iz mržnje osjećaju da rade dobru stvar i pronalaze moralno opravdanje za svoj učinak uz nedostatak sankcije od strane zajednice na efikasan način, počinioci mogu biti motivirani da nastave sa istim krivičnim djelima što bi uzrokovalo povećanje broja krivičnih djela počinjena iz mržnje. Zatim, počinioci blažih krivičnih djela nastavljaju sa činjenjem težih krivičnih djela ukoliko nisu zaustavljeni i adekvatno sankcionisani.

4. PRAVNA ZAŠTITA ŽRTAVA GOVORA MRŽNJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Govor mržnje uvijek sa sobom nosi dozu nemjerljivog psihološkog efekta na pojedince i grupu kojoj je isti upućen. Psihološki efekat govora mržnje se ogleda u osjećaju neugodnosti, strepnje, ljutnje, nesigurnosti, neshvaćenosti, straha pa i naposljetku kreiranja mržnje kao reakcija na govor mržnje. Kako govor mržnje predstavlja fenomen koji se može proučavati sa raznih aspekata i naučnih disciplina kao što su: viktinologija, psihologija, sociologija, kriminologija, kriminalistika, medicina, historija i mnoge druge, njegov uticaj na žrtve je širokih razmjera i pogađa razne grupacije ljudi što predstavlja nužnost zaštite žrtava u pravnom smislu i uvidjeti postojanje i efikasnost državnih mehanizama pri zaštiti žrtava govora mržnje.

Pravna zaštita žrtava predstavlja jedan od osnovnih koraka poštivanja društvenog poretka, ustavnosti države i funkcioniranja demokratskog društva te šalje poruku kako je govor mržnje ne samo udar na pojedinca ili zajednicu nego i atak na državnost i suverenitet jedne države. Adekvatnom zaštitom žrtava govora mržnje se iskazuje prijekor državnih organa u smislu prevencije govora mržnje i zločina iz mržnje, samim tim i uvažavanje

³⁸ Vidjeti: ODIHR, „Zakoni o krivičnijim djelima počinjenim iz mržnje: praktični vodič, 2009., Varšava, str 25: „Dok je u većini jurisdikcija diskriminacija stvar građanskog prava, u nekima za nju postoje krivične sankcije.“

³⁹ Vidjeti: ODIHR, Krivična djela počinjena iz mržnje u regiji OSCE-a: „Incidenti i reakcije – godišnji izvještaj za 2010 godinu, 2010., Varšava

ljudskih prava i sloboda i tolerancije različitosti. Počinitelji govora mržnje, a drastičnije zločina iz mržnje iskazuju visok stepen netolerancije, jer je to krivično djelo zasnovano na određenim obilježjima žrtve odnosno grupacije kojoj žrtva pripada. *Tolerancija je riječ koju govor mržnje ne poznaje.*

Odnos slobode govora i govora mržnje najbolje određuje princip reciprociteta, odnosno uspostavljanje ravnoteže između prava na slobodu izražavanja i prava do jednakog tretmana i antidiskriminacije, jer upravo je to ono što nasilnici uskraćuju žrtvama. Upozoravanje na govor mržnje, pored ostaloga, ima za cilj zaštitu slobode govora. (Nadarević, D (prir.) (2014) „Kako prevazići govor mržnje?“. Banja Luka: Grafopapir)

Kako bismo detaljnije obradili pravnu zaštitu žrtava govora mržnje, moramo krenuti od osnovnog pojma i definiranja termina „žrtva“ i na koji način se postaje žrtvom. Žrtve, ličnost žrtve i mehanizam postanka žrtve proučava viktimologija kao široka, interdisciplinarna nauka koja proučava uzroke, način postanka i odvijanja procesa mehanizma viktimizacije⁴⁰ i posljedica zločina kojim je učinjena bol, patnja i štete žrtvama krivičnih djela. U procesuiranju žrtva ima određena prioriteta prava kao što je pravo zaštite u krivičnom i istražnom postupku kako bi se spriječila sekundarna viktimizacija. U užem smislu, viktimologija je definirana kao kriminalna viktimologija ili specijalna viktimologija čija je okupiranost usmjerena ka žrtvama kao posljedicom izvršenog zločina. U širem smislu žrtvom se podrazumijeva se i definira, osoba koja trpi, strada ozbiljna oštećenja, bez obzira koji su uzroci u pitanju, dakle žrtve od prirodnih katastrofa i žrtve čiji uzroci imaju karakteristiku inkriminacije. Definiranje žrtve zločina je teško i kompleksno zbog postojanja spornih i kontradiktornih pitanja ukoliko se žrtva pozicionira u okvir Krivičnog zakona, koji štiti određeno pravno dobro. Deklaracija o pravima i pomoći žrtvama⁴¹ definira žrtvu kao osobu koja

⁴⁰ Viktimizacija je proces u kojem je povrijeđena lična ili imovinska osobina osobe čime osoba postaje žrtva. Postoje: 1) Primarna viktimizacija – kada osoba postane žrtva putem krivičnog djela i 2) Sekundarna viktimizacija – Negativna reakcija ili izostanak odgovarajuće reakcije društvene sredine, organa krivičnog gonjenja, suda i drugih službi

⁴¹ Deklaracija o pravima i pomoć žrtvama je donesena i usvojena na sedmom kongresu UN o prevenciji kriminaliteta i tretmanu žrtava u Milanu, Italija, 1985. godine, pogledati na: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>

je pretrpjela fizičku ili društvenu povredu ili oštećenje, materijalni gubitak ili štetu ili društvenu nepravdu kao rezultat radnje koja su krivična djela po nacionalnim krivičnim zakonima ili predstavljaju zločin po međunarodnom pravu ili uzrokuje povredu međunarodno priznatih normi o ljudskim pravima koje štite život, slobodu i ličnu sigurnost ili (1) na drugi način dovode do „zloupotrebe moći“, bilo da se radi o javnim službenicima, predstavnicima ili namještenicima državnih organa ili privrednih organizacija ili koje (2) premda još nisu inkriminirane od nacionalnog ili međunarodnog prava, uzrokuje fizičke, društvene ili materijalne povrede koje su isto tako teške kao i one prouzrokovane zloupotrebom moći utvrđenom kao zločin po međunarodnom pravu ili koje predstavljaju povredu međusobno priznatih normi o ljudskim pravima i koje dovode do isto tako ozbiljnih posljedica za žrtvu kao što su one uzrokovane povredama tih normi.

Na osnovu Deklaracije Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih djela i zloupotrebe moći, a ova je definicija i dio Okvirne odluke Evropske unije o položaju žrtava u krivičnom postupku⁴², *žrtvama se smatraju osobe koje su individualno ili kolektivno pretrpjele tjelesnu ili psihičku povredu, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili bitnu povredu svojih osnovnih prava.* U skladu sa deklaracijom, *osoba može biti smatrana žrtvom bez obzira na to da li je učinilac krivičnog djela identifikovan, uhapšen, krivično gonjen ili osuđen, i bez obzira na potencijalne porodične veze između učinioca i žrtve.* Odredbe deklaracije se primjenjuje na sve žrtve, bez obzira na njihova lična svojstva kao što su rasa, boja kože, pol, starost, jezik, vjera, nacionalnost, političko ili drugo opredjeljenje, vjerovanja ili običaji, imovinsko stanje, rođenje ili politički status, etničko ili socijalno porijeklo i invaliditet.

Krivična djela počinjena iz mržnje i govor mržnje se ističu u tome što takva djela šalju poruku žrtvi da zbog određenih karakteristika koje posjeduje ona sama ili zajednica kojoj pripada da ne pripadaju ostatku društva kao njen ravnopravan dio. Zbog toga krivična djela počinjena iz mržnje i govor mržnje se razlikuju od ostalih krivičnih djela, i mogu ostaviti duboke psihološke posljedice po žrtvu, mogu povećati

⁴² Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih djela i zloupotrebe moći. Usvojila Generalna skupština UN rezolucijom br. 40/34 1985. godine: Vidjeti na: <http://www2.ohchr.org/english/law/victims.html>

osjećaj nesigurnosti zbog nemogućnost žrtve da promijeni obilježje koje ju je učinilo žrtvom, što vodi kao osjećanju nelagode, depresije, anksioznosti, čak i suicidalnom razmišljanju. Zajednica kojoj žrtva pripada također poprima osjećaj straha i nesigurnosti zbog rizika od napada u budućnosti i zbog straha da ne postanu žrtve, posebice ukoliko se radi o zajednici koja je kroz svoje postojanje bila žrtva govora mržnje, zločina iz mržnje odnosno diskriminacije. Kako smo već rekli da govor mržnje može biti i poziv na napad, osvetu i ubijanje, možemo zaključiti da govor mržnje s jedne strane želi napasti, zastrašiti, diskriminirati, oduzeti određena prava, izolirati, poniziti određenu ciljanu skupinu i njene pripadnike, dok s druge strane pokušava okupiti istomišljenike tj. govornike mržnje s istim ciljem i namjerom (u pronalasku drugih članova ili mobilizacijom).

Posmatrano iz ugla rizika od viktimizacije možemo istaći sljedeće ugrožene grupe koje mogu biti « potencijalne mete » govora mržnje:

- Nacionalne manjine i pripadnici drugih etničkih zajednica;
- Lica drugačije vjeroispovjesti (posebno pripadnici manjih vjerskih zajednica);
- Lica sa drugačijim političkim uvjerenjem i lica koja se bave zaštitom ljudskih prava;
- Lica sa drugačijim seksualnim opredjeljenjem;
- Lica sa posebnim potrebama;
- Državljeni stranih država ;
- Pripadnice ženskog spola.

1. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Posljedica govora mržnje ostavljaju dubok trag u prošlosti i neadekvatno sprečavanje istoga može dovesti do budućih konflikata u društvu. Promovisanjem tolerancije, različitosti i pravilne edukacije /o prevenciji viktimizacije/ svih članova društva možemo napredovati do tačke punog uvažavanja različitih kultura, narodnosti, običaja, vjerovanja i slično, prvenstveno na prostorima Bosne i Hercegovine, gdje je još prije 200 godina „posijano sjeme“ govora mržnje. Među prvim koracima je adekvatna pravna zaštita žrtava govora mržnje. Pravna zaštita žrtava koja je temeljena na međunarodnim i domaćim dokumentima je nužna zbog štetnih učinaka koje govor mržnje ima za žrtve. Štetni učinci govora mržnje koje navode različiti autori se mogu grupisati u nekoliko temeljnih kategorija:

1. Izazivanje emotivnog stresa, osjećaja poniženja i gubitka ljudskog dostojanstva – koji mogu ostaviti trajne posljedice na duševno zdravlje pojedinaca zbog neposrednog učinka govora mržnje, naročito kod djece.
2. Negiranje i ograničavanje ličnih sloboda i ljudskih prava žrtava – prvensveno negiranje njihovog prava na ljudsko dostojanstvo, ugled, čast i privatnost, ali i negiranje njihovog prava na jednakost i ravnopravnost, ograničavanje njihove slobode izražavanja, slobode kretanja i izbora boravišta, slobode izbora seksualnog ili bračnog partnera, slobode zapošljavanja, slobode obrazovanja te različitih drugih temeljnih političkih i kulturnih prava.
3. Interiorizacija diskriminatorne poruke – sama žrtva govora mržnje počinje vjerovati u osnovanost i opravdanost diskriminatorskih ideja i stajališta. U njoj se javlja osjećaj, čak i u nekim slučajevima i uvjerenje o vlastitoj inferiornosti i nižoj vrijednosti, koja navodno opravdava određene socijalne, političke razlike i nejednakosti. Takvi uticaji su tek jedna od posljedica dugotrajnog izlaganja određenih društvenih skupina i njihovih pripadnika diskriminaciji, kojoj su posebno podložna djeca.
4. Održavanja i dalje perpetuiranje odnosa potčinjenosti i društvene i političke nejednakosti – žrtve govora mržnje u pravilu su u historiji potlačene, marginalizovane i diskriminisane društvene skupine kao što su kroz historiju to bili: crnci, Indijanci, Židovi, pripadnici manjinskih naroda i vjera, imigranti, osobe bez državljanstva, pripadnici LGBT populacije, osobe sa posebnim potrebama, žene i drugi. Govor mržnje doprinosi da se takvo nepravedno stanje ili takvi diskriminatorski društveni odnosi i dalje održavaju.
5. Ušutkivanje žrtava na način da ih se zastrašivanjem i prijetnjama zapravo onemogućava i omalovažava u reakciji, što ima devastirajuće posljedice na kvalitet ukupnog javnog mijenja (pojedinci i grupe neposredno izloženi govoru mržnje osjećaju poniženje, nesigurnost, strah za vlastiti život i za život članova svoje porodice i grupe, što ih odvraća od trenutnog reagovanja i dugoročno ostavlja još štetnije posljedice).
6. U određenim društvenim i političkim okolnostima govor mržnje može lako podstaknuti fizičko nasilje, pojedinačno ili masovno, i rezultirati zločinom iz mržnje, ali i masovnim zločinima ili ratovima.

2. LITERATURA

Adžajlić-Dedović, A. (2014), Dugi putevi pravde, U: „Kako prevazići govor mržnje“, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, str.58-75.

Andrić-Ružičić, D. (ur.) (1999). (Ne)živjeti s nasiljem. Zenica: Medica.

Bačić F., Š. Pavlović, (2001) Kaznono pravo - posebni dio, Zagreb: Informator.

Bakić Ibrahim, (1997) Sociologija, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.

Bošković, M. (2000). Kriminalistika-Metodika II. Beograd : Policijska akademija.

Fink Eugen, (1984) Osnovni fenomeni ljudskog postojanja, Beograd: Nolit.

Fromm Erich, (1989) Bjekstvo od slobode, Beograd: Nolit.

Giddens Anthony, (1998) Posljedice modernosti, Beograd: Filip Višnjić.

Glasser, W. (2000). Teorija izbora: Nova psihologija osobne slobode. Zagreb: Alinea.

Gorazd, M. i Petrović, B. (2004). Kriminologija. Sarajevo : Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Nikolić-Ristanović Vesna, (2002) Od žrtve do zatvorenice – nasilje u porodici i kriminalitet žena, Beograd: Viktimološko društvo Srbije.

Nikolić-Ristanović Vesna, (2002) Porodično nasilje u Srbiji, Beograd: Prometej.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Buljubašić Mirza, BA

Faculty of Criminal Justice and Security,
University of Sarajevo, Bosnia and
Herzegovina

**ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA -
SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA**

Abstract

With numerous problems of trafficking, such as new forms and displacement, these criminal acts are without any doubt social factum. Despite of development of the society, including the legal development such as criminal procedural law, victims of the trafficking become re-victimized by individuals that are a part of the social control „authority“ and wider society through stigmatization and isolation. Purpose of this article is to describe some deficiency that may occur during the criminal procedure of the human trafficking and its victims with proposals of preventive measures. Procedure of the institutions of social control during the entire criminal procedure often leads to unintended consequences that have been neglected due to the focus on the offense and the offender. These institutions have to take various measures, act cautiously and be flexible to provide maximum protection „pull“ and support to victims of trafficking during the criminal proceedings and thereafter

Keywords: victimology, secondary victimization, crime procedure, prevention.

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Buljubašić Mirza, BA

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina

**VICTIMS OF TRAFFICKING - THE
SECONDARY VICTIMIZATION**

Sažetak

Uz brojne probleme kao što su novi oblici i premještanja, krivična djela trgovine ljudima predstavljaju društveni faktuum. Uprkos razvoju društva, pa samim tim i pravnom razvitku, kakvo je doživjelo i krivično procesno pravo, žrtve trafikinga postaju reviktimizirane od strane organa formalne, ali i neformalne socijalne kontrole, te šireg društva, kroz stigmatizaciju i izolaciju. Cilj rada je opisati pojedine nedostatke koje se mogu javiti tokom krivičnog postupka u slučajevima trgovine ljudima uz prijedloge preventivnih mjera za žrtve istih. Postupanje organa socijalne kontrole tokom cjelokupnog krivičnog postupka često dovodi do neželjenih posljedica koji su zanemareni zbog fokusa na krivično djelo i počinitelja. Ova tijela moraju poduzeti različite mjere i postupati kako sa oprezom, tako i sa fleksibilnošću, kako bi pružili maksimalnu zaštitu, pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima tokom cijelog krivičnog postupka, pa čak i po završetku istog.

Cljučne riječi: viktologija, sekundarna viktimizacija, krivični postupak, prevencija.

1. UVOD

Trgovina ljudima predstavlja jedan od glavnih problema savremenog društva. Sve države svijeta, osobito države u tranziciji imaju velike probleme u borbi protiv ovih dinamički negativnih društvenih pojava. Problemi nisu samo apstraktne norme, materijalne i procesne,

problem predstavlja interpretacija i korištenje istih u praksi. Proceduralna pravila pružila su okvire po kojima organi formalne socijalne kontrole postupaju. Danas, kada je kriminal u porastu, spoznaja o velikoj stopi tamne brojke predstavlja pesimistični stav o cijeloj društvenoj reakciji na kriminalitet, službe za provedbu zakona se sve više pokušavaju suprostaviti ovim pojavama na multidisciplinarni i konkretan način. Međutim, fokusiranje na krivično djelo i počinioca u drugi plan je stavilo žrtvu, iako se može prigovoriti ovoj tezi u smislu da je žrtva trgovine ljudima zaštićena, ali pod uvjetima i samo tokom krivično procesnog perioda. Potrebno je dodati da sve od trenutka otkrivanja zločina do okončanja postupka može doći do pojave sekundarne viktimizacije. Osim sekundarne žrtve su izložene mogućnosti da dođe do pojave tercijarne viktimizacije, zbog čega sve državne službe koje dolaze u kontakt sa žrtvama u svoje pravilnike trebaju ugraditi adekvatne viktimološke mjere prevencije viktimizacije.

Cilj ovoga rada je da opiše oblike sekundarne viktimizacije koji mogu biti učinjeni prema žrtvama trgovine ljudima i predloži najbolje viktimološke mjere prevencije sekundarne viktimizacije koja može biti učinjena u tretmanu žrtava trgovine ljudima od uposlenika službi sigurnosti, tužilaštva i suda, nevladinog sektora i šire društvene zajednice.

2. SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA KROZ KRIVIČNI POSTUPAK

Jedna od prvih intervencija u slučajevima krivičnih djela trgovine ljudima jeste intervencija organa formalne socijalne kontrole, primarno policije. U svrhu efikasnosti i osiguranja adekvatnog postupanja sa žrtvama ovih krivičnih djela policijski službenici moraju biti konkretno osposobljeni za ovu vrstu devijantnih pojava. Kao potreba, pored navedenog, je iznimno bitno donošenje, odnosno usvajanje smjernica, pravila i procedura za potrebe organa unutrašnjih poslova, ali i drugih institucija koje se bave ovom osjetljivom materijom, kako bi žrtvama bila pružena konkretna, pravovremena i koncizna zaštita od sekundarne viktimizacije. U tom aspektu možemo istaknuti da se radi o disbalansu odnosa prilikom cjelokupnog krivičnog postupka gdje apstraktno krivično djelo i fokusiranje na počinitelja/e stavlja u drugi plan konkretnu žrtvu (Goodey, 2004), a njen iskaz kao jedan od potencijalnih dokaza tokom

postupka smatraju se prioritarnim za postizanje konačnog ideala pravde.

Trgovina ljudima je krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti. Prilikom pokretanja istraga i drugih načina saznanja o ovome krivičnom djelu, kako smo već naveli žrtve su stavljene u drugi plan, a kada govorimo o žrtvama trgovine ljudima govorimo o posebnoj vrsti žrtve koja zahtjeva specifičnu zaštitu, pomoć i podršku. U suštini svaka žrtva je jedinstvena, ali se postupanje prema žrtvama razlikuje ovisno od modusa krivičnog djela i može biti različito ovisno od situacije u kojoj se žrtva nalazi, te od starosne dobi žrtve, ali i brojnih drugih faktora.

Kada dođe do otkrivanja, suzbijanja, pa čak i prevencije ovih kompleksnih pojava policija je ta koja prva dolazi u kontakt sa žrtvom. Prvi aspekt tog postupanja organa formalne socijalne kontrole i njihovog odnosa prema žrtvi zasniva se na njenoj identifikaciji.

Prvo postupanje sa žrtvama je ključna "linija razgraničenja" ili najznačajnije u vezi dalje saradnje i pomoći koja se može i mora pružiti žrtvi. Pripadnici policijskih struktura trebaju se voditi posebnim protokolima u kojim su sadržane smjernice i pravila u vezi sa postupanjem i tretmanom žrtava trgovine ljudima, posebno zbog toga što su to osobe koje su relativno dug period bile viktimizirane i svako pogrešno postupanje može dovesti do sekundarne viktimizacije, koja će vrlo vjerovatno u većini slučajeva voditi prema tercijarnoj ili višestrukoj viktimizaciji žrtava trgovine ljudima. Kada govorimo o ranjivoj kategoriji žrtava govorimo primarno o djeci koja se također mogu pojaviti kao žrtve trgovine ljudima, a koja su znatno rasprostranjena u vidu radne eksploatacije i prisilnih brakova.

Naglašeno je da pri prvom postupanju vjerovatno dolazi do najveće stope sekundarne viktimizacije. Žrtva je preživjela razne vrste torture, surove eksploatacije i nalazi se u stanju šoka i stresa gdje prvi prvom kontaktu ovlaštena službena lica moraju koristeći se znanjem viktimologije izbjeći svaki vid sekundarne viktimizacije, a posebno stigmatizacije žrtava (vidjeti u: Adžajlić-Dedović A.; 2015). Nakon identifikacije žrtava je potrebno pružiti savjetodavnu pomoć, medicinsku, pravnu i ekonomsku pomoć.

Sekundarna viktimizacija nije samo aspekt koji se tiče striktno policije, isključujući ostale strukture društva, pa i samu zajednicu iz tog procesa. Žrtva ni pod kojim uvjetima ne smije biti izložena grubom postupanju ni ismijavanju i

slično, što svakako može dovesti do retraumatizacije.

Žrtvi je posebno osigurati siguran prevoz i zaštitu. Ukoliko je iznimno nužno žrtva se može odvesti na medicinske preglede kako bi se dobili nalazi koji bi se dalje koristili u krivičnom postupku. U tom slučaju policijski službenici moraju pružiti maksimalnu zaštitu žrtvi ne samo prilikom prevoza, već i tokom medicinskih pregleda kako ne bi došlo do stigmatizacije na bilo koji način od strane medicinskog osoblja ili građana koji koriste usluge te ustanove.

Ključni termini koji se vežu za sekundarnu viktimizaciju, a koji se nalaze unutar psihološkog stanja žrtve tokom njihovog otkrivanja od strane službi sigurnosti: samodestrukcija, osjećaj identificiranosti, bezizlaznosti i slično (Mihić, 2008). Ovome je potrebno, također posvetiti određenu pažnju kako bi se preventivno djelovalo na pretpostavljamo glavne faktore koji utiču na pojavu sekundarne viktimizacije.

U što kraćem periodu žrtva mora biti transportovana do sigurne kuće ili nekog drugog skloništa u kojem žrtvama treba omogućiti i pružiti sve potrebne uvjete za normalan život. Tokom smještanja i smještaja, tužitelji i policija ne smiju poticati i uticati na uključivanje žrtve u krivični postupak, jer bi uvjetovanje zaštite, pomoći i podrške žrtava trgovine ljudima obavezom svjedočenja svakako predstavljalo sekundarnu viktimizaciju, ali i ugrožavanje, a ne posebnu zaštitu žrtava trgovine ljudima.

Sprječavanje sekundarne viktimizacije koju mogu učiniti službene osobe u prvim kontaktima sa žrtvama trgovine ljudima moguće je postići i sa blagim viktimoškim mjerama prevencije sekundarne viktimizacije, a to su svakako edukacije iz viktimologije kao nauke o žrtvama. Međutim, ovo nije jedini segment krivičnog postupanja gdje može doći do pojave sekundarne viktimizacije, to mogu činiti i neki drugi organi krivičnog postupka, kao naprimjer sudije, svjedoci, tužitelji.

Tokom glavnog pretresa od strane sudije ili drugih organa u postupku može doći do reviktimizacije. Mijalković (2009) kao uzrok tome navodi "nestručnost, neznanje, nezainteresovanost i korumpiranost" (p.395), ali ne samo policije, tužilaštva i suda, to se može desiti, kako smo već ranije istakli, i kod vještaka, socijalnih radnika, psihijatarata itd.

Tokom glavnog pretresa i neposredno prije postoji vjerovatnoća da će se žrtva ponovo

susresti sa počiniteljem/iocima. Ti aspekti ne samo da preobrate žrtvu u smislu da promijeni iskaz već je i retraumatiziraju, a ona time gubi povjerenja u pravosudne organe. Zbog toga bi bilo poželjno da se u sudskim čekaonicama naprave odvojene prostorije koje bi razdvojile žrtve i svjedoke od počinitelja i njegovih svjedoka. Samo na ovaj način možemo očekivati da žrtva neće biti ponovno viktimizirane. Sama pomisao da će se ponovno susresti sa osumnjičenim, odnosno optuženim je iznimno stresna. Ova retraumatizacija pored štete psihičke koju može nanijeti žrtvi, može i da razultira žrtvinim odustajanjem od svjedočenja, pa čak i promjenom iskaza u korist osumnjičenog, odnosno optuženog/ ili davanjem lažnog iskaza.

Zaštita izgradnjom odvojenih čekaonica uistinu jeste rješenje (Mijalković, 2009), ali ne predstavlja potpunu zaštitu žrtve tokom krivičnog postupka. Za prevenciju od sekundarne viktimizacije potrebno je neposredno prije krivičnog postupka poduzeti i ostale mjere. Naprimjer, žrtva ne može ni pod kojim uvjetima biti prisiljena da svjedoči. Žrtve imaju pravo da ostanu u sigurnim kućama onoliko koliko propisi države propisuju i ukoliko ne želi da svjedoči mogu se vratiti u zemlju porijekla, naravno uz sigurnu i sistematski provedenu repatrijaciju, međutim, puno bolja opcija je davanje azila ili državljanstva ukoliko norme te države isto dopuštaju pod načelom najboljeg interesa za žrtve (Francesca-Haynes, 2004).

Tokom glavnog pretresa potrebno je voditi računa o zaštiti identiteta žrtve. Njen identitet se mora prikriti sa velikom dozom opreza ne zbog ugrožavanja krivičnog postupka već zbog ugrožavanja žrtve. Identitet se može prikriti putem video linka, davanjem iskaza putem drugih optičkih, ili čak akustičkih tehničkih instrumenata. Tokom cijelog postupka sudija i druga procesna tijela moraju voditi računa o psihičkom stanju žrtve. Odbrana mora, koliko god to bilo kontradiktorno, voditi računa o istom. Žrtve se, dakle, ni pod kojim uvjetima ne smiju susreti sa počiniteljem/ima niti se on/i smiju dovesti u situaciju u kojoj mogu sumnjati o kojem svjedoku se radi (Gallagher, 2001).

Ukoliko sumiramo dosadašnje izlaganje možemo izvesti određene zaključke u kontekstu prevencije sekundarne viktimizacije trgovine ljudima tokom krivičnog postupka, i to da je potrebno informisati žrtve o njihovim pravima, njihovim ulogama i obimu, trajanju i napredovanju postupaka, kao i o svim detaljima od interesa za žrtve ili sa njihovim predmetima (Francesca-Haynes, 2004). Za zaštitu žrtve

potrebno je potom osigurati da teret dokaza prije ili za vrijeme sudskog gonjenja osobe za koju se tvrdi da je kriva za trgovinu ljudima leži na tužiteljstvu, a ne na žrtvi trgovine, te da se u skladu s tim obezbijede i drugi odgovarajući dokazi, osim svjedočenja žrtava.

Zatim, da se tokom istrage osigura da metodi istrage, otkrivanja, sakupljanja i predstavljanja dokaznog materijala, trebaju biti takvi da ne degradiraju žrtve, niti da reflektuju spolnu pristrasnost. Na primjer, ne smije biti korištena lična historija, navodni 'karakter' ili prethodno zanimanje žrtve trgovine ljudima protiv te osobe ili citirati to kao osnov za diskvalifikaciju svjedočenja žrtve trgovine.

Treba biti dozvoljeno da se mišljenja i strahovi žrtava trgovine ljudima prezentiraju i razmotre u odgovarajućem stepenu postupka protiv trgovaca ljudima kroz izradu bezbjedonosnog plana prevencije viktimizacije žrtava prema kojem bi žrtava bila aktivnim subjektom i u ovoj fazi krivičnog postupka (Adžajlić-Dedović A. i E. Hasković (2012).

Ukoliko se želi obezbijediti svjedočenje žrtve trgovine ljudima, potrebno je voditi računa da sigurnost i integritet žrtve trgovine ljudima kao svjedokanije neće biti podređen interesima tužilaštva.

Zaštiti žrtve trgovine ljudima prije, tokom i nakon krivičnog postupka protiv trgovaca ljudima, koje uključuju zaštitu od zastrašivanja, prijetnji osvetom ili osvete od strane trgovaca ljudima i njihovih pomagača, te osiguranje slične zaštite članovima porodice i prijateljima žrtava trgovine ljudima, također se planira i uključuje u izradu ovog plana zaštite, pomoći i podrške žrtava „svjedocima“, ali i žrtvama koje odbiju svjedočiti u daljem progonu i procesiranju trgovaca ljudima.

Žrtva trgovine ljudima mora, prije odluke o tome hoće li svjedočiti u postupku protiv trgovca ljudima, biti cjelovito i objektivno upoznata sa mogućnostima i vidovima njene zaštite po zakonu, dakle one koja joj zaista može biti pružena, kako bi mogla realno procijeniti stvarnu situaciju i donijeti samostalnu odluku. Žrtva nikada ne smije ni na koji način biti prisiljavana da svjedoči, što uključuje i prijetnje krivičnim ili prekršajnim gonjenjem. Ako ne prihvati biti svjedokom, ne smije biti lišena niti jednog prava koje joj pripada, niti se njena prava mogu koristiti kao sredstvo ucjene da bi promijenila mišljenje. Ako prihvati svjedočenje, mora se pažljivo pratiti na koji se način ta zaštita ostvaruje, kako njen identitet ne bi bio otkriven. Istovremeno, treba stalno zahtijevati

da joj se osigura zaštita u skladu sa standardima ljudskih prava, dakle šira zaštita od one koju trenutno predviđa zakon, a to se naročito odnosi na zaštitu prije, tokom i poslije postupka.

Ukoliko se žrtva odluči dati iskaz i svjedočiti u daljem postupku potrebno je izvjesne kriminalističke mjere kojima se osigurava bezbjednost u sudnici, kao što su sprječavanje fizičkog napada na žrtvu, sprječavanje unošenja oružja, ili predmeta pogodnih za napad, te utvrđivanje identiteta građana koji prisustvuju suđenju i sl., što je također potrebno uvrstiti u viktimološki plan prevencije sekundarne viktimizacije ili plan obezbjeđenja zaštite žrtava trgovine ljudima (Adžajlić-Dedović A. i E. Hasković (2012).

Žrtva se mora po normama o krivičnom postupku u svakome trenutku informisati o cijelom postupku i fazama. Tokom glavnog pretresa žrtve se moraju zaštititi, a možda najbolji način za to je zaštita identiteta žrtve (Letschert & Dijk, 2011). Pored navedenih viktimološki mjera zaštite žrtava, gdje je potrebno ne zahtijevati fizičko prisustvo žrtve ili neposredan kontakt za izvršiocem, možemo spomenuti još i da se može koristiti izjava žrtve umjesto njenog neposrednog svjedočenja. Pored isključenja javnosti i mediji trebaju svakako biti isključeni (Winkel, 1991). Prema zakonu o krivičnom postupku ove mjere se mogu izreći od strane sudije, ali moraju biti utemeljene na raznim osnovama. Također, u zakonu o krivičnom postupku postoje odredbe koje štite svjedoka od uvreda, prijetnji i svakog drugog napada. Oštećeni/žrtva se također može saslušati uz pomoć psihologa, socijalnog radnika i drugih ovlaštenih lica, odnosno vještaka. Oštećeni/žrtva se ne smije i ne može suočavati tokom glavnog pretresa sa optuženim. Za maloljetna lica, kako smo naveli, važe specifična pravila zbog posebne dobne kategorije koja utiče na njihovu osjetljivost. Međutim, iako su Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine osigurani procesni mehanizmi koji omogućavaju primjenu materijalnih instituta koji imaju za cilj zaštitu svjedoka od 2003. godine i reforme krivičnog pravosuđa do danas nisu učinjeni značajni pomaci u pogledu efikasnije zaštite ili pravnog položaja oštećenih/ ili žrtava. Izvršenjem krivičnog djela žrtva trpi različite posljedice koji se ogledaju u materijalnoj i/ili moralnoj šteti, tjelesnim povredama, psihičkim oštećenjima, trajnom gubitku zdravlja, problemima na radnom mjestu ili gubitkom posla.

3. ZAVRŠNE RIJEČI

Pravilna edukacija i kontinuirana, kako sudija, tako i tužilaca i policije, nužna je viktimološka mjera prevencije sekundarne viktimizacije žrtava trgovine ljudima. Ovaj vid educiranja je skoro pa u potpunosti zanemaren u Bosni i Hercegovini. Također, potrebno je raditi na izmjenama Zakona o krivičnom postupku kako bi se poboljšao položaj oštećenog, odnosno žrtve.

Iako postoje određene nevladine organizacije koje se bave zaštitom, pomoći i podrškom žrtava, i dalje postoji potreba za osnivanjem posebnih servisa ili službi za pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima. Ovi servisi za žrtve moraju biti prilagođeni potrebama i interesima žrtava kako bi se zadovoljili evropski pravni normativi i standardi u vezi sa postupanjem sa žrtavama trgovine ljudima, a to uključuje formiranje službi za pomoć, podršku i zaštitu, ali i za uspješnu rehabilitaciju i resocijalizaciju žrtava.

Obezbeđenje nakande štete za ove žrtve obaveza je države i kada ove žrtve ne prežive ponovnu ili sekundarnu viktimizaciju kroz pogrešno, ili protivzakonito, postupanje državnih (ali i nevladinih) službenika koji dolaze u kontekst sa žrtavama trgovine ljudima.

4. REFERENCE

Adžajlić-Dedović A. (2014), *Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera*, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Adžajlić-Dedović A., (2014), *Vladavina prava predstavljena kroz presude u slučaju ubistva Denisa Mrnjavca i Vedrana Puljića*, Sarajevo: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije FKKSS UNSA „Korimanilističke teme“, br.5,

Doležal Dalibor; *Prevencija trgovanja ljudima (stručni članak)*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2007. godine.

Francesca-Haynes, D. (2004). *Used, Abused, Arrested and Deported: Extending Immigration*

Benefits to Protect the Victims of Trafficking and to Secure the Prosecution of Traffickers. *Human Rights Quarterly*, 26, 2. 221-272.

Gallagher, A. (2001). *Human Rights and the New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis*, 23, 4, 975-1004.

Goodey, J. (2004). *Sex trafficking in women from Central and East European countries: promoting a 'victim-centred' and 'woman-centred' approach to criminal justice intervention*, 76, 26-45.

Letschert, R. & van Dijk, J. (2011). *The new face of Victimhood. Globalization, Transnational crimes and victim rights*. Springer, 73-99.

Mihčić, B. (2008). *Martin Gill, Bonnie Fisher, Vaughan Bowie Violence at work: Causes, patterns and prevention*. *Temida*, 4, 11, 115-120.

Mijalković, S. (2009). *Suprostavljanje trgovini ljudima i krijumčarenju migranata*. *Službeni glasnik*, p. 395.

Nikolić-Ristanović (2003). *Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rešenja i praksa*. *Temida*, 3-10.

Radmilović, Ž. (2009). *Biometrijska identifikacija*. *Policija i sigurnost*, Zagreb, 17, 3-4. 159-180.

Sijerčić-Čolić, H. (2012). *Krivično procesno pravo*. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Winkel, F.W. (1991). *Rape victims' style of self-presentation and secondary victimization by environment an experiment*. *J. Interpers Violence* 6, 29-40.

TREĆI DIO

**STRUČNI RADOVI
IZ VIKTIMOLOGIJE**

STUDENATA

**FAKULTETA ZA
KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I
SIGURNOSNE
STUDIJE,
UNIVERZITETA U
SARAJEVU,**

**PREZENTIRANI NA
JEZICIMA
NARODA
ZAPADNOG
BALKANA**

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Suzana MIKAVICA

University of Sarajevo, Faculty of
Criminal Justice and Security

Bosnia and Herzegovina

**SECONDARY VICTIMISATION OF HUMAN
TRAFFICING VICTIMS - ANALYSIS OF THE
LAW ON PROTECTION OF WITNESSES
UNDER THREAT AND VULNERABLE
WITNESSES**

Abstract

In this article I will present etymological definition of secondary victimization of victims of human trafficking, because is certainly a widespread notion that in our country they are not developed protection measure for the victim after the victimization. Victims lose confidence in the institution, because the criminal justice sistem forgets the victims and protects only persons who will be the witnesses in criminal process. Analysis the Law on Protection of Threatened and Endangered Witnesses in Bosnia and Herzegovina will present us the protection measures, and support measures of the victims, but in practice these measures are not sufficiently implemented. In this paper I will describe the special protection of sensitive witnesses and witnesses who are particularly vulnerable (victims of sexual offenses, children and adolescents, the victims of human trafficking).

Keywords: victims, victims of trafficking, secondary victimization, witnesses under threat, vulnerable witnesses.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Suzana MIKAVICA

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu

Bosna i Hercegovina

**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA ŽRTAVA
TRGOVINE LJUDIMA - ANALIZA ZAKONA O
ZAŠTITI SVJEDOKA POD PRIJETNJOM I
UGROŽENIH SVJEDOKA**

Sažetak

U ovom članku ću predstaviti etimološku definiciju sekundarne viktimizacije žrtava trgovine ljudima, jer je svakako rasprostranjeno shvatanje da u našoj zemlji nisu razvijene mjere zaštite za žrtve nakon viktimizacije. Žrtve gube povjerenje u institucije, jer sistem krivičnog pravosuđa zaboravlja žrtve i štiti samo osobe koje će biti svjedoci u krivičnom postupku. Analiza Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u Bosni i Hercegovini predstaviti će nam mjere zaštite, i mjere podrške žrtvama, ali u praksi nisu dovoljno sprovode ove mjere. U ovom radu ću opisati posebnu zaštitu osjetljivih svjedoka i svjedoka koji su posebno ugroženi (žrtve seksualnih delikata, djece i adolescenati, žrtve trgovine ljudima).

Ključne riječi: žrtve, žrtve trgovine ljudima, sekundarna viktimizacija, svjedok pod prijetnjom, ugroženi svjedoka.

1. UVOD

Žrtve trgovine ljudima često su izložene sekundarnoj viktimizaciji od strane organa formalne socijalne kontrole. Uobičajeno je i da se stanje ljudskih prava i sloboda u krivičnom postupku najbolje oslikava kroz položaj osumnjičenog odnosno optuženog i žrtve odnosno oštećenog u krivičnom postupku. Koliko se njima posveti pažnje u krivičnom

postupku možemo reći da je država toliko i funkcionalna i pravna.

Stav da je dužnost svjedoka da svjedoči apsolutna i neupitna, pokazao se neodrživim, pa čak i u slučajevima kad rizikuju da i sami, zbog svog svjedočenja, postanu žrtve novih krivičnih djela. Ukoliko država želi osigurati dobijanje iskaza od svjedoka, dužna je garntovati (zajamčiti) zaštitu svjedoka (ili da svjedoči slobodno i bez straha od mogućih negativnih posljedica). Ova sfera u našoj državi regulisana je Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka.

Samo onaj svjedok kome smo odgovarajućim mjerama razvili osjećaj lične sigurnosti i sigurnosti najbližih članova porodice, odnosno onaj svjedok-oštećeni¹ koji neće biti izložen sekundarnoj viktimizaciji, može biti motiviran na saradnju s organima krivičnog pravosuđa. U tom cilju uvode se najrazličitiji oblici zaštite svjedoka, od onih čiji je cilj da svjedoku pruže adekvatnu psihološku pomoć i pripremu za sam čin svjedočenja do onih koji se protežu i nakon okončanja krivičnog postupka i imaju za cilj fizičku zaštitu svjedoka i najbližih članova njihovih porodica.

Kao opće pravilo u pogledu zaštite svjedoka može se istaći da vrsta, priroda i nivo zaštite zavisi od vrste krivičnog djela, kategorije svjedoka (djeca, starije osobe, žrtve krivičnih djela, prikriveni istražitelj, svjedok pokajnik), oblika ugrožavanja, te pravnih i faktičkih mogućnosti za primjenu pojedinih mjera zaštite (Banović, B., 2003 : 650.)

“Sekundarna viktimizacija je daljnja, posredna šteta koju žrtva trpi nakon počinjenog kaznenog djela zbog neadekvatne reakcije socijalne sredine (obitelji, policije, pravosudnih tijela u kaznenom postupku, na radnom mjestu, u sredstvima javnog priopćavanja)” (Cerić, A., 2002: 121). Prema Adžajlić-Dedović (2010:91-92): „do sekundarne viktimizacije žrtava dolazi usljed:

¹ Pojam oštećenog u krivičnoprocesnom i krivičnopravnom smislu razlikuje se i može dovesti do izvjesnih nejasnoća. Čini se da nejasnoće u krivičnom postupku prvenstveno proizlaze zbog nedostatka distinkcije između žrtve krivičnog djela (engl. victim) i oštećenog krivičnim djelom kao šireg pojma (engl. damaged). Naime, oštećeni može biti izravna ili neizravna žrtva krivičnog djela i predstavlja, zapravo, civilni pravni pojam, dok je žrtva krivičnog djela uvijek izravno pogođena krivičnim djelom. Za potrebe ovog rada govorimo o žrtvi krivičnog djela, dakle, o oštećenom u širem smislu.

1. neprofesionalnog postupanja prilikom uzimanja izjave od žrtve-svjedoka u toku policijske obrade,
2. pogrešnog tretmana žrtava od strane tužilaštava,
3. pogrešnog tretmana žrtava od strane suda,
4. pregleda žrtve u zdravstvenim ustanovama,
5. boravka u sigurnim kućama².

2. PREPOZNAVANJE, OSJETLJIVOST I VRSTE OSJETLJIVIH SVJEDOKA

Prepoznavanje osjetljivosti pojedinih svjedoka važno je zbog pravovremenog djelovanja od strane organa formalne socijalne kontrole. Već prilikom prvih kontakata, a to je najčešće policija, potrebno je uočiti da je riječ o osjetljivom svjedoku. Ponekad je to više nego očito ukoliko je riječ o djetetu, starijoj osobi ili osobama s tjelesnim oštećenjima. Za žrtve krivičnih djela, osobe koje su direktno pretpjele fizičku ili psihičku traumu, možemo pretpostaviti da spadaju u osjetljive svjedoke i u skladu s tim sve radnje treba preduzimati s oprezom, uz puno uvažavanje dostojanstva ovih osoba.

Uobičajeno je da se u osjetljive svjedoke ubrajaju djeca, maloljetnici, žene, starije osobe, duševno oboljele osobe i druge osobe s posebnim potrebama. Svakako, u osjetljive svjedoke spadaju i žrtve krivičnih djela (Pajic, D., 2010: 96).

2.1. Djeca i maloljetnici

Svjest o potrebi prilagođavanja uobičajenog načina ispitivanja svjedoka specijalnim potrebama i interesima djece, u poređenju s drugim svjedocima za koje možemo reći da su osjetljivi, najviše je razvijena. Važnost specijalnog tretmana snažno je ukorijenjena vrijednost modernih društava i djeca se u većini zemalja tretiraju i ispituju s više obzira nego drugi svjedoci i žrtve krivičnih djela (Nikolić Ristanović, V.; 2003: 6). Dugo vremena je u stručnim krugovima preovladavalo mišljenje da su djeca veoma sugestivna kategorija svjedoka koja bi, po mišljenjima eksperata, bila manje pouzdan izvor saznanja nego odrasla osoba. Danas su eksperti saglasni da iskazi mladih osoba nisu sami po sebi nepouzdan. Djeca su

² Vidi opširnije: Adžajlić-Dedović A. (2015) Viktimologija, Sarajevo: FKKSS UNSA

sposobna s velikom preciznošću prepričati događaj koji su vidjela i sama doživjela, naravno, uz neophodan uvjet, a misli se, prije svega, na sam metod ispitivanja i okolnosti pod kojima se ono vrši, dakle, uz puno poštovanje njihovih psihofizičkih potreba (Pajic, D.; 2010 : 97). Krivična dela protiv dece su veoma teška obzirom da mogu da imaju odlučujući efekat na razvoj i ličnost deteta (Nikolić-Ristanović, V., 2011: 64-65).

2.2. Žrtve trgovine ljudima

Trgovina ljudima je oblik kriminaliteta i viktimizacije u čijoj se etiologiji stječu gotovo svi makro i mikrokriminogeni i viktimogeni faktori, socijalni i individualni problemi ljudi sa globalnih i lokalnih margina, uvjetovani globalnim i lokalnim društvenim promjenama (Nikolić-Ristanović, V.; 2007: 81).

Nesumnjivo je da su žrtve trgovine ljudima pouzdan i vjeran izvor saznanja u krivičnom postupku budući da su im najbolje poznate činjenice kojima je moguće utvrđivanje postojanja krivičnog djela, ali njihova saznanja ne smiju ići na njihovu štetu i na štetu njihovih ljudskih prava i sloboda. Pravosuđe u cjelini mora osigurati odgovarajuće mjere zaštite žrtava kako bi istovremeno osiguralo dokazivanje krivičnog djela trgovine ljudima, što je neodvojivo povezano i u međusobnoj uzročnosti. (Moslavac, B.; 2008: 144).

3. Zaključno razmatranje : KRATKA ANALIZA ZAKONA O ZAŠTITI SVJEDOKA POD PRIJETNJOM I UGROŽENIH SVJEDOKA

Prema pozitivnom krivičnom procesnom pravu u Bosni i Hercegovini, zakoni o krivičnom postupku³ ne daju definiciju osjetljivih svjedoka, a i ne predviđaju posebne procesne mjere njihove zaštite, već je to predmet regulisanja drugih zakona.⁴ Prema ovim zakonima,

³ Misli se na procesno zakonodavstvo Bosne i Hercegovine (tzv. državno krivičnoprocesno zakonodavstvo), procesno zakonodavstvo Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, procesno zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine i procesno zakonodavstvo Republike Srpske.

⁴ To su sljedeći zakoni: Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005), Zakon o zaštiti

ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatiziran okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koje ga čine izuzetno osjetljivim, kao i dijete i maloljetnik. Ta materija je regulisana posebnim Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka.

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka donesen je sredinom 2003. godine, i ovim zakonom propisane su mjere kojima se osigurava zaštita svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u kaznenim postupcima koji se vode u pravosudnim institucijama na razini države. Dakle, zakonom su definirane dvije kategorije svjedoka kojima se temeljem ovog zakona može pružati zaštita.

Svjedok pod prijetnjom je onaj svjedok čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje, ili svjedok koji smatra da postoji razumna osnova za bojazan da bi takva opasnost vjerovatno proistekla kao posljedica njegovog svjedočenja (čl.3,st.1. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005)).

Ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno dijete i maloljetnik (čl.3,st.2. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005)).

Dakle, cilj mjera koje su propisane ovim zakonom je zaštita svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u cilju zaštite identiteta svjedoka, te drugih podataka i informacija koje bi mogle upućivati na identitet svjedoka, kao i zaštita ugroženih svjedoka od uznemiravanja, zbunjivanja i negativnog psihološkog utjecaja. Ovim zakonom definirane su mjere kojima se u sudskim procesima osigurava psihološka, socijalna i stručna zaštita, kako svjedocima pod prijetnjom, tako i ugroženim svjedocima. Sud,

svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službene novine FBiH", br. 36/2003), Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BD BiH", br. 11/2003, 8/2007) i Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 21/2003, 61/2004 i 55/2005).

tužitelj, kao i drugi organi koji sudjeluju u kaznenom postupku dužni su poučiti svjedoka pod prijetnjom, kao i ugroženog svjedoka, o mjerama zaštite, pomoći i podrške. Tužitelj pouku daje u toku istrage, a Sud nakon podizanja optužnice.

Zakon poznaje dvije vrste mjera zaštite kojima se osigurava zaštita identiteta svjedoka: proceduralne mjere zaštite i dodatne mjere zaštite.

Proceduralne mjere zaštite su:

1. Saslušanja svjedoka drugačijim redoslijedom na glavnom pretresu od onoga koji je propisan za saslušanje svjedoka po Zakonu o kaznenom postupku (čl.7. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005).
2. Svjedočenje putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka (stranka i branitelj mogu postavljati pitanja, a da ne budu u istoj prostoriji sa svjedokom) (čl.9. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005).
3. Udaljavanje optuženog iz sudnice za vrijeme svjedočenja (optuženom se mora osigurati praćenje svjedočenja putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka, ili će svjedočenje biti zabilježeno i predočeno optuženom) (čl.10. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005).
4. Čitanje zapisnika o iskazima datim u istrazi i njihovo korištenje kao dokaz na glavnom pretresu (izuzeci od direktnog i unakrsnog ispitivanja) (čl.11. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005).
5. Ograničavanje prava optuženog i njegovog branitelja da pregledaju spise i dokumentaciju (Ovo ograničenje omogućava i donošene rješenja o zabrani otkrivanja nekih ili svih osobnih podataka svjedoka ili drugih detalja o otkrivanju identiteta svjedoka pod prijetnjom. Podaci moraju biti otkriveni najkasnije u vrijeme kada svjedok daje iskaz na glavnom pretresu)(čl.12. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005).

Dodatne mjere zaštite su:

1. Povjerljivost podataka o svjedoku (ova mjera osigurava neotkrivanje identiteta svjedoka kada postoji opravdana bojazan da će se ozbiljno ugroziti osobna sigurnost svjedoka ili njegove obitelji- zaštita putem ove mjere može trajati najviše 30 godina nakon što odluka postane pravomoćna) (čl.13 Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005)).

2. Svjedočenje svjedoka iza paravana (čl.13 Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005)).

3. Svjedočenje iza paravana uz mogućnost korištenja elektronskih uređaja za promjenu glasa ili slike svjedoka, ili i slike i glasa koristeći se tehničkim uređajima za prijenos slike i zvuka;(čl.13 Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 21/2003, 61/2004 i 55/2005).

U izuzetnim okolnostima, kada postoji očigledna opasnost za osobnu sigurnost svjedoka ili njegove obitelji i opasnost je toliko ozbiljna da postoje opravdani razlozi za vjerovanje da će se opasnost povećati zbog davanja iskaza, te da se prethodno navedenim mjerama ne može sačuvati identitet svjedoka, Sud može saslušati svjedoka davanjem istom statusa zaštićenog svjedoka.

Prijedlog za saslušanje zaštićenog svjedoka mogu podnijeti:

- sud po službenoj dužnosti;
- tužitelj;
- osumnjičeni/optuženi;
- branitelj osumnjičenog/optuženog.

Zakon obavezuje Sud da u roku od 15 dana od zaprimanja zahtjeva za saslušanje zaštićenog svjedoka donese odluku da li je takav zahtjev opravdan. Protiv odluke Suda dozvoljena je žalba Vijeću apelacionog odjeljenja u roku od 7 dana, koje je dužno u roku od 15 dana nakon razmatranja žalbe bez odlaganja donijeti odluku. Saslušanje zaštićenog svjedoka sprovodi Sud u skladu sa odredbama Zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine.

3. LITERATURA

Adžajlić-Dedović, A., (2015) "Viktimologija", Sarajevo: FONDACIJA POMOZIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI.

Adžajlić-Dedović, A., (2010), "Priručnik za obuku policijskih službenika i službenika o postupanja sa žrtvama nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine", Sarajevo: FMUP, str. 79-95.

Banović, B., (2003), „*Zaštita svjedoka u krivičnom postupku*“, Pravni život.

Carić, A., (2002, Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve), PFZ.

Lindgren M., Nikolić-Ristanović V. (2011) Žrtve kriminaliteta. Međunarodni kontekst i situacija u Srbiji, Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji.

Moslavac, B., „*Zaštita žrtava prema Konvenciji Vijeća Evrope o suzbijanju trgovanja ljudima*“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2008.

Nikolić Ristanović, V., „*Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije, savremena zakonska rešenja i praksa*“, Temida, 2003.)

Nikolić-Ristanović, V., „*Trgovina ljudima u Srbiji: između moralne panike i društvene strategije*“, Sigurnost i saradnja kao reakcija na organizirani kriminalitet u srednjoj i jugoistočnoj Evropi, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2007.

Pajić D., (2010) *Zaštita osjetljivih svjedoka u krivičnom postupku*, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici.

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom ugroženih svjedok Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 3/03, 21/03, 61/04, 55/05

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

REVIEW SCIENTIFIC WORK

Marko Drobnjak

University of Sarajevo, Faculty of
Criminal Justice and Security

Bosnia and Herzegovina

**VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Abstrac

Human trafficking is extremely huge problem for the country as well as it is for it's society and individuals no matter if they in the role of the victim or someone in connection to victim. Human trafficking assumes organized crime activity in exploitation of human beings resulting in multiple consequences. Bosnia and Herzegovina is one of the countries hit with human trafficking problem and it represents mostly transit state, but in close history it is also country of victim origins. Human trafficking victims in Bosnia and Herzegovina are mostly low educated persons, exploited mostly from rural areas.

Keywords: human trafficking, profile, victims

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

PREGLEDNI NAUČNI RAD

Marko Drobnjak

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Bosna i Hercegovina

**ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

Sažetak

Trgovina ljudima je izuzetno veliki problem za državu i društvo, ali i za pojedinca, kao žrtvu, i kao onoga ko je u vezi sa žrtvom. Ona podrazumijeva organizovano djelovanje kriminalnih grupa koje eksploatišu ljudska bića tako izazivajući višestruke posljedice. Bosna i Hercegovina je takođe jedna od zemalja pogođena sa problemom traffickinga i shodno tome ona predstavlja najviše zemlju tranzita, a u posljednje vrijeme nerijetko i zemlju porijekla žrtava. Žrtve trgovine u ljudima u Bosni i Hercegovini su uglavnom mlađe, nisko obrazovane osobe, koje se eksploatišu pretežno iz ruralnih sredina.

Ključne riječi: trgovina ljudima, profil, žrtve.

1. UVOD

Viktimologija (lat. *victima* - žrtva i grč. *logos* - nauka) je nauka koja izučava žrtve, istražuje uzroke, način postanka i odvijanja procesa i mehanizama viktimizacije, te njenim posljedicama (Karmen, A. 2003). Ovako sveobuhvatno definisana nosi naziv opšta viktimologija, dok u užem smislu postoji posebna viktimologija, koja je isključivo preokupirana žrtvama kao posljedicom izvršenog krivičnog djela. Osim krivičnog djela, u tu kategoriju spada i zloupotreba moći, pa se ovaj inovirani vid discipline zove novom viktimologijom.

Trgovina ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, posebno ženama i djevojkama (kao primarnim žrtvama), jedan je od najokrutnijih oblika ove vrste ilegalnih radnji. Godinama ovaj fenomen ostao je gotovo skriven zbog jednostavnog nedostatka svijesti, ali sada je u prvom planu socijalne savjesti zahvaljujući medijskim kampanjama i aktivnostima institucija, međunarodnih organizacija i nevladinog sektora. Bez obzira na način vrbovanja, većina žena i djece-žrtava seksualnog iskorištavanja pate od ekstremnog kršenja njihovih osnovnih ljudskih prava, uključujući i pravo na slobodu, pravo na dostojanstvo i sigurnost, pravo da se ne smije držati u ropstvu ili prisilnom ropstvu, pravo da budu slobodna od okrutnog i nečovječnog postupanja, pravo na slobodu od nasilja, kao i pravo na zdravlje.⁵

Glavni uzroci trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije jesu rastuća nejednakost među zemljama, siromaštvo, postojanje diskriminacije žena, nezaposlenost, seksualna podjela na tržištu rada, kao i nedostatak obrazovanja i nemogućnost pristupa tržištu rada pod istim uslovima s ostatkom populacije. Trgovci ljudima – počinitelji koriste nekoliko načina kako bi spriječili žrtve da pobjegnu. Načini mogu varirati od fizičkog sputavanja u obliku zaključavanja u prostorije i čuvara, fizičkog ili psihičkog nasilja, do prisiljavanja na korištenje droga ili zastrašivanja sa policijom (kada žrtve vjeruju da su počinitelji zločina – okrivljivanje žrtve). Trgovina ženama i djecom u svrhu seksualne eksploatacije, također dovodi do negativnog uticaja na zdravlje i dobrobit žrtava, a koji bi mogao biti dugoročan i na kraju opasan po život.⁶

2. UOPŠTE O ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA

Međunarodna organizacija rada procjenjuje da je u trgovinu ljudima na globalnom nivou uključeno 20,9 miliona žrtava. Žrtve ovog krivičnog djela su muškarci i žene, odrasli i

⁵ Najčešći oblici eksploatacije žrtava trgovine ljudima. Preuzeto 7.1.2014. godine sa: http://www.bihat.ba/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=79&Itemid=472

⁶ Najčešći oblici eksploatacije žrtava trgovine ljudima. Preuzeto 7.1.2014. godine sa: http://www.bihat.ba/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=79&Itemid=472

djeca, bez razlike. Prema nekim autorima žrtve trgovine ljudima mogu se podijeliti u tri populacije⁷:

- djeca ispod 18 godina uključena u komercijalni seks,
- odrasli (iznad 18 godina) uključeni u komercijalni seks silom, prevarom ili prinudom,
- djeca i odrasli uključeni u neku vrstu rada kroz silu, prevaru ili prinudu.

Žrtve trgovine ljudima podjednako se nalaze u gradovima, predgrađima i ruralnim područjima, npr. u svih pedeset država SAD, ali je jednak omjer i u svim drugim državama. Žrtvama postaju kako bi prinudno radili ili se bavili seksualnim uslugama protivno svojoj volji u legalnim i legitimnim poslovima kao i na crnom tržištu⁸. Neke žrtve su skrivene iza zatvorenih vrata bordela i fabrika. U drugim slučajevima, žrtve su direktno dostupne i mogu biti u interakciji sa društvom, ali široko rasprostrani nedostatak svjesnosti i razumijevanja vodi ka niskom nivou sposobnosti identifikovanja žrtava od strane ljudi koji ih najčešće sreću.

Ne postoji jedinstven profil žrtava trgovine ljudima jer se kao žrtve javljaju sve kategorije djece i odraslih u ruralnim, suburbanim ili urbanim sredinama. Žrtve trgovine ljudima imaju različit socio-ekonomski status, različite nivoe obrazovanja, i naravno one mogu biti registrovane i neregistrovane. Trgovci ljudima pronalaze svoje mete koristeći skrojene ili pripremljene metode regrutacije i kontrole za

⁷ Human Trafficking. Preuzeto 7.1.2014. godine sa: <http://www.traffickingresourcecenter.org/type-trafficking/human-trafficking>

⁸ Eksploatacija se uspostavlja i održava upotrebom prijetnje ili sile, prevarom, zloupotrebom ovlaštenja, zloupotrebom teškog položaja eksploatisane osobe, otmicom i sl. Eventualni pristanak žrtve na eksploataciju ne mijenja činjenicu da se radi o krivičnom djelu i ne uzima se kao olakšavajuća okolnost u sudskom procesu. Milioni žena i djece, ali i muškaraca, primorani su na prostituciju, služenje u kućama, prosjačenje, rad na plantažama, u fabrikama, na gradilištima, kao i na druge oblike prinudnog rada. Njima se trguje transnacionalno – između država i interno - unutar granica jedne zemlje. Definicija Konvencije Međunarodne organizacije rada (MOR-a), br. 29, usvojena 1930. godine. Član 2(1) definiše prisilni rad kao „svaki rad ili uslugu koja se od neke osobe zahtijeva pod prijetnjom bilo kakve kazne i za što se ta osoba nije ponudila dobrovoljno.” Definicija prisilnog rada, data u Konvenciji MOR-a br. 29, pažnju usmjerava na zahtijevanje rada koji nije dobrovoljan, primjenom sredstava prinude.

koje su kroz iskustvo stekli znanje da su efektivne u ubjeđivanju osoba na prinudni rad i komercijalni seks⁹.

Dok se trgovina ljudima proteže cijelim demografskim prostorom, postoje određene okolnosti ili ranjivosti koje vode ka većoj sumnji od viktimizacije i krivičnom djelu trgovine ljudima. Stoga ćemo u narednom tekstu naznačiti nekoliko rizičnih viktimogenih faktora važnih sa aspekta profila žrtvi trgovine ljudima.

Mladi odbjegli od kuće ili beskućnici su vrlo ranjivi i podložni kao žrtve trgovine ljudima. Studija provedena u Čikagu je našla da su 56% žena izloženih prostituciji djeca odbjegli od kuće, a podjednak postotak je pronađen i u muškoj populaciji. Beskućnici i mladi koji su odbjegli gube jaku mrežu podrške svojim bježanjem u nepoznato okruženje gdje su naročito pod viktimološkim rizikom postajanja žrtvom trgovine ljudima. Trgovci ljudima najčešće prilaze odbjeglama i beskućnicima na prevoznim čvorištima, u skloništima ili drugim javnim mjestima. Oni nastoje da budu prijatelji ili neko drugi značajan za žrtvu, koristeći lažno marenje i saosjećanje prema žrtvi kako bi izmamili od žrtve ili primorali žrtvu na prostituciju ili prinudan rad.

Strani državljani su naročito izloženi riziku da postanu žrtve trgovine ljudima, naročito prilikom putovanja nezvaničnim prevoznicima ili taksistima unutar zemlje. Vrbovatelji koji se nalaze u zemlji domaćinu često traže tako velike putničke ili neke druge troškove tako da žrtva odmah ulazi u veliko zaduženje prema njima. Ove naknade ili troškovi su daleko iznad normalnih ili propisanih tj. realnih, kako bi se njima stvorila ekonomska nestabilnost i zavisnost u odnosu na novog zaposlenika ili putnika. Ovdje trgovci ljudima koriste moć neprenosivosti mnogih radnih viza, kao i manjak porodičnog okruženja u stranoj sredini, nepoznavanje zakona i prava, loše poznavanje ili ne poznavanje jezika, i kulturno ne razumijevanje, u cilju kontrolisanja i manipulacije žrtvom¹⁰.

Individue koje su iskusile nasilje i traumu u prošlosti su mnogo ranjivije i podložnije budućoj eksploataciji, jer je dugoročne posljedice

⁹ Human Trafficking. Preuzeto 7.1.2014. godine sa: <http://www.traffickingresourcecenter.org/type-trafficking/human-trafficking>

¹⁰ Human Trafficking. Preuzeto 7.1.2014. godine sa: <http://www.traffickingresourcecenter.org/type-trafficking/human-trafficking>

traume izuzetno teško prevaziđi. Žrtve porodičnog nasilja, seksualnog nasilja, seksualnih napada, žrtve rata i žrtve socijalne diskriminacije takođe mogu biti mete trgovaca ljudima, koji prepoznaju ranjivost žrtava. Nasilje i zlostavljanje mogu biti prihvaćeni kao normalni iz razloga stida ili nevoljnosti, koje vode do buduće pogodnosti da se postane žrtvom trgovine ljudima. Potrebe žrtava trgovine ljudima su među najkompleksnijim i često zahtijevaju multidisciplinarni pristup u ustanovljavanju ozbiljne traume i medicinskih potreba, pravnih problema, problemi sigurnosti, skloništa i drugih osnovnih dnevnih potreba žrtava.

3. TRGOVINA LJUDIMA I PROFIL ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Područje Bosne i Hercegovine predstavlja bitnu kariku u lancu trgovine ljudima. Problem trgovine ženama uočen je odmah nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini, 1995. godine. Prisustvo međunarodnih oružanih snaga u Bosni i Hercegovini, i više od 250 međunarodnih organizacija i NVO-a, na početku su stvorili značajnu potražnju za seksualnim uslugama neposredno nakon završetka rata, i pretvorile Bosnu i Hercegovinu u odredište za žene žrtve trgovine¹¹. U kontekstu problema trgovine ljudima Bosna i Hercegovina se smatra zemljom tranzita ka zapadnoj Evropi, ali istovremeno i zemljom odredišta za mnoge žrtve, djevojke i žene, iz zemalja Istočne Evrope. U posljednje vrijeme Bosna i Hercegovina postaje zemlja porijekla žrtava trgovine ljudima u kojoj se kao žrtve uključene devojke iz Bosne i Hercegovine, gdje se trgovina ljudima i prostitucija sele iz noćnih barova u privatne stanove, hotele, motele i kuće. U noćnim barovima je zaposleno od dvije do sedam devojaka od kojih su većina istočno evropske državljanke koje su na različite načine dospjele u navedene barove, i za koje su njihove gazde (vlasnici barova) platili različite cijene. Osim vlasnika barova u lancu trgovine ljudima identifikovani su i neki drugi pojedinci čije su aktivnosti bile više pojedinačne, tako što su imali u različitim periodima manji ili veći broj devojaka koje su držali po stanovima, posebno u većim mjestima poput Sarajeva i Banja Luke,

¹¹ Vidi opširnije: Human Rights Watch Hopes Betrayed: Trafficking of women and girls to post-conflict Bosnia and Herzegovina for forced prostitution, Vol 14, No 9, november 2002.

te nudili seksualne usluge svojoj probranoj i preporučenoj klijenteli (Šikman, M. 2011).

Aktivnosti zabilježene u ovoj oblasti u Bosni i Hercegovini naročito imaju naglašenu dimenziju organizovanosti. Dobro organizovane grupe sa područja Bosne i Hercegovine, kako unutar države, tako i na regionalnom planu, razvile su cijele mreže za pronalaženje, vrbovanje, transport i pružanje utočišta žrtvama trgovine ljudima, gdje su najzastupljeniji slučajevi trgovine ženama u svrhu seksualne eksploatacije (Šikman, M. 2011).

Kad su u pitanju žrtve trgovine ljudima, u periodu do 2005. godine najčešće se radilo o državljanima Ukrajine, Moldavije i Rumunije, dok se u posljednjih godina bilježi značajan porast lica ženskog pola sa područja Srbije i Crne Gore, kao i Bosne i Hercegovine. U Bosni i Hercegovini, mnoga javna mjesta gdje se nude seksualne usluge zatvorena su zahvaljujući naporima agencija za sprovođenje zakona i među stranom klijentelom, smanjenje broja pripadnika stranih trupa zbog politike „zabrane“ posjećivanja¹². Ovo je mogući faktor koji je doprinjeo prelasku sa međunarodne na domaću klijentelu.

Kao posljedica toga, seksualna eksploatacija je postala skrivenija i sofisticiranija, jer se odvija u privatnim stanovima i putem eskort službe, a širi se i na internet¹³. Takođe, izgleda da žrtve imaju manje nasilan tretman i bolje životne uslove i trenutno uglavnom opslužuju domaće tržište. Takva promjena na tržištu ukazuje na menadžersku prefinjenost kriminalaca umešanih u posao trgovine ljudima, što sve predstavlja novi izazov za organe gonjenja i istrage u pogledu ovih krivičnih djela. Osobe umješane u trgovinu ljudima uglavnom su državljani BiH, često vlasnici noćnih klubova ili

imaju poslovne veze sa drugim vlasnicima barova. Grupe uključene u ovaj posao lako prevladavaju etničke, državne, entitetske i druge granice, i uglavnom sarađuju sa trgovcima iz Srbije, koja je na glavnom putu trgovine ljudima iz Rumunije, Moldavije i Ukrajine. Registrovani slučajevi pokazuju da su dileri iz BiH imali vlastita kriminalna uporišta u Rumuniji i Moldaviji. Vrbovanje na domaćem nivou, interno trgovanje ljudima i dominantno domaća klijentela imaju implikacije, u smislu politike, ne samo za represiju, nego i zahtjevaju bolju prevenciju i politiku javnog zdravstva za rešavanje zdravstvenih pitanja koja otvara domaće tržište seksualnih usluga (Šikman, M. 2011).

Načini vrbovanja potencijalnih žrtava su različiti, od klasičnog obećavanja bolje plaćenog posla u zemlji ili inostranstvu, „četovanje“ na internet forumima do oglašavanja navodnog pronalaženja bračnog partnera. Posle uspješno okončanog vrbovanja slijedi tranzitna faza. Mnoge žrtve nisu nikada napuštale svoju zemlju i u potpunosti su zavisne od trgovaca. Neke napuštaju svoj dom bez pasoša, a ako ga imaju putne isprave im oduzimaju „organizatori posla“. Žrtve se često vrbuju na priče da idu u inostranstvo kako bi radile kao konobarice, dadilje, manekenke, igračice, i sl., ali, kad stignu u inostranstvo, budu prinuđene na prostituciju, prinudni rad, prosjačenje. Fizičko zlostavljanje koje uključuje i lišavanje vode i hrane, silovanje i drogiranje i mučenje na najsvirepije načine, koristi se ne samo za kažnjavanje neposlušnosti, već i kao opomena drugim žrtvama od strane trgovaca ljudima. Najdjelotvornija prijetnja je ona usmjerena prema osobama bliskim žrtvi trgovine ljudima, a koje su ostale u Bosni i Hercegovini. Pošto žrtva ne želi da rizikuje sigurnost svojih najbližih, ona pristaje na sve ucjene¹⁴.

Važno je napomenuti da ne postoji precizno iskristalisan profil potencijalne žrtve trgovine ljudima. Međutim, postoje određene osnovne osobenosti koje se često javljaju i ponavljaju u Bosni i Hercegovini, kao što su (Šikman, M. 2011):

2. žrtve su mahom žene i djevojke, mada se procjenjuje da 2% žrtava čine muškarci i dječaci;
3. žrtve obično imaju od 18 do 25 godina, premda se trguje sa sve mlađim ženama;

¹² Prema navodima, međunarodno osoblje u BiH nije samo koristilo seksualne usluge, već je bilo i uključeno u slučajeve trgovine. Vidjeti tekstove: Outside the Law, Sex-slave whistle-blowers vindicated. Robert Capps, July and August, 2002. godine.
<http://www.salon.com/2002/08/06/dyncorp/>

¹³ Trenutno je u Bosni i Hercegovini ovaj problem sveden na zadovoljavajući nivo, odnosno više od 90% noćnih klubova je zatvoreno, a skoro sve djevojke sa pojedinačnim izuzetkom su se vratile u zemlje iz kojih dolaze ili otišle u treće zemlje. Sa zatvaranjem noćnih klubova nije se rešio problem, on se samo transformisao u drugi oblik. Sada se seksualne usluge nude putem oglasa, a djevojke dolaze, odnosno njihovi makroi ih dovoze na tražene adrese i vraćaju nakon završenog posla.

¹⁴ Sve više žrtava trgovine ljudima: Preuzeto 7.1.2014. godine sa: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Sve-vishe-zrtava-trgovine-ljudima.lt.html>

4. žrtve se regrutuju iz sela, gradova srednje veličine i gradova u siromašnim regijama;
5. žrtve su obično nezaposlene i siromašne;
6. žrtve su niskog obrazovanja i mahom su već iskusile diskriminaciju u porodici i na poslu;
7. žrtve često dolaze iz nesređenih porodica;
8. žrtve rijetko govore strane jezike.

Metode vrbovanja žena i devojaka su raznolike, ali većina trgovaca koristi nekoliko zajedničkih modela (Šikman, M. 2011):

1. individualne namamljivače koji traže zainteresovane djevojke po barovima, kafićima, klubovima i diskotekama,
2. vrbovanje preko porodice i prijatelja;
3. oglase koji nude posao ili studiranje u inostranstvu;
4. agencije koje nude posao, studije, udaju ili putovanje u inostranstvo;
5. lažne udaje.

Poznati su mnogi slučajevi da su trgovci poznati žrtvi. U određenim slučajevima trgovci ljudima su čak njihovi rođaci. Žrtvama se nudi laka zarada u inostranstvu za posao: dadilje, pratioca bolesnim, plesačice, konobarice, služavke, kozmetičarke i drugo. Nije neuobičajena pojava da i određene međunarodne agencije za posredovanje pri ženidbi mogu takođe biti u funkciji prikrivanja trgovine ljudima.

4. ZAKLJUČAK

Trgovina ljudskim bićima je djelatnost transnacionalnog organizovanog kriminaliteta. Karakteriše je multifaktorski kauzalitet, kao i raznovrsnost oblika ispoljavanja (fenomenološka dimenzija). Prije svega trgovina ljudskim bićima je kompleksan fenomen. Ona je ne samo viktimoški, kriminološki, krivičnopravni i kriminalistički problem, već naročito izražen i sociolški, bezbjednosni, politikološki, pa i ekonomski problem. Dakle, trgovina ljudskim bićima je multidisciplinarni problem, čije razumjevanje zahtjeva takav pristup (multidisciplinarni). Naime, poprilično je jednostavno shvatiti trgovinu ljudskim bićima kao kriminalni fenomen (kriminalnu djelatnost radi sticanja profita), ali je na današnjem stepenu razvoja ljudske civilizacije, teško razumljivo takvo nehumano i bezobzirno ponašanje.

Ranije smo rekli da univerzalni viktimoški profil žrtava trgovine ljudima ne postoji, ali sasvim sigurno da on može postojati. Uzroci pojave trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini su višestruki, a kreću se od lošeg sistema formalne kontrole do opšteg siromaštva i želje za boljom budućnošću, neinformisanosti, lakovjernosti, itd.. Ciljne grupe trgovaca ljudima najčešće su žene i djeca, mada se na njihovoj meti nalaze i muškarci.

5. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A. (2015) *Viktimoologija*, Sarajevo: FONDACIJA POMOZIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI

Adžajlić-Dedović A. I drugi (2007) *Policija I nasilja u porodici u Federaciji Bosne I Hercegovine*, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju I sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Adžajlić-Dedović A. (2003), *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: FKN.

Adžajlić-Dedović A. (2006), *Viktimoologija*, Banja Luka: APERION UNIVERZITET.

Adžajlić-Dedović A. (2014), *Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera*, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Adžajlić-Dedović A., (2014), *Vladavina prava predstavljena kroz presude u slučaju ubistva Denisa Mrnjavca i Vedrana Puljića*, Sarajevo: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije FKKSS UNSA „Korimanilističke teme“, br.5,

Human Rights Watch *Hopes Betrayed: Trafficking of women and girls to post-conflict Bosnia and Herzegovina for forced prostitution*, Vol 14, No 9, november 2002.

Karmen, A. (2003). *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Wadsworth Publishing,

Nikolić Ristanović, V., „*Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije, savremena zakonska rešenja i praksa*“, Temida, 2003.)

Nikolić-Ristanović, V., „*Trgovina ljudima u Srbiji: između moralne panike i društvene strategije*“, Sigurnost i saradnja kao reakcija na

organizirani kriminalitet u srednjoj i jugoistočnoj Evropi, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2007.

Šikman, M. (2011). *Trgovina ljudskim bićima kao delatnost transnacionalnog organizovanog kriminaliteta*. Beograd, Bezbednost – Policija – Građani, godina VII, broj 3-4/11

Internet izvori:

Human Trafficking. Preuzeto 7.1.2014. godine sa:

<http://www.traffickingresourcecenter.org/type-trafficking/human-trafficking>

Najčešći oblici eksploatacije žrtava trgovine ljudima. Preuzeto 7.1.2014. godine sa:

http://www.bihat.ba/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=79&Itemid=472

Outside the Law, Sex-slave whistle-blowers vindicated. Preuzeto 7.1.2014. godine sa:

<http://www.salon.com/2002/08/06/dyncorp/>

Sve više žrtava trgovine ljudima: Preuzeto 7.1.2014. godine sa:

<http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Sve-vishe-zrtava-trgovine-ljudima.lt.html>

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

EXPERT WORK

Pamela Kamber

University of Sarajevo, Faculty of
Criminal Justice and Security

Bosnia and Herzegovina

**HELP, SUPPORT AND PROTECTION
OF VICTIMS OF TRAFFICKING
PRESENTED THROUGH THE WORK
OF NGOs IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Abstract

In this text I will discuss about the way that NGOs helped, supported and protected victims of human trafficking. Non-governmental organizations that have signed the Protocol with the Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina, about cooperation on the basis of the Protocol and "Vlašić procedures" to combat human trafficking, and implementation of the Act and the Regulations which was adopted for foreign victims of trafficking. All players, regardless of whether they are state institutions or international and nongovernmental organizations, are directed at each other in addressing trafficking. If one partner fails to cooperate, the consequences are manifested on the victims of human trafficking.

Keywords: trafficking, victims, NGOs, support.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERZEGOVINI**

STRUČNI RAD

Pamela Kamber

Univerzitet u Sarajevu

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne
studije

Bosna i Hercegovina

**POMOĆE I PODRŠKA ŽRTVAMA
TRGOVINE LJUDIMA
PREDSTAVLJENA KROZ
POSTUPANJE NVO U BOSNI I
HERZEGOVINI**

Sažetak

U ovom tekstu ću razgovarati o tome kako da NVO pomognu, podrže i zaštite žrtve trgovine ljudima. Nevladine organizacije koje su potpisale Protokol sa Ministarstvom sigurnosti Bosne i Hercegovine, o suradnji na temelju Protokola i "Vlašić procedure" za borbu protiv trgovine ljudima, i provedbu Zakona i Pravilnika koji je usvojen za strane žrtve trgovine ljudima. Svi igrači, bez obzira na to da li su državne institucije ili međunarodnih i nevladinih organizacija, usmjerene su jedni na druge u rješavanju trgovine ljudima. Ako jedan partner ne saraduje, posljedice se manifestuju na žrtve trgovine ljudima.

Ključne riječi: trgovina, žrtve, nevladine organizacije, podrška.

1. UVOD

Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini pojavila se kao društveni fenomen 1996. godine, kada su pretežno djevojke i žene iz bivšeg sovjetskog bloka iskorištavane u svrhu seksualne eksploatacije u Bosni i Hercegovini, kao zemlji odredišta i zemlji tranzita za

zapadnu Europu. Od 2003. godine trendovi su preusmjereni na povećanje trgovine žrtvama koje su državljani/ke Bosne i Hercegovine, do potpune promjene od 2007. godine, kada je sa pridruživanjem Rumunije i Bugarske Europskoj uniji olakšan ulaz trgovcima ljudima. Bosna i Hercegovina od tada je postala tranzitna zemlja za krijumčarske rute s Bliskog Istoka do zapadne Europe, ali i zemlja porijekla za žrtve državljanke Bosne i Hercegovine koji se iskorištavaju kao žrtve trgovine ljudima u zemljama EU.

Nevladine organizacije, koje pružaju bilo koji oblik podrške žrtvama trgovine ljudima, osiguravaju siguran smještaj i osnovne egzistencijalne potrebe žrtvama trgovine ljudima (hrana, odjeća, obuća...), posebno vodeći računa da menadžeri u skloništimama uspostave odgovarajuću saradnju sa sigurnosnim službama s ciljem da osiguraju fizičku sigurnost žrtve. Nevladine organizacije dužne su da, u slučaju kada zbrinjavaju dijete žrtvu trgovine ljudima, sve odluke o djetetu žrtvi donose uz saglasnost centara za socijalni rad (preko privremenog staratelja). Kada su u pitanju punoljetne žrtve, samo uz njihovu saglasnost se može kontaktirati sa centrima za socijalni rad i ostalim nadležnim institucijama (izuzimajući tužilaštvo i policiju).

U fazi kada je žrtva smještena u sklonište kontinuirano se vrši procjena i nadzor njene sigurnosti, i ovim Protokolom o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima propisano je da:

(a) Ako je donesena odluka da žrtva duže vrijeme ostane u skloništu, menadžment skloništa, centar za socijalni rad i nadležna organizacija koja pruža pravnu pomoć, kao i sama žrtva, mogu zatražiti dodatne mjere sigurnosti, odnosno signalizirati povećan ili umanjnjen stepen sigurnosti.

(b) Ako je donesena odluka da nema potrebe za smještajem u sklonište, nadzor okruženja žrtve vrši centar za socijalni rad u saradnji sa službama sigurnosti, a sama žrtva i njeni pravni zastupnici mogu signalizirati povećan stepen ugrožavanja njene sigurnosti.

Domaće žrtve mogu biti smještene i na osnovu uspostavljene saradnje NVO sa nadležnim institucijama na lokalnom nivou, naročito djeca koja mogu biti smještena u hraniteljske porodice i ustanove. U fazi identifikacije službe sigurnosti u saradnji sa centrom za socijalni rad, menadžmentom skloništa i pravnom pomoći, procjenjuju i donose odluku o vrsti smještaja koji je potrebno osigurati žrtvi: (a) sklonište visokog rizika, (b) sklonište srednjeg

rizika, (c) sklonište niskog rizika, (d) drugu vrstu smještaja. Istovremeno sa ovom fazom vrši se i procjena potreba žrtve s ciljem da se, na osnovu pokazatelja utvrđenih u toku postupka identifikacije, osigura odgovarajuća podrška žrtvi.

Tokom smještaja žrtve, sve nadležne institucije i organizacije dužne su da zajednički pripreme plan njenoga zbrinjavanja za duži vremenski period: (a) kod stranaca žrtava trgovine plan uključuje i repatrijaciju; (b) kod domaćih žrtava trgovine ovaj plan obavezno uključuje program rehabilitacije, resocijalizacije i reintegracije. Definiranje programa za rehabilitaciju/resocijalizaciju/reintegraciju, ali i za trajno rješavanje njenog statusa sadrži: (a) program za zdravstveno osiguravanje koji uključuje sve segmente zdravstvene zaštite; (b) doškolovanje, prekvalifikaciju i profesionalno osposobljavanje; (c) pomoć i posredovanje pri zapošljavanju; (d) zaštitno stanovanje i zbrinjavanje u skladu sa uzrastom žrtve; (e) kontinuirani nadzor za određeni vremenski period koji uključuje i psihosocijalnu pomoć i podršku; (f) pomoć pri ostvarivanju prava na obeštećenje; (g) u zavisnosti od konkretnog slučaja, sve druge vrste pomoći i podrške

NVO skloništa - prijemom žrtve u sigurnu kuću otvara se karton za svaku žrtvu. Karton služi da se evidentiraju intervencije stručnog psihološkog i medicinskog rada. U kartonu se čuvaju svi dokumenti koje su prosljedile institucije i organizacije. U toku sudskog procesa ako žrtva, nadležna institucija ili organizacija zatraže mišljenje terapeuta i nalaz psihologa ono se dostavlja, a jedan primjerak ostaje u kartonu. NVO skloništa – obavezno moraju uključiti različite profile profesionalaca, a ne samo administrativno osoblje. Sklonište mora imati stalno angažirano osoblje na principu 24-satne brige za žrtvu trgovine ljudima smještene u sklonište, a pored toga treba da ima na raspolaganju medicinskog tehničara, socijalnog radnika i psihologa.

Uloga specijaliziranih i nespecijaliziranih nevladinih organizacija Nevladine organizacije pružaju usluge direktne asistencije djeci žrtvama trgovine osiguravajući im smještaj u skloništu, hranu i odjeću, medicinske preglede i psihološki tretman. Pored ovoga, za djecu žrtve trgovine potrebno je osigurati i pedagoški tretman radi usvajanja prikladnih obrazaca ponašanja, podrške u školskom učenju ili u usvajanju vještina na kursevima za prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju. Istovremeno im je potrebno osigurati stalni nadzor nad zdravstvenim i psihološkim stanjem,

ispunjavanjem dnevnih obaveza, slobodnim aktivnostima i izlascima. Većina nevladinih organizacija koje se bave suzbijanjem trgovine ljudima provodi i preventivno-edukativne programe sa učenicima, njihovim roditeljima i nastavnicima s ciljem da podignu svijest o raširenosti pojave, štetnosti posljedica, rizičnim faktorima i načinima regrutacije u lanac trgovine.

Neke od nevladinih organizacija koje se bave borbom protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini su: Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS, Udruženje Novi put Mostar, Udruženje žena Lara Bijeljina, Vaša prava Bosne i Hercegovine.

1. MEĐUNARODNI FORUM SOLIDARNOSTI – Emmaus (MFS-EMMAUS)

MFS-EMMAUS je potpisnica Protokola sa nadležnim ministarstvima o pružanju usluga žrtvama trgovine ljudima, i to sa: Ministarstvom sigurnosti Bosne i Hercegovine – za smještaj i zbrinjavanje stranaca žrtava trgovine ljudima; Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice za smještaj i zbrinjavanje bosanskohercegovačkih državljanina žrtava trgovine ljudima. Smještajni kapaciteti MFS-EMMAUS-a iznose 80 mjesta, što ovo sklonište čini jednim od najvećih u regiji i svijetu.

Svim žrtvama je pružena neophodna, besplatna pravna pomoć, u suradnji sa partnerskim udruženjem „Vaša prava BiH“. Svim zbrinutim žrtvama, neovisno o državljanstvu ili dobi, pružen je smještaj i kvalitet usluga koji odgovaraju Europskim standardima kvalitete - od oktobra 2008. godine, MFS-EMMAUS posjeduje certifikat ISO9001/2000, koji osigurava garanciju kvalitete pruženih usluga svim ugroženim kategorijama žrtava, i ovaj certifikat se obnavlja na godišnjoj osnovi, u ovisnosti od unapređenja kvaliteta usluga.

Asistencija koju MFS-EMMAUS tokom dugogodišnjeg rada pruža žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini – stranim i bosanskohercegovačkim državljanima - je višestruka, a sastoji se od smještaja u sklonište, pružanja zaštite i sigurnosti, hrane, odjeće, obuće, higijenskih i ostalih potrepština, svih vrsta medicinskih usluga (uključujući hospitalizaciju), teorijsku i praktičnu edukaciju,

osposobljavanje putem rada, usluge reintegracije, te pravnu pomoć. Posebno mjesto pri asistenciji žrtvama trgovine ljudima, ilegalnim migrantima i žrtvama seksualnog iskorištavanja zauzima program i plan asistencije djeci i maloljetnicima.

U sklopu asistencije ovim rizičnim kategorijama obezbjeđuje se sljedeće:

- Majke sa djecom se smještaju u apartmane koji su prilagođeni uslovima i potrebama djeteta, sa odvojenim prostorom za boravak, kuhinjom, spavaonom, kupatilom i prostorijom za igru i zabavu.
- Djeci se obezbjeđuju svi neophodni preduslovi za normalan razvoj (hrana, garderoba, pelene, krevetić, igraona, igračke i sl.) u skladu sa starosnom dobi.

Table br.1. Ukupan broj žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini (1999-2012)

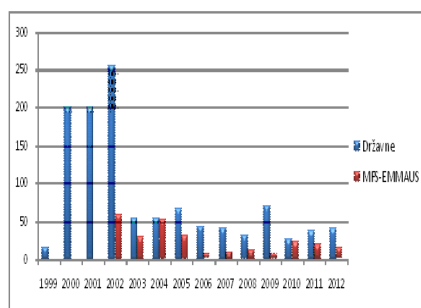

Tabela br.2. Profil žrtava trgovine ljudima

- Ljekar MFS-EMMAUS-a u suradnji sa nadležnom higijensko-epidemiološkom službom planira i provodi vakcinaciju i revakcinaciju djece;
- Djeca predškolskog i školskog uzrasta se uključuju u program opismenjavanja. Posebnu odgovornost preuzimaju defektolozi, koji svojim planom edukacije, koja podrazumijeva multidisciplinarni pristup u različitim predmetnim oblastima, pripremaju djecu za polaganje razreda u osnovnoj i srednjoj školi. Polaganje se provodi u

skladu sa izuzetnom suradnjom i memorandumom o razumijevanju između MFS-EMMAUS-a i škole koja omogućava polaganje i dodjelu svjedočanstava i diploma o stručnoj spremi koja su priznata. Stručni tim MFS-EMMAUS-a koji čine psiholozi, neuropsihijatar i defektolozi vrše analize sposobnosti i mogućnosti djeteta. U skladu sa rezultatima analiza i u najboljem interesu maloljetnika se pristupa radu sa djetetom.

1. ZAKLJUČAK

Najoptimalniji standard koji se može primijeniti kako bi se žrtva trgovine trajno zbrinula je priprema individualnog viktimološkog plana rehabilitacije i resocijalizacije. Individualni viktimološki plan u pravilu se kreira u skladu sa individualnim potrebama žrtve kako bi njen boravak u sigurnoj kući bio što kraći i djelotvorno iskorišten, kako bi se pripremila za kvalitetniji i sigurniji život nakon izlaska iz sigurne kuće.

Žrtvi je neophodna pomoć tokom realizacije individualnog plana tj. potrebno je pratiti odvijaju li se aktivnosti ka postizanju postavljenog cilja. U individualnom planu sve aktivnosti su međusobno povezane od prve podrške, preko terapijskog rada, do ekonomskog osnaživanja.

U Bosni i Hercegovini se u praksi relativno pripremaju i realiziraju ovi planovi. Također je još uvijek nedovoljna saradnja svih profesionalaca koji su uključeni u direktnu asistenciju žrtvama. Zaključujemo da uspješne resocijalizacije i rehabilitacije žrtava nema dok svi stručnjaci i profesionalci ne budu učestvovali u pripremanju, ali i u realizaciji ovih planova. Ovi prijedlozi obavezno moraju uključivati objašnjenje pravnog aspekta nadležnosti za djelovanje i obrazloženja o mogućnostima za obezbjeđenje neophodnih finansijskih sredstava.

2. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A., Dugi putevi pravde“ (2004), FKN Sarajevo, str.136

Adžajlić-Dedović A., i drugi, „Razvojna studija o nasilju u porodici u BiH“, 2005, FKN Sarajevo, str.220

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Policija i nasilje u porodici“, 2007 (prvo izdanje), FKN Sarajevo, (2008- drugo izdanje) OSCE u BiH, str.83

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Priručnik za trening i edukaciju policijskih službenika u službenika u slučajevima nasilja u porodici u Federaciji BiH“, FMUP BiH, Sarajevo, str.122

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Viktimologija“, 2011, Fondacija „Pomozimo žrtvama“, Sarajevo str.350

Adžajlić-Dedović A. (2003), *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: FKN.

Adžajlić-Dedović A. (2006), *Viktimologija*, Banja Luka: APERION UNIVERZITET.

Adžajlić-Dedović A. (2014), *Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera*, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Doležal Dalibor; Prevencija trgovanja ljudima (stručni članak), Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2007. godine.

Hadžimerović-Muftić Hajrija; Aktuelni porobljeni otkrivanja i gonjenja krivičnih djela trgovine ljudima s posebnim osvrtom na djela s obilježjima radne eksploatacije, Federalno Tužilaštvo FBiH, Sarajevo, 2014. godine

Trgovina ljudima i odgovor domaćeg krivičnog pravnog sistema, Kritički pregled zakona i prakse u Bosni i Hercegovini u svjetlu ključnih međunarodnih standard, OSCE BiH, 2009 godine.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

EXPERT WORK

Vasić Gordana

University of Sarajevo, Faculty of
Criminal Justice and Security

Bosnia and Herzegovina

**INSTITUTIONAL STATE MECHANISMS
COMPETENT FOR PREVENTING AND
COMBATING HUMAN TRAFFICKING**

Abstract

Human trafficking is one of the most dangerous and most profitable forms of organized crime that threatens life, liberty and security of the individual. Apparently, human trafficking nowadays takes wide scope and is very worrying. Title of the paper suggests that mechanisms that are competent for preventing and combating trafficking in human beings through the institutions that deal with these issues will be processed, as well as basic concepts and definitions of this crime offense. This paper presents the institutions dealing with this kind of crime, as well as legal provisions, legal regulations and other laws related to preventing and combating human trafficking. Examples of the work of relevant institutions as well as their weaknesses to solve this problem are also presented.

Keywords: human trafficking, institutions, mechanisms, prevention, combat.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERZEGOVINI**

STRUČNI RAD

Vasić Gordana

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne
studije, BiH

**INSTITUCIONALNI DRŽAVNI
MEHANIZMI NADLEŽNI ZA
SPRJEČAVANJE I SUZBIJANJE
TRGOVINE LJUDIMA**

Sažetak

Trgovina ljudima predstavlja jedan od najopasnijih i najprofitabilnijih oblika organizovanog kriminala koji ugrožava život, slobodu i sigurnost pojedinca. Trgovina ljudima u današnje vrijeme po svemu sudeći poprima široke razmjere i jako je zabrinjavajuća. Naziv rada sugerira na to da će biti obrađeni mehanizmi koji su nadležni za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima kroz institucije koje se bave tim pitanjima, kao i osnovni pojmovi i definicije ovog krivičnog djela. U radu je predstavljen prikaz institucija koje se bave ovim oblikom kriminaliteta, takođe su navedene zakonske odredbe, zakonska rješenja i ostali zakoni koji su u vezi sa sprečavanjem i suzbijanjem trgovine ljudima. Pored toga, biti će predstavljeni primjeri rada nadležnih institucija kao i njihove slabosti za rješavanje ovog problema.

Ključne riječi: trgovina ljudima, institucije, mehanizmi, suzbijanje, sprečavanje.

1. INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA SPRJEČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Od 2003. godine Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZ BiH) propisuje posebno krivično djelo trgovine ljudima. Sadašnja odredba člana 186. KZ BiH koja propisuje ovo krivično djelo je uvedena kroz izmjene i dopune zakona (Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH) i stupila je na snagu 6. januara 2005. godine. Sadašnja odredba glasi:

(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili utjecaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi se postigla privola lica koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice, u svrhu iskorištavanja prostitucije drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odsranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog izrabljivanja, kazniće se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(2) Ko vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi djeteta ili maloljetnika, radi izrabljivanja iz stava (1) ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ko organizira ili bilo kako rukovodi grupom ljudi radi činjenja krivičnog djela iz stava (1) ili (2) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(4) Bez utjecaja je na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima okolnost da li je lice pristalo na izrabljivanje iz stava (1) ovog člana.

Krivični zakon BiH definiše i druga djela koja se mogu dovesti u vezu sa trgovinom ljudima. Neka od tih djela su: zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu (član 185), međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187), i nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata (član 188) i krijumčarenje osoba (član 189).

Kada se govori o trgovini ljudima, odnosno ljudskim bićima, prvenstveno je riječ o ženama, djeci i bebama, kao i o trgovini ljudskim organima. Međutim, u širem smislu obuhvata i muškarce, koji također mogu biti učesnici migracije, ali isto tako i objekt krijumčarenja, tj. prebacivanja preko granice uz njihov pristanak, ali uz odgovarajuću naknadu. Prema tome u pitanju su usluge jedne strane i plaćanje istih usluga od druge strane, tj. lica koja će

prelaskom granice postati ilegalni migranti. Široko organizovana mreža kriminaliteta kontroliše skoro pa svaki aspekt trgovine ljudima, od vrbovanja i transporta do upravljanja lokalnim bordelima i uličnim prostitutkama (Bošković, 2003).

Lalić (2007) navodi da u literaturi postoje terminološke poteškoće koje se odnose na pojam trgovine ljudima. Npr. u engleskom se jeziku trgovina ljudima označava se terminom „Trafficking in Human Beings“, a trgovina ljudima u svrhu seksualne eksploatacije naziva se „Trafficking in Human Beings for the Purpose of Sexual Exploitation“. Po uzoru na ove termine i kod nas se koristi riječ *trafficking*, koja je postala već udomačena posuđenica, riječ koja je preuzeta i koja se često može čuti. Mijalković (2005) također opisuje pojam eksploatacije, gdje navodi da ovaj pojam u najširem smislu znači iskorištavanje bilo koje vrste. U društvenim naukama pod eksploatacijom se podrazumijeva iskorištavanje čovjeka nad čovjekom, stanje u kojem jedan čovjek stiče dohodak na osnovu tuđeg rada.

Kao primjer aktivnog angažmana Bosne i Hercegovine u suprotstavljanju ovoj vrsti organiziranog kriminaliteta međunarodnog karaktera, ističe se sistematska provedba Državnog Akcionog plana za sprječavanje trgovine ljudima (2008 - 2012.), u okviru koje je Bosna i Hercegovina poduzela niz aktivnosti na operativnom, preventivnom, edukativnom i međunarodnom planu. U cilju izgradnje cjelovitog sistema suzbijanja trgovanja ljudima, u Bosni i Hercegovini, formirana je Udarana grupa za suzbijanje trgovanja ljudima koja daje veliki doprinos u koordinaciji i u odlučivanju u pogledu planiranja aktivnosti na istraživanju kriminala trgovine ljudima (Strategija suprotstavljanja trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2013 – 2015.).

Organizirati održiv sistem podrške u tretiranju problematike trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, osiguran kroz različite sistemski usmjerene aktivnosti od kojih su najvažnije: unapređenje institucionalnih okvira i koordinacije, izgradnja kapaciteta, osiguranje potrebnih finansijskih sredstava i provođenje kontinuiranog procesa praćenja i evaluacije provedbe Strategije. (Strategija suprotstavljanja trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2013 – 2015.)

U skladu sa stavom 1. člana 5. Konvencije Vijeća Evrope, potrebno je da države ojačaju ili uspostave domaće mehanizme koordinacije koji će činiti različita tijela, s ciljem poboljšanja saradnje između različitih institucija. Nadalje,

stav 6. Istog člana naglašava značaj uključivanja nevladinih organizacija i drugih organizacija civilnog društva koje su posvećene radu na borbi protiv trgovine ljudima, na izradi i provedbi mjera prevencije, ukoliko je to potrebno. U julu 2003. godine Vijeće ministara BiH je donijelo Odluke o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini i uspostavljanja funkcije Državnog koordinatora za Bosnu i Hercegovinu i na taj način uspostavilo jedinstveno tijelo na nivou države odgovorno za koordinaciju aktivnosti u vezi sa trgovinom ljudima. Formirana je Državna grupa koja se sastoji od predstavnika svih ministarstava uključenih u borbu protiv trgovine ljudima na čijem čelu je državni koordinator.¹⁵ Kasnije su osnovane tri podgrupe koje se bave aktivnostima vezanim za zaštitu, prevenciju ili procesuiranje, s ciljem dalje koordinacije rada, kao i posebne grupe koje se bave pitanjima trgovine djecom. Izabrani su oficiri za vezu iz svih agencija za provedbu zakona u BiH kao što su Državna agencija za istrage i zaštitu¹⁶ – SIPA, Granična policija¹⁷, entitetska i kantonalna Ministarstva unutrašnjih poslova¹⁸ i Policija Brčko distrikta BiH stvarajući tako liniju direktne komunikacije između policijskih agencija. Veze sa međunarodnim organizacijama su takođe brzo uspostavljene. (Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, 2009.)

2. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Kao što je već navedeno, rad različitih agencija koordinira Ured državnog koordinatora. Međutim, treba napomenuti da je uticaj državnog koordinatora ograničen budući da on

¹⁵ Internet stranica Državnog koordinatora je <http://www.anti-trafficking.gov.ba/?lang=eng>

¹⁶ Internet stranica Agencije je <http://www.granpol.gov.ba/Home.aspx>

¹⁷ Internet stranica Agencije je <http://www.granpol.gov.ba/Home.aspx>

¹⁸ Linkovi za Federalna i kantonalna Ministarstva unutrašnjih poslova se mogu naci na sljedećoj internet stranici http://www.fup.gov.ba/pomla/index.php?option=com_content&task=section&id=13&Itemid=82, internet stranica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske je http://www.mup.vladars.net/index_lt.htm

ne može delegirati zadatke različitim ministarstvima i njihovim predstavnicima nego samo može pomagati u njihovom radu i činiti napore kako bi se unaprijedila saradnja i razmjena informacija. Dakle, prema onome što su rekli članovi Državne grupe, dobra saradnja je često zasnovana samo na dobrim ličnim odnosima između članova različitih ministarstava i njihovoj ličnoj posvećenosti radu. Budući da članovi Državne grupe često imaju određeni broj drugih odgovornosti i dužnosti u okviru svojih ministarstava, uloga koju imaju u Državnoj grupi je često samo jedna od mnogih i često ne predstavlja prioritet. Takođe bi trebalo spomenuti da je učešće nevladinog sektora u radnoj grupi prilično ograničeno. Predstavnici nevladinog sektora imaju pravo da prisustvuju sastancima Državne grupe i njihovo mišljenje je takođe zatraženo u toku pripreme operativnog plana. Drugim riječima, daje im se prilika da aktivno učestvuju. Međutim, dok su u početku nevladine organizacije izražavale veliki entuzijazam, on je kako se čini izbljedio tako da sada oni često i ne učestvuju na sastancima Državne grupe i pokazuju malo interesa za ovakve aktivnosti. Imajući u vidu da učešće civilnog društva treba da bude jedno od načela na kojima se zasnivaju aktivnosti za borbu protiv trgovine ljudima, važno je osigurati aktivno učešće nevladinih organizacija i razraditi načine da postanu aktivni sudionici u rješavanju problema, a ne samo pružaoci usluga za kojima su organi vlasti sklopili ugovor. (Analiza pravnih propisa koji se odnose na borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, 2009.) Odlukom Vijeća ministara ("Službeni glasnik BiH" br. 3/04) formirana je Udarana grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije, kao oblika organiziranog kriminala. Udarana grupa djeluje na području cijele Bosne i Hercegovine i u njen sastav ulaze predstavnici tužilaštava, organa unutrašnjih poslova, poreznih organa, finansijske policije, državne granične službe, dakle svi koji mogu dati doprinos u borbi protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije. Udarana grupa blisko saraduje sa Državnim koordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, te sa Evropskom policijom, Ministarstvom pravde pri Ambasadi SAD u Sarajevu, ICITAP-om, međunarodnom organizacijom za imigracije IOM i različitim nevladinim organizacijama, koje se bave zaštitom žrtava trgovine ljudima: "Udruženje HO međunarodni Forum solidarnosti", Udruženje "Žena BiH" Mostar, Organizacija žena "Lara" Bijeljina, Fondacija "La strada" Bosna i Hercegovina, Centar za terapiju žena

"Medica" Zenica, Udruženje "Vaša prava"
Bosna i Hercegovina i drugim.¹⁹

3. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A. (2015) *Viktimologija*, Sarajevo: FONDACIJA POMOZIMO ŽRTVAMA ZLOUPOTREBE MOĆI I VLASTI

Adžajlić-Dedović A. I drugi (2007) *Policija I nasilja u porodici u Fedreciji Bosne I Hercegovine*, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju I sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Adžajlić-Dedović A. (2003), *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: FKN.

Adžajlić-Dedović A. (2006), *Viktimologija*, Banja Luka: APERION UNIVERZITET.

Adžajlić-Dedović A. i E. Hasković (2014), *Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera*, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Adžajlić-Dedović A., (2014), *Vladavina prava predstavljena kroz presude u slučaju ubistva Denisa Mrnjavca i Vedrana Puljića*, Sarajevo: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije FKKSS UNSA „Korimanilističke teme“, br.5, Bošković, M. (2003) *Transnacionalni organizovani kriminalitet*, Policijska akademija, Beograd.

Lalić, V. (2007) *Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini*, Defendologija, Centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka.

Mijalković, S. (2005) *Vidovi i oblici trgovine ljudima*. *Temida*, 8(1). Policijska akademija. Beograd.

Strategija suprostavljanja trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2013 – 2015.

¹⁹<http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadržaj&kat=3&id=8&jezik=b>

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

EXPERT WORK

Ilma Lushaj

Faculty of Criminal Justice and Security,
University of Sarajevo, Bosnia and
Herzegovina

**HEALTH ASSISTANCE AND
PROTECTION OF THE VICTIMS OF
FAMILY VIOLENCE**

Abstract

In this work will be presented health assistance and the protection of the victims of family violence in Bosnia and Herzegovina. Focus is on implementation of the Law of protection from family violence through the application of Rules of procedure of health staff in the cases of family violence in the Bosnia and Herzegovina.

Keywords: legislation, health assistance and protection, victims.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERZEGOVINI**

STRUČNI RAD

Ilma Lushaj

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u
Sarajevu, Bosna i Hercegovina

**ZDRAVSTVENA POMOĆ I ZAŠTITA
ŽRTAVA PORODIČNOG NASILJA**

Sažetak

U ovom radu će biti predstavljena zdravstvena pomoć i zaštita žrtava nasilja u obitelji u Bosni i Hercegovini. Fokus je na provedbi Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji kroz primjenu Poslovnika o radu zdravstvenog osoblja u slučajevima nasilja u obitelji u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: zakonodavstvo, zdravstvena pomoć i zaštita žrtava.

1. UVOD

Porodica se definiše kao osnovna ćelija svakog društva. Porodica predstavlja primarno područje socijalizacije. Usklađena i zdrava porodica omogućava nesmetan razvoj pojedinca i predstavlja kvalitetnu osnovu za daljnji razvoj pojedinca. Imajući u vidu da porodica kao jedinka nije otporna na procese koji se dešavaju izvan nje, te procese interakcije njenih članova u međusobnim odnosima, svjesni smo da može doći do disfunkcionalnosti porodice. Sociopatološka pojava koja se javlja kao posljedica disfunkcionalnosti porodice jeste nasilje u porodici. Nasilje se ispoljava u svim sferama ljudskog života, na što nije indiferentna niti porodica. Nasilje u porodici predstavlja ozbiljan društveni problem. Vlasti i nevladine organizacije postaju svjesne njegovog obima i potrebe reagovanja s ciljem sprječavanja

nasilja u porodici. Vrlo je važno da se problemu nasilja u porodici priđe sa aspekta razumijevanja problema, te pravilnom pristupu pružanja pomoći u cilju rješavanja problema.

Zaštita ljudi od nasilja treba da bude zadatak savremene zajednice, a zaštita djece je dodatni zadatak i obaveza kojoj bi svaka ozbiljna i civilizirana zajednica trebala posvetiti veliku pažnju. Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini zasnivaju se na sadržaju i obavezama propisanim u *Strategiji za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*, koju je usvojilo Vijeće ministara BiH 28.11.2012.godine i čine njen sastavni dio. Smjericama su preporučeni neki segmenti rada i tretiranja djece žrtava nasilja kroz općeprihvaćenu definiciju nasilja, preporučene profesionalne i standarde nadležnih javnih tijela i drugih institucija formalne socijalne kontrole na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini. Svjedoci smo da, uprkos naporima velikog broja međunarodnih organizacija širom svijeta koje rade na sprječavanju zlostavljanja i zanemarivanja djece, mediji nas sve češće izvještavaju o alarmantnim i ekstremnim slučajevima u kojima djeca postaju žrtve vlastitih roditelja, rodbine, prijatelja.

Svi oblici nasilja nad djecom, kojih često nismo niti svjesni i čiju težinu ne doživljavamo, u mjeri i na način kakav po svojoj relevantnosti zaslužuju, ostavljaju neizbrisive tragove u životu svakog djeteta, koji ga prate tokom cijelog života. Značajan broj onih koji danas zlostavljaju, i sami su bili zlostavljani u djetinjstvu. Danas nezaštićeno dijete, sutra je potencijalno nefunkcionalan čovjek, odnosno potencijalni nasilnik. Preventivno djelovanje danas zapravo predstavlja djelovanje za svjetliju budućnost.

Zataškavanjem problema nećemo niti otkloniti problem, niti ćemo bilo šta riješiti. Smatram da je potrebno javno iznijeti problem, predstaviti ga, otvoreno porazgovarati o pojavama svih oblika zlostavljanja nemoćne i nedužne djece.

2. PRAVNI OSNOV ZA ZDRAVSTVENU POMOĆ I ZAŠTITU ŽRTAVA NASILJA U PORODICI U BOSNI I HERCEGOVINI

Oblast nasilja u porodici zakonski je regulisana i utemeljena u samom Ustavu Bosne i

Hercegovine.²⁰ Potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma i okončanjem rata u Bosni i Hercegovini, 14.12.1995. godine u Parizu, Bosna i Hercegovina je postala međunarodno priznata država, složeno uređena i sačinjena od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, te Distrikta Brčko gdje država Bosna i Hercegovina, oba entiteta kao i Distrikt Brčko, imaju sopstvene ustave, zakone, podzakonske akte, nadležne institucije i ministarstva. Pravno regulisanje nasilja u porodici utemeljeno je u samom Ustavu, gdje se u članu 2.paragrafu 2.ističe da se prava i slobode zagarantirane Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda imaju izravno primjeniti u BiH, i da imaju prvenstvo nad svakim zakonom.

Ustav nadalje navodi katalog osnovnih ljudskih prava i sloboda koje su zagarantirane svakoj osobi na teritoriji Bosne i Hercegovine. Pravo na uživanje tih prava osigurano je svim licima u Bosni i Hercegovini neovisno o spolu, rasi, vjeri, nacionalnoj pripadnosti, i slično.

iz *Opće deklaracije o pravima čovjeka* proizlazi zaštita porodice kao temeljnog prava svakog čovjeka, gdje se u članu 16.stav 3. ističe da je: „Porodica prirodna i osnovna društvena jedinica i ima pravo na zaštitu društva i države“, dok u članu 25. stav 2. Ističe da „Majka i dijete imaju pravo na naročitu brigu i pomoć.“²¹

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kojeg je Bosna i Hercegovina ratificirala 1971.godine, u članu 10.stav 1.ističe da je porodica osnovni i sastavni dio društva kojem je potrebno pružiti što širu zaštitu i pomoć.²²

1990.godine Bosna i Hercegovina je ratificirala Konvenciju o zaštiti djeteta. Konvencija u članu 3.ističe da su u svim aktivnostima interesi djece od primarnog značaja, te da su države obavezne djeci osigurati prijeko potrebnu brigu i zaštitu. Član 6.propisuje priznavanje urođenog prava na život svoj djeci od strane država potpisnica. U članu 9.iste konvencije ističe se da će se države potpisnice pobrinuti da dijete ne bude protiv svoje volje odvojeno od svojih

²⁰ Dejtonski mirovni sporazum (1996), JP NIKO Službeni list, Sarajevo

²¹ Opća deklaracija o pravima čovjeka, preuzeto 5.2.2015.godine sa <http://www.bh-hchr.org>

²² Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, preuzeto 5.2.2015.godine sa <http://www.bh-hchr.org/Dokumenti>

roditelja, osim kada je takvo odvajanje potrebno u djetetovom najboljem interesu.

U setu međunarodnih dokumenata koji obavezuju Bosnu i Hercegovinu je *Pekinška deklaracija* sa platformom za akciju koju je Vlada usvojila i potpisala zajedno sa još 189 vlada na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama održanoj u Pekingu 1955.godine.

Član 122. ističe da je nasilje nad ženama prepreka postizanju ciljeva jednakosti, razvoja i mira, te da nasilje nad ženama ugrožava uživanje osnovnih ljudskih prava i sloboda. Član 118. ističe da je nasilje nad ženama posljedica i manifestacija historijskog razvoja, te nejednakog odnosa snaga između muškaraca i žena koji je rezultirao diskriminacijom nad ženama. Članovi od 123. do 130. definiraju postavke, ciljeve i zadatke koje sve države trebaju usvojiti kako bi uspješno suzbile pojavu nasilja nad ženama.

Pored utemeljenja u međunarodnim dokumentima i u Ustavu, problematika nasilja u porodici je obuhvaćena i u Krivičnom zakonu, na entitetskom nivou. Naime, nasilje u porodici je u našem krivičnom zakonodavstvu novo krivično djelo. U dosadašnjoj praksi ova djela su tretirana isključivo kao prekršaj protiv javnog reda i mira. Imajući u vidu težinu ovog djela, kao i posljedice koje iz njega proizlaze, zakonodavci su 2003.godine, donošenjem novih zakona na državnom i entitetskom nivou, i uvrštavanjem nasilja u porodici kao krivičnih djela, osiguralo potpuniju krivično-pravnu zaštitu psihičkog i fizičkog integriteta čovjeka u okviru bračnih i porodičnih odnosa.

Krivično djelo nasilja u porodici je definisano u Krivičnom zakonu Federacije BiH u članu 222.²³, Krivičnom zakonu Republike Srpske u članu 208., i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta u članu 218. Kriminalnopolitički cilj inkriminacije je sprječavanje i sankcioniranje porodičnog nasilja koje se najčešće ispoljava kao nasilje u braku, nasilje prema djeci i nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva (Savjet Vijeća Evrope/ Europska komisija, 2005:1617). Krivično djelo nasilja u porodici se javlja u nekoliko oblika, osnovni oblik predstavlja kada izvršilac primjenom nasilja, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, duševno zdravlje i tjelesni integritet člana svoje porodice ili porodične zajednice. Radnja izvršenja osnovnog oblika djela je posljedica i sastoji se od povrjeđivanja ili ugrožavanja

tjelesnog ili duševnog integriteta članova porodice upotrebom sile ili ozbiljnom prijetnjom da će se napasti na život ili tijelo oštećenog ili njemu bliskog lica. Navedeno krivično djelo je specifično što se tiče subjekta, jer se može izvršiti samo između ograničenog kruga osoba. Naime, i izvršitelj djela i pasivni subjekt mogu biti samo članovi porodice ili porodične zajednice. Djelo može biti izvršeno samo sa direktnim umišljajem, što znači da je potrebno dokazati vezu između radnje izvršenja i posljedica navedenih u stavovima 1.do 6. ovog člana.

Zakonodavac je predvidio nekoliko težih oblika ovog djela neovisno od sredstava izvršenja, težine posljedica, te uzrasta pasivnog subjekta.

Prvi teži oblik se javlja u slučaju kada je prilikom izvršenja osnovnog djela izvršitelj koristio oruđe, oružje ili neko drugo sredstvo podobno da tijelo teško povrijedi ili da naruši zdravlje. Za ovaj oblik djela, zakonodavac je predvidio kaznu zatvora od tri mjeseca do tri godine.

Drugi teži oblik djela se javlja u slučaju kada je uslijed prethodno navedenih djela nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušenje zdravlja ili su ta djela učinjena prema maloljetnom licu. Za ovaj oblik djela, zakonodavac je predvidio kaznu zatvora od jedne do pet godina.

Kvalificirani oblik djela se javlja u slučaju kada je uslijed djela iz prethodnih stavova nastupila smrt pasivnog subjekta. Pri tome je za primjenu ove kvalifikacije djela irelevantno da li je smrtna posljedica nastupila kao rezultanta djelovanja izvršitelja ili je nastala uslijed aktivnosti samog pasivnog subjekta. Takav bi slučaj bio ukoliko je smrtna posljedica nastupila pri pokušaju pasivnog subjekta da se spasi od nasilja ili u slučaju kada je pasivni subjekt, u nemogućnosti da se zaštiti od nasilja u porodici, izvršio samoubistvo. Propisana kazna je od dvije do dvanaest godina zatvora.

Specifičan oblik krivičnog djela nasilje u porodici regulisan je stavom 5., kojim se predviđa da će onaj ko liši života člana porodice ili porodične zajednice kojeg je prethodno zlostavljao, kazniti zatvorom najmanje deset godina. Radi se o umišljajnom lišenju života člana porodice ili porodične zajednice od strane osobe koja ga je prethodno zlostavljala, dakle jedan oblik teškog ubistva koji je zbog specifičnosti međusobnog odnosa izvršitelja i žrtve obuhvaćen ovom inkriminacijom.

²³ *Nasilje u porodici, član 222., Krivičnog zakona Federacije BiH.*

U ovim krivičnim zakonima su propisane i druge nedozvoljene, kažnjive radnje koje predstavljaju jedan vid nasilja u porodici, ali ona su definisana kao posebna krivična djela²⁴.

Kada govorimo o pravnom reguliranju nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini neizostavan je Porodični zakon. Treba reći da je dugo vremena u oba entiteta bio na snazi Porodični zakon SR BiH preuzet iz SFRJ. 3.9. 2002.godine u Republici Srpskoj je stupio na snagu novi Porodični zakon, te je danom njegovo nastupanja prestao da važi Porodični zakon SFRJ u ovom entitetu. Novi Porodični zakon FBiH je usvojen tek u junu 2005.godine, a stupio je na snagu 6 mjeseci kasnije. Distrikt Brčko nema vlastiti Porodični zakon, te tako sjeverna zona Distrikta priznaje i poštuje Porodični zakon RS, a južna zona poštuje Porodični zakon FBiH.

Porodični zakon FBiH je sačinjen od 12 dijelova i ukupno 388 članova. Pripremila ga je Radna grupa koju je oformilo Federalno ministarstvo pravde na inicijativu Ombudsmena Federacije BiH čijem se Odjelu za prava djeteta obraćao sve veći broj građana u nedostatku zakonske norme za rješavanje spornih slučajeva kada propisanu normu ne poštuju nadležni organi, pa čak ni sudovi. Porodični zakon u članu 2.stav 1. navodi: „*Porodica, u smislu ovog Zakona, jeste životna zajednica roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojlaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu.*”²⁵

U stavu 2. Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine navodi da se uređenje odnosa u porodici zasniva se na:

- a) zaštiti privatnosti porodičnog života;
- b) ravnopravnosti, međusobnom pomaganju i poštovanju članova porodice;

²⁴ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine: član 213. (Rodoskrvuće ili incest), Član 219. (Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika), Član 221. (Povreda porodičnih obaveza).

Krivični zakon Republike Srpske: Član 201. (Rodoskrvljenje), Član 207. (Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica), Član 209. Povreda porodičnih obaveza.

Krivični zakon Brčko Distrikta: Član 210. (Rodoskrvuće), Član 216.(Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika), Član 217.(Kršenjem porodičnih obaveza).

²⁵ Preuzeto sa: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2005/zakoni/25bos.pdf>, 6.2.2015.godine

- c) obavezi roditelja da osiguraju zaštitu interesa i dobrobiti djeteta i njihovoj odgovornosti u podizanju, odgoju i obrazovanju djeteta;
 - d) obavezi države da osigura zaštitu porodice i djeteta;
 - e) pružanju starateljske zaštite djeci bez roditeljskog staranja i odraslim osobama koje nisu sposobne same starati se o sebi, svojim pravima, interesima i imovini.
- Zakon nadalje u članu 3. definiira vanbračnu zajednicu kao: „*Vanbračna zajednica, u smislu ovog Zakona, zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku ili vanbračnoj zajednici sa drugom osobom, koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete.*”

U članu 381. navedenog zakona se naglašava da je policijska uprava dužna odmah po prijemu obavijestjenja odstraniti i smjestiti u odgovarajuću ustanovu osobu koja se nasilnički ponaša ili od koje prijeti opasnost od nasilničkog ponašanja. Postupak zaštite od nasilničkog ponašanja u porodici je hitan i uredit će se posebnim zakonom Federacije.

Veoma bitan dio Porodičnog zakona je onaj koji se tiče prava i dužnosti roditelja i djece. Tako se u članu 134. ističe da su roditelji dužni da se staraju o životu i zdravlju djeteta. Dužni su čuvati dijete, zadovoljavati njegove normalne potrebe i štiti ga od svih oblika poroka: droge, alkohola, skitnjice, razbojništvo, krađa, prostitucija, prosjačenje, i svih drugih oblika maloljetničke delinkvencije. Organ starateljstva je dužan po službenoj dužnosti poduzimati potrebne mjere radi zaštite prava i najboljeg interesa djeteta, a na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja. Obavještenje o povredi djetetovih prava, naročito o nasilju, zlostavljanju, spolnim zloupotrebama i zanemarivanju djeteta dužni su, bez odlaganja, dostaviti organu starateljstva svi organi, organizacije i fizička lica.

Organ starateljstva će, skladno članu 151. upozoriti roditelje na propuste o staranju djeteta, te im pomoći u njihovom otklanjanju. Pružit će pomoć roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih i osobnih prilika i odnosa, a ako interes djeteta to zahtijeva, uputit će roditelje u odgovarajuće savjetovanište. U slučaju zanemarivanja zdravlja i odgoja djeteta, ili kada je roditeljima potrebna pomoć u odgoju djeteta, organ starateljstva će odrediti nadzor nad ostvarivanjem roditeljskog staranja koji će trajati dok to ne bude u interesu djeteta a najkraće tri mjeseca.

Zloupotreba prava postoji izričito u onim slučajevima tjelesnog i duševnog nasilja nad djetetom, spolnog iskorištavanja djeteta,

navođenja djeteta na društveno neprihvatljivo ponašanje, te grubog kršenja djetetovih prava na drugi način.

Posebno je značajan osmi dio ovog zakona, u kojem su sadržani posebni postupci, među kojima je najznačajniji „Postupak zaštite od nasilničkog ponašanja u porodici“, određen članovima 280, 381. i 382. gdje se ističe da pravo na zaštitu od nasilničkog ponašanja u porodici imaju bračni partneri, izvanbračni partneri i svi članovi porodice. Zaštitu od nasilničkog ponašanja su dužni pružiti policija, organ starateljstva i sud za prekršaje. Sva fizička i pravna lica dužna su odmah po saznanju za nasilničko ponašanje o tome dostaviti obavještenje nadležnoj policijskoj upravi. Policijska uprava je dužna odmah po prijemu obavještenja odstraniti i smjestiti u odgovarajuću ustanovu osobu koja se nasilnički ponaša ili od koje prijeti opasnost od nasilničkog ponašanja. Zakon propisuje da je postupak zaštite od nasilničkog ponašanja u porodici hitan, da će se urediti posebnim zakonom Federacije.

3. POSTUPANJE ZDRAVSTVENIH RADNIKA SA ŽRTVAMA NASILJA

Prepoznavanje znakova nasilja u porodici i pravovremeno reagiranje moguće je u zdravstvenim ustanovama uspostavljanjem sistema u kojem se zdravstvene ustanove prepoznaju kao mjesto od povjerenja, a zdravstveni radnici imaju jasne smjernice djelovanja uz potrebnu senzibilizaciju za adekvatno reagiranje u pojedinim slučajevima nasilja u porodici. Važnost pravovremenog djelovanja leži u činjenici da nasilje u porodici, osim vidljivih fizičkih povreda, ostavlja posljedice i na mentalno zdravlje, intelektualni razvoj, socijalno ponašanje, a kod djece i na školski uspjeh.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti²⁶ propisuje da su zdravstvenom zaštitom obuhvaćene i žrtve nasilja u zajednici koje nisu zdravstveno osigurane po nekom drugom osnovu (član 12. Stav 1). Usvajanjem izmjena i dopuna Zakona o zdravstvenom osiguranju²⁷, izvornim osiguranicima smatraju se djeca od početka pa do kraja školovanja. Sredstva potrebna za finansiranje zdravstvene zaštite ovih kategorija stanovništva ostvaruju se iz: prihoda

²⁶ Službene novine Federacije BiH, broj 46/10

²⁷ Službene novine Federacije BiH, broj 70/08.

prikupljenih po osnovu doprinosa za zdravstveno osiguranje, sredstava budžeta kantona saglasno mogućnostima kantonalnog budžeta u kalendarskoj godini, iz učešća korisnika zdravstvene zaštite u pokriću dijela ili ukupnih troškova zdravstvene zaštite, kao i iz drugih izvora, na način i pod uvjetima određenim zakonom. Član 12. Zakona o zdravstvenoj zaštiti trebalo bi razmatrati u kontekstu Osnovnog paketa zdravstvenih prava usvojenog od Parlamenta Federacije BiH u 2009. godini, saglasno propisima o zdravstvenom osiguranju. S ciljem ujednačavanja prava osiguranika u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja u svim kantonima Parlament Federacije BiH je donio Odluku o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava i Odluku o maksimalnim iznosima neposrednog sudjelovanja osiguranih osoba u troškovima korištenja pojedinih vidova zdravstvene zaštite u osnovnom paketu zdravstvenih prava. („Službene novine Federacije BiH“, broj 21/09). Osnovni paket zdravstvenih prava utvrdio je prava osiguranika i članova njihovih porodica, kao i negativnu listu zdravstvenih usluga, tj. listu usluga koje se ne mogu ostvariti na teret sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja. Ovim paketom predviđen je set osnovnih prava za neosigurane osobe koji se finansira sredstvima budžeta kantona ili općine prema mjestu posljednjeg prebivališta neosigurane osobe.

Bitno je naglasiti da se sve u vezi sa osnovnim paketom zdravstvenih prava odnosi i na žene žrtve nasilja, odnosno vezano je za njihov status osigurane ili neosigurane osobe. Žene žrtve nasilja koje nisu osigurane po bilo kojem drugom osnovu mogu se podvesti pod tačku IX Odluke o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava, a koja se odnosi na paket zdravstvenih prava neosiguranih osoba. Paket zdravstvenih prava za neosigurane osobe finansira se sredstvima budžeta kantona ili općine prema mjestu zadnjeg prebivalista neosigurane osobe. Osnovnim paketom zdravstvenih prava utvrđen je minimalni obim prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, kako za osigurane tako i za neosigurane osobe. Međutim trebamo biti svjesni činjenice da u uvjetima Stand by aranžmana sa MMF-om budžeti Federacije, kantona i općine bilježe stalnu deficitarnost, te da je vrlo teško uvesti nove budžetske pozicije. Navedeno ima direktne posljedice na dostignuti obim i vrstu zdravstvene zaštite, te se odražava, i na posebno vulnerabilne skupine stanovništva.

Federalno ministarstvo zdravstva je izdalo *Priručnik za obuku zdravstvenih radnika*, na osnovu kojeg je provedena obuka 20

profesionalaca (doktor porodične medicine i medicinska sestra u timu). Ovi profesionalci, koje su imenovala kantonalna ministarstva zdravstva, proveli su edukacije u 28 zdravstvenih ustanova, pri čemu je obučeno 895 zdravstvenih radnika. Cilj edukacije je bila senzibilizacija zdravstvenih radnika po pitanju prepoznavanja, postupanja i djelovanja u slučaju nasilja u porodici, ali i povećanje svijesti kod zdravstvenih radnika po pitanju zaštite podataka, što je posebno važno u manjim sredinama, pravovremenog informisanja žrtve nasilja o službama podrške, te ostvarivanje saradnje sa drugim institucijama.

Vezano za edukaciju zdravstvenih radnika, kao i promotivne aktivnosti u sektoru zdravstva, potrebno je naglasiti: Članom 17. Zakona o zdravstvenoj zaštiti regulirana je društvena briga za javno zdravlje, definisan je pojam javnog zdravlja. U smislu ovog zakona, pod javnim zdravljem podrazumijeva se *ostvarivanje javnog interesa stvaranjem uvjeta za očuvanje zdravlja stanovništva putem organiziranih sveobuhvatnih aktivnosti društva usmjerenih na očuvanje fizičkog i mentalnog zdravlja, odnosno očuvanje životne okoline, kao i sprječavanje pojave faktora rizika za nastanak bolesti i povreda, koji se ostvaruju primjenom zdravstvenih tehnologija i mjerama namjenjenim za promociju zdravlja, prevenciju bolesti i poboljšanje kvaliteta života.*

Treba napomenuti da je Federalno ministarstvo zdravstva, u vezi sa pripremom novog strateškog dokumenta o nasilju u porodici, zatražilo od svih kantonalnih ministarstava zdravstva i zdravstvenih ustanova na području Federacije BiH o postupanju zdravstvenih ustanova u slučaju kada zdravstveni radnici prepoznaju da je nad pacijentom vršen neki oblik nasilja, podatke o provedenim edukacijama o prepoznavanju slučajeva nasilja, kao i njihovo mišljenje o kvalitetu tih edukacija. Također su zatraženi podaci od centara za mentalno zdravlje o problemima i pozitivnim iskustvima u provedbi zaštitne mjere psihosocijalnog tretmana počinioca nasilja u porodici.

Na temelju analize dostavljenih podataka može se zaključiti da se jedan broj zdravstvenih ustanova evidentira prepoznate slučajeve nasilja u porodici u skladu sa Desetom divizijom Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti ICD-10. To je posebno istaknuto u onim zdravstvenim ustanovama koje su kroz lokalne protokole povezane sa svim nadležnim institucijama i ustanovama koje pružaju odgovarajuće vidove pomoći žrtvama nasilja, odnosno uključene su na neki način u

tretman osoba koje su počinile nasilje. Postoje i slučajevi kao naprimjer u Centru za mentalno zdravlje Zenica objedinjuju svi podaci o evidentiranim slučajevima nasilja u okviru JU „Dom zdravlja“ Zenica na način da evidencije sadrže podatke o žrtvi nasilja, srodstvu sa osobom koja je počinila nasilje, vrsti nasilja i preduzetim mjerama od strane zdravstvenih radnika. Naprimjer, Dom zdravlja Cazin slučajeve nasilja u porodici evidentira u poseban protokol za žrtve porodičnog nasilja. Pristup zdravstvenih ustanova nije ujednačen kada se radi o evidentiranju nasilja u porodici. Nasilje, na osnovu dostavljenih podataka, proizlazi da veliki broj zdravstvenih ustanova ukazuje na potrebu uspostavljanja jasnih multisektorskih komunikacionih protokola, koji bi razjasnili ulogu zdravstvenog radnika u kontekstu sumnje ili prijave nasilja u porodici. Ovi protokoli trebaju objasniti uloge i obaveze svih nadležnih tijela i njihovih zaposlenika, odnosno relevantne adrese u lancu komunikacije, te vrstu i način upućivanja potrebnih informacija od jednog subjekta (sektora) prema drugom. Također je naglašena potreba za upoznavanjem sa važećim propisima o zaštiti od nasilja u porodici, procedurama postupanja, evidencijama u oblasti zdravstva, obavezi prijavljivanja i postupanju u slučaju prijavljivanja nasilja u porodici. Mali broj prijava nasilja u porodici, kao i šutnja žrtve o tome, veliki broj zdravstvenih ustanova, komentira specifičnostima kulturnog miljea u kojem živimo, izuzetno izražene stigme spram žrtava, te naglašenim patrijarhalnim ulogama u odnosu muškarac-žena, posebno prisutnim u ruralnim sredinama. U pogledu izvršavanja zaštitnih mjera nad počiniteljem nasilja u porodici, predviđenih Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, centri za mentalno zdravlje naglašavaju da te mjere ne izvršavaju iz razloga što nemaju dostavljenih zahtjeva od strane suda. Naglašavaju potrebu za dodatnom edukacijom u oblasti psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja i ukazuju na potrebu revidiranja Pravilnika o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana počinioca nasilja u porodici.²⁸

Kako bi se zdravstvene ustanove profilirale kao mjesto od povjerenja, a i samim žrtvama nasilja ukazalo na pojedine oblike nasilja, kontinuirano se provode promotivne kampanje od strane vladinih i nevladinih organizacija, međutim treba nastaviti u pravcu da adekvatni promotivni materijali budu dostupni zdravstvenim ustanovama i stavljeni na

²⁸ „Službene novine Federacije BiH“, broj 23/08.

raspolaganje na, kako žrtvama nasilja, tako i svim drugim osobama u zdravstvenom sistemu. Iako su u dosadašnjoj praksi korišteni mediji u promicanju uloge zdravstvenih ustanova u zaštiti žrtava nasilja, u narednom periodu bi trebalo jačati edukativne aktivnosti kroz medije. S tim u vezi potrebno je naglasiti da navedene aktivnosti kada su u pitanju mediji, i promocija uopće, nužno moraju biti multisektorske radi stvaranja cjelovite slike o potrebi reagiranja na nasilje u porodici, kao i načinu reagiranja kako od samih žrtava, građana koji su svjedoci tome i samog sistema. Navedeno treba da obuhvati jasne smjernice u smislu prava žrtava i načina ostvarivanja tih prava, te jasno predstavljenu prekršajnu i krivičnu politiku spram počinitelja nasilja koja treba, između ostalog, da ima i preventivni efekat.

Stoga se ističe potreba nastavka edukacija, a posebno senzibilizacije upravljačkih struktura u zdravstvu, ali i nadležnih kantonalnih ministarstava zdravstva, kako u smislu kreiranja prioriteta, tako i po pitanju finansiranja u ovoj oblasti. U skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici,²⁹ a vezano za provođenje zaštitnih mjera, donesen je Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana počinioca nasilja u porodici;³⁰ i Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti o alkoholu, drogama ili drugim psihotropnim supstancama počinitelja nasilja u porodici.³¹ Posebno kada je u pitanju provođenje psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u porodici, ova zaštitna mjera, koja se provodi u centrima za mentalno zdravlje u okviru primarne zdravstvene zaštite skoro da nije ni izricana. Važno je napomenuti da potreba za psihosocijalnim tretmanom nije uvijek povezana sa određenim mentalnim poremećajem, koji bi se mogao tretirati u centrima za mentalno zdravlje u zajednici, što i jeste zadatak osoblja zaposlenog u centrima za mentalno zdravlje. Također, za provođenje ovog tretmana potreba je dodatna edukacija. S tim u vezi, Skupština Tuzlanskog kantona je podržala inicijativu Udruženja građana „Vive Žene“ (nakon provedene edukacije profesionalaca za provedbu psihosocijalnog tretmana osoba koje su počinile nasilje u porodici) za izmjenu postojećeg ili donošenjem novog pravilnika za provedbu psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u porodici.

²⁹ „Službene novine Federacije BiH“, broj 22/05 i 51/06.

³⁰ „Službene novine Federacije BiH“, broj 60/06.

³¹ „Službene novine Federacije BiH“, broj 23/08.

Federalno ministarstvo zdravstva je podržalo ovu inicijativu s napomenom da posebno treba obratiti pažnju na kriterije za odabir subjekata koji mogu raditi sa osobama koje su počinile nasilje, kao i donošenjem jedinstvenih programa za rad sa osobama koje su počinile nasilje. Stoga se novim pravilnikom trebaju specificirati uvjeti za provođenje ovog tretmana na osnovu kojih bi se vršila specifikacija fizičkih i pravnih osoba koje mogu provoditi psihosocijalne tretmane, o čemu je potrebno voditi urednu evidenciju na jednom mjestu. Ista treba biti dostupna nadležnim sudovima radi znanja gdje je moguće tu mjeru provoditi. U pogledu postupanja po Pravilniku o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti o alkoholu, informacije koje smo zaprimili od centra za mentalno zdravlje u zajednici ukazuju da je samo nekoliko zdravstvenih ustanova provodilo ove mjere i to u neznatnom broju. Dvije zdravstvene ustanove navode da provođenja ove mjere u praksi nije bilo iz razloga nedovoljne saradnje nadležnih organa i ustanova. I u par slučajeva kada je počinitelj javio na liječenje od ovisnosti, izostala je saradnja sa nadležnim centrom za socijalni rad i nadležnim sudom. Konkretno, radi se o dodatnim pitanjima koje su zdravstvene ustanove slale na ove adrese, ali odgovor ni nakon provedene mjere nisu zaprimili. Nadalje, u vezi sa educiranošću zaposlenika centra za mentalno zdravlje u zajednici za provođenje ove mjere treba istaknuti da je Federalno ministarstvo zdravstva donijelo Pravilnik o organizaciji i bližim uvjetima prostora, medicinsko-tehničke opreme i stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciji iz oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.

Navedeni Pravilnik, osim uvjeta koje centri moraju ispunjavati, uređuje i način provođenja i trajanja edukacije iz oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Tako je predviđeno da članovi tima i u centrima za mentalno zdravlje trebaju imati edukaciju iz oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, te s tim u vezi definiran je i program obuke. Cilj je da se tokom edukacije polaznici upoznaju sa osnovama iz oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, principima timskog rada u tretmanu ovisnika, kao i praktičnim terapijskim postupcima koji se koriste u postupku odvikavanja od psihoaktivnih supstanci. Dakle, i ovaj vid edukacije osoblja zaposlenog u centrima za mentalno zdravlje u zajednici trebao bi doprinijeti unapređenju znanja koja se odnose na liječenje ovisnosti. Efekte njegove implementacije moguće je očekivati tek u periodu koji slijedi. Što se tiče prijave nasilja u porodici od strane liječnika nadležnim policijskim organima, treba ukazati na sljedeće: osim obaveze koja, u tom smislu,

nedvojbeno proizilazi iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, ova je obaveza naglašena i u separatnom Zakonu o ljekarstvu, koji regulira ljekarsku djelatnost. Članom 41. ovog zakona predviđeno je da je liječnik obavezan podnijeti prijavu policiji ili drugom nadležnom državnom organu, kada tokom obavljanja ljekarske djelatnosti, posumnja da je djetetu, maloljetnoj, odnosno nemoćnoj osobi zdravstveno stanje ugroženo zbog grubog zanemarivanja funkcija zbrinjavanja, odnosno zapuštanja i zlostavljanja od strane osobe koja je dužna da se stara o njoj, ili kada postoje znakovi bilo kojeg vida zlostavljanja od strane člana porodice ili druge osobe. Navedenu normu treba posmatrati kao jedan od načina da se ljekarima ukaže na obaveze imaju prema propisima o krivičnom postupku ili propisima o zaštiti od nasilja u porodici.

Kao i u ostatku modernog svijeta, tako i Bosni i Hercegovini zdravstveni sektor ima značajnu ulogu u ranom otkrivanju zlostavljanja i zanemarivanja djece. Ova uloga je naročito izražena u samom prikupljanju podataka primjenom specijalizirane dijagnostike (obavljanju sudskomedicinske ekspertize u specijaliziranom tretmanu djeteta i porodice i u samom praćenju razvoja djeteta). U praksi zdravstvenih radnika i ljekara³² koji dolaze do saznanja koja ukazuju na nasilje nad djetetom, može se javiti dilema da li prijava nasilja dolazi u sukob s principom povjerljivosti, tj. obavezom čuvanja profesionalne tajne. U takvim slučajevima, zdravstveni radnici obavezni su prijaviti slučaj centru za socijalni rad i policiji, jer je, prema Konvenciji o pravima djeteta, princip najboljeg interesa djeteta taj koji ima prednost, odnosno upućuje na dužnost prijavljivanja, ako je u u najboljem interesu djeteta, i svakako ima prednost nad obavezom čuvanja profesionalne tajne.

Žrtve nasilja u partnerskim odnosima pate od brojnih poremećaja mentalnog zdravlja, a kontinuitet i stepen zlostavljanja direktno su povezani sa jačinom i frekvencijom psihičkih problema. Preživljavanje psihološke traume kod jednog broja žrtava nasilja manifestira se kao akutni PTSP, a prema dostupnim istraživanjima, čak kod 15–20 % žrtava nasilja razvija se kao hronični, odnosno odloženi PTSP. Najčešći znaci i stanja koji se mogu definirati kao posljedice zlostavljanja po mentalno zdravlje su: uznemirenost, napetost, strah, osjećaj bespomoćnosti, osjećaj krivnje, poremećaji spavanja i ishrane, napadi panike,

depresija, samozanemarivanje, nedostatak strpljenja i tolerancije, agresivnost, problemi sa koncentracijom, zloupotreba alkohola i psihoaktivnih supstanci, fatalno i nefatalno suicidalno ponašanje itd.

Važno je istaknuti da seksualno zlostavljanje u partnerskim odnosima predstavlja izrazito intenzivno traumatsko iskustvo, a kada su u pitanju žene, nerijetko se može razviti i "sindrom traume silovanja", koji se ispoljava kao akutni, a u pojedinim slučajevima kao hronični, odnosno odloženi PTSP. Doktori i zdravstveni stručnjaci u primarnoj zdravstvenoj zaštiti trebaju istražiti uzroke poremećaja mentalnog zdravlja, te dati adekvatnu podršku žrtvama nasilja u partnerskim odnosima, uz uvažavanje dostojanstva žrtve radi sprječavanja sekundarne viktimizacije. Istovremeno je potrebno razviti adekvatnu saradnju sa centrima za mentalno zdravlje u primarnoj zdravstvenoj zaštiti, kao i razviti uspješan sistem upućivanja kada su u pitanju poremećaji mentalnog zdravlja koji traže dugotrajni terapijski angažman koji bi trebali pružati doktori u privatnom i javnom sektoru sadokumentiranim iskustvom i praksom u tretmanu ovih zdravstvenih problema.

4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Žrtve nasilja u porodici su djeca, žene i muškarci. Kada govorimo o kategorizaciji žrtava nasilja u porodici neophodno je napraviti razliku između žrtava u užem i u širem smislu. Pod žrtvama u užem smislu podrazumijevamo članove koji žive u istom domaćinstvu (bračni drugovi ili vanbračni partneri sa djecom ili bez djece). Žrtve nasilja u širem smislu u članovi šire porodice (otac, majka, brat, sestra), jer oni u slučajevima nasilja u porodici postaju direktne ili indirektne žrtve nasilnika u porodici. Kada posmatramo problem kroz prizmu štete koju žrtva trpi, riječ je o psihičkim, fizičkim i ekonomskim povredama ili štetama, a težina povreda utiče na visinu kazne, koja će se u sudskom postupku izreći nasilniku u porodici. Ovakva kvalifikacija djela u mnogome otežava rad pravosudnih organa. Iz analize nekih od sudskih predmeta za nasilje u porodici, proizilazi da je neophodno promijeniti dosadašnje *de lege lata* odredbe, jer ukoliko bi se povrede ili štete koje žrtva trpi posebno definisale posebnim stavovima u sklopu krivičnog djela nasilja u porodici i za njih odredile različite kazne, time bi se napravila adekvatna klasifikacija djela i žrtava. Sada se dešava da se zbog psihičkog nasilja nasilnik samo opominje, a žrtva poziva na opraštanje nasilniku, jer joj nije nanio nikakvu tešku patnju

³² „Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji“, Sarajevo, mart 2013. godine

ili povredu. Postoje situacije u kojima policajci ismijavaju žrtvu jer je prijavila nasilje u porodici zbog slomljenog stakla u dnevnom boravku, oborene stolice. Smatraju da slomljeno staklo nije nasilje, međutim, i slomljeno staklo predstavlja demonstraciju sile, ili nasilje u porodici, posebno ako su u boravku bila prisutna i djeca, ali se na osnovu slomljenog stakla nasilnik ne bi trebao kazniti zatvorskom kaznom, već bi trebao biti upućen na rad u korist društvene zajednice.

Zbog uticaja uvriježenih stereotipa i predrasuda profesionalci bi mogli biti u iskušenju da započnu svoj rad pod njihovim uticajem. Uslijed uticaja ovakvih stavova, ukoliko se žrtva odluči zatražiti pomoć, može da se desi da ne dobije adekvatan tretman. Ovakav odnos prema žrtvi svakako predstavlja sekundarnu viktimizaciju za koju bi nadležni trebali i krivično odgovarati. Treba naglasiti da je dužnost i obaveza svih državnih službenika kada je riječ o slučajevima nasilja da dobro čuvaju identitet žrtve, jer se zaštitom njenog identiteta štiti njeno dostojanstvo i njena porodica. Krivično djelo nasilja u porodici spada u sferu privatnih odnosa i zadire u intimu svake žrtve, što mnogi službenici zaboravljaju, pa bi stoga zaštita identiteta žrtava nasilja u porodici trebala biti ista kao i kod grupe krivičnih djela protiv dostojanstva i morala ličnosti.

Uloga zdravstvene zaštite u prevenciji i pružanju pomoći žrtvama nasilja u porodici ključna je za brz oporavak žrtve i zaustavljanje ciklusa nasilja, ali nažalost, trenutna ekonomska situacija u našoj državi uveliko otežava bitne promjene u tretmanu žrtava i nasilnika. Kako je oblast zaštite različito definisana na nivou entiteta, pa i različito uređena kantonalnim zakonima jasno je da stvarnu pomoć ili primjenu svega što zakon garantira možemo vidjeti samo u bogatijim ili razvijenijim kantonima, poput Kantona Sarajevo. Ostali kantoni imaju dobre zakone i dobru volju, međutim nedostaju im materijalna sredstva kako bi žrtvama nasilja i konkretno pomagali. Tako imamo situaciju da žrtvama nasilja više pomažu nevladine institucije ili udruženja. Dosadašnji pokušaji zaštite su nedovoljni i kratkoročni. Uslijed ovakvih okolnosti, žrtve nasilja se uglavnom vraćaju nasilniku, najčešće zbog nesigurnosti u društveni sistem. Materijalna i ekonomska nesigurnost, te nemogućnost zapošljavanja su glavni razlozi nesigurnosti žrtve da nastavi život izvan kruga nasilja. Žene žrtve nasilja u našem društvu nemaju dovoljno društvene porške prilikom implementacije odluke o napuštanju, pa se radije odlučuju da o nasilju šute. Potrebno je razvijati sistem cjelokupne zaštite

žrtava nasilja definirati njihova prava i stvarati mogućnost za njihovu realizaciju.

„U državama gdje programi socijalnog osiguranja nisu dovoljni, država će osnovati programe za nadoknadu, radi pomoći žrtvama koje nisu u mogućnosti primiti nadoknadu od počinitelja, zbog toga što je on insolventan ili zbog drugih razloga.“ (Šeparović, 1998:53)

Evropski Savjet je osnovao Specijalni komitet o žrtvi i zločinu i socijalnoj politici, kojem je zadatak istraživati mjere sprječavanja stradanja kao i mjere pomoći žrtvama. Savjet je donio Rezoluciju o kompenzaciji žrtvama nasilja i to za slučajeve kada kompenzaciju žrtvama nije moguće ostvariti na drugi način, a ova Rezolucija se odnosi na: osobe koje su teško tjelesno ozlijeđene uslijed nasilja ili zločina i zavisne osobe iza osobe lišene života. Jasno nam je da se plaćanje kompenzacije od strane države ograničilo na žrtve koje su pretrpjele teške tjelesne ozljede i na zavisne ili nesposobne članove porodice, žrtve koje su usmrćene ili preminule od posljedica nasilja i zločina.

5. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A., Dugi putevi pravde“ (2004), FKN Sarajevo, str.136

Adžajlić-Dedović A., i drugi, „Razvojna studija o nasilju u porodici u BiH“, 2005, FKN Sarajevo, str.220

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Policija i nasilje u porodici“, 2007 (prvo izdanje), FKN Sarajevo, (2008- drugo izdanje) OSCE u BiH, str.83

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Priručnik za trening i edukaciju policijskih službenika u službenika u slučajevima nasilja u porodici u Federaciji BiH“, FMUP BiH, Sarajevo, str.122

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Restorativna pravda u BiH“, 2011, Fondacija „Pomozimo žrtvama“, Sarajevo, str.250

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Viktimologija“, 2011, Fondacija „Pomozimo žrtvama“, Sarajevo str.350

Adžajlić-Dedović A. (2006), *Viktimologija*, Banja Luka: APERION UNIVERZITET.

Adžajlić-Dedović A. (2014), *Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera*, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

EXPERT WORK

Amela Mehanović

University of Sarajevo, Faculty of
Criminal Justice and Security, Bosnia
and Herzegovina

**SECONDARY VICTIMISATION OF
HUMAN TRAFFICING VICTIMS
REPRESENTED THROUGH THE
ANALYSIS OF LAW ON VICTIM
PROTECTION PROGRAMMES IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Abstract

Human trafficking is a phenomenon as old as the human race, but through the history it had a different shape and volume. This form of organized crime is a global socio problem, which is present in all cultures and societies of the modern world, regardless of the economic development of the country, its political system, and the religious orientation of the population. Various failures, shortcomings and inadequate actions of the society, and the social authorities formal control leads to secondary victimization of victims. The aim in this paper is to show it can be prevented secondary victimization through changes or amendments of these statutory programs that are supposed to protect victims, in future.

Keywords: secondary victimization, human trafficking, protection of victims of human trafficking.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

STRUČNI RAD

Amela Mehanović

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne
studije, BiH

**SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA
ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA
PREDSTAVLJENA KROZ ANALIZU
ZAKONA O PROGRAMIMA ZAŠTITE
ŽRTAVA U BOSNI I HERCEGOVINI**

Sažetak

Trgovina ljudima je fenomen star koliko i ljudski rod, koji je kroz povijest imao drugačiji oblik i volumen. Ovaj oblik organiziranog kriminala je globalni društveno problem, koji je prisutan u svim kulturama i društvima modernog svijeta, bez obzira na ekonomski razvoj zemlje, njen politički sistem, i vjerske orijentacije stanovništva. Različiti propusti, nedostaci i neadekvatne akcije društva, i društvene vlasti formalne kontrole dovode do sekundarne viktimizacije žrtava. Cilj ovog rada je da pokaže da se može spriječiti sekundarna viktimizacija kroz izmjene i dopune ovih zakonskih programa koji bi trebalo da zaštite žrtava, u budućnosti.

Ključne riječi: sekundarna viktimizacija, trgovina ljudima, zaštita žrtava trgovine ljudima.

1. UVOD

Trgovina ljudima je fenomen star koliko i sam ljudski rod, ali je kroz historiju imala različite forme i obim. Ovaj oblik organizovanog kriminala predstavlja globalni društveni problem, koji je prisutan u svim kulturama i društvima savremenog svijeta, bez obzira na ekonomsku razvijenost države, njeno političko uređenje ili religijsku pripadnost stanovništva. (Lalić, 2007). U posljednjih petnaest godina, kako navodi Lalić (2007), trgovina ljudima postala je ozbiljan problem u regionu jugoistočne Evrope, a samim tim i u Bosni i Hercegovini, koja je zemlja destinacije, tranzita, a u posljednje vrijeme sve više područje porijekla žrtava trgovine ljudima.

U našoj državi je ovome problemu do skoro bilo posvećivano malo pažnje, međutim posljednjih godina, na inicijativu međunarodnih ali i raznih državnih organizacija i udruženja počelo se dosta raditi na ovome problemu, na njegovom otkrivanju i suzbijanju. Prema Priručniku o direktnoj asistenciji pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima iz 2008. godine se navodi da ako se uporedi stanje prije i sada s pravom se može tvrditi da su na prostoru Bosne i Hercegovine postignuti veoma dobri rezultati i stečena vrijedna iskustva na suzbijanju trgovine ljudima.

Pavla o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine navode da trgovina ljudima označava vrbovanje, transport, prebacivanje, davanje utočišta ili prihvata osoba upotrebom sile ili drugih sredstava prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlasti ili položaja ili zloupotrebe tuđe nemoći ili davanjem ili primanjem isplata ili povlastica kako bi se pribavila saglasnost osobe koja kontroliše drugu osobu u svrhu eksploatacije.

Žrtve trgovine ljudima su sva lica koja su bila žrtve ranije navedenih radnji, a koje svojom voljom nisu pristale na isto. Sekundarna viktimizacija je pojam kojim se označava stres koji se razvija kod žrtve kada institucije ili pojedinci odgovaraju na način koji žrtvu predstavlja u negativnom svjetlu. (Lindgren i Lagerbäck, 1996). Nikolić Ristanović smatra da sekundarna viktimizacija predstavlja pooštavanje primarne viktimizacije kroz negativnu reakciju socijalne sredine ili kroz neadekvatnu ili čak pogrešnu reakciju organa gonjenja (Nikolić Ristanović, 2007). Reviktimizacija, dakle, predstavlja ponovljenu viktimizaciju kriminalnim ponašanjem, koja je često u tijesnoj vezi sa odsustvom odgovarajuće pomoći i podrške žrtvi.

2. ZAKONSKA REGULATIVA O ZAŠTITI ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

S obzirom na prirodu krivičnog djela, žrtve trgovine ljudima spadaju u osjetljive svjedoke te je potrebno preuzeti sve one mjere zaštite koje se primjenjuju prema osjetljivim svjedocima. Između ostalog, prema njima se treba odnositi obazrivo, uz puno uvažavanje njihovog dostojanstva, a samo saslušanje treba prilagoditi potrebama i individualnim karakteristikama žrtava. Veliki broj žrtava trgovine ljudima i dalekosežne posljedice viktimizacije zahtijevaju sveobuhvatno djelovanje svih relevantnih društvenih činilaca, državnog i nedržavnog sektora, da bi se postigli rezultati na planu borbe protiv trgovine ljudima. (Žarković, M., Ilić, A., 2009). Prema svim ovim zakonima i pravilima se pomoć i zaštita žrtvama mora osigurati³³.

2.1. Zakon o zaštiti ličnih podataka

Prema Zakonu o zaštiti ličnih podataka³⁴ svako lice koje obrađuje podatke ili je uposlono u Agenciji za zaštitu podataka ima obavezu čuvanja tajnosti podataka i zabrane iznošenja istih bez odobrenja, odnosno suprotno zakonski propisanim odredbama. Lica koja ne postupe po ovome zakonu će se kazniti novčanom kaznom od 5000 do 50000 ovisno o težini djela koje je počinio, što je također propisano Zakonom o zaštiti ličnih podataka.

2.2. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka

Prema navedenom zakonu³⁵ svako lice koje se smatra ugroženim, čije svjedočenje po bilo

³³ Zaštita žrtava trgovine ljudima, te pružanje pomoći istima se osigurava zakonima i pravilima, te priručnicima na državnom nivou i to: Zakonom o zaštiti ličnih podataka, Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Zakonom o programima zaštite svjedoka u BiH, Pravilima o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima u BiH, Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, Priručnikom o zaštiti žrtava trgovine ljudima u BiH.

³⁴ Zakon o zaštiti ličnih podataka, PSBiH broj 308/06, na snagu stupio 23. maja 2006. Godine, Sarajevo

³⁵ Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 3/03, 21/03, 61/04, 55/05

kojem osnovu predstavlja prijetnju po njega ili njegovu porodicu, saslušavati će se kao zaštićeni svjedok; njegov identitet se neće otkriti nikome osim članova Suda i zapisničaru Suda; ako je dobio status zaštićenog svjedoka neće se lično pojaviti pred Sudom na bilo kojem saslušanju osim na saslušanju zaštićenog svjedoka; i ne može biti prisiljen da odgovara na pitanja koja mogu ukazati na njegov identitet ili identitet članova njegove porodice. Zapisnik koji se tom prilikom sačini ne sadržava podatke o svjedoku, već samo pseudonim koji je korišten da se zaštiti identitet svjedoka. bilo kakvo otkrivanje podataka vezanih za svjedoka i saslušanje se smatra krivičnim djelom, o čemu svi učesnici koji poznaju pravi identitet svjedoka bivaju upozoreni.

2.3. Zakon o programu zaštite svjedoka

Zakon o programima zaštite svjedoka u BiH³⁶ je zakon koji se odnosi na osiguravanje učinkovite zaštite svjedoka tokom i nakon kaznenog postupka kako bi se svjedoku omogućilo slobodno i otvoreno svjedočenje u kaznenom postupku pred Sudom Bosne i Hercegovine. U zakonu se navodi da se svjedokom smatra osoba bez čijeg svjedočenja nema izgleda da se u kaznenom postupku istraže i utvrde činjenice ili utvrdi boravište osumnjičene osobe, ili bez čijeg svjedočenja bi to bilo znatno otežano. Prema zakonu omogućena je zaštita svjedocima i to putem garantovanja povjerljivosti i tajnosti podataka, zaštiti osobnih podataka, te omogućavanju privremenog lažnog identiteta istima. Ovaj zakon se odnosi na rad Odjela za zaštitu svjedoka koji djeluje u okviru Agencije za istraživanje i zaštitu (SIPA).

2.4. Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka

Pravila o zaštiti žrtava i žrtvama svjedoka trgovine ljudima u BiH³⁷ navode da su sve državne institucije dužne osigurati poštivanje osnovnih prava za žrtve trgovine ljudima i to - nediskriminacije i poštivanje ljudskih prava, privatnost, zaštitu, zaštita najboljeg interesa djeteta, multidisciplinarni pristu, tajnost podataka. Pravila također navode da se u postupku identifikacije, tokom vođenja intervjua, provjerava saglasnost i dobrovoljnost davanja izjave i prihvatanja zaštite od strane punoljetne osobe. Identifikacijom djeteta obavezno se pokreće njegova zaštita u saradnji

³⁶ Zakon o programima zaštite svjedoka u BiH, PS BiH broj 53/04, donijet 4.maja 2004.godine, Sarajevo

³⁷ Pravila o zaštiti žrtava i žrtvama svjedoka trgovine ljudima u BiH, Službeni glasnik BiH, 2007. godina

sa službom ili centrom za socijalnu zaštitu, roditeljem ili starateljem. U članu 7 se također navodi i da Tužilaštva i policijske službe ne smiju saslušavati dijete bez prisustva roditelja ili staratelja ili službe ili centra za socijalni rad koji imaju ulogu staratelja i službeno ovlaštenje. Staratelj, roditelj ili služba ili centar za socijalni rad imaju pravo prilikom uzimanja izjave ili saslušanja zatražiti pravnu pomoć. U članu 8 se navode svi vidovi zaštite koje su institucije i državni organi koje se bave navedenom problematikom dužni obezbijediti žrtvama i koji im iste samim tim garantuju. Osnovni oblici zaštite žrtvi i svjedoka žrtvi odnose se na: fizičku zaštitu, zaštitu privatnosti i identiteta, pravnu pomoć, socijalnu (obrazovanje i resocijalizaciju) i zdravstvenu zaštitu, posebnu zaštitu djece i zaštitu ugroženih kategorija, kao i obezbjeđenje ostalih potreba radi pružanja odgovarajuće individualne zaštite i pomoći žrtvi i svjedoku žrtvi.

Kada govorimo o sekundarnoj viktimizaciji, odnosno sprečavanju iste navedeni Pravilnik također osigurava zaštitu od ponovne viktimizacije, i to u članu 21, prema kojem nadležne institucije u Bosni i Hercegovini, i ovlaštene organizacije, u toku provođenja postupka zaštite žrtava, preduzimaju mjere za ublažavanje faktora koji utječu na izloženost osoba trgovini ljudima, kako bi se spriječilo da ponovo postanu žrtve trgovine ljudima (viktimogeni faktori). Navedene mjere uključuju mjere fizičke zaštite kao pojačan nadzor žrtve nakon pružene nužne pomoći, tačnije nakon okončanja primjene mjere zaštite, mjere ekonomskog karaktera (socijalna pomoć, pomoć pri zapošljavanju, prekvalifikacija i obuka radi sticanja potrebnih kvalifikacija), mjere socijalnog i zdravstvenog karaktera (porodično savjetovanje, detoksikacija i programi odvikavanja od bolesti ovisnosti od ilegalnih supstanci) kao i druge aktivnosti kojima se nastoji pružiti sva potrebna pomoć žrtvama i svjedocima žrtvama, te spriječiti sekundarnu viktimizaciju.

2.5. Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima

Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima³⁸ utvrđuje pravila i standarde u postupku prihvata, oporavka i repatrijacije stranaca žrtava trgovine ljudima i druga pitanja od interesa za žrtve trgovine, te načine

³⁸ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, Službeni glasnik BiH, 2004.godina

postupanja državnih i entitetskih organa koji se bave spomenutom problematikom i koji imaju zadatak otkrivanja i suzbijanja trgovine ljudima.

Prava koja tom prilikom imaju žrtve su navedena u članu 14. i njime im se osigurava:

- adekvatan i siguran smještaj,
 - zdravstvena zaštita,
 - informisanje o njenom pravnom statusu i savjetovanje u segmentu njezinih prava i obaveza,
- na jeziku koji žrtva razumije,
- pravnu pomoć žrtvi u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava,
 - informacije o načinu pristupa diplomatsko konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka žrtve trgovine,
- informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije i
 - različiti vidovi treninga i edukacija u zavisnosti od finansijskih mogućnosti.

Nadležni organi će u osiguranju navedenih prava voditi računa o dobi, spolu i specijalnim potrebama žrtve, posebno obrađujući pažnju na specifične potrebe djece, uključujući adekvatan smještaj, obrazovanje i brigu.

Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u BiH³⁹ je priručnik izrađen od strane Ujedinjenih naroda sa ciljem zaštite žrtava i pružanja pomoći istima kako u pravnom smislu, tako i u smislu repatrijacije i pomoći da žrtva ponovo postane član društva, bez da je se diskriminira i reviktimizira. Ovaj priručnik se također bavi i zaštitom žrtava sa aspekta međunarodnih dokumenata i zakonskih okvira. Cilj dokumenta je omogućiti zaštitu žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, i to u slučajevima vezanim za istragu i krivični postupak protiv trgovaca ljudima, zaštitu žrtava trgovine ljudima kao svjedoka, zaštitu žrtava trgovine ljudima u krivičnom ili prekršajnom postupku protiv njih, te zaštitu žrtava trgovine ljudima kao oštećenih.

³⁹ Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u BiH, *Ured Visokog komesara za ljudska prava u Bosni i Hercegovini (OHCHR BiH)*

3. ZAKLJUČAK

Kada govorimo o sekundarnoj viktimizaciji predstavljenoj kroz ranije spomenute zakonske propise i pravila postupanja prema žrtvama možemo zaključiti da državni organi nastoje spriječiti sekundarnu viktimizaciju žrtava, međutim, koliko se ona uspješno provodi ovisi isključivo od lica koja su zadužena za žrtve trgovine ljudima, počevši od policijskih službenika pa do društva. Policijski službenici, dakako, imaju najveću odgovornost u sprečavanju sekundarne viktimizacije. Policijski službenik je najčešće prvo lice koje dolazi u kontakt sa žrtvom, bilo u policijskoj stanici, bilo na samom mestu na kojemu je osoba zatečena. Neprihvatljivo je da se na tom, prvom koraku, dogodi sekundarna viktimizacija te da se osoba zbog toga ponovo oseti ugroženo ili odustane od daljeg postupka. Pri postupanju sa žrtvom koja je upravo proživela traumu, kakvu proživljavaju žrtve trgovine ljudima, jako je važno imati na umu da ona nije isključivo svjedok koji će prenijeti informacije o doživljenom, već da se radi u prvom redu o ranjivoj, istraumatiziranoj osobi.

Neophodno je uvijek imati na umu osetljivost žrtve koja je proživela traumu, i koja ne smije doživeti još jedno loše iskustvo od strane policijskih službenika. Policijski službenici oštećenoj osobi treba da pristupe sa empatijom, razumjevanjem i poštovanjem proživljene traume, a svoje stavove, posebno ukoliko su negativni, nikako ne bi smjeli iskazivati.

Efikasna borba protiv trgovine ljudima zahtijeva efikasnost države u pružanju pomoći i zaštite žrtava, i to ne samo u toku trajanja krivičnog postupka. Praksa je pokazala da države koje pružaju kvalitetnu zaštitu žrtvama ostvaruju bolje rezultate u suzbijanju trgovine ljudima, odnosno u gonjenju i procesuiranju počinitelaca ovih krivičnih djela (Simeunović-Patić, B., Jovanović, S., 2005).

Sva lica koja dolaze u dodir sa žrtvama trgovine ljudima i sa njihovom porodicom i prijateljima, trebaju strogo poštovati propise koji sprečavaju sekundarnu viktimizaciju, nastoje pružiti žrtvi pomoć i ponovo joj vratiti život i društveni status prema kojem ona ne treba biti tretirana i etiketirana kao žrtva, gdje se treba nastojati zaštititi osoba od osude okoline.

I dok je kriminalno ponašanje teško kontrolisati, sekundarna viktimizacija može da bude

uspješno umanjena kroz povećanje znanja o situaciji sa kojom se žrtva suočava. Jedan od preduslova za smanjenje ove vrste viktimizacije je da profesionalci, koji svakodnevno dolaze u kontakt sa žrtvama kriminaliteta, budu svjesni specifičnosti reakcija i potreba žrtava, koje mogu da postoje nakon krivičnog djela (Magnus, L., Nikolić-Ristanović V, 2011).

4. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A., (2014), *Vladavina prava predstavljena kroz presude u slučaju ubistva Denisa Mrnjavca i Vedrana Puljića*, Sarajevo: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije FKKSS UNSA „Kriminalističke teme“, br.5,

Lalić, V. Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini, Banja Luka, 2007

Lindgren, M. i Lagerbäck, B. Att drabbas av brott: om brotts off ers reaktioner och behov. U S-Å Christianson (ur.), Rättspsykologi (s.315-343). Natur och Kultur, Stockholm 1996

Magnus, L., Nikolić-Ristanović V. Žrtve kriminaliteta: međunarodni kontekst i situacija u Srbiji, 2011

Nikolić- Ristanović, V. Razvoj službi za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji, TEMIDA str 5-11, 2007.

Simeunović-Patić, B., Jovanović, S., „Zaštita žrtava trgovine ljudima“, Pravni život, br. 9/2005, 296.

Zakon o programima zaštite svjedoka u BiH, PS BiH broj 53/04, donijet 4.maja 2004.godine, Sarajevo

Zakon o zaštiti ličnih podataka , PSBiH broj 308/06, na snagu stupio 23. maja 2006. Godine, Sarajevo

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 3/03, 21/03, 61/04, 55/05

Žarković, M., Ilić, A. „Krivičnopravna zaštita maloljetnih žrtava trgovine ljudima“, Pravna riječ – časopis za pravnu teoriju i praksu, Udruženje pravnika Republike Srpske, br. 19, vol. 6, Banja Luka 2009, 260

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

EXPERT WORK

Šitkovic Meliha

University of Sarajevo, Faculty for
Criminal Justice and Security, BiH

**PREVENTING AND COMBATING
HUMAN TRAFFICKING UNDER THE
LEGISLATION OF BOSNIA AND
HERZEGOVINA**

Abstract

Human trafficking is one of the most pressing problems of present days, whose complexity and seriousness manifested through consequences suffered by the victims of this criminal act. It represents such a form of crime that enables criminal groups and individuals the collection of large illegal profit. It is very important to prevent and suppress this problem as such. Human trafficking is defined as a separate offense in the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina. Criminal Code of Bosnia and Herzegovina, under human trafficking includes provisions on related criminal offenses such as: establishment of slavery and transport of slaves, international recruiting in prostitution and smuggling of persons. It is important to emphasize that trafficking is defined at the state level, and also at the entity level.

Keywords: human trafficking, prevention, suppression, human trafficking in the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

STRUČNI RAD

Šitkovic Meliha

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije,
BiH

**SPRJEČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE
LJUDIMA PREMA ZAKONODAVSTVU
BOSNE I HERCEGOVINE**

Sažetak

Trgovina ljudima je jedan od najvećih problema današnjice, čija se složenost i ozbiljnost manifestuje kroz posljedice koje trpe žrtve ovog krivičnog djela. Predstavlja takav vid kriminala koji kriminalnim grupama i pojedincima omogućava pribavljanje velike nelegalne zarade. Kao takav problem vrlo važno ga je prevenirati i suzbiti. Trgovina ljudima definisana je kao odvojeno krivično djelo u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, pod trgovinom ljudima, uključuje i odredbe o povezanim krivičnim djelima kao što su: krivična djela zasnivanja ropskog odnosa i prijevoza osoba u ropskom odnosu, međunarodno vrbovanje radi prostitucije i krijumčarenje osoba. Važno je istaći da se trgovina ljudima definiše krivičnim zakonima na državnom nivou, i na entitetskim nivoima.

Gljučne riječi: trgovina ljudima, prevencija, suzbijanje, trgovina ljudima u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine.

1. UVOD

Trgovina ljudima je jedan od najvećih zločina savremenog doba i predstavlja apsolutnu povredu ljudskih prava. Pod trgovinom ljudima se podrazumjeva trgovanje ljudima u svrhu prisilnog rada, nezakonitog zapošljavanja,

prosjačenja, seksualnog iskorištavanja, prostitucije, lažnih i prisilnih brakova i sl. Ljudima se ne trguje samo u granicama jedne države nego i transnacionalno, tako da su mnoge države suočene sa ovim veoma ozbiljnim problemom.

Činjenica je da se radi o organizovanom kriminalu tj. široko razgranatoj mreži počinitelja, otežava se mogućnost pravovremenog otkivanja i procesuiranja počinitelja. Upravo je dobra organizacija kriminalnih skupina i razlog zašto je teško doći do tačnih podataka o razmjerima ove pojave, što nas navodi na zaključak da je tamna brojka ovog kriminaliteta znatno veća od prikazanih podataka.

Prema Trafficing Victims Protection Act (2000, Doležal prema Newman, 2003) postoje dva oblika trgovanja ljudima: u svrhu seksualnog iskorištavanja, te trgovanje ljudima koje podrazumjeva regrutovanje, smještaj, prijevoz, pribavljanje ili dobivanje osoba za rad te druge usluge upotrebom sile, prevare ili iznude u svrhu podvrgavanja prinudnom radu, otplate nelegalnog dugovanja ili ropstva.

U radu je predmet razmatranja sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima prema zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. Da bi se ovom problemu pristupilo ozbiljno i preventivno država mora prije svega osigurati zakonsku regulativu pod kojom su precizno definisani svi oblici trgovine ljudima i za iste oblike precizno određene kazne.

Domaći pravni okvir, kojim je propisano djelo trgovina ljudima kao krivično djelo, uveliko se razlikuje između krivičnih zakona Bosne i Hercegovine, odnosno entitetskih zakona. Na državnom nivou trgovina ljudima definisana je članom 186. Krivičnog zakona BiH, odnosno čini sastavni dio Glave XVII pod nazivom: Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

2. ZAKONSKI OKVIR TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Krivični zakon Bosne i Hercegovine (KZ BiH) od 2003. godine propisuje posebno krivično djelo trgovine ljudima. Sadašnja odredba člana 186. KZ BiH koja propisuje ovo krivično djelo je uvedena kroz izmjene i dopune zakona i stupila

na snagu 6. januara. 2005. godine. Član 186.⁴⁰KZ BiH glasi:

(1)Ko učestvuje u vrbovanju, prebacivanju, davanju utočišta ili prihvatu osoba, prijeteći ili koristeći silu ili druge oblike prinude, otmicu, prijevaru, obmanu, zloupotrebu vlasti ili tuđe nemoći, ili davanje ili primanje isplata ili povlastica, kako bi se pribavio pristanak osobe koja kontroliše drugu osobu, u cilju eksploatacije osobe, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(2) Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini prema maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ko organizuje grupu ljudi s ciljem učinjenja krivičnog djela iz stava 1. i 2. ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(4) Ko iz nehata olakša učinjenje krivičnog djela iz stava 1. do 3. ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(5) Eksploatacija iz stava 1. ovog člana posebno uključuje iskorištavanje drugih putem prostitucije ili drugih oblika seksualne eksploatacije, prinudni rad ili pružanje usluga, ropstvo ili postupke slične ropstvu, služenje pod prinudom ili uklanjanje organa radi transplantacije.

Primjetno je da je sadašnja odredba člana 186. KZ BiH vrlo slična odredbi, odnosno definiciji, trgovine ljudima koja se nalazi u članu 4. stavu a) Konvencije Vijeća Evrope u akciji protiv trgovine ljudima i članu 3. Protokola za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, koja dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.⁴¹

Vrlo važno je napomenuti da KZ BiH pitanje pristanka rješava na drugačiji način, tako reći pristanak propisuje bez uticaja na postojanje krivičnog djela. Međutim, Konvencija Vijeća Evrope u akciji protiv trgovine ljudima u članu 4. stav (b) propisuje da je bez utjecaja na postojanje krivičnog djela ukoliko je upotrijebljen bilo koji od navedenih načina iz stave a).⁴²

⁴⁰ Član 186. KZ BiH Trgovina ljudima.

⁴¹ Više vidjeti na: www.coe.int/t/dghl/.../PDF_Conv_197_Bosnian.pdf i www.centarzztlj.rs/.../14.%20Palermo%20protoko%...

⁴² Član 4. stav (b) Konvencije Vijeća Evrope u akciji protiv trgovine ljudima, više vidjeti na: www.coe.int/t/dghl/.../PDF_Conv_197_Bosnian.pdf

Kada su u pitanju djeca, definicija iz Konvencije Vijeća Evrope u akciji protiv trgovine ljudima propisuje da je pristanak bez utjecaja na postojanje krivičnog djela u bilo kojem slučaju (član 4. stav (c)). U tom smislu KZ BiH napredniji je u odnosu na oba predhodno navedena međunarodna akt jer jednostavno propisuje da je pristanak bez utjecaja na postojanje krivičnog djela u bilo kojem slučaju, bez obzira na to da li su upotrijebljeni navedeni načini i da li je žrtva odrasla osoba ili dijete.

Prije svega, domaćim odredbama ne uvažava se ugrožen položaj osoba ispod 18 godina starosti, te se i dalje traže dokazi da su počinioci poticali, navodili ili prisilili tu osobu. Štoviše, domaće odredbe ne uvažavaju načine izvršenja počinioca u postizanju svrhe iskorištavanja. Stavljanjem naglasaka na prostituciju, potpuno se zanemaruju druge svrhe iskorištavanja. Dvosmislenost elemenata ovog krivičnog djela dodatno je istaknuta činjenicom da je ono navedeno u poglavljima koja se odnose na krivična djela protiv spolnog integriteta, slobode i morala. (Trgovina ljudima i odgovor domaćeg krivičnog pravnog sistema, OSCE, 2009)

KZ BiH propisuje da se krivično zakonodavstvo BiH primjenjuje prema svima koji učine to krivično djelo na teritoriji Bosne i Hercegovine, što znači da i ako trgovina ljudima nije propisana entitetskim zakonima ipak postoji na cijeloj teritoriji države.

Krivični zakon Federacije BiH ne propisuje posebno djelo trgovine ljudima, dok Krivični zakon Republike Srpske propisuje krivično djelo trgovine ljudima radi vršenja prostitucije (član 198. KZ RS) kao posebno djelo⁴³.

Dok u Brčko distriktu BiH krivično djelo trgovine ljudima definisano je kao krivično djelo u članu 207a "trgovina ljudima" i u članu 207b "organizovana trgovina ljudima".

U entitetskim zakonima trgovina ljudima nije propisana kao posebno krivično djelo u skladu sa međunarodnim obavezama, iako pojedine odredbe sadrže elemente ovog složenog krivičnog djela, npr. krivično djelo „navođenja na prostituciju”, kako nosi naziv u krivičnim zakonima FBiH i BD BiH i "trgovine ljudima radi vršenja prostitucije", kako nosi naziv u KZ RS.

Iako se stav 2. relevantnih članova u sva tri zakona odnosi na navođenje na pružanje

seksualnih usluga uz upotrebu sile, ovaj stav ne ispunjava elemente radnje (prevoz, vrbovanje, skrivanje) iz definicije trgovine ljudima koju predviđaju Protokol iz Palermo i Evropska konvencija. Stavljanjem naglasaka na prostituciju u sva tri zakona, potpuno su zanemarene druge svrhe iskorištavanja. Štaviše, navedene odredbe ne uvažavaju načine izvršenja počinioca u postizanju svrhe iskorištavanja. Posebno, odredbama krivičnog zakonodavstva entiteta i Brčko distrikta BiH, nije se uvažavao ugrožen položaj osoba ispod 18 godina starosti, jer je i dalje traženo dokazivanje da su počinioci poticali, navodili ili prisilili tu osobu na seksualno iskorištavanje. (Hadžimerović-Muftić; 2014:7)

Hadžimerović-Muftić (2014) navodi da upoređivanjem opisa ovih krivičnih djela jasno se vidi da je odredba člana 186. stav 2. KZ BiH sadržavala isti opis kao i krivično djelo „navođenja na prostituciju” iz člana 210. stav 4. KZ FBiH (isto je bilo i u KZ BD BiH i KZ RS), što je praksi stvaralo mnoge probleme, naročito u pogledu pravilne kvalifikacije krivičnog djela, ali i određivanja stvarne nadležnosti sudova odnosno tužilaštava, te sukob nadležnosti između Tužilaštva BiH i tužilaštava u FBiH, RS i BD BiH, jer ovo pitanje nije regulisano zakonom.

Zbog toga, iako većina djela trgovine ljudima sadrže elemente koji su predviđeni entitetskim zakonima, to ne znači da se, *vice versa*, svaki oblik kriminalnog ponašanja u skladu s odredbama entitetskih zakona ili Brčko distrikta BiH može kvalificirati u skladu sa definicijom trgovine ljudima, koja je data u Krivičnom zakonu BiH. Zbog toga, čak i kada bi se krivična djela, koja su definirana Krivičnim zakonom BiH, mogla podvesti pod odredbe drugih krivičnih zakona, ovaj prvi je precizniji i sadrži specifične elemente djela, tako da bi mu trebalo dati prednost prilikom kvalifikacije činjeničnog osnova. Konkretno, nameće se zaključak da bi trebalo primjenjivati Krivični zakon BiH kad god se radi o djelu koje se može kvalificirati kao trgovina ljudima. (Trgovina ljudima i odgovor domaćeg krivičnog pravnog sistema, OSCE, 2009) Pod trgovinom ljudima mogu se pronaći još neka krivična djela koja su također definisana Krivičnim zakonom BiH, a to su: zasnivanje robskog odnosa i prijevoz osoba u robskom odnosu (član 185.), međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187.), nezakonito uskraćivanje identifikacionih dokumenata (član 188.), krijumčarenje osoba (član 189.), mučenje i drugi oblici surovog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja (član 190.).

⁴³ Član 198. KZ RS Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije.

3. IZRICANJE KAZNI ZA TRGOVINU LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Poslije utvrđivanja krivične odgovornosti optuženog, ključni element krivičnog postupka je odmjerenje kazne. Sankcije za trgovinu ljudima su potrebne kao i za svako drugo krivično djelo prije svega zbog postizanja pravne satisfakcije žrtve, a također i za odvraćanje od činjenja krivičnog djela. Visoke kazne i njihova primjena su izuzetno važne i neophodne, prije svega kako bi pokazale da društvo osuđuje trgovinu ljudima kao teško krivično djelo, zatim da bi se kod žrtava stvorila nada i povjerenje u zakonodavstvo države na način da bi znale da za to krivično djelo postoji adekvatna sankcija.

Mada kazne za trgovinu ljudima se moraju odražavati u postojećoj kaznenoj politici, obaveze države u ovoj oblasti, općenito nisu precizirane. Zbog toga, Evropska konvencija o borbi protiv trgovine ljudima ne utvrđuje određeni kaznenopravni okvir, već zahtijeva od država da u svom zakonodavstvu prepoznaju težinu i ozbiljnost ovog krivičnog djela, tako što će odrediti odgovarajući kazneni okvir. Jedini formalni zahtjev u ovom pogledu jeste u tome da sankcije, predviđene za krivično djelo trgovine ljudima, ne smiju prelaziti ispod kaznenog okvira koji je potreban za ekstradiciju. (Trgovina ljudima i odgovor domaćeg krivičnogpravnog sistema, OSCE, 2009)

Kazna mora biti efikasna i preventivna, a njena priroda mora osigurati da počinitelj po izricanju presude bude lišen mogućnosti da nastavi sa aktivnostima vezanim za trgovinu ljudima.

Sankcije za trgovinu ljudima u našem domaćem zakonodavstvu moraju biti srazmjerne sa kaznama za druga krivična djela, mora se poštovati načelo proporcionalnosti i konkretne činjenice koje se odnose na svaki zasebni predmet koji se odnosi na trgovinu ljudima. Jedana od mogućnosti su tvrdnje sa kojom se miješa krivično djelo trgovine ljudima je poređenje sa djelima otmice, prinudnog nestanka, nanošenja teških tjelesnih povreda, ubistva i sl.

Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u članu 24. navodi četiri otežavajuće okolnosti koje bi se morale uzeti u obzir kada je u pitanju primjena materijalnog prava u pojedinačnim predmetima. Iako osnovni oblik djela trgovine ljudima, bez otežavajućih okolnosti, sam po sebi zaslužuje

strogu sankciju, ako su prisutne te okolnosti trebale bi se odraziti na povećanje kazne. Otežavajuće okolnosti iz člana 24. ⁴⁴ su slijedeće: ako je prekršaj krajnjom ili ozbiljnom nemarom doveo u opasnost život žrtve, učinjen protiv djeteta, učinjen od strane državnog službenika dok je bio na funkciji i ukoliko je učinjen u okviru kriminalne organizacije.

Krivični zakon BiH za krivično djelo trgovine ljudima predviđa kaznu zatvora u trajanju od jedne do deset godina. Ova kazna u poređenju sa drugim djelima se čini kao proporcionalna i srazmjerna, jer kad bi se poredile kazne za druga krivična djela kao što su npr. zasnivanje ropškog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu, protivpravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja, organiziranje grupe ljudi i podstrekavanje na počinjenje krivičnih djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina, imaju isti propisani kazneni okvir. Također može se zaključiti da kazneni okvir za trgovinu ljudima odražava težinu djela kroz propisanu sankciju, koja je propisana za ubistvo u krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta BiH, sa zapriječenom kaznom zatvora najmanje pet godina.

Prema izvještaju o stanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2014 godinu, navodi se da je u 2013. godini Tužilaštvo BiH pokrenulo istrage protiv šest osoba osumnjičenih za trgovinu ljudima, dok je u 2012. pokrenuto osam takvih istraga; istrage pokrenute protiv 28 osumnjičenih osoba u proteklim izvještajnim periodima još uvijek nisu okončane.

Tužilaštvo BiH je pokrenulo istrage protiv pet osoba osumnjičenih za trgovinu ljudima, od kojih je jedna osoba osumnjičena za počinjenje djela prisiljavanja na prinudni rad, dok je u 2012. godini bilo najmanje jedno krivičnim gonjenje. U toku izvještajnog perioda je Sud BiH proglasio krivim dvije osobe za trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja i osudio ih na po četiri godine zatvora, dok je u 2012. godini izrečena jedna osuđujuća presuda.⁴⁵

⁴⁴ Član 24. – Otežavajuće okolnosti, Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, više pročitati na: www.coe.int/t/dghl/.../PDF_Conv_197_Bosnian.pdf

⁴⁵ *Izvještaj o stanju trgovine ljudima u BiH za 2014. godinu*, dostupno na: www.msb.gov.ba/.../Izvještaj%20o%20trgovini%2014

4. SPREČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Bosna i Hercegovina kao državni mehanizam spoznala je problem trgovine ljudima kao jedan od društveno opasnih i ugrožavajućih krivičnih djela koji su apsolutno trebaju prevenirati. Usvojivši Strategiju suprodstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini i akcioni plan 2013-2015 država nastoji preduzeti planske, usklađene i dugoročne mjere kojima će se ovaj problem natojati staviti pod kontrolu.

Bosna i Hercegovina od 2001. godine planski i organizirano pristupa aktivnostima u borbi protiv trgovine ljudima. Politike i akcije protiv trgovine ljudima bile su definirane u tri Akciona plana: za sprječavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za period 2001-2003, za borbu protiv trgovine ljudima za period 2005-2007; i za sprječavanje trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za period 2008-2012. godine. (Strategija suprodstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini i akcioni plan 2013-2015; 2013:10)

Posebnu pažnju treba posvetiti pitanju zaštite žrtava trgovine ljudima i svjedoka za vrijeme istrage i sudskog postupka, kao i nekažnjavanju žrtve trgovine ljudima za učestvovanje u nezakonitim radnjama, što proizilazi iz Konvencije VE u akciji protiv trgovine ljudima (Hadžiomerović-Muftić; 2014:3).

U Strategiji suprodstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015 se navodi da je opći cilj Državnog akcionog plana osiguranje jednakog krivičnogpravnog tretmana trgovine ljudima. S tim u vezi u ovoj strategiji su postavljena dva cilja kojima se trebala osigurati adekvatna usaglašenost nacionalnog krivičnog zakonodavstva sa odgovarajućim izvorima Vijeća Evrope i Evropske Unije, te se navodi da u narednoj fazi bi se trebala izvršiti adekvatna harmonizacija krivičnog zakonodavstva unutar Bosne i Hercegovine. Kako se navodi u ovoj strategiji prvi cilj je ostvaren u zadovoljavajućem obimu. Dok implementacija aktivnosti na ostvarenju drugog strateškog cilja, iz domena unutrašnje harmonizacije krivično-pravnih odredbi na nivou države, entiteta i Brčko distrikta, kojima se treba na jednak način urediti biće krivičnog djela trgovine ljudima, a koji će osigurati jedinstven pristup u krivičnom gonjenju trgovaca ljudima i njihovom kažnjavanju, te jedinstven pristup i nivo zaštite i pomoći za žrtve trgovine i svjedoke, još uvijek kasni.

5. ZAKLJUČAK

Trgovina ljudima podrazumijeva dobro struktuisanu i visoko hijerarhijski organizovanu kriminalnu grupu, koja obuhvata niz učesnika, a koje je vrlo teško otkriti. Trgovina ljudima kao jedan od najvećih problema današnjice zahtjeva apsolutnu sprovedbu svih mjera kojima bi se spriječilo i preveniralo ovo krivično djelo.

Trgovina ljudima snažno pogađa države u političkoj i ekonomskoj tranziciji, a takve zemlje su pogodno tlo za puštanje korjenja ovom globalnom fenomenu. I Bosna i Hercegovina kao država u tranziciji mora nastojati spriječiti i prevenirati ovo krivično djelo koliko je u njenoj mogućnosti. Zbog same državne strukture i zakonodavni okvir se razlikuje, nije isto definisano krivično djelo na državnom i entiteskom nivou.

U zakonodavnom okviru države moraju se primjeniti i poštovani odredbe međunarodnih dokumenata kojima su definisane i određene sve pojedinosti oko krivičnog djela trgovine ljudima. Državni zadatak mora biti stvaranje planova, programa i strategija za sprečavanje širanja trgovine ljudima, a kazne u državnom zakonodavstvu moraju biti efikasne i preventivne, odnosno mora se osigurati da počinioci po izricanju presude budu lišeni mogućnosti da nastave sa aktivnostima vezanim za trgovinu ljudima.

Visoke kazne i njihova primjena su izuzetno važne i neophodne, prije svega kako bi pokazale da društvo osuđuje trgovinu ljudima kao teško krivično djelo, zatim da bi se kod žrtava stvorila nada i povjerenje u zakonodavstvo države na način da bi znale da za to krivično djelo postoji adekvatna sankcija.

6. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A., „Dugi putevi pravde“ (2004), FKN Sarajevo, str.136

Adžajlić-Dedović A., i drugi, „Razvojna studija o nasilju u porodici u BiH“, 2005, FKN Sarajevo, str.220

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Policija i nasilje u porodici“, 2007 (prvo izdanje), FKN Sarajevo, (2008- drugo izdanje) OSCE u BiH, str.83

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Priručnik za trening i edukaciju policijskih službenika u službenika u slučajevima nasilja u porodici u Federaciji BiH“, FMUP BiH, Sarajevo, str.122

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Viktimologija“, 2011, Fondacija „Pomozimo žrtvama“, Sarajevo str.350

Adžajlić-Dedović A. (2003), *Prostitucija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: FKN.

Adžajlić-Dedović A. (2006), *Viktimologija*, Banja Luka: APERION UNIVERZITET.

Adžajlić-Dedović A. (2014), *Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera*, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Adžajlić-Dedović A., (2014), *Vladavina prava predstavljena kroz presude u slučaju ubistva Denisa Mrnjavca i Vedrana Puljića*, Sarajevo: Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije FKKSS UNSA „Korimanilističke teme“, br.5,

Doležal Dalibor; *Prevenција trgovanja ljudima (stručni članak)*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2007. godine.

Hadžimerović-Muftić Hajrija; *Aktuelni porobljeni otkrivanja i gonjenja krivičnih djela trgovine ljudima s posebnim osvrtom na djela s obilježjima radne eksploatacije*, Federalno Tužilaštvo FBiH, Sarajevo, 2014. godine

Magnus, L., Nikolić-Ristanović V. *Žrtve kriminaliteta: međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, 2011

Nikolić-Ristanović (2003). *Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rešenja i praksa*. Temida, 3-10.

Nikolić- Ristanović, V. *Razvoj službi za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji*, TEMIDA str 5-11, 2007.

MEĐUNARODNI DOKUMENTI

Konvencija Vijeća Europe za suzbijanje trgovanja ljudima, Mehanizmi za praćenje, Dostupno na:

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Leaflats/Monitoring/HRV_Mecanisme.pdf;

Prijedlog zakona o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima. Preuzeto s: www.sabor.hr/fgs.axd?id=6620;

Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, više na: www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_potvrđivanju_konvencije_ujedinjenih_nacija_protiv_transnacionalnog_organizovanog.html;

Pravna klinika za borbu protiv trgovine ljudima. Dostupno na: <http://wp2008.ius.bg.ac.rs/klinika01/medunarodni-izvori/medunarodni-izvori/konvencija-un-protiv-transnacionalnog-organizovanog-kriminala/>

Tekst Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala dostupan na: <http://www.uino.gov.ba/download/ugovori/Ugovor%20sa%20Hrvatskom.pdf>;

Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije. (2011.) Dostupno na: <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>;

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima preuzeto s: http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf;

Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Dostupno na: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Htm/197.htm>;

Convention on the Rights of the Child, UN GA Resolution 44/25 of 20 November 1989, Art. 35 Dostupno na: www.ohchr.org

Convention For The Suppression Of The Traffic In Persons Of The Exploitation Of The Prostitution Of Others, UN GA Resolution 317 (IV), 2 December 1949, Art. 17. Dostupno na: www.uncjin.org;

International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), UN GA Resolution 34/180, 18 December 1979, Art. 6. Dostupno na: www.un.org;

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

EXPERT WORK

Mujo Belko, BA

Faculty of Criminal Justice and Security,
University of Sarajevo, Bosnia and
Herzegovina

VICTIMIZATION AND

SECONDARY VICTIMIZATION

Abstract

Secondary victimization has been defined as negative social or societal reaction in consequence of the primary victimization and is experienced as further violation of legitimate rights or entitlements by the victim. Unfavorable outcomes may violate several important expectations of crime victims, such as retaliation, security, and recognition of their victim status. In this paper, secondary victimization by criminal proceedings was described as the victims involved perceive it. Secondary victimization was measured by assessing effects of criminal proceedings, as perceived by the victims, on coping with victimization, self-esteem, faith in the future, trust in the legal system, and faith in a just world.

Keywords: *victimology*, victimization, secondary victimization, victims, support.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

STRUČNI RAD

Mujo Belko, BA

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina

VIKTIMIZACIJA I

SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA

Sažetak

Sekundarne viktimizacije je definirana kao negativna društvena ili društvene reakcije na posljedice primarne viktimizacije i doživljava se kao daljnje kršenje legitimnih prava ili prava žrtava. Nepovoljni rezultati mogu narušiti nekoliko važnih očekivanja žrtava zločina, kao što je odmazda, sigurnost, i priznanje njihovog statusa žrtve. U ovom članku, sekundarna viktimizacija u krivičnom postupku je opisana onako kako je percipiraju žrtve. Sekundarna viktimizacija je mjerena kroz procjenu efekata krivičnog postupka, kako ih vide žrtve, kroz suočavanje sa viktimizacijom, samopoštovanje, vjeru u budućnost, povjerenje u pravni sistem, i vjeru u pravedan svijet.

Ključne riječi: viktimologija, viktimizacija, sekundarna viktimizacija, žrtve, podrška.

1. UVOD

U vezi sa posljedicama viktimizacije su i potrebe žrtava koje iz njih proističu i imajući u vidu ozbiljnost posljedica koje trpe žrtve krivičnog djela trgovine ljudima, stvaranje i unapređivanje mehanizama zaštite žrtava u sudskom postupku i izbjegavanje sekundarne viktimizacije, koje mora predstavljati prioritet u svakom pravosudnom sistemu. Problemi koji dovode do sekundarne viktimizacije žrtve uslijed nedosljedne primjene zakonskih odredbi o zaštiti žrtava i često neprimjerenog

odnosa učesnika i dalje postoje u praksi. Ugrožavanje sigurnosti žrtve neposredno pre suđenja (žrtve su prinuđene da suđenja čekaju u sudu zajedno sa optuženima) kao i tokom samog postupka (uprkos pritiscima i zastrašivanjima žrtve da daju i ponavljaju svoje iskaze u različitim fazama postupka) posljedica su neadekvatne primene mera za bezbednost žrtve u postupku kao što su saslušanje bez prisustva okrivljenog, čitanje ranije datih iskaza ili video zapisa, koji se u praksi nedovoljno primenjuju kao i odredbe koje se odnose na maloljetne oštećene u krivičnom postupku (Nikolić-Ristanović, V. 2003).

Zbog toga postupanje tužilaštva i sudova mora biti usmjereno ka obezbjeđivanju sigurnosti i bezbjednosti žrtve od momenta prijave zločina, i posebno tokom saslušanja, kako bi se zaštitila njena prava i izbjegla sekundarna viktimizacija i istovremeno obezbijedio kvalitetan iskaz u interesu pravilnog vođenja postupka i utvrđivanja krivične odgovornosti. Osjećaj straha i nesigurnosti koji žrtva ima prilikom saslušanja u prisustvu okrivljenih ima uticaj ne samo na psihičko stanje žrtve, već i na vjerodostojnost iskaza, pa je zaštita bezbjednosti i sigurnosti žrtve prilikom prisustva okrivljenih suđenju i davanja iskaza u opštem interesu. Stoga je obaveza pravosudnih organa da tokom postupka vode računa ne samo o pravima okrivljenih, već i o poštovanju prava oštećenih lica ili žrtva, te da u postupku preduzmu sve moguće mjere u cilju obezbjeđenja žrtava. Pored straha od suočenja sa okrivljenim licima u postupku, izvor sekundarne traumatizacije žrtava može biti i neprofesionalan i nekorektan odnos zaposlenih u pravosuđu koji učestvuju u postupku, kao što su tužioci, sudije i advokati. Pored potrebe za što skorijom primjenom odredbi o posebno osjetljivim svjedocima, kao i daljom edukacijom u cilju prevazilaženja predrasuda o žrtvama trgovine ljudima, i dosljednom primjenom protokola o postupanju u krivičnim postupcima u ovoj oblasti, mora se voditi računa i o preprekama u sprovođenju koje se tiču opremljenosti sudova posebnim prostorijama, čekaonicama ili tehničkim sredstvima.

Prema viktimolozima na viktimizaciju utiču viktimogeni faktori koji su u vezi sa bio-psiho-socijalnim karakteristikama potencijalnih žrtava, a ovi faktori direktno utiču na viktimološke procjene rizika od viktimizacije zbog čega bi programi prevencije morali biti usmjereni prema ovim faktorima, što državi nalaže kontinuiranu izradu viktimizacijskih studija o uzrocima viktimizacije i procjenama rizika od viktimizacije (Adžajlić-Dedović A., 2015).

2. NAJZNAČAJNIJI MEĐUNARODNI DOKUMNETI U VEZI SA ZAŠTITOM OD SEKUNDARNE VIKTIMIZACIJE

Sa stanovišta zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije, najznačajniji međunarodni dokumenti svakako su: Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (85) 11 o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i postupka iz 1985. godine, Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti, usvojena od strane Ujedinjenih nacija 1985. godine, i preporuke Evropskog foruma službi za pomoć žrtvama (Adžajlić-Dedović A, 2015).

Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (85) 11 razlikuje direktnu i indirektnu sekundarnu viktimizaciju. Pod direktnom sekundarnom viktimizacijom se podrazumjeva nesenzitivni tretman od strane policije, ponovljeno i nesenzitivno ispitivanje, nedovoljna zaštita od neprijemljenog publiciteta i nedovoljna zaštita od zastrašivanja ili osvete. Indirektna sekundarna viktimizacija obuhvata nedovoljan protok informacija između žrtve i krivičnog pravnog sistema, teškoće u vezi prava žrtve na kompenzaciju od strane države i probleme u dobijanju naknade štete od učinioaca (Nikolić-Ristanović V., 2003).

Posebno se ukazuje na potrebu pružanja zaštite privatnosti žrtve u situacijama kada su žrtvama ugrožena osnovna ljudska prava, kao što je pravo na zaštitu identiteta, pravo na zaštitu privatnosti / privatni život, pravo na imunitet i sl.. Pored toga, kada god je to neophodno, a posebno u situacijama kada se radi o organizovanom kriminalitetu, žrtvi i njenoj porodici mora da se obezbijedi efikasna zaštita od uznemiravanja, prijetnji i rizika od osvete učinioaca.

3. ZAŠTITA OD SEKUNDARNE VIKTIMIZACIJE

Žrtve ne smiju biti izložene bilo kakvom vidu okrivljivanja, moralisanja i sugestivnog savjetovanja. Sigurnost i udobnost prava su žrtve koja država mora obezbijediti od momenta uzimanja prve izjave do okončanja postupka, posebno u toku rehabilitacije i resocijalizacije žrtava. U svim fazama postupka neophodno je pratiti psihofizički status žrtava i to sve do izlaska iz situacije trgovine ljudima, a u skladu s procjenom sigurnosti žrtve, potrebno je prilagođavati prethodno donesene Planove

sigurnosti žrtava (Adžajlić-Dedović A, 2015). U toku postupka izgrađeni odnos povjerenja treba očuvati kroz uvažavanje žrtve, razumijevanje njenih razmišljanja i potreba, kao i kontinuiranu podršku žrtve, a dobar kontakt i adekvatna komunikacija sa žrtvom umanjuju rizike sekundarne viktimizacije i doprinose efikasnosti postupka. Policijski, pravosudni i svi drugi službenici koji dolaze u krivičnom postupku u kontakt sa žrtvama trebaju izbjegavati najteži oblik sekundarne viktimizacije, a to je prema viktimolozima postupak "okrivljavanja žrtve" (blaming the victim).

4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Mogući putevi reforme u vezi sa pravima žrtve koji treba da dovedu do poboljšanja u njihovom položaju, ali i da omoguće efikasnu primjenu Deklaracije UN-a, a iznijeti su u Uputstvima za implementaciju ove Deklaracije, koja su usvojena 1998. godine. Jedan od najvažnijih zahtijeva iz Uputstava svakako je zahtijev državama da osnuju komitete⁴⁶ koji će se brinuti o pravima žrtava, kao i zahtijev da podrže inicijative za pružanje pomoći žrtvama u nevolji, da se periodično preispituju zakonska rješenja, da se vrše obuke policije i drugih učesnika krivično-pravnog sistema, ali i da se razvijaju viktimološka istraživanja o različitim oblicima viktimizacije sa programima prevencije viktimizacije.

Uzimajući u obzir sva prethodna viktimološka saznanja o spriječavanju sekundarne viktimizacije žrtava samo ukoliko osiguramo implementaciju međunarodnih pravnih standarda u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, ali i obezbjedimo efikasna sredstva za pomoć, podršku i zaštitu žrtava u skladu sa međunarodnim dokumentima i preporukama. Sprječavanje sekundarne viktimizacije moguće je samo ako u zakonskim i podzakonskim dokumentima jasno definiramo oblike i načine i proglasimo ih kažnjivim i nedopuštenim ponašanjem, te žrtvama omogućimo efikasne pravne lijekove kojim mogu djelovati na službenike i organe.

⁴⁶ Profesorica Azra Adžajlić-Dedović je od 2010. godine (ili od odbrane doktorske disertacije) na svim skupovima u kojim je učestvovala, ali i u radovima koje je objavila, zagovarala formiranje „Vijeća za zaštitu žrtava“ kao Nacionalnog tj. Državnog odbora koje čine eminentni naučnici i praktičari.

5. LITERATURA

Adžajlić-Dedović A., „Dugi putevi pravde“ (2004), FKN Sarajevo, str.136

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Policija i nasilje u porodici“, 2007 (prvo izdanje), FKN Sarajevo, (2008- drugo izdanje) OSCE u BiH, str.83

Adžajlić-Dedović A., i drugi „Priručnik za trening i edukaciju policijskih službenika u službenika u slučajevima nasilja u porodici u Federaciji BiH“, FMUP BiH, Sarajevo, str.122

Adžajlić-Dedović A., „Viktimologija“, (2015), Fondacija „Pomozimo žrtvama“, Sarajevo str.350

Adžajlić-Dedović A. (2003), „Prostitucija u Bosni i Hercegovini“, Sarajevo: FKN.

Adžajlić-Dedović A. (2006), „Viktimologija“, Banja Luka: APERION UNIVERZITET.

Adžajlić-Dedović A. (2014), „Sekundarna viktimizacija predstavljena kroz primjenu posebnih istražnih radnji i mjera“, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.

Magnus, L., Nikolić-Ristanović V. Žrtve kriminaliteta: međunarodni kontekst i situacija u Srbiji, 2011

Nikolić-Ristanović (2003). Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rješenja i praksa. Temida, 3-10.

Nikolić- Ristanović, V. Razvoj službi za pomoć i podršku žrtvama kriminaliteta u Srbiji, TEMIDA str 5-11, 2007.

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

EXPERT WORK

Faculty of Criminal Justice and Security,
University of Sarajevo, Bosnia and
Herzegovina

Marijana Tomašević, BA

**PREVENTION AND FIGHT AGAINST
TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS BY
INTERNATIONAL - LEGAL SOURCES**

Abstract

As a result of globalization, regional instability, economic crisis, social inequality and other problems that affect modern society, human trafficking is increasingly taking on the proportions being of concern. Recognized as an international problem of human trafficking and becomes the object of interest of many international entities with a view to combating and preventing trafficking in human beings and in order to protect victims, causing numerous international legal instruments aimed at effectively addressing this phenomenon. It is important to note that among these international instruments, dominant place is occupied by the UN Convention against Transnational Organized Crime (Palermo, 2000), respectively, its Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children, which will be more words in the article. Also, facing the this problem most of the States in their national legislation lays down rules, measures and programs to combat human trafficking. However, given the international nature of this form of crime, the effectiveness of the security system state in combating human trafficking depends on the quality of international cooperation. Accordingly, the article will try to point out the importance of international responses to this acute and very serious problem of modern society, through the analysis of the European Convention, which define international standards for combating this phenomenon.

Keywords: human trafficking, prevention and combating human trafficking, the European Convention

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERZEGOVINI**

STRUČNI RAD

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina

Marijana Tomašević

**SPRJEČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE
LJUDIMA PREMA MEĐUNARODNO -
PRAVNIM IZVORIMA**

Sažetak

Kao rezultat globalizacije, regionalne nestabilnosti, ekonomske krize, socijalne nejednakosti i drugih problema koji zahvaćaju suvremeno društvo, trgovina ljudima sve više poprima zabrinjavajuće razmjere. Prepoznat kao međunarodni problem trgovina ljudima postaje i predmet tretiranja od strane brojnih međunarodnih subjekata koji u cilju suzbijanja i sprječavanja trgovine ljudima, kao i u cilju zaštite žrtava, donose brojne međunarodne pravne instrumente usmjerene na efikasno rješavanje ovog fenomena. Ovdje je važno napomenuti da među tim međunarodnim dokumentima, dominantno mjesto zauzima Konvencija UN protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (Palermo, 2000.), odnosno, njen Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, posebno ženama i djecom, o čemu će biti više riječi u nastavku članka. Također, suočavajući se s ovim problemom većina država u svojim nacionalnim zakonodavstvima propisuju pravila, mjere i programe za borbu protiv trgovine ljudima. Međutim, imajući u vidu internacionalnu prirodu ovog oblika kriminala, efikasnost sistema sigurnosti država u suzbijanju trgovine ljudima ovisi i o kvaliteti međunarodne suradnje. Prema tome, u članku će se nastojati ukazati na važnost internacionalne reakcije na ovaj akutan i vrlo ozbiljan problem suvremenog društva, kroz analizu europskih Konvencija u kojima su definirani međunarodni standardi za borbu protiv ove pojave.

Ključne riječi: trgovina ljudima, sprječavanje i suzbijanje trgovine ljudima, Europske konvencije.

1. UVOD

Trgovina ljudima predstavlja ozbiljan problem suvremenog društva, koji ne poznaje granice. Prisutan je u svim društvima i kulturama bez obzira na socijalnu i ekonomsku razvijenost društva, političku, nacionalnu, religijsku i drugu pripadnost. Pod utjecajem globalizacije, regionalnih nestabilnosti, ekonomske krize, društvene nejednakosti, građanskih ratova dolazi do sve veće migracije stanovništva, prema tome i trgovina ljudima, kao društveni problem poprima sve šire razmjere u pogledu razvoja i promjene svoje strukture, obima, karakteristika, načina eksploatacije, zbog čega se zahtjeva multidisciplinarni pristup u proučavanju ovog fenomena. Ključni moment trgovine ljudima je eksploatacija. To je osnovno sredstvo ostvarenja protupravnog profita, kojim se financiraju aktivnosti kriminalnih grupa. To je kriminalna pojava koja često ima karakteristike organiziranog kriminaliteta, ali ona ujedno predstavlja i teško kršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda zagarantiranih međunarodnim pravom i nacionalnim zakonodavstvima. Žrtvom trgovine ljudima može biti bilo tko, to su osobe najrazličitijeg porijekla, nacionalne pripadnosti, socijalnog statusa, obrazovanja ili nekih drugih osobina. Poprimajući zabrinjavajuće razmjere kako u zemljama tranzita, tako i u razvijenim zemljama, ovaj globalni problem, koji u sebi sadrži različite oblike kršenja ljudskih prava, posljednjih godina privlači sve veću pažnju međunarodne zajednice u cilju prevencije i sprječavanja trgovine ljudima, kažnjavanja počinitelja i zaštite žrtava o čemu svjedoči niz međunarodnih instrumenata donesenih u vidu preporuka, konvencija, deklaracija i protokola. Nadalje, radi što efikasnijeg suprotstavljanja ovom problemu od država se traži da usklade svoja zakonodavstva s međunarodnim standardima, poduzmu potrebne mjere za pravilno i sveobuhvatno inkriminiranje trgovine ljudima kao posebnog krivičnog djela, obrazuju svoje institucije, organizacije i organe za kazneni progon i kažnjavanje počinitelja te omoguću odgovarajuću zaštitu, pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima. Prvi međunarodni instrument koji je definirao trgovinu ljudima je Palermo protokol iz 2000. godine (naziv za Dodatni protokol UN-a za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebice ženama i djecom) kojim su uspostavljeni pravni okviri i date strategije i smjernice za borbu protiv ovog fenomena. Definicija koju nudi Dodatni protokol u okviru Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala predstavlja dobru polaznu osnovu u cilju inkriminacije trgovine ljudima i po prvi put

sugerira državama koje mjere trebaju poduzeti kako bi se zaštitila prava i pružila pomoć žrtvama (Arhin A. (2013). Cilj rada je da sve ono što bude izloženo posluži kao sredstvo za podizanje nivoa svijesti o ovom globalnom fenomenu, te da omogući bolje razumijevanje problema kako od strane organa vlasti, tako i opće javnosti.

2. SPRJEČAVANJE I SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA PREMA MEĐUNARODNIM INSTRUMENTIMA

Trgovina ljudima je jedan od najvećih međunarodnih problema i najtežih oblika kršenja ljudskih prava, koji je teško uspješno suzbiti bez suradnje različitih aktera na nacionalnom i međunarodnom nivou. Ovaj kompleksan i dinamičan društveni fenomen zahtjeva sveobuhvatni pravni i društveni pristup problemu, odnosno primjenu efikasnih mjera na planu prevencije, suzbijanja trgovine, kažnjavanja učinilaca i zaštite žrtava, uz obavezu međusobnu suradnju država. U skladu s tim, međunarodna zajednica podržava i osnažuje napore državnih institucija u izgradnji kapaciteta nadležnih institucija i organizacija u borbi protiv trgovine ljudima, da stvore strateško partnerstvo sa predstavnicima nevladinih i međunarodnih organizacija u zemlji i svijetu u skladu sa međunarodnim standardima, kako bi na taj način doprinijela iznalaženju efikasnijeg rješenja u borbi protiv trgovine ljudima, osiguravajući veću zaštitu i potporu žrtvama ovog teškog krivičnog djela. Na međunarodnom nivou doneseni su brojni pravni instrumenti (sporazumi, pravilnici, konvencije, protokoli, i slični) koji reguliraju ovo krivično djelo, i koji daju pravne instrukcije i upute nacionalnim zakonodavstvima u smislu efikasnije borbe protiv trgovine ljudima.⁴⁷ Uslijedili su drugi međunarodni sporazumi i konvencije u kojima se zabranjuju prakse koje mogu biti vezane za trgovinu ljudima. U slučaju većine ugovora koji se odnose na pitanja trgovanja ljudima, države stranke se obvezuju osigurati da njihovo nacionalno zakonodavstvo, politike i prakse ispunjavaju uvjete definirane ugovorom te se ujedno obvezuju osigurati

⁴⁷ U članu 4 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, koju je Generalna skupština Ujedinjenih naroda usvojila 1948. godine, striktno je zabranjen svaki oblik ropstva i trgovine robljem (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima preuzeto s: http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf).

sukladnost sa standardima tih ugovora. Većina multilateralnih ugovora sklapa se pod pokroviteljstvom međunarodnih organizacija, kao što su Ujedinjeni narodi (UN) ili regionalne organizacije poput Vijeća Europe (CoE), ili Europske unije (EU).

3. KONVENCIJA VIJEĆA EUROPE O SUZBIJANJU TRGOVINE LJUDIMA

Zbog različitih pojava oblika, karakteristika, obima i drugih osobina, međunarodnim standardima jasno se propisuje da je trgovina ljudima kršenje međunarodnih normi, te obavezuju države članice da poduzmu efikasne mjere krivičnog gonjenja počinitelja, mjere zaštite žrtve i preventivne mjere. Konvencija Vijeća Europe, kao prvi europski međunarodni sporazum u ovoj oblasti, sveobuhvatan je dokument, koji definira cijeli niz mjera usmjerenih na zaštitu i promicanje prava žrtava trgovine ljudima, ali je također usmjeren i na poduzimanje preventivnih mjera i krivično gonjenje počinitelja djela trgovine ljudima. Uvažavajući činjenicu svakodnevnog porasta broja žrtava trgovanja ljudima, Vijeće Europe je, kao najstarija međunarodna regionalna organizacija nadležna za područje ljudskih prava, uočilo potrebu stvaranja jačeg pravnog dokumenta koji će biti usmjeren na zaštitu ljudskih prava žrtava trgovine ljudima⁴⁸. Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovine ljudima, usvojena je u Varšavi 16. svibnja 2005., u izvorniku na engleskom i francuskom jeziku. Iz Preambule Konvencije jasno je vidljiv osnovni razlog njenog donošenja; zbog kršenja ljudskih prava i povrede dostojanstva i integriteta žrtava trgovine ljudima čime se u 21. stoljeću krše gotovo sva prava zajamčena Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950.)⁴⁹. Ona obuhvaća sve oblike trgovine ljudima (na nacionalnoj ili međunarodnoj razini, povezane i nepovezane s organiziranim kriminalom), sve žrtve trgovanja ljudima (žene, muškarce i djecu), te sve oblike iskorištavanja. Konvencija definira trgovinu ljudima kao povredu ljudskih prava i djelo protiv dostojanstva i integriteta ljudskog bića. To znači da su nacionalne vlasti odgovorne ako

ništa ne poduzmu kako bi spriječile trgovinu ljudima, zaštitile žrtve i provele djelotvornu istragu u predmetima trgovanja ljudima. Prema tome, Konvencijom Vijeća Europe predložene su mjere prevencije trgovine ljudima, suradnje i druge mjere čije provođenje se traži od država stranaka. U tom smislu ciljevi Konvencije su sprječavanje i borba protiv trgovanja ljudima u svrhu komercijalnog seksualnog iskorištavanja ili prisilnog rada, osiguravanje veće učinkovitosti istraga i kaznenog progona, zaštita i pomoć žrtvama, te svjedocima trgovine ljudima, ali i unaprjeđenje i promicanje međunarodne suradnje na planu suzbijanja trgovine ljudima. Konvencija se prema žrtvama trgovine primjenjuje ne diskriminirajuće, odnosno ravnopravno prema djeci, ženama, i muškarcima i prema svim oblicima kojima su žrtve bile eksploatirane (seksualne eksploatacije, prisilnog rada, odstranjivanja organa i/ili nekog drugog oblika eksploatacije⁵⁰). U pravcu sprječavanja i suzbijanja trgovine ljudima od država stranaka se očekuje da usklade svoj pravni i regulativni okvir s odredbama Konvencije, da na nacionalnom planu uspostave i ojačaju programe, strategije i pristupe u sprječavanju i suzbijanju trgovine ljudima kroz organizaciju i razvijanje različitih učinkovitih instrumenata prevencije kroz informiranje i podizanje svijesti o trgovini ljudima kao globalnom problemu, putem obrazovanja, kampanja, seminara za opću javnost, kao i za profesionalna lica koja se bave ovom tematikom, kako bi se upozorilo na ovaj problem i potaknulo na djelovanje. Zatim mjere utvrđene ovom Konvencijom odnose se i na stvaranje sigurnijeg okruženja kako bi se smanjila potražnja koja omogućava ove oblike iskorištavanja i eksploatacije ljudi naročito žena i djece u svrhu trgovine ljudima, zatim, poduzimanje odgovarajućih mjera u održavanju zakonitog ulaska osoba u zemlju i njenog boravka u zemlji, te prema potrebi mjere trebaju uključivati vladine i nevladine organizacije, kao i druge relevantne i mjerodavne organizacije i dijelove civilnoga društva koji rade na sprječavanju trgovine ljudima i zaštiti i pomoći žrtvama trgovine ljudima⁵¹. Pored toga, Konvencija predviđa i

⁴⁸ Prijedlog zakona o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima. Preuzeto s: www.sabor.hr/fgs.axd?id=6620

⁴⁹ Više na: Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/197.htm>

⁵⁰ Latković, Primjena Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima u Republici Hrvatskoj mjere za zaštitu i promicanje prava žrtava trgovanja ljudima, Pravni vjesnik, Vol.30 No.2 Kolovoz 2014. Preuzeto s: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=195100.

⁵¹ Više na: Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/197.htm>

stvaranje jednog efikasnog i nezavisnog mehanizma za praćenje, koji je u stanju vršiti kontrolu provedbe onih obaveza koje su sadržane u Konvenciji. Mehanizam za praćenje, koji se smatra jednom od glavnih snaga Konvencije, sastoji se od dva stupa: Skupine stručnjaka za suzbijanje trgovanja ljudima (GRETA) i Odbora stranaka. GRETA se sastoji od 15 neovisnih i nepristranih stručnjaka iz zemalja potpisnica, a njen zadatak je ocjena pojedine države glede mjera poduzetih za suzbijanje trgovine ljudima i poticanje izvršavanja obaveza temeljem Konvencije. Rezultati rada na praćenju dostupni su na Internetu i uputa su svima koji sudjeluju u borbi protiv trgovanja ljudima. Vijeće Europe podupire i vlade u provedbi Konvencije i preporuka koje nastaju iz procesa njezina praćenja⁵².

4. KONVENCIJA UJEDINJENIH NARODA PROTIV TRANSNACIONALNOG ORGANIZIRANOG KRIMINALITETA (UNTOC) UZ PROTOKOL ZA SPRJEČAVANJE, SUZBIJANJE I KAŽNJAVANJE TRGOVINE LJUDIMA, POSEBNO ŽENAMA I DJECOM

Trgovina ljudima predstavlja i kršenje međunarodnog prava, i dovodi do najgorih oblika kršenja ljudskih prava (kršenje prava na život, sigurnost, privatnost, slobodu kretanja, slobodu izbora, pravo na slobodu od ropstva i drugih prava) zaštićenih međunarodnim instrumentima, radi stvaranja ilegalnog profita od kojeg zbog njegove globalne rasprostranjenosti nije izuzeta niti jedna država na svijetu. Središnji instrument međunarodnog karaktera u sferi borbe protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta je Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta⁵³. Svrha ove konvencije je da na efikasniji način unaprijedi suradnju u pogledu sprječavanja i borbe protiv transnacionalnog organiziranog kriminala. Konvencija je usvojena Rezolucijom Generalne skupštine UN-a 55/25 od 15. studenog 2000.

⁵² Konvencija Vijeća Europe za suzbijanje trgovanja ljudima, Mehanizmi za praćenje, Dostupno na: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Leaflets/Monitoring/HRV_Mecanisme.pdf.

⁵³ Tekst Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala dostupan na: <http://www.uino.gov.ba/download/ugovori/Ugovor%20sa%20Hrvatskom.pdf>.

godine, a otvorena je za potpisivanje na konferenciji koja je održana u Palermu od 12. do 15. prosinca iste godine. Stupila na snagu 29. rujna 2003. godine. Status ugovornice ima čak 170 država i Europska unija. Konvencija je dopunjena sa tri dodatna protokola, i to: Protokolom protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i zračnim putem, kojeg su do 2006. godine potpisale 112, a ratificirale 104 države; Protokolom za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebice ženama i djecom, koji je na snagu stupio 25. prosinca 2003. godine, a kojeg su do listopad 2009. godine, potpisale 133 države, a 117 ratificirale; i Protokol protiv ilegalne proizvodnje i trgovine oružjem, vatrenim oružjem, njegovim dijelovima, komponentama i municijom, koji je stupio na snagu 3. lipnja 2005 godine (Arhin A. (2013)⁵⁴. Prva sveobuhvatna vrlo detaljna i višeslojna definicija trgovine ljudima koja je i zakonski obavezujuća dana je Protokolom o sprječavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, poznat kao Palermo protokol, uz Konvenciju UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta (UNTOC). Ova definicija je obuhvatila promjenljivu prirodu trgovine, s obzirom na profil žrtava i modus operandi počinioca. Protokol iz Palerma obavezuje države na inkriminaciju ovakvog ponašanja, ako je počinjeno s umišljajem, i obavezuje ih na uspostavu efikasnih mjera u cilju sprječavanja trgovine i zaštite njenih žrtava⁵⁵. Protokol zahtijeva od država da inkriminiraju trgovanje ljudima onako kako je ono definirano u tom pravnom instrumentu, kao i da inkriminiraju kaznena djela povezana s trgovinom ljudima. Svrha Protokola sastoji se u prevenciji i borbi protiv trgovine ljudskim bićima, ali i zaštititi i pružanju pomoći žrtvama trgovine ljudima, uz posebno insistiranje na punom poštovanju njihovih ljudskih prava. Protokol je stupio na snagu 25. decembra 2003. godine i ima 152 strane ugovornice (151 država i Evropska unija). Učinkovito djelovanje na planu sprječavanja trgovine ljudima, naročito ženama i djecom prema državama članicama zahtijeva širok međunarodni pristup u zemljama porijekla trgovanja, tranzitnim zemljama i zemljama odredišta, što uključuje mjere sprječavanja takvog trgovanja, kažnjavanje trgovaca i zaštitu

⁵⁴ Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije: struktura i dinamika pravnog okvira u Republici Srbiji. Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. (1991) v. 34, br. 2, 1019-1042. Dostupno na: www.hrcaak.srce.hr/file/176469

⁵⁵ Isto

žrtava, te zaštitu njihovih međunarodno priznatih ljudskih prava⁵⁶.

Protokol definira okvir unutar kojega države mogu poduzimati zakonske, političke i praktične mjere kako bi mogle kazneno goniti i kažnjavati osobe odgovorne za trgovanje ljudima, razvijati suradnju u smislu razmjena informacija na nivou pravosuđa, pružiti pomoć žrtvama, te sprječavati trgovanje ljudima u budućnosti. Protokol predlaže državama članicama kako da postupaju u borbi protiv trgovine ljudima, u pružanju zaštite i pomoći žrtvama, kao i u jačanju suradnje između država članica. Mjere koje doprinose učinkovitijem suzbijanju i sprečavanju trgovine ljudima koje poduzimaju države u borbi protiv ovog problema su istraživanja, informiranje i medijske kampanje, društvene i ekonomske inicijative za suzbijanje trgovanja ljudima. Programi i druge mjere ustanovljene ovim Protokolom, odnose se i na suradnju s nevladinim organizacijama, drugim relevantnim organizacijama i elementima civilnog društva, kao i na jačanje multilateralne i bilateralne suradnje kako bi se otklonili uzroci i uvjeti za iskorištavanje ljudi, osobito žena i djece koji ih čine izloženim trgovini⁵⁷.

5. DRUGI MEĐUNARODNI PRAVNI INSTRUMENTI OD ZNAČAJA ZA AKCIJU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA

Pored navedena dva instrumenta za sprječavanje i suzbijanje trgovine ljudima, donesen je i niz drugih međunarodnih instrumenata koji države potiču na akciju u borbi protiv trgovine ljudima, a neki od njih su:

□ Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena od 1979. godine, kojom se države potpisnice obvezuju da poduzmu sve odgovarajuće mjere, uključujući i zakonske, da bi suzbile sve oblike trgovine ženama i eksploatacije prostitucije žena⁵⁸;

□ Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta od 1989. godine koja predviđa da države potpisnice moraju "poduzeti sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere u cilju sprječavanja otmice, prodaje ili trgovine djecom u bilo kojem cilju i obliku"⁵⁹;

□ Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta od 2000. godine o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, koji obvezuje države da poduzmu sve potrebne korake da osnaže međunarodnu suradnju putem multilateralnih, regionalnih i bilateralnih aranžmana usmjerenih na prevenciju, otkrivanje, istragu, krivično gonjenje i kažnjavanje osoba odgovornih za djela prodaje djece, dječje prostitucije, dječje pornografije i dječjeg seksualnog turizma⁶⁰;

□ Konvencija za suzbijanje trgovine ljudima i o eksploataciji prostitucije drugih lica od 1949. godine, koja zahtjeva od država da usvoje ili podržavaju sve mjere koje su potrebne, u smislu svojih obaveza prema Konvenciji, da kontroliraju promet ljudi oba spola u cilju prostitucije⁶¹;

□ Rezolucija Generalne skupštine UN br. 60/147 o osnovnim principima i smjernicama u vezi sa pravom na pravni lijek i obeštećenje za žrtve teških kršenja međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima i ozbiljnog kršenja međunarodnog humanitarnog prava od 21. ožujka 2006. godine;

Razni međunarodni sporazumi bave se i različitim vrstama kršenja ljudskih prava do kojih dolazi tokom procesa trgovine ljudima, a najvažniji od njih su:

Resolution 34/180, 18 December 1979, Art. 6. www.un.org.

⁵⁹ Convention on the Rights of the Child, UN GA Resolution 44/25 of 20 November 1989, Art. 35 www.ohchr.org.

⁶⁰ Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima djeteta.

⁶¹ Convention For The Suppression Of The Traffic In Persons Of The Exploitation Of The Prostitution Of Others, UN GA Resolution 317 (IV), 2 December 1949, Art. 17. www.uncjin.org.

⁵⁶ Preuzeto sa: www.undp.ro.

⁵⁷ Više o Protokolu za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom na: www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_potvrđivanju_konvencije_ujedinjenih_nacija_protiv_transnacionalnog_organizovanog.html.

⁵⁸ International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), UN GA

- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966),
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966),
- Konvencija o ropstvu (1926),
- Dopunska Konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i ustanova i prakse slične ropstvu (1956),
- Konvencija Međunarodne organizacije rada o prinudnom radu br. 29 (1930) i br. 105 (1957),
- Konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (1990).

Prema ovim međunarodnim standardima, države članice su duže poduzeti niz mjera kako bi se rizik od trgovine ljudima sveo na minimum, da razviju efikasnu strategiju za suprotstavljanje ovom problemu i da učine sve moguće napore na poboljšanju sigurnosti i zaštiti žrtava trgovine ljudima.

6. ZAKLJUČAK

Budući da je trgovina ljudima poprimila globalne razmjere i visoki stepen razvijenosti, naišla je na oštru osudu brojnih međunarodnih organizacija i institucija. Nacionalne vlade, radeći u suradnji s internacionalnim i nevladinim organizacijama, trebalo bi da razvijaju i primjenjuju sveobuhvatne programe za otkrivanje i prevenciju trgovine ljudima. Svaka zemlja bi trebalo da osigura usvajanje i primjenjivanje zakonskih mjera i međunarodnih standarda kako bi se učinkovito utjecalo na sprječavanje i suzbijanje trgovine ljudima i pružila potrebna i odgovarajuća zaštita, pomoć i podrška žrtvama trgovine, te preventivno utjecalo na buduće prijetnje i najzad uspostavila i razvila suradnja s drugim državama u borbi protiv trgovine ljudima. Opće mjere za prevenciju trgovanja ljudima trebaju se temeljiti na istraživanjima na planu prevencije, kaznenog progona i zaštite. Radi sprječavanja svih oblika trgovine ljudima, sekundarne viktimizacije i naknadnog izlaganja nasilju žrtava, nužno je strogo poštivanje odredaba o suzbijanju trgovine ljudima predloženih od strane međunarodne zajednice, kao i mjera usmjerenih na zaštitu žrtava trgovine ljudima. Kako bi se države snažno suprotstavile trgovini ljudima trebaju imati dobro razrađen okvir borbe protiv trgovine ljudima koji slijedi međunarodni i regionalni napredak u ovoj

oblasti. Međunarodnim sporazumima definiran je pojam trgovine ljudima kao krivično djelo, procedure za procesuiranje počinitelaca krivičnog djela trgovine ljudima, dužnosti država na planu suzbijanja trgovine, te razvijanju suradnje s ne/vladinim i drugim relevantnim organizacijama u borbi protiv svih oblika ovog krivičnog djela. Razni međunarodni sporazumi bave se različitim vrstama kršenja ljudskih prava do kojih se dolazi tokom procesa trgovine ljudima. Ovi dokumenti prvenstveno predstavljaju instrumente za provođenje zakona, kojima se promovira prekogranična suradnja između vlada i omogućava da sve zemlje imaju adekvatne zakone koji će se odnositi na ova krivična djela. U ovome radu prikazali smo mehanizme i standarde za sprječavanje i suzbijanje trgovine ljudima, koje uvode Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala uključujući Protokol iz Palerma za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom i Konvencija Vijeća Europe o suzbijanju trgovine ljudima, te smo naveli i druge međunarodne instrumente koji su značajni za borbu protiv ovog fenomena. Analizom odredaba međunarodno pravnih izvora ukazali smo na značaj trgovine ljudima kao multidisciplinarnog problema za čije rješavanje je neophodan međunarodni pristup utemeljen na dokazima i održivim akcijama, uključujući saradnju i koordinaciju na međunarodnom i nacionalnom nivou, priznajući promjenljivu prirodu trgovine ljudima. Nadamo se da će saznanja iz ovog članka doprinijeti podizanju svijesti o trgovini ljudima kao fenomenu širokih razmjera koji za sobom povlači različite oblike kršenja ljudskih prava, a koji je često prikriven od očiju javnosti, te u tom pravcu poboljšati razumijevanje problema od strane stručne i opće javnosti.

7. LITERATURA

Arhin A. (2013) Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije: struktura i dinamika pravnog okvira u Republici Srbiji, Zb. Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci (1991) v. 34, br. 2, 1019-1042 preuzeto s: www.hrcak.srce.hr/file/176469;

Latković, Primjena Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima u Republici Hrvatskoj mjere za zaštitu i promicanje prava žrtava trgovanja ljudima, Pravni vjesnik, Vol.30 No.2 Kolovoz 2014. Preuzeto s: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=195100;

Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima djeteta. Dostupno na: <http://www.astra.org.rs/wp-content/uploads/2008/07/Fakultativni-protokol-o-prodaji-dece-decjoj-prostituciji-i-decjoj-pornografiji.doc.pdf>

Konvencija Vijeća Europe za suzbijanje trgovanja ljudima, Mehanizmi za praćenje, Dostupno na: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Leaflets/Monitoring/HRV_Mecanisme.pdf;

Prijedlog zakona o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima. Preuzeto s: www.sabor.hr/fgs.axd?id=6620;

Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, više na: www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_potvrdivanju_konvencije_ujedinjenih_nacija_protiv_transnacionalnog_organizovanog.html;

Pravna klinika za borbu protiv trgovine ljudima. Dostupno na: <http://wp2008.ius.bg.ac.rs/klinika01/medunarodni-izvori/medunarodni-izvori/konvencija-un-protiv-transnacionalnog-organizovanog-kriminala>

Tekst Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala dostupan na: <http://www.uino.gov.ba/download/ugovori/Ugovor%20sa%20Hrvatskom.pdf>;

Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije. (2011.) Dostupno na: <http://www.osce.org/bs/bih/106978?download=true>;

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima preuzeto s: http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf;

Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Dostupno na: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/197.htm>;

Convention on the Rights of the Child, UN GA Resolution 44/25 of 20 November 1989, Art. 35 Dostupno na: www.ohchr.org

Convention For The Suppression Of The Traffic In Persons Of The Exploitation Of The Prostitution Of Others, UN GA Resolution 317

(IV), 2 December 1949, Art. 17. Dostupno na: www.uncjin.org;

International Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), UN GA Resolution 34/180, 18 December 1979, Art. 6. Dostupno na: www.un.org;

**THE FIRST INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PROFESSIONAL
CONFERENCE OF VICTIMOLOGY IN
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

EXPERT WORK

Purić Belma, BA

Faculty of Criminal Justice and Security,
University of Sarajevo, Bosnia and
Herzegovina

**SECUNDARY VICTIMIZATION OF VICTIMS –
HUMAN TRAFFICKING**

Abstract

Human trafficking, as form of crime and victimization of people, represents an organized criminal activity, to gain material benefit, consisting of a number of different and interrelated actions aimed at achieving the same goal. Given the seriousness of the consequences suffered by the victims of the crime of human trafficking, creating and improving mechanisms for the protection of victims in court proceedings and avoiding secondary victimization must be a priority in any justice system. The obligation of our state is to provide a comprehensive system of protection and cooperation among all participants in the fight against human trafficking in order to improve the position of victims in court proceedings . The problems that lead to secondary victimization of victims due to inconsistent application of legal provisions on the protection of victims and often inappropriate relations of participants still exist in practice . Respect for the dignity of victims is often called into question with the behavior of not only the accused , but also other participants in the process. Therefore, the primary goal of continuing analysis of justice practice is further improveing the protection of victims of the crime of trafficking in court proceedings through the improvement of the existing legal framework, increasing the efficiency of the legal and institutional mechanisms, as well as further education of all professionals involved in legal proceedings related to the crime of human trafficking.

The purpose of this paper is to analyze the possibilities of providing assistance and protection from secondary victimization victims

of trafficking, and to spot irregularities in working with victims that can make state and non-state institutions that provide assistance to these victims, as well as police, security and justice officials with whom the victim come to meet .

Keywords: human trafficking, victims of trafficking, secondary victimization, victims' rights, protection of victims.

**PRVA MEĐUNARODNA NAUČNA I
PROFESIONALNA VIKTIMOLOŠKA
KONFERENCIJA U BOSNI I
HERCEGOVINI**

STRUČNI RAD

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu,
Bosna i Hercegovina

Purić Belma

SEKUNDARNA VIKTIMIZACIJA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

Sažetak

Trgovina ljudskim bićima, kao oblik kriminaliteta i viktimizacije ljudi, predstavlja organizovanu kriminalnu djelatnost, radi sticanja materijalne koristi, koja se sastoji od čitavog niza raznovrsnih i međusobno povezanih radnji, usmjerenih ka ostvarivanju istog cilja. Imajući u vidu ozbiljnost posljedica koje trpe žrtve krivičnog djela trgovine ljudima, stvaranje i unapređivanje mehanizama zaštite žrtava u sudskom postupku i izbjegavanje sekundarne viktimizacije mora predstavljati prioritet u svakom pravosudnom sistemu. Obaveza naše države je da obezbijedi sveobuhvatan sistem zaštite i saradnju među svim relevantnim akterima u borbi protiv trgovine ljudima u cilju unapređivanja položaja žrtve u sudskom postupku. Problemi koji dovode do sekundarne viktimizacije žrtve usljed nedoslijedne primjene zakonskih odredbi o zaštiti žrtava i često neprimjerenog odnosa učesnika i dalje postoje u praksi. Poštovanje dostojanstva žrtve često je dovedeno u pitanje ponašanjem ne samo optuženih, već i ostalih učesnika u postupku. Stoga je prvenstveni cilj nastavka analize pravosudne prakse dalje unapređenje zaštite žrtava krivičnog djela trgovine ljudima u sudskim postupcima kroz unapređenje postojećeg pravnog okvira, povećanje efikasnosti zakonskih i institucionalnih mehanizama, kao i dalju edukaciju svih profesionalaca koji učestvuju u sudskim postupcima vezanim za krivično djelo trgovine ljudima.

Svrha ovog rada je da analiziramo mogućnosti pružanja pomoći i zaštite od sekundarne

viktimizacije žrtvama trgovine ljudima, i da uočimo nepravilnosti u radu sa žrtvama koje mogu učiniti državne i nedržavne institucije koje pružaju pomoć ovim žrtvama, kao i policijski, sigurnosni i pravosudni službenici sa kojima žrtve dolaze u susret.

Ključne riječi: trgovina ljudima, žrtve trgovine ljudima, sekundarna viktimizacija, prava žrtava, zaštita žrtava.

1. UVOD

Trgovina ljudskim bićima, kao oblik kriminaliteta i viktimizacije ljudi, predstavlja organizovanu kriminalnu djelatnost, radi sticanja materijalne koristi, koja se sastoji od čitavog niza raznovrsnih i međusobno povezanih radnji, usmjerenih ka ostvarivanju istog cilja. Poštovanje dostojanstva žrtve često je dovedeno u pitanje ponašanjem ne samo optuženih, već i ostalih učesnika u postupku. Stoga je prvenstveni cilj nastavka analize pravosudne prakse dalje unapređenje zaštite žrtava krivičnog djela trgovine ljudima u sudskim postupcima kroz unapređenje postojećeg pravnog okvira, povećanje efikasnosti zakonskih i institucionalnih mehanizama, kao i dalju edukaciju svih profesionalaca koji učestvuju u sudskim postupcima vezanim za krivično djelo trgovine ljudima.

Sekundarna viktimizacija predstavlja pooštrevanje primarne viktimizacije kroz negativnu reakciju socijalne sredine i kroz neadekvatnu, ili čak pogrešnu, reakciju organa gonjenja. Sekundarnoj viktimizaciji su posebno izložene one kategorije žrtava koje se, zbog uzrasta, psihofizičkih karakteristika ili prirode zločina kome su izložene, smatraju posebno ranjivim (djeca, mentalno oboljela i hendikepirana lica, žrtve seksualnih delikata, nasilja u porodici, organizovanog kriminaliteta i ratnih zločina). Reviktimizacija predstavlja ponovljenu viktimizaciju kriminalnim ponašanjem, koja je često u tijesnoj vezi sa odsustvom odgovarajuće pomoći i podrške žrtvi. U vezi sa posljedicama viktimizacije su i potrebe žrtava koje iz njih proističu (Mijalković S., 2009).

Imajući u vidu ozbiljnost posljedica koje trpe žrtve krivičnog djela trgovine ljudima, stvaranje i unapređivanje mehanizama zaštite žrtava u sudskom postupku i izbjegavanje sekundarne

viktimizacije mora predstavljati prioritet u svakom pravosudnom sistemu. Problemi koji dovode do sekundarne viktimizacije žrtve uslijed nedosljedne primjene zakonskih odredbi o zaštiti žrtava i često neprimjerenog odnosa učesnika i dalje postoje u praksi. Ugrožavanje sigurnosti žrtve neposredno prije suđenja (žrtve su prinuđene da suđenja čekaju u sudu zajedno sa optuženima) kao i tokom samog postupka (uprkos pritiscima i zastrašivanjima žrtve daju i ponavljaju svoje iskaze u različitim fazama postupka) posljedica su neadekvatne primjene mjera za bezbjednost žrtve u postupku kao što su saslušanje bez prisustva okrivljenog, čitanje ranije datih iskaza ili video zapisa, koji se u praksi nedovoljno primjenjuju kao i odredbe koje se odnose na maloljetne oštećene u krivičnom postupku (Nikolić-Ristanović, V. 2003).

Odlaganje suđenja predstavlja ozbiljan problem kome je potrebno posvetiti posebnu pažnju, naročito kada se radi o slučajevima kada je žrtva prisutna na suđenju radi davanja iskaza. Ponovno pojavljivanje na sudu predstavlja dodatni stres za žrtve i potencijalni izvor sekundarne viktimizacije, jer su žrtve primorane da se više puta susreću sa okrivljenima, njihovom rodbinom i prijateljima, u kojim prilikama su često izložene pritiscima, prijetnjama i uvredama neposredno prije pretresa ispred sudnice, kao i tokom pretresa.

Postupanje tužilaštva i sudova mora biti usmjereno ka obezbjeđivanju sigurnosti i bezbjednosti žrtve posebno tokom saslušanja, kako bi se zaštitila njena prava i izbjegla sekundarna viktimizacija i istovremeno obezbijedio kvalitetan iskaz u interesu pravilnog vođenja postupka i utvrđivanja krivične odgovornosti. Osjećaj straha i nesigurnosti koji žrtva ima prilikom saslušanja u prisustvu okrivljenih ima uticaj ne samo na psihičko stanje žrtve već i na vjerodostojnost iskaza pa je zaštita bezbjednosti i sigurnosti žrtve prilikom prisustva okrivljenih suđenju i davanja iskaza u opštem interesu. Stoga je obaveza pravosudnih organa da tokom postupka vode računa ne samo o pravima okrivljenih, već i o poštovanju prava oštećenih lica u postupku i preduzmu sve moguće mjere u cilju sigurnosti žrtve, naročito tokom davanja iskaza (Adžajlić-Dedović A., 2015).

Pored straha od suočenja sa okrivljenim licima u postupku, izvor sekundarne traumatizacije žrtava može biti i neprofesionalan i nekorektan odnos zaposlenih u pravosuđu koji učestvuju u postupku, kao što su tužioci, sudije i advokati. Pored potrebe za što skorijom primjenom odredbi o posebno osjetljivim svjedocima kao i

daljom edukacijom u cilju prevazilaženja predrasuda o žrtvama trgovine ljudima i dosljednom primjenom protokola o postupanju u krivičnim postupcima u ovoj oblasti, mora se voditi računa i o preprekama u sprovođenju koje se tiču opremljenosti sudova posebnim prostorijama, čekaonicama ili tehničkim sredstvima.

Prema viktimolozima na viktimizaciju utiču viktimogeni faktori koji su u vezi sa bio-psiho-socijalnim karakteristikama potencijalnih žrtava, a ovi faktori direktno utiču na viktimološke procjene rizika od viktimizacije zbog čega bi programi prevencije morali biti usmjereni prema ovim faktorima, što državi nalaže kontinuiranu izradu viktimizacijskih studija o uzrocima viktimizacije i procjenama rizika od viktimizacije (Adžajlić-Dedović A., 2015).

2. ZAŠTITA ŽRTAVA OD SEKUNDARNE VIKTIZACIJE

Žrtva trgovine ljudima jeste osoba koja je izložena riziku trgovine ljudima zbog svojih psihofizičkih ili socijalnih karakteristika (mentalna retardacija, invaliditet, uzrast, pripadnost marginalizovanoj društvenoj grupi, siromaštvo, nezaposlenost i dr.). Državni službenici koji dolaze u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima u namjeri da izbjegnju sekundarnu viktimizaciju žrtvama trebaju pristupiti strpljivo, sa saosjećanjem, razumijevanjem, poštovanjem. Žrtve ne smiju biti izložene bilo kakvom vidu okrivljivanja, moralisanja i sugestivnog savjetovanja. Sigurnost i udobnost prava su žrtve koja država mora obezbijediti od momenta uzimanja prve izjave do okončanja postupka, posebno u toku rehabilitacije i resocijalizacije žrtava trgovine ljudima. U svim fazama postupka neophodno je pratiti psihofizički status žrtava i to sve do izlaska iz situacije trgovine ljudima, a u skladu s procjenom sigurnosti žrtve, potrebno je prilagođavati prethodno donesene Planove sigurnosti žrtava. U toku postupka izgrađeni odnos povjerenja treba očuvati kroz uvažavanje žrtve, razumijevanje njenih razmišljanja i potreba, kao i kontinuiranu podršku žrtve, a dobar kontakt i adekvatna komunikacija sa žrtvom umanjuju rizike sekundarne viktimizacije i doprinose efikasnosti postupka. Policijski, pravosudni i svi drugi službenici koji dolaze u krivičnom postupku u kontakt sa žrtvama trebaju izbjegavati najteži oblik sekundarne viktimizacije, a to je prema viktimolozima postupak "okrivljavanja žrtve" (blaming the victim).

Žrtvama su potrebne informacije, emocionalna podrška, upućivanje na druge službe i stručnjake raznih profila (advocate, psihologe itd.), a veoma često, posebno kada se radi o teškim krivičnim djelima, i zaštita (fizička, zdravstvena i druga), i materijalno obeštećenje. U cilju sprečavanja ili umanjivanja sekundarne viktimizacije i reviktimizacije, žrtvama je potrebna i emocionalna podrška kada se pojavljuju na sudu (prije, u toku, između i poslije suđenja), informacije o sudnici, krivičnom postupku, o tome šta mogu da očekuju i koja su njihova prava, o satnici, izvršiocu, posebno kada izlazi iz pritvora i sl.

Poštovanje dostojanstva žrtve često je dovedeno u pitanje ponašanjem ne samo optuženih, već i ostalih učesnika u postupku, a kao poseban problem i dalje se izdavaja pitanje odštete za žrtve trgovine ljudima, imajući u vidu da se o odštetnom (imovinskopравnom) zahtjevu skoro nikada ne odlučuje u krivičnom postupku.

3. MEĐUNARODNI DOKUMENTI ZA ZAŠTITU ŽRTAVA OD SEKUNDARNE VIKTIMIZACIJE

Sa stanovišta zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije, najznačajniji međunarodni dokumenti svakako su: Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (85) 11 o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i postupka iz 1985. godine, Deklaracija o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti, usvojena od strane Ujedinjenih nacija 1985. godine, i preporuke Evropskog foruma službi za pomoć žrtvama.

Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (85) 11 razlikuje direktnu i indirektnu sekundarnu viktimizaciju. Pod direktnom sekundarnom viktimizacijom se podrazumjeva nesenzitivni tretman od strane policije, ponovljeno i nesenzitivno ispitivanje, nedovoljna zaštita od neprimjerenog publiciteta i nedovoljna zaštita od zastraživanja ili osvete. Indirektna sekundarna viktimizacija obuhvata nedovoljan protok informacija između žrtve i krivičnopravnog sistema, teškoće u vezi prava žrtve na kompenzaciju od strane države i probleme u dobijanju naknade štete od učinioca.

Državama članicama se ukazuje na potrebu preispitivanja zakonodavstva i prakse. Posebno se ukazuje da je važno da policajci budu

obučeni za blagonaklon i konstruktivan odnos, koji neće dovoditi u sumnju njihovu spremnost da pomognu žrtvi. U toku krivičnog postupka, u svim njegovim fazama, žrtva mora da se saslušava pažljivo, tj. vodeći računa o njenoj/njegovoj ličnoj situaciji, pravima i dostojanstvu. Kad god je moguće, djeca i mentalno oboljela ili hendikepirana lica trebalo bi da se ispituju u prisustvu roditelja ili staratelja, ili druge osobe koja je obučena da im pruža odgovarajuću pomoć. Posebno se ukazuje na potrebu pružanja zaštite privatnosti žrtve u situacijama kada su ugroženi njen privatni život ili dostojanstvo. Tako, ako priroda izvršenog krivičnog djela, lična situacija žrtve, njena bezbjednost i slično, zahtijevaju takvu zaštitu, sugerije se korištenje kamera u toku suđenja, ili što je više moguće isključivanje davanja ličnih informacija, što se odnosi i na njihovo objavljivanje. Pored toga, kada god je to neophodno, a posebno u situacijama kada se radi o organizovanom kriminalitetu, žrtvi i njenoj porodici mora da se obezbijedi efikasna zaštita od uznemiravanja, prijetnji i rizika od osvete učinioca.

U Deklaraciji o osnovnim principima pravde u vezi sa žrtvama kriminalnih radnji i žrtvama zloupotrebe vlasti, zahtijeva se od država da preduzmu mjere kojima se obezbjeđuje da se prema žrtvama postupa sa saosjećanjem i uz poštovanje njihovog dostojanstva. Također, države su dužne da obezbijede ostvarivanje sljedećih prava žrtava:

- pravo na naknadu štete od učinioca i od države,
- pravo na pomoć u procesu oporavka,
- pravo na pravedan tretman pred zakonom,
- pravo na pravnu pomoć,
- pravo na informisanost o činjenicama koje se tiču krivičnog djela,
- pravo na aktivnu ulogu u svim važnijim fazama krivičnog postupka,
- pravo na zaštitu i preventivne mjere.

Mogući putevi reforme u vezi sa pravima žrtve koji treba da dovedu do poboljšanja u njihovom položaju treba da omoguće efikasnu primjenu Deklaracije, a iznijeti su u Uputstvima za implementaciju ove Deklaracije i usvojena 1998. godine. Jedan od najvažnijih zahtijeva iz Uputstava svakako je zahtijev državama da osnuju komitete koji će se brinuti o pravima

žrtava, kao i zahtjev da podrže inicijative za pružanje pomoći žrtvama u nevolji, da se periodično preispituju zakonska rješenja, da vrše obuku policije i drugih učesnika krivičnog sistema, da razvijaju istraživanja viktimizacije i programe prevencije. Uputstva sadrže i primjere koji mogu služiti kao uzor. Ti primjeri se, između ostalog, odnose na informisanje žrtava putem distribucije brošura o njihovim pravima, i na službe za pomoć žrtvama i svjedocima tokom trajanja sudskog postupka.

4. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

U skladu sa zahtjevima pokreta za prava žrtava kriminaliteta i sa zahtjevima sadržanim u međunarodnim dokumentima, u savremenim nacionalnim zakonodavstvima i praksi zahtjevi u pogledu zaštite žrtava od sekundarne viktimizacije uglavnom se ostvaruju na tri načina:

- 1) Putem edukacije policije i drugih aktera krivičnog sistema;
- 2) Putem reforme zakonodavstva;
- 3) Preko praktičnih mjera u cilju podrške žrtvama i olakšavanja njihovog položaja tokom krivičnog postupka.

Uzimajući u obzir sva prethodna viktimološka saznanja o sprečavanju sekundarne viktimizacije žrtava trgovine ljudima zaključujemo da je sekundarnu viktimizaciju žrtava trgovine ljudima moguće izbjeći samo ukoliko osiguramo efikasan krivičan progon trgovaca ljudima, demokratsku krivičnu proceduru i zaštitu ljudskih prava, kako žrtava, tako i osumnjičenih za ova krivična djela. Međutim, uspješan progon osumnjičenih, kao i pomoć i zaštita žrtava, uslovljeni su finansijskim resursima, a u Bosni i Hercegovini osim novca neophodan je i politički konsenzus kako bi komplikovana policijsko-pravusudna aparatura bila brza i efikasna u praksi.

5. LUTERATURA

Adžajlić-Dedović A., „Viktimologija“, (2015), Fondacija „Pomozimo žrtvama“, Sarajevo str.350

Arhin A. (2013) Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije: struktura i dinamika pravnog okvira u Republici Srbiji, Zb. Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci (1991) v. 34, br. 2, 1019-1042 preuzeto s: www.hrcak.srce.hr/file/176469;

Latković, Primjena Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima u Republici Hrvatskoj mjere za zaštitu i promicanje prava žrtava trgovanja ljudima, Pravni vjesnik, Vol.30 No.2 Kolovoz 2014. Preuzeto s: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=195100;

Mijalković, S. (2009). Suprostavljanje trgovini ljudima i krijumčarenju migranata. Službeni glasnik, p. 395.

Nikolić-Ristanović (2003). Podrška žrtvama i sprečavanje sekundarne viktimizacije: savremena zakonska rješenja i praksa. Temida, 3-10.

Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima djeteta. Dostupno na: <http://www.astra.org.rs/wp-content/uploads/2008/07/Fakultativni-protokol-o-prodaji-dece-decjoj-prostituciji-i-decjoj-pornografiji.doc.pdf>

Konvencija Vijeća Europe za suzbijanje trgovanja ljudima, Mehanizmi za praćenje, Dostupno na: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Leaflts/Monitoring/HRV_Mecanisme.pdf;

Prijedlog zakona o potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o suzbijanju trgovanja ljudima. Preuzeto s: www.sabor.hr/fgs.axd?id=6620;

Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, više na: www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_potvrđivanju_konvencije_ujedinjenih_nacija_protiv_transnacionalnog_organizovanog.html;

Pravna klinika za borbu protiv trgovine ljudima. Dostupno na: <http://wp2008.ius.bg.ac.rs/klinika01/medunarodni-izvori/medunarodni-izvori/konvencija-un-protiv-transnacionalnog-organizovanog-kriminala/>;

Tekst Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala dostupan na: <http://www.uino.gov.ba/download/ugovori/Ugovor%20sa%20Hrvatskom.pdf>;

Alisa Begović, doktorantica

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije

Univerzitet u Sarajevu

**"INTERNATIONAL HANDBOOK OF
CRIMINOLOGY"**

**urednika Shlomo G. Shoham, Paul
Knepper, Martin Kett**

I PRIKAZ KNJIGE

U izdanju CRC Press Taylor & Francis Group 2010. godine je objavljen vodič ka najsavremenijem istraživanju i teoriji, *Međunarodni priručnik za kriminologiju* koji kompletira trilogiju⁶² komparativnih analiza i daje uvid svjetskih stručnjaka iz oblasti kriminologije i viktimologije u aktuelne teme i pristupe kriminalitetu, analizirajući ih kako kroz historiju tako i u današnjem kontekstu. Saradnici na Priručniku su vodeći kriminolozi sa univerziteta u SAD-u, Južnoj Americi, Evropi. Autori na 719 strana teksta ažuriraju i obnavljaju važne rasprave, identifikuju novonastale probleme, i objašnjavaju implikacije nedavnih trendova.

Sam Priručnik je organiziran u pet dijelova, a svaki dio sadrži više radova o gorućim temama iz oblasti kriminologije, strukturirani tako da se kreće od poglavlja koje obrađuje historijske i teorijske okvire kriminologije pa do radova autora koji su pisali o metodama istraživanja; kriminalu i kriminalitetu; odgovoru na kriminal; te zadnje poglavlje koje objedinjuje više radova autora koji govore o krivičnom djelu i žrtvi i društvenoj podjeli. Zasebna poglavlja pružaju uvod u nove rasprave, ili opisuju najnovija zbivanja sortirana po temama, a zajedno predstavljaju novi pogled na kriminologiju kroz komparativnu analizu. Dalje u tekstu će ukratko biti prikazani najbitniji segmenti radova, hronološki grupisani i elaborirani i dati će se kratki osvrt na svaki rad pojedinačno koji je smješten u korice ovog Priručnika.

⁶² Međunarodni priručnik za kriminologiju; Međunarodni priručnik za viktimologiju; Međunarodni priručnik penologije i kriminalistike.

II PRIKAZ KNJIGE SA TEMELJNOM ANALIZOM NJENIH POGLAVLJA

1. Teorijski i historijski okviri

Autori kroz radove u prvom dijelu daju čitaocima pregled novih teorijskih pristupa etiologiji kriminala, naslijeđa utemeljitelja teorije kriminologije i konceptualne osnove za studij komparativnog krivičnog prava.

Uvodno poglavlje Kena Peasea "Nauka o kriminalu" opisuje razmjere oblasti nauke o kriminalu. Dok je nauka o kriminalu dugo bila povezivana sa situacijskom prevencijom kriminala, ciljevi i oblast koju ova nauka pokriva su ipak puno širi. Pristalice ove nauke su gledišta da je kriminologija postala uspješna kao grana nauke, ali da upravo taj uspjeh ograničava njenu sposobnost za rješavanje najvažnijih problema kriminala. Nauka o kriminalu pokušava da koristi multidisciplinarni pristup i tako izbjegne ograničenja disciplinarnog načina razmišljanja. Pease nudi nekoliko primjera 'neuspjeha konvencionalnog uokviravanja problema' i opisuje izazove i šanse koje su pred naukom o kriminalu kao rivalu tradicionalnim pristupima kriminologiji. On tvrdi kako: kriminologija, ako se proučava i primjenjuje na uobičajeni način, nije unaprijedila razumijevanje kriminala u željenoj mjeri, dalje, da se trenutno nedovoljno proučava ili koristi od ljudi iz prakse i da pravac u kome se kreće neće povećati njenu vrijednost. Zbog svega toga bi istraživanje kriminala trebalo da upotrijebi širi spektar naučnih disciplina i tako iskoristi njihove komplementarnosti. U ovom poglavlju autor pokušava da pronađe rješenje za ovaj problem i da pruži nekoliko primjera o načinima u kojima bi interakcija sa drugim disciplinama mogla biti produktivna.

Neil Davie u "Rođeni za zlo? Biološke teorije o kriminalu u historijskoj perspektivi" analizira publikaciju knjige *L'Uomo Delinquente*, koja se obično smatra za početak rasprava o biološkim teorijama kriminala, a Lombroso se smatra začetnikom novog pristupa izučavanju kriminala – kriminalne antropologije. Fokussirajući se na defekte individualnih kriminalaca a ne na dosljedan, odmjeran odgovor na specifične zločine, on je napravio veliki zaokret u odnosu na klasičnu penologiju iz vremena prosvjetiteljstva, navodi Davie. Uprkos sopstvenoj tvrdnji o inovativnosti svog pristupa, on je bio samo jedan od mnogih kriminologa iz ovog doba koji su kao sljedbenici Darwinovih teorija vidjeli kriminalce ili kao

atavistične ostatke ili kao degenerirane slabiće, koje je biološki defekt osudio na život zločina. Međutim čak ni ovo nisu prvi pokušaji da se pronađu biološke karakteristike koje svi kriminalci dijele – frenolozi i fiziognomisti su to radili od početka 19. vijeka. Davie diskutuje i o problemu sa konvencionalnom procjenom Lambrosove uloge u historiji kriminologije kao njegovom nasljeđu. Kriminolozi iz tog vremena se nisu odricali biološkog determinizma. Iako su neki istraživači nastavljali da traže vezu između fizičkih karakteristika i kriminalnog ponašanja, puno je važniji nastanak nove oblasti: biosocijalne kriminologije ili biokriminologije. Ova oblast istražuje podatke o porodičnom stablu, blizancima ili usvojenoj djeci, u potrazi za efektima nasljednosti na kriminal. On se boji da postoji opasnost da prenošenje fokusa javne debate i istraživanja na potragu za genetskim ili drugim biološkim markerima za prijestupnike, može imati posljedice za mjere izolacije i biomedicinskog tretmana prijestupnika, dok se u isto vrijeme zanemaruju socijalni faktori kao uzrok kriminalnog ponašanja.

Neil Davie istražuje 'kriminalnu antropologiju', koja je dala osnovu iz koje je nastala savremena kriminologija. On objašnjava prethodnike Lambrosovog 'kriminalnog čovjeka', uključujući frenologiju, atavizam i degeneraciju, i kako su kasnije generacije kriminologa odbacile ovakve ideje. Davie je pokazao da je uprkos kritici Lombrosovog djela, glavni aspekt njegove teorije i dalje vrijedi. Iako su terminologija i tehnologija drukčiji, moderni istraživači dijele pretpostavku svojih kolega iz 19. vijeka da su neki prijestupnici prisiljeni da kriminalno ponašanje pripišu nasljednim impulsima van njihove kontrole.

Arjan A.J. Blokland i Paul Nieuwberta u "Kriminologija životnog vijeka" opisuju oblast kriminologije koja je doživjela procvat u zadnjih 20 godina. Kako oni objašnjavaju, ova oblast pokriva tri zadatka: opisati razvoj individualnog kriminalnog ponašanja kroz vrijeme, objasniti zašto se taj razvoj desi i ako je moguće opisati i testirati posljedice intervencije (usmjerene na preusmjeravanje pojedinca sa puta kriminala). Autori daju pregled studija iz kojih je kriminologija životnog vijeka nastala, podatke i metode korištene u njoj, empiričke podrške za kriminalne putanje i probleme koji prate napore da se te pojedince preusmjere sa takvih putanja. Autori se pitaju: Zašto djeca iz istog susjedstva, ili čak iz iste porodice odrastu da budu tako različite osobe? I zašto ljudi koji pokazuju slične obrasce kriminalnog ponašanja ponekad dolaze iz potpuno različitih okolnosti? Zašto većina odraslih prijestupnika imaju

maloljetničke dosjee, dok većina privedenih maloljetnika ne odrastu da budu odrasli prijestupnici? I šta se može uraditi da maloljetni delinkvent ne nastavi kriminalnim putem? Koga bi trebalo zatvoriti? Ovo su pitanja koja leže u srcu kriminologije životnog vijeka. U prvom dijelu opisani su korijeni iz kojih je nastala kriminologija životnog vijeka, a onda su objašnjeni najvažniji elementi ovog pristupa i data je analiza njenog efekta na kriminološke teorije. Zatim je dat pregled dostupnih podataka i metoda analize koji se koriste. U drugom dijelu poglavlja dat je pregled empirijskih dokaza koji opisuju kriminalne putanje kao i faktora koji bi ih mogli objasniti. Također, opisane su i posljedice i problemi koji se susreću pri pokušajima da se osobe preusmjere sa puta prijestupništva, s naglaskom na zatvaranje. Na kraju dat je kritički pogled na trenutno stanje kriminologije životnog vijeka i moguće pravce razvoja. Iako je kriminologija životnog vijeka napravila veliki iskorak u proteklm godinama, još uvijek postoje oblasti koje treba unaprijediti. Proširenje pogleda izvan anglosaksonskih zemalja bi omogućilo da se iskoriste podaci iz mnogih drugih zemalja, prvenstveno Nizozemske i skandinavskih zemalja, gdje već postoje obimni podaci. Autori smatraju da je došlo vrijeme da se fokus diskusije pomjeri sa toga da li životne okolnosti i intervencije pravosuđa utiču na razvoj prijestupnika (što su već brojne studije pokazale) i stavi na empirijska i teorijska pitanja o dinamici te veze. To bi dozvolilo kriminologiji životnog vijeka da ode dalje od diskusije ontogeneza-sociogeneza i počne testirati hipoteze o tome zašto i kako tranzicije i važni životni događaji i intervencije su povezani sa kriminalnim razvojem.

David Nelken u "Dajeći smisao krivičnom pravosuđu" daje pregled osnova za komparativno istraživanje krivičnog prava. Krivično pravosuđe se suočava sa dva glavna problema: entocentrizam i relativizam. Etnocentrizam pretpostavlja da sve što radimo, nas pristup kriminalu je univerzalan, odnosno bio bi dobar za sve druge. Relativizam, smatra da nikad nećemo moći razumjeti šta drugi rade i da neće biti osnova za procjenu da li je ono što drugi rade dobro. On u svom tekstu poredi pristup kažnjavanju u nekoliko država, s posebnim osvrtom na Italiju.

2. Metode istraživanja

Kroz drugo poglavlje čitaocima je prikazano kako se istražuju izvori i strategije prikupljanja informacija, znanja u kriminologiji.

Heidi Mork Lomell u "Politika brojeva: Statistika kriminaliteta kao izvor znanja i kao sredstvo upravljanja" traži odgovore na pitanja: Da li se stopa kriminala povećava ili smanjuje? Da li je zatvor djelotvoran? Jesu li kriminalci češće muškarci ili žene? Da li nulta tolerancija smanjuje stopu kriminala? Ova važna pitanja ovise o prikupljanju i upotrebi statističkih podataka. U stvari, mnoga od važnih pitanja iz kriminologije su bila, a i sada su kvantitativna (Godfrey, Lawrence, and Williams, 2008:26). Svrha ovog poglavlja je da pokaže da iako ova pitanja zvuče jednostavno, naći odgovore za njih je metodološki i empirijski izazov. Statistike o kriminalu igraju važnu ulogu u javnosti. One su popularne u vijestima, bilo o obliku trendova koji pokazuju povećanje ili smanjenje tokom vremena, obrasce koji pokazuju raspodjelu različitih tipova kriminala ili top liste poredeći zemlje. Budući kriminolozi, kriminalisti trebaju da analiziraju različite načine na koje se podaci o kriminalu tretiraju od strane istih (medija, političara i agencija za sprovođenje zakona). Umjesto da statistike o kriminalu ocijenimo kao netačne ili nepouzdana, trebali bismo ih tretirati kao socijalnu činjenicu, empirijski fenomen sa svojim egzistencijalnim integritetom, one su aspekt socijalne organizacije i ne mogu sociološki biti pogrešne. Moguće je da bi kriminalna statistika mogla postati odvojena disciplina nauke, a ne samo sredstvo za istraživanje kriminala. Kriminolozi bi dakle trebali koristiti statističke podatke ne samo kao sredstvo za traženje mana ili načina za popravljavanje, nego i kao alatku, objekt analize za izučavanje statistika o kriminalu kao socijalnom fenomenu. Heidi Mork Lomell analizira korisnost, a i korištenje kriminalnih statistika. Ona istražuje i kako državne institucije koriste statistike pri kreiranju politike. Njeno istraživanje pokazuje da statistike o kriminalu ne daju samo sredstvo za analizu, nego bi trebale biti i objekt analize.

Albert Bell u "Koncept subkulture – genealogija" daje pregled jednog od najvažnijih koncepata u kriminološkoj analizi: subkulture. On zaključuje da subkultura ostaje važna za objašnjavanje socijalnog ponašanja unutar slojevite globalne ekonomije. On dalje smatra da iako bi koncept trebao biti dalje revidiran, osnovni elementi teorije subkulture, kao što je ideja o identitetu subkulture i dalje vrijede. Obzirom na postojanje hibridnih kultura i kulturne fluidnosti teško je koristiti stare pojmove za analizu subkultura. Uprkos tome

osobene, izolovane i povezane subkulturne grupacije sa svojim specijalističkim znanjima, mrežama prijateljestava i osobnim praksama i pravilima su brojne u modernom kulturološkom krajoliku. Istrajnost ovakvih jasno ograničenih subkulturnih formi, pokazuje da subkultura ostaje korisno analitičko sredstvo.

Madelaine Adelman u "Antropologije kućnog nasilja" govori kako antropolozi se izučavanjem kriminala bave već jedno stoljeće. Fokus njenog poglavlja je da opiše kako je to rađeno. U centru antropološkog pristupa kriminalu je ideja da su značenja i manifestacije kriminala konstituisani kao dio društvene konstrukcije i regulisanja identiteta i moći. Kao i ideja da su zahtjevi za pravdom uvijek bili oblikovani kulturnim kontekstom i transformisani društvenim faktorima i njihovim interakcijama sa institucijama kao što su sudovi. Antropologija nudi okvir kojim se može dobiti duboko razumijevanje kriminala i kulture u historijskom kontekstu. Ovdje se koncentrišemo na antropološke studije nasilja u porodici. Kako može antropologija informisati ili možda transformisati proučavanje zločina kao što je nasilje u porodici? Prvi dio daje pregled kako je antropologija izučavala nasilje u porodici u prošlosti, dok drugi dio daje novije doprinose njenom proučavanju i daje primjere tih obećavajućih pristupa. Ona tvrdi da antropološki pristup može komplementirati i kritikovati postojeće studije nasilja u porodici tako što će privući pažnju naučnika i političara na istraživanja zasnovana na značenju i iskustvu, historijskom i kulturnom kontekstu, poređenju i globalnim vezama. Nasilje u porodici se može razumjeti, barem djelomično, kao strukturalna i materijalna posljedica zajedničkih ideologija i prakse, a ne kao samo rezultat individualizirane devijacije. Autor smatra da su antropolozi u prilici da prate razvoj kulturnih koncepata u nasilju u porodici i drugih vrsta kriminala.

Marcelo F. Aebi u "Metodološki problemi u poređenju stopa kriminala prikupljenih od strane policije" ilustruje na empirijski način neke od glavnih metodoloških problema povezanih sa međunarodnim poređenjima stopa kriminaliteta. Da bi se to uradilo upoređeni su podaci prikupljeni od strane policija 37 evropskih zemalja. Poredeći stope kriminala evropskih zemalja po njihovim sopstvenim načinima mjerenja, vidi se da zemlje koje koriste izlazne statistike za svaku vrstu prekršaja imaju manje stope od zemalja koje koriste ulazne i međuvremenske statistike. U isto vrijeme zemlje koje koriste međuvremenske statistike imaju veće stope nego zemlje koje koriste ulazne statistike. Ovo

je znak da način mjerenja uveliko utiče na rezultat. Iako ovo može obeshrabriti one zainteresovane za komparativnu kriminologiju, ipak po autoru postoji jednostavno rješenje – sve zemlje bi trebale da koriste detaljnije statistike o kriminalu, kao što su one koje se koriste u Švedskoj.

3. Kriminal i kriminalitet

Autori u trećem poglavlju se bave specifičnim oblicima kriminala i kriminalnog ponašanja.

Rob White u "Transnacionalno oštećenje okoline i eko-globalna kriminologija" analizira različite oblasti zakonodavnog, političkog i akademskog interesa kako bi razjasnio i kategorizirao različite pristupe i tipove štete povezane sa okolinom. Ovo je urađeno prvenstveno s tačke gledišta zelene ili kriminologije životne sredine. Sve se više javlja svijest o povezanosti socijalnih problema i problema sa životnom sredinom, sa temama kao što su siromaštvo, zdravlje, eksploatacija prirode, nezakonito upravljanje korporacijama i državna korupcija.

Poglavlje počinje diskusijom tri pristupa proučavanju štete pričinjene okolini. To su konvencionalni kriminološki, ekološki i pristup zelene ekologije. Drugi dio poglavlja pokušava da nađe vezu između štete pričinjene životnoj sredini na globalnom nivou i prirode modernog kapitalizma. U sljedećem dijelu dat je opis transnacionalnog – načine na koje su kriminolozi opisivali zločine koji prevazilaze okvire običnog uličnog prijestupa i koji nisu ograničeni državnim granicama. Dalje je dat pregled najvažnijih ekoloških problema koju u sve većoj mjeri zahtjevaju pažnju i odgovor kriminologa, uključujući klimatske promjene, zagađenje i smeće i probleme vezane za biodiverzitet. Hitnost kojom se eko-globalna kriminologija mora razvijati će se samo povećavati, obzirom da prijetnje životnoj sredini postaju sve ozbiljnije. Intervencija u ekološkim pitanjima će tražiti od kriminologa da budu dio političkog i implementacijskog procesa u oblastima kao što su novo zakonodavstvo, institucionalizacija agencija za provedbu ekoloških zakona i razvoj metoda za prevenciju ekološkog kriminala. Kako ćemo interpretirati i odgovoriti globalnim dešavanjima zavisi od toga kako ćemo definisati štetu pričinjenu okolini, kako vidimo zaštitu ljudskih, ekoloških i prava životinja, i koliko razumijemo snagu i interese koji su iza novih trendova i problema. Budućnost kriminologije je povezana s budućnošću planete. Trebaju se razviti nove

tipologije štete okolini, kao i nove metodologije globalnog istraživanja i nove moduse socijalne kontrole, da bi se adekvatno odgovorilo novim izazovima.

Joachim Oberfell-Fuchs u "Počinioci i žrtve seksualnih delikata" govori o zadnjim decenijama gdje se desilo puno diskusija o seksualnim deliktima, i tretiranju seksualnih prijestupnika i žrtava takvih zločina (prije svega silovanja). U nekim evropskim zemljama ovakav povećan interes je izazvan malim brojem dramatičnih slučajeva seksualnog zlostavljanja i ubistava djece od kojih je vjerovatno najpoznatiji Dutroux u Belgiji. U tom slučaju nekoliko muškaraca je zlostavljalo i ubilo djecu, potom su na vidjelo izašle brojne greške tokom istrage, koje su imale posljedice ne samo u Belgiji nego i na šire javno mnjenje. Diskusija koja je slijedila nije bila fokusirana samo na počinitelje, bila je opasna i za političare zbog nemara i grešaka službenika. U Njemačkoj se 1996. desio slučaj Nathalie kada je oslobođeni seksualni delinkvent ubio mladu djevojku. I ovdje, u fokusu javnog interesovanja nije bio samo brutalni akt jedne osobe nego (pogotovo u privatnim medijima) pitanje kako opasni muškarci mogu biti oslobođeni ranije iz zatvora. Na kraju nisu samo počinitelji bili proglašeni krivim nego i zatvorski sistem, sudije, forenzički eksperti i političari koji su donijeli tako popustljive zakone. Kao posljedica ovog i sličnih slučajeva zakon o seksualnom deliktu je drastično promijenjen. U 1997., nekoliko novih strogih odredbi je prošlo kroz njemački parlament i stupilo na snagu u 1998. Slično se desilo u SAD nakon slučaja zlostavljanja i ubistva Megan Kanka 1994., gdje je jedan jedini događaj i javni protest koji ga je pratio doveo do kompletne promjene politike. Seksualno nasilje se čini jako prisutnim u modernim društvima, ali uprkos medijskim izvještajima koji tvrde suprotno, stopa seksualnih delikta je opala u zadnjem vijeku. Ipak, puno više nego drugi zločini, seksualni delikti su tretirani kao skandal. Za medije je seksualni delikt samo biznis: 'seks prodaje, kriminal prodaje još bolje, seksualni delikt prodaje najbolje'. Mnogi se seksualni delikti dešavaju u manje više intimnim vezama i često se takvi zločini mogu razumjeti samo u njihovom punom kontekstu. U takvim slučajevima (i samo u takvim slučajevima) krivično pravo ne pruža adekvatno rješenje, i ponekad presuda i zatvorska kazna mogu uzrokovati više štete, čak i za žrtvu. Za rješavanje tako kompleksnih problema, krivično zakonodavstvo je preopterećeno i zahtjevi za strožim kaznama nemaju efekta. Mösch (2004:210), tvrdi da povećanje kazni za seksualne delinkvente da bi se pokazala solidarnost sa žrtvama, zapravo je samo legitimizacija odmazde. Još uvijek je

uobičajeno da je fokus na (strogom) kažnjavanju počinitelja ili na javnom obilježavanju počinitelja (u SAD) kako bi njegova okolina bila upozorena i tako se spriječili novi delikti, što na drugoj strani otežava njihovu reintegraciju. Samo zatvaranje počinitelja na dugo vrijeme ne može riješiti problem, smatra autor. Na jednoj strani to bi utjecalo na ljudska prava počinitelja tako što bi smanjilo njegove šanse za reintegraciju. Na drugoj strani zatvaranje je jako skup način rješavanja tog problema. Autor zaključuje da su kriminološka istraživanja pokazala da je uspješno liječenje seksualnih delinkvenata moguće.

Michael Levi u "Finansijski kriminal u komparativnom kontekstu" govori o kriminalu u poslovnom svijetu, 'kriminalu bijelog okovratnika'. Bitan aspekt pojma 'kriminal bijelog okovratnika', je u tome što ukazuje da i pripadnici elite mogu biti umiješani u kriminal, i tako protivrječe ideji da je siromaštvo neophodan predušlov za kriminal. U popularnoj medijskoj upotrebi, 'kriminal bijelog okovratnika' mogu biti bilo kakvi zločini prevare uključujući i zloupotrebu vlasti, ali najčešće (po broju a ne i po efektu) ne uključujući pripadnike elite kao počinitelje (ali često kao žrtve). Izvan SAD, pogotovo u kontinentalnoj Evropi, pojam 'kriminal bijelog okovratnika' je sve češće zamijenjen pojmom 'ekonomski kriminal'. Kritičari tvrde da se time neutrališe sociološka elementa pojma, uostalom koji kriminal radi koristi nije ekonomski. Pojam 'ekonomski kriminal' se koristi za opisivanje korupcije, prevare i sličnih djela, prije nego krađe, obijanja, pljačke i sličnih djela počinjenih sa ekonomskih motivom. U službenim krugovima se koristi i pojam 'finansijski kriminal', iako to nije ni pravni ni dovoljno definisan konceptualni pojam. Konvencionalna upotreba ovog pojma podrazumijeva da oni uključuju prevaru, manipulisanje tržišta, pranje novca, finansiranje terorizma i nekada više generalni oblici ilegalnog sticanja profita (obično to ne uključuje monopolističke kartele i transnacionalnu korupciju). Izvještaj FBI iz 2007. kao i njegov prethodni, imaju odvojena poglavlja o sljedećim formama kriminala: biznis, dionice, zdravstvo, kreditiranje, osiguranje i prevare u masovnom marketingu; krađa identiteta; oduzimanje imovine i pranje novca. Glavni fokus krivičnog zakonodavstva je na dobro definisanim akcijama pojedinaca: krađa od i/ili fizičke povrede ili prijetnje drugim osobama ili oštećivanje imovine. Često se misli da je ovo racionalni ekonomski proces, međutim Levi nalazi da je satisfakcija ega kontrolom drugih, vrlo često jak motiv za počinioc. Činjenje štete nepravedno implicira da je ponašanje štetno individuama, firmama ili generalnom socijalnom

interesu i da vjerujemo da je morao biti neki nivo svijesti kod osumnjičenih što ih čini odgovornim.

Filomin C. Gutierrez u "Proučavanje kriminala i prijestupnika u ranom 20. st. u Filipinima" iznosi da ideja da su krivično zakonodavstvo i pravosudni sistem izvedeni iz vrijednosti, običaja i tradicija kulture, je često fundamentalna pretpostavka za sociološke analize kriminaliteta. Iskustva društava koja su prošla kolonijalnu upravu, gdje je pravni sistem iz druge kulture nametnut autohtonoj kulturi su drukčija. U takvim društvima su i akademske i intelektualne institucije koje analiziraju socijalne pojave presađene iz drukčije kulture. Dakle problemi kao što je kriminal će biti analizirani intelektualnim sredstvima koja potiču iz kolonijalnih metropola, kojima (iako su naprednija od domaćih) ipak nedostaju korijeni u kulturi zemlje. Autor se bavi djelom dva Filipinska kriminologa iz ranog dvadesetog vijeka. Pri tome je zanimljivo uporediti njihova istraživanja sa onima na zapadu. Prvo, ko se bavio takvim istraživanjima u Filipinima i šta su pri tome bili njihovi rezultati. Ovo poglavlje odgovara na ta pitanja imajući na umu dinamike rasnih, političkih i intelektualnih odnosa u kolonijalnim Filipinima, i utjecaj kriminološkog razmišljanja uvezenog iz Evrope i Amerike. Studija kriminaliteta i prijestupnika na Filipinima u dvadesetom vijeku je bila kombinacija različitih perspektiva. Ideju da su kriminalci rođeni takvi su filipinski naučnici već rano odbacili. Izmjene koje su Lambroso i njegovi sljedbenici napravili originalnom konceptu o rođenom kriminalcu, učinile su da on uključuje i druge tipove kriminaliteta koji su pod utjecajem faktora fizičke i socijalne okoline. Tako su usvojili sociološki pristup objašnjavanju uzroka kriminalnosti, filipinski kriminolozi su utvrdili da kriminalitet na Filipinima ima više uzroka. Filipini u ranom 20. vijeku su predstavljali veliku priliku za američke naučnike koji su htjeli da demistificiraju fizičke i socijalne fenomene Filipina. Zauzimajući privilegovane pozicije kao mentori sa više znanja nego njihovi filipinske kolege, američki naučnici su saradivali sa filipinskim naučnicima. Autor navodi da u djelima Villamor and De Los Angeles američka radoznalost za egzotične osobine nove kolonije se ogleda u njihovoj tendenciji da se (previše) fokusiraju na razne aspekte i osobitosti filipinske kulture i običaja kao pozadine za razumijevanje kriminalnog ponašanja. U isto vrijeme interes ova dva autora je morao biti i nacionalističko predstavljanje filipinske kulture i iskustva. Njihov naučni rad se može interpretirati kao potvrda intelektualnih sposobnosti i akademske ekspertize, kao i odlika njihove 'autohtone' perspektive, obzirom da obojica dolaze iz kulture i naroda koje su

proučavali. Korištenje širokog spektra perspektiva omogućilo im je fleksibilnost da vide počinitelje kao manjkave osobe, čija manjina posjeduje organske biološke i mentalne patologije. Za većinu Filipinaca, kriminalitet je poticao iz suženog izbora zbog nedostatka obrazovanja, malih ekonomskih mogućnosti i negativnih posljedica političkih turbulencija kroz koje je zemlja prolazila. U slučaju proučavanja kriminaliteta i kriminalaca u Filipinima kao uzroci su identifikovani: politički, ekonomski i intelektualni problem kolonijalizma, problemi vezani za rasu, hegemonija kolonijalne državne politike i nauke, i dinamika između zakona i kulture.

4. Odgovor na kriminal

U četvrtom dijelu autori govore o različitim odgovorima na kriminal krenuvši od straha i medija, preko video nadzora i socijalne politike, do policije i prevencije.

Murray Lee u "Bogatstvo, nepovoljan položaj i strah od kriminala" analizira 'strah od kriminala'. Problem straha od kriminala je prvi put 'otkriven' u SADu 60ih, kada su provedena prva istraživanja viktimizacije. To ne znači da strah od kriminala nije bilo nešto što su pojedinci ili populacije osjećali i ranije, poslije 60ih je strah od kriminala postao legitimna tema istraživanja, kao posljedica urbanog nerada u SADu i kasnije rastuće stope kriminala u Velikoj Britaniji. Zadnja istraživanja pokazuju povećan nivo straha od kriminala uprkos kontinuiranom padu u mnogim kategorijama registrovanog kriminala. Ovo poglavlje se fokusira na socioekonomske prednosti ili nepovoljan položaj, da li je to povezano sa strahom od kriminala ili je to posljedica metodoloških i konceptualnih okvira kroz koje gledamo na percepcije o kriminalu. Autor tvrdi da povezivanjem straha od kriminala sa nepovoljnim položajem i dezorganizacijom, istraživači propuštaju jedan od glavnih pokretača straha od kriminalne industrije, a to je relativno bogatstvo i neskrivena potrošnja koja ga prati, ne samo za bogate nego i za širu zajednicu. Štaviše neskrivena potrošnja i sigurnost koja je prati, dalje pojačava osjećaj izolacije i dezorganizacije i tako povećava njihov udio u razgovoru o kriminalu i posljedično strahu od kriminala. Autor tvrdi da ako tretiramo strah od kriminala kao nešto objektivno, a ne kao neki psihosocijalni kvazi-objektivan fenomen, pitanje ko se boji kriminala i šta ga pojačava postaje manje jasno. Konceptualni okviri za razumijevanje straha od kriminala su uglavnom manjkavi, tvrdeći da je

strah od kriminala nešto što je povezano sa nedostatkom sigurnosnih službi, uspješnog policijskog rada, i drugih varijabli povezanih sa osobom, grupom ili zajednicom. Politika se onda fokusira na ispravljanje ovih nedostataka. Ovakvi modeli ponekad rezultiraju u dobrim programima i dobroj politici, pogotovo kad se radi o radu u zajednici. Međutim, ovakvi modeli mogu maskirati veliki broj drugih problema povezanih sa postmodernom socijalnom organizacijom i općom socijalnom ekskluzijom i inkluzijom. Ništa od ovoga ne govori da strah od kriminala ne postoji, ali indicira da je strah od kriminala loš princip organizacije za razumijevanje širokog spektra emocionalnih reakcija. Ovo neće biti šok, jer je ionako većina istraživača koji rade u tom polju bi tvrdila da su svjesni problematične prirode tog koncepta. Opet, to nije dovelo do zaustavljanja istraživanja, štaviše. Neuspjeh da se spozna strah od kriminala je rezultirao u intenziviranju pokušaja da se spozna.

Clive Norris u "Video nadzor – Pregled njegovog razvoja i njegovih implikacija na privatnost" daje kratak pregled historije video nadzora (CCTV) u Britaniji, analizira porast korištenja istog, njegove mogućnosti i pregleda dokaze o njenoj učinkovitosti. U poglavlju se istražuje kako je CCTV regulisana i njene implikacije na privatnost. Možemo reći šta je na kocki kada uzmemo u obzir, iz sociološke perspektive, privatnost implikacije CCTV nadzora.

Postoji tendencija političke retorike i sudska obrazloženja koja izjednačavaju kameru s par očiju i tvrde da ona ne čini ništa vidljivijim nego što bi mogao svjedočiti policajac u patroli, i ne postavlja nikakva posebna pitanja privatnosti. To, međutim, ne rješava ključne razlike između ljudskih posmatranja licem u lice i kamera za nadzor. CCTV pogled stvara asimetriju moći između posmatrača i posmatranog i zbog toga zahtijeva da se postave mehanizmi da nadoknade neravnotežu. Zadatak koji reguliraju ovu novu oblast je doista izazovan i biti će potrebno mnogo razmišljanja i analize kako bi se utvrdilo odgovarajući odgovor. To će zahtijevati procjenu o tome koliko je postojeće zakonodavstvo zaštite podataka u stanju da ispuni takav izazov.

Norris govori o mehanizmima koji bi se mogli koristiti kao protivteža ove neravnoteže. Ovo ima veze sa time da građani treba da očekuju da će imati obavijesti u vezi sa CCTV nadzorom i korištenjem slika, regulacijom operatora CCTV sistema, i izvještaje u vezi sa svojim poslovnim zahtjevima.

Chris Grover u radu "Kriminal i socijalne politike" stavlja u fokus svog poglavlja odnose između kriminala i socijalne politike. Ovo poglavlje prvo ispituje šta je socijalna politika, zatim ispituje odnose između kriminala i socijalne politike, prije svega zašto kriminologija treba da se poveže sa pitanjima socijalne politike. Mnoga od pitanja se raspravljaju u naredna dva dijela, u kojima se ispituju područja socijalne politike - održavanje prihoda i stambenih politika i njihove veze sa kriminalom i antisocijalnim ponašanjem. Rad se bavi i kritičkim osvrtom na ideju da je Britanija od nedavno svjedok kriminalizacije socijalne politike. Chris Grover istražuje odnose između pravilno orijentisanih i kriminalno orijentisanih pitanja, što je u središtu velike diskusije u kriminologiji. On objašnjava razloge i obim socijalne politike (socijalnu pomoć) i ispituje veze između socijalne politike i kriminala. U posljednjem dijelu svog poglavlja, Grover skreće pažnju na pitanje "kriminalizacije socijalne politike", šta se dešava kada granice kontrole kriminala i socijalne politike konvergiraju. On zaključuje da se britanska vlada bavi rješavanjem uvredljivog i antisocijalnog ponašanja, ali bi to imalo više ploda ukoliko bi se koncentrisali naporu na smanjenje nivoa nejednakosti, umjesto pokušaja da se preoblikuje karakter i ponašanje pojedinaca kroz socijalne programe.

Gray Cavender i Nancy C. Jurik u "Istina, realnost, pravda i vrsta kriminala - Implikacije za kriminološka istraživanja i pedagogiju" govore o kriminologiji i krivičnim djelima, kako se njima bave različite sfere istraživanja. U ovom poglavlju se tvrdi da postoje preklapanja između tih sfera. Dvije teme karakterišu kriminologiju kao akademsku disciplinu i kriminal kao žanr kulturne produkcije: traže istinu, samim tim, radi pravde. Žanr kriminala često odražava kriminološka razmišljanja, i mnogi savremeni kriminolozi uključuju žanr kriminala u svoja istraživanja. Gray Cavender i Nancy C. Jurik istražuju preklapanja kriminologije i kriminalnog žanra, to jest, generacije izmišljenih policijskih detektiva, privatnih detektiva i građana detektiva, koji pokušavaju da iščeprkaju krivične misterije i dođu do istine potrebne za pravdu. Kriminolozi imaju tendenciju da se žale na netačne opise kriminala u vijestima, ali stručnjaci rijetko "analiziraju kulturnu dinamiku kroz koju su proizvedeni ili daju uvide u prikaze savremenih kulturnih pitanja". Njihovo poglavlje daje pregled kriminala na američke i britanske televizijske emisije koristeći nekoliko serija koje služe za primjer nekih od glavnih trendova u razmišljanju o kriminalu i politici kriminala. Oni su obratili posebnu pažnju na rod i rasu u odnosu na potragu za istinom, realnošću i

pravdom. Cavender i Jurik tvrde da kriminolozi trebaju proučavati žanr kriminala, jer slike koje to sadrže oblikuju razmišljanja i razumijevanja građana, ne samo etiologije kriminala, već i rješenja za problem kriminala. Oni prikazuju model "progressivne moralne fikcije" kako bi se olakšala progresivna kriminološka pedagogija, ona koja njeguje, bez cinizma i očaja, težnju za promoviranjem socijalne pravde.

Megan O'Neill u radu "Odgovor policije na kriminal" razmatra neke od inovacija u metodama rada policije u Velikoj Britaniji, Kanadi i SAD-u, od kojih su većine dizajnirane da usmjeravaju policiju dalje od tradicionalnih pristupa, orijentisanih na sprovođenje zakona i prisilu. Najviše uspostavljen i utjecajan metod je onaj koji je orijentisan na rad policije u zajednici. "Neighborhood policing" je trenutno pokretačka snaga policije u Engleskoj i Walesu, i predstavlja sistematski i dobro finansiran pristup reformi policije. Informacije iz zajednice su jedne od mnogih vrsta podataka na kojima ova metoda zasniava suzbijanje ostalih vrsta kriminala. Politike koje u fokusu imaju 'orijentisanost na problem' također se oslanjaju na učinkovito prikupljanje podataka, a samim tim su obično fokusirane na zajednicu i 'sprovođenje' vide samo kao jednu od opcija među mnogim. Mnogi novi pristupi radu policije uvedeni su u vrlo kratkom vremenskom roku, pa nije čudno što postoji otpor od policijskih službenika. Istraživanja su pokazala da policija kao jedna cjelina i kao skup pojedica podnosi to bolje ako su na neki način bili uključeni u proces donošenja odluka za organizaciju (Sklansky, 2007). Ne samo da su se činili sretnijim radnicima, nego je sa povećanjem produktivnost i bilo manje pritužbi građana. Megan O'Neill govori o odgovoru policije s fokusom na nedavne inovacije u politikama rada policije. Politika "Nulta tolerancija", u početku posmatrana kao vrsta 'policije u zajednici', imala je tendenciju da bude više reaktivnog karaktera, pa se postavlja pitanje da li neki policijski naporu da se zajednica uključi čine više štete nego što poboljšavaju odnose policije u zajednici. Ona smatra da, iako namjera iza mnogih novina u politikama i metodama rada policije je vrijedna divljenja, njihova implementacija dovela je do ozbiljnih problema - koji uključuju višestruke i preklapajuće metode koje su često u sukobu s izvedbenim ciljevima nametnutim s vrha policijske hijerarhije.

Rossella Selmini u "Evropska iskustva u prevenciji kriminala" opisuje kriminološku debatu o definiciji prevencije kriminala, njenim promjenama posljednjih decenija, modele koji su danas široko rasprostranjeni u mnogim

evropskim zemljama. Gledajući prevenciju kriminala iz komparativne perspektive jasniji je proces "homogenizacije" širom Evrope: nova prevencija kriminala se vidi kao odgovor vlade "društva sa visokom stopom kriminala". Homogenizacija je uglavnom rezultat sličnih potreba i procesa koji su se dogodili u posljednjih nekoliko godina širom Evrope. Ona se fokusira na neka otvorena pitanja koja su, po svemu sudeći, zajednički problemi u različitim kontekstima, ali iznad svega fokusira se na sljedeće: izmjene i smanjenje socijalne prevencije kriminala, postojanost različitih formi prevencije kriminala, povećanje relevantnosti administrativnih propisa za postizanje ciljeva prevencije kriminala. Dok je situacijska prevencija kriminala postala najraširenija kategorija prevencije kriminala u većini evropskih zemalja u posljednjih 20 godina, socijalni pristupi prevenciji kriminala se sada vide kao zastarjeli, izuzetno skupi, nemogući za evaluirati, ili neefikasni zavisno o trendu kretanja kriminaliteta. Oslanjajući se na evropski kontekst, ona daje opći pregled tema vezanih za prevenciju kriminala. Ona ispituje da li "nova" prevencija kriminala podrazumijeva nove teorije i gleda klasifikaciju strategija prevencije kriminala, konkretno, situaciono, društveno i fokusirano na zajednicu i rizik.

5. Kriminal, žrtve i društvene podjele

Poglavlja u posljednjem dijelu knjige bave se klasama, društvenim podjelama, nejednakostima, koje su u vezi sa kriminalom (pored etničke pripadnosti i spola). U ovom dijelu autori također obrađuju položaj žrtve zločina u odnosu na krivično pravosuđe kao i reviktimizaciju žrtve.

Jukka Savolainen u "Klasa, nejednakost i etiologija kriminala" govori kako većina teorijskih objašnjenja kriminala pretpostavljaju da nizak socioekonomski status doprinosi kriminalnom ponašanju. Istraživanja zasnovana na studijama samoprijavlivanja adolescentske delinkvencije prisiljavaju naučnike da podrobnije ispituju ovu pretpostavku. Postoji jasna veza između hroničnog siromaštva i ozbiljnog uličnog kriminala. Zemlje sa velikim segmentom društva koji je isključen iz glavnih životnih tokova, generišu više kriminala sa smrtnim ishodom. Ne radi se samo o velikoj razlici između bogatih i siromašnih, nego o nedostacima socijalne sigurnosne mreže koja doprinosi razlikama između zemalja u kriminalu i nasilju. Socijalna klasa nije povezana sa kriminalom na postepen, linearan način, nego postoji jasna kvalitativna razlika između

'stvarno nepriviligovanih', prenosi Jukka, i ostatka populacije. Često se podrazumijeva da socijalne prilike kao što su siromaštvo, nejednakost i nezaposlenost povećavaju kriminal i čini se da socioekonomski sastav zatvoreničke populacije to i potvrđuje. Savolainen se s time ne slaže. On tvrdi da bi moglo biti i obrnuto da kriminalne tendencije mogu spriječiti školovanje, redovito pojavljivanje na poslu, itd. Također, sistematične predrasude u pravosudnom procesuiranju rezultira većom zastupljenošću socijalno i ekonomski marginalizovanih grupa u zatvorima. Potrebno je imati na umu da ne postoji kredibilna teorija koja insistira da je pripadnost određenoj klasi direktni uzrok kriminala. Kriminolozi zainteresovani za socijalne klase bi trebali provoditi više vremena razvijajući misli o posrednim procesima, nego brinuti o doprinosu klasne pripadnosti kriminalu.

Juanjo Medina Ariza u "Maloljeničke bande u globalnom kontekstu" pokušava dati opći uvod u teme vezane za proučavanje bandi. Za dublju analizu postoje brojni izvori. Klein and Maxson (2006) daju moderan pregled američkog istraživanja na ovu temu, dok Hughes and Short (2006) daju izbor poglavlja sa observacijama o budućnosti istraživanja ove teme. Istraživanja na ovu temu se ne vode samo u Americi, Hagedorn je priredio (2007) i napisao (2008) knjige o bandama u kontekstu globalizacije, dok Klein i drugi (2001), Decker and Weerman (2005), i Van Gemert, Peterson, i Lien (2008) daju dobar uvod u status istraživanja o bandama u Evropi. Jones i Rodgers (2009) su priredili pregled radova o bandama u Latinskoj Americi, dajući izvrstan izbor poglavlja na ovu temu. Tema koja ovdje nije obrađena zbog nedostatka prostora, iako od kritičnog značaja je problem spola i bandi. Knjiga Jody Miller (2001) je vjerovatno najbolja studija objavljena u zadnje vrijeme i može biti nadopunjena sa radovima Chesnay-Lind, Hagedorn i Fleisher. Juanjo Medina Ariza istražuje bande u globalnom kontekstu. Unatoč proširenom značaju bandi u američkoj kriminologiji, konceptualizacija 'bandi' je često osporavana. To je naročito tako u Evropi, gdje su istraživači i političari tek nedavno počeli koristiti takav jezik i mnogi nisu ubijeđeni u korisnost te ideje u kreiranju politike. Unatoč tome, postoje razlozi za zaključak da elementi takozvane kulture bandi ulaze u kulturu mladih širom svijeta, da aktivnosti bandi ograničavaju mobilnosti individua, i da bande ili grupe slične bandama negativno utiču na zajednice u kojima postoje. Ariza objašnjava umiješanost bandi, prijestupništvo vezano za bande i formiranje bandi. U zadnjem dijelu ovog poglavlja on opisuje šta smo naučili od međunarodnih studija bandi i objašnjava zašto proučavanje

bandi u međunarodnom kontekstu ostaje težak i relevantan zadatak.

Edna Erez i Julian V. Roberts u "Učešće žrtava u pravosudnom procesu – Normativne dileme i praktični odgovori" govore kako kao rezultat brojnih razvoja, uključujući uspon restorativnih i terapijskih pristupa pravosuđu, žrtve u običnim pravnim sistemima su sada puno više uključene u pravosudni proces nego prije nekoliko decenija. Prava žrtava da budu uključena su trenutno priznata kao bitna komponenta pravosudnog procesa. Međutim, zbog toga što se učešće žrtava u izricanju kazne, sukobljava sa tradicijom i uspostavljenim obrascima u sudovima, ova prava se povremeno suočavaju sa otporima. Žrtvino učešće ponekad ovisi od sreće, tj. da li će žrtva sresti predstavnike pravosuđa koji će imati razumijevanja i podržavati njihova prava. Istraživanja su pokazala da pravo na učešće u procesu, uključujući i pravo da se čuje njihov glas u različitim momentima pravosudnog procesa, može biti jako bitno žrtvama. Žrtve su često zainteresovane za učešće u pravosudnom procesu i žele priliku da opišu, svojim riječima na koji način ih je zločin pogodio. Proces u sudnici rijetko omogućava žrtvama priliku da naprave koherentnu i smislenu priču. Različite zemlje su donijele zakone kojima omogućavaju žrtvama da imaju glas u sudskom procesu da bi im se omogućilo da izraze kako je zločin uticao na njihove živote. U nekim pravnim sistemima je VIS izjava (Victim Impact Statement) sredstvo kojim žrtve mogu da izraze svoju patnju, identificiraju svoje brige i predstave posljedice viktimizacije ili kako i na koji način je njihov život pogođen zločinom. Međutim, VIS programi se razlikuju u prirodi i postižu različite stepene uspjeha. I pored toga što su različito provedene u nekim zemljama, sistematična istraživanja zaključuju da žrtve generalno imaju koristi od toga. Kako se pravne kulture mijenjaju, tako što pravnici postaju svjesni kompleksnih koristi od integracije žrtava u procese na jednoj strani, i nedostatak empirijske podrške argumentu da učešće žrtve ima negativan uticaj na optužene i pravni sistem na drugoj strani – žrtve će sve češće biti viđene kao legitimni učesnici u pravosudnom procesu. Erez i Roberts su posvetili naročitu pažnju izricanju kazne, koji po njima predstavljaju najvažniji trenutak za žrtve. Na kraju će vrijednosni sistem i ideologija odlučiti da li će i u kojoj mjeri žrtve biti značajno uključene u procese.

Circe M. G. Monteiro u "Prostorna analiza uličnog kriminala" razmatra doprinos prostornih studija razumijevanju faktora koji utiču na urbani kriminalitet. Predstavljene su različite

perspektive koje se fokusiraju na vezu između prostora i urbanog kriminaliteta, uključujući razvoj istražnih teorija i instrumenata i na studije koje traže da nađu rješenja za kreiranje bezbjednijih urbanih prostora. Prva veća kritika je zasnovana na determinističkoj viziji veze između prostora i ljudskog ponašanja. Druga pretpostavka reflektuje podjelu između prostora i društva, i pogrešnu ideju da prostorne analize ne razmatraju specifičnosti populacije ili socijalnih i kulturnih procesa koji kreiraju svako društvo. Prostorne studije su zasnovane na uvjerenju da morfologija i tipologija urbanih sredina definiše njihova historija, ekonomski sistem, socijalne distorzije i čak manje opipljive vrijednosti koje prožimaju život njihovih stanovnika. Razumijevanje prostornih komponenti kriminaliteta dozvoljava nam da vidimo kako u mnogim kulturama, prostorno razdvajanje generalno ide zajedno sa socijalnim razdvajanjem, koje je evidentno u nedostatku pristupa obrazovanju, zdravlju, gradskim službama i drugim mogućnostima u životu, ili faktorima povezanim sa siromaštvom sa povećanjem kriminaliteta. Ulični kriminal je među kategorijama kriminala koji su povećani zadnjih godina, sa najvišim stopama zabilježenim u gradovima koji brzo rastu. Ulični kriminal se dešava na javnim mjestima u gradovima i ima za žrtve osobe iz svake socijalne kategorije. Monteiro koristi prostorne studije da bi razumio faktore koji pridonose uličnom kriminalu. Njena analiza uključuje historijske i teorijske perspektive veze između kriminala i prostora i razvija 'socijalnu logiku prostora i kriminala', te daje pregled relevantnih faktora uključujući pristupačnost i kretanje, gustoću, korištenje zebnje i osvjetljenost.

Anthony E. Bottoms i Andrew Costello u "Razumijevanje ponovljene viktimizacije - Longitudinalna studija" se bave fenomenom ponovljene viktimizacije, koja se odnosi na istu osobu ili istu imovinu koja bude meta kriminala u određenom vremenskom periodu. Analize ovih obrazaca su zasnovane na anketama i dokumentovanim informacijama ali se obično bave kraćim periodima (12 do 15 mjeseci). Koristeći jedinstvene podatke iz Sheffielda u Engleskoj, uključujući informacije o žrtvama i prijestupnicima, oni su istražili dugotrajne trendove u reviktimizaciji. Specifično, oni se bave obrascima u ponavljanjima provalnih krađa u periodu od devet godina, razdvajajući kratkotrajne i dugotrajne rizike. Oni ukazuju na potrebu za više istraživanja u ovom području i tvrde da političke implikacije nisu jednostavne. Dok postoje istraživanja koja tvrde da je ponovljena viktimizacija koncentrisana u siromašnim krajevima, razlika koja se pojavljuje između kratkotrajnih i dugotrajnih obrazaca ponovljene viktimizacije, ukazuje da prevencija

kriminala ne bi trebala da se nosi idejom da domaćinstva u siromašnim krajevima predstavljaju dugotrajni hronični rizik.

drugima koji žele da nastave svoje studije da konsultuju Priručnik, kojeg će sigurno smatrati izuzetno korisnim.

III ZAKLJUČAK

Predstavili smo *Međunarodni priručnik za kriminologiju*, gdje smo nastojali približiti čitaocima najzanimljivije elemente radova koji su sadržani u ovoj knjizi i dati kratki osvrt na iste.

Ovaj priručnik komparativnih i međunarodnih studija u kriminologiji sadrži aktualna istraživanja i raspravu o glavnim temama iz ove oblasti. Kroz radove autori su u većem dijelu iznijeli svoje stavove i zaključke na pojavne oblike kriminaliteta i na teme koje su obradili. Teme o kojima je bilo riječ uključuju rasprave o metodama istraživanja, istraživanja o finansijskom, seksualnom, transnacionalnom ekološkom kriminalu, odgovor na kriminal uključujući odgovor policije i socijalne politike, društvene podjele, nejednakosti i odnos prema žrtvama krivičnih djela, i reviktimizaciji žrtava. Radovi su koncipirani tako da imaju uvod, numerirane paragrafe, rezultate i zaključke na temu o kojoj su pisali. Većina sadrže tabele i grafikone. Autori su prilikom pisanja radova za ovaj Priručnik koristili veliki broj relevantne literature i izvora, a bibliografija je popisana na kraju svakog rada, iza zahvala i priznanja. Evidentan je veliki broj primjera iz prakse i istraživanja koje autori prezentiraju u svojim radovima. Uvaženi kriminolozi su pokušali dati svoje odgovore na mnoge izazove s kojim je suočena današnjica u odnosu na sve oblike kriminaliteta, a nakon njih, urednici Shoham, Knepper i Kett zaokružuju sve to u jednu cjelinu kroz svoj Zaključak na kraju Priručnika.

Sastavljajući radove vodećih kriminologa u Evropi, Americi, na Pacifiku, Mediteranu i Australiji, ova knjiga odražava potrebu za ponovnom procjenom u oblastima kriminologije, kao odgovor na promjene teoretskih okvira koje su se dogodile u posljednjih nekoliko godina. Pri tome, dodatno se podiže nivo diskursa i postavlja se scena za inovativne istraživačke projekte i rješenja. Istraživanjem fenomena koji prodire u kulture svih rasnih, etničkih i društvenih klasa, ovo izdanje se naslanja na tradiciju svojih prethodnika u seriji, ažuriranjem istraživanja o starim pitanjima i nudi perspektive u nove probleme i trendove, te se preporučuje kriminolozima, viktimolozima, kriminalistima, stručnjacima krivičnog prava i

„AMBASSADORS OF PEACE IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA,,

THE FIRST INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PROFESSIONAL CONFERENCE OF
VICTIMOLOGY IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA

Programski i organizacioni odbor
Konferencije//Programme Committee
Conference

Prof.dr. Nevzat Veladžić, PhD

Prof.dr. Hasan Balić, PhD

Prof.dr. Halima Sofradžija, PhD

Prof.dr. Robert Dimitrovski, PhD

Prof.dr. Nesrin Kenar, PhD

Ass. Prof. Azra Adžajlić-Dedović

Publisher s: Logico d.o.o.

Faculty of Law, University of Bihać, Bosnia and
Herzegovina, Institute for Knowledge
Management, Skopje, Republic of
Macedonia, The International Organization for
Development of Peace and Democracy,
Istanbul Turkey

Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i
univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine//

Catalog of the National and University Library
of Bosnia and Herzegovina

3.3.2015. Sarajevo, Bosnia and Herzegovina